

SADRŽAJ.САДРЖАЈ

DRAMA.ДРАМА

David IVES:
NEMA PROBLEMA / 9

Anna Marie MAXERA:
TOLIKO / 17

Мирослав АНТИЋ:
ЗВЕЗДАНА ПЕКА / 45

Iso VELIKANOVIĆ:
KLUPODERSKI KLUB / 61

Жарко МИЛЕНИЋ:
ЦРНОЈЕВИЋ / 69

Sabahudin HADŽIALIĆ:
POBJEĆI NEGDJE / 73

Marija FEKETE-SULLIVAN:
VIKEND DIMNJAČAR / 87

TEATAR.TEATAP

Jakov AMIDŽIĆ - Srdjan VUKADINOVIC:
VELIKE IDEJE VILIJAMA ŠEKSPIRA
U KAZALIŠNOM
FESTIVALSKOM ŽIVOTU / 97

Jakov AMIDŽIĆ - Srdjan VUKADINOVIC:
KAZALIŠNO PROBLEMATIZOVANJE
STVARNOSTI MIGELA
DE SERVANTESA / 115

Srdjan VUKADINOVIC:
KAZALIŠNO
RAZOTKRIVANJE ISTINE / 125

Srdjan VUKADINOVIC:
PRODUCENTSKI DAR
FESTIVALSKIH KAZALIŠTARACA / 139

Adijata IBRIŠIMOVIĆ-ŠABIĆ:
ALEKSANDAR OSTROVSKI
NA SARAJEVSKOJ SCENI / 149

Предраг НЕШОВИЋ:
ДРАМАТИЗАЦИЈА –
НУЖНА ПОТРЕБА ПОЗОРИШТА / 163

Marijana PETROVIĆ:
8. BIJENALE
SLOVENAČKOG LUTKARSTVA / 169

Goran CVETKOVIĆ:
POZORIŠNE KRITIKE / 173

BELGIJSKA PRIČA

Alain BERENBOOM:
ZAVRŠNI POTEZ / 183

Alain DARTEVELLE:
POGREBNI RONDO / 187

Jean FLAMENT:
U NAJGOREM SLUČAJU / 195

Robert Janssens:
KOŠMAR / 201

Werner LAMBERSY:
NEPROVJERLJIVE VIJESTI
IZ ONOSTRANOG / 209

Evelyn LAMBERT:
MONOTONO HODANJE / 213

Pascale de TRAZEGNIES:
JEDAN TOP BEZ MODELA / 217

МАКЕДОНСКИ ПИСЦИ.МАКЕДОНСКИ ПИСЦИ

Васил ТОЦИНОВСКИ:
НИКАД НЕ РЕЦИ НИКАД ВИШЕ / 227

Ranko MLADENOSKI:
SUMNJIVA PRIČA / 229

Весна МУНДИШЕВСКА-
ВЕЉАНОВСКА:
БЕСМИСАО / 231

Зоран ПЕЈКОВСКИ:
БЕСМИСЛЕНА / 233

Петре ДИМОВСКИ:
ОТКРИЋЕ / 235

Стефан МАРКОВСКИ:
IN NOMINE / 237

Julijana PRCULOVSKA MARINKOVIĆ:
POEZIJI NEĆE NITKO PISATI / 239

KATE CHOPIN

Kate CHOPIN:
BUĐENJE (odломак iz romana) / 243

Kate CHOPIN:
DÉSIRÉINO DIJETE / 247

Žarko MILENIĆ:
“BUĐENJE”
KATE CHOPIN / 251

ВЈАЧЕСЛАВ КУПРИЈАНОВ.ВЈАЧЕСЛАВ КУПРИЈАНОВ

Vjačeslav KUPRIJANOV:
EMPEDOKLOVA CIPELA
(odломак iz romana) / 257

Vjačeslav KUPRIJANOV:
MODRO ODIELO SVE MIRA
(odломак iz romana) / 267

Vjačeslav KUPRIJANOV:
AUTOPOETIKA / 277

Вјачеслав КУПРИЈАНОВ:
ОДИСЕЈЕВА ПЕСМА / 279

RADOMIR KONSTANTINOVIC. РАДОМИР КОНСТАНТИНОВИЋ

Радомир КОНСТАНТИНОВИЋ:
ОБИЧНА, ОХ, КОКОШКА / 283

Radomir KONSTANTINOVIC:
VRAĆANJE SARAJEVU / 297

Radomir KONSTANTINOVIC:
GDE JE TOLSTOJ? / 301

Radomir KONSTANTINOVIC:
O SUSRETU DOSTOJEVSKOG
I NJEKRASOVA / 313

Pavle UGRINOV:
МОЈ PRIJATELJ,
RADOMIR KONSTANTINOVIC / 317

Hanifa KAPIDŽIĆ–OSMANAGIĆ:
BORAC PROTIV
KULTURNOG AUTIZMA / 323

Milorad BELANČIĆ:
TAJANSTVO KOJE
PRIVLAČI LJUDE / 325

AFORIZMI. АФОРИЗМИ

Tomislav SUPEK:
GLUPOST JE NAJVEĆA
ELEMENTARNA NEPOGODA / 329

Божко МАРИЋ:
ЖИВЈЕЋЕ, АВАЈ, НАРОД! / 351

Savo ILIĆ:
ISKRIVLJENA STVARNOST / 355

Abdurahman HALILOVIĆ:
KRIVI SMIJER / 361

PROZA. ПРОЗА

Ivo Mijo ANDRIĆ:
IZDAJEM SE / 371

Mehmed ĐEDOVIĆ:
GOSPODAR PRSTENA / 377

Душан МИЈАЛОВИЋ АДСКИ:
ДОК БУДЕШ ГАЗИО БАСАМАКЕ / 389

Nikola ŠIMIĆ TONIN:
KRSNIK / 393

Denis DŽELIĆ:
GORSKI POTOK / 395

ПОЕЗИЈА. ПОЕЗИЈА

Ivo Mijo ANDRIĆ:
BILJEZI VREMENA / 401

Саша МИЋКОВИЋ:
ХИМНА ЖЕНИ / 405

Milan Georges BUROVAC:
НЕШТО SE DESILO / 411

Anis ORUČEVIĆ:
LAVANDA / 415

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА. ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Гинтер ГРАС:
ПРЕДНОСТИ ВЕТРОПЕРКИ
(са немачког првео
Драго ТЕШЕВИЋ) / 421

Eugène GUILEVIC:
AKO NE PIŠEM JUTROS
(sa francuskog preveo
Milan Georges BUROVAC) / 427

Karsten BJARNHOLT:
PERON
(sa danskog prevela
Milena RUDEŽ) / 435

Ma KAI:
ODJECI SRCA
(s engleskog првео
Ernad OSMIĆ) / 437

ТРИ РУСКА ПЕСНИКА
(са руског првео
Владимир КОЛАРИЋ) / 445

ЕСЕЈИ

Mato NEDIĆ:
MOTIV PROLAZNOSTI U LIRICI
DRAGUTINA TADIJANOVIĆA / 455

Anita VUCO:
ULOGA PREVODITELJA
U RASPOZNAVANJU I
STVARANJU NOVIH KLASIKA / 461

RIJEČ ZA DJECU

Valentina OSEJEVA:
ČAROBNA RIJEČ / 463

Nura SULJKANOVIĆ:
POSPANA DJECA / 467

Suada
M. KOVAČEVIĆ:
ŽALBA / 469

PRIKAZI.ПРИКАЗИ

- Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ о књизи Ларе ДОРИН / 475
Mato NEDIĆ о knjizi Žarka MILENIĆA / 479
Душан МИЈАЈЛОВИЋ АДСКИ о књизи Милене ДРПА / 481
Žarko MILENIĆ о knjizi Andrije VUČEMILA / 485
Đuro MARIČIĆ о knjizi Žarka MILENIĆA / 489
Mirjana ĐAPO о knjizi Ade OSMIĆ GHEZA / 493
Zlatko PAKOVIĆ о knjizi Gorana CVETKOVIĆA / 495
Ljiljana TADIĆ-ADŽAMIĆ о knjizi Mirjane ĐAPO / 497
Sead HUSIĆ о knjizi Ibrahima KAJANA / 501
Sead HUSIĆ о knjizi Ernada OSMIĆA / 505
Милијан ДЕСПОТОВИЋ о књизи Верице ТАДИЋ / 507
Nermina DELIĆ о knjizi Snežane MILOJEVIĆ / 509
Пеко ЛАЛИЧИЋ о књизи Гордане ПАВЛОВИЋ / 513
Ramiz SALIHOVIĆ о knjizi Nurije Delića / 517
Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ
о књизи Јованке СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ / 521

BRČANSKI PISCI.БРЧАНСКИ ПИСЦИ

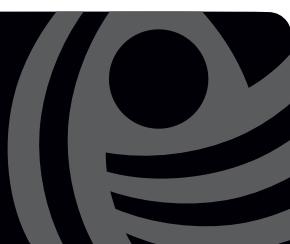
Мирјана ЂАПО: ВИШЕ ОД ЗАПИСА / 527	Šefko KALOPER: ADEŠ / 545
Neda ČAJEVIĆ: LUBENICA / 529	Indira JAŠAREVIĆ ČANDIĆ: BITISANJE / 547
Amira NIMER: BOSANSKO KOLO / 531	Barbara NOVAKOVIĆ: N(JEDRA) / 553
Огњен ТОМИЋ: ОНО ИЗМЕЂУ / 535	Selman Edi KALOPER: RITAM NEREDA / 555
Salih ADŽIKIĆ: BEZOBRANZO DOBA / 539	Dževida ŠAKRAK: BRČKO, MOJ GRAD / 557
Slađana JOVIČIĆ: SOMNANBUL / 543	

DRAMA.ДРАМА

DRAMA.ДРАМА

David IVES:
NEMA PROBLEMA / 9

Anna Marie MAXERA:
TOLIKO / 17

Мирослав АНТИЋ:
ЗВЕЗДАНА РЕКА / 45

Iso VELIKANOVIĆ:
KLUPODERSKI KLUB / 61

Жарко МИЛЕНИЋ:
ЦРНОЈЕВИЋ / 69

Sabahudin HADŽIALIĆ:
POBJEĆI NEGDJE / 73

Marija FEKETE-SULLIVAN:
VIKEND DIMNJAČAR / 87

David IVES

NEMA PROBLEMA

Ovu dramu posvećujem Džejsonu Bjuzasu

LIKOVİ:

Bil i **Beti**, oboje u kasnim dvadesetim godinama

SCENOGRAFIJA:

Sto iz kafea i dve stolice

(Scena: Kafe, Beti, žena u kasnim dvadesetim, čita knjigu za stolom. Naspram nje je jedna prazna stolica. Ulazi Bil, istih godina kao ona)

BIL: Oprostite. Da li je ova stolica zauzeta?

BETI: Molim?

BIL: Da li je zauzeto?

BETI: Da, jeste.

BIL: Oh. Izvinite.

BETI: Nema problema. (*Zvono se oglasi, lagano*)

BIL: Oprostite. Da li je ova stolica zauzeta?

BETI: Molim?

BIL: Je li zauzeta?

BETI: Ne, ali očekujem nekog svakog trenutka.

BIL: Oh. Hvala u svakom slučaju.

BETI: Nema problema. (*Zvono se oglasi, lagano*)

BIL: Oprostite. Da li je ova stolica zauzeta?

BETI: Ne, ali očekujem nekog da uskoro stigne.

BIL: Da li bi vam smetalо da sednem ovde, dok on ili ona ili ono ne stigne?

BETI: (*Gleda na svoj sat*) Pa, prilično kasni...

BIL: Nikad se ne zna koga možete da odbijete.

BETI: Žao mi je. Mada, dobar pokušaj.

BIL: Nema problema. (*Zvono*) Da li je ovo mesto zauzeto?

BETI: Ne, nije.

BIL: Da li bi vam smetalо ako sednem?

BETI: Da, bi.

BIL: Oh. (*Zvono*) Da li je ova stolica zauzeta?

BETI: Ne, nije.

BIL: Da li bi vam smetalо ako sednem ovde?

BETI: Ne. Samo napred.

BIL: Hvala. (*On sedne. Ona nastavlja da čita*) Sva druga mesta izgleda da su zauzeta.

BETI: Mm-hm.

BIL: Sjajno mesto.

BETI: Mm-hm.

BIL: Koja je to knjiga?

BETI: Samo bih htela da čitam na miru, ako nemate ništa protiv.

BIL: Ne. Nema problema. (*Zvono*) Izgleda da su sva druga mesta zauzeta.

BETI: Mm-hm.

BIL: Sjajno mesto za čitanje.

BETI: Da, dopada mi se.

BIL: Koja je to knjiga?

BETI: „Buka i bes”.

BIL: Oh. Hemingvej. (*Zvono*) Koja je to knjiga?

BETI: „Buka i bes”.

BIL: Oh. Fokner.

BETI: Jeste li je čitali?

BIL: Ne... zapravo. Međutim, svakako sam čitao o njoj. Trebalo bi da je odlična.

BETI: Jeste odlična.

BIL: Čuo sam da je odlična. (*Mala pauza*) Konobar? (*Zvono*) Koja je to knjiga?

BETI: „Buka i bes”.

BIL: Oh. Fokner.

BETI: Jeste li je čitali?

BIL: Ja takođe navijam za Metse. (*Zvono*)

BETI: Jeste li je čitali?

BIL: Jesam, čitao sam je na koledžu.

BETI: Gde na koledžu?

BIL: Išao sam na Univerzitet Oral Roberts¹.

BETI: Gde na koledžu?

BIL: Lagao sam. Ja, u stvari, nikada nisam išao na koledž. Ja volim samo žurke. (*Zvono*)

BETI: Gde na koledžu?

BIL: Harvard.

BETI: Da li Vam se dopao Fokner.

BIL: Volim Foknera. Jednom sam proveo celu zimu čitajući ga.

BETI: Ja samo što sam počела.

BIL: Ja sam bio toliko uzbudjen posle samo deset stranica, da sam izašao i kupio sve ostalo što je on napisao. Jedno od najboljih književnih iskustava u mom životu.

Misljam, svo to neverovatno razumevanje psihologije. Strana za stranom predivne proze. Njegovo temeljno poimanje misterije vremena i ljudskog postojanja. Miris zemlje... Šta vi mislite?

BETI: Ja mislim da je prilično dosadna. (*Zvono*)

BIL: Koja je to knjiga?

BETI: „Buka i bes”.

BIL: Oh! Fokner!

BETI: Da li Vam se dopada Fokner?

BIL: Volim Foknera.

BETI: Neverovatan je.

BIL: Jednom sam proveo celu zimu čitajući ga.

BETI: Bila sam toliko uzbudjena posle samo deset stranica, da sam izašla i kupila sve ostalo što je on napisao.

BIL: Svo to neverovatno razumevanje psihologije.

BETI: A i proza je tako predivna.

¹ Koledž koji se smatra jednim od lošijih - prev.

BIL: I način na koji je shvatao misteriju vremena...

BETI: ...i ljudskog postojanja. Ne mogu da verujem da sam ovoliko čekala da ga pročitam.

BIL: Nikad se ne zna. Možda vam se ranije ne bi dopao.

BETI: To je tačno.

BIL: Možda ne biste bili spremni za njega. Te stvari moraju da se pogode u pravom trenutku, inače ne vredi.

BETI: To mi se je dešavalo.

BIL: Sve je u tajmingu. (*Mala pauza*) Uzgred, moje ime je Bil.

BETI: Ja sam Beti.

BIL: Zdravo.

BETI: Zdravo. (*Mala pauza*)

BIL: Da, mislim da je čitanje Foknera... sjajno iskustvo.

BETI: Da. (*Mala pauza*)

BIL: „Buka i bes“... (*Opet mala pauza*)

BETI: Pa. Dalje u napad. (*Ona se vraća svojoj knjizi*)

BIL: Konobar...? (*Zvono*) Te stvari moraju da se pogode u pravom trenutku, inače ne vredi.

BETI: To mi se dešavalo.

BIL: Sve je u tajmingu. Uzgred, moje ime je Bil.

BETI: Ja sam Beti.

BIL: Zdravo.

BETI: Zdravo.

BIL: Da li često dolaziš ovde?

BETI: Zapravo, biću ovde samo dva dana, a onda se vraćam u Pakistan.

BIL: Oh. Pakistan. (*Zvono*) Uzgred, moje ime je Bil.

BETI: Ja sam Beti.

BIL: Zdravo.

BETI: Zdravo.

BIL: Da li često dolaziš ovde?

BETI: Tako, povremeno. A ti?

BIL: Više ne toliko često. Ne koliko sam ranije. Pre mog nervnog sloma. (*Zvono*) Da li često dolaziš ovde?

BETI: Zašto pitaš?

BIL: Čisto me onako interesuje.

BETI: Da li te stvarno interesuje ili samo hoćeš da me „pokupiš“?

BIL: Ne, stvarno me interesuje.

BETI: Zašto bi te interesovalo da li često dolazim ovde?

BIL: Samo... radi upoznavanja.

BETI: Možda te interesuje samo zarad čavrlijanja, dok se ne ukaže prilika da me pozoveš kod tebe da slušamo muziku, ili zato što si upravo iznajmio neku odličnu video kasetu, ili zato što imaš sjajnu, neotkrivenu ploču Đanga Rajnharta, a jedino što stvarno hoćeš je da jebeš – što ne radiš baš dobro – nakon čega ćeš da odeš u kupatilo i da pišaš veoma bučno, onda ćeš da odeš u kuhinju i da uzmeš pivo za sebe iz frižidera, a da me ne pitaš da li ja želim nešto, a onda ćeš ponovo da legneš pored mene i da mi priznaš kako imaš devojku po imenu Stefani, koja je otišla na godinu dana u Belgiju, da uči medicinu, i da stalno raskidaš i miriš se sa njom, da vam je veza, kako bi ti to

rekao, „zapetljana”, već nekih sedam GODINA. Ništa od toga me ne interesuje, gospodine!

BIL: Okej. (Zvono.) Da li često dolaziš ovde?

BETI: Svakog drugog dana, čini mi se.

BIL: Ja prilično često dolazim ovde, a ne sećam se da sam te viđao.

BETI: Mora da nam se rasporedi razlikuju.

BIL: Propuštena poznanstva.

BETI: Da. Drugačije vremenske zone.

BIL: Neverovatno kako u ovom gradu možeš da živiš vrata do vrata sa nekim i da ga uopšte ne poznaješ.

BETI: Znam.

BIL: Gradski život.

BETI: Ludnica.

BIL: Nas dvoje verovatno svaki dan prolazimo jedno pored drugog na ulici. Verovatno, baš ispred ovog mesta.

BETI: Jeste.

BIL (*Gleda okolo*): Pa svakako izgleda da su konobari ovde u drugoj vremenskoj zoni. Ne mogu nigde da lociram ni jednog... Konobar! (*Gleda pozadi*) Pa, čime se baviš?... (*On primeti da se ona vratila svojoj knjizi*)

BETI: Oprostite?

BIL: Ništa. Izvinite. (Zvono)

BETI: Mora da nam se rasporedi razlikuje.

BIL: Propuštena poznanstva.

BETI: Da. Drugačije vremenske zone.

BIL: Neverovatno kako u ovom gradu možeš da živiš vrata do vrata sa nekim i da ga uopšte ne poznaješ.

BETI: Znam.

BIL: Gradski život.

BETI: Ludnica.

BIL: Da nisi možda čekala nekoga, kad sam ja ušao?

BETI: U stvari, jesam.

BIL: Oh. Dečko?

BETI: Kao.

BIL: Kakav je to „kao” dečko?

BETI: Moj muž.

BIL: Ah-ha. (Zvono) Da nisi možda čekala nekoga, kad sam ja ušao?

BETI: U stvari, jesam.

BIL: Oh. Dečko?

BETI: Kao.

BIL: Kakav je to „kao” dečko?

BETI: Trebalo je da se nađemo ovde da raskinemo.

BIL: Mm-hm... (Zvono) Kakav je to „kao” dečko?

BETI: Moja ljubavnica. Evo je baš sad dolazi? (Zvono)

BIL: Da nisi možda čekala nekoga, kad sam ja ušao?

BETI: Ne, samo sam čitala.

BIL: To je malo tužna aktivnost za petak veče, zar ne? Da čitaš ovde, potpuno sama?

BETI: Stvarno to misliš?

BIL: Pa naravno. Mislim, šta tako zgodna žena kao ti radi ovde sama petkom uveče?

BETI: Pokušava da se poštedi takvih fora.

BIL: Ne slušaj... (*Zvono*) Da nisi možda čekala nekoga, kad sam ja ušao?

BETI: Ne samo sam čitala.

BIL: To je malo tužna aktivnost za petak veče, zar ne? Da čitaš ovde, potpuno sama?

BETI: Pretpostavljam da jeste, na neki način.

BIL: Šta, uopšte, tako zgodna žena kao ti radi ovde sama petkom uveče? Bez uvrede, ali...

BETI: Izašla sam sama u petak prvi put posle dugo vremena.

BIL: Oh.

BETI: Vidiš, nedavno sam okončala vezu.

BIL: Oh.

BETI: Prilično dugu.

BIL: Žao mi je. (*Mala pauza*) Pa slušaj, pošto je čitanje u samoći prilično tužna aktivnost za petak veče, da li bi htela da odemo negde drugde?

BETI: Ne . . .

BIL: Da radimo nešto drugo?

BETI: Ne hvala.

BIL: I onako sam planirao da kasnije odem u bioskop.

BETI: Ne bih rekla.

BIL: Daj šansu Fokneru da dođe do daha. Umara se od svih onih dugih rečenica.

BETI: Hvala u svakom slučaju.

BIL: Okej.

BETI: Cenim to što si me pozvao.

BIL: Nema problema. (*Zvono*) Da nisi možda čekala nekoga, kad sam ja ušao?

BETI: Ne, samo sam čitala.

BIL: To je malo tužna aktivnost za petak veče, zar ne? Da čitaš ovde, potpuno sama?

BETI: Pretpostavljam da sam pokušala da to posmatram kao nešto egzistencijalno romantično. Znaš – kapućino, sjajna književnost, kišno veče...

BIL: To funkcioniše samo u Parizu. *Mogli bi* da uskočimo na kasni let za Pariz. Da se ukrcamo na konkord...

BETI: Fali mi malko za avionsku kartu.

BIL: Prokletstvo, i meni.

BETI: Iskreno, i ja sam htela u bioskop kad završim ovaj deo. Da li bi hteo da ideš sa mnom? Pošto ne možeš da lociraš konobara?

BIL: To je veoma lepa ponuda, ali...

BETI: Uh-huh. Devojka?

BIL: Dve, u stvari. Jedna od njih je trudna, a Stefani... (*Zvono*)

BETI: Devojka?

BIL: Ne, nemam devojku. Ne, ako ne misliš na onu kučku što voli da štroji, koju sam šutnuo sinoć. (*Zvono*)

BETI: Devojka?

BIL: Kao. Kao.

BETI: Kakva je to „kao” devojka?

BIL: Moja majka. (*Zvono*) U stvari, samo što sam okončao vezu.

BETI: Oh.

BIL: Prilično dugu.

BETI: Žao mi je što to čujem.

BIL: Ovo je prvo veče da sam izašao sam, posle dugo vremena. Oseća se pomalo kao sam na otvorenom moru, da budem iskren.

BETI: Znači, nisi stao da popričaš zato što si mun² ili zato što imaš nekakve uvrnute političke stavove?...

BIL: Jok. Pravi, čistokrvni republikanac. (*Zvono*) Pravi, čistokrvni demokrata. (*Zvono*) Mogu li da ti kažem nešto o politici? (*Zvono*) Volim o sebi da razmišljam kao o građaninu univerzuma. (*Zvono*) Ja sam neopredeljen.

BETI: Kakvo olakšanje. I ja sam.

BIL: Ja glasam za svoja uverenja.

BETI: Etikete nisu bitne.

BIL: Etikete nisu bitne, upravo tako. Evo ja, na primer. Mislim, kakve veze ima što sam imao dva-zarez-nula na – (*Zvono*) – tri-zarez-nula – (*Zvono*) četiri-zarez-nula na koledžu? Ili što sam došao iz Pittsburgha – (*Zvono*) Klivlenda – (*Zvono*) Okruga Vestčester?

BETI: Naravno.

BIL: Verujem da je muškarac ono što jeste. (*Zvono*) Osoba je ono što on jeste. (*Zvono*) Osoba je ono... što oni jesu.

BETI: I ja tako mislim.

BIL: Pa šta ako se divim Trockom? (*Zvono*) Pa šta ako sam jednom imao liposekciju celog tela? (*Zvono*) Pa šta ako nemam penis? (*Zvono*) Pa šta ako sam godinu dana proveo u Mirovnim snagama? Postupao sam po svojim uverenjima.

BETI: Naravno.

BIL: Ne možeš jednostavno da okačiš označku o osobu.

BETI: Apsolutno. Kladim se da si Škorpija. (*Mnogo zvona*) Slušaj, htela sam u bioskop, kada završim ovaj deo. Da li bi hteo i ti da pođeš?

BIL: To zvuči zabavno. Šta se daje?

BETI: Par baš ranih filmova Vudija Alena.

BIL: Oh.

BETI: Ne voliš Vudija Alenu?

BIL: Naravno. Volim Vudija Alenu.

BETI: Ali nisi lud za Vudijem Alenom.

BIL: Oni raniji mi pomalo idu na živce.

BETI: Uh-huh. (*Zvono*)

BIL (*Istovremeno*): Znaš planirao sam...

BETI (*Istovremeno*): Razmišljala sam da...

BIL: Izvini.

BETI: Ne, hajde ti.

BIL: Hteo sam da kažem da sam hteo u bioskop malo kasnije, i...

BETI: I ja isto.

BIL: Festival Vudija Alena?

BETI: Baš povrh ulice.

2 Muni – pogrdan naziv za članove Crkve ujedinjenja Sjedinjenih Američkih Država, ogranka Crkve ujedinjenja, koja je nastala u Južnoj Koreji 1954. godine. Naziv je nastao po imenu osnivača Crkve ujedinjenja Sang Mjung Munu, medijskom mogulu i političaru. Temeljno verovanje crkve je da Bog ima muški i ženski aspekt, a da je u njihovom središtu ljubav. Crkva ujedinjenja je dovođena u vezu sa skandalima povezanim sa utajom poreza - prev.

BIL: Da li voliš ranije?

BETI: Mislim da svakog ko ih ne voli treba oterati sa planete.

BIL: Koliko si puta pogledala „Banane”.

BETI: Osam puta.

BIL: Dvanaest. Pa jesи li još uvek zainteresovana? (*Duga pauza*)

BETI: Da li voliš „Entenmanove” kolače. . .?

BIL: Juče sam izašao u dva ujutru da kupim jedan. Jesi li imala magičnu tablu za crtanje, kad si bila mala?

BETI: Da! A da li voliš prokelj? (*Pauza*)

BIL: Mislim da je odvratan.

BETI: Jeste odvratan!

BIL: Da li još uvek veruješ u brak, uprkos tome što trenutno nije popularan?

BETI: Da.

BIL: A deca?

BETI: Troje.

BIL: Dve devojčice i dečak.

BETI: Harvard, Vasar i Braun.

BIL: A da li ćeš me voleti?

BETI: Da.

BIL: I biti uz mene zauvek?

BETI: Da.

BIL: Da li još uvek želiš da ideš u bioskop?

BETI: Nema problema.

BIL i BETI (Zajedno): Konobar!

MRAK

Lista rekvizite:

Sto iz kafea,
2 stolice iz kafea,
mala vaza, sa jednom ružom,
šolja za kapućino, za Beti,
papirna salveta,
posudica sa šećerom,
kašičica,
slanik i bibernik,
knjiga (BETI),
ručni sat (BETI),
hotelsko zvono, za van scene.

Preveo s engleskog: Filip Mujković

Naslov originala: Ives, David. *The Sure Thing*, 1988.

Anna Marie MAXERA TOLIKO

anja
dorian vuk
kiva vuk
achael vuk
serafina vučica
birk
ilse

pux
rah———vučjak
els

*ovo nije drama ili roman.
polutvorevina ili polutovar?
da li treba prorijediti ili pogustiti.
ne znamo.
uzmi krojačke makaze
razreži papir i posloži si to sam.
i najbolje ćeš to uraditi
kad sve otpjevaš.
to je opera bez muzike.
veoma tiha opera.
malo vodvilja ne bi smetalo.*

*o likovima:
dorian gubi vazduh*

nula.

*soba
tama
svjetlo se pali postepeno
traje to i nekoliko minuta
— — — anja dorian — — —*

anja:
gdje smo?

dorian vuk:
reci ti

anja:

mrak polako teče iza crnih prozora
kad progledaš vidjećeš konture mog lica
to je sve što je tu ostalo
pusto je
vlažno

jedan.

anja:

zajedno u daljini

dorian vuk:
sami ka tebi

anja:

zajedno sami

dorian vuk:
sami zajedno

anja:

zajedno u tebi

dorian vuk:
zajedno u meni

anja:

zajedno napola

dorian vuk:
sami vani

anja:

zajedno u grobu

dorian vuk:
sami

anja:

zajedno

dva.

anja:

na šta misliš?

dorian vuk:
na sebe

anja:
kako to?

dorian vuk:
nikako

anja:
kaži

dorian vuk:
šta?

anja:
šta želiš

dorian vuk:
sinoć sam ti već sve kazao

anja:
nisam te slušala

dorian vuk:
bila si izvan svega

anja:
ponovi to

dorian vuk:
ne

tih između njih/nas

dorian vuk:
dovela si me do ludila.

anja:
izvini.

tri.

anja:
šta je?

dorian vuk:
nisam nikad video more.

anja:
zaista nikad?

dorian vuk:
ne. slano je.

anja:
klimne potvrđno
zašto?

dorian vuk:
možeš sve a ne želiš ništa.
postoje stvari
koje više ne vidim.

anja:
moram stalno da gledam
kako bih bila sigurna
da je istina to što govorиш.

dorian vuk:
gubim vazduh
i svakim danom
imam osjećaj
da vidim bolje.

anja:
malčice se bojim.
tebe.
sebe.
samoobmane.
iluzije.
vizije.

dorian vuk:
vjeruješ li mi?

anja:
u šta?

dorian vuk:
kad bijes dolazi
ona crna životinja
što čuči unutra
ne mogu više na tebe misliti
najdraža
jer divlja životinja ne voli
ona kida.

anja:
bježi i bježi
vidiš samo po mraku
ja te osjećam svugdje.

dorian vuk:
kad odem
ne idi za mnom.

četiri.

dorian sam

dorian vuk:
crna životinja
crna šuma
kad bijes dolazi
meni crnoj životinji
što liježe unutra
teško je više misliti na tebe
najdraža
jer divlja životinja ne voli
ona kida.
nešto pišti u glavi
pjeskovita bura usred sipine.
raste i rotira sveta sila od nepoznatog boga.
kugla što ide svojom vlastitom orbitom
besmrtnom snagom se kolos zanosi u pokret i ne prestaje
dok ne eksplodira i ne promijeni energiju u neki drugi monstrum.
nešto pišti u glavi
divlja životinja
pjeskoviti vir ili crveni patuljak.
ne znam
više ne znam
jer u ovom trenu posljednju riječ ja nemam
ovdje je nešto veće
nešto moćnije
što je preuzeo kontrolu i sve vlade svijeta
koje žive.
u ovom trenutku je najvažnije ne paničiti.
ne gaziti ludo u mraku.
nego ostati mirno na mjestu i izmaći se zvijeri
jerbo
kako je poznato
oko lovca reaguje na šum i čeka na nju.
smirim svoju glavu tako
što ukrotim svoje tijelo i smjestim ga

kao što se smiješta ljetna odjeća
do najviše police
da dočekaju zimu
da se opet radujem ljetnim danima
za tobom do svjetla.
kad bijes dolazi
meni crnoj životinji
što liježe unutra
ne preostaje ništa drugo
nego zabaciti noge na ramene i pobjeći daleko od tebe.

pet.

*anja je otisla
dorian sjedi
mrak ispred prozora
mrak iza prozora
duža pauza
vrijeme za pjesmu
uz koju se ne pleše.
ovo nije mjuzikl
ovo je opera.
neko sjedi u mraku
neko drugi dolazi*

dorian vuk:
ne boj se

kiva vuk:
mrak je
zašto ne upališ svjetlo?

dorian vuk:
u mraku vidim bolje
koliko ljudi ne može da spava a koliko ih spi s upaljenim svjetлом
čuješ?
nikada ovo da prestane

kiva vuk:
ovo je šaputanje na daljinu
u snu se spava
ili se pleše.

dorian vuk:
zasniježeno polje i raspoloženje za dvoje a kucne čas pa bježati se mora
mada ne možeš
jer imaš ženu i psa

i događaji ljetnih dana su već u pogonu i ti se obreneš u vučjaku.
 samo se teško sjećanje izaziva
 i hajde sad pobjegni iz sebe stojeći ili ležeći
 nekada su snovi vrijedeli i
 nekad smo se znali
 a danas se više niti pozdravljamo.

kiva vuk:
 bila su vremena
 doriane prijatelju
 bila su i nisu
 ukusna i mirišljiva
 nismo godinama spaval i činilo se da i nećemo

dorian vuk:
 već neko vrijeme
 kivo prijatelju
 stojim i ne mogu da se pomaknem
 rukama prikovan.
 šta da se radi s noći

kiva vuk:
 moraš vani.
 prvi koji su izašli iz noine lađe su bili vuci.
 razbjježali se u gore i ispustili su krik
 hajde sa mnom
 za njima.

dorian vuk:
 ne želim među vukove.
 mislim da moramo jedan s drugim da živimo
 a živiti se ne može.

kiva vuk:
 u svakoj glavi je jedan svijet i jedan zahtjev.
 samo što se mi svi međusobno trebamo
 ako se stvara nešto dobro i potpuno.
 noć neće biti zla.

dorian vuk:
 u pravu si kivo vuku
 sve je to rovarenje današnjice
 rovarenje po sebi
 uglavnom proživjeti i dopustiti se življenju
 idemo.

—i idu—

šest.

—- *achael rah pux els/vučjak/ + sefa* ——

*puno svjetala a uz to je mrak.
presavijanje i ulijevanje. nove boje.
klub bar party
vjerovatno
sam vučjak
ljudi uživaju i plešu
inserti videa u boji
goli ljepotani
i jedna djevojka
zalasci sunca su svugdje lijepi
(kod nas također – dođi)
sluša se muzika
svjetla na stropu
svjetla na podu
lik na bijelom zidu na kojem postepeno liju boje
najvažniji je usporeni dio
stroboskop
da ova našminkana ljepota krasno do izražaja dođe
kiva vuk privodi dorianu. isto vuka.*

achael vuk:
upadaj
dobro došao među nas
konačno si se vratio.
brate! tako mi je drago
da si se vratio.
de napij se votke
malo snage nakon dužeg puta.
pričaj gdje si bio tako dugo
doriane.
gdje si bio tako dugo
doriane vuku
gdje si bio
kad si nas napustio.

dorian vuk:
putovao sam
znaš to i sam.
video sam more.
sve one široke njive vjetrom izorane kao kakvim najvećim plugom.
video sam okean i nemam se čega stidjeti.

achael vuk:
poslušaj doriane

ovdje su svi sretni
 pogledaj kako sretno plešu.
 posmatraj to i čudi se isto kao i ostali svijet
 ovdje je dobro
 a vani već manje.

dorian vuk:
 hvala ti
 achaelu
 hvala
 fino od tebe.
 tu je fino isto kao i vani.

achael vuk:
 uživaj onda i to dobro
 moliču lijepo.

sedam.

*serafina dosad plesala
 okrenula se
 a u tom bolu došao je
 još jedan bol
 valjda nije nešto slomljeno
 svako je sam sebi pakao.
 a pakao ne postoji.*

sefa vuković:
 achaelu
 ko je ovaj?

achael vuk:
 naš brat vuk.

sefa vuković:
 volim ga
 achaele kako se zove

achael vuk:
 dorian.

serafina vuković:
 ostaje kod nas
 kad će opet doći?

serafina ne čeka
 progovori s dorianom

sefa vuković:
ko si

dorian vuk:
ko zna.
ti si koja?

sefa vuković:
ja sam serafina.
dođi
približi se mi zaplesaču ti
zaplešimo zajedno
sutra se tek opet umire

dorian vuk:
to sutra, to su daljine
hajde da plešimo

plešu

serafina vuković:
tako dugo sam čekala
gdje si bio tako dugo.

dorian vuk:
valjda nisi čekala mene?
ne poznajem te.

serafina vuković:
to nije bitno.
u mislima sam te vidjela hiljadu puta
cijelu večer i noć
ne daj da nas rastave.

dorian vuk:
to je protiv običaja.

serafina vuković:
hrabri
zakon ne poznaju.
kao privid si
ne izgledaš uopće stvaran
hajd' budi kao ja
muzika prestaje
samo dalje
ovdje je prvi i posljednji ples
dođi
želim ti reći

kako se osjećam
kako sam.
sav svoj život sam popločila licima muškaraca i žena
koje sam odbila
jer sam znala
da ćeš doći.

dorian vuk:
serafino ja se ti samo priviđam.

serafina vuković:
u međuvremenu je ispred nas cijela noć
a ona je tako duga
milostiva i dobra
zlo će ubrzo proći
već sutra.

dorian vuk:
to sutra su takve daljine

serafina vuković:
hajde.
danasm legnimo i krevet napunimo
ležaćeš.
go i sam.
isprobajmo svu tamu svijeta i vodimo ljubav
tiho po površini
iznenađeno
kao da je prvi put
da negdje postoji taj broj
koji znači sada i odsada.
ljubav ne poznaje vrijeme.

dorian vuk:
znaš
šta je to ljubav?

serafina vuković:
ja sam kraljica noći i trebam te
da budeš moj
pokazaću ti nebo
i kad bih i sama trebala završiti ružno.

dorian vuk:
ne bi trebala.

serafina vuković:
kraljičin sprovod se sastoji od pudlica i cvijeća

svi koji su me voljeli
 i sa kojima sam spavala
 su ništice u odnosu na tebe
 gube se u pari magle
 u oponama zaborava
 imam oči samo za tebe
 zaboravljam lica
 kad sam spatrila tvoje.

dorian vuk:
 ovo ne može završiti dobro.
 polako se raspadamo
 u slikama predpaklenim
 razbijamo se na djeliće
 na tom kraju
 drugačije nego kod drugih
 serafino ovo ovako ne ide.

osam.

*dorian odgurne serafinu
 kraj plesa
 muzika je prestala.
 svi gledaju
 a koga to boli?*

achael vuk:
 dodji meni doriane.
 drago ti je
 da si se vratio
 je li
 i čekaš da te uzmem ponovo
 da se vratiš u vučjak
 a pravila za tebe ne postoje.
 jer se te ne tiču
 mada pažnja
 vučjak ima pravo na krv i teškoću
 ako protiv tebe jedan jedini vuk stane.
 nek odluči pravo jačeg.

dorian vuk:
 čuj brate zakon džungle
 čuj priču.
 iste smo krvi ja i ti.
 vuk za vuka oko za oko.
 sjećaš se brate da smo braća.

achael vuk:
čuj brate krik zvijeri.
čuj kako se dvije zvijeri tuku u žestokom boju.
evo brate napij se votke
zagrij se prije borbe.
da doriane danas se tučeš sa mnom.
jer ja ti kažem da ti među vukove ne pripadaš.
samo pij
pij nek rane što manjebole.
čuj brate čuj džunglu
čuješ li glasove
kako se nadvikuju?
nikad te skontati neće.
svi su nenasitni
svi su gladni.
vođa je samo jedan.
čuo sam upozorenje još kad si se bližio.
ptičica čuva granice džungle. zaboravio si?
sad ponovo krešti
hajde brate
zaista si mi bio drag
ne zaustavljam se, nego hajde.

dorian vuk:
iste smo krvi ja i ti.

achael vuk:
više nego jednu krv smo zajedno pili
sad jednu proljevamo.

dorian vuk:
pobjedi tu životinju u sebi i reci
da si još čovjek.

achael vuk:
u noći se mi lice produžuje i moj oblik je prilično vučji.
čovjek ču tek da postanem.
tek ujutro.
kad ubijem tebe.

dorian vuk:
u vrijeme kad sam posljednji vukoliki među samima psima.
ovo je posljedni dan mog života
jer ste me već davno ubili.
jednom je smrt sigurna.

achael vuk:
bori se
psu.

kiva vuk:
ostavi ga na miru.

achael vuk:
šta šta šta
ko to tako cvili
ko se to sam nudi?
ko privede psa u klopku?
bori se isto.
borite se s vukovima
linjavi psi.

izvadi nož.

pozivam vas vukove
gladni ste
dok je večera na stolu.
postepeno pohvatat
polako mučiti one druge
nekoliko sati piye rata
iskopat oči
polomit kosti
onesposobit neprijatelja.

*kiva vuk i dorian vuk idu unazad
achael izvuče nož
baci
i potrefi.
kivu.
dorian stane.*

kiva vuk:
u padu
umirem
ja umirem.
ko želi sa mnom plesati

*sve je pak jasno.
kao šamar a puno više to boli.
pogledaj to je njegovo tijelo.
izdiže se do nepoznatog
polako pada na zemlju
i sad je to samo tijelo.
pliva na vodi.
vraća se
i dalje je to sam ritual
krajolik posvećen tijelu*

*tijelo posvećeno krajoliku.
i ovo bijaše kapljica posljednja
za nečije oči
i odsad je dorian slijep.
i bježi
nakon dodira.
daleko.
predaleko.*

achael vuk:
stani
kukavico
nemaš više psa
da te pazi.
bori se.
niko drugi za tebe to uradit neće.

devet.

*scena se mijenja.
pratimo dorianove goniče
u srcu grada
sam je
noću i danju.
ustvari tama je i sam dorian
mada bjeloočnice oka se vide na pedeset metara..
dorian očima ne vidi.
ali ga njegove oči izdaju.
glasovi iz tame.
kad si u nevolji reci tu pjesmu
dorian se nasloni na zid.
stoji.*

dorian:
zatvaram oči kao kad nešto pada.
nešto pada i ja to ne uspijevam
da uhvatim
niti pustiti dalje.
nestalo je i ja nisam nikada vidio more.

tih

deset.

*birk ide okolo
dorian čuje korake
ali se ne kreće.*

birk:
šapuće
spavaš?

dorian:
spavam ali moje srce je budno.

*birk ide ka dorianu
diše kroz vrećicu.
stane pored.
diše
šuška to.
gleda dorianu
mada ne vidi
da on ne vidi*

tih

dorian:
njuši
dovraga
šta radiš?

birk:
to je toluen.

dorian:
svakako
kako se zoveš?

birk:
birk.

dorian:
dorian.
zašto to radiš?

birk:
draga me ne želi.

dorian:
zašto te ne želi?

birk:
jer radim ovo.

dorian:
želiš li prestati?

birk:
ne mogu.

dorian:
pokušao si to?

birk:
ne.

dorian:
ne budi budala.

birk:
a ti si ko
da me osuđuješ?

dorian:
slegne ramenima
nisam nikada vidio more.

birk:
i?
šta te ljuti.
kupi si jedno putovanje.

dorian:
svakako.

birk:
nemaš cigar?

dorian:
ne.

jedenaest.

dorian ustane
ide dalje uza zid
kroz grad.
dorian ima monolog
mehanički grad
govori u ritmu riječi

dorian:
sam si oduzima život
da ga barem nekomu da.

čari noći piti do jutra
trebam li vidjeti grad kroz prizmu čašice za rakiju?
tek onda kad budemo svi pjani i goli
stojimo u redu
kako ćeš poznati svog ne - prijatelja
ha?
rodio sam se za grada.
skoro sve je tu mašina.
koliko puta ni ja siguran nisam bio
da sam još čovjek.
gdje sam to živio
i sa kime
ne znam.
tražim svoje ime
nisam više vuk.
nisam više čovjek.
ja sam dorian pas.
mama
čuješ li me?

nisam nikad u ratu bio
nisam nikad video sjene umirajućih
nisam se nikada povrijedio.
krv mi je tekla samo malo.
htio sam očeličit i ojačat i htio sam
da me uhvatiš kad padnem
mama
obećala si to.
ali kad sam lomio stubove svoje svijesti
kad sam rušio zidove i granice svog unutrašnjeg svijeta
nisi tamo bila
nisi tamo bila i zahvaljujući tome sam shvatio
da se riječima ne da sagraditi čvrsta tvrđava povjerenja
i ukončio sam naporno
kao onaj mrtvi ispred bara.
bio je to prijatelj
mama!

a da si bila sa mnom
rekla bi čuj
grad sad pripada onima koji ne spavaju.
za tren će biti samo moj.
iza prozora ljudi
u kućama
sami
plešu da ih niko ne vidi

a vani je površina vode tiha ogledalovski mirna prije tog nego se pojavi
 prvi
 plivači jahači šetaoci
 ko se skriva iz vrata kuće
 nije nam poznato
 jer ne vidimo
 otvorili smo oči i čekamo sa povjerenjem.
 čekali smo na vratima i niko nije došao.

jednog dana ču se tamo vratiti
 završiti što nisam stigao
 po stopama urezanim u kožu zemlje
 u beton
 samo što moramo da stignemo prije
 nego staze grada zarastu travom
 svilom i dubinom kao priča koja je u meni
 koja je ja.
 vidim svakog dana sve manje.
 danas uopće.
 glava boli
 valjda je pritisak
 stalno se mijenja
 kao vlažnost vazduha.

no rado bih osušio ruke travom
 kad bi tu bila.
 rado bih to saprao
 samo što se tu ništa ne nalazi osim velikih zgrada i zidova.
 iz grada odvoze drveće
 ostaće im samo prazni stanovi
 i stari natpisi.
 valjda to tako treba da bude
 kad je grad prazan
 čujem barem bolje ptice
 osjećam kako lete
 vidim rukama
 i ne prijeti mi optička varka
 jer nikakve optike da i nema.
 i još uvijek!
 još uvijek imam dva oka.
 jedno za gledanje, drugo za uočavanje.

noću se gradom došunjalo stado
 vučjak im je za leđima
 molim se a ti znaš mama
 da isusa ne volim.

dvanaest.

*naprotiv doriana dolazi žena – telefonira.
 malo hysterije
 malo hladnog sarkazma.
 dorian je u drugom planu
 to se ga ne tiče
 neželjeni svjedok
 u loše vrijeme na lošem mjestu/gradu*

ilse:

znaš ti šta
 meni bi bilo svejedno
 ali ti s njom još uvijek imaš o čemu da pričaš
 a naša veza traje već godinu
 nije to sedmica
 a ti nisi u stanju da je napustiš
 još joj napraviš dijete
 koje ne želiš.
 nisi to htio.

!!!

meni je više svejedno
 jer vidim da te boli neka stvar za svim
 pa boli i mene.
 sve si prebacio na mene
 jer ti ne možeš da kažeš istinu
 osjećam se ko
 pod nekom stijenom.
 takav teret što u sebi nosim.
 govorio si mi
 da ćemo misliti jedno na drugo
 a sad me lijepo istresaš u prvi kontenjer.
 šupčino jedna.

*ilse završi razgovor
 diše/nediše
 ne može da odluči.*

ilse:

disat je lako
 kad bi mi još neko povjerovao
 da živim
 uz to srce udara
 udara snažno
 dobro podmazan stroj
 baš me briga
 što još postojiš
 zaželjela sam se praznoće

i to je važnije.
 ostaću na margini
 tvog dnevnika
 bijela i nepročitana
 gubim se pod tvojim rukama
 gubim se pod tobom.
 ponekad se probudim i iz glave mi vise žice a ponekad i strahovi ne mogu da
 spavam.
 Šta s tim.
 bojim se mraka
 a želim to.
 ova žed
 smrtonosno gonjenje.
 ležim a srce mi lupa
 kao uplašeno.
 tako davno
 a čini se kao sat vremena
 od posljednje doze.
 izgorjet utopiti se pobjeći
 razbiti glavom o zemlju
 uzaludno tražim to nepostojanje
 skoro da i nemam drugu žudnju.
 jer žudnja za tobom
 me iznutra trga
 da neće od mene ništa ostati.

*paničan napad.
 dorian priđe ilsi.
 polako.
 možda kaže nešto kao _____. kaži to
 uhvati je.
 drži.*

dorian:
 diši.
 duboko.
 broji to.
 jedan
 dva
 tri.
 tri.
 ponovo i dobro.
 stani i diši.
 diši za mamu i tatu
 za?

ilse:
 sestru?

dorian:
fino.
ko je sljedeći?

ilse:
baka.

dorian:
disat i ne usporavati misli.
to je važno.
što nas ne ubije to nas ojača
hiljadu godina ide dalje
dal punimo prostor
ili ne.

ilse:
idi u kurac s takovim glupostima.
on se ponaša ko konjina.

dorian:
bolje je živjeti kao pas nego umrijeti kao čovjek.

ilse:
znaš šta mu je ona napisala?
glupača.
krava glupa.

1. fali mi spontanost i odlučivanje iz minute u minute.
2. htjela bih nezavisnot jednog nad drugim
3. htjela bih da znamo svoje vrijednosti i da se sve ne podrazumijeva i premda ti ovo zvuči glupo moraš se o meni brinuti i preko toga što imaš grozničavi veliki ego.
- i ja o tebi naravno. ako mi dopustiš.
4. ne želim se svađati ne želim drame pretjeranih rekacija. Želim da činimo kom-promise.
5. želim da putujem i bila bih sretna da putuješ sa mnom.
6. želim zajedničke aktivnosti. osim fotografisanja. najbolje neki sport.

a znaš li kako je reagovao?
vratio mi se.

dorian:
išao bih također.

ilse:
a on se onda vratio njoj.
šupak jedan.

dorian:
treba se vremena.

ilse:
vrijeme je skoro to jedino što čovjek ima.
meni više ništa ne pripada.
ne mogu se više gledati u ogledalu
jer tijelo
koje vidim
mi je strano.
i ustvari mi nije ništa
mogućnost se sebi približiti.
podrezat se.
smijem li nešto poželjeti?

dorian:
sigurno.

ilse:
voli me dok živim.
barem neko.

dorian:
to je dug period.

ilse:
obećaj mi to.

dorian:
to je zaista dug period.

ilse:
možda umru ubrzo.

dorian:
u tom slučaju bi to moglo da bude.

ilse:
obećaj mi to.

dorian:
obećavam.

ilse se otrgne i odlazi.

dorian:
gdje ideš?

ilse:
 u ime žrtve
 sutrašnjica je jedini izlaz.
 idem da pronađem mjesto
 gdje se umire.
 svako biće na zemlji ostane samo.

trinaest.*monolog smirenog*

dorian:
 prolazim kroz grad s memorijom anđela koji ne zna za milost.
 kao anđeo sudac i okidač nada mnom
 životinja u meni preža
 njuši
 moja crna šuma moja crna savjesti
 mene ne goni
 ništa ne vidim
 ali bježim za njim
 i pogledi su dobri
 govorite mi onaj
 što izlazi iz prazna
 govorite mi onaj
 do sebe zagledan
 malo zagledan
 malo oženjen.
 govorite mi žena
 ako želite
 znam da ne možete
 spašćete tamo dolje
 i čekati na
 refleksiju svoju u imenovanju.
 ali tamo gore sam kit
 a dolje plosnatice
 riba sa oba oka na jednoj strani tijela
 ili plovite dalje
 ja ne znam
 kako da se ponašam.
 na našu potpuno neokaljanu budućnost
 palo je par kapljica
 nisam znao drugačije
 i šta sada s tim.
 sad je do mene.
 tražiti težinu
 kao taj najtvrdi materijal
 i bacati terete.

mi vuci se ne mazimo
 mi se gazimo.
 ja nisam onaj oganj zapalio
 već je gorio
 kad sam došao.
 imam šta da gasim.
 predpakao sa dobrim pogledom.
 drži me snažno ljubavi
 došao je čas
 pogledaj dolazi i ja s njim
 kako ti je? pitaćeš.
 mi je. odgovoriću.
 onda uzdahni.
 tamo neka glas padne i najzad padni sam.
 poslani sam ispunio.
 vrijeme je bilo dobro
 raspoloženje isto.
 vrti mi se to u glavi
 jer
 je jutro i sviće
 prijatelju kivo
 prijatelji
 mama
 ja više ni svjetlo ne vidim.

četrnaest.

dorian leži u travi.
sviće.
pada rosa.
ptice pjevaju.
dorian sa njima.

anja:
 doriane?

dorian:
 da?

anja:
 doriane!?

dorian:
 ko si?

anja:
 ne prepoznaješ me?

dorian:
ne.

anja:
ustani
vrijeme je

dorian:
da?

anja:
vrijeme je da se ustane.

dorian:
otkud ti ovdje?

anja:
dao si mi svoju fotku
na kojoj si izrezao glavu
biram iz mase
poglede tuđih lica
ni jedno mi ne odgovara.
tražim tebe.

dorian:
kako si me pronašla?

anja:
pronašla bih te i u daljini
nisи daleko otišao.

dorian:
gdje smo?

anja:
kaži ti.

dorian:
ne znam.
sigurno je već i svjetlo
a ja još uvijek ne znam...

anja:
dvije hiljade godina u jednom snu
i ti ga zaboraviš
još prije doručka.

tihо

dorian:
rekla si nešto?

anja:
ne.

dorian:
aristokracija duše
kad već o tome
prešao sam dio
tvoj muž.

anja:
kaži mi šta ima novo?

dorian:
sjedni pored mene
napustio sam i zaboravio
prije toga nego sam oslijepio
oprostio sam.
misliš da postoji istina i ljubav?

anja:
najveća odgovornost svijetu je čovjek sam sebi.

patnáct.

anja:
gdje smo?

dorian vuk:
reci ti

anja:
mrak polako teče iza crnih prozora
kad progledaš vidjećeš konture mog lica
to je sve što je tu ostalo
pusto je

dorian vuk:
anjo
ja nikad više neću progledati.

...
Niko nas ne smije vidjeti da placemo.
A drugo sve nek šutnja prekrije.

Anna-Marie Maxera (1991.) je rođena i živi u Pragu. Godine 2011. ostvaruje zapaženiju ulogu ulogu u studentskom filmu *Tambylles*. Napisala je dosad četiri drame: *Tri*, *Sljedeći*, *Konačna* i *Toliko*. Neke njene drame su bilo izvođene u formi scenskog čitanja u Pozorištu *Na Zábradlí* i na festivalu Quadriennale u Pragu. Kao dramaturg redovno surađuje s pozorišnom platformom *Kartel*.

Prijevod sa češkog i bilješke: Hasan ZAHIROVIĆ

Мирослав АНТИЋ

ЗВЕЗДАНА РЕКА

сценска бајка

ГЛУМЦИ:

Наратор	Краљ
Петлић	Гроф
Цврчак	Грофица
Сунце	Дечак
Кловн	Први дечак
Куче	Маца
Лисица	Деца
Вук	

(У луткарском позоришту. Глумац завршава крај једне приче. Чује се аплауз одушевљене публике, радост и навијање. Када се аплауз полако утиша на сцени се појављује НАРАТОР са његовим благим гласом. Он наставља да прича целу причу до краја.)

НАРАТОР: Причу, коју ћу вам испричати,
верујте ми, истинита је.
Ако ми неко не верује
нека пита моје лутке,
ево их овде у луткарском позоришту...
Знајте, све ово ћете чути из њихових уста:
„Од почетка па до краја истината је ова
прича о пронађеној срећи!“

(Из позадине далеко певајући хор: то је музички лајтмотив ове приче.)

НАРАТОР: Једног лепог дана,
када се завршила игра;
све лутке су шапутале и одлучиле:
Доста им је! На коцу их воде, цимају!...
Језик им виси, а уши отпадају.
Једном и њима, паћеницима,
дан слободе да осване.
Дивни су ти конци, али шта вреди!
Рецимо, очаравајуће је за очи,
али ни речи о њима!
када лутка само на команду
плаче, поздравља и смеје се!...

Тако су одлучили, да ће
одвезати конце један другоме,
и срећно отићи кући.
Где ће ићи?

Псст! Баш о томе певају...

(Иста песма коју је хор из далека певушио. Сада се појачава, али и даље се певуши. Текст песме говори НАРАТОР.)

НАРАТОР: Кажу, кад падне ноћ,
тамо, где поветарац пуше,
једна лепа река тече горе далеко—далеко;
звездани шатор је сакрива, од чистог злата,
и око њега чудна, срећна земља,
где туга још никога није загрлила...
Из града било ко може стићи тамо.
Крени храбро пре свитања,
само право па лево, десно,
и наиђи ћеш на малени пут обасјан месечином.
По томе ћеш препознати то далеко место:
до кога само лепи балони у боји доводе!

(Певушење је заменио јак ветар. Јак ветар улази иза сцене у собицу у којој висе лутке на концима. Чују се уплашени крици.)

НАРАТОР: (шапуће)
Настала је олуја. Далеко иза кулиса на сцени,
међу луткама, велики је страх.
ПЕТЛИЋ: Ко је видео још овакву олују!
ЦВРЧАК: Више не свирам виолину, већ цимбало!
СУНЦЕ: Знам, Цврле... Плашиш се... То је стара песма...
КЛОВН: Не ругај му се, Сунце!
Ово није олуја: наша прича се остварује!
КУЧЕ: Погледајте, лелуја се прозор!...
КЛОВН: Не бој се, Куцове: нису лопови –
шарени балони лете.
Ветар их просипа у нашу собу...
СУНЦЕ: И слова има на њима!
ЛИСИЦА: Вучко већ чита... Чујмо!
ВУК: (сриче) „ОЛ–УЈ–А ПО–КЛАЊА СР–ЕЋ–У ЛУ–ТК–АМА...” Охо!
КУЧЕ: Петлићу, полети према њима!
Ухватимо их!
КЛОВН: Само брже, брже.
Вежите их за себе чврсто;
Потребна су нам барем четири или пет...
А остало је већ ништа...

ПЕТЛИЋ: Ако Кловн тако каже –
лако ћемо кренути у свет!

СУНЦЕ: И на концима те више нико неће водити!

ВУК: Ово не може!
Лисица их све похвата!...

ЦВРЧАК: Коначно ћу моћи на слободи да цвркућем!

ЛИСИЦА: Драги балони, идите код Вука!
Још да их „ухватим“!... Пазите, ово!
Вучко, лови их и ти,
али немој да их засецаш канџама.
Не бој се, неће бити никог ко би ти додавао балоне.

(Галама, весеље, радовање. Олуја се утишава.)

КЛОВН: Први пут стојим испред вас, овако слободан,
праву срећу први пут осећам на данашњи дан,
кунем вам се да досадашње мировање ми не треба,
kad овако треба да погледам у тмурно небо,
и док сјајне велике звезде не нађем,
за срећу лутака и кловнова!...

(Одушељеност.)

СУНЦЕ: Балони су тако лаки, као сан.
Јесте, снови немају границе,
и са њима можеш слободно летети, изнад
света, и сваке границе.

(Поново одушевљење. ЦВРЧАК почиње да свира на својој виолини. Остали играју и радују се. ПЕТЛИЋ лупа крилима и кукурикањем најављује долазак новог дана.)

ПЕТЛИЋ: Слобода! Буди се прелепа зора.
Појављује се сунце, са златном косом.

КЛОВН: Ругали су ми се сто пута, али дошао је крај,
нама се више никад неће смејати.

КУЧЕ: Ајмо светом! Шта чекамо?
Ајмо, играјмо се...

ВУК: ...уживајмо!

ЛИСИЦА: Изаберимо вођу!

КУЧЕ: Ја бих за вођу поставио Петлића.

ВУК: Тражим реч! Само желим да кажем,
на земљи има пуно лоших људи.
Зато нека нам вођа има
добре зубе и јаке канџе.
То значи да вођа треба да буде
као ја, да вас чува и суди по истини.

ЛИСИЦА: Да има оштар глас и чврсту шапу!
 (сама тапше)
ТАКО ЈЕ: Тако је, Вук нека буде вођа!
ПЕТЛИЋ: Ја се с тим не слажем.
 Што каже стара пословица:
 праву срећу може донети,
 онај ко се смеје из чистог срца.
ТАКВОГ ВОЂУ ВИДИМ У КЛОВНУ!
СВИ: Тако је! Живео! Живео Кловн!
 Нек нам он покаже пут ка слободи!
КЛОВН: Хајдемо онда. Сунце је изашло,
 и светлошћу обасјало поље,
 и морамо обићи много села, градова,
 шума и свега. Кренимо одмах!
ПЕТЛИЋ: Слобода! Пријатељи, срећан је овај час
 Пространство је обасјано светлошћу!
 Сами себи смо шефови.
 Од сад не треба по команди
 да глумимо весеље и да се поклањамо.

(Бука се губи. Лутке скачу кроз прозоре, и са балонима путују у свет.
 Музичка пауза.)

СВИ: Кренимо! Кренимо!
НАРАТОР: Вук се након тога убрзо одвојио од њих и лукаво се сакрио у жбун.

(Овце мекећу. Чује се звук звончића.)

ВУК: Хеј дођи брзо, лисице, погледај колико сиротих оваци.
 Вас бих радо послужио . . . (смеје се.)
ЛИСИЦА: Ти си стари лукави вук, у праву си: оне будале маштају о
 звезданим пољима, иду по блату и олуји.
 Ја ћу остати поред ових овчица.
 Шта би ми требало више среће?
 Доста су ми овце.
 Треба ли од овог нешто боље?
ВУК: Баш се због тога не мрдам. Овде ми је најлепше.
 Слобода је исто што и добро јести.
 Пусти их нека се носе.
 Нама је овде слађи залога...

(ЛИСИЦА и ВУК се смеју храни. Музика се смењује. Лайтмотив: песма о
 звездама обасјаној реци.)

НАРАТОР: Путеви су нам често визије.
 Да ли би веровали, високо изнад куће где пола месеца сија и
 његово лице још толико, тамо је негде река пуна прича, бели
 облак пун звезда, река пуна сјаја...

Стојиш на врховима прстију, руке би пружио али само светлост златне ноћи осетиш на својим длановима.

Тамо горе ми са очима видљиве звезде сијају.

ЦВРЧАК: Погледајте, овде, поред главног пута
вечерње светlostи града!

КЛОВН: Стварно!
Свици дубоко у шуми...

СУНЦЕ: Или месечев водопад!
ПЕТЛИЋ: Не!

То је дворац!

СВИ: Дворац!

ПЕТЛИЋ: И те какав!
С триста торњева!

Сви од сребра...
Види златна трава између зидова уместо камења, драгог камења...

На надстрешници од капије неко дебело спава.

Нико други.

Хрче.

Цела околина од њега одјекује.

СУНЦЕ: Како лењо!
Отвори очи!
На прстима прстење.

Ово личи на великог господина.
На сребрном плашту бисери висе.
На глави круна у руци скриптар.

Он сиромашан!... Овај је – краљ.

КУЧЕ: Само да зна који пут где води!...
ПЕТЛИЋ: То ће се сазнати...

Цврчак стане испред њега
и засвира на виолини. Његова је улога.
Приближи се њему и засвира на уво нешто лепо
и пита: где живе срећни људи?

СУНЦЕ: Само пази, Цврле, да одсвираш Краљу тако, да му је уво нежније
од латице цвета.
Цврчак свира као никад пре...

(ЦВРЧАК свира дебелом КРАЉУ.)

НАРАТОР: Немој да диращ никад оног што увек хрче као да свира трубу.
Капци од олова.
Не размишља о томе да ће остати сам.
Баш их брига: где воде ови путеви,
или да ли звезде с неба падају.
Плаче земља куда ми корачамо.
Само хрчу као громови...

(ЦВРЧАК лудо свира не би ли пробудио КРАЉА..)

- СУНЦЕ:** Овај Цврле је уметник лепе музике.
Руке му злата вреде.
- КЛОВН:** Гле, све се помера!
- КУЧЕ:** Све се буди.
Ову тиху музiku слушају сви живи.
- СУНЦЕ:** Гле, хаљина од латица се помера!
- КЛОВН:** Од милине се распрскава камење!
- КУЧЕ:** Дрвеће са својим зеленим огромним гранама
управо додирујући буди успавану траву . . .
- ПЕТЛИЋ:** Узалуд!
Овај Цврчак је мајстор лепе музике.
- СУНЦЕ:** Псссст!...
Дебели Краљ се буди!
- КРАЉ:** Ко цврчи! Ко то цврчи!
- ЦВРЧАК:** Ја сам, господине Краљу . . .
- КРАЉ:** Ко си ти, дете.
- ЦВРЧАК:** Гарави цврчак, ако вас не врећам.
- КРАЉ:** Стварно! С твојим цврчањем, како се усуђујеш
да узнемираш мој сан и хркање.
- ЦВРЧАК:** Ваше височанство, ми смо лутајући народ
који по месечини тражи свој дом.
Сад нам кажите где се налази тај свет слободе!
- КРАЉ:** Па то је овде.
Јер ја увек само на спавање мислим право!
И ово има.
Слободно могу да се испружим у свом топлом кревету,
да ми се нос не види из јастука...
Слобода је и од овога болја, можеш дисати на уста
кроз која дугачко хрчеш и хрчеш...
- ЦВРЧАК:** Друга срећа треба нама и друга слобода.
Срце нам се не слаже овим одговором.
Ноге нам даље газе путеве наше судбине.
А једном ћемо изаћи из tame,
и на нас ће другачија светлост сјати.
Ваљда ће нас тамо негде али то нам неће шкодити
јер ми знамо: горе на ведром небу
звезде окружене плавим сјајем нас прате.
- КРАЉ:** (*Намрштено*)
Ја лажем!
- ЦВРЧАК:** Аaaa, нисам тако мислио...
Стражари, слуге, војско!
- Врећа ме овај неспособни!**
Усуђује се да се супротставља мојим речима.
Наређујем вам: у тамницу с њим!

(Војска, слуге, стражари трче напред.)

ЦВРЧАК: Упомоћ лутке, добра војско!

(Кораци лупају, чују се команде, дебели КРАЉ се смеје.)

КРАЉ: Ухватите га, војско!
Чувайте га да не побегне!
Ал' тако да ћемо се после обрачунати, а сад право у затвор!
(КРАЉ и даље урла на ЦВРЧКА.)
Схватићеш с којим сам правом рекао да ћу ти одрубити главу.

(КРАЉ се поносно смеје, зујање неба, само се чује бат чизама војника који ходају. Све се то полако претапа у музику. Звездано сјајна река. Лутке јаучу.)

КЛОВН: Овај краљ је одвратна дебела гљива!
СУНЦЕ: Сиромах добри Цврчак.
КУЧЕ: Ко би рекао да су овако сви задовољни зли.
ПЕТЛИЋ: Ни лепа музика није за свачије уши.
Неки играју, а неки су и даље одбојни.

(ЛУТКЕ се и даље буне. Појачава се музика.)

НАРАТОР: Пролазе дани, ветар њише јесење жуте гране.
Јутро је само једна нова невоља.
У сновима полако нестају наде.
Нигде нема земље њихових снована, маште, никде нема звездано обасјане реке.

(Звук јесењег ветра.)

СУНЦЕ: (Плаче)
Шта ће бити са нама!
КУЧЕ: Идемо у шуму!
КЛОВН: Останимо овде на путу за сада, неко ће, вальда, најти, својом добротом показаће пут.
СУНЦЕ: Грешиш!
Добри Кловн!
Још увек је далеко-далеко то земља, можда нећемо ни стићи.
КУЧЕ: Ја сам мислио, срећа ме чека
само ме смрти плашим...
КЛОВН: Долази неко!
Скочи, Петлићу, јави му се, ако имаш толико храбости . . .

ПЕТЛИЋ: Кукурику! Долази прелепа кочија!
Изаћи ћу испред ње. Можда ће ми радо
дати савет. Питаћу.

(Чују се коњске копите и глас кочијаша. Путем стиже прелепа кочија.)

- ПЕТЛИЋ:** Помозите, добри људи,
сто невоља нас прати на путу.
Ми смо лутке, волели бисмо
стићи у земљу наших снова.
- ГРОФ:** У земљу среће? На правом смо путу.
Ту је кочија, заузмите места.
- ГРОФИЦА:** И ми тамо идемо. Можемо одмах кренути.
Радо ћемо поделити с тобом место.
- ПЕТЛИЋ:** Хвала вам лепо. Добри сте према мени.
Доброта вам се види на лицу.
- ГРОФ:** Драго нам је. Ја сам ГРОФ.
- ГРОФИЦА:** Ја сам ГРОФИЦА.
- ПЕТЛИЋ:** Ви сте тако добре душе.
- ГРОФ:** Ми смо увек били добри људи према сваком.
- ГРОФИЦА:** Видећеш, како ћеш лепо живети с нама:
у сребро и злато ћеш се облачити.
- ГРОФ:** (тихо каже ГРОФИЦИ смејући се)
Вечерас ћемо лепо вечерати!
- ГРОФИЦА:** Да га скувам или испохујем?
(безобразно се смеје.)
- КЛОВН:** (виче из далека)
Али, шта се дешава, петлићу?
- ПЕТЛИЋ:** Дођи овамо!
Ово су, изгледа, добри људи!
- ГРОФ:** Стани! Нико нам више не треба!
- ГРОФИЦА:** Ти остајеш, а остали нека иду!
- ПЕТЛИЋ:** Сам не идем у земљу среће.
Нека пођу и моји другови, има довољно места.
- ГРОФ:** (грубо)
Ухвати га брзо, стрпај га у џак!

(Мали ПЕТЛИЋ маше крилима и хоће да се ослободи, а у међувремену од страха кукуриче.)

- ГРОФИЦА:** Нећеш да дођеш!
- ГРОФ:** Еј, каква је то прича!
- ПЕТЛИЋ:** Оставите ме,, не идем узалуд!
- ГРОФИЦА:** Сад сам те ухватила, најзад имам те!
- ГРОФ:** Брзо с њим у џак!

(ПЕТЛИЋ зове у помоћ, кочија креће; чује се топот коња. Кочија се удаљава на путу.)

- НАРАТОР:** Дошла је на крају зима са сивим лицем,
иње са брадом, магла у магли.
С ветром далеко пространим њивама
ситна киша роси.
Трава је увенула.

Дрхте вране.
На пространој отрцаној ливади ништа се не миче.
Ветар полако котрља опало лишће,
од малене дружине остало је – њих двоје...

(Пауза са музиком, промена.)

НАРАТОР: И тао су лутали, без циља,
и даље су бројали дане, километре прешли.
Врело сунце их је пржило,
лице су им јаки мразеви уједали,
и никде једна дружељубива реч, ниједан дом,
да своје главе спусте и утону у сан.
Страшно, руку нико не пружа,
и човек не добије ни једну ни једну лепу реч,
само хиљаду проблема, опет и опет,
овако се врти ноћ на ноћ, дан за даном.
Месец светли у својој плетеној столици,
и изнад њих плете лаку мрежу,
и ветар у бескрајној дубини шуме
шуштајућом песмом лебди изнад њих
Врбе су се сагињале изнад река,
и овако су шуштале
у некој бескрајној мирноћи...
Људи? Само су уздисали,
лево–десно, напред–назад.
Нико им се није нашао на путу, само су се кезили,
да ли су били луткама, кловновима пријатељи.

(Музички прелаз.)

СУНЦЕ: Како је страшно када се спусти ноћ на земљу:
свуда наоколо мутне сенке, мутна лица;
нема другог звука, осим ветра.

Нема друге птице, само велика главата сова...

КЛОВН: Види, види! Један прамичак светlostи!
Неко светли лампом.

СУНЦЕ: Куцај. Ко зна, можда
Врата отвори добра душа.

КЛОН: (куца)
Ми смо лутајући народ из позоришта,
кренули смо на све стране.
Овуда смо лутали у мраку,
Пружите нам смештај и преноћиште!

СУНЦЕ: Спасите нас, добри људи,
умиромо од глади!

ДЕЧАК: (изнутра)
Ко лупа?

КЛОВН: Ми лупамо!
СУНЦЕ: Ми смо!
ДЕЧАК: Али, ко сте ви?
КЛОВН: Ми смо сироте лутке. Хладно нам је, и гладни смо.

(Врата шкрипе.)

ДЕЧАК: Уђите унутра, будите са нама.
Шта је? Дрхтите?
КЛОВН: Само од хладноће...
СУНЦЕ: И од кише...
ДЕЧАК: За вас ћемо имати довољно места.
Овде почиње дечији свет.
Лице нам се смеши, око нам се сија,
јер у добром друштву живимо.
Ја сам Дечак!
СУНЦЕ: Ја сам Сунце.
КЛОВН: Ја сам Кловн. Из позоришта, зна се...
СУНЦЕ: О, како је лепо и пријатно!
КЛОВН: Ту је топло, и све је лепо бело.
СУНЦЕ: Ово је дечија земља?
КЛОВН: Овде треба да поверијем да дан траје заувек.
ДЕЧАК: Да, заувек. Без ропства и мржње.
Овде су сваком у руци руже.
Преко овога прага сте најзад
ушли у срећу.
Седите доле. Ево пуно добре хране.
Послужите се, као да сте код своје куће.
Ево млека, воћа, колача,
само узмите, хајде, кад кажем.
Касније узмите компот
А ја идем по остале...

(Лупање шерпи. КЛОВН и СУНЦЕ једу.)

КЛОВН: Напокон смо стигли на право место.
Колико смо се намучили! Ако само замислимо...
СУНЦЕ: Како је лепо и пријатно овде!
КЛОВН: Молим те, додај ми паштету...
СУНЦЕ: Видиш, још има добрих другова.
КЛОВН: То не можеш знати. Како је овде другачије
СУНЦЕ: Од сна и жеље до среће
потребан је само један корак.

(Музика. Лайтмотив: Звездана река.)

НАРАТОР: Са пролажењем времена нису приметили незадовољство никог.
Али, узалуд, гост је само гост,

једном, на крају мора да одеш кући.
 Проговорио је Кловн, још далеко загледан,
 где су ласте и птице биле:
 „Драга децо, одакле вама порука
 за смех и срећу?
 На вашем лицу да заувек светли?
 И овде Кловн добије одговор:
 „На нас само чекају одрасли дани:
 донећемо близу звездану реку,
 да њен сјај нама греје
 сваки град и село доноси срећу,
 и посао, љубав, мир –
 нек ово буде никад не угасива светлости...”
 Једна бела дечија рука
 дизала се и јављала самовољно;
 показала је према просторијама:
 „само тамо треба ићи,
 видећеш пуно проблема и нећеш их приметити.
 Али знај свету,
 хиљаду путева ће нас на крају кући водити.
 Је ли у кући у вашим градовима
 вас неће срећа. Посао.
 Тражите: звездану реку јер је тамо.
 Ми, деца, показаћемо је. И кренути на пут.”

(Музика.)

НАРАТОР: Група лутака је кренула кући,
 где певају и плешу;
 назад, где срећну групу чека
 усамљени подијум, празно гледалиште које тугује,
 завеса на коју је нападала сива тужна прашина...

Али се подижу дечије руке,
 да би ушли на крају
 и играју најбоље улоге
 без цимања и наређења –
 да види цео свет како стижу
 шареним балонима групе...

КЛОВН: Желим, да увек траје игра,
 коју цене одрасли и млади.
 Нека киша среће буде поклон,
 оном, ко нам је показао прави пут.

ПРВИ ДЕЧАК: Оргулje нек брује као узбуркано море,
 кад год се кући врати један човек!

КЛОВН: Сунце! Сунце! Идемо кући!
 Смеј се, сванујо је нов дан на земљи..
 Гле, гле, пева с нама
 дрвеће, облаци ласте.

Окренимо лице према сунцу
које својим зрацима обасјава природу.
На том месту, где живе добри људи,
милион дечијих руку маше,
другог правог пута нема,
само правог пута где деца иду.

(Галама, подршка, аплауз. Група деце одлази. Карневал.)

ПЕТЛИЋ: (из даљине кукуриче)

Кукурику! Ја идем!

КЛОВН: Живео! Петлић се приближава! Долази

(Звуци музике за славље. Деца се радују.)

ПЕТЛИЋ: (уморно стиже)

Јој, супер! Где сте били до сада?

ПРВИ ДЕЧАК: Нека почне музика! Доста смо се скривали...

КЛОВН: Скочи ми у загрљај, Петлићу! Тако сам срећан!
И одједном невероватно изненађен...

ПЕТЛИЋ: Умало нисам завршио у лонцу.

Умало, па врат ломим...

Управо сам утекао...

СУНЦЕ: Овим путем смо већ прошли;
још мало па смо код куће!

(Од кретања групе је јачи звук оргуља.)

КЛОВН: Драги родни крају, ево нас опет,

наша група ће овде остати.

На нас небо лепо гледа,

неки од нас само овде имају слободу.

Овде су познати сви стари отисци стопала.

И нећемо се изгубити у тамној ноћи.

Овде све звезде подједнако светле,

светле као златан камен у потоку...

Овде је све тако срећно и предивно.

Кад се смеју, сви се смеју од срца.

(Опет музика. Оргуље. Бубњеви.)

СУНЦЕ: Немојте се изненадити, ја плачем од среће.

Људи се не мере по годинама.

Бацимо све мере. Преваре.

ПРВИ ДЕЧАК: Свет поздрављају бубњеви поново:

срце једног кловна –

свеједно, да ли од дрвета или меса.

КЛОВН: И пламена који гори у срцу и очима даје сјај

да се сјај у очима не гаси,
него се шири и греје...

СУНЦЕ: Као да се ништа није ни десило. Тако сам
срећан што смо опет сви заједно.

КЛОВН: Али то је позориште. Ајде да радимо! –
ово је наш срећни дом.
Јер, са сваком причом нешто почиње,
а ми морамо да је завршимо.

(Глас КЛОВНА се претапа у звуке музике звездане реке.)

НАРАТОР: И после тога када стигне ноћ
и прође још један радни дан,
звездана река нас пронађе где год били далеко,
можда смо баш тамо на њеној обали...
Сећање, као што Дечак каже:
није важно лутати њеним долинама;
свој ток ће према нама окренути,
и слушати изнад дома тиху причу,
ако створимо: дечију машту,
и дечије руке у боји цвећа...
Ето, тако је било, ту је крај ове приче.

Kraj

НАПОМЕНА

Још на самом почетку рада на књизи Антићевих драма, координатор приређивачког тима и председник Редакцијског одбора едиције *Сабраних дела Мирослава Антића*, др Драшко Ређеп, предочио нам је да је у септембарском броју часописа *Üzenet* за 1986, који излази на мађарском језику, у Суботици, објављена Антићева драма *Csillagfény folyó* (стр. 531–541), у преводу Ференца Фехера. Дакле, непуна три месеца после песникове смрти и то у рубрици насловљеној као *Kézfogások* (*Руковања*).

На првој страници штампаног текста, у висини Антићевог имена, уоквиреног црним, преводилац је др Ређепу написао следећу посвету: *To je Mikina Звездана река - дајем Tu je с љубављу. Fehér Ferec.*

После овог сазнања отпочели смо праву поаровску потрагу за оригиналом рукописа, на српском језику. Није га било у песниковој заоставштини. Није га било у библиотекама ни једног јединог позоришта лутака у Војводини, што нас је и навело на закључак да дело никада није изведенено на сцени. Последњи трачак наде био је наслут да ћемо *Звездану реку* пронаћи, можда, међу књигама и рукописима осталим иза песника Ференца Фехера, које његова породица брижно чува, у Дорослову. Директор новосадског „Форума“, господин Ђезе Бордаш, спремно је прихватио нашу молбу и, као њихов дугогодишњи пријатељ, одмах ступио у везу са најближим сродницима Ференца Фехера. *Звездане реке*, нажалост, није било ни тамо. Као да је отекла пут звезда. Тих вечних станишта обојице песника.

Носили смо се, надаље, мишљу да текст ове сценске бајке, завршен, несумњиво, првих месеци 1959. године и намењен позоришту лутака у коме су се, тада, представе изводиле искључиво са марионетама, објавимо овде, у *Коментарима*, или на мађарском језику, како је и штампан у *Üzenet-i*, или, пак, на српском, али у преводу са мађарског. Наравно, одустали смо и од једног и од другог. На шта би лично Антић, из друге руке? То не би био он, као што, својевремено, то нису били ни бројни аутори које смо, невољно, рашчитавали, најчешће из превода са немачког. (...)

С обзиром да су Мирослав Антић и Ференц Фехер још 1960. објавили упоредне преводе и (узајамне) препеве својих песама писаних на српском односно мађарском језику, у збирци *Boje i rечи* као и да је Фехер на молбу Редакције радио-драме (на мађарском језику) Радио-Новог Сада на мађарски превео Антићево *Повечерје* (1961), а за потребе многих издавача и његове бројне песме, покушали смо – и то не без успеха – да у Документацији Радио-Новог Сада пронађемо да ли је и када *Звездана река*, у Фехеровом преводу, изведена, бар као радио-адаптација.

Како смо већ навели у *Прилозима био-библиографији*, она је емитована у два маха и два редитељска виђења: јуна 1959. и 24. марта 1981, али под називом *Csillagfényes folyó*. Дакле, *Звездане реке*, мада је наслов Фехеровог превода, објављеног у *Üzenet-i*, у номинативу сингулара – *Csillagfény folyó*.

Али, с Антићем никада ништа није било исто.

Нека, истина непотпуна, сазнања о *Звезданој реци*, ипак, дозвољавају могућност њеног коментарисања. Једина Антићева сценска бајка, мада су сви његови текстови намењени најмлађима, а и оним мало узбиљеним, бајословни, писана је са намером да буде изведена у марионетском позоришту. „Луткама је у луткарском позоришту дозлогрдило да их неке руке, одозго, повлаче на концу”, пише Арпад Вицко у кратком садржају, сачињеном на основу сачуваног превода *Звездане реке*, на мађарски језик. Половином педесетих година скоро да други извођачко-приказивачки облици нису ни постојали у нашим позориштима лутака. Јавајка и гињол доћи ће касније да би, бар код нас, сасвим потиснуле марионету. С друге стране, не треба превидети чињеницу да је Мирослав Антић у сезони 1950/51. био запослен на месту техничког шефа у Народном позоришту, а током 1954. и као креатор и аниматор лутака у Градском аматерском позоришту у Панчеву. Љубав према лутки, као и недостатак домаћих драмских текстова, свакако су утицали на настанак *Звездане реке*.

Још један детаљ чини се колико важним, толико и пресудним за датовање рукописа. У садржају, писаном специјално за ову књигу, Арпад Вицко каже: „Таман што су, након краће препирке, (лутке) изабрале Пајаца да их он поведе у слободу, подигне се олуја, прозори се с треском отворе и јак ветар нанесе на сцену десетине и десетине шарених балона. Лутке (...) зграбе балоне и, ношene ветром, полете у свет“.

Познато је да је 1955. године Албер Ламорис снимио антологијски филм *Црвени балон*, који је две или три године после париске премијере, приказиван, са великим успехом, и код нас. *Црвени балон* је *Мали принц* филмске литературе и Антић га је морао гледати. Наведена сцена то недвосмислено доказује.

Доследно се држећи унутрашње структуре бајке, максимално проникнувши у дух и мисао не толико народног, колико уметничког стваралаштва ове врсте, уз нужну, али не отужну дидактичност, Антић је, желим да верујем, испричao једну од својих најпоетских гатки „у којима се приповедају којекаква чудеса што не може бити“, како би рекао старац Вук.

Најзад, нису ли речи композиције *Једна звезда мала, мала* коју је, као успаванку, деци за лаку ноћ, у знаменитој телевизијској серији (текстови Мирослава Антића и Душана Радовића), певала Милена Дравић, управо део из *Звездане реке*?

На будућим истраживачима је да дело пронађу, објаве га и потврде или оспоре изречене судове и претпоставке.

(Мирослав Антић САБРАНА ДЕЛА, књига драма: ПАРАСТОС У БЕЛОМ, Прометеј, Нови Сад, 1998)

Мирослав РАДОЊИЋ

Дошао ми је до руке непотписан превод Антићеве „Звездане реке“ од прије десетак година једног Мађара који је служио војску у Нишу и предложио сам редакцији „Ријечи“ да га прва објави.

Предраг НЕШОВИЋ

Iso VELIKANOVIĆ

KLUPODERSKI KLUB

Dramatizacija: Žarko MILENIĆ

Glasovi:

ANTO

TOMO

MARKO

ILIJA

MLADIĆ

Gradski park. Cvrkut ptica.

ANTO: E baš mi je fino na ovoj klupi. Dok sam bio poručnik nisam znao da je ovako fino biti u mirovini!

TOMO: Ni ja dok sam bio učitelj. Nisam vjerovao da će od one dječurlike ostati zdrave pameti.

ILIJA: I... i ja sam se kao postolar po... pošteno namučio!

MARKO: Ne mogu reći da sam kao trgovac loše prošao, ali sloboda je sloboda.

Glazbeni intermezzo.

Pjev ptica.

TOMO: Da zname, što sam noćas sanjao!

ANTO: Hajde, reci, Tomo, što si sanjao.

TOMO: Sanjam vam ja, da sjedim i čiham perje... Otkuda perje da čiham! Nisam nikada čihao... A kad tamo, i nije to perje, nego ni sam ne znam što je... Onda se probudim... Što bi to moglo značiti?

ANTO: Moglo bi značiti da ne valja večerati u tvojim godinama.

TOMO: Vidi ti mudrog Ante. Ne valja ovo, ne valja ono. Ne valjamo mi više. A zar bih ja bolji bio da ne jedem i ne pijem? Umro bih.

MARKO: Jesti se ne smije navečer; ali piti se smije.

ANTO: Zar ti, Marko, još piješ navečer?

MARKO: Dabome da pijem. Ne škodi to meni.

ANTO: Lažeš.

MARKO: Zašto misliš da lažem?

ANTO: Dobro. Kako ti kažeš. Ne lažeš čim zineš i nikad u životu nisi lagao. To znaš i sam. (*smijeh*)

Stanka.

ANTO: A što ti, Ilija, ništa ne govorиш? Nemaš ništa na ovo kazati ili ti se ne da?

ILJIA: Ne... ne mogu se... se sjetiti što bih govorio. Sa... sad se ne... ne mogu sjetiti što bih govorio. Ne... nekada, još ooo... odavna, govorio sam ja i to ne malo. A... ali sve sam ti ja ispričao i sa... sad ne znam ništa više. Za... zato ja sad sjedim i slušam, pa... pa mi je svejedno, kao i da sam go... govorim.

Glazbeni intermezzo.

Pjev ptica.

TOMO: Pazi, pazi tamo je neka djevojka... Tko je ovaj mladić s njom?

ANTO: A tko je ta djevojka?

TOMO: Ne znam.

ANTO: Ne znam ni njega ni nju.

MARKO: Ni ja.

TOMO: Kuda će taj?

ANTO: Pitaj ga!

MARKO: Valjda po poslu.

Glazbeni intermezzo.

Pjev ptica. Udaljeni koraci.

TOMO: A tko ono ide uz ogradu?

ANTO: Čini mi se da je Mirko.

TOMO: Da li ti se čini ili je to zbilja Mirko? Ti se hvališ da dobro vidiš.

ANTO: Mirko je, a tko bi drugi bio.

TOMO: A kuda to prolazi?

ANTO: Uz ogradu, zar ne vidiš?

TOMO: Da vidim ne bih tebe pitao... I nisam te pitao kuda ide već kuda je pošao.

MARKO: Pošao čovjek svojim poslom.

TOMO: Kojim poslom?

MARKO: Ide da se obrije.

TOMO: Zar mu je već narasla brada?

MARKO: Bome jest.

TOMO: A tko to s njim ide?

ANTO: Neka ženska.

MARKO: Njegova žena?

ANTO: Ne bih rekao. Ovo je neka seljanka.

TOMO: Ma nemoj mi reći!

MARKO: Jesi li siguran?

ANTO: Sto posto. Znam joj oca. To je onaj šepavi Marko što prevozi hranu trgovci-ma.

TOMO: Tko bi rekao da i Mirko ima švalerku.

MARKO: I to običnu seljanku.

ANTO: A što seljankama fali? Kao da ti nisi sa sela!

Glazbeni intermezzo.

Pjev ptica.

ANTO: Tomo, jesli donio oglase?

TOMO: Naravno da jesam.

MARKO: Što ima novoga u njima?

TOMO: Ništa naročito. Jozo prodaje kuću već šest mjeseci i nikako da proda.

ANTO: Ma nemoj. Zar nitko nije zainteresiran?

TOMO: A tko bi i bio kad puno traži.

MARKO: Koliko cijeni?

TOMO: Otkud znam. To u oglasu ne piše.

MARKO: Kako onda znaš da traži puno?

TOMO: Kako da ne znam. To se podrazumijeva. Da ne traži puno odmah bi je prodao!

Glazbeni intermezzo.

Pjev ptica.

TOMO: Anto, jesli donio koju osmrtnicu?

ANTO: Jesam samo jednu.

MARKO: Tko je umro?

ANTO: Ivica.

TOMO: Koji Ivica?

ANTO: Onaj Perin.

MARKO: Pa on nije bio tako star.

ANTO: Kakvi star. Mlađi je od mene. Imao je samo šezdeset četiri godine.

TOMO: Mlad. A od čega je umro?

ANTO: To ovdje ne piše. Samo da je umro "nakon kratke bolesti".

MARKO: Da ga nije strefio infarkt?

TOMO: Može biti. Hoćemo li mu ići na sprovod? Tamo ćemo saznati od čega je umro.

ANTO: Ja hoću.

MARKO: A kad je sprovod?

TOMO: Sutra.

MARKO: Mislio sam okopavati vrt, ali ću doći.

Kratka stanka.

ANTO: Ja bih radije na neku svadbu da se pošteno najedem i napijem.

MARKO: I ja. To je sigurno veselije od sprovoda. Je li neka na vidiku?

TOMO: Za sad nije, koliko ja znam.

ANTO: Ja volim na svadbama brojati koliko ima kola.

MARKO: I ja.

TOMO: Što je više kola bolje se jede!

ANTO: Živa istina!

Kratka stanka.

TOMO: Sretnem neki dan jednog malog i zamolim ga da na tržnici pita pošto je luk.

MARKO: I što je rekao? Pošto je?

TOMO: Šest kuna.

ANTO: Puno!

MARKO: Pa to je pljačka!

ANTO: A čiji je to bio mali?

TOMO: Zamisli unuk onog Stjepana Vjekinog!

MARKO: Zar je Stjepan još živ?

TOMO: Živ i zdrav. Izgleda kao mladić a stariji je od mene!

ANTO: Pravo kažeš. Taj će još i sina sahraniti!

MARKO: Kako znaš?

ANTO: Zar ne znaš da mu je sin teška pijanica!

TOMO: Ne valja mu to!

MARKO: Tako je!

Glazbeni intermezzo.

Pjev ptica.

ANTO: Kako se ovaj park loše uzdržava!

MARKO: Imaš pravo. Nisam odavna video da se ovo raslinje polijeva.

TOMO: A što možemo kad nemamo boljeg. Da imamo ja nikad ovamo ne bih zavirio!

Kratka stanka.

ANTO: Hoćemo li kupiti novine?

TOMO I MARKO: Hoćemo.

ANTO: Onda svako neka dadne po kunu i pol.

TOMO: Evo od mene.

MARKO: I od mene.

Zvečanje kovanicama.

ANTO: Sad idem kupiti novine.

Koraci. Udaljavanje.

Pjev ptica.

Koraci. Približavanje.

ANTO: Evo novina.

TOMO: Hajde čitaj nam na glas.

ANTO: Hoću.

Šuškanje novinama.

MARKO: Vidi prvo tko je umro.

ANTO: Hoću. (šuškanje) Umro je Ivica.

MARKO: Koji Ivica?

ANTO: Onaj Perin.

MARKO: Pa on nije bio tako star.

ANTO: Kakvi star. Mlađi je od mene. Umro u šezdeset četvrtoj.

MARKO: Mlad. A od čega je umro?

ANTO: To ovdje ne piše. Samo da je umro "nakon kratke bolesti".

TOMO: Čekaj, pa to smo već saznali iz osmrtnice!

MARKO: Vidi, stvarno. I ja sam se sjetio!

TOMO: A što piše, kad je sprovod?

ANTO: Sutra.

MARKO: Pa to je pisalo i u osmrtnici!

TOMO: Sve su prepisali iz osmrtnice. Od riječi do riječi!

MARKO: Mogli su bar napisati od čega je umro.

TOMO: Da su napisali ne bi morali ići na sprovod.

MARKO: Uzalud dadosmo tolike novce!

ANTO: Osmrtnica besplatna a novine smo morali platiti! I još koliko!

MARKO: Pljačka!

Glazbeni intermezzo.

Pjev ptica.

MARKO: Dobro jutro.

Kratka stanka.

ANTO: Vidite li kakva je današnja mlađež.

TOMO: Vidim umjesto da on kao mlađi pozdravi tebe, ti prvi pozdravljajaš njega!

MARKO: A on još neće ni da odzdravi. Koja kultura!

MLADIĆ: Gospodo, zašto bih ja bio dužan pozdravljati vas. Ja vas ne poznajem. Mi smo u gradskom parku. Ovo je javno mjesto. Tu se može sresti mnogo nepoznatih ljudi. Kad bih svih njih pozdravljao jezik bi me zabolio.

TOMO: Kako se usuđuješ!

MLADIĆ: Meni kažete?

TOMO: Da, tebi, a kome bi drugom!

MLADIĆ: Što sam to uradio, a nisam smio?

TOMO: Sjeo si na ovu klupu.

MLADIĆ: Zar je to vaša privatna klupa?

MARKO: I to baš sjeo na moje mjesto!

MLADIĆ: Zar je to vaše privatno mjesto? Zar ste na njega pretplaćeni?

ANTO: Otkad naš klupoderski klub postoji, a to je već mnoga godina, nikada se još nitko nije usudio, da sjedne na ovu klupu, kad naš klub zasjeda.

MLADIĆ (*smijeh*): Klupoderski klub? Nikad za takvo nešto nisam čuo!

TOMO: Ako nisi, sad ćeš čuti! Ovo je klupa klupoderskog kluba i samo članovi kluba imaju pravo sjesti na nju! Ako tkogod slučajno i sjedne, odmah ustaje čim se javi koji član klupoderskog kluba.

MLADIĆ: Vi niste normalni.

MARKO: Po javnom pravu u parku a i po dosjelosti, pripada ta klupa klupoderskom klubu i po kojem si se pravu, ti balavac jedan, usudio i obezobrazio da na nju sjedeš?

MLADIĆ: I kad bi ovo bila jedina klupa u parku vi nemate nikakvo pravo da je svi-jataste.

TOMO: Ma nemoj. Ti ćeš da nas učiš pameti!

MARKO: Uči tatu kako se prave djeca!

MLADIĆ: Idite k vragu i vi i vaša klupa!

Koraci. Udaljavanje.

ANTO: Kuda će taj nesretnik što ne štuje tuđe pravo?

TOMO: Ode ravno nekoj djevojčici. Stade s njom.

MARKO: Tako dakle? Nju je čekao!

ANTO: A tko je ona? Ne vidim odavde. Možda je i znam.

TOMO: Tko bi znao svaku djevojčicu!

MARKO: Mlada je, u kratkoj suknji, a vidi se da je ona ugovorila sastanak s tim vjetropirom!

ANTO: Roditelji su je jamačno poslali na tržnicu, a vidi što radi!

TOMO: I gle, i ne ide ravno, kuda treba, nego zaokrenula s mladićem u šetnju!

MARKO: Eto takva su danas djeca! Eto što možeš od njih da doživiš!

TOMO: Anto, uočavaš li toga nesretnika? Ti imaš dobre oči. Blago tebi! A ja sam izgubio vid od čitanja.

ANTO: Jesi li baš od čitanja izgubio, ne znam. Ali ne boj se. Čim ga osmotrim, reći će.

TOMO: Tko je? Vi svi dobro vidite. Tko je?

MARKO: Ja mislim da bi to mogao biti sin pokojnoga, onoga pekara. Ne znam kako se zvao... A mogao bi biti i novi službenik na pilani... Ili je župnikov gost. Jer njemu mnogi dolaze... Ili je tkogod sa sela, pa se je došao kupati.

ANTO: Meni je on sasvim nepoznat. Sigurno je neki stranac.

TOMO: Ma nije stranac već nekog od naših, samo ne znam čiji je. Naglo je narastao i nismo opazili. Koliki je odjednom, te sada ne može da se pozna čiji je.

ANTO: Ne zna se, tko je, i ne koristi da ga gledamo. Već da odlučimo, što ćemo s njim, ako opet stane otimati našu klupu.

MARKO: Treba ga prijaviti policiji, pa neka mu se zabrani! To je isto kao i zaorati u tuđu njivu.

TOMO: Ne bi valjalo tako. Nego da mu najprije reknemo ili pismeno javimo, neka pazi, što radi. A ako se ne pokori, udarit ćemo u druge žice. I treba. Jer nije samo ružno, što nas vrijeda, nego ne valja mu ni posao, što ovdje dočekuje djevojku. Ali dabome - da je djevojka od čestita roda, ne bi se ni sastajala s njim!

Stanka. Pjev ptica.

Brzi koraci.

MARKO: Vidiš ti obješnjaka!

TOMO: Meni ni ne koristi gledati jer ne vidim daleko... Jesam li ja rekao – da je od čestita roda, imala bi i stida!

ANTO: Imaš pravo.

ILIJA: Istina. Ženska ti je svaka do vraga poteckla!

TOMO: Što piljiš, Marko, onamo kao tele u šarena vrata?

ANTO: Da se nisi zaljubio i ti u onu djevojku?

MARKO: Ne pričaj gluposti!

TOMO: Mani ga se, Anto. Čim je opazio djevojku, protrnuo je i ukipio se. Zakasnio si za pedesetak godina!

MARKO: Odoše.

ANTO: Reci, samo, reci! Pa da odemo i zaprosimo djevojku.

MARKO: Okani se, čovječe, prosidbe. Ne treba meni pop za svatove, nego za sprovod, a ni za ono dvoje, ne bi trebao pop za vjenčanje, nego štap po leđima. Valjda će im i biti, jer dok reknem djevojčinama, ne će joj se oprostiti.

ILIJA: Po... poznao si je zar? A či... čija je?

TOMO: Čija bila, čestita nije ni ona ni njezini.

MARKO: Ali...

ANTO: Što se prenemažeš?

MARKO: Ne prenemažem se i ne moraš bez razloga mahati tim štapom!... Već kao mislim da ne bude nikome krivo.

ILIJA: Što bi komu krivo bilo! Reci samo!

MARKO: Pa dobro. Ako nije nikomu krivo, ja ću i reći. Tomo, nemoj da zamjeriš ni ti, ali ono je tvoja unuka bila.

TOMO (*zaprepašteno*): Moja unuka?!

MARKO: Tako je.

TOMO: Lažeš, lažeš!

MARKO: Ne lažem. Zašto bih lagao? Prepoznao sam je.

TOMO: Lažeš, lažeš, lažeš...

MARKO: Nemoj ti da mene vrijedaš, jer ja ne trpim...

TOMO: Lažeš! I sam znaš da lažeš!

ANTO: Nemojte, ljudi božji. Možda si se ti, Marko, zabunio.

MARKO: Nisam se zabunio. I nemoj ti mene, Anto, da praviš budalom! Nemoj me vući za jezik inače bih ti svašta rekao!

ANTO: Pa dobro. Možda se i nisi zabunio, nego je zbilja ona, ali onda se nemoj ti, Tomo, svađati, nego djevojci ispraši leđa. Obavijesti je kao djed njezin.

TOMO: Ma isprašit ću ja tebe po gubici. Vidi tko je našao da mi dijeli savjete! Pogledaj prvo sebe kakav si pa onda soli pamet drugima!

ANTO: Vidi kakav si. Kao malo dijete. Posijedio si a ponašaš se kao balavac! Ništa ti se ne može reći. Nisi u stanju da primiš ni jednu malu dobromanjernu kritiku. E, s kim sam se ja družio sve ovo vrijeme!

TOMO: E sad mi je dosta ove komedije! Idemo mi, Ilija, pa neka se njih dvojica svađaju sami do mile volje!

ILJIA: I... istina je, Tomo, i... istina je.

TOMO: Što je istina, Ilija? A otkud se tebi odjednom razvezao jezik? Pa što odmah lažeš? Govoriti ne znaš, ali lagati znaš, čim prvi put zineš!

ILJIA: Is... istina je. Po... poznao sam ti unuku. To je ona.

ANTO: Evo vidiš, Tomo, da su obadvojica vidjela i poznala, pa ti učini onako, kako rekoh tebi, jer šiba je mast čudotvorna i za djevojke. Omekšaj ti njoj leđa.

TOMO: Da imaš pameti, ne bi tako mlatio jezikom!

ANTO: Da je od tebe uzajmim, još bi mi gore bilo!

TOMO: E neću više s budalom da imam posla! Sad računaj da je s našim priateljstvom gotovo!

ANTO: Svemu si ti kriv, Marko. Možda i zbilja lažeš!

MARKO: Laže ti čaća!

ANTO: Ostavi ti moga mrtvog oca na miru!

MARKO: Ostavi i ti mene živog. Ali znaj da sam od danas za tebe mrtav!

ANTO: Idem ja i to smjesta! Neću da za mnom govore kako pravim društvu čak i onima s kolca i konopca! (*koraci*) A ti, Ilija, kad vazda šutiš, mogao si i danas ostati za ogradom!

ILJА: A... a što ti me... melješ ka... kad si čorav ka... kao i Tomo! I... i tebi bih ja mo... mogao koješta reći!

ANTO: Odlazim i to smjesta! Dajem ostavku na dužnost predsjednika klupoderskog kluba! I na članstvo u klubu uopće! Dabogda vas moje oči više nikad ne vidjele! (*brzi koraci*)

TOMO: Sad bi meni jedan mutavi da održi lekciju! E, malo sutra!... A od tebe, Marko, većeg lašca u životu nisam sreo! Čim si se radio slagao si rođenom ocu da si iz majčine utrobe izronio na stražnjicu! I ja dajem ostavku na članstvu u klupoderskom klubu!

Brzi koraci.

ILJА: Ne... Neka ih! Ne... neka ih vrag nosi, Ta... Marko!... liii... istina je što smo re... rekli. Do... Dobro smo vidjeli nas dvojica. Aaaa znao sam ja i pred tim, da se To... Tomina unuka sastaje s ooo... onim deranom!

MARKO: Znao si? Pa zašto nisi rekao?

ILJА: Za... Zašto da reknem? Ooo... onda bi se još prije svađali.

MARKO: Zašto nisi govorio, čovječe! Onda se baš ne bi svađali. A ovako smo se svađali... Ali tko će tebe da uči pameti? Jednom si progovorio, i onda glupavo.

ILJА: Zaaa... zar ja?

MARKO: Da tko?

ILJА: I... i ti da mi to ka... kažeš. Ti kooo... ji ne znaš ni... ni gdje si bio kad se pa... pamet dijelila! Ka... kako bi i znao kad te ni zrno ni... nije zapalo!

MARKO: E, ovo je prevršilo svaku mjeru. Oglasiš se svakog prvog petka u mjesecu pa i tad ne znaš sastaviti jednu poštenu rečenicu!

ILJА: Aaa... a tebi bi bilo bolje za... zabraniti da pričaš kad sa... samo pričaš gluposti!

MARKO: E, da znaš, riješio sam se one dvojice zgubidana pa mi neće biti teško da i tebi okrenem leđa!

ILJА: Aaaa... a ti nemoj mi... misliti da će zbog toga go... gorke suze roniti!

MARKO: Ti nisi vrijedan da se o tebi govor i kamoli misli. Nisam lud da trošim svoje misli na nekog tko to ne zavrjeđuje!

ILJА: Eeee kad je tako i ja da... dajem ostavku na članstvo u klu... klubu!

MARKO: Velika šteta! A ja ne samo da dajem ostavku na članstvu već nikad neću više sjesti na tu oderanu klupu! Sjest će na neku drugu a ta stara klupetina neka ostane prazna i neka svakome bude slobodno sjesti na nju! Neće više biti klupoderskog kluba!

Koraci. Udaljavanje.

Glazba.

(svršetak)

Napomena:

Godine 2004. u emisiji "Panopticum" Hrvatskog radija Zagreb emitirana je dramatizacija priče "Klupoderski klub" Ise Velikanovića a kao autor dramatizacije je navedeno moje ime. Bio sam predložio urednici Nives Madunić da dramatiziram tu izvrsnu prču sjajnog pisca i prevodioca Ise Velikanovića koju sam našao u "Antologije hrvatske humoristične priče". Iz meni sasvim nejasnih razloga urednica je odlučila izmijeniti moju dramatizaciju tako što je iz nje izbacila oko polovine teksta i umetnula umjesto toga svoju dramatizaciju još dviju Velikanovićevih priča (!) što je bilo sasvim nepotrebno jer je sama priča "Klupoderski klub" imala dovoljno materijala za dobru dramatizaciju kao priče Čehova i Hašeka za koje sam prije i poslije toga radio dramatizacije. Urednica je tom nelogičnom odlukom samo sebi natovarila više (nepotrebnog) posla a honorar time nije sebi povećala.

Isidor "Iso" VELIKANOVIĆ (Šid, 29. ožujka 1869. - Zagreb 21. kolovoza 1940.), hrvatski prevoditelj, komediograf, satiričar, pisac humorističnih novela i crtica. Prevodio je sa španjolskog (*Don Quijote*), francuskog, engleskog (npr. romane Roberta Gravesa) i ruskog jezika (npr. *Uskršnje L. N. Tolstoja*, *Djetinjstvo i Djelo Artamonovih* Maksima Gorkog). Za Velikanovića se govorilo da je prevoditeljstvo izdigao na razinu umjetnosti.

Na studij je išao u Beč, gdje je počeo studirati medicinu, ali studij nije završio. Studirao je medicinu u Beču, ali ju je napustio. Odlazi potom raditi u Sremsku Mitrovicu, u kojoj ostaje do 1914. U Sremskoj Mitrovici je izdavao humoristično-satirični list "Knut". Od ratne 1914. odlazi živjeti u Zagreb. Iza sebe je ostavio značajan opus humorističnih djela te brojne vrsne prijevode.

Popis djela (nepotpun):

- *Otmica*
- *Knez od Lidije*
- *Posvatovci*, komedija
- *Tulumović udaje kćer*, komedija

Njemu u čast, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske je 2005. ustanovilo nagradu "Iso Velikanović" za prevodilaštvo.

(Iz hrvatske Wikipedije)
Ž. M.

Жарко МИЛЕНИЋ

ЦРНОЈЕВИЋ

Лица:

ЦРНОЈЕВИЋ
ДУЖД
МИЛОШ
ЈЕЛИСАВЕТА

|

*Соба у двору Дужда од Млетака. За столом сједе Дужд и Иво Црнојевић.
Пију вино.*

ЦРНОЈЕВИЋ: Мој пехар је већ празан, пријатељу!

ДУЖД (*точи му вино*): Знаш ли да си једини коме вино сипа сам млетачки дужд?

ЦРНОЈЕВИЋ: А ти једини чије вино пије сам црногорски кнез! Да га прије њега нико није пробао! (*пије*) Вино ти је боговско!

ДУЖД: Зар си дошао из Црне Горе само зато да ми то кажеш! То сам већ чуо овде. И од оних којима се не допада...

ЦРНОЈЕВИЋ: Пријатељу, дошао сам да те видим...

ДУЖД: Добро, видио си ме. И шта сад?

ЦРНОЈЕВИЋ: Кад те се нагледам, вратићу се.

ДУЖД: Никад ниси дошао а да нешто ниси тражио. Прошли пут помоћ у борби против Турака!

ЦРНОЈЕВИЋ: А ти од мене у борби против Француза!

ДУЖД: Што си тражио, добио си... Шта сада тражиш?

ЦРНОЈЕВИЋ: Ја имам сина, а ти...

ДУЖД: Сина? Нисам знао да имаш сина!

ЦРНОЈЕВИЋ: ...имаш кћерку...

ДУЖД: Види си је. Реци, има ли љепше у Млецима? Има ли љепше у Црној Гори?

ЦРНОЈЕВИЋ: Ти мени, ја теби...

ДУЖД: Откад сад тај син? Како се зове?

ЦРНОЈЕВИЋ: Максим.

ДУЖД: Масимо... Лијепо име. Да ли тако и изгледа? Имаш ли његову слику?

Моја ће кћерка сигурно да тражи слику.

ЦРНОЈФВИЋ: Немам, али видио си Анђелију.

ДУЖД: Анђелу? Твоју кћерку?... Видио сам је. Љепше у Црној Гори нема!

ЦРНОЈЕВИЋ: Ни од Максима. Ни у Црној Гори ни у Млецима!

ДУЖД: Зар је толико лијеп?

ЦРНОЈЕВИЋ: Јесам ли те икад слагао?

ДУЖД (*на кратко се замисли*): Мислим да ниси...

ЦРНОЈЕВИЋ: Договорено?

ДУЖД: Договорено... Кад стижу сватови?

ЦРНОЈЕВИЋ: За десет дана.

ДУЖД: Тако брзо?

ЦРНОЈЕВИЋ: Што се прије вежу, прије ће се и завољети!

ДУЖД: Немаш слику?... Знаш какви су данас млади... Ја моју нисам ни видио прије вjenчања. Само сам њеног оца питао каква је... Ни грбава ни ћорава, рече ми!

ЦРНОЈФВИЋ: Моја бјеше љепша но што сам очекивао. Таква не рађа свашта!

ДУЖД: У праву си... (наздравља) За младенце!

ЦРНОЈЕВИЋ: Сто година живјели!

ДУЖД: И ми такође!

Завјеса

II

Соба у двору Црнојевића. Иво Црнојевић сједи за столом. Улази Милош.

ЦРИНОЈЕВИЋ: Коначно.

Милош се наклони.

ЦРНОЈЕВИЋ: Нешто се одужи то твоје школовање.

МИЛОШ: Ви добро знате да ја тамо нисам ни хтио да идем!

ЦРНОЈЕВИЋ: А ко ће у Петроград него најбољи црногорски ђак!

МИЛОШ: А сад ми јављате да се хитно вратим. На пола семестра! ЦРНОЈЕВИЋ: Ти знаш, Милоше, да ја увијек држим своје обећање.

МИЛОШ: Шта сте обећали и коме?

ЦРНОЈЕВИЋ: Максима Дужду од Млетака.

МИЛОШ: Максима? Одавно ми не пише. Шта је са њим? Како је?

ЦРНОЈЕВИЋ: Лоше. Јако лоше...

МИЛОШ: Зар је болестан? Од чега?

ЦРНОЈЕВИЋ: Мени је врло непријатно о свему томе да говорим. Чак и теби. Отац сам му, иако бих га се најрадије одрекао... Послије свега то се од њега могло и очекивати... Та изопачена љубав...

МИЛОШ: Каква љубав?

ЦРНОЈЕВИЋ: Према истом полу... Зар није та његова болест богом дана?

Нагрдила то њежно тијело...

МИЛОШ: Могу ли да га видим?

ЦРНОЈЕВИЋ: Нико њега више не гледа. Чак ни љекари...

МИЛОШ: Немогуће!

ЦРНОЈЕВИЋ: Ипак јесте... И сад, зар могу рећи и то - Био је мој син?

Милош ћуту.

ЦРНОЈЕВИЋ: А ти... Ти не би био такав да си мој син?

МИЛОШ: Како то мислите?

ЦРНОЈЕВИЋ: Увијек би ме слушао?

МИЛОШ: Увијек сам вас слушао.

ЦРНОЈЕВИЋ: Зашто ти ниси мој син, а не онај?...

МИЛОШ: Увијек сте ме звали својим сином. Ти си ми као син, говорили сте...

ЦРНОЈЕВИЋ: Као... Питаш ли се зашто сам те звао? Зашто си се раније вратио?

МИЛИОШ: Зашто?

ЦРНОЈЕВИЋ: Већ сам ти рекао да сам Дужду обећао Максима. Теби, а и сваком другом јасно га у оваквом стању не могу дати Дужду за зета!

Пауза.

ЦРНОЈЕВИЋ: Зато ћеш ти да га замијениш!

МИЛОШ: Ја? Ја не личим на Максима!

ЦРНОЈЕВИЋ: Не брини. Нико кад те погледа не би рекао да ниси Црнојевић нити то смије рећи!

МИЛОШ: Али сви знају да ја нисам Максим!

ЦРНОЈЕВИЋ: Сви знају тебе, а за оног ни не желе да знају!

МИЛОШ: Максим ће да оздрави.

ЦРНОЈЕВИЋ: Он никада није ни био здрав!

МИЛОШ: Ипак, он је ваш син.

ЦРНОЈЕВИЋ: Ко?

МИЛОШ: Максим.

ЦРНОЈЕВИЋ: Ти си Максим, Максиме!

МИЛОШ: Али, та жена. Никад је нисам видио!

ЦРНОЈЕВИЋ: Јелисавета је љепша од свих жена које си могао да видиш!

МИЛОШ: Али ја је не волим... Ја волим...

ЦРНОЈЕВИЋ: Ни ја моју жену док то није постала, нисам волио!

III

Спаваћа соба Иве Црнојевића. Он сједи и гледа кроз прозор. ЈЕЛИСАВЕТА

(улази): Опростите...

ЦРНОЈЕВИЋ (окреће се): Ти си... Не спаваш?

ЈЕЛИСАВЕТА: Као ни ви...

ЦРНОЈЕВИЋ: Требала си нешто? Зар има нешто што ти твој муж не може дати, а ја могу?

ЈЕЛИСАВЕТА: Он ме не воли! (плаче)

ЦРНОЈЕВИЋ (гледа кроз прозор): Је ли то све?

ЈЕЛИСАВЕТА: Он је мој муж, а воли другу!

ЦРНОЈЕВИЋ: Разговараћу са њим. Сутра. Мене ће послушати. Забранићу му да се виђа са том женом!

ЈЕЛИСАВЕТА: У овом случају то неће бити тако лако.

ЦРНОЈЕВИЋ: Зашто? О којој се жени ради?

Јелисавета оклијева.

ЦРНОЈЕВИЋ: Реци ми њено име!

ЈЕЛИСАВЕТА: Анђелија... Ваша ћерка!

ЦРНОЈЕВИЋ: Сваки брат воли своју сестру.

ЈЕЛИСАВЕТА: Максим Анђелију не воли само сестрински.

ЦРНОЈЕВИЋ (окреће се): Него како?

ЈЕЛИСАВЕТА: Онако како би требао да воли мене!

ЦРНОЈЕВИЋ (устаје од стола): Имаш ли доказе?

ЈЕЛИСАВЕТА: Пођите са мном. У нашу собу. До нашег кревета... (плаче) Боже, зар тако нешто може да буде!

ЦРНОЈЕВИЋ: У Црној Гори тога никад ни је било нити ће да буде!

ЈЕЛИСАВЕТА: Пођите.

ЦРНОЈЕВИЋ: Санјала си.

ЈЕЛИСАВЕТА: Пођите!

(пауза)

ЦРНОЈЕВИЋ: Нема потребе. Вјерујем ти. Али тога заиста у Црној Гори нема... Максим није мој син.

ЈЕЛИСАВЕТА: Није? Чији је онда?

ЦРНОЈЕВИЋ: Био је син мага побратима. Кад му је отац умро, ја сам га посинио... За мајку се никад нисам ни распитивао...

ЈЕЛИСАВЕТА: И шта ћемо сада?

ЦРНОЈЕВИЋ: Анђелију морам под хитно да удам.

ЈЕЛИСАВЕТА: Он ће увијек да је воли.

ГРНОЈЕВИЋ: Одавно је он заљубљен у Анђелију.

ЈЕЛИСАВЕТА: Зашто му је нисте дали? Зашто сте му дали ону коју не воли?

ЦРНОНОЈЕВИЋ: Дуга је то прича... Ја сам сада будан. Кажу да говорим у сну. Послушај ме док спавам и можда ћеш је чути... Ако он вара тебе, варај и ти њега!

Из подрума се чује запомагање.

ЈЕЛИСАВЕТА: Ко је то?

ЦРНОЈЕВИЋ: Максим... Онај прави.

(1984)

Завјеса

Sabahudin HADŽIALIĆ

POBJEĆI NEGĐJE

drama

Lica:

Hasan (i Mića)
Avdija (i Mario)
Mili (i Zlaja)
Marko (i Rusmir)
Milenco (i Dževad)
Marija (Vila Raviojla i Danica)
Merjema (Vila Ljubljena i Vildana)
Policajac Sejo

I. ČIN

Na sceni se nalaze tri stolice i radni stol s ladicama na sredini prostora (dvije su stolice oko stola dok je jedna na drugom kraju scene). Prvi ulazi odrastao muškarac (Avdija) i sjeda na jednu od njih dok polako otvara novine koje su već bile na stolu i lista. Odmah iza njega, šepajući, ulazi mladić (Hasan) koji, povlačeći nogu za sobom, polako i s teškoćama sjeda na drugu stolicu. I konačno, i treći muškarac, čije godine su neodređene, to isto čini ali veselo i razdragano ulazeći (Marko), gledajući oko sebe i kada ugleda praznu stolicu i on sjeda. Prostor u kojem se nalaze je, naizgled, prostor ureda, ali, čudno u svemu tome je da je pod ispunjen različitim papirima razbacanim na sve strane na koje se niko ne osvrće. (U backgroundu ide pjesma Džonija Štulića - Balkan).

MARKO: Danas je zaista toplo, zar ne?

Stanka.

MARKO: Danas je zaista toplo, zar ne?!

Stanka.

MARKO: E, da sam imao 300 maraka, mogao sam se prijaviti na onaj tender! (*ispod oka gleda ostale*)

HASAN i AVDIJA: Tender! (*okrenuvši se prema Marku iznenađeno*).

MARKO: Šta je, šupci, ni kolegu iz susjednog ureda više ne poznajete? Samo vam se pare uvrtile u glavu! (*polako ustade krenuvši prema Hasanu s papirom u ruci*)

HASAN: De, Marko, ne gnjavi, znaš i sam da je kod nas obojice najvažnije - u se na se i poda se - kako reče moj rahmetli dedo. Nego, daj mi taj papir da vidim o čemu se radi.

AVDIJA: *Avdija se smješka i čačka nos.*

HASAN (*zabezeknuto*): Kakav je to tender na kojem se licitira ljudskim životima! (*baci papir dok se Marko hladno smješka*)

AVDIJA: Ako je to u pitanju, onda...

MARKO: Bijah onomad kod Hamdije u Vladi. To je onaj što raspisuje tendere i ponadah se da će Hasan i Avdija, a to ste vas dvojica, zar ne? (*upire prstom u njih*)... Da ćete pomoći prijatelju, jer obojica radite tamo.

Hasan se ustane i šeka po prostoru scene.

AVDIJA: E, i ti ga pretjera, zar i sam ne vidiš kakvo je danas vrijeme. Onaj, visoki, kako mu ono bješe ime? No, nema veze... Kažem onaj visoki donese odluku da se preispitaju svi dužnosnici državnih službi i ne možemo ostati od OHR-ovaca, OSCE-ovaca, EUPM-ovaca, i ostalih ovaca iz međunarodne zajednice, jer non-stop provjeravaju nas, male ribe.

MARKO: Došla maca na vratanca i kod vas. Neka, neka i onako vas se nakotilo i previše. Po glavi stanovnika više državnih službenika nego u bilo kojoj drugoj zemlji u Evropi.

HASAN (*okrenuvši se Marku*): Dobro, ostavimo to sada, nego što si htio od nas. Da tvoju ponudu namjestimo kao najpovoljniju?

MARKO: Naravno, a što drugo?

Ugasi se svjetlo.

SVA TROJICA: Šta bi? Ko ugasi svjetlo?

Svetlo se malo pojača i na sceni se nađoše još dvije ženske osobe, obučene u bijele providne odore koje su isticale njihove obline.

VILA LJUBLJENA: Vilo Ravijojlo, gdje se to nađosmo?

VILA RAVIJOJLA: Tamo gdje i bog reče laku noć, draga moja Vilo Ljubljena?

VILA LJUBLJENA: A gdje je to?

VILA RAVIJOJLA: Hajde, Vilo Ljubljena, ne pravi se bedasta. Pa, naravno, u Bosni i Hercegovini.

Njih trojica, sleđeni i prestravljeni, bez riječi promatraju tu scenu.

HASAN: Oprostite, ali što vi radite ovdje?

VILA LJUBLJENA: Šuti, macane, nego, znamo gdje smo ali u što smo upali u ovom bezdanu?

Avdija i Marko sjedoše na pod obeshrabreni.

HASAN: Ovo su moji prijatelji Avdija i Marko. A vi, vi se nalazite u uredu Stručnog saradnika za ekonomski pitanja, gospodina Avdije Mehića. A Marko Tankosić je iz ureda preko puta. Znate, on je zadužen za privredne odnose, ovdje u Vladim Srednjbosanskom kantonu. Moje ime je Hasan Memić.

VILA RAVIJOJLA (*kolegici*): Šta misliš? Da li da ih sada spržimo ili da ostavimo Njemu kada dođe? (*pokazujući prema plafonu prstom.*)

Sva trojica ih prestravljeni pogledaše.

Vila Ljubljena: Neka, neka, ima vremena. Kad' smo već tu da čujemo što imaju reći u svoju obranu?

AVDIJA: Dobro, a što vas dvije želite od nas?

VILE (*uglas*): Šta želimo? (*prasnuše u smijeh*)

VILA RAVIJOJLA: Kada Mili dođe saznat ćete više. Mi samo pripremamo teren za njegov dolazak. Igrom slučaja, kocka je pala na vas trojicu.

Zatitra svjetlo na sceni i uleti Mili. Obje vile padoše na zemlju ničice ni ne gledavši u Milog dok ga ona trojica zbumjeno pogledaše i ne pomjeriše se.

MILI (*mladić u kasnim dvadesetim*): Momci! Šta ima momci? Ne dajte se zbuniti!

Nastavite samo! Ja sam ovdje da vidim kako ove dvije obavljaju svoj posao. Izgleda da još nisu došle do suštine njihovog boravka ovdje, zar ne?

HASAN: E, sad je dosta! Ko ste vas troje uopće? Imam osjećaj kao da sam na snimanju nekog znanstveno-fantastičnog filma ili unutar priče o *Wollandu* i mačku iz *Majstora i Margarite*. Dajte, ostavite nas već na miru i pustite nas da radimo naš posao.

MILI: Vaš posao! Hajde probajte otvoriti ladice na stolu!

AVDIJA (*šepajući*): Idem ja. (*Pokušava i ne uspijeva otvoriti ladice.*). Ne može. (*Pogleda Marka i Hasana*).

MILI: A sad pokušajte izaći iz ovog prostora.

Sva trojica krenuše k vratima i ne moguše ih otvoriti. Stajali su šuke zaledajući se.

MILI: Dobro, da li vi uopće znate gdje se nalazite i s kim razgovarate. Ne znate jer vi više niste na onom mjestu na kojem ste bili do prije petnaestak minuta. Prostor i vrijeme su se promijenili, dragi prijatelji. Vi uopće niste više ni na istom planetu. Vi ste... Vi ste *u ništavilu*... dragi moji... (*zapalivši cigaretu sjeda na prvu slobodnu stolicu*).

VILE: Dobro šefe, hajde sada da im kažemo i svoja prava imena.

MILI: Hajde, de. Ove dvije dame u mom društvu su moje suputnice na ovom putu prosvijetljena nedoraslih masa. Jednoj je ime Mejrema, a druga se zove Marija. Moje ime je ...Pogađate, zar, ne?... E, varate se... ja sam samo sluga pokorni jer ON nema vremena za ovakve stvari. Ima pametnija posla. Ja sam Bezimeni. Zovu me Mili. Valjda zbog toga što sam milozvučnog glasa (*okreće se oko sebe*) i stasa.

MARKO (*još uvijek zbunjen*): Sve je to lijepo i krasno a zbog čega ste ovdje došli i baš nas odabrali?

MILI: Zbog poremećaja u svemiru. Sve je i krenulo negdje osamdesetih godina po vašem kalendaru, a prošlog stoljeća. Od kada je umro lider vaš, poremetili su se tokovi ne samo kod vas već svugdje na ovom prostoru a mi odlučili da čekamo i vidimo što će biti. I načekali se dobro. Ništa ne uradiste do samo odlučiste da vas buduće generacije upamte po zlu a ne po dobru. No, da vas ne davim s nečim čega ste i sami bili učesnici, mi smo tu... da... (*okreće se prema Mariji*)... Marija, deder, objasni im, molim te.

MARIJA: Da, mi smo tu da vam pojasmimo neke sitnice o nečemu što vi religijom zovete, a mi (*pokaza prema gore, pa dolje, pa desno, pa lijevo*) svakodnevnim bitisanjem na *onoj strani* to i živimo. Jer kod vas se i nije desilo ništa drugo do zloupotreba te svete riječi.

AVDIJA (*iznenadeno*): A što nas? Zar nije bilo bolje nekoga od glavešina, oni su krivi za sve?

HASAN (*Avdiji*): Šuti, još bi da te i neko čuje!

AVDIJA: Ko me može čuti? Zar i ne vidiš da mi nismo mi. I da nismo tu gdje mislimo da jesmo.

HASAN (*pokunjeno*): U pravu si.

MEJREMA: Pusti mene, Marija, da ja odgovorim. Zbog čega da biramo njih kada je bolje izabrati vas, male ljude, i pokušati vama objasniti nešto što bi njima bilo teško i shvatiti. I onda polako krenuti dalje. No, da li ste vas trojica religiozni?

MARKO: Ja jesam. Idem u crkvu nedjeljom i kada su sveci. A i kad se ispovijedam.

AVDIJA: Opa! (*gledajući Hasanu*). Gori od komunista su samo bivši komunisti. A Titine je stope ljubio...

HASAN: Šuti, budalo. Koji Tito? Zar i ti ne ideš u džamiju pekom na džumu baš kao što on Misu sluša nedjeljom?

AVDIJA: Idem. Ali ja komunist nikada nisam bio. On jest!

HASAN: Pusti sad. Možda je i bio, ali po zadatku. I ja sam bio dvadeset godina, ali po zadaku moje ćelije. I tek sada mogu reći da sam pravi vjernik. Sada, kada je sloboda pokucala na moja vrata.

MILI: E, vjernici moji, hajde da malo promislimo o tim vašim riječima i da porazgovaramo kao ljudi... (*zamišljeno*)... ljudi... interesantno. Oni i jesu ljudi. No, djevojke, donesite nam kavicu (*pogleda Hasana i Avdiju dok njih dvije odlaze sa scene*) i kavicu (*pogleda Marka*) i da prokomentiramo malo o religiji.

AVDIJA (*zainteresirano prilazi stolu s ostalima i sva četvorica sjedaju ali ipak još uvijek prestrašeni od Milog*): Baš bih volio čuti koju pametnu.

MILI: Vidite, hajde da pojednostavimo. Vi, prijatelju, imate Bibliju – Božju riječ svagdašnju (*pogleda Marka*), a vas dvojica Kuran - Svetu knjigu, zar ne? (*sva trojica klimnuše*). A vidite, i Marija i Mejrema su sa mnom. Kako to?

AVDIJA: Valjda zato što si zgodniji od nas. (*ljutito*). A okud da ja znam zbog čega su s tobom njih dvije?

MILI: Zbog samo jedne jedine riječi - tolerancija. Vidite, mi gore, ili dolje, ili desno ili lijevo, ništa drugo ne radimo do radimo na razradi ideje tolerancije među vama, običnim smrtnicima. I Marija i Mejrema su tu da i vama pokažu kako vi i nikada ništa drugo niste bili do zračak svjetlosti na putu do Njegovog lica. Ništa drugo do nagovještaj ljepšeg buđenja novih jutara kod Njega. Ali, Lucifer, odnosno Šejtan, vas je ophodio i savladao i zbog toga smo mi tu da vas prosvijetlimo.

HASAN: De, glumac (osokoljen), mani se tih priča i razguli. Kome ti šupljiraš o toleranciji. Još samo da spomeneš bratstvo i jedinstvo, pa da kolo zaigramo.

Avdija i Marko nasmijaše. Odjednom sa zvučnika zagrmi glas Milog dok je on mirno sjedio.

Glas Milog: Šupljirati! To vi samo znate!

Svi se stresoše svi osim Avdije koji je gledao prema Mejremi.

MILI: Ne plašite se. Ovo su riječi moga eha – alter ega, koji se svaki put naljuti na provokacije izrečene od strane smrtnika. I mora reagirati.

AVDIJA (*gleđajući prema Mejremi*): Nego, prijatelji, kako bi bilo da se mi malo zbijimo po nacionalnoj liniji.

Na scenu upada Milenko.

MILENKO: Pa, vi niste normalni! Sve lijepo krene kako smo se dogovorili i probali a zatim Mario mora s onim svojim.. (*kreveljeći se*) ...hajde da se zbijimo... Nismo se tako dogovorili...

Muškarci se presvlače, žene izlaze i vraćaju se presvućene. Svi su obučeni u jednoobrazne jarko narančaste košulje i pantalone s novim imenom na leđima. Hasan je Mića, Avdija je Mario, Mili je Zlaja, Marko je Rusmir, Milenko je Dževad, Marija je Vildana, a Mejrema je Danica.

MILENKO (*publici*): ...Oprostite, odmah ćemo nastaviti, samo da im kažem koju (*okreće se prema ostalima, povиšenim glasom*) četiri mjeseca života ste mi uzeli!...

Sve ono vaše prenemaganje, kašnjenje na probe, zaboravljanje teksta... sve sam trpio... ali ovo, e, ovo, neću više da trpim... Idemo sve iz počeka.

HASAN: Nećemo, prvo plati pa klati.

Ostali klimaju.

MILENKO: Šta da platim? Vaše gluposti! Već sam vam rekao da ćemo dijeliti dobit na jednake dijelove poslije premijere!

Na scenu upada Policajac Sejo.

POLICAJAC SEJO (*ljutito*): Ne zvao se ja Sejo ako vam direktor ne odredi po trideset dana samice s onim štakorima dolje!

MARIJA I MEJREMA: Majko moja, opet nas je uhvatilo!

Svi osim Seje dobivaju svoja prava imena –Nastaje zamračenje tokom kojeg svи posjedaju na pod dok Policajac Sejo ide od jednog do drugog mašući pendrekom iznad njihovih glava.

POLICAJAC SEJO: Šta je, budalice moje? Opet vas je uhvatilo, zar ne? Pomislili moji mali poremećeni kako su opet tamo na nekim daskama, pa nešto malo glume, pa pare zarađuju. Nije vam ovo Brodvej! Ovo je ludara! Ludnica. (*speluje*) L U D N I C A! I ovdje sam ja i producent i režiser... (*kraka stanka*) Dobro, diša je režiser, no kada je on odsutan i to mogu biti.

MIĆA: Dobro, samo smo pokušali malo igrati se odraslih likova.

AVDIJA: Nema ništa u loše u tome. (*ostali klimaju*).

POLICAJAC SEJO: Ima, ima. A ovako ćemo sada. Vas dvije male šmizle odmah u kuhinju da se opere ono suđe od sinoć. Ženski odjel nema pametnijih od vas dvije i nestrpljivo vas čekaju za večerom. Valja posluživati na opranom suđu!

Njih dvije ustaju i pognutih glava izlaze sa scene dok se Zlaja pokušava iskrasti polako na drugu stranu.

POLICAJAC SEJO (*digne pendrek, prijetećim glasom*): Stani malo Zlačani što Zlajom te zovu! Igraš se Boga Allaha dragog, je li! Stani, dorate. Sad ćeš ti vidjeti ko je ovdje Svevišnji. (*Trčećim korakom prilazi Zlaji, hvata ga i drži za okovratnik*).

ZLAJA (*mrmlijajući*): Pusti me...

POLICAJAC SEJO: A što da te pustim? Pa da oslobodiš svijet svojom filozofijom ljubavi i tolerancije. Ovdje toga nema. To je umrlo na ovim prostorima u prošlom stoljeću. (*Ostali sjede kao smrznuti i gledaju njih dvojicu*). Hajde, sjedi. (*Odguruje ga od sebe i snažnim glasom izdaje naređenje*). A sad sva petorica stolice u ruke i sjedite licem prema meni. (*Svi polako ustaju, uzimaju stolice i poredaju se kao u školi - po dvojica jedan iza drugog dok Dževad jedini sjeda ispred ostalih.*). Dobro, a sad da malo popričamo o onome što slijedi. Ko će prvi? Ko će prvi, pitao sam?!

DŽEVAD: Evo, ja ču.

POLICAJAC SEJO: Zhao sam da će pametnica prvi. Dobro. Koja je ovo godina?

DŽEVAD: Anno domini 2024.

POLICAJAC SEJO: Koja je ovo država?

DŽEVAD: Carstvo sunca.

POLICAJAC SEJO: Ko je na vlasti?

SVI: Sejo!

POLICAJAC SEJO: Rodila majka pametnice svoje! Dobro, nećemo dalje a sada pokušite se i na spavanje. Sutra je novi dan i morate mi biti svježi za uranak.

Svako od njih pokupi svoju stolicu i istrči sa scene.

POLICAJAC SEJO (*ostavši sam na sredini scene pogleda prema gore*): E, jesam ih prešao. Ni sami ne znaju šta ih čeka ujutro... Pametnice moje...

Policajac Sejo odlazi, svjetlo se gasi. Početak simfonijске poeme "Tako je govorio Zarathustra" Richarda Straussa polako ispunjava prostor, zatim se pojačava i svjetlo titra uz zvuke grmljavine koja se smiruje.

Svi likovi, osim Policajca Seje, igraju kolo bez muzike. Dževad ulazi.

DŽEVAD: Kako možete igrati kolo bez muzike?

Svi zastadoše.

MARIO: Gdje ti živiš? Ovdje se sve može.

Nastaviše. Ulazi Policajac Sejo.

POLICAJAC SEJO: Haj'mo curice, haj'mo dječaci!... (*Pjevuši tu pjesmu "Bijelog dugmeta", oni opet prestadoše igrati a Dževad sjede na pod.*)

POLICAJAC SEJO: Danas nam dolazi inspekcija iz Bruxellesa i hoću da mi svi bude-
te *cakum pakum* – jeste li me čuli!

Svi klimaju.

POLICAJAC SEJO: Moramo se pripremiti. Bit će teško jer je diša u Oslu na nekom
seminaru i sve je palo na moja pleća, no izdržat ćemo. Idemo sada da ponovimo
naše uloge.

Svi polegну prema publici u jednom redu i Sejo ih prebrojava.

POLICAJAC SEJO: Jedan, dva, tri - ne mrdaj se, Rusmire - četiri, pet - dobra guza -
Vildana, šest, još bolja - Danice i sedam. Dobro svi ste tu. A sada idemo, jedan po
jedan.

MIĆA (*ustaje i stoji mirno*): Moje je ime Mića. Ovdje sam zbog rasne i etničke mrž-
nje moga oca. Toliko me je mrzio da sam ga morao utući maljem. Nisam to želio,
ali je to bilo jače od mene, gospodine. No, ova institucija je od velike pomoći jer
konačno imam svoje prijatelje i moga drugog oca - gospodina Seju. Ja ga puno
volim.

POLICAJAC SEJO: Još da ti guze dam, a filozofe! Šta ti mene ima da voliš. Ja ću reći
kada ćeš voljeti i koga! Nastavi, ali bez ljubavi.

MIĆA: Ja ga ne volim...

POLICAJAC SEJO: Kako ne voliš! Ima da voliš! Veze ti nemaš. Razmisli malo... e,
kada bi ti mogao misliti... i hajde sad polako... smiren... nastavi.

MIĆA: Dobro, šefe... Mi smo ovdje zbog želje društva da konačno postanemo civi-
lizirane osobe, osobe mira i tolerancije.

POLICAJAC SEJO: E, vidiš kako znaš. Sljedeći!

Ustaje Rusmir dok Mića stoji mirno i dalje.

RUSMIR: Moje ime je Rusmir. Ja sam kao mlad ostao bez oca i majke koji su, pored
mene imali još jednog sina i kćerku. Sve troje smo bili različitih polova. Moj jedini
izlaz je bio da nađem novog oca i majku. Sve one koji nisu željeli da to postanu sam
jednostavno... anulirao... Bilo ih je 48... Dok me nisu doveli u ovu predivnu institu-
ciju gdje sam naučio kako mogu živjeti u miru i toleranciji.

POLICAJAC SEJO: E, ti si sve bolji i bolji... (*zamišljeno*)... Sve troje različitih polova?...
No, dobro, Haj'mo, sljedeći!

Mario ustaje dok Dževad polako rukama ide po Vildaninim ledima prema dolje.

POLICAJAC SEJO: De, Dževade, smiri se, ima vremena, doći ćeš i ti na red. Ne treba
mi praksa već teorija.

Dževad povlači ruku.

MARIO: Moje ime je Mario. Imao sam brata kompleksaša. Iživljavao se na meni
svaki put kada bi se vratio prebijen iz škole. Iako je bio stariji od mene, jedne noći
dok je spavao stavio sam mu jastuk na glavu i... nastavio je spavati... zauvijek... I
onda su mene uspavali specijalnim injekcijama i elektro šokovima dok nisam
postao dovoljno svjestan da me pošalju u ovu predivnu instituciju instituciju ljuba-
vi, mira i tolerancije.

POLICAJAC SEJO: Dobro, a... ono ljubavi ti i ne treba jer se to podrazumijeva.

Zlaja ustaje.

POLICAJAC SEJO (*žurno mu se približava i unosi u lice*): Šta je, Sokrate, maca ti je
pojela jezik, a? Deder, gukni golube!

Zlaja i dalje šuti dok Sejo nervozan šeta po sceni a ostali se počnu vrpoltiti.

ZLAJA: Neću da šutim jer pametnog slugu treba da služi gospodar!

POLICAJAC SEJO: Ja da tebe služim, stoko jedna! Znaš li ti gdje se nalaziš uopće?

ZLAJA (*smireno*): Želiš li učiniti mnogo, počni s malim.

POLICAJAC SEJO (*okreće se ostalima*): Svi dolje i ruke na leđa! (*Poslušaju ga dok oni koji su već dolje samo utvrđuju poziciju.*)... A ti, maestro hala i kanala, filozofijom omeđen i ludarom označen, da čujem kako predstavljaš svoj slučaj ovdje nazočnim.

DŽEVAD (staje pored Zlaje): Kada budali kažeš poslovicu treba da joj i objasniš njen smisao!

POLICAJAC SEJO (*pomalo zbumjen pogleda Vildanu i Danicu koje su takođe ustale i stadoše pored Zlaje*): Šta je? Pobuna možda?

DANICA i VILDANA (*baciše se Seji oko vrata*): Sve se stvari lome zato što su slabe, samo se čovjek lomi zato što vjeruje da je jak.

POLICAJAC SEJO (braneći se od ovog iznenadnog napada): Straža! Straža! Upomoć! Zlaja i Dževad pomažu Seji da se oslobodi od napada Vildane i Danice i vraćaju ih na njihovo mjesto.

POLICAJAC SEJO: Dobit ćete vi svoje, odmah i sada. (*Izvlači pendrek i krene k njima dvjema, ali mu Zlaja i Dževad stanu na put.*) Šta je, šta je mangupi, prvo ću vas... *Mario ustaje i šakom udara Seju u glavu i on ničice pada. Svi su zabezenkuti.*

DŽEVAD: Da li si ti normalan? Sada će svi krenuti na nas. Brzo izvadite mu ključeve da se zaključamo.

MIĆA: Ja neću.

RUSMIR: Neću ni ja.

DŽEVAD: I ne morate. Ima ko hoće, zar ne? (*Okreće se ostalima koji mu pomažu da pronađe ključeve i kada to uradi zaključaju vrata.*)

ZLAJA: Hoćeš li upoznati čovjeka, pogledaj njegova djela.

DANICA: Dobro te je više. Ti i tvoje poslovice. Ostavi to za kasnije. Nego, šta sada da radimo?

Svi sjedaju na pod kod vrata dok tišina odjekuje prostorom a samo se čuje huk vjetra te bljesak svjetla koje mijenja boje u žuto, crveno, zeleno i potmula tutnjava koja odjekuje prostorom. Zamračenje. Sejo i dalje leži dok su svi uskomešani.

NEPOZNATI GLAS: Nema vas više!

U tom trenutku svi padaju osim Vildane i Zlaje koji stoje na sceni mirno posmatrajući šta se oko njih dešava. Jarko bijelo svjetlo.

ZLAJA: Bilo je teško, ali smo ipak uspjeli, zar ne ljubavi?

VILDANA: U pravu si. Prvo smo se riješili onoga kretena Seje a sada i ostalih zahvaljujući onom sporodjelujućem otrovu iz jutrošnjeg čaja. A Mario je došao ko naručen. No, najvažnija stvar je ovaj glas. Zaista, pitam se kako si samo uspio da se u isto vrijeme čuje glas i da ovi ludaci konačno završe tamo gdje im je i mjesto... *Svi su na podu dok njih dvoje hodaju između njih.*

ZLAJA: Male tajne velikih majstora, draga moja... (*vadi daljinski iz svoga džepa i pokazuje joj*)... Zahvaljujući ovom malom uređaju i onom HI-FI iz dišine kancelarije. Njemu ionako ne treba... Ostat će u Bruxellesu zauvijek... Taj se ne vraća jer u torbi mu je tempirana bomba i kada je otvorio prvi put... BUUUM (*pokazuje rukama*)... ni njega više nema zahvaljujući mojim prijateljima iz...

VILDANA: Dobro, a kako da izđemo sada napolje. Da li si mislio na to?

ZLAJA (*okrećući se oko sebe*): Jednostavno, samo ćemo otključati vrata i u trenutku nepažnje vanjskih stražara preskočiti zid i naći ćemo se u automobilu koji nas čeka po dogовору...

Svi koji su ležali na podu iznenada ustaju uz udare bubnjeva koji pojačavaju glas uz zvuke muzike iz Beethovenove *Devete simfonije*.

ZLAJA i VILDANA: Joj, majko moja!

POLICAJAC SEJO: Šta je, mrcine?! Mislite ste mene izraditi, je li?! Mićo, hajde, veži ih a ti, Dževade, brzo otključaj i zovi stražu da završimo ovu priču kako valja.

Uradiše kako im je rečeno.

RUSMIR: Svaka čast, majstore! (*Seji*) Da ne prolismo onaj čaj od jutros sve bi sada bilo drugačije.

DANICA: Da, sve bi bilo drugačije.

DŽEVAD (vraćajući se, zbuđen): Nikoga nema van ove prostorije. Sve je avetinjski pusto.

POLICAJAC SEJO (*Zlaji i Vildani*): Potrovali ste sve, je li? Sada ču vas...

Sejo krenu na njih svojim pendrekom i u tom trenutku se iza scene ču komešanje i sjene specijalnih policijskih jedinica se vide kroz prozirno platno na trenutak da bi se svjetlo ugasilo a kada se svjetlo vratilo na scenu već je sve bilo drugačije, pusto i nikoga nema na sceni dok se samo se čuje pjesma "Bog vozi mercedes" grupe "Zabranjeno pušenje".

(zavjesa)

II. ČIN

Danica i Dževad su na sceni sa metlama u rukama. Scena je dvorište zatvora i na podu se nalazi mnoštvo otpadaka, opušaka od cigareta koje oni metu i sakupljaju u jednu kanticu dok se čuje isti onaj šum vjetra kao iz I. čina.

DANICA: Sjećaš li se onog događaja od prije deset godina kada je Zlaja, zajedno s onom ludačom Vildanom, pokušao izvršiti prevrat na osebujan način. Želio nas se svih riješiti... Ottovom.

DŽEVAD: Ne znam što ti to pada na pamet. Uostalom, ta priča je završena i nemoj mi je spominjati jer nikada neću zaboraviti one specijalce i način na koji su upali u dvorište našeg doma i u naše odaje. Mjesecima su me boljela leđa od njihovih udaraca.

DANICA: Dobro, znam, ali ovaj zvuk me je jednostavno podsjetio na njih. Na kraju krajeva, dijelili smo dobro i zlo na jedan sasvim prijatan način. Sve do tog dana.

POLICAJAC SEJO (*ulazi*): Dragi moji. *Alea iacta est.* Konačno ćemo moći saznati šta se zaista dešavalo onoga dana kada je direktor krenuo put Bruxellesa.

DŽEVAD: Šta je sa svima danas? Deset godina je prošlo i svi se dovezali priče o onome danu kada su Zlaja i Vild...

Sejo pada kao pokošen od pucnja dok Danica bježi Dževadu. Dolazi Zlaja sav umazan, smijući se...

ZLAJA: Deset godina je prošlo od kada me nema među vama, zar ne? (*prijeteći pištoljem prema ukočenom Dževadu*) Sjedi dolje!

Dževad i Danica poslušno sjednu na pod.

DŽEVAD (*sebi u bradu*): Majko moja, zar ćemo opet sve iz počeka?

ZLAJA: Nećemo, jer je uspjeh bio pobjeći iz onog specijalnog odjeljenja okružne bolnice. Vildana nije bila te sreće. Umrla je od neuhranjenosti devetog dana sedme godine. Allahrahmetile i Bog da joj dušu prosti... Devet i pol godina sam kopao i kopao osjećajući se kao onaj Grof Monte Kristo, vjerujući da će konačno doći ovdje i riješiti se onih koji su mi najviše muka zadali.

DŽEVAD: Kakvih muka? Pa, ovo ti je bila druga kuća. Zbog čega si sve ono morao uraditi?

ZLAJA (*sjedne pored njega ostavljajući pištolj sa strane*): Hoćeš li da ti kažem? Hajde da ti ispričam i to. (*Na drugom dijelu scene se svjetlo utisava i reflektor samo njih dvojicu osvjetjava dok lagani instrumental "Albatros" Fleetwood Maca dominiра dvoranom.*) Jednom je tamo negdje, iza sedam gora i sedam mora živio jedan profesor... (*Danica nastavlja čistiti nezainteresirano.*) Sjedi, Danice, i tebe će ovo zanimati (*Danica poslušno sjeda.*) Elem, jedan profesor koji nije imao studenata koje bi podučavao osim jednoga. I sve bi bilo u redu da mu i taj jedan student nije zadavao silne muke.

Reflektor osvjetjava drugi kraj scene na kojem su Mića/profesor i Ruzmir/student koji počinju razgovor dok ono troje ostanu sjediti u mraku.

RUSMIR: Može li se pasti niže? Bez lažnog lamentiranja nad vlastitom sudbinom. Ne može!

MIĆA: Dobro Ruzmire, dragi moj apsolvente, hajde de, metodološki odbrani sopstvenu tezu.

RUSMIR: Profesore, prijatelju, jednostavno je to... Valja nam samo zagrebati ispod površine i pronaći more, šta more – okean validnih primjera... Dok zastupnici Federalnog parlamenta najavljaju štrajk zbog potrebe za većim prihodima koji nerijetko prelaze četiri prosječne mjesečne plaće, više od 80% stanovništva preživljava sa 60 feninga dnevno... (*naginjući se prema profesoru, glasnije*) Dok pojedini politički moćnici otvaraju doktorske ordinacije svojim suprugama, penzionersko-mirovinska populacija kumi i moli doktore za besplatne recepte nemačući sredstava za plaćanje lijekova... Dok političari (nije ih potrebno navoditi, prepoznat će se!) šalju sopstvenu djecu na studij u inostranstvo uz potporu stipendija kreiranih od njih samih, studenti trudbenika ovdašnjih žive na jednom obroku dnevno uz najavu nereligiognog posta... Dok glasno uzvikivaše. PROMJENE!, sadašnji moćnici uhljebiše, nepotizmom omeđene, daidžiće, amidžiće, stričeviće, na mesta što bjehu i jesu ogledalo zemlje što živjeti traži - različita konzularno-diplomska predstavnistva širom svijeta. Samo su nastavili ono što njihovi prethodnici počeše - rastakanje drage nam zemlje... Dok transparentno najavljuvaše decenije zatvora za bivše vlastodršce, oni im nerijetko postadoše nevidljivo-nametnuti *spiritus movens* vlastitog poslanja. I ruku pod ruku odlaze u noć vodeći nas kao onomad Domanović *Vođom svojim i našim.* (*Opustajući se zavljaje se u stolicu i završava*) Mogao bih neprestano nabrajati usud ovdašnji, ali sve ovo zaključku teži. Jednom i jednostavnom. Politička neobrazovanost nepoštovanog javnog mnijenja i ne može ništa drugo očekivati do strpljivo stajati na peronu uskotračno jednosmjerne pruge što vodi k Hadu. Odnosno *Džehenemu*, da ne kažem *Paklu.*

MIĆA: A kako će on izgledati, dragi moj studentu?

RUSMIR (*pokazujući oko sebe*): Kakvo je to pitanje, moj profesore dragi? Valjda i sami vidite!

Svjetlo se pretače na trojku koja je do sada bila u mraku dok sad profesor i student ostaju u mraku.

ZLAJA: Tako su se njih dvojica bavili političkim analizama aktuelne situacije prije nekih (*zamišljeno*) tridesetak godina vjerujući da ipak ima nade.

DŽEVAD: Dobro, ali čemu ta priča. Krenuo si Od Kulina bana i ko zna gdje će stati. Objasni nam konačno šta se dešava.

ZLAJA: Neka, neka, i to će doći na red. Moram te uvesti u priču koja će nam svima pomoći da shvatimo zbog čega smo upravo sada i ovdje.

Slika se ponovo pretače na profesora i studenta.

RUSMIR: U zemlji sivila i beskonačno izmrcvarenih tijela osoba što sebe ljudima zovu jedna riječ muklo odzvanja damarima pustih želja i Strategija! Klaićev Rječnik Stranih riječi, izdanje od 1951. godine, opisuje Strategiju kao nauku, koja istražuje i razrađuje u uzajamnoj vezi političke, ekonomski i specijalno ratne elemente pripravljanja i vođenja rata! Sedma godina poslije, svojom bezličnošću najavljuje nastavak sunovrata boljem predskazanja i kao takva samo dolijeva još više ulja na vatru onima što žele se ogrijati nad pepelom *moje drage BiH*. I zbog čega, dragi moj profesore, nama treba novi rat?

MIĆA: Reci, samo reci, školarac moj nikada neprežaljeni.

RUSMIR: Zbog toga što ovdje ne postoji *Strategija* ni za jednu oblast ljudskog stvaranja i življena a bez nje smo osuđeni na lagano odumiranje. Da, odumiranje. Ranije, ah, ta stara dobra vremena, smo čak i filmove snimali o njoj praveći čak i *Strategiju švrake*, a danas... Dopustite mi elaboraciju na slijedeću temu (*Profesor ustaje i šeta po sceni.*): Obrazovanje ovdašnje mladosti. Ne, ne želim lamentirati nad već rečenim i napisanim o toj višeglavoj, nacionalnom mitomanijom opterećenoj aždaji (*okreće se oko sebe da vidi da li ga iko sluša*), već želim samo metodološki naznačiti, dragi moj profesore, KAKO bi to bilo lijepo kada bi imali *Strategiju* obrazovnog procesa a da istovremeno ne probudimo to frankeštajnovsko čudovište nastalo u laboratorijama Daytona prevarivši je na jedan veoma znanstven način. Izrekoh tu riječ: KAKO! Evo ovako: Krenimo od Vijeća Ministara, tog Vladara nad Vladarima, i zatražimo da od entitetski Vlada, a oni od njih nivoa, zatraže sljedeće -informaciju/Anketu nastalu kao produkt analize svih preduzeća i njihovih potreba za kadrovima u narednih pet godina... Tražim li mnogo?

MIĆA: Izgleda da je tako.

RUSMIR: Da, s njihove tačke gledišta. Jer tada bi na vidjelo konačno isplivala kompletna informacija o poslovanju svake firme/preduzeća i ne bi imali ovo što danas imamo - neplaćene poreze i obaveze prema državi. O drugim stvarima da i ne govorimo. Kako bi to bilo lijepo iz škole direktno na posao otići. A ne na biro rada ili u red za vizu k nekoj zemlji što koristi pustu pamet s ovih prostora. Strategija obrazovnog procesa bi činila baš to (*rukama nabraja, otvaraajući prste šake*): Izgradnju zemlje na zdravim korijenima usmjerenim potrebama općeg dobra, Opstanak prijeko potrebnih - obrazovanih kadrova na ovim prostorima, Prepostavke ekonomije tržištu usmjerene, Obrazovni proces neopterećen viškom znanja a manjkom kadrova. Da, novi rat Strategijom ubličen. Rat za Bosnu i Hercegovinu dostoјnu čovjeka. I neupitno naivan kakav već godinama jesam, dragi moj profesore, ja i dalje vjerujem da imamo snage za to.

MIĆA: U pravu si, Rusmire. Moram te riječi svakako zapisati.

Svjetlo ide na njih troje.

DANICA (zamišljeno): Mislim da počinjem shvatati.

ZLAJA: Dobro je. Idemo dalje. Vidjet ćeš kako priča dalje teče... (*Sejo Policajac, koji je ležao na zemlji, se malo mrdne, u stvari to se njegovo mrtvo tijelo samo zgrčilo no Zlaja ispučava još jedan metak u njega.*) Vidi živine, nikako da umre. E, sad ćeš zauvijek prestat... (*Danici i Dževadu*) Hajde, odnesite ovog blesana što dalje od mene... Ne mogu ga više gledati.

DŽEVAD: A gdje da ga nosimo? U ambulantu, kuhinju... Gdje? (*ustajući, zajedno s Danicom i krećući se prema Seji*)

ZLAJA: U ambulantu, najbolje je. Dobro si se sjetio. I neka malo odspava. (*smijući se*) Dabogda se nikada ne probudio...

Dževad i Danica iznose Seju.

Vraćaju se zadihani.

DANICA (*otpuhujući*): Težak je ko tuč...

ZLAJA: Bilo je i težih, no da mi nastavimo...

Sve troje ponovo sjedaju za stol dok ponovo svjetlo prelazi na onu dvojicu u drugom uglu.

RUSMIR: Profesore dragi, pred nama je dugo toplo ljetno. U trenutku se prisjetih svojih mladih dana i Ben Quicka koji je našim roditeljima bio ono što je nama danas Esmeralda. Kada rekoh, dugo... pomislih na svu ovu vrućinu što obuzima pravedničke ovdašnje svaki put kada se spomenu bilo kakve najave boljitzka na ovim prostorima. Sit sam procjena, evaluacija, nadanja: Očekujemo ulazak u Evropsku uniju do 2007. dok istovremeno master Soroš britko izgovara kako to ne možemo očekivati prije 2015. dok moj stari prijatelj Ahmo reče - Dabogda kćeri, ali do 2050... Onaj anamo oni što ni ime mu ne želim izgovoriti će, kažu, konačno biti uhvaćen ove godine i odveden u Den Haag. Hoće, hoće, ali u... SARS će zaobići Bosnu i Hercegovinu jer je Ministarstvo vanjskih poslova izdalo naredbu ambasadama da se Kinezima ne izdaju vize u Kini. Da mi je i to vidjeti. Kao da nam SARS nešto može?... Pedi je konačno krenuo s ultimatumima. Očekujem da mu se kao bumerang svaki od njih vrati jer ovdje i sada ni ultimatum više ne pomažu. Duboko smo zaorali, profo moj.

MIĆA: Elem, što se ti napriča, mladiću dragi. Kao da ponovo pred ove ljetne sparne pokušavaš probuditi nadu kako nam se valja pripremiti za jesen sumraka sopstvenih stremljenja, jer, eto, već si i apsolvirao... Ne, stani! Zar ovo nije apsolvent-ska godina kako smo nas dvojica sučelili naša promišljanja?

RUSMIR: Jeste i šta s tim?

MIĆA: Ništa, samo se divim svima onima koji nam, eto, već toliko godina dopuštaju da...

RUSMIR: Profesore, ne idite od teme!

MIĆA: E, jesи navalio... Ne dozvoljavaš mi nimalo improvizacije. No, dobro, da se vratim na temu, kako reče. Opet nabralaš samo dio sumornih činjenica o kojima i vrapci na grani pričaju a zaboravljaš da: Eto, i na Predsjednika Sindikata pokušaše atentat! Ostade živ! Onaj Bušman, zove li se tako, izlista 150 dobitnika isključenja sa civilizacijskog stabla napretka. Kao da im je nešto naškodio! Ovi na vlasti i dalje obećavaju novo zapošljavanje uz stezanje kaiša i povećanje poreza! Prisjetih se one izreke Marije Antoanete, koja, na vijest dobivenu od dvorjana kako narod nema hljeba/kruha da jede, lakonski odgovori: Pa, neka jedu kolače! E, vala - i kolača je nestalo. U komšijskom entitetu prvo odbiše pa usvojiše objedinjavanje osnovnih smjernica za uspostavljanje jednog generalštaba, jednog komandanta, jedne... E, neće moći. Nisu se za to borili! Živi bili pa vidjeli!

RUSMIR: Ti meni reče kako puno pričam a ti se ko muha na lijepak prikači čitavom kompozicijom sopstvenih snoviđenja na moje riječi. Mogu ja i dalje, profo moj, pa da vidimo ko će prvi stati.

Ustaju obojica i kreću na drugi kraj scene i prelaze stojeći iznad njih troje.

MIĆA: Nemoj, studente dragi, jer i ono što ti naričeš i ono što ja podvlačim i nije ništa drugo do lajanje na mjesec dvojice ostarjelih dripaca...

RUSMIR: Čekaj, pa ja nisam star!

MIĆA: Jesi, jesi, ali to još uvijek ne znaš. Ovdje se i rađamo stari jer mladosti više nema. Otišla je. U bunilo vlastitog poslanja. A ti, Zlaja, (*okreće glavu prema publici pa je podiže prema gore i na kraju gleda u Zlaju*) razmisli malo jer mogli bismo mi do sutra ovako ali nećemo zbog tebe jer... ni sam ne znaš koliko si sretan što ne želiš razmišljati, ali ni raditi na tome, o rješenjima koja vode boljoj budućnosti za sve nas.

RUSMIR: Tako je, profo moj, ali ubi te patetika jer mu i ja želim nešto reći. Slušaj ti, Zlačani (*upirući prstom u njega dok drugo dvoje sa strahom gledaju*) Kada ćeš konačno shvatiti da je svojevremeno jedan glas u Americi izabrao predsjednika?! Kada ćeš shvatiti da moraš konačno početi voljeti Bosnu, a i Hercegovinu, u sebi a ne sebe u Bosni, a i Hercegovini?! Kada ćeš uvidjeti da ovdje na ovim prostorima i nije bitno više ko je na vlasti već zbog čega je tu?! Kada ćeš?! Uostalom, nikad nećeš jer... Alea iacta non est... Kockamo se već dovoljno sopstvenom budućnošću... Ni Cezar nam ne može pomoći. A i zašto bi? Sviše smo mali na ovom dunjaluku/svijetu...

MIĆA: Zaista, studente moj. Kome ti ovo pričaš? (*dižući izgubljeno ruke u zrak i vraćajući se za svoj stol*)

RUSMIR: Intelektualnoj masi zaborava, profo dragi. (*pridružujući mu se*)

MIĆA: Tako reci i hajde na spavanje jer izmorih se slušajući te.

RUSMIR: I ja tebe.

Ustadoše i odoše dok reflektor prelazi ponovo na trojku u drugom kraju scene.

DANICA (Zlaji): Nije mi jasno zbog čega tebi govore sve ono?

ZLAJA: U tome i jest fazon. Čitavo vrijeme sam ja bio taj kontakt između stvarnosti i želja, nadanja i realnosti, suštine i forme. Oni su bili probni zečevi unutar mojih nakana da pokušam realizirati svoju mesijansku ulogu na ovim Prostorima. Da napravim državu sreće i veselja.

Na to se zgledaše Dževad i Danica i kao po dogovoru skočiše na njega udarajući ga metlom, kantom i ostalim stvarima koje im dođoše pod ruku.

DŽEVAD: Ti ćeš biti mesija! Ti ćeš mi mijenjati svijet! Pa ti još uvijek ne shvataš da se nalaziš u LUDNICI... Da si znao na koji način to uraditi ne bi koristio jadnike kao što su njih dvojica da kreiraju tvoje vizije sutrašnjice. Sam bi je kreirao. Unutar institucija sistema. I onda se borio! Mijenjajući sebe zajedno s njima.

Zlaja je onesviješćen dok Danica smiruje Dževada.

DANICA: Dževade, dobro je. Vidiš da je onesviješten... Treba vidjeti šta i kako dalje. Ovdje više ne možemo ostati... Opet će doći... oni... A ne vjerujem da ga iko i čeka preko ograde...

Dolazi Mario, polako se njišući, iza njega ide Rusmir, pa Mića, za njim Vildana, Dževad i Danica, na trenutak izgubljeni ali dolaze sebi dok Zlaja polako dolazi k svesti... Pale se sva svjetla.

MARIO (publici): Ovo je samo naš pokušaj da ukažemo na sveopće ludilo koje nas okružuje.

Mića dolazi i staje pored njega kao i svi ostali kako dolazi red na njih.

MIĆA: Da li ste mogli uvidjeti koliko smo se trudili?

VILDANA: Sve se ovo moglo desiti ali i ne mora.

DANICA: No, ipak se dešava i u trenutku dok ovo govorimo.

RUSMIR: Ovdje i sada.

DŽEVAD: I zbog toga vas pozivamo... Da, pozivamo vas...

ZLAJA: Da zajedno sa nama krenete u....

Policajac Sejo ulijeće.

POLICAJAC SEJO: Opet oni! Zar vam nisam rekao da je dosta bilo... Na pod brzo!
(svi lježu na pod)... Neću da vas čujem! Kada ćete doći sebi. Ovo je (*speluje*) LUD-NICA.

Polako se spušta zavjesa.

Marija FEKETE-SULLIVAN

VIKEND DIMNJAČAR

(fragment iz komedije)

LIKOVNI

MILA, odlučna, hrabra u svakodnevnom životu, ali kukavica kad su u pitanju muško-ženske veze. Vlasnica je antikvarnice, veoma lijepo izgleda, po zanimanju ekonomistica.

SNENA, Milina rođaka i poslovna partnerica. Po zanimanju knjižničarka. Divi se Milinom poslovnom duhu, ali uvjerenja je će ona bolje proći u sentimentalnoj vezi i da bolje razumije naravi ljudi. Sanjari o svom princu. (Ako već ne dolazi na bijelom konju, možda piše na modernom, bijelom kompjutoru).

ODAN (Odan Patriot) prilično normalan, dobar momak. On je ponosan, i riječito iškren zaljubljenik u svoju zemlju, za razliku od mnogih (kako kaže) koji se takvima predstavljaju. Povremeno šeće gradom maskiran u dimnjačara.

LUCKO (Gospod Lucko) zgodan, imućan trgovac, Milin udvarač. Neko vrijeme je proveo u ludnici, liječeći se od tegoba uzrokovanih alkoholom.

NETO (Neto Poeto): sredovječni pjesnik koji je još, da bi preživio, razvio umjetnost džeparenja u tramvaju.

Glavno mjesto događaja je prostor antikvarnice i kafeterija u sklopu antikvarnice.

Povremeno se radnja premješta na sarajevske ulice, prekrivene snijegom. U centru grada nalazi se ta Anti-kvarnica (nazvana je tako zbog igre riječi).

Prvi čin

Antikvarnica. Neto i Mila sjede za stolom i časkaju. Ona prelistava novine.

NETO (dramatičnim tonom): Eh, zašto ja, mizerni, mali, točak na ovozemaljskim zaprežnim kolima, moram toliko da patim?

MILA (značajno): Zašto, stvarno?

NETO: Pitaj svoju rođaku, ljepoticu Snenu.

MILA: Vidi ti njega! A ja sam svojevremeno mislila da se vrzmaš oko mene?

NETO: Hm, na vrijeme sam shvatio da kod tebe nemam ama baš nikakve šanse. Da sam nastavio da ti se nabacujem, kad-tad Gospod Lucko bi mi se suprotstavio i onda bih morao tu kukavicu sastaviti sa zemljom.

MILA: Ha, ha, nisi ti baš moj tip, iako moram priznati da su mi tvoje tužne okice, a la koker-španijel, neko vrijeme bile privlačne.

NETO (tužno): Ipak, pobijedio je Gospod Lucko?

MILA: Otkud ti to? Ja nisam na licitaciji i nitko nije pobijedio.

NETO (s olakšanjem): Aah, znači nije te pridobio! Je li to zato što je šupak?

MILA (preneraženo): Kako? Zašto to kažeš? Gospod Lucko jeste lud s vremena na vrijeme, ali je savršen kavalir i gospodin. A očito je imao više hrabrosti od tebe da me pozove na večeru.

NETO (teatralnim glasom): Šupak, šupak je on, vidjet ćeš! Znaš li ti da se šupak kao karakterna crta može prevesti na većinu svjetskih jezika?

MILA (*nestrpljivo*): Oprosti, imam zakazan jedan telefonski razgovor! (*Čuje se kako uzvikuje: Halo!*)

Dok Mila ponavlja 'halo, halo', Neto govori naglas, sam sa sobom.

NETO: Hrabrost! Stvarno, imam li dovoljno hrabrosti da svoj život stavim na papir kao deset čevapa s lukom, i krenem dalje?

Hitro ulazi Snena i ostavlja dio garderobe (majicu ili mantil) u ormari.

NETO (*s toplinom u glasu*): Snena, gdje si ti do sada?

SNENA: Jao, pola sata kasnim! Oprosti, jutros je saobraćaj nemoguć. Evo sad ču ja, samo da se raspremim. Reci, šta bi danas želio čitati?

NETO (*okljeva, a onda živahnim tonom*): Čuj, treba mi pisac Alberto Moravia. Pišem esej na osnovu Moravijine misli: 'Seks je ključ za shvatanje odnosa među ljudima'.

SNENA (*odlazi po knjigu i viče s razdaljine*): Moo... raaa...viii... aaaaa! Evo ga!

NETO (*šeretski*): Kakvo je tvoje mišljenje, da mi je znati?

SNENA: Moje mišljenje? O čemu?

NETO: "Seks je ključ"...

MILA (*okončavši svoj telefonski razgovor*): Šta se ovdje dešava? Vas dvoje se nešto domundjavate?

NETO (*pomalо zbumjen*): Hvala, dugo sam tražio ovu knjigu. Prelistat ču je u kafeteriji. Hoćete li vas dvije kavu?

SNENA i MILA: Ne, hvala.

NETO: Eh, eh! (*uzdiše dok čeka na kavu, a onda podiže glas, nastojeći privući njihovu pozornost*) Eh, vas dvije. Da li vi znate kako je Josip Broz Tito dobio nadimak? Navodno je drugovima i drugaricama određivao: ti radi to, ti to. I ostade Tito. A znate li kako sam ja dobio nadimak? (*kratka pauza*) Meni i dan-danas stalno viču: Ne, to! Ne, to!

MILA (*sladunjavo*): Ha, ha, pa nemoj onda više krasti po tramvajima.

NETO (*ožalošćeno*): Aah, 'ko ti je to rekao?

MILA: Nije važno.

NETO: Ne znam u čemu je toliki problem? Šta misliš od čega bih ja živio kao pjesnik? Da nije tramvaja? Nagradu za poeziju, i s njom novac, nikad neću dobiti, jer su nagrade uglavnom unaprijed određene. A to što šaljem pjesme na natječaje, to je tek tako, da uvijek istoj gospodi u žiriju irritiram savjest.

SNENA: A šta je s twojom savješću? Kako pjesnik može biti i džeparoš?

NETO (*hladno*): Istina je, moja bajna divo, ja sam čovjek od dva zanata. Raznolikost je začin života, zar ne! (*Primakne joj se, gledajući je sugestivno.*)

SNENA (*revoltirano*): Bojim se da si pogrešno primijenio poslovicu.

Dolazi Lucko.

LUCKO: Čao svima koliko vas ima.

MILA: Lucko, jesli li donio ukras za vrh jelke?

LUCKO: Ma, evo, našao sam ovo.

MILA: Andelak! Isheklan! Baš je nježan, divan. Gdje li si ga našao?

LUCKO: Našao sam, ne znam kako se zove to mjesto. A gdje je vilinska kosa na jelki?

SNENA (*zafrkantski*): Nema je. Ove godine sarajevske vile nisu puštale kosu, ili nisu raspoložene da nam je pokažu.

LUCKO (*sjetno*): Dakle, nema?

MILA: Ma daj, naći ćemo, ima još dosta vremena do Božića i Nove godine.

SNENA: A otkad se ti strastveno zanimaš za Božićne ukrase? Pa, ti si zakleti ateist.

LUCKO (*ravnodušno*): Ja ne znam šta sam. Oduvijek sam volio vilinsku kosu, ni jedna Nova godina nije mogla proći bez nje. Moji roditelji su je uvijek stavljali, i u ono vrijeme komunizma.

Ulazi Odan.

ODAN: Hej, kako ste mi, ljudi?

Prisutni ga pozdravljaju. Mila nešto kopa po papirima. Gospod Lucko sjedi i čeka na svoju kavicu iz aparata. Jedino je Snena na gotov, spremna da Odanom pokloni svu svoju pozornost.

LUCKO: Smrt fašizmu!

ODAN (jetko): Jest, jest, smrt fašizmu, onom vidljivom, a onaj drugi neka tinja. 'Rasti i cvjetaj, zemljo radnih ljudi'. Ha, ha!

SNENA: Jesi li ti ovdje došao da spasavaš svijet i domovinu, ili da me vodiš na ručak, kako smo se dogovorili?

ODAN (svečano): Ti si moj svijet i moja domovina. Hajdemo.

Snena i Odan izlaze.

LUCKO: Uh, lakše se diše! Nikad s Odanim nisi načisto kako će prihvatiš šalu. Gledao sam više puta kako mu se skupi oko usta, oči se zacrvene, rekao bih, zaplakat će. Jedna planetarna nepravda odslikava se na njegovom licu. Izgleda kao slabica, iako znam da nije. Čujem da se na poslu uvijek strastveno suočavao s nepravdom. Ali valjda mu je ponekad žao samog sebe, jer njega nema tko da brani.

MILA: Meni on ponekad izgleda smiješno. Čudim se kako do sad nije shvatio da ljudska dobrota možda jeste neograničena, ali da je takva i ljudska pakost.

LUCKO: Nas je, dobrih likova, ipak, malo više, čini mi se.

MILA: Srce moje, kako bih uopće živjela kad ne bih vjerovala u to? (*Pregledava pristiglu poštu, otvara jednu kovertu.*) Hej, zamisli, stigla mi je opomena eko-policije.

LUCKO: Čija?

MILA: Nećeš vjerovati, eko – policija me opominje.

LUCKO: Tebe? Zar se desilo nešto?

MILA: Aha! Netko me prijavio da sam izbacila fotelju u dvorište, na javnu površinu, i tamo je ostavila.

LUCKO: Pa, ovdje kod tebe nema fotelja.

MILA: Naravno da nema. (*Izgleda ozlijedeno, klonulo.*)

LUCKO: Pa 'ko je mogao tako nešto izmisli?

MILA: Ne znam. Anonimna prijava! Svatko ima danas pravo nazvati eko-policiju a da se ne predstavi.

LUCKO: Neki, valjda, žele da ti platiš za odvoz tuđeg smeća?

MILA: A zašto bih ja platila?

LUCKO: Zato što si dama i djevojka imućnog trgovca, pa se ne želiš prepirati oko takvih bizarnih stvari.

MILA: Ah, ne, dragi moj. Neka svatko plati za svoje smeće. Dođe mi da pocijepam ovo pismo. Hm, bolje ne. Sutra ću ih nazvati da im objasnim par stvari.

LUCKO: Radi kako hoćeš. Ako želiš, znam tipa koji skuplja stare stvari i koji će sve to odnijeti besplatno.

MILA (*jedva suzdržavajući bijes*): Neću ja o tome da brinem. Želim čiste račune.

LUCKO: Dobro, draga. Vidi kako si mi se zacrvenjela!!! Ličiš mi sad na Odanog. Daj, smiri se. Ne da tebe tvoj Lucko.

Stanka.

ODAN: Konačno smo sami! Snena, postoji nešto što ti još nisam rekao o sebi, a važno mi je da znaš ako...

SNENA: Ako...?

ODAN: Ako misliš ozbiljno nastaviti sa mnom...

SNENA: Ozbiljno nastaviti?

ODAN: Ako želiš biti moja žena!

SNENA (*skače od radosti*): Želim, želim!!! Taj prsten? Za mene?

ODAN (*nesigurno*): Paaa, daaa.

Snena ga cmokne zvučno u obraz.

ODAN: Snena, polako. Prvo me saslušaj, a onda odluči.

SNENA: Pa, odlučila sam, udat ću se za tebe.

ODAN: Čekaj malo! Ipak sam ja šest godina stariji od tebe, prema tome iskusniji. I moram ti priznati, učinio sam nešto što ti se možda neće dopasti. To moraš sazнати od mene dok je još vrijeme.

SNENA (*tih*): Dok je još vrijeme? Dobro, reci mi.

Ulazi Neto.

NETO: O, koga ja to vidim!!!? Lijepu Snenu! Mogu li ti ja nešto priznati? Napisao sam danas jednu pjesmu, evo, samo za tebe. (*čita*)

Opet sam te sanjao

sinoć.

Bila si preružna

u odnosu na moj san

I prelijepa

u odnosu na sve ostalo.

SNENA (*začuđeno*): I to je neka pjesma? Nije čudo što moraš ići u džeparenje.

NETO: Ljepotice, ne probadaj mi srce!

ODAN (*ljutito*): Neto, pazi kako razgovaraš s mojom djevojkicom!

NETO (*trgne se, iznenađen*): Hej, nisam znao da se vas dvoje zabavljate. Svašta!

Ljudi se zabavljaju, zabavljaju se...

Odlazi zalupivši vratima.

ODAN: Huh, riješih se ovog klauna. A sad... ne znam odakle da krenem... Ti znaš, Snena, koliko mi značiš, ali ovo se jednostavno ne može prešutjeti. Sve je počelo prije godinu dana kada me je jedna djevojka zaustavila na ulici...

SNENA: O, ne! Priča o bivšoj djevojci?! Ili... nije valjda, o drugoj?

ODAN: Čekaj, smiri se, nije o tome riječ. Ta mlada djevojka za ruku je vodila tek prohodalog dječaka. I zamisli šta me upitala?

SNENA (*narogušeno*): Nemam pojma.

ODAN: Prišla mi je i kazala: Možemo li da vas malo pipnemo?

SNENA: 'Ko da te pipne?

ODAN: Pa, ona i dječak.

SNENA: Majko mila, što me rodi?!

ODAN (*sad je i on uzrujan*): Mogu li nastaviti ili da ovdje završimo?

SNENA (*uplašeno*): Oprosti, malo sam nestrpljiva da čujem. Hajde, lijepo mi ispričaj sve, bit ću dobja (tepa).

ODAN: Dakle, ja sam se počeo braniti. Dijete drago, rekoh joj, a šta je to na meni interesantno. 'Pa, vi dimnjačari donosite sreću!' uzviknu ona.

SNENA: Dimnjačar! Mislila je da si ti dimnjačar? Zašto?

ODAN (*nakašjava se*): Tog dana nosio sam tamnu jaknu s mnogo džepova, crne hlače... (*opet kašluca*) Shvatio sam da se djevojka zabunila. I eto, dopustio sam da mi dotaknu rukav i ona i njen mali brat. Za sreću! (*Uzdahnu duboko i zastade na kratko.*) Nemaš pojma koliko su radosni bili.

Stanka.

ODAN (*Nastavlja, prvo sporo, a onda sve brže i brže*): Od tada rado odijevam široke crne hlače i jaknu. Dao sam, čak, da mi naprave crnu dimnjačarsku kapu. I tako, svakog petka s kolegama prvo popijem jednu-dvije, poslije podne. Onda kud koji, mili moji. Ja žurim kući, preodijevam se u vjesnika sreće, i pohodim novi dio grada, gdje me nitko ne poznae.

SNENA: Maskiraš se u dimnjačara?

ODAN (*nastavlja svoju priču, nezaustavljivo*): Kakav je to osjećaj, kakvo ushićenje, samo da znaš! Nakon pet istovjetnih dana u knjigovodstvenom uredu! Ispočetka ni moji najblizi prijatelji nisu znali za... Kasnije, kad sam im sve ispričao, mislili su da se zavitlavam. (*Kao da se nečeg prisjeća.*) Mnogi se prolaznici nasmiješe kad me vide u uniformi. Hvataju se za dugme, za petu, a neki se namjerno očešu o mene. Rijetkost je da me zaustave, poput one djevojke. Obično tada traže da im očistim dimnjak, a ja im dam broj odgovarajuće službe. Nedavno se pred mene ispriječila jedna dotjerana gospođa, lica podbulog od plača.

SNENA: Opel neka žena?

ODAN: Molim te, nemoj biti takva!

SNENA: Dobro, dobro, samo nastavi.

ODAN: Tražila je da joj učinim uslugu.

SNENA: Uslugu?

ODAN: Objasnila mi je da je njenoj kćerkici rođendan, a klaun ne može doći. Svi u njenom razredu su doveli klauna za rođendan, i sad, kako da ona bude izuzetak! Kad je mene ugledala, sinulo joj je. Htjela je da mi plati, da mi napiše ček, koliko budem tražio, samo da dođem i provedem s djecom pet-deset minuta. Uvrijedjen, kazao sam joj: 'Gospodo, ja očigledno, nisam klaun!'

SNENA: Pa, dobro si joj rekao.

ODAN: Znam, veli ona. Ispričava se. Budite Vi to što jeste, dimnjačar, to će djeci možda biti još interesantnije, govori. Osjetio sam se kao lopov na rubu priznanja krivnje. Uostalom, nosio sam neku vrstu kostima, baš kao što rade klauni. Ali kako da joj sad objašnjavam? Uostalom, to što traži bilo je sitnica, doista.

SNENA (*hladno*): I ode li tamo?

ODAN: Sve ti pričam kako jest, pa ti vidi. Na rođendanu su me dočekale ovacije. Djeca su me posmatrala kao ukrštenca žive lutke i narodnog heroja. Moje je bilo da se smiješim i odgovaram na pitanja: Kako se čisti dimnjak? Zašto se uopće čisti? Zašto ljudi kažu: zla sreća, kad ono što je sretno može biti samo dobro? Da li vi stvarno donosite sreću? Sve su me to pitali. I ja sam sve, rekao bih, odgovorio prično uspješno, i naravno, potvrđio da donosim sreću. Mislim da ni to nisam slagao. Jer, proveli smo stvarno vesele trenutke. Zanimljivo, ne upitaše me za ime.

SNENA (*ironično*): Dimnjačarima, izgleda, ne treba ime!

ODAN: Izgleda. Hm! Četiri petka kasnije neki ozbiljan čovjek me presreo na ulici.

SNENA: I on je mislio da si dimnjačar?

ODAN: Mislio je, očigledno, zbog mog kostima. Zamolio je da krenem s njim, u posjetu njegovom mlađem bratu. Otac im umro prije nekoliko dana. Brat je, veli, u šoku jer se tog kognog dana porječkao s ocem. 'Ali, mladiću, kako ja tu mogu

pomoći?' upitah. Veli: 'Pođite sa mnom, ne morate ništa govoriti'. 'Samo nekoliko minuta, molim vas, i poslije možete svojim putem', obećava on i nudi bogznašta. Ma, haj'te, molim vas, odvraćam ga, bilo bi mi drago da mogu nekako pomoći.

SNENA: Nepoznat čovjek te zaustavio na ulici i ponudio da te odvede svojoj kući? Ne znam stvarno kako...

ODAN: Vidi jednu stvar, ja mislim da nisam loš čova. A dobar čovjek, koji nije glup, uvijek ima dilemu: da li pomoći nekome zato što mu to nalaže anđeo ili īavo? Najčešće povjerujem onom prvom. Ako bude stani-pa'ni, taj će me i sačuvati od zla... Dakle, pristao sam. Čovjek me predstavio svom bolesnom bratu kao školskog prijatelja. Kako ste? – upitao sam čovjeka u postelji. Mladić se sav uvukao u sebe. 'Evo, vidite kako sam!' veli. Stavio sam mu ruku na rame, i rekao: 'Bit će bolje.' Odmahnuo je glavom. 'Bit će dobro', rekoh. Podigao je pogled prema meni, poma-lo ozlojeđen mojim upornim najavljuvanjem nečeg boljeg kad mu se samo loše pričinjavalo na vidiku. Onda je shvatio da sam tek puki dimnjačar, tj. odjeven kao dotični. Odmahnuo je s obje ruke kao da sam priviđenje, rekavši: 'E, ne znam.' Ipak, u kutu usana začelo mu se nešto kao osmijeh. Shvatio sam da je moj zadatak obavljen.

Dolazi Mila i smije se.

SNENA: Otkud ti, kad si došla, Mila?

MILA: Aghh, nisam htjela da vas prekidam. Topla ljudska priča o dobroti! Gdje je lavor za povraćanje? Uh! Reci, da li se još furaš na dimnjačara?

ODAN: Mila, ti nemaš predstavu o tome koliko ja uživam na svom tajnom zadatku! Ljudima je uvijek draga da me vide. Smatram da mi odlično pristaje ova uzbudljiva uloga. Neko vrijeme sam pomislio da bih čak mogao upisati glumu. Uostalom, nikad nije kasno, zar ne? Ili, mogao bih postati špijun? Hm, za to JESTE kasno. Imam previše godina i previše sam iskren. A tko zna, s ovim satelitima svud oko nas, za koga ja već sada špijuniram, a da i nisam svjestan toga? Najbolje mi je, ipak, da ostanem vikend-dimnjačar. Moja igra pretvara-nja, moj hobi, ima, uostalom, smisla samo ako ču nekoga usrećiti.

MILA (u nevjericu): Ti si neka mustra šarena?

SNENA: Nikad još nisam čula nešto slično. Ja ne znam...

ODAN (tonom mudra čovjeka): Nema sumnje, svatko ima svoju omiljenu igru. Prije nekoliko mjeseci me je zaustavio čovjek srednjih godina, sjetnih očiju, ali dragog, pitomog, lika. Sav se iskrivio od želje da se umili. Nemojte se smijati, veli, ali sve što želim od vas je da podlete sa mnom i pomognete mi okačiti jednu sliku. Čovjek mi je pokazivao osobnu i tramvajsку iskaznicu, nudio mi pare koje sam, naravno, odbio. On se kleo da ne misli ništa loše, ali nije mi htio ispričati cijelu priču dok ne odradim svoje. Dakle, trebalo je samo okačiti jednu sliku, fotografiju, o zid. Kakva je to fotografija? – ni to nije bio voljan obrazložiti. Samo je rekao: 'Sasvim obična, vidjet ćete.' Vrata nam je otvorila njegova mlada žena. Čovjek me predstavio kao svog prijatelja.

SNENA: Slagao je?

ODAN: Pa, da. Čovjeka sam prvi put sreo tog dana. Ali kako biste vi objasnile neko-me da ste iz čista mira pozvali nepoznatog dimnjačara, s ulice u svoj dom? Ili možda ne iz čista mira, već sa specijalnim zadatkom?

MILA: Ovo postaje jako zanimljivo. Dimnjačar na specijalnom zadatku? I kakva si zaduženja dobio?

ODAN: Došao, popričao uz kavu, okačio sliku i otišao. Zadovoljan, moj novi priatelj odvezao me kući. Usput mi je pričao kako je ta njihova uokvirena fotografija s vjenčanja ranije stajala na nekoj staroj komodi. Stalak rama se više puta slomio i žena se onda dosjetila da uramljenu sliku, bez stalka, nasloni na saksiju gdje je raslo drvo života. Drvo se poče sušiti, a i žena za njim. Tada sam naišao ja, dimnjačar i spasio cijelu stvar.

MILA: Ćiribu, ćiriba, evo ide dimnjačar (*pjevuši*). Znači, tražili su od tebe da okači sliku i to je to?

ODAN: Pa, eto... objasnio mi je taj dobri gospodin da ima nekog posebnog značenja u tome kad dimnjačar okači tvoju vjenčanu sliku na zid. Pa, dimnjačar je dobra sreća, ha, ha! Tih mojih dimnjačarskih priča ima još. I sve imaju sretan kraj.

MILA: Ako već donosiš sreću, daj pomozi i meni! Prijavio me netko ekološkoj policiji da sam izbacila fotelju na ulicu. Lažna dojava!

ODAN: Kako to? Rekla si mi da ste u ovoj zgradbi, tokom rata, svi koji ste ostali u Sarajevu, dijelili i posljednji komad kruha.

MILA: Jesmo onda, ali sada je mir. I svatko može raditi što hoće. Ali...

ODAN: Ne mogu vjerovati. Sigurno ti je to smjestion onaj bubuljičavi s desetog kata? Promatrao sam ja njega. Njegovo gnušanje prema drugaćijem do te mjere je prikriveno da se čak pretvorilo u svoju suprotnost, u laž da je glasnogovornik različitosti. A on je zagađen, gori od ozonske rupe. Imam i ja svoje izvore, da, da.

MILA: Halo, budući zete, nemoj se ti toliko nervirati. Ja ne vjerujem da su susjedi mogli tako nešto da smisle. Možda je neki gost antikvarnice? A najvjerovatnije je u pitanju neki nesporazum?

ODAN (*negoduje*): Ma, uvijek ti je je to tako kod nas. Oni koji znaju, neće ništa da urade. Oni koji ne znaju, uzalud pokušavaju.

SNENA: Ja bih morala kući.

ODAN (*panično*): Čekaj!

SNENA: Vidim ja da si ti zauzet.

ODAN: Ja sam stalno zauzet, ali sam ti uvijek na raspolaganju. Od trenutka kad sam te ugledao u ovoj antikvarnici pomislio sam: kako si samo lijepa i jedinstvena, misteriozna poput knjiga u Zemaljskom muzeju.

SNENA (*odobrovoljeno*): Ah, hvala.

ODAN (*ozbiljno*): Postavlja se sada pitanje da li si ti zauzeta? I da li ćeš prihvati mene, običnog dimnjačara i knjigovođu?

SNENA: Pa, evo, daj mi vremena da odlučim.

ODAN: Naravno.

SNENA: U redu, odlučila sam.

ODAN: I?

SNENA: Ludice! Zar da tebe odbijem? Zamisli kakva bi me sreća pratila ako bih živjela s dimnjačarem!

ODAN (*oduševljeno*): Neću da zamišljam, htio bih da znam.

Poljube se.

TEATAR.TEATAP

Jakov AMIDŽIĆ - Srdjan VUKADINOVIC:
VELIKE IDEJE VILIJAMA ŠEKSPIRA
U KAZALIŠNOM
FESTIVALSKOM ŽIVOTU / 97

Jakov AMIDŽIĆ - Srdjan VUKADINOVIC:
KAZALIŠNO PROBLEMATIZOVANJE
STVARNOSTI MIGELA
DE SERVANTESA / 115

Srdjan VUKADINOVIC:
KAZALIŠNO
RAZOTKRIVANJE ISTINE / 125

Srdjan VUKADINOVIC:
PRODUCENTSKI DAR
FESTIVALSKIH KAZALIŠTARACA / 139

Adijata IBRIŠIMOVIĆ-ŠABIĆ:
ALEKSANDAR OSTROVSKI
NA SARAJEVSKOJ SCENI / 149

Предраг НЕШОВИЋ:
ДРАМАТИЗАЦИЈА –
НУЖНА ПОТРЕБА ПОЗОРИШТА / 163

Marijana PETROVIĆ:
8. BIJENALE
SLOVENAČKOG LUTKARSTVA / 169

Goran CVETKOVIĆ:
POZORIŠNE KRITIKE / 173

Srdjan VUKADINOVIC - Jakov AMIDZIC VELIKE IDEJE VILIJAMA ŠEKSPIRA U KAZALIŠNOM FESTIVALSKOM ŽIVOTU

Sažetak.

Četiri vijeka od smrti dramatičara milenijuma Vilijama Šekspira, koji padaju šesnaeste godine trećeg milenijuma, je povod da se po ko zna koji put sagleda djelo ovog autora kroz poruke i ideje koje su uvijek aktuelne. Vizura Šekspirovog djela omogućava da se svijet sagleda iz ugla u kojem se ljudski život obesmišljava, ako niski porivi nadvladavaju one egzistencijalne i vrijednosne konstante društva. Zbog toga je razmatranje adaptacija i postavki djela najslavnijeg i najizvođenijeg svjetskog dramatičara, Vilijama Šekspira, zanimljivo, najmanje, iz, i kroz dva aspekta vremenskog trajanja. Na jednoj strani su adaptacije posmatrane u različitim vremenskim trajanjima od više od tri izvedbena vijeka, a na drugoj su postavke Šekspirovih djela u različitim teatarskim ambijentima i sistemima.

U obje navedene konotativne dimenzije Šekspirovog svijeta i djela kroz vrijeme posebno zanimljiv je bio pristup koji se ogledao u spoju vremena koje je prikazano u djelu i onoga kada je adaptirano za određenu pozornicu. U tom smislu festivalske kazališne pozornice su izuzetno intrigantne jer, omogućavaju da se sagleda djelo jednog velikog autora u rasponu od kada je premijerno prikazano na matičnoj pozornici do vremena kada su ga vidjeli doživljavaoci teatra na nekoj pozornici festivalskog karaktera. Pomenuti vremenski raspon koji može biti od nekoliko mjeseci do nekoliko godina omogućava da se velike ideje Vilijama Šekspira transponuju u društvenoj stvarnosti, ili makar da se svakidašnjica zamisli pred njima i nad njima.

Ključne riječi: Šekspirove ideje – Šekspirov svijet – Festivali – Kazališna plemenitahtjenja – Kazališni bard – Reinterpretiranje Šekspira – Obesmišljavanje u stvarnosti.

Uvod

Značajan broj komada rađenih po djelu Vilijama Šekspira¹ prikazan je na bosanskohercegovačkim kazališnim festivalskim pozornicama. Na festivalske pozornice su ih donijeli ansamblji nekih BH teatara, ali mnogo više kazališne institucije iz južnoslovenskog regiona. Festivalska publika na sarajevskom MESS-u, a zatim i drugim festivalima kao što su Teatar fest u Banja Luci, odnosno Sarajevu, Sarajevska zima, Dani Matice hrvatske u Mostaru, Tuzlanski pozorišni dani, TK-fest ili Pozorišne / kazališne igre u Jajcu vidjela je devet komada² u više festivalskih ver-

¹ Vilijam Šekspir William Shakespeare je engleski dramski pisac, pjesnik i glumac. Rođen je 26. aprila / travnja 1564.godine u Stratfordu na Ejonu, a umro 23. aprila /travnja 1616. godine u mjestu gdje je i rođen. Smatraju ga najvećim piscem na engleskom jeziku, a proglašen je i za dramskog pisca milenijuma

² Stvaralaštvo Vilijama Šekspira strukturno se dijeli na tri perioda. Prvi period čine istorijsker drame "Kralj Ričard II", "Kralj Henri IV", "Kralj Džon" i komedije "San ljutnje noći", "Mnogo vike ni oko čega", "Kako vam drago". Izuzetak u ovom stvaralačkom periodu od pomenutih drama je "Romeo i Julija". Drugi period čine njegove najčešće tragedije "Hamlet", "Otelo", "Kralj Lir", "Magbet", "Julije Cezar". I, treći period je razdoblje kada nastaju Šekspirove tragikomedije "Zimska priča", "Bura"- "Oluja", "Cimbelin".

zija. Na festivalskim BH kazališnim scenama igrana su Šekspirova djela: «Hamlet», «Magbet», «Romeo i Julija», «San ljetnje noći», «Oluja», «Ukroćena goropad», «Na tri kralja», «Otelo» i «Shakespeare na EXIT-u». Festivalske izvedbe Šekspirovih djela se mogu pratiti u Bosni i Hercegovini od 1985. godine kada je sarajevsko Narodno pozorište izvelo «Hamleta» u režiji Tadeuša Minca na festivalu «Sarajevska zima». Ređali su se poslije toga na festivalskim BH scenama ansamblji Akademskog teatra «Promena» iz Novog Sada, Ijubljanskog Cankarjevog doma, Švedskog dramskog pozorišta iz Malmea, mađarskog teatra «Barka», Slovenskog mladinskog gledališča, Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada, Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba, Teatra EXIT iz Zagreba, ali i bosanskohercegovačkih teatara sarajevskog Kamernog teatra 55, Narodnog pozorišta RS iz Banja Luke, Narodnog pozorišta iz Tuzle i drugih. Kroz pomenute izvedbe postojao je Vilijam Šekspir i njegovo djelo kao neprikosnoveni gospodar festivalske scene gdje god da je igran, na isti onaj način kao što je to i u institucionalnom teatru, ali i na televiziјi ili filmu.

Teatrografski prikaz djela i predstava Viljema Šekspra koje su izvedene na bosanskohercegovačkim kazališnim festivalima

A

Autor Vilijam Šekspir William Shakespeare na BH kazališnim festivalima:

„Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ; „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS; „Macbeth“, 1994. na festivalu SZ; „Romeo i Julia“, u produkciji Cankjarev dom, Ljubljana, 1. 3. 1996. na festivalu SZ; „Hamlet“, u produkciji Švedskog Kraljevskog dramskog pozorišta, Malmö, 8. 3. 1996/9. 3. 1996. na festivalu SZ; „Hamlet“, u produkciji Kraljevsko dramsko pozorište, Švedska, 9. 3. 1996. na festivalu SZ; „Magbet“, u produkciji MTM, 16. 3. 1997. na festivalu SZ; „San ljetne noći“, u produkciji Teatar „Barka“, Mađarska, 4. 3. 1998. na festivalu SZ; „San ljetne noći“, u produkciji Slovensko mladinsko gledališče, 20. 2. 2000. na festivalu SZ; „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ; „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboj; „Romeo i Julia“, u produkciji Pokretno pozorište Akimirka, Panevežys, Litvanija, 25. 9. 2003. na TF-u Sarajevo; „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ; „Na tri kralja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar; „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka; „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55 , 27. 11. 2007. na TPD-u Sarajevo; „San ljetne noći“, u produkciji TKT Tuzla, 6. 4. 2009. na TKT fest-u Tuzla; „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar; „Shakespeare na Exit“, u produkciji Exit Teatra, Zagreb, 31. 03. 2010. na VIII TKT festu; „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ;

„Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 29. 03. 2014. na XII TKT festu; „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 08. 06. 2014. na 33. PI Jajce.

D

Dramaturzi predstava koje su rađene po djelima Vilijama Šekspira, a izvedene su na BH kazališnim festivalima:

- Bajsić Pavlica „Shakespeare na Exit“, u produkciji Exit Teatra, Zagreb, 31. 03. 2010. na VIII TKT festu.
- Dimić Ivana „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Meijling Sofi „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Milanović Slavko „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS.
- Ostojić Ljubica „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55 , 27. 11. 2007. na TPD-u Sarajevo; „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 29. 03. 2014. na XII TKT festu; „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 08. 06. 2014. na 33. PI Jajce.
- Pogorevac Petra „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.

G

Glumci selektivno koji su ostvarili role u Šekspirovim predstavama izvedenim na BH kazališnim festivalskim scenama:

- Ahman Sara „Romeo i Julija“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Anočić Živko „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar; „Shakespeare na Exit“, u produkciji Exit Teatra, Zagreb, 31. 03. 2010. na VIII TKT festu.
- Apostolović Marjan Knez Veronski – „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Bajrović Izudin Antonio – „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ.
- Bašić Senad Hamlet – „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS.
- Bećić Zoran Klaudije – „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.
- Chritian-Sabolić Roy „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Cicmilović Dejan Hortensio – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboj.
- Denda Dragoljub Gremio, Bjankin prosilac – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.

- Dimitrijevska Tanja Grofica Kapuletova – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.
- Dorčić Nataša „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Dragičević Ana „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Drmać Mario Ferdinand – „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ.
- Fakić Meliha Olivija – „Na tri kralja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar.
- Glogić Vanesa Junona – „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ.
- Gračić Zijad „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Grgić Goran „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Gvero Marko „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Hain Manfred „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Henigman Jure Mercutio – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.
- Ilić Nenad Sluga – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboju.
- Jakšić Ljiljana Doživotni posjetilac – „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS.
- Jeić-Gajski Tena „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Jeličić Mladen Norveški kapetan – „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.
- Jevtić Goran Romeo – „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Johansen Thomas „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Jovanović Davor Sluga – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboju.
- Jovičić Dragan Prospero – „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ.
- Jović Miroslav Gremio – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboju.
- Jurčić Luka „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Kapetanović Vanja Nikola – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Kapor Milorad Baltazar – „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Karlsson Morgan „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.

- Kerč Boris Paris – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20.2.2011. na festivalu SZ.
- Krneta Nikola Natanel – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Krstić Aleksandar Biondelo, Karcio – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboј.
- Krstović Sanja Katarina – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboј.
- Lah Jaka Tibalt – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.
- Lambić Mirela „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55, 27.11.2007. na TPD-u Sarajevo.
- Lehto Jenni-Elina „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Ličen Branko Hamlet – „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.
- Lutkić Dejan Hortensio, Bjankin prosilac – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Ljubojević Sandra Julija – „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; Julija – „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Maković Marko „Shakespeare na Exit“, u produkciji Exit Teatra, Zagreb, 31. 03. 2010. na VIII TKT festu.
- Maletić Srđan „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Mančić Miljana Sluškinja – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboј.
- Marčić Jerko „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar; „Shakespeare na Exit“, u produkciji Exit Teatra, Zagreb, 31. 03. 2010. na VIII TKT festu.
- Milošević Andrija Petručio, plemić iz Verone, prosilac Katarinin – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Mišković Jovana Julija – „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Mlikota Vedran „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Mrvaljević Mišo Prvi grobar – „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.
- Nenadović Nenad „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Nenić Bora Batista, bogat plemić u Padovi – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Oman Bernarda Djevojka – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.

- Opsenica Marija Kaluđer – „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS.
- Ordinačev Bojana „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Pehar Robert „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 29. 03. 2014. na XII TKT festu; „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 08. 06. 2014. na 33. PI Jajce.
- Perić Vesna Sluškinja – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboj.
- Petković Ratko Drugi glumac – „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.
- Petrović Snežana Bjanka – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboj.
- Pleskonjić Ilić Aleksandra Margarita – „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS.
- Prutina Amra „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 29. 03. 2014. na XII TKT festu – „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 08. 06. 2014. na 33. PI Jajce.
- Puc Matej Romeo – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.
- Putu Melody „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Radivojević Katarina Katarina, Batistina kćer – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Ropoša Jožef Kapulet – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.
- Rozman Nika Julija – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.
- Ruth Charlotta „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Ruždjak Radovan „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Sabljak Renata „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Samolov Miloš „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Sarić Dragoslav Tranio – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboj.
- Saša Naumov „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Savić Nebojša Merkucio – „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Savić Viktor Lućenco, Vićencov sin, zaljubljen u Bjanku – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.

- Stevanović Lidija „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS; Dadilja – „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Stipić Jovana gđa Kapulet – „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Stojimirović Boba Krojač – „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboju.
- Stojković Aleksandar Lavrentije – „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; Lavrentije – „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Subašić Senaid Pratnja – „Na tri kralja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar.
- Šavija Boris Merkucio – „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; Merkucio – „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Širkić Aleksandra Udvovica – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Šojić Tatjana Viola – „Na tri kralja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar.
- Šparavalov Vlajko Rozenkranc – „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.
- Štefe Milan Brat Lorenzo – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20.2.2011. na festivalu SZ.
- Tuka Mirsad „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55 , 27.11.2007. na TPD-u Sarajevo.
- Valič Domen Benvolio – „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.
- Vučanović Nenad Don Lupo – „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS.
- Wallmo Katarina „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Wos Lidia „Romeo i Julija“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Zajac Agata „Romeo i Julija“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Zdravković Marina Dadilja i sluškinja – „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Zečević Mirta „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24.5.2009. na DMH Mostar.
- Ždrnja Vesna „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS.
- Žilić Edis Sebastijan – „Na tri kralja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar.

H

HAMLET, na festivalu SZ, u produkciji NPS

Reditelj: Tadeuš Minc

Scenograf: Vladimir Poznanović

Kostimograf: Hela Volfart – Kojović

Scenski pokret: Antun Marinić

Pomoćnik režije: Faruk Arnautović

Muzički saradnik: Mladen Miličević

Premijera: 13. 10. 1984.

Datum izvedbe na festivalu: 5. 1. 1985., 14. 2. 1985., 1. 3. 1985.

Uloge: Zoran Bećić Klaudije, Branko Ličen Hamlet, Vladimir Jokanović Polonije, Tahir Nikšić Horacije, Faruk Sofić Laert, Vlajko Šparavalo Rozenkranc, Željko Kecanjević Gildenstern, Aleksandar Džuverović Ozirik, Miljenko Đedović Svećenik, Anđelko Šarenac Bernard, Miodrag Brezo Marcel, Aleksandar Sibinović Prvi glumac, Ratko Petković Drugi glumac, Admir Glamočak Treći glumac, Irena Mulamuhić Glumačka kraljica, Mišo Mrvaljević Prvi grobar, Miodrag Brezo Drugi grobar, Zoran Simonović Fortinbras, Mladen Jeličić Norveški kapetan, Nada Đurevska Gertruda, Jelena Čović Ofelija, Vladimir Jokanović Glas.

HAMLET, na festivalu MESS, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre.

Adaptacija: Luis Bunuel

Prijevod: Nada Bojić

Reditelj: Haris Pašović

Dramaturg: Slavko Milanović

Scenograf: Ivica Prlender

Saradnici: Dubravka Ostojić i Miša Ilić

Datum izvođenja: 14. 4. 1985.

Uloge: Senad Bašić Hamlet, Aleksandra Pleskonjić Ilić Margarita, Branko Đorčev Kralj Agrifonte, Emina Muftić Kraljica, Nenad Vujanović Don Lupo, Gordana Đurđević Ofelija, Mihajlo Pleskonjić Mithridates, Ljiljana Jakšić Doživotni posjetilac, Mihajlo Pleskonjić Eminentni kapetan, Marija Opsenica Kaluđer, Sluge, narod, dvorjani, vojnici, teroristi – Irena Stepić, Vesna Ždrnja, Lidiya Stevanović, Dragana Voganjac, Robert Kolar, Bogdan Kuzmanović, Aleksandar Matić.

HAMLET, na festivalu SZ, u produkciji Kraljevsko dramsko pozorište, Švedska

Reditelj: Petar Veček

Datum izvedbe na festivalu: 9. 3. 1996.

HAMLET, na festivalu SZ, u produkciji Švedskog Kraljevskog dramskog pozorišta, Malmo

Reditelj: Staffan Waldemar Holm

Datum izvedbe na festivalu: 8. 3. 1996., 9. 3. 1996.

K

Kostimografi u predstavama rađenim po Šekspiru, a koje su izvedene na BH kazališnim festivalima:

- Badnjarević Jasna „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Bourek Barbara „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24.5.2009. na DMH Mostar.
- Iberath Asa „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Kulaš Leo „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20.2.2011. na festivalu SZ.
- Kunovac-Zekić Amna „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55 , 27. 11. 2007. na TPD-u Sarajevo.
- Pavlović-Laušavić Dragica „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Peco Đenisa „Shakespeare na Exit“, u produkciji Exit Teatra, Zagreb, 31. 03. 2010. na VIII TKT festu.
- Petrović Ljiljana „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboju.
- Tatić Čuturilo Jelisaveta „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Vilić Amela „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ.
- Volfart – Kojović Hela „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.

M

MACBETH, na festivalu SZ

Reditelj: Sulejman Kupusović

Izvedba na festivalu: 1994.

MAGBET, na festivalu SZ, u produkciji MTM

Reditelj: Sead Đulić

Datum izvedbe na festivalu: 16. 3. 1997.

Muzika u komadima rađenim po djelima Vilijama Šekspira izvedenim na BH kazališnim festivalima djelo je::

- Appelt Dinko „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Čuturilo Nikola „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Horozić Asim „Na tri kralja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar.

- Popović Irena „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Prokofjev Sergej „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Vrhunc Ivan „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55 , 27. 11. 2007. na TPD-u Sarajevo.
- Zlatković Bata „Ukročena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboju.

N

NA TRI KRALJA, na DMH Mostar, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla

Reditelj: Nina Klefin

Scenografija: Osman Arslanagić

Kompozitor: Asim Horozić

Scenski pokret: Ivica Klemenc

Datum izvođenja: 24. 5. 2006.

Uloge: Milenko Ilikarević Orsino, Edis Žilić Sebastijan, Dušan Kolak Antonio, Besim Tufekčić Pomorski kapetan, Dalibor Brkić Valentin, Enver Hasić Curio, Nenad Tomić Vitez Tobija Podrig, Midhat Kušljugić Vitez Andrija Groznica, Nermin Omić Malvolio, Adnan Omerović Feste, Meliha Fakić Olivija, Tatjana Šojić Viola, Elvira Aljukić Marija, Matej Baškarad Pratnja, Senaid Subašić Pratnja, Asim Horozić Muzičari, Nikolina Baškarad Muzičari, Sevret Barčić Nuta Muzičari, Haris Horozić Muzičari.

O

OLUJA na festivalu SZ, u produkciji Kamernog teatra 55

Reditelj: Faruk Lončarević

Scenograf: Osman Arslanagić

Kostimografkinja: Amela Vilić

Premijera: 21. 3. 2002.

Datum izvedbe na festivalu: 21. 3. 2002.

Uloge: Vlado Jokanović Alonzo, Robert Krajinović Sebastijan, Dragan Jovičić Prospero, Izudin Bajrović Antonio, Mario Drmać Ferdinand, Miodrag Trifunov Gonzalo, Aleksandar Seksan Kaliban, Bojan Trišić Trinkulo, Drafan Marinković Stefano, Ajla Frljučkić Miranda, Alena Džebo Cerera, Ermin Bravo Ariel, Vanesa Glođo Junona, Merima Ovčina Nimfa.

OTHELLO, na TPD-u, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55 Sarajevo

Reditelj: Rahim Burhan

Datum izvedbe na festivalu: 27.11.2007.

Dramaturg: Ljubica Ostojić

Scenografija: Amra Zulfikarpašić

Kostimograf: Amna Kunovac-Zekić

Muzika: Ivan Vrhunc

Glumci: Mirsad Tuka, Admir Glamočak, Džana Pinjo, Rade Čolović, Miodrag Trifunov, Mehmed Porča, Alen Muratović, Merima Ovčina, Mirela Lambić, Alena Džebo, Admir Mešić.

OTHELLO, na XII TKT festu i 33. PI Jajce, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar

Reditelj: Sead Đulić

Dramaturgija: Ljubica Ostojić

Datum izvođenja na festivalima: 29. 03. 2014 TKT, odnosno 08. 06. 2014 PI Jajce

Uloge: Robert Pehar, Ajla Hamzić, Rok Radiša, Amra Prutina, Bojan Kolopić, Rijad Gvozden.

R

Reditelji komada rađenih po djelima Vilijama Šekspira, a prikazanim na kazališnim festivalima u Bosni i Hercegovini:

- Burhan Rahim „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55, 27.11.2007. na TPD-u Sarajevo.
- De Brea Diego „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20.2.2011. na festivalu SZ.
- Đulić Sead „Magbet“, u produkciji MTM, 16. 3. 1997. na festivalu SZ; „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 29. 03. 2014. na XII TKT festu; „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 08. 06. 2014. na 33. PI Jajce.
- Galvan Roberto „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Karadžić Milan „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboј; „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Kerošević Vlado „San ljetne noći“, u produkciji TKT Tuzla, 6. 4. 2009. na TKT festivalu Tuzla.
- Klefin Nina „Na tri kralja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar.
- Kupusović Sulejman „Macbeth“, 1994. na festivalu SZ.
- Lončarević Faruk „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ.
- Mažeikiene Janina „Romeo i Julia“, u produkciji Pokretno pozorište Akimirka, Panevežys, Litvanija, 25. 9. 2003. na TF-u Sarajevo.
- Minc Tadeuš „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.
- Pašović Haris „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14.4.1985. na festivalu MESS.
- Petrović Dušan „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka.

- Raguž Matko „Shakespeare na Exit“, u produkciji Exit Teatra, Zagreb, 31. 03. 2010. na VIII TKT festu.
- Ruždjak-Podolski Dora „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Strbac Predrag „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Taufer Vito „San ljetne noći“, u produkciji Slovinsko mladinsko gledališče, 20. 2. 2000. na festivalu SZ.
- Waldemar Holm Staffan „Hamlet“, u produkciji Švedskog Kraljevskog dramskog pozorišta, Malmo, 8. 3. 1996/9. 3. 1996. na festivalu SZ.
- Veček Petar „Hamlet“, u produkciji Kraljevsko dramsko pozorište, Švedska, 9. 3. 1996. na festivalu SZ.

ROMEO I JULIA, na festivalu SZ, u produkciji Cankjarev dom, Ljubljana

Koreograf: Matjaž Farič

Datum izvedbe na festivalu: 1. 3. 1996.

ROMEO I JULIJA, na TF-u Sarajevo, u produkciji Pokretno pozorište Akimirka, Panevežys, Litvanija

Reditelj: Janina Mažeikiene

Datum izvedbe: 25. 9. 2003.

ROMEO I JULIJA, na festivalu SZ, u produkciji Skanes Dance Theatre

Dramaturg: Sofi Meijling

Reditelj: Roberto Galvan

Scenograf: Asa Iberath

Kostimograf: Asa Iberath

Koreograf: Roberto Galvan

Muzika: Sergej Prokofjev

Dirigent: Mats Rondin

Datum izvedbe na festivalu: 9. 3. 2004.

Uloge: Sarah Bellugi-Klima, Manfred Hain, Thomas Johansen, Morgan Karlsson, Jenni-Elina Lehto, Vidar Meggason, Peder Nilsson, Melody Putu, Charlotta Ruth, Jonas Svensson, Katarina Wallmo, Lidia Wos, Agata Zajac i Sara Ahman Švedska.

ROMEO I JULIJA, na TF Banja Luka, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija

Režija: Predrag Strbac

Prevod: Velimir Živojinović, Sima Pandurović

Scenograf: Vesna Popović

Kostimograf: Jasna Badnjarević

Kompozitor: Kornelije Bata Kovač

Scenski pokret: Ivica Klemenc

Video animacija: Dina Stipić

Inspicijent: Irena Petronje

Sufler: Nataša Berbir

Majstori svjetla Miroslav Ćeman

Majstori tona: Aleksandar Bodnar

Premijera: 6. 12. 2005. god. scena „Pera Dobrinović“

Datum izvođenja: 5. 6. 2006. god.

Uloge: Marjan Apostolović Knez Veronski, Marko Marković Paris, Igor Pavlović Grof Kapulet, Goran Jevtić Romeo, Nebojša Savić Merkucio, Milovan Filipović Benvolio, Milan Kovačević Tibalt, Radoje Cupić Lavrentije, Ervin Hadžimurtezić Samson, monah Jovan, Milorad Kapor Baltazar, Jovana Stipić gđa Kapulet, Jovana Mišković Julija, Lidija Stevanović dadilja.

ROMEO I JULIJA, na TF Banja Luka, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH

Režija: Dušan Petrović

Asistent režijaa: Aleksandar Pejaković

Prevod: Živojin Simić, Sima Pandurović

Scenograf: Marija Kalabić

Kostimograf: Dragica Pavlović- Laušavić

Kompozitor: Irena Popović

Scenski pokret i mačvanje: Saša Krta

Inspicijent: Nada Galić

Sufler: Nada Mičić

Datum izvođenja: 2. 6. 2007. god.

Uloge: Goran Jokić Eskalus, Velimir Vlanić Paris, Boško Đurđević Grof Montagi, Đorđe Marković Grof Kapulet, Danilo Popržen Starac, Srđan Sekulić Romeo, Boris Šavija, Merkucio, Branko Janković Benvolio, Vladimir Đorđević Tibalt, Aleksandar Stojković Lavrentije, Zoran Stanišić Baltazar, Dejan Andrić Samson, Đorđe Janković Gregorio, Ognjen Kopuz Petar, Koviljka Šipka Grofica Montagi, Nikolina Đorđević Grofica Kapulet, Sandra Ljubojević Julija, Radenka Ševa Dadilja, Svjetlana Andrić Rozalija, Stevan Medojević, Miodrag Markičević dva vojnika, Milena Knežić, Sanja Veriš, Sofija Medojević djevojke.

ROMEO I JULIJA, na festivalu SZ, u produkciji MGL Ljubljana

Prevod: Oton Župančić

Dramaturg: Petra Pogorevac

Reditelj: Diego de Brea

Scenograf: Diego de Brea

Kostimograf: Leo Kulaš

Datum izvedbe na festivalu: 20. 2. 2011.

Uloge: Nika Rozman Julija, Matej Puc Romeo, Jure Henigman Mercutio, Domen Valič Benvolio, Jaka Lah Tibalt, Bernarda Oman Djevojka, Milan Štefe Brat Lorenzo, Tanja Dimitrijevska Grofica Kapuletova, Jožef Ropoša Kapulet, Boris Kerč Paris, Vincenc Šparovec Zbor Lotos.

S

SAN LJETNE NOĆI, na DMH Mostar, u produkciji HNK Zagreb

Reditelj: Dora Ruždjak-Podolski

Dramaturg:

Scenograf: Saša Šekoranja

Kostimograf: Barbara Bourek

Muzika: Dinko Appelt

Datum izvođenja: 24. 5. 2009.

Uloge: Goran Grgić, Nataša Dorčić, Živko Anočić, Radovan Ruždjak, Tena Jeić-Gajski, Ana Begić, Renata Sabljak, Milan Pleština, Jerko Marčić, Luka Jurčić, Zijad Gračić, Vedran Mlikota, Dušan Gojić, Mirta Zečević, Saša Naumov, Roy Chritian-Sabolić.

SAN LJETNE NOĆI, na festivalu SZ, u produkciji Teatar „Barka“, Mađarska

Datum izvedbe na festivalu: 4. 3. 1998.

SAN LJETNE NOĆI, na festivalu SZ, u produkciji Slovinsko mladinsko gledališče

Reditelj: Vito Taufer

Datum izvedbe na festivalu: 20. 2. 2000.

SAN LJETNE NOĆI, na TKT fest-u Tuzla, u produkciji TKT Tuzla

Reditelj: Vlado Kerošević

Datum izvođanja: 6. 4. 2009.

Uloge: Gordana Džepina, Asja Husičić, Ana Franjčević, Haris Mrkonja, Edin Suljetović, Vladimir Andrić, Siniša Kahvica, Igor Angrević.

Scenografi u komadima rađenim po djelima Vilijama Šekspira koji su prikazani na BH kazališnim festivalima:

- Arslanagić Osman „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ; „Na tri kralja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar.
- De Brea Diego „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ.
- Iberath Asa „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ.
- Kalabić Marija „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Popović Vesna „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka.
- Poznanović Vladimir „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ.
- Prlender Ivica „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS.
- Šekoranj Saša „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar.
- Zarić Geroslav „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka.
- Zarić Geroslav „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboju.
- Zulfikarpašić Amra „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55 , 27. 11. 2007. na TPD-u Sarajevo.

SHAKESPEARE NA EXIT-u, na VIII TKT festu, u produkciji Exit Teatra, Zagreb.

Reditelj: Matko Raguž

Dramaturgija: Pavlica Bajšić

Scenski pokret: Ksenija Zec

Kostimografija: Đenisa Peco

Datum izvođenja na festivalu: 31. 03. 2010.

Uloge: Živko Anočić, Marko Makovičić, Jerko Marčić, Saša Anočić.

Shakespeare William – autor „Hamlet“, u produkciji NPS, 5. 1. 1985/14. 2. 1985/1. 3. 1985. na festivalu SZ; „Hamlet“, u produkciji Akademskog teatra «Promena» Novi Sad i Dubrovačke ljetne igre, 14. 4. 1985. na festivalu MESS; „Macbeth“, 1994. na festivalu SZ; „Romeo i Julia“, u produkciji Cankjarev dom, Ljubljana, 1. 3. 1996. na festivalu SZ; „Hamlet“, u produkciji Švedskog Kraljevskog dramskog pozorišta, Malmo, 8. 3. 1996/9. 3. 1996. na festivalu SZ; „Hamlet“, u produkciji Kraljevsko dramsko pozorište, Švedska, 9. 3. 1996. na festivalu SZ; „Magbet“, u produkciji MTM, 16. 3. 1997. na festivalu SZ; „San ljetne noći“, u produkciji Teatar „Barka“, Mađarska, 4. 3. 1998. na festivalu SZ; „San ljetne noći“, u produkciji Slovensko mladinsko gledališče, 20. 2. 2000. na festivalu SZ; „Oluja“, u produkciji Kamernog teatra 55, 21. 3. 2002. na festivalu SZ; „Ukroćena goropad“, u produkciji NP Niš, 22. 5. 2003. na TF-u Doboju; „Romeo i Julia“, u produkciji Pokretno pozorište Akimirka, Panevežys, Litvanija, 25. 9. 2003. na TF-u Sarajevo; „Romeo i Julia“, u produkciji Skanes Dance Theatre, 9. 3. 2004. na festivalu SZ; „Na tri kraja“, u produkciji Narodnog pozorišta Tuzla, 24. 5. 2006. na DMH Mostar; „Romeo i Julija“, produkcija Srpsko narodno pozorište Novi Sad, Srbija, 5. 6. 2006. na TF Banja Luka; „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 2. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Ukroćena goropad“, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija, 5. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Romeo i Julia“, produkcija Narodno pozorište Republike Srpske, Banja Luka, BiH, 10. 6. 2007. na TF Banja Luka; „Othello“, u produkciji na TPD-u, u produkciji Kamernog Teatra '55 , 27. 11. 2007. na TPD-u Sarajevo; „San ljetne noći“, u produkciji TKT Tuzla, 6. 4. 2009. na TKT fest-u Tuzla; „San ljetne noći“, u produkciji HNK Zagreb, 24. 5. 2009. na DMH Mostar; „Shakespeare na Exit“, u produkciji Exit Teatra, Zagreb, 31. 03. 2010. na VIII TKT festu; „Romeo i Julia“, u produkciji MGL Ljubljana, 20. 2. 2011. na festivalu SZ; „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 29. 03. 2014. na XII TKT festu; „Othello“, u produkciji Mostarskog teatra mladih 1974, Mostar, 08. 06. 2014. na 33. PI Jajce.

U

UKROĆENA GOROPAD, na TF-u Doboju, u produkciji NP Niš

Reditelj: Karadžić Milan

Kostimograf: Petrović Ljiljana

Kompozitor: Zlatković Bata

Scenograf: Zarić Geroslav

Datum izvođenja: 22. 5. 2003.

Uloge: Cicmilović Dejan Hortensio, Đorđević Ninoslav Lućenco, Ilić Nenad Sluga, Jovanović Davor Sluga, Jović Miroslav Gremio, Krstić Aleksandar Biondelo, Karcio, Krstović Sanja Katarina, Mančić Miljana Sluškinja, Marinković Aleksandar Petručio,

Marković Dragoljub Vićenco, Mihailović Aleksandar Grumio, Nedeljković Mladen Batista, Panić Branislava Sluškinja, Perić Vesna Sluškinja, Petrović Snežana Bjanka, Popović Dalibor Sluga, Sarić Dragoslav Tranio, Sibinović Ana Sluškinja, Stojimirović Boba Krojač.

UKROĆENA GOROPAD, na TF Banja Luka, produkcija Pozorište „Boško Buha“ - Večernja Scena, Beograd, Srbija

Režija: Milan Karadžić

Dramaturg: Ivana Dimić

Scenograf: Geroslav Zarić

Kostimograf: Jelisaveta Tatić Čuturilo

Kompozitor: Nikola Čuturilo

Scenski pokret: Marija Milenković

Umetnički fotograf: Dr Ljiljana Mrkić Popović

Scenski govor Vukica: Mikača

Asistent scenografa: Janja Valjarević

Inspicijent Mihailo: Todorović

Sufler: Slobodan Popović

Organizator: Tatjana Perović

Datum izvođenja: 5. 6. 2007. god.

Uloge: Nenad Nenadović, Bora Nenić Batista, bogat plemić u Padovi, Aleksandar Goranić Vićenco, stari plemić iz Pize, Viktor Savić Lućenco, Vićencov sin, zaljubljen u Bjanku, Andrija Milošević Petručio, plemić iz Verone, prosilac Katarinin, Dragoljub Denda Gremio, Bjankin prosilac, Dejan Lutkić Hortensio, Bjankin prosilac, Katarina Radivojević Katarina, Batistina kćer, Bojana Ordinačev, Anđela Stamenković Bjanka, Batistina kćer, Miki Damjanović Tranio, Miloš Samolov, Vladan Milić Biondelo krojač, Peđa Damjanović Karcio, Mira Đurđević Grumio, Danica Anastasijeva, Aleksandra Širkić Uдовica, Biljana Pajović, Ana Dragičević, Marina Zdravković Dadilja i sluškinje, Vanja Kapetanović Nikola, Nermin Ahmetović Filip, Marko Gvero, Nikola Krneta Natanel, Dejan Stepić Grgur, Srđan Maletić.

3. Zaključak - Izazovnost Šekspirovog djela od premijere do festivalske izvedbe

Zanimljivost i izazovnost Šekspirovog djela kroz spoj modernog i vremena nastanka djela i stvaranja svijeta koji je u njemu pokazan, je u različitim rediteljskim, glumačkim, scenografskim, kostimografskim i drugim izazovima koja su integrirani određena fizička i mentalna stanja protagonista i doživljavalaca teatra.

Svijet i djela Vilijama Šekspira su u svakom vremenskom trajanju činili aktuelnim i zanimljivim njegovo odlično poznavanje čovjeka u svim segmentima - od radosti, tuge, ljubavi, mržnje, iskrenosti i pritvorenosti, blagosti i nemilosrdnosti, skromnosti i nezasitosti. U konkretnom društvenom i teatarskom ambijentu sve navedene čovjekove podstrukture su nijansirane specifičnim stanjima i tonovima.

Kada je u pitanju bosanskohercegovački profesionalni kazališni ambijent, i to onaj njegov festivalski dio, kao jedan tretirani i razmatrani slučaj analize, adaptacija svijeta i djela Vilijama Šekspira i ono što se da zapaziti, u gotovo institucionalnom jednovjekovnom, a festivalskom trodecenijskom, teatarskom igranju ovoga klasika, je da ljudske osobine koje je on maestralno skicirao i prepoznao nisu pred-

met njegovog prikazivanja u djelima, već sredstvo da se prikaže čovjek sa svim svojim specifičnostima. A te osobine se jako dobro vide u Šekspirovim idejama kroz koje se može sagledati svo obesmišljavanje njihovog trajanja ako politikanstvo i nevrednote vladaju čovjekom, a ne obrnuto. Za kazališnog autora uvijek je izazov baviti se velikim idejama u djelu, a pogotovo ako je ono nastalo iz pera najprepoznatljivijeg među dramskim autorima. Festivalska prikazanja Šekspirovih djela na BH pozornicama pokazuju da je ponekad i mali vremenski raspon, od premijere na matičnoj sceni do festivalskog prikazanja, obesmišljavao ideju epohe ili sredine na koju se odnosi.

Srdjan Vukadinovich

Jakov Amidzich

GREAT IDEAS WILLIAM SHAKESPEARE IN THE THEATRICAL FESTIVAL LIFE

- S u m m a r y -

Four millennia playwright William Shakespeare, falling sixteen years of the third millennium, the reason that for the umpteenth time, examine the work of this author through messages and ideas that are always current. The view of Shakespeare's works makes it possible to perceive the world from the perspective in which human life is pointless if the low impulses overcome the existential and value constants society. Therefore, the consideration of adaptation actions and settings of the most famous and most performed playwrights in the world of William Shakespeare's interesting, at least from and through two aspects duration. On one side are the adaptations observed in different time durations of more than three centuries, implementing, and on the other settings of Shakespeare's works in different theater environments and systems.

In both listed connotative dimension of Shakespeare's world and works over time particularly interesting was the approach that was reflected in the junction of the time shown in the work and that when adapted for a particular stage. In this sense, the festival theater stages are extremely intriguing because make it possible to examine the work of a great author in the range since the premiere on the system stage by the time they see it adventureman theater festival on a stage character. The above mentioned time span can be from several months to several years allows for great ideas of William Shakespeare transposed in social reality, or at least to be commonplace ideas from them and over them.

Key words: Shakespeare's Ideas - Shakespeare's World - Festivals - Theatre Noble Aspirations - Theatrical Bard - Reinterpreting Shakespeare - Rendered Senseless in Reality.

XXX

Sažetak.

Šesnaeste godine trećeg milenijuma, kada se obilježava četiri vijeka od smrti Migela de Servantesa, izvedeno je niz različitih scenskih inscenacija, što kazališnih prikazanja, što baleta, gotovo u kvantitativnom omjeru trećina od ukupnog scen-skog prezentiranja ovog velikog španskog autora na južnoslovenskim scenama. Kao da je trebalo da se čeka ulazak u drugu polovinu, druge trećemilenijumske dekade pa da se aktuelizuje priča i traganje sa modernim Don Kihotom ili Don Kihotima koji su potrebni svijetu umišljenih političara, beskrupuloznih tajkuna ili neostvarenih bolesnika u društвima Regiona kojih je sve više. Najbolje je na satiričan, servantesovski, način obračunati se sa društvenim karikaturama savremenog društva za koje je glavni junak oličenje hrabrosti, odlučnosti i moralu. Scenski postaviti «Don Kihota» u bilo kojem teatru i u bilo kojem vremenu je na kazališni način vraćanje čovjeku vrednota koje je negdje u društvenim turbulencijama pogubio.

Ključne riječi: Servantesov društveni refleks – Kazališno povratiti vrednote – Kazalište – Balet – Moderni Don Kihot – Kazalište regiona.

1. Uvod

Prikazanja Servantesovih¹ djela na profesionalnim kazališnim scenama južnoslovenskog regiona datiraju još od početka XX vijeka, kada je zagrebački HNK u novembru / studenom prikazao «Čudnovato glumište». Iste godine, na isto sceni hrvatskog nacionalnog kazališta u Zagrebu prikazana je i «Špilja kod Salamanke». Ređaju se tako Servantesove predstave «Radoznalac» u produkciji kragujevačkog teatra «Joakim Vujić», pa «Između dve igre» beogradskog Savremenog pozorišta, i po prvi put u Bosni i Hercegovini jedan «Don Kihot», u produkciji tadašnjeg Narodnog pozorišta, a danas BNP u Zenici. I tako preko Subotice i Kruševca do Teatra u Štipu «Don Kihot» i Migel de Servantes žive svoj kazališni život.

U godini kada se obilježava četiri vijeka Migela de Servantesa ili nešto malo prije toga postavljaju se «Don Kihot» u produkciji zagrebačkog HNK (režija Paolo Tišlјarić), i u HNK «Ivan pl.Zajc» u Rijeci čiji rediteljski rukopis potpisuje Kokan Mladenović.

Ne treba nikakav poseban teatrološki analitički angažman, već je dovoljan letimičan pogled na repertoare južnoslovenskih kazališta da se konstastuje da djela Migela de Servantesa nisu inscenirana na južnoslovenskom prostoru u kvantitativnom opsegu koji zaslužuje jedan od najistaknutijih pisaca u španskoj literaturi.

¹ Migel de Servantes (Miguel de Cervantes) je španski dramski pisac, pjesnik i prozni pisac. Rođen je 29. septembra / rujna 1547. godine blizu Madrija. Preminuo je u glavnom španjolskom gradu 22. aprila / travnja 1616. godine. Autor je jednog od najvećih modernih svjetskih romana "Don Kihot".

2. Istraživačko teatrografski prikaz inscenacija djela Migela de Servantesa na južnoslovenskim pozornicama

A

Autor Miguel de Servantes na kazališnim scenama u južnoslovenskom regionu:

- Bulgakov Mihail, po Servantesu, („Don Kihot“, sezona 1976/1977), u produkciji NP Zenica.
- „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901); („Špilja kod Salamanke“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- „Don Kihot“, sezona 1993/1994, u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- „Između dve igre“, sezona 1962/1963, u produkciji Savremenog pozorišta.
- „Radoznalac“, sezona 1954/1955, u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- „Teatar čудesa“, sezona 1995/1996, u produkciji Kruševačkog pozorišta.
- „Teatar čudes“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24.10.1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića); („Don Kihot“, u produkciji Makedonski kulturni centar i Štipski Teatar, 27. 2. 2007. na festivalu SZ).

Č

ČUDNOVATO GLUMIŠTE, u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska

Premijera: 7. 11. 1900.

Izvođači: Mirko Kandučar (Chaufallo), Ljerka Šram (Chirinos), Krista Župančić (Patuljak glazbenik), Nikola Milan (Licencijat Gomecilos), Arnošt Grund (Benito Repollo), Ljubica Car (Tereza), Gavro Savić (Ivan Castraldo), Ema Souvan (Ivana), Franjo Stipetić (Pedro), Đuro Dević (Sinovac), Slavko Velić (Vojnik).

D

DON KIHOT (drama po Servantesu), u produkciji NP Zenica

Autor: Mihail Bulgakov

Reditelj: Blagota Eraković

Scenograf i kostimograf: Radovan Marušić i Boško Marković

Muzika: Ramiz Tahiri

Premijera: 5. 11. 1976.

Uloge: Žarko Mijatović (Don Kihot), Ana Đorđević (Antonija), Vilma Mihaljević (Domaćica Don Kihotova), Ibro Karić (Sančo Pansa), Faruk Zadić (Pero Perez), Miodrag Trifunov (Nikolas), Šefika Korkut Šunjé (Aldonsa), Bora Cvetković (Sanson Karasko), Boško Marić (Prvi monah), Salko Avdić (Drugi monah), Muharem Osmić (Palomek Levša), Milanka Milenković (Maritornes), Branko Petković (Gonič mula), Ivica Kukić (Pedro Martinez), Boško Marić (Sluga Martinezov), Salko Avdić (Sluga u krčmi), Slavko Mihačević (Hercog), Sanda Štorf (Žena Hercogova), Dragan Miljanović (Ispovjednik), Zlatibor Stojmirov (Majordom), Ivica Kukić (Doktor), Radmila Đurđević (Žena), Muharem Osmić (Svinjar), Boško Marić i Salko Avdić (Ljudi koji se tuže), Viktor Blažević (Pjevač songova), Aziz Kasapović (Prvi sluga), Milovan Štakić (Drugi sluga).

DON KIHOT, u produkciji Narodnog pozorišta Subotica

Prevod: Đorđe Popović

Reditelj: Ljubiša Ristić

Muzika: Gábor Lendel

Premijera: 20. 9. 1993.

Uloge: Miodrag Krivokapić (Don Kihot), Petar Radovanović (Sančo Pansa), Ana Kostovska (Dulsineja Od Toboza), Goran Vidaković, Goran Milev (Vojnik), Kokan Mladenović (Najamnik), Gabrijela Sanka, Olga Konkoj, Milena Arsova (Medicinske sestre).

DON KIHOT, na festivalu SZ, u produkciji Makedonski kulturni centar i Štipski Teatar

Reditelj: Dejan Projkovski

Datum izvedbe na festivalu: 27. 2. 2007.

G**Glumci (selektivno) koji su ostvarili uloge u komadima rađenim po djelu Migela de Servantesa, a koji su izvedeni u ambijentu južnoslovenskog regiona:**

- Antić Marija (Ples - „Teatar čudesa“, sezona 1995/1996), u produkciji Kruševačkog pozorišta.
- Arnošt Grund (Benito Repollo - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901); (Nikolas Roque - „Špilja kod Salamanke“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Arsova Milena (Medicinske sestra - „Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Bach Josip (Đak prosjak - „Špilja kod Salamanke“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Brandolica Mladen (Sluga - „Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Car Ljubica (Tereza - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Crnomarković Branka (Emilija - „Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Cvetković Bora (Sanson Karasko - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Dević Đuro (Sinovac - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Didić Ljubomir (Kaluđerčić - „Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Dobrićanin Dragutin (Vojničina - „Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Đoković Ljiljana (Ortigosa - „Teatar čudesa“, sezona 1995/1996), u produkciji Kruševačkog pozorišta.
- Đorđević Ana (Antonija - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Đurđević Radmila (Žena - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.

- Gabrijela Sanka (Medicinske sestra - „Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Grgurević Špira (Sudija - „Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Jovanović Duka (Kanjisares - „Teatar čudesa“, sezona 1995/1996), u produkciji Kruševačkog pozorišta.
- Jovković Živomir (Dijego - „Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Kandučar Mirko (Chaufallo - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901); (Reponce - „Špilja kod Salamanke“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Karić Ibro (Sančo Pansa - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), u produkciji NP Zenica.
- Kodžić Mirjana (Dona Loransa - „Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Konkoj Olga (Medicinske sestra - „Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Kostovska Ana (Dulsineja Od Toboza - „Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Krivokapić Miodrag (Don Kihot - „Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Mandić Jovanka (Kristina - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Marić Boško (Ljudi koji se tuže - „Don Kihot“, sezona 1976/1977); (Prvi monah - „Don Kihot“, sezona 1976/1977); (Sluga Martinezov - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), u produkciji NP Zenica.
- Marinković Dragan (Đanfalja - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Marković Nataša (Kristina - „Teatar čudesa“, sezona 1995/1996), u produkciji Kruševačkog pozorišta.
- Marković Nataša (Kristina - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Mihačević Slavko (Hercog - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Mihaljević Vilma (Domaćica Don Kihotova - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Mihičić Milica (Leonarda - „Špilja kod Salamanke“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Mijatović Žarko (Don Kihot - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Milaković Đokica (Kumašin - „Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Milev Goran (Vojnik - „Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Mitić Branka („Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Mladenović Kokan (Najamnik - „Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Pavlović Zdravko (Kum - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).

- Petrović Miodrag - Čkalja (Don Kanjisares - „Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Predojević Vesna (Kristinica - „Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Prejac Đuro (Leoniso - „Špilja kod Salamanke“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Radovanović Petar (Sančo Pansa - „Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Sakić Ana (Ples - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Savić Gavro (Ivan Castrado - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Sekulić Ljubica (Ortigosa - „Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Souvan Ema (Ivana - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Stipetić Franjo (Pedro - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Stojadinović Mila (Lela - „Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Šram Ljerka (Chirinos - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901); (Cristina - „Špilja kod Salamanke“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Štorf Sanda (Žena Hercogova - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Sunje Korkut Šefika (Aldonsa - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Trifunov Miodrag (Nikolas - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Ubavkić Ljubomir (Pedro - „Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Velić Slavko (Vojnik - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.
- Veljković Ivana (Ples - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24.10.1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Veljović Bojan (Berberin - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24.10.1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Vidaković Goran („Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Vranić Nebojša (Crkvenjak - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24.10.1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Zadić Faruk (Pero Perez - „Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Zrnzević Dragana (Lorensa - „Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24.10.1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Župančić Krista (Patuljak glazbenik - „Čudnovato glumište“, sezona 1900/1901), u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska.

I

IZMEĐU DVE IGRE, u produkciji Savremenog pozorišta

Prevod: Radivoje Nikolić

Adaptacija: Jovan Putnik

Reditelj: Jovan Putnik

Scenograf: Aleksandar Luković

Kostimograf: Aleksandar Luković Koreograf: Irena Kiš-Ocokoljić

Muzika: Jovan Jovičić

Muzički vođa: Krešimir Paskutini

Solo gitara: Jovan Jovičić

Premijera: 25. 4. 1963. (Scena na Terazijama)

Uloge: Miodrag Petrović-Čkalja (Don Kanjisares), Mirjana Kodžić (Dona Loransa).

Branka Mitić, Vesna Predojević (Kristinica), Ljubomir Didić (Kaluđerčić), Dragutin Dobričanin (Vojničina), Đokica Milaković (Kumašin), Ljubica Sekulić (Ortigosa), Špira Grgurević (Sudija).

K

Kostimografi u predstavama rađenim po Servantesu na južnoslovenskim teatarskim scenama:

- Glišić Mira („Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Luković Aleksandar („Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Marković Boško („Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Popović Zora („Teatar čудesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Popović Zora („Teatar čudesu“, sezona 1995/1996), u produkciji Kruševačkog pozorišta.

M

Muzika u komadima rađenim po djelu Migela de Servantesa djelo je:

- Jovičić Jovan („Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Lendel Gábor („Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.
- Obrenović Zoran („Teatar čudesu“, sezona 1995/1996), u produkciji Kruševačkog pozorišta.
- Obrenović Zoran („Teatar čudesu“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Pišler Stanko („Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Tahiri Ramiz („Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.

R

RADOZNALAC, u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“

Dramaturg: Branko Radica

Reditelj: Milenko Maričić

Scenograf: Sava Baraćkov

Kostimograf: Mira Glišić

Muzika: Stanko Pišler

Scenografija: Mojsije Popović

Premijera: 21. 5. 1955.

Uloge: Ljubomir Ubavkić (Pedro), Branka Crnomarković (Emilija), Mila Stojadinović (Lela), Živomir Jovković (Dijego), Mladen Brandolica (Sluga).

Reditelji predstava koje su na južnoslovenskim profesionalnim scenama producirane po djelu Migela de Servantesa:

- Eraković Blagota („Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.
- Karadžić Milan („Teatar čudesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Maričić Milenko („Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Projkovski Dejan („Don Kihot“, u produkciji Makedonski kulturni centar i Štipski Teatar, 27. 2. 2007. na festivalu SZ).
- Putnik Jovan („Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Ristić Ljubiša („Don Kihot“, sezona 1993/1994), u produkciji Narodnog pozorišta Subotica.

S

Scenografi u predstavama rađenim po Servantesu, a koje su izvedene na južnoslovenskim kazališnim scenama:

- Baraćkov Sava („Radoznalac“, sezona 1954/1955), u produkciji Narodnog pozorišta „Joakim Vujić“.
- Kovačević Nikolina („Teatar čadesa“, u produkciji Kruševačkog pozorišta, Zaječar, 24. 10. 1996. na festivalu Dani Zorana Radmilovića).
- Kovačević Nikolina („Teatar čadesa“, sezona 1995/1996), u produkciji Kruševačkog pozorišta.
- Luković Aleksandar („Između dve igre“, sezona 1962/1963), u produkciji Savremenog pozorišta.
- Marušić Radovan („Don Kihot“, sezona 1976/1977), produkciji NP Zenica.

Š

ŠPILJA KOD SALAMANKE, u produkciji HNK Zagreb, Hrvatska

Premijera: 7. 11. 1900.

Izvođači: Nikola Milan (Pancracio), Milica Mihičić (Leonarda), Ljerka Šram (Cristina), Mirko Kandučar (Reponce), Arnošt Grund (Nikolas Roque), Josip Bach (Djak prosjak), Đuro Prejac (Leoniso).

T

TEATAR ČUDESA, u produkciji Kruševačkog pozorišta

Prevod: Jasna Stojanović i Zoran Hudak

Reditelj: Milan Karadžić

Dramaturgija: Branislav Nedić

Scenografija: Nikolina Kovačević

Kostimografija: Zora Popović

Izbor muzike: Zoran Obrenović

Koreografija: Sonja Lapatanov

Asistent koreografije: Izabela Bošković

Vr: Tihomir Mačković

Premijera: 20. 10. 1995.

Uloge: Duka Jovanović (Kanjisares), Dragana Zrnzević (Lorensa), Nataša Marković (Kristina), Jovanka Mandić (Kristina), Ljiljana Đoković (Ortigosa), Dragan Marinković (Đanfalja), Zdravko Pavlović (Kum), Nebojša Vranić (Crkvenjak), Bojan Veljović (Berberin), Saša Petronijević (Vojnik), Ana Sakić (Ples), Ivana Veljković (Ples), Marija Antić (Ples).

TEATAR ČUDESA, na festivalu Dani Zorana Radmilovića, Zaječar, u produkciji Kruševačkog pozorišta

Autor: Migel de Servantes

Prevod: Jasna Stojanović i Zoran Hudak

Dramaturg: Branislav Nedić

Reditelj: Milan Karadžić

Scenograf: Nikolina Kovačević

Kostimograf: Zora Popović

Koreograf: Sonja Lapatanov

Muzika: Zoran Obrenović

Asistent koreografije: Izabela Bošković

Datum izvedbe na festivalu: 24.10.1996.

Uloge: Duka Jovanović (Kanjisares), Dragana Zrnzević (Lorensa), Nataša Marković (Kristina), Jovanka Mandić (Kristina), Ljiljana Đoković (Ortigosa), Dragan Marinković (Đanfalja), Zdravko Pavlović (Kum), Nebojša Vranić (Crkvenjak), Bojan Veljović (Berberin), Saša Petronijević (Vojnik), Ana Sakić / Ivana Veljković / Marija Antić (Ples).

3. Zaključak – stvarnost kroz Servantesove likove

Propitivanje stvarnosti kroz strukturu likova Migela de Servantesa, zapravo, uspostavlja svojevrsnu dijagnozu savremenog društva kroz scenski iskaz. Likovi Migela de Servantesa progovaraju o bolesti i bestijalnosti društva. Pozicionirajući sopstvenu ličnost u centar zbivanja bore se sa društvenim anomalijama kao sa

vjetrenačama. Zamahe pogonskih djelova vjetrenače je teško izbjjeći. Veoma brzo i lako se poklekne. Nebitno je da li je taj zamah jednog krila vjetrenače korupcija, drugog nepotizam, trećeg kriminal, četvrtog partitokratizam, a petog selekcija manje sposobnih na račun podobnosti. Iz individualnih sudbina i karaktera Servantesovi likovi progovaraju o cjelini života. Uvijek je najzanimljivije izvući dijagnozu, pa iako se ista ne može riješiti «donkihotovski». Otvoriti pomoću scen-skih sredstava oči onima koje vlastodršci posmatraju kao lako manipulirajuće objekte je srž i poenta Servantesovog djela. Nije se još došlo do momenta da se shvati što je suština problema, ali postepeno se i to postiže. Ali, treba se i tu malo pomučiti kao i likovi Migela de Servantesa. Iz miljea Servantesovih likova i njihovih karaktera moguće je izvlačiti ono što je najintrigantnije i kroz njega propitivati stvarnost iz perspektive kazališta i jednog velikog autora.

**Jakov Amidzich
Srdjan Vukadinovich**

THEATRE PROBLEMATISATION REALITY MIGUEL DE CERVANTES

- Summary -

Sixteen years of the third millennium, when it celebrates four centuries of Miguel de Cervantes, was performed by different scene staging, which theater apparition, which the ballet, almost in a quantitative ratio of one-third of the total theatrical presentation of this great spanish author to South Slavic scenes. As it was supposed to be waiting to enter the second half, but the second decade third millennium to actualize the story and the search with a modern Don Quixote, or Don Quixote necessary imaginary world of politicians, unscrupulous tycoons or unrealized patients in the societies of the region which is all over. It is best satirical Cervantes way to settle accounts with the social caricatures of modern society for which the main character is the personification of courage, determination and morals. Set the stage “Don Quixote” in any theater and at any time is a theatrical way restore human values, which is somewhere in the social turbulence executed.

Key words: Cervantes Social Reflex - Theatre Recoverable Values - Theatre - Ballet - Modern Don Quixote - Theatre of the Region.

Srdjan VUKADINović KAZALIŠNO RAZOTKRIVANJE ISTINE

XXXII Pozorišni / kazališni susreti u Brčkom

Sažetak.

Nepobitnost utvrđivanja istina u društvenim zbivanjima i vratolomijama je fenomen koji kazalište puno bolje može pokazati, nego bilo koji drugi oblik spoznaje. Odnosi se to, prije svega, na ono što se događalo u ambijentu južnoslovenskog društva 90-ih godina XX vijeka. Teatar ne treba da daje odgovore na turobna pitanja ne tako davne prošlosti, ali je tu da ih postavlja. Sam kazališni čin je baziran na dijalogu, a ne na monologu, iako i takvih scenskih izražajnih formi u, krajnjem slučaju, ima. Kroz kazališni dijalog je uvijek dobro postaviti pitanje zašto nije bilo dijaloga među onima koji su trebali da ga vode kako bi izbjegli urušavanje ambijenta. Jedini pravi odgovor i istina zbog čega je došlo do urušavanja južnoslovenskog prostora je veoma jednostavan – zbog nedostatka stvaralačkog dijaloga među akterima. Iz tih razloga posmatranje samo jedne kazališne predstave u funkciji razotkrivanja društvene istine znači mnogo više nego godine i godine, desetljeća i desetljeća, ispravnih prežvakavanja uzroka koji su doveli do kataklizmatičnih sukoba na južnoslovenskom prostoru u predvečerje trećeg milenijuma.

Ključne riječi: Kazalište – Istina – Kazališni dijalog – Predstava – Akteri – Kazališno pitanje – Razotkrivanje.

Uvod

Predstave koje se bave razotkrivanjem životnih i društvenih istina na poseban način «otvaraju» radnje i zbivanja koja su dugo nastojala da se prikriju ili kamufliraju. Postavljanje pitanja na način kako to čini kazalište uvijek otvara neke teške teme i dileme, koje nanovo bole i koje asociraju na konkretna vremena kojih se mnogi i ne žele sjetiti. Ostvarenja kazalištaraca na XXXII Pozorišnim / kazališnim susretima u Brčkom, od 19. do 27. jedanaestog mjeseca 2015.godine, obilježavaju i nastavljaju svoje kazališno trajanje kroz navedeni iskaz. Predstave vraćaju izbjekstva one koji su se u stvarnosti uputili tamo jer im na obraz nije mogla stati kolica destrukcije koju su proizveli. Svejedno je da li je riječ o kikindskim «Kaubojima», beogradskoj «Beloj kafi», banjalučkim «Urnebesnoj tragediji» i «Ocu i sinu», zagrebačkom «Ko živ, ko mrtav» ili sarajevskom «Brašnu u venama», «Teferiću» i «Divljem mesu». Ono što se mnogo godina guralo pod tepih kazališne inscenacije prikazane brčanskoj festivalskoj publici vraćaju na jedan relaksirajući način u sjećanje i spoznaju.

1. Kazališna empatija tranzicijskih gubitnika

Trideset i drugi Festival u Brčkom 2015.godine otvorili su glumci Narodnog pozorišta Kikinda koji su po tekstu Saše Anočića, a u režiji Kokana Mladenovića izveli

predstavu «Kauboji». Projekat je to koji je sigurno jedan od najzahtjevnijih u teatarskoj praksi kikindskog Pozorišta. Festivalska publika u Brčkom je još pod dojmom istoimene predstave u produkciji zagrebačkog Teatra EXIT i režiji autora teksa Saše Anočića, koja je osvojila Grand Prix XXV Susreta pozorišta/kazališta u Brčkom, 2008. godine, kao najbolja predstava u cjelini.

Muđutim, kikindska predstava je sasvim nešto drugo od zagrebačke. Dok su u zagrebačkoj predstavi kauboji iz američkih, odnosno zagorskih prerija kao vjesnici novih demokratija na južnoslovenskom prostoru ukazivali na gubitništvo tranzicijskih dešavanja «Kauboji» u postavci Kokana Mladenovića su oni banatski koji kroz jednu lijepu ljudsku priču govore o pozorištu u kome ništa nije nemogće. Nije nemoguće oživjeti u teatru divlji zapad od strane ljudi koji su sa margine društva došli na neku audiciju iz čiste radoznalosti. U teatru je moguće plastično pokazati kako je ostvarivo iz nečega neozbiljnog stvoriti mnogo ozbiljno i respektabilno djelo. Dobra je to pouka kako u kreiranju nekih bitnih društvenih momenata treba krenuti sa periferije kroz neozbiljnost i sve ono što ona nosi sobom. A vremenom se uviđaju ozbiljnije komponente i projekat dobija u namjeri da se konstituiše kao cjelina prihvatljiva i dopadljiva onima na koje je upućena.

Banatski kauboji su u početku smušeni i pomalo naivni. Ali vremenom kroz predstavu postaju sve smisleniji i iskusniji spajajući elemente svojih glumačkih, igračkih i pjevačkih umijeća.

Iako je južnoslovenski prostor po svojim urušavajućim momentima zapravo balkanski Divlji zapad trećeg milenijuma gotovo da ništa idealnije nema od ovog teksta i rediteljske postavke Kokana Mladenovića da ukaže na mogući ključ rješenja vesternizacije areala. Stanovnici nečega što se zove u kulturološkom smislu južnoslovenski prostor žive u ambijentu urušenih institucija, nepostojećeg sistema vrijednosti i potpune destrukcije vladavine prava, reda i zakona koji sprovode pojedine lokalne partijske poglavice i šerifi. Iako se misli da izlaza nema i da će stanje biti sve gore i gore kroz kikindske «Kauboje» uviđa se da uplašeni i dezorjetani pojedinci koji su došli na nekakvu audiciju ili razgovor za posao o kome ne znaju mnogo, veoma brzo zahvaljujući samopouzdanju mogu postati ključne figure oko kojih se vrte procesi. Na isti onaj način kao što i marginalci koji bivaju izabrani za rad na jednoj vestern prestavi odjednom postaju svjesni mogućnosti koje potajno nose u sebi i postaju dominatni da kreiraju jedan gledljivi umjetnički projekt koji se zove predstava «Kauboji» Narodnog pozorišta iz Kikinde.

Ne postoji baš mnogo tekstova na tržištu koji su pisani u slavu pozorišta, a da nisu na neki način sami sebi dovoljni. Pozorište se jako često bavi pozorištem u pozorištu i nažalost češće su to priče koje zanimaju one koji su djelatnici u teatru, nego samu publiku.

Autor teksta „Kauboji“, Saša Anočić je uspio da nađe sjajnu mjeru nečega što je za publiku jako atraktivno kao forma, a da onima koji se bave teatrom i koji su unutra u predstavi da mnogo duše i mnogo ljepote da se kroz tu priču pozabave samima sobom.

Predstava «Kauboji» je jako zahtjevna i u glumačkom i u igračkom, kao i muzičkom smislu. Jedan dugotrajan rad je potreban za relizaciju ovakvih komada. Baveći se teatrom u teatru trinaest glumaca u ansamblu donosi na scenu pedeset i sedam likova. Početne neumješnosti oni pretvaraju u svoje glumačke, igračke i pjevačke vrline. Naravno u tome prednjači Ermina Elor, koja je briljirala kao Koštana na XXXI Susretima pozorišta / kazališta u Brčkom, 2014.godine.

Predstava koja je kao i ona zagrebačka pravljena u formi mjuzikla donijela je na pozornicu glumačke protagoniste koji su kroz vizuru svojih fizičkih mogućnosti izetno spremni, a s aspekta pjevačkih vokalnih mogućnosti besprekorno zanimljivi i precizni. Protagonisti predstave su odgovorili zadatku koji pred njih postavlja tekst i reditelj Mladenović i donijeli mjuzikal - komediju, odnosno komediju – mjuzikal koji se pamti i prepričava. Gledaoci se u teatru poistovijete sa predstavom i onda osjećaju empatiju za tranzicijske gubitnike, iako su i oni sami to. Zbog toga se publika ove predstave pretvara u aktivnog posmatrača koji je dijelom i učesnik nje same. Živo učestvuje u njenom izvođenju i komunicira sa protagonistima na njoj iskaziv način. Prekida je aplauzima koji nisu nedostajali kikindskoj predstavi.

2. Teatarski refleks ponavljajućih dešavanja u stvarnosti

Predstava „Bela kafa“ koju je na XXXII Susretima pozorišta / kazališta u Brčkom izveo ansambl beogradskog Narodnog pozorišta je svojevrsna slika raspada jednog društva kroz sistematsko uništavanje i razaranje njegove osnovne ćelije – porodice. Različiti ideali koji se tvore tokom nemirnih istorijskih i društvenih gibanja dovode do nesigurnosti u sopstveno biće, a haotičnost u svijesti u smislu dileme - ko se i što se, dodatno prouzrokuju vječite sumnje i traganja za identitetskim obilježjima koja će pojedinca čvrsto pozicionirati u vremenu i prostoru.

Tok radnje komada jednog od najznačajnijih južnoslovenskih dramskih autora Aleksandra Popovića prati dešavanja u jednoj građanskoj porodici u veoma turbulentnim vremenima koja počinju sa Drugim svjetskim ratom, nastavljaju se njegovim okončanjem i svime onim što donose „novi mladorevolucionari“, pa preko Golog otoka završava se događanjima 55-tih godina XX vijeka u kojima se potpuno lomi svijest glavnih protagonisti u dilemama ko su i što su, gdje idu i kome pripadaju. Dramski tekst „Bela kafa“ je zapravo intimistička isповijest Aleksandra Popovića koji upravo potiče iz veoma bogate porodice koja je pred svjetska desavanja 1941. godine bila veoma imućna, da bi iz rata izašao kao nadobudni skojevac koji je nešto kasnije dospio na Goli otok, a poslije izlaska sa robije radio neko vrijeće kao fizički radnik da bi se prehranio.

Suštinsko pitanje koje je naročito prisutno prvih decenija trećeg milenijuma o razlozima događanja stanja koja društvo vode u faze rizika leže upravo u dešavanjima kojima se Popović bavi u jednoj beogradskoj porodici, a koji tada počinju da nagrizaju elementi raspada koji kasnije sve razornije djeluju po njenu opstojnost. Nova i nova ideološka i politička strujanja, kojih na prostoru južnoslovenskog ambijenta nije hvalilo tokom XX vijeka, unose tragikomičnu sumnju u sopstveno porijeklo i sve ono što je do određenog društveno istorijskog momenta postojalo i funkcionalo kao naizgled kompaktan i čvrsto utemeljen realitet. Uvijek novi „vjesnici“ društvenih gibanja u srž dekonstrukcije ubacuju probleme sumnjivosti i egzistenciju pojedinca ili grupe kojoj pripada. Ništa tako urušavajuće ne može na pojedinca djelovati kao sumnja u identitetska svojstva grupe kojoj pripada. Prvo se ta sumnja izražava u strukturu porodice kao temeljnu i osnovnu grupu čovjekove socijalizacije. Sumnje su banalne, ali se vremenom multiplikuju do stepena tragikomične farse koja nužno vodi u raspad takve skupine. A kada se razori osnovna društvena ćelija onda se dešavaju sve negativnosti kao nusproizvodi današnjeg društva (nepostojanje sistema vrijednosti, razne vrste nasilja, zgražavanje nad svakodnevnim zbivanjima).

U svom intimističkom dramskom spisu „Bela kafa“ Aleksandar Popović je zapravo nagovijestio raspad onoga što se zvalo Jugoslavija i što se dogodilo gotovo četiri decenije poslije vremenskog završetka njegovog komada. Kroz dramsku strukturu ovog komada otkrivaju se mehanizmi koji čovjeka guše i dovode u zabluđu o najobičnijim životnim pitanjima. A ta pitanja koja su jednostavno životna i ljudska podsjećaju ga na bol, patnju i tugu. Uviđa to i bogati beogradski industrijalac Momčilo Jabučilo, kojega u predstavi igra Branko Vidaković. Ne može gotovo ništa uraditi da svoje najbliže članove familije odagna od preusiljenosti koje su u komadu iskazane i koje se daju registrovati i reflektovati kao novo društvo, socijalizam, kapitalizam, anarhija, pobuna, život, propast, smrt i mnogo toga drugoga.

Tek na kraju predstave svim protagonistima postaje nejasno ko su i šta su. Tragikomičnost raspada jednoga društva koja je započela kroz raspad jedne porodice se zapaža u tragikomičnosti svijesti i njenih struktura. Uzalud prijeratni imućni industrijalac ukazuje na pogubnost dilema sopstvenog identiteta i činjenici da su sve njegove zamke u vlasti i u rukama nekoga drugoga. Zbog čega ne treba tražiti neku negativnu energiju i negativnu stranu svakog problema. Negativnosti su odlika onih koji nemaju stav. Koji je kolebljiv i sklon manipulacijama. Zbog toga iz dramskih zbivanja u „Beloj kafi“ treba naučiti mnogo toga, a prije svega da je najopasnije upasti u letargiju kao rezultat haosa pri čemu se ne vide problemi. Naprotiv guraju se od sebe. To je dobar misaoni teren da se dalje multiplikuju i pojedinca uvuku u začarani krug u kome postaje robot kojim je zbog zapriječenosti svijesti o sebe moguće manipulirati.

Priču dramskih struktura Aleksandra Popovića ne treba gledati kao storiju događaja u rasponu od 15 godina, koji su se smjenjivali turbulentnom brzinom, već kao društvenu realnost koja se na pogodnom tlu ponavlja uvijek i iznova sa namjerom da se optereti pojedinac sa nekim iracionalnim traumatičnostima koji će uništavati njegov sistem opstojnosti, a onda i dalje sve egzistirajuće vrijednosti koje su se kao takve pozicionirale u jednom predhodnom dužem trajanju.

3. Urnebesnost kao dijagnoza tragedije

Dramski tekstovi Dušana Kovačevića prebiraju po osjetljivim temama svakidašnjice. Iako je većina njih, pa i „Urnebesna tragedija“, nastala prije dvije i više decenija, svaki od njih je aktuelan i životan, kao da se dogodio upravo u konkretnom trenutku igranja. A, vjerovatno, uz male izmjene, to će biti i štivo budućnosti. Predstava «Urnebesna tragedija» koju se na festivalsku brčansku pozornicu donijeli članovi ansambla Narodnog pozorišta RS iz Banja Luke je priča o ludilu 90-ih godina XX vijeka, koja je scenski pročitana kroz vizuru Nevena, odnosno fenomen sjećanja na prošlost koju je proživljavao kao dječak. Sadržajna struktura „Urnebesne tragedije“ odslikava se i reflektuje kroz sudar tragičnog i komičnog i to ne samo u čvrsto pozicioniranom odnosu jednog ili drugog, već i u graničnim relacijama stanja ludila i normalnog, odnosno stvarnog i iracionalnog. Ispoljava se sudar tragičnog i komičnog urnebesno, groteskno, farsično, katarzično, karikaturno, furiozno kako tragika ne bi izgubila intenzitet u iskriviljenom smijehu.

Predstava je rađena na način kao što cijela dijagnoza tragedije jeste, a to je da postane jako komična, odnosno urnebesna. A urnebesno je sve što se događa u društvu južnoslovenskog areala, bez obzira da li se tiče vlasti i sistema, ili privatnosti u sferi bilo kojih odnosa.

Vrlo zanimljiv je rediteljski pristup Milice Kralj u predstavi, a potom i sa glumačkim protagonistima i pristup igri. Glumci u predstavi, kao i tipovi i likovi koje igraju, vješto i bez predaha se kreću na liniji toplo-hladno na izazovnoj, a kako opasnoj granici komedije i tragedije. Kako zadata cijelovitost igre ne bi prešla crtu dozvoljene karikaturalnosti, i u tome su veoma uspješni kod gledalaca, zadržali su latentan osjećaj praznine i apsurda.

Sve je u komadu na ivici tragikomičnoga. Na ivici jednostavnog prostora gdje se ne zna gdje je linija gdje je komično, a gdje je tragično, i gdje je mnoštvo dramskih momenata. Tako da taj miks u pozorištu izvanredno funkcioniše i publici se jako dopada.

Predstava «Urnebesna tragedija» je i u naslovu protivurječna i ona se bezrezervno publici dopada. Prisutna je u ovom djelu gomila svakodnevnice na jednom mjestu. Ako su glumci na tragu problematizovanja granica u društvu između abnormalnosti, onda je to jedan lijep ugodač za publiku.. Ali, tako nešto se uvijek može i očekivati od komada Dušana Kovačevića.

Najznačajnije Kovačevićovo pomjeranje koja je napravljeno ovom postavkom, u odnosu na neka druga njegova djela, je ono ka apsurdu. A «Urnebesna tragedija» banjalučkog Narodnog pozorišta nudi gledaocu, kojem je to prvi susret sa njom, višeslojnu dramu o suočavanju sa prošlošću koja je tek u naznakama smještena u određeni društveno politički kontekst nekih tamo „nadaleko čuvenih“ devedesetih godina prošlog stoljeća.

Za razliku od mnogih drugih postavki „Urnebesne tragedije“ u kojima se sukobi u porodici baziraju na političkim i ideološkim konfrontacijama u banjalučkoj predstavi su oni zasnovani na međugeneracijskom jazu, i to više generacija. Sa iščitavanjem Kovačevićevog teksta na način kako su to uradili protagonisti banjalučke predstave pokušava se staviti tačka na mnoge sukobe u protekle dvije ipo decenije. Kolateralna žrtva svih porodičnih sukoba je 12-to godišnji sin Neven (igra ga Nataša Perić) koji kraj komada dočekuje sa dubokom krizom identiteta. Od trenutka od kada je napisan komad do danas proteklo je 20 i više godina i mnogo toga se u društvu i u pojedicima promjenilo. Kako unutar individue same tako i izvan nje. Svađe koje imaju političku pozadinu iz godina kada je Dušan Kovačević pisao ovaj komad već postaju samo sjećanje na putu sazrijevanja društva. I zato se Nevenovo prisjećanje djetinjstva i dilema da li društvu ima spasa usled potpuno relativizovanih granica ludila i normalnosti, odnosno dobrote i pokvarenjaštva može smatrati stavljanjem tačke na nekadašnje sukobe koji su polarizovali i urušili društvo po svim šavovima. Kroz sudar tragičnog i komičnog ne smije se doći u apatiju mogućnosti razrešenja granica pomenutoga, već se urnebesna tragičnost društva može rješavati kada se podvuče crta i krene u neki bolji život. Na način kako je to uradio Neven, bez obzira na moguće nove konotativnosti u relativizaciji koje se tiču evropskih i svjetskih uticaja na kreiranje nove urnebesnosti.

4. Reske satiričke oštrice

Rijetke su prilike kada pozorišni komadi nastaju kao svojevrsni teatarski projekti specijalno tvoreni za kazališno produksijsku namjenu. Slučaj je to i sa predstavom Satiričkog kazališta Kerempuh iz Zagreba „Ko živ, ‘ko mrtav“. Specijalno za tu namjenu se okupila ekipa saradnika sa raznih strana što i nije nešto naročito novo. Ali, novo je što su na zamolnicu reditelja projekta Dine Mustafića i dramaturginje

Željke Udovičić Pleština tekstove napisala trojica značajnih južnoslovenskih pisaca Mate Matišić, Svetislav Basara i Hristo Bojčev. Dva dramska predloška je napisao Matišić („Ne kopaj po groblju, molim te“ i „General“), a po jedan Basara („Martovske Ide“) i Bojčev („Zadušnica“).

U komadu – projektu autori se ponovno suočavaju sa prošlošću ili nastavljuju da se suočavaju sa njom, nastavljajući započeto u nekim svojim predhodnim djelima. Matišić u „Sinovi umiru prvi“, Basara u „Mein Kampfu“, a Bojčev u „Pukovnik i ptice“. Pošto je očito da suočavanje sa prošlošću u ambijentu južnoslovenskog regiona, u više od dvije decenije, ne daje rezultate jer se нико ne želi od političkih elita suočiti sa svojom krivicom i priznanjem iste, u pozorištu se to može ostvariti kroz farsičnost zbivanja koja su tretirana i u predhodnim djelima trojice autora.

Nasmijati se direktno u lice onima koji karikaraju žrtve događanja na južnoslovenskom prostoru, ali kroz detronizaciju idola, je model aktiviteta koji pokazuje na sceni ekipa Kerempuhovog i Mustafićevog projekta. Izgleda da je takav koncept i pogodio pravu metu budući da je već najava rada na projektu izazvala mnogo buke. Tako je usled nastojanja da se u jednom dramoletu, onom Matišićevom, skrene pažnja na fenomen potrage za nastradalima i poginulima, gdje roditelji ne mogu pronaći svoju djecu više od dvije decenije i pri tome se nastoiji detronizirati autoritet jednog bivšeg predsjednika države, vođa družine „Histrioni“, inače bivši ministar kulture, odustao od učešća na 39. Danima satire „Fadila Hadžića“ u Zagrebu. Sam taj čin ne samo što govori o intrigantnosti predstave, nego i ukazuje da ista ima potencijal da značajnim dijelom utiče da se suočavanje sa prošlošću odvija znatno funkcionalnije, makar u smislu odgovora na elementarna pitanja, ne u stilu ko je prav, a ko kriv, ko je započeo, a ko ne konfrontacije, nego gdje su najmiliji onih koji su najveći stradalnici jedne političke avanture u koju je uveden južnoslovenski prostor.

Suočavanje sa prošlošću je u velikom zapečku kada je u pitanju južnoslovenski ambijent. Neželja političkih elita da makar odgovore gdje su nestali razvija u tim porodicama oblike socijalizacije koji prijete da se odgovornost za takvo stanje dodatno radikalizuje. Ta radikalizacija ide dotle da se počne kopati po grobljima i da kreće besomučna trka mrtvacima i sanducima po regionu. Da privatne nastambe i mjesta udaljena par kilometara od komunikacija postanu mjesta živog intenziteta i saobraćaja mrtvačkih sanduka. Odnosom koji karakteriše (ne)želja da se otkrije gdje su pokopani mnogi nestali u sukobima na južnoslovenskom prostoru političke elite u svim društвima rizikuju da djeca kao članovi porodica stradalnika, a koja nisu bila rođena u ratu budu mnogo više opterećena time nego njihovi roditelji. Budući da su djeca neispisani list papira, uloga socijalizacija u porodicama kojima pripadaju u tom smislu može biti veoma rigidna i opterećujuća po njih. Zbog toga ispada da poslije završetka ratnih dešavanja na južnoslovenskom prostoru ljudi su mnogo gori. U ratu su bili mnogo bolji nego u miru. Tu disfunktionalnost u smislu ko živ, ko mrtav, oslikava drugi par ko loš ko dobar. Pri tome nema jasne distinkcije između te dvije pojavnosti. Poslije ratnih događanja došlo je vrijeme da se ne razlikuje ko je mrtav, ko živ, ko je sahranjen, a ko nije sahranjen, odnosno da se ne razlikuje dobro od zla. Vrijednosti koje su univerzalne i za koje se mislilo da će poslije rata biti promovisane su sramotno stavlјene na marginu, a negativne vrijednosti su te po kojima se uspijeva na hijerarhiji društvenih položaja.

Na sve to se nadovezuje nova frustracija koju proizvodi međunarodna zajednica pričom o Evropskoj uniji. Upravo zbog (ne)razlikovanja dobra od zla, odnosno

vrijednosti od nevrjednosti ta zajednica se doživljava kao neko ko je takođe i racionalan i iracionalan. Dakle, i za i protiv EU, pri čemu kao u zagrebačkoj predstavi se već pjeva opelo toj novoj tvorevini u koju neke od južnoslovenskih zemalja nisu ni omirisale.

Iako su mnogi idealizovali stvaranje svojih nacionalnih država, poslije ratnih dešavanja, dvije decenije kasnije, svi oni koji su iskreno ušli u realizaciju takvih projekata razočarani u disfunkcionalnosti da su ni živi, ni mrtvi, nisu sigurni ni da li imaju državu, pa su u transu ni država ni nedržava. A oni kojima je tako nešto upućeni umjesto suočavanja sa prošlošću, čak i prema svojim građanima, a kamoli onima drugima ili trećima velikodušno svojim generalima nude ukoliko će da izvrše suicid mjesto na groblju, ako ga nemaju, o trošku države.

Reske satiričke oštrice ubadaju u bolesno tkivo društvenih organizama u svim djelovima južnoslovenskog areala manifestujući višestruku simboliku. A simbolika je sadržana u stanju ili stanjima koja su potpuno nedefinisana. Ne zna se da li su stvarna ili nestvarna, ozbiljna ili neozbiljna, jednom riječju da li su živa ili mrtva.

Kazališnim sredstvima, sedam glumačkih protagonisti predstave „Ko živ, ‘ko mrtav“ tumačeći više uloga pokazuju svu urušenost i izgubljenost u prostoru i vremenu pojedinaca koji su predmet diskriminacije. Savršeno je svejedno da li je riječ o običnim građanima, roditeljima koji traže svoju davno nestalu djecu, nestalu kao pripadnike vojnih formacija koje su bez dvoumljenja poslali u, tada po njima pravdini rat ili onima koji su na određeni način pripadali državnim vrhuškama pa su se u jednom trenutku našli u sunovratu svojih ideja osjećanja i psihičkih stanja kao rezultatima rata.

Predstavu determinišu dva kreativna potencijala, i to tekstualni i scenografski. Mnogo više ističući strahotu svakidašnjice, nego one ratne autori tekstova razvijaju jednu političku dimenziju o tim pitanjima, koju u uslovima zatvorenosti društva i nesuočavanjem sa prošlošću kazalište promoviše i plasira kao realnu i poželjnu. Strahotu svakidašnjice dodatno potencira i usložnjava scenografija Dragutina Broza kroz veliki broj mrtvačkih sanduka. Rediteljske intervencije su se više bazirale na naglašavanju cjelokupnosti tekstualne potke, nego naglašavanju momenata koji prave jasnu distinkciju između života i smrti, sna i jave ili vrijednosti i nevrijednosti.

U svakom slučaju predstava zagrebačkog Satiričkog kazališta Kerempuh je dobar sedativ građanima, ne samo koji potražuju svoje nestale nego i drugima bez obzira da li imaju frustracije traumatičnosti konkretnih zbivanja ili ne da prežive sve one situacije koje se kako vrijeme odmiče tabuiziraju i vode ka jednom svjetu nediranja ili nemiješanja u procesu u koje se treba itekako umiješati. Makar i na kazališni način kroz disfunkciju relacija imaginarnog ili stvarnog.

5. Majstorstvo rediteljskog traganja

Predstava banjalučkog Narodnog pozorišta „Otac i sin“ je rađena po tekstu Nebojše Romčevića koji, inače u originalnoj verziji nosi naziv „Dječija posla“. U duboko dramatskim situacijama sa snažnim psihološkim nabojem dovode se do usijanja odnosi između oca i sina. A u pozadini nepojmljivih konfrontacija je tvrdoglavost, oholost, sujeta i želja da se po svaku cijenu uspostavi snaga autoriteta. Autoritativnost se ne uspostavlja time samo što je neko otac ili sin, već po stepenu povjerenja koje postoji u ovom dramatskom slučaju između onih najbližih.

Povjerenje na južnoslovenskom prostoru je nešto što odavno ne stanuje u tom ambijentu. Pitanje povjerenja je najbitnije ne samo među najbližim srodnicima, nego i među svim konstituentima i porodice i društva u užem i širem smislu. I ono se mukotrpno stiče. Stvar je to izgrađivanja međusobnih odnosa jednom dugo-trajnom tolerancijom svih nesmotrenih izleta i oca i sina. Ne samo što se povjerenje mukotrpno stiče, nego se isto tako i strpljivo i sporo izgrađuje. Savršeno nebitno što je riječ o ocu i sinu ili snahi. I to nije stvar samo jednog čina, bez obzira da li je obećano ustupanje stana sinu i snahi, a oni planirali mnogo životnih radnji koje će zahvaljujući tome obaviti. Taj čin oca koji je istovjetan mnogim sličnim obećanjima drugih očeva svojoj djeci i naknadno odustajanja od takvih obećanja je čin koji je možda nastao brzopletno ili nepromišljeno. Ili možda iz želje da se stvara psihološka konfliktnost oca sa sinom, koja, vjerovatno, duševno hrani onoga koji tako nešto obeća. I sin u istom trenu ima u prvom momentu povjerenje u svoga oca, da će tako nešto biti. Zbog toga, povjerenje ne može biti stvar ili ad hoc rezultat nekog čina, nego se isto mora vrlo sistematski i uporno izgrađivati i pokazivati na djelu. Jer, prije tog i takvog obećanja, a da bi se imalo povjerenje u tako nešto i da bi se moglo u životu planirati neke bitne stvari, kao što je dolazak na svijet jednog novog bića, unučeta ocu(djedu) koji je obećao da će ustupiti stan, moralno se uraditi mnogo pojedinačnih drugih činova koji bi ulili povjerenje sinu da će doći do realizacije tako nečega.

Ni otac, a ni sin Nebojše Romčevića i Nikole Pejakovića ne pokazuju obostranu sistematičnost i odgovornost uvažavanja. Nisu spremni na pravljenje kompromisa jednog sa drugim na kome bi gradili potrebno povjerenje. Isključivi su u svojim namjerama. Otac (Petar Božović) da neočekivanim psihološkim obratima stvara još veće konfrontacije sa sinom i snahom, a sin (Ljubiša Savanović) da bez rezerve dobije obećano ne razmišljajući mnogo o tome gdje će i kako će otac. Dakle, kao i mnogi drugi očevi i sinovi. Ništa neobično. Ili, možda dječija posla. Umjesto da grade povjerenje oni ga gube jedan u drugoga. Kroz čitav tok predstave i otac i sin više troše povjerenje nego što ga izgrađuju i učvršćuju. U takvim okolnostima u životu teško da se može sagledati što i koliko treba za sreću. Naprotiv dalje se srlja u sve oštije i oštije situacije koje ne rijetko završe tragično ili po oca ili po sinu.

Međutim, majstor rediteljskog traganja za uspostavom balansa u odnosima među najbližima Nikola Pejaković, kao što je to radio i u Nušićevom „Narodnom poslaniku“, rediteljski nemetljivo pokazuje što to treba za sreću ili harmoniziranje odnosa između oca i sina. I to ne samo između oca i sina, nego i između onih koji su kidisali jedni na druge: snaha (Sandra Ljubojević) na suprugovog oca, i sin i snaha na uposlenicu agencije za prodaju stanova (Anja Ilić).

Scenskim sredstvima reditelj pokazuje da ne treba mnogo za sreću i toleranciju. A nije nešto daleko ni u životu proizvod takvog stanja. Jer, u društvu kada su i najbliži sve više otuđeni, i kada više nemaju vremena jedni za druge potrebna je blizina i ljudskost. Otac je u banjalučkoj predstavi usamljen, a sin i snaha po svoj prilici jedino imaju vremena da ga posjete onda kada treba finalizovati dogovor o ustupanju stana. I, vjerovatno, otac osjeća potrebu za blizinom i bliskošću onih najbližih. Treba mu sigurnoist i razumijevanje. Ako ih nema konstruiše, da bi skrenuo pažnju na sebe, situacije neočekivanih i nepredvidivih obrata. I na kraju kada se bliskost i razumijevanje malo više uključe u međusobne odnose svih aktera predstave veoma brzo nastupa sklad i harmonija. I svi odahnu. Čak i Spomenka (Snježana Štikić) koja je tokom čitave predstave lebdjela kao neki dobar duh nad uspostavom

takvih odnosa. Iako je sreća širok pojam pokazuju protagonisti ove predstave da za nju ne treba mnogo. Unutar porodice se samo malo više pažnje treba posvetiti i na sve prohtjeve i želje, kao i na sva obećanja.

Festivalska publika u Brčkom je vidjela jednu veoma životnu i strukturno jednostavnu predstavu sa veoma malo, ali veoma uspjelih likova. Priča „Oca i sina“ je priča velikog broja porodica na južnoslovenskoim prostoru. Razriješiti je na način kako je to uradio reditelj Nikola Pejaković je nešto što je itekako poželjno i za društveni ambijent. Nema srećnog i zadovoljnog društva ako većina njegovih pripadnika nije sretna i zadovoljna svojim životom i statusom. A ništa logičnije nego da sreća i zadovoljstvo društva budu suma isto takvih stanja njegovih osnovnih konstitueanata.

6. Drama povratka, susreta i pomirenja

Festivalska publika u Brčkom je pored predstava kao što su „Bela kafa“, „Urnebesna tragedija“ i „Otac i sin“ vidjela još jedan komad koji govori o generacijskom nerazumijevanju unutar jedne porodice, izведен u produkciji Teatra SARTR i sarajevskog MESS-a. Predstava „Brašno u venama“, rađena po tekstu Igora Štiksa, a u režiji Borisa Liješevića sa sobom nosi priču o porodici razdvojenoj u ratnoj dekonstrukciji i ponovo ujedinjenoj 20 godina poslije. Na južnoslovenskom prostoru gdje ratovi kreiraju istoriju, geografiju, ekonomiju, kulturu, politiku – trauma postaje nacionalni identitet. Drama je to na koju su njeni junaci čekali decenijama, drama povratka, susreta, progovaranja, krivice, prevazilaženja, raspleta i na kraju pomirenja.

Struktura ove drame i njena izvedba su tim zanimljivije ako se zna da ih je na scenu donijela grupa protagonista koja isto tako ima neku međusobnu životnu istoriju unutar ratne dekonstrukcije. Ona je, takođe, dotaknuta kataklizmatičnim događanjima i ratom. Vidi se to i na kraju predstave kada su otac Klement, zatim njegova supruga, odnosno majka Vladimirova i Igorova Nadia, dvojica sinova Vladimir i Igor, pa žena Vladimirova Helena i David, sin Vladimira i Helene postali neka vrsta pozorišne porodice. Dočarali su priču o stvarima koje se ne govore svaki dan. Zbog toga je ova predstava rezultat jednog teatarskog istraživanja. Ali nije to samo istraživanje, već je to u konkretnom slučaju suočavanje, odnosno teško i teško kopanje po traumatičnim porodičnim odnosima. U tim odnosima bilo ko može pronaći i vidjeti makar jedan segment iz svoje porodice sa kojim se može poistovjetiti.

Onako kako je Igor Štiks zamislio karaktere u komade glumački protagonisti su ih u tom tragalačkom kopanju i donijeli na scenu. Tema predstave „Brašno u venama“ duboko dira i protagonisti, a i doživljavaće teatra. I to zato što je stvarna. Što ima duboki link sa stvarnošću u bilo kojoj situaciji. Ne samo u onoj ratnoj apokaliptičnoj. Zato je možda i neko njeno najbliže određenje da je to dokumentarna priča. Jer, isto onoliko koliko je priča bila autorsko protagonistička, toliko je to i priča onih koji gledaju ovu predstavu.

Likovi iz Štiksove predstave poniru u sjećanje. Pričaju o onome kako je bilo i što se dogodilo. Kako je moglo biti mnogo više znaju ko su bili onda, nego li su danas. Portretišući jednu porodicu reditelj Liješević oslikava likove čija je sudsudbina gotovo jednaka sudsudbini svake porodice sa južnoslovenskih prostora. Strahovi, nadanja, razočarenja i gubici ostaju kao tragovi na sva prošla ratna razaranja.

Usud prošlosti je usud koji na južnoslovenskom prostoru određuje život svih. Pogotovo u jednom familijarnom, odnosno porodičnom kontinuitetu, ali istovremeno i istorijskom kontinuitetu. Jer, „Brašno u venama“ je priča koliko o jednoj konkrerntnoj gradskoj apokalisi, toliko i mnogo široj, onoj na čitavom području južnoslovenskog areala. Priča u ovoj predstavi je toliko snažna i uvjerljiva zato što je duboko organski proživljena. Znači to da, prije svega, glumački protagonisti koji su igrali u predstavi nisu samo informacije i prenosioci teatarskog znaka, nego nešto što se tiče svake strukture njihovog bića. Antički motiv praštanja, krvice – ko je kriv, ko nije, izvinjenja i mnogih odabira koji su u trenutku i konkretno morali biti donešeni u toj apokaliptičnoj dekonstrukciji, kao i koje dijete je draže, a koje nije – to je bila surova stvarnost i to je istina protagonista u ovoj predstavi. Zato se ona i njih toliko i tiče, i dodiruje ih u neka stanja koja su jako bolna i zato se i ne bježi od rana u prošlosti.

Veoma brzo se u sarajevskoj predstavi otkrije da su svi u Klimentovoj (Miki Trifunov) porodici mogući ponaosob. I Nadia (Kaća Dorić), i Vladimir (Izudin Bajrović), i Igor (Admir Glamočak), i Helena (Selma Alispahić), a i David (Jasenko Pašić). Svi su oni pronašli najjednostavniji, odnosno najistinitsiji način da se dram-ska struktura iznese i doneše na scenu. Istovremeno i da zavole jedni druge i da povjeruju jedni drugima. Ostvarili su glumačku sinergiju u komadu da se može reći da su zaista jedna porodica koja je rastrzana traumama mnogih balkanizama.

Promjena prostora utiče na traume. Na južnoslovenskom prostoru rane i ožiljci postali su identitet. Ako se to izgubi, pitanje je da li se mogu pohvatati i porodični i identitetski konci i pojedinca i grupe kojoj se pripada u različitim razdobljima sopstvene socijalizacije i drugih postignuća. Mnogobrojni ratovi su dovodili do raspada porodice. Raspadaju ih i dalje. I nekako se čini da se uvijek moraju članovi te osnovne čelije društva skupljati ispočetka. Da bi roditelji sačuvali mlađe članove porodice oni ih sklanjavaju od tih traumatičnih dešavanja, kao što jer slučaj sa Davidom u predstavi „Brašno u venama“. Ali, kada je i on to sve spoznao i on mora to sve ispočetka da prolazi da pokuša formirati neku svoju porodicu, koja će se raspasti. A što se kaže u predstavi djeci njegovih godina mozak naprsto eksplodira kada sve to čuju. I na Davidu, i mlađoj generaciji, kao nekavim vjesnicima promjene traumatičnih i raspadajućih momenata je da to probaju ispraviti. A mogu li tako nešto uraditi uz svo breme koje nose sobom – ne može se biti baš siguran?!

Predstava „Brašno u venama“ je drama povratka, susreta i pomirenja. Prošlost i traume su postale pogled na svijet. Zapravo, to je postao i kod razmišljanja i obrazac ponašanja. Zato i toliko konfliktnosti u društvu, ali zato i toliko predstava o nesporazumima i raspadima porodice(a) na jednom mjestu. Svejedno da li je riječ o festivalskom, gradskom ili nekom trećem mjestu.

7. Glumački futurizam

U godini jubileja Derviša Sušića sarajevski Kamerni teatar 55 je na scenu XXXII Susreta pozorišta/kazališta donio jedan od intrigantnijih komada ovog autora „Teferić“. Secirao je Derviš Sušić okom suptilnog i preciznog posmatrača sve nedostatnosti Bosne. Posebno se Sušić bavio strahom ljudi od vlasti, od promjena i svega onoga što dolazi iz nekog sistema. Nije bitno da li je taj sistem otomanski, austrougarski, jugoslovenski, klero nacionalni ili neki drugi. Uvijek je bitno da

postoji struktura svijesti koja je po pojedinim segmentima determinisana strahom i povijanjenom leđu pred svakom najezdom, tiranijom, vlašću, silom ili raznoraznim nametima.

Priča o vlasti i kamdžiji i selu Vačerina u scenskoj vizuri reditelja Aleša Kurta izvedbi Kamernog teatra 55 dešava se u nekom zamišljenom, imaginarnom XVIII vijeku. Iako se komedija po Sušiću dešava u tom stvarnom stoljeću, reditelj i protagonisti sarajevske predstave tvore zamišljenu vremensku odrednicu, ali koja nije mnogo različita od onoga što se u BH društvu dešava vijek i po kasnije. Selo Vačetina u kojem se događa radnja je svojevrsni sinonim i za onovremenu, ali i ovovremenu Bosnu. I u tom fiktivnom i izmišljemom svijetu dešava se sve u predstavi. Ali bez obzira što se sve dešava u zamišljenom i imaginarnom razdoblju ono je blisko strahovima i neželji za reformama i promjenama i sredinom druge decenije XXI vijeka.

Deklarativno zalaganje za promjene u bosansko hercegovačkom društvu je uviјek praćeno licemjerjem elita koje poslušno slijedi većina građanstva. Ekipa protagonista predstave „Teferič“ u svojoj imaginaciji pravi paralelu između situacije vremena u rasponu od oko 150-tak godina. I ništa nije drugačije. Još manje da se nešto promijeni.

Predstrava „Teferič“ jeste iz nekog prošlog vremena vizurom i pričom. Ali na drugoj strani govori o nekom savremenom ljudilu u kojem se živi ne samo u bosanskohercegovačkom društvu, nego i u cjelokupnom južnoslovenskom. Ali, i pored toga što se u svojim dramskim strukturama bavi odnosom, odnosno neodnosom vlasti prema ljudima, prema običnom puku, na jedan vrlo oštari način ukazuje na to kako ipak nisu svi konci u rukama nekih lutkara koji se iznad glava igraju sa životima ljudi. Komad govori u daljoj svojoj konotativnosti o tome kako se stvari i odnosi u društvu mogu i trebaju uzeti u svoje ruke. Jer se tako jedino može očekivati razrešenje jedne situacije koja pritiska društvo regiona.

Sušićovo djelo je napisano prije gotovo 50-tak godina. Između radnje u djelu i vremena kada je napisano zapaža se da je društvo gotovo na nultoj tački. Jedna vrsta je to zatvora koja govori o ljudima samima na jedan vrlo ružan način. A taj način se ne voli i sebi se teško ili gotovo nikako ne priznaje. Duboko se zaglibilo u predrasudama i svemu onome što je ružno u društvu. Još veći je problem što ljudi plivaju u tome blatu, a možda su čak i svjesni toga. To je nešto najpogublje po društvo. Ali, nije se željno i spremno išta promijeniti.

Satira Derviša Sušića odslikava svakidašnju BH situaciju bez obzira kada je nastala. Već godinama i godinama, a možda i stoljećima je sve isto u smislu povijanja leđa pred svima i svakim za koga se čini da ima neku moć. Makar i prividnu ili fluidnu. Tako da je „Teferič“ jedan izvanredan komad sa prepoznatljivim znacima univerzalizacije, i vremenske i prostorne, a i tematske, iz koga se sve može primijeniti i sredinom druge decenije prvog vijeka trećeg milenijuma.

Glumački protagonisti predstavu „Tefetrič“ igraju kao da je igraju u prošlosti, a ustvari sve izgleda kao neki futurizam, kao nešto što sve čeka u budućnosti i što se mora i u životu odigrati.

Reditelj predstave Aleš Kurt u svom čitanju Sušića zadržava sve ključne segmente drame u kojima se oslikava i vidi veličina tog pisca. Sušićeve satirične bodlje, kao i beskompromisani stav prema vladajućim elitama su prisutni i u sarajevskoj inscenaciji. Pokazuje i ova predstava da Derviš Sušić ima veoma širok dijapazon tematskih i dramskih struktura u svom djelu. Iako je prije

svega riječi o prozaiku, kod Sušića se zapaža da on pored onoga što se zove akcija, konflikt, sukobi, a što je dramski dio njegove literature, kao i pored onog deskriptivno pripovijedačkog, da je njegova velika vještina poniranje u ljudsku svijest. Istraživanje onih tamnih, mračnih ili noćnih strana ljudske ličnosti je kredo i u komadu „Teferič“. Posjedovanje permanentno unutrašnjeg konfliksa je nešto što obilježava čovjeka prostora južnoslovenskog regiona. To je sa stanovišta dramskog zapleta veoma inspirativno. I Derviš Sušić je tu na domaćem terenu. U toj vrsti izraza i glumačka igra i rediteljska postavka ulaze u svijet onoga što se najčešće zove gledljiva i zanimljiva izvedba. A tako neće-ga itekako ima u predstavi sarajevskog Kamernog teatra 55.

8. Upečatljivost dramskog teksta

Predstava „Divlje meso“ rađena je prema tekstu makedonskog pisca Gorana Stefanovskog, a u režiji Dine Mustafića i produkciji sarajevskog Narodnog pozorišta. U koncepciju XXXII Susreta pozorišta/kazališta se uklapa iz razloga što je to dramski tekst koji je napisan na srpskom jeziku. Prve njegove verzije do 90-ih godina XX vijeka su štampane isključivo na jednom od jezika, srpskom, na kojima se izvode predstave u okviru brčanskog festivala. Uprava ta(te) verzija je korištena kao predložak u komadu sarajevskog Narodnog pozorišta, a ne neka druga prevedena sa makedonskog jezika.

Riječ je o tekstu, koji iako je napisan 80-ih godina XX vijeka vijeka, u složenim južnoslovenskim vremenima ne gubi snagu. Naprotiv postaje sve snažniji i upečatljiviji. U svom djelu Goran Stefanovski propituje identitete, a pogotovo one na relaciji Zapadna Evropa i Balkan. Scenski se problematizuje relacija između južnoslovenskih zemalja i Evrope u smislu zapitanosti o cijeni puta ka određenim civilizacijskim vrijednostima. Očito da taj put ima previšoku cijenu koja se ne rijetko naplaćuje kroz stradanje i raspad porodica, rušenje svega starog, i to brutalno i neljudski.

Nesumnjivo je da je tekst Gorana Stefanovskog jedan od najboljih teksta koji govori o Balkanu i južnoslovenskom prostoru. I to govori o Balkanu iz utrobe. Govori o Balkanu koji je pokidan, koji je u sredini druge decenije XXI vijeka dezorjentisan.

Balkan je prostor uspjeha slave i lake zarade. Taj problem je na jednoj široj razini univerzalnoj o raspadu osnovne supstance društva, dakle porodice. Ili još dalje to je priča o sukobu jedne druge perspektive i drugih vrednosnih stvari, u slučaju sarajevske predstave, o evropskoj korelaciji sa Balkanom. Može se reći da je «Divlje meso» u svom dugom teatarskom trajanju dobilo status jednog od najboljih tekstova napisanih na južnoslovenskim jezicima, jer je svojom dramatskom strukturom ušlo tako duboko i tako inteligentno u, slobodno se može reći, balkanski krvotok.

U predstavi koja je izvedena Susretima pozorišta/kazališta došlo je do glumačke zamjene u odnosu na izvedbe koje su se prikazivale ranije. Tako je u ulozi oca, Dimitrija Andrejevića, Josipa Pejakovića zamijenio Izudin Bajrović. Riječ je o jako kompleksnoj ulozi jer je uloga oca uvijek destruktivna. Od Dostojevskog pa sve do Stefanovog (Adi Hrustemović) skoka na njega. Uglavnom se dešavalo da su očevi uvijek uskraćivali pravo sinovima da polete. Ni predstava „Divlje meso“ nije drugačija. Bar što se uloge oca tiče. U tome

svemu izazov je za mlade Evropa, a destrukcija ide kroz njegovu spoznaju da je Evropa koještarija.

Nakon dugog vremena ponovo je na sceni Narodnog pozorišta u Sarajevu zaigralo i Zijah Sokololović. U predstavi «Divlje meso» igra ulogu Klausu, stranca čije se namjere mogu uporediti sa namjerama stranaca koji su u ratnom periodu dolazili pomoći ili mnogo više odmoći Bosni i Hercegovini. Uspio je Klaus da dobije jednu ležernost i jednu stalnost zato što je to čovjek ovoga vremena. Ali, samim time i jednu strašnu agresiju, što njegovu ličnu, a što prema drugima zato što je on ustvari rob kapitala. On je u tom istom nekom robovljačkom odnosu. Nema slobodu, nego izvršava ono što se njemu ispostavi kao određena kapitalna vrednost.

Tekst Gorana Stefanovskog itekako može osim prošlosti, govoriti i o budućnosti. O odnosu Balkana i Evrope. O južnoslovenskim predrasudama i generacijskim nadama, ali i o strepnjama pred vremenom koje predstoji. Sa scene u slučaju predstave „Divlje meso“ progovara kritika ispravnosti evropskog puta i odjekuje riječ protiv surovosti predstavnika evropskog korporativnog kapitalizma kojima u sarajevskom komadu ni metak ispaljen u srce ne može ništa.

Značajan doprinos predstavi dao je i Damir Imamović svojom muzikom. Muziku na sceni proizvodi Raisa Bužimkić, harmonikašica i naravno cijela ekipa glumaca na sceni svojim govornim radnjama utiče u muzičkom i zvukovnom identitetu predstave.

Respektabilna glumačka ekipa koju je okupio Dino Mustafić spoj je glumačkih prvaka sarajevskih scena i jedne nove glumačke generacije. Pored velikih glumačkih imena kao što su Izudin Bajrović, Zijah Sokolović, Vesna Mašić (Marija) i Branko Ličen (Hercog) nalazi se u podjeli mlada ekipa glumaca kao što su Adi Hrustemović (Stefan), Aldin Omerović (Andreja), Merima Lepić (Mimi), Džana Pinjo (Sara) i drugi. Igrali su sinhronizovano u cijelini, razmjenjujući individualnu kreativnu energiju na linijama i mjestima gdje je tako nešto potrebno i moguće.

9. Umjesto zaključka - kazališno seciranje stanja duha

Pozornica rijetko kada služi za otkrivanje «tople vode». Kazališnim sredstvima na sceni se iznose najteže u najkomplikovanije životne, lične i društvene drame. Uvijek je kazališni čin drama u drami. Ne mora to biti prikazivanje i insceniranje radnje koja govorio o teatru u teatru. U unutrašnjosti kazališta se nalaze duboke životne drame koje sobom nose traumatičnost zbivanja. Najzamršenije i najkomplikovane drštvene situacije imaju svoj refleks u pozorištu. Na osnovu «scenske analitike» moguće je uvijek postaviti niz pitanja na koja se cjelina odgovora sama nameće. Možda, i zbog toga politika i njeni protagonisti ne vole, toliko, kazališni čin, što nije samo obilježje modernog doba. U inscenaciji svi mogu vidjeti sebe i svoje propuste. Zbog toga su i predstave «Kauboji», «Bela kafa», «Urnebesna tragedija», «Ko živ, ko mrtav», «Otac i sin», «Brašno u venama», «Teferić» i «Divlje meso» inscenirane na kazališno uvjerljiv način kako bi izazvale reakciju(e) doživljavalaca kazališnog čina da razmišljaju kako je moglo biti, a nije.

**Srdjan Vukadinovich
THEATRE REVEAL THE TRUTH****- S u m m a r y -**

Validity of determining the truth in social events and stunts in their solutions is a phenomenon that the theater can show much better than any other form of knowledge. Everything that is happening in the atmosphere of the South-slavic society 90s XX century. Theatre does not need to answer questions dismal recent past, but there is to be placed. Sam theatrical act is based on dialogue, not a monologue on, though, and has such expressive forms. Through theatrical dialogue is always good to ask why there was no dialogue between those who were supposed to take him to avoid the collapse of the environment. The only real answer and the truth which caused the collapse of the South - slavic space is very simple - because of the lack of creative dialogue among stakeholders. For these reasons, rigid observation of only one theater in the function of exposing the truth of social means much more than years and years, decades and decades of empty rehashing the causes that led to conflict in cataclysm South - slavs on the eve of the third millennium.

Key words: Theater - True - Atrical Dialogue - Play - Actors - Theatrical Question - Disclosure.

Srdjan VUKADINović PRODUCENTSki DAR FESTIVALSKIH KAZALIŠTARACA

XIII TKT-fest u Tuzli

Sažetak.

Nerijetko je u svekolikoj kazališnoj javnosti prisutno opravdanje festivalskih (ne)manjkavosti materijalnim razlozima i sve težim položajem ove vrste djelatnosti. Kako vrijeme odmiče nikako da dođe neko bolje vrijeme u kome će se za (ne)uspjeh festivalskog trajanja razlozi tražiti u nečemu drugome, a ne onome što je finansijska podrška. Ali, postoje teatarski poslenici za koje ne važi pravilo žalopojki zbog marginalizovanja festivala i kazališta u bilo kojem smislu. Na TKT-fest-u tako nešto ne važi, nego uprkos svemu pobjeđuje upornost, kao i producentski i kreativni dar onih koji rade ovaj Festival. A mnoštvo kazališnih lica i institucija iz Regiona svoj iskaz u stvarnosti dobijaju na festivalskoj pozornici TKT-fest-a, i u očima sve brojnije festivalske publike. Kazališne scene TKT-festovske čarolije na taj način boje stvarnost dugoročnjeg festivalskog trajanja.

Ključne riječi: Producija – Festival – Kazališni dar – Marginalizacija – Kazališna lica
- Publika

Uvod

Trinaesti po redu TKT-fest – Dani akademskog teatra, 2015. godine organizovan je pod motom «Biti uprkos svemu», što jasno ukazuje na situaciju u kojoj se nalazi Teatar Kabare Tuzla i ovaj Festival. Odvijao se u periodu od 27. ožujka do 04. travnja 2015. godine. Započeo je TKT-fest u petak, 27. ožujka 2015. godine otvaranjem pozorišno dokumentarne izložbe «Tuzlanske teatarske scene i Derviš Sušić» autora Srdjana Vukadinovića i premijerom sumersko vavilonskog epa «Gilgameš». Publika je u okviru Festivala mogla još pogledati predstave: «Ajmo na fuka» u koprodukciji mostarskih teatara Narodnog pozorišta i Hrvatskog narodnog kazališta, zatim «Pukotinu» BNP Zenica i «Javnu glumačku radionicu» Zijaha Sokolovića. Navedene predstave su obilježile prvu polovinu Festivala.

Drugu polovinu Festivala determinišu predstave: «Razred» u produkciji beogradskog «Proces teatra», zatim «Slobodne žene balkanske» zrenjaninskog Narodnog pozorišta, pa «Agnus dei» Kazališta iz Virovitice, «Život je čudo» zagrebačkog Teatra «Rugantino» i «Ko je ovde idiot» u produkciji beogradskog «Jugoarta».

1. Razumijevanje sadašnjice kroz ep

Početak XIII po redu TKT-festa je bio rezervisan za izvedbu komada koji je nastao u produkciji organizatora Festivala, tuzlanskog Teatra Kabare predstavu «Gilgameš». Sumersko - perzijski, odnosno sumersko - vavilonski «Ep o

Gilgamešu» je najstarije književno djelo za koje se zna. Nastalo je u periodu dok još pismenost u funkcionalnom smislu nije bila razvijena. Djelo je ispisano klinastim pismom u praskozorje civilizacije.

Ne postoji naučna, teorijska i stručna saglasnost o razdoblju kada se djelo o legendarnom junaku Gilgamešu, koji je u strukturi sopstvenog bivstva bio dvije trećine bog, a jednu trećinu čovjek, pojavilo, odnosno kada je nastalo. Kada je proglašeno (1849) da – postoje saglasnosti, ali kada je nastalo ne – ne postoje fakat ili iskaz. Njegovo datumiranje nastanka u raznim izvorima kreće se se od 2300. pa do 1800 godine pne. A istorijski gledano Gilgameš je vladao gradom – utvrdom Urukom pet vjekova prije nastanka djela (između 2800. i 2700. godine pne)

Djelo o Gilgamešu stvoreno u Mesopotamiji od strane naroda Sumera koji su tvorci prvog pisma strukturirano je iz dvanevest ploča ili pjevanja. Dvije univerzalne ideje priateljstvo i besmrtnost su temeljno prisutne u djelu koje je proizvod daleke prošlosti. Pokazuje to da univerzalne ideje koje imaju civilizacijsku i kulturno-rušku snagu i vrijednost nastaju kroz trajanje i da se ne mogu usaditi nikakvim normativnim papirologijama i tehnološkim datostima preko noći. Priateljstvo između Gilgameša i Enkidua je civilizacijska vrijednost koja je mnogo više od običnog humanizma među ljudima. Ono je onaj najviši stadij humanizma među ljudima koji podrazumijeva očovječenje čovjeka. Svjesno žrtvovanje svojih temeljnih potreba zarad priateljstva, što čini Gilgameš kada shvati da ne može vratiti prijatelja u stanje besmrtnosti je temelj na kome počiva bolji i humaniji svijet.

Pored priateljstva koje doseže nivo očovječenog čovjeka besmrtnost, ali ne u smislu fizičkog nestanka, odnosno opstanka, je druga bitna civilizacijska vrednota koju nosi u sebi djelo koje je nastalo, upravo, u predvečerje nastanka civilizacije. To je još jedan neupitan pokazatelj o tome da bi nešto nastalo kao vrednota isto mora doživjeti temeljnu i dugovoječnu potvrdu kroz život koji je između smrtnosti i besmrtnosti. Tek ideje, procesi i ljudi koji nadžive svoje vrijeme promovisući i konstituirajući univerzalne vrednote postaju besmrtni.

Stari epovi pomažu da se shvati i razumije društvo sadašnjice. A u djelu o Gilgamešu se prepliću dihotomije: prošlost – sadašnjost, ep – tehnologija, priateljstvo – virtuelizacija i život – smrt.

Postavljajući epiku o Gilgamešu na kazališne daske, Teatar Kabare nastavlja spiralu odnosa i propitivanja koja se tiču fundamentalnih ljudskih spoznaja i temeljnih postulata življjenja. Počela je ta svojevrsna Kabareova tetralogija s rimskim razdobljem i «Eneidom», pa se nastavilo sa starim Helenima i «Odisejom» i «Ilijadom», a završava se sa najstarijim poznatim djelom o Gilgamešu. U formi ritualnog teatra Kabare pravi svojevrsnu sinergiju na jednoj strani, između epa i mita, odnosno igranog komada i rituala i jednom riječju svega onoga što je pozorište kroz istoriju bilo. A na drugoj strani tu je scenskim sredstvima prezentovan odnos života i smrti, bogova i ljudi, ljudi i trajanja, priateljstva i (bes)smrtnosti, prošlosti i sadašnjosti, kao i temeljnih spoznaja(e) i tehnologija(e).

Ponirući sve dublje i dublje u prošlost, kao svojevrsni kazališni arheološki tumač starih tekstova, a nastojeći da sve to scenski približi gledaocu Teatar Kabare otkriva suštastveni značaj davnih i pradavnih spoznaja o biti postojanja i egzistencije. Na osnovu teatarskih inscenacija koje su viđene na sceni Teatra Kabare započa se da što priče i sadržaji, mitovi i epovi, ploče i pjevanja dalje sežu u prošlost, nekako, su sve bliži fokusiranju onoga što muči i pritisika kao teret i mora čovjeka današnjice. Za razliku od mnogih drugih ispoljavajućih načina i sredstava koji

turobnosti svakidašnjice nastoje riješiti samo jednim, toliko dalekim i virtuelnim klikom Teatar Kabare tako nešto približava svojoj publici govorom, glasom i pokretom tijela glumačkih protagonisti. Nije li to ona Gilgamešova (bez)smrtnost za koju treba vrijeme i vrijeme da se otkrije i pokaže svoju punu opstojnost.

Predstavu «Gilgameš» je režirao Vlado Kerošević, a igrali su: Olivera Blažević, Jasmina Dedić, Katarina Krištić, Mirna Mišković, Samed Alić, Dorijan Paulić, Bogdan Ilić, Damir Kahrimanović, Eldar Zubčević, Ermin Avdić, Feđa Zahirović i Azir Mustafić.

2. Kazalište kao posljedica konflikta

Drugog dana Festivala, u subotu, 28.ožujka 2015.godine je na festivalskoj pozornici prikazan koproduksijski projekat dva mostarska teatra «Ajmo na fuka». Autorski je to projekat Dragana Komadine, a igrali su Robert Pehart i Saša Oručević.

Pokazuje mostarska predstava da je umjetnost uvijek ta koja povezuje u konfliktu, u radnji koja je posljedica toga konflikta. Teatar je uvijek konflikt, a razrješenje toga konflikta su predstave kao što je «Ajmo na fuka». Rađena kao koproduksijski projekat dva teatra i kazališta koja gledaju jedno na drugo na vazdušnoj udaljenosti od nepunih dvije stotinak metara, poslije mnogo godina po prvi put pokaže da mnogo više mostova je moguće izgraditi nego što ih je moguće porušiti. Pričajući priču o odnosu dvojice vojnika, pripadnika dva suprotstavljeni ratna tabora, protagonisti predstave sublimiraju cijelokupni sukob u jednoj lokalnoj sredini koji može biti paradigma za cijelokupni južnoslovenski prostor. Samo na miran i dostojanstven, a pri tome jako uvjerljiv način scenskog igranja moguće je stvoriti prostor za razumijevanje mnoge toga što se dogodilo u razarajućim sukobima na južnoslovenskom tlu. Suočiti se sa onim što se događalo, a pri tome ga razumjeti na smiren i nemotivan i nezapaljiv način je formula prihvatanja modela suživota koji neće dirati u rane i traume jednog društvenog ambijenta. Niko nije mjerodavniji da o sukobu i njegovom razrješenju razgovara i meditira od dva ratnika sukobljenih strana koji su u određenom trenutku zbog životnog neiskustva bili zavedeni mnogo čime. Njihovi pozivi na dijalog i uvažavanje imaju mnogo veću težinu nego da apel za tako nešto upućuju oni koji su doveli do destrukcije društva, a svoje pozicije grade nezasluženo u političkim foteljama koje im ne mogu pripadati ni po kom osnovu.

Predstava »»Ajmo na fuka», iako u svojoj narativnoj strukturi tematizira rat, duboko je antiratna. Ispreplićući prošlost i sadašnjost u predstavi se vrlo uvjerljivo i sugestivno govori o besmislu svega onoga što je zadesilo južnoslovenske prostore i što je imalo preveliku cijenu. Predstave kao što je mostarska, pokazuju da uprkos svemu opstaju i teatri i festivali, ali i suživot kao navredniji resurs i kapital jednog društva.

3. Kazališno prerastanje monologa u dijalog

Predstava «Pukotina», u produkciji zeničkog BNP-a, je komedija, koja je prvenstveno glumačka. U predstavi se govori o odnosu prema ženi u posttranzicijskoj državi. Iz jednostavnih životnih priča žena koje na prvi pogled mogu izgledati čak i suviše poznate i stereotipne dubinskim kopanjem po najtanancijim slojevima ženskog bića i strukture njene ličnosti nastaju najintimnije ženske istine.

Predstava je dominantno glumačka ne samo zbog toga što u njoj igra pet glumica, već što su one priče spisateljice Ivane Simić Bodrožić, koje su bile samo njene isповijesti, nadogradile i pretvorile u svoje intime poslije kojih se treba dobro zabrinuti. Jer, mnogo puta se prolazilo pored takvih i sličnih storija. Upravo zbog toga nemara dođe i dolazi do nasilja nad ženama. Priče o problemima sa kojima se suočava svaka žena imaju težinu iz razloga što ih žene ne iznose toliko alarmantno, jer imaju jako visoku granicu trpeljivosti za mnoge nedaeće u čijoj osnovi je nasilje, a koje im se dešavaju. Možda su u predtranzicijskom razdoblju to bili tabui o kojima žene nisu govorile ili javnost to nije interesovalo. Ako je pored mnoga toga lošega i pogubnoga posttranzicijski period, i država koja personifikuje takvo razdoblje, donio onda je dobro to nastojanje da se javno govori o mnogim tabu temama, a posebno o nasilju nad ženama i torturama koje trpe od mnogih pojedinaca i kolektiviteta.

Posebnu težinu takve priče imaju kada se tako nešto izgovara u teatru, gdje postoji specifičan fluid između scene, odnosno glumca i publike.

Pokazuje i ova predstava da o svim temama koje se nastoje minimizirati treba govoriti sarkastično i sa ironijom. To je najbolji način da se one potpuno razobliče. Jer, svaka ozbiljnost se povećati ignoranciju. Neće uvući u priču one na koje se to odnosi. A to je cilj - uvući u priču.

Glumice u zeničkoj predstavi su svojom uvjerljivošću, iskrenošću uvukle u tu priču mnoge. A pogotovo one koji se trebaju duboko zamisliti ako čine takva (ne)djela. Uvjerljivost pokazuju time što su u svaku priču izvornog pripovjedačkog teksta ugradile i neku specifičnost svoje intime konkretnog događaja.

Iako ove priče i isповijesti djeluju kao monolozi, one su svojevrsni dijalazi. Naime monolog veoma brzo po iznošenju isповijesti prerasta u monolog sa svojom majkom, kćerkom, bakom ili partnerom.

Univerzalnu priču komedije «Pukotina» u kojoj se mogu prepoznati sve žene rediteljski potpisuje Lajla Kaičkija, a igraju: Uranelia Agić-Burina, Lana Delić, Snežana Vidović, Sabina Kulenović i Faketa Salihbegović-Avdagić.

4. Javna glumačka radionica

Autorski projekat «Javna glumačka radionica Zijaha Sokolovića», već tradicionalnog učesnika TKT-festa, je izведен četvrtog festivalskog dana, u ponedeljak, 30. ožujka 2015. godine. Ova nova monodrama Zijaha Sokolovića je zbog velikog interesovanja publike igrana dva puta istog dana (u 18,00 i u 20,00 časova). Riječ je o komediji koja je, zapravo javna glumačka radionica, što je i razumljivo kada je na sceni bard glumišta i komedije Zijah Sokolović, o kome ne treba puno trošiti riječi. Pominjanje njegovog imena dovoljno kaže sve. Pored toga Zijah Sokolović je i jedan od rodonačelnika profesionalne promocije TKT-festa i Teatra Kabare Tuzla. I to sve vrijeme od prvog TKT festa. Institucija je Zijah Sokolović sam po sebi. Publika voli da ga gleda i sluša na svim pozornicama i vrlo rado dolaze na njegove predstave, jer uvijek nudi novi doživljaj. A publika TKT-festa itetako osjeća i doživljava tako nešto.

U majstorskoj glumačkoj radionici Zijah Sokolović publici predstavlja mnoštvo segmenata i trenutaka glume na svoj specifičan i neponovljiv način. Kroz Sokolovićevu komunikaciju sa publikom koja je neposredna i živa kreira se interaktivni specifični studio glumačkog umijeća koji spontano usvajaju mnogi u kazanju.

lišnoj sali. Ne samo oni koje je Zijah Sokolović slučajno izveo da mu budu partneri na sceni, nego i gledaoci koji za trenutak pomisle da tako nešto neće biti interesantno njima. Ali specifičnom formom projekta i monodrame, radionice i javnog časa Zijah Sokolović brzo osvoji sve prisutne koji postaju sastavni dio njegovog projekta. Nesvesno ulazeći u projekt mnogi ne bi ni izašli iz njega. Shvatljivim svima, glumačkim sredstvima koje koristi na sceni, Zijah Sokolović osvaja svojim stavom i pristupačnošću tako da njegova glumačka radionica postaje javna, a do završetka projekta-predstave i majstorska.

5. Svojevrsni filozofski teatar

Peti dan Festivala, utorak, 31. ožujka 2015. godine, obilježila je predstava koja postavlja pitanja i ukazuje na svakodnevne probleme kojih se svjesno. Ali, problemi se zaobilaze. Ne žele se tražiti mišljenja i licemjerno se ponašajući i tretirajući iste guraju se pod tepih. I sve više razaraju društvo. Riječ ja o komadu-satiri «Razred», u produkciji «Proces teatra» iz Beograda..

To je jedna filozofska satira pomenutog naziva, a rađena je po motivima Volterovog «Kandida». Režirao je stari znanac TKT-festa, Radoslav Milenković, koji je na XII TKT festu, 2014. godine, sve ostavio bez daha svojim glumačkim bravurama u autorskom projektu «Naši dani». Tada je Radoslav Milenković i dobio najvišu ocjenu publike za svoju predstavu, na dvanaestom po redu TKT-festu.

Kada je u pitanju predstava «Razred» riječ je o master class predstavi studenata dramskih umjetnosti iz Novog Sada. A pošto TKT-fest u svom podnaslovu ima odrednicu Dani akademskog teatra on je na jednoj strani i TKT-fest, a na drugoj je strani i susret Akademija dramskih, odnosno scenskih umjetnosti, istovremeno.

Kroz obrazovni master program, radeći sa studentima master studija glume na novosadskoj Akademiji umjetnosti, Radoslav Milenković se već u startu odlučio da ne pravi nikakvu novu predstavu, poput nekog novog klasičnog modernog djela. Namjera je bila da se uradi samo jedna produkcija, pa makar ona bila i primjerena, mada je tako nešto teško naći, uzrastu, moći, iskustvu i umijeću polaznika master studija. Jer, ako već postoji peta godina studija na Akademiji umjetnosti, ista mora biti posvećena nekom daljem i dubljem akademskom i obrazovnom razvoju, već diplomiranih glumaca. Takođe, taj proces mora biti posvećen usavršavanju ne samo u tehniči, nego i u mišljenju dramskih umjetnika. A usavršavanje i viši nivo postignuća se ogledaju u nekom odnosu prema svijetu onih koji su akteri dramskih zbivanja. Tako nešto treba da bude obuhvaćeno u dramskoj i glumačkoj pedagogiji, i prije nego sama tehnika i sam zanat, je obilježe i svojstvo master studija u oblasti glume i nekih drugih dramskih umjetnosti..

Svakodnevno ignoriranje problema u društvu, kriza identiteta, i svjetska kriza u mnogome utiču na djecu, obrazovni sistem i njihovo ponašanje unutar školskih ustanova. I to je upravo i tema kojom se bavi komad «Razred». Za ovu scensku inscenaciju bilo je potrebno istraživati, ali nije bilo potrebno puno istraživati jer su događaji smješteni u srednjoj školi, a gotovo svi glumački akteri su taj nivo obrazovanja završili neposredno prije pet, ili šest godina. I dobro znaju kako je to tada bilo. Isto kao što znaju da je sve gore i gore. Situacije koje su sadržajno predmetna struktura «Razreda» se viđaju svaki dan. Sve to može vidjeti u svojoj sredini bilo koji srednjoškolac. I nekako se materijal za takvu naraciju sam nameće. Nije potrebno posebno tragati za njime zato što je on svuda unaokolo.

Predstava «Razred» je jedan svojevrsni filozofski teatar. U ovoj predstavi master class su se susreli pozorište i filozofija, odnosno filozofija i pozorište. Ovi ljudi produbljuju onu Platonovu misao o vjerovanju u ideje igrom koja pokazuje gdje se ideja nalazi. I time oni šire suštinsku nit spoznaje i tumačenja i teatra u smislu da nije sve u ideji, a mi smo često skloni glorifikovati neku ideju, nego je bit u tome gdje se ta ideja nalazi i gdje se ona smješta. Gdje funkcioniše. Jer možemo imati bilo kakvu ideju. Sada ćemo ih hiljadu reći. Ali da li one u određenom prostoru rade, da li funkcionišu: E to je Radoslav Rale Milenković sa ovom klasom istraživao. Pokazao je da je to ona situacija kada pojedinac nije to što jeste, već nastoji biti neko drugi.

Uz reditelja Radoslava Milenkovića, protagonisti ove predstave su glumci: Jovana Belović, Nataša Keser, Ana Milosavljević, Bojana Milanović, Sunčica Milanović, Nina Rukavina, Kristina Savkov, Dimitrije Aranđelović, Marko Vasiljević, Stefan Vukić i Bratislav Janković.

6. Komedija i smijeh kao utočište gubitnika tranzicije

Komedija «Slobodne žene balkanske», u produkciji Narodnog pozorišta «Toša Jovanović» iz Zrenjanina je bila na programu šestog dana XIII TKT-festa u srijedu, 01. travnja 2015. godine. Jedan od rodonačelnika TKT-festa je i zrenjaninsko pozorište «Toša Jovanović». Teatar je to koji na TKT-festu gostuje, gotovo, svake godine. Ovo pozorište je rado viđeno na TKT-festu, a uvijek gostuju sa vrlo zanimljivim predstavama. Uostalom bili su pobjednici TKT-festa 2012.godine.

Na XIII TKT-festu ovaj ansambl je izveo komediju «Slobodne žene balkanske», autorice Ljiljane Lašić. U predstavi igraju Snažana Kovačev Čelar i Vesna Varićak, koje potpisuju i režiju

Priču o dvije žene, penzionisanoj profesorki istorije i švercerki-prostituki, koje na željezničkoj pruzi, u noćnim vozovima, žive sudbinu čitavog urušenog društva, izrežirao je sam život, kako se i navodi u afiši predstave. Svaka je sa svojom idejom i sa svojom tegobom u životu. Profesorka istorije je u penziji i ne može da preživi sa svojom minimalnom penzijom. Ništa neobično za turobnu tranzicijsku eru na južnoslovenskom prostoru. Počela je da se bavi švercom da bi mogla da preživi. Naravno, ona je izopštena iz društva. Slično je i sa drugim ženskim likom švercerkom. U noćnom vozu obje su privedene u policijsku stanicu zbog radnji kojima se bave, a kako bi samo preživjele. I tu dolazi do jedne zanimljive igre. U tom pritvoru profesorka istorije susreće švercerku, koja je njena bivša najbolja učenica, što se tek na kraju komada otkriva. Na početku se njih dvije mrze. Pogotovo profesorka istorije kada pored sebe vidi jednu prostitutku. Potpuno je ignorise. Međutim, kako vrijeme teče tako se polako njih dvije zblizavaju.

U zrenjaninskoj predstavi se, zapravo, govori o tome koliko mladih ljudi i koliko potencijala u jednoj južnoslovenskoj zemlji, a situacija je slična i u Regionu, odlazi iz zemlje i završi negdje drugdje. Ljudi odlaze u neke sasvim druge priče zato što nisu u okruženju naišli na razumijevanje za svoje kvalitete, i za svoje talente i za svoje potencijale. Ružna je to priča koja sve dotiče i koja je stvarnost nečega što se nerijetko, nekada, nazivalo društvo bezbrižnosti i blagostanja. Jedino onima koji su najveći gubitnici tranzicije, a to su oni obični ljudi, ostaje da utočište svoga životnog nezadovoljstva nađu u smijehu i komediji, što predstava «Slobodne žene balkanske» sigurno pruža i omogućava.

7. Socijalna drama svakodnevnice

Predstava «Agnus dei» u produkciji Kazališta Virovitica izvedena je 2. travnja 2015. godine.

Producen ove predstave, Kazalište iz Virovitice, je učestvovalo na svakom TKT-festu. Riječ je o savremenoj drami koja je autorski projekat Igora Goloba, inače glumca Kazališta iz Virovitice koji je učestvovao na sceni Teatra Kabare i TKT-festa sa svojim brojnim glumačkim ostvarenjima.

Inspiraciju za tekstualni predložak i izvedbeni koncept autor, glumac i reditelj predstave, Igor Golub, pronašao je u muzici različitih žanrova američke alternativne rok scene.

Drama je to. Ali drama o svakodnevničkoj okružuje. U predstavi gotovo sedamdesetak procenata scena nisu opisane nego su slušane. Jer, treba izaći na ulicu ili doći u neku čekaonicu i samo slušati što ljudi pričaju

U predstavi «Agnus dei» dominira socijalna tematika koja je na vidjelo nastala donijeti neke od problema sa kojima se mali čovjek u savremenosti susreće. Zbog toga je ova predstava harizmatično dramatična u smislu onoga što se ljudima događa. I to ne samo onima na južnoslovenskom prostoru, nego svuda u svijetu. Negdje malo više, negdje malo manje. A sve to vodi urušavanju društva.

U jednoj socijalnoj drami, kao što je «Agnus dei», u kojoj se govori o onim običnim ljudima svakodnevne životne nedaće sa kojima se suočavaju su nešto sa čime žive čvrsto pozicionirani na zemlji. Ljudi su to koji su čitavog svog života radići i mislili svoje probleme i svoj život. Živjeli su od poštenog rada sa kojim su obezbjeđivali kvalitet života. Nisu bili ljudi koji su preko noći došli do nekih hijerarhija u društvu, a pri tome da nisu imali pokriće za tako nešto. Njihov pošten i i mukotrapan rad je njihov minuli rad.

Nasuprot tome u postranzicijskom društvu pojavili su se turbo pojedinci koji su preko noći stekli diplome i određeni socijalni status. A pri tome potpuno je tajnovit njihov minuli rad. Za razliku od onog običnog čovjeka koji čini suštinu svakog društva i o kome društvo malo brine. Ovi turbulentni pojedinci su postali ogledalo društva.

Priča je ovo o najvećim gubitnicima tranzicije, onom običnom čovjeku koji pripada nekoj srednjoj klasi koja je potpuno marginalizovana u društvu. Za njega je tragedija kada mu premine najbliži član porodice, a ne ako ne bude izabran na neku funkciju. Za njega je jedini način da se prezivi i opstane mukotrpni rad, a ne vješto i sumnjivo snalaženje po bilo koju cijenu.

I teatar je tu da skrene pažnju na ovog i ovakovog pojedinca. Ova predstava буди različite emocije na neke ljudi koji nepovratno nestaju sa društvene pozornice pred najezdom onih koji nemaju nikakvog obzira. Oni imaju tu unutrašnju dimenziju svoga bića koja je sastavljena od spektra mnoštva emocija. Itekako oni znaju za emocije i za osjećaj uzvišenosti. Nažalost društvo takve pojedince ne prepoznaje. Sve se pretvara u broj, u tehnologiju, u kvantitet, a ona emocija koja čini čovjeka humanim i ostvarenim bićem ne postoji.

Budi virovitička predstava karakterizacijom pojedinih likova čudan osjećaj emotivnosti na grupu ljudi koji su Agnus dei – ali ne božji, nego uzvišena jagnjad u pežorativnom i simboličkom smislu značenja naziva ove predstave, ali koje trebaju da predvode isti takvi karakteri, a ne oni koji su se «snašli» i sve stekli preko noći.

U predstavi «Agnus dei», pored autora i reditelja Igora Goluba, igrali su i stari znanci TKT-festa: Draško Zidar, Mladen Kovačić, Vlasta Golub, Monika Mihajlović, Goran Koši, Tomislav Pintarić i Martina Žagar.

8. Umijeće radovanja životu kroz kazališni čin

Osmog dana TKT-festa, 3. travnja 2015. godine, prikazana je komedija «Život je čudo» u produkciji zagrebačkog Teatra «Rugantino»..

Komad Teatra «Rugantino» je monodrama – komedija, koja je bila posvećena glumcu Ivici Vidoviću, koji je inače nekoliko godina ranije učestvovao na TKT-festu. Svi se sjećaju njegovih uloga On je ujedno i osnivač Teatra «Rugantino», u čijoj je produkciji na XIII TKT-festu i izведен ovaj komad. A umjesto njega igrao je Siniša Popović, prvak HNK iz Zagreba Predstavu je režirala glumica Gordana Gadžić, što je jedna od njenih prvih režija. Siniša Popović, koji je preuzeo ulogu Ivice Vidovića, majstorski je izgradio lik klesara Fabijana. Ovu predstavu Teatar «Rugantino» posvetio je svom utemeljitelju koji je kroz dugi niz decenija bio u kazalištu, na filmu ili na televiziji stvarao nezaboravne uloge.

Jedna je to priča, odnosno jedna sudbina i prikaz života i stanja čovjeka koji je doživio bezbroj nedaća. Ali, i pored toga on komentariše sve to na način da se smije i da se veseli. I onaj ko u tegobnom životu uspije pronaći ispoljeno veselje i radost, tvori ideju koja najviše privlači ljudе. Takvog životnog stava u jednom turobnom društvu, a takva su bezmalo sva u južnoslovenskom ambijentu, je itekako potrebno.

Tako da predstava «Život je čudo» govori o umijeću radovanja životu. Njen junak samo je na prvi pogled sit svega. Zapravo je gladan života i on hoće još. Njegov je životni apetit neutoljiv i nezaježljiv. Želi i dalje svjedočiti čudu života

Publika je ovu predstavu na TKT-fest-u prihvatala jer je pitka i gledljiva. Lijepo je gledati jednog Dalmatinca u životnim čarolijama i uživanjima.. I ta tema i taj životni put su u savremeno vrijeme izuzetno interesantni. To je jedno od životnih ishodišta običnog i prosječnog čovjeka. Gluma Siniše Popovića je bila izvrsna u osjećanju mentaliteta i scenskom govoru, uvijek tinjajući između smiješnog i tražićnog. Prbližio je Siniša Popović priču o turobnom životu koju svako na svoj način doživljava. Svakom od građana južnoslovenskog regiona život je u savremernosti na neki način čudo, a pogotovo kada ga dočarava takav tumač jedine uloge kao što Siniša Popović..

9. Gledljiva izvedbena priča

Posljednjeg, devetog dana XIII TKT-festa (4. travanj 2015. godine), publika je vidjela komediju «Ko je ovde idiot». U pitanju je nezavisna teatarska produkcija «Jugoart-a» iz Beograda, nastala prema tekstu Muze Pavlove, a adaptaciju i režiju potpisuju Milan Kalinić i Srđan Ivanović. Ovo je, inače njihova diplomska predstava.

Gledljiva je i jednostavna to priča o svestremenoj temi koju je napisala kao jednočinku ruska spisateljica Muza Pavlova. Pokupila je sve simpatije publike u prepunoj sali Teatra Kabare Tuzla. Kako tematski, tako i glumački.

Predstava koja je rađena po tekstu koji je nastao u prvoj polovini XX vijeka u Rusiji, kada je prije sklapanja braka obaveza bila da se ide kod psihijatra po potvr-

du da se je sposobno za brak, je jedna svojevrsna metafora na današnje savremeno društvo. Svojevrsna je to aluzija ne rijetke zahtjeve da bi mnogi koji pripadaju vladajućim elitama morali da imaju takve potvrde prije nego se kandiduju na raznim vrstama izbora. Mnogi od njih, sigurno, za mentalno i psihofizičko stanje kakvim se prikazuju ne bi dobili tako nešto.

Pošto takvo pitanje koje mnogi građani postavljaju u javnosti nema odgovora u ovoj predstavi ga ima. Makar na trenutak su bili akteri zadovoljenja svojih prothjeva o tome da i političari moraju imati takvu potvrdu.

Alegorije na političare su veoma uvjerljive. Pa iako se radi o političarima u jednom ambijentu i realitetu, one se mogu primijeniti i na BH političku elitu, i svaku drugu u regionu. Publika je bila aktivan akter predstave čije osnovno pitanje: ko je ovdje idiot?, ipak izaziva osmijeh na licima.

Ako se jedna predstava kao što je slučaj sa komedijom «Ko je ovde idiot?» igra 15 godina, onda je riječ o dobroj predstavi. I uvijek na zadovoljstvo publike. Bila je ovo jedna glumačka i izvedbena poslastica za kraj XIII TKT-festa.

10. Umjesto zaključka – darovitost producentskih pregnuća

Posljednje večeri na TKT-fest-u se vrši proglašenje najbolje predstave na Festivalu, odnosno proglašenje pobjednika TKT-festa. I to je jedina nagrada. Poznato je da je TKT-fest jedini festival na kojem svaki gledatelj ima mogućnost da ocijeni predstavu, ocjenom od 1 do 5 prilikom gledanja predstave i da svoju ocjenu ostavi u glasačku kutiju, koju kasnije Komisija otvorí, prebroji i sumira. Zaokruži se ocjena konkretne predstave na dvije decimale. Znači, bez ikakvih drugih osim matematičkih radnji. To je nagrada koju učesnici TKT-festa, jako cijene. Puno je vole i ona njima jako pouno znači. To je iz razloa što se tu ne radi o tome da se samo prva predstava ocijeni, a druge se ne spominju. Na TKT-fest-u su sve predstave poređane u rangu od prve do devete. I tačno se zna koja je predstava na 9 mjestu, a koja na 7 ili 8 mjestu. A koja je na prvom mjestu. I to se cijeni zato što je to nagrada u kojoj nema žirija. U kojoj ne odlučuju individualnosti pojedinaca, pa bilo da su dva, tri ili pet. Svejedno je. Jer, uvijek se sumnja na festivalima da postoji neka «kuhinja ili neka zakulisna radnja» u kojoj neki isti pojedinci imaju pojedine navijačke strasti prema nekome. Na TKT-festu publika ima svoj iskaz i nema nikakve navijačke strasti prema bilo kome, nego jednostavno se daje sopstvena procjena prema ličnom nahođenju. Tako da u tom smislu publika daje svoje individualno mišljenje rasterećeno bilo kakve mogućnosti da bude zloupotrijebljeno, a samim tim i podvedeno pod određenu sumnju.

Tako je na XIII TKT-festu najboljom, po ocjeni publike, proglašena predstava «Gilgameš» u produkciji Teatra Kabare..

Moto trinaestog po redu TKT-festa «Biti uprkos svemu» govori o tome da je jako teško i da je sve teže i teže organizovati ovakve manifestacije. Ali, kada je u pitanju TKT-fest tu ne važi pravilo žalopojki zbog marginalizovanja. Na TKT-fest-u tako nešto ne važi nego uprkos svemu pobjeđuje upornost i producentski i kreativni dar onih koji rade ovaj Festival. A mnoštvo kazališnih lica i institucija iz regiona svoj iskaz u stvarnosti su dobili na festivalskoj pozornici TKT-fest-a, i u očima sve brojnije festivalske publike.

Srdjan Vukadinovich**A PRODUCTION TALENTED FESTIVAL THEATER****- Summary-**

Not seldom in the overall public theater festival present a justification deficiencies and material considerations increasingly difficult situation of this kind of activity. As time progresses and that can come a better time in which to (un)successful festival life reasons to look at something else, and not what is financial support. But, there are theater professionals for which the rule diatribe due marginalization of festivals and theaters in any way. At TKT-fest in something not true, but nonetheless victorious resistance, as well as the producer and the creative talent of those who work the festival. A variety of theater persons and institutions from the region in reality his testimony obtained on the festival stage TKT-fest-a, and in the eyes of the increasing number of festival audience. Theater scene TKT-fest spells in this way paint a reality long-term duration of the festival.

Key words: Production - Festival - Theatrical Gift - Marginalization - Theatre Entities - Audiences

Adijata IBRIŠIMOVIĆ-ŠABIĆ ALEKSANDAR OSTROVSKI NA SARAJEVSKOJ SCENI

Do pojave Ostrovskog i nakon njega, u okvirima klasične ruske literature prije svega XIX., a onda i XX. vijeka, dramu su pisali pjesnik i pripovjedač Puškin, pjesnik i romanopisac Ljermontov, pripovjedač i romanopisac - satiričar Gogolj, romanopisac i pripovjedač Tolstoj, pripovjedač Čehov, pripovjedač i romanopisac Gorki, pjesnici Blok i Majakovski, pripovjedač i romanopisac Bulgakov... Među velikim imenima ruske književnosti Ostrovskom pripada posebno mjesto jer je jedini u potpunosti dramski pisac čiji je dramski opus izvršio izuzetan uticaj na kompletну rusku dramaturgiju kraja XIX. i početka XX. vijeka. Njegove tradicije vidljive su i prepoznatljive u dramama Lava Tolstoja, Antona Čehova i drugih, dok će, nakon Gorkog, najbolje crte drame Ostrovskog (socijalna zasićenost, svakodnevnička, psihologizam, jezička izražajnost) naslijediti i dramaturzi XX vijeka.¹

Naslijede velikog dramaturga i osnivača ruske nacionalne dramaturgije, Aleksandra Nikolajevića Ostrovskog, čije drame se s velikim uspjehom i danas izvode na scenama ruskih teataraca, na sarajevskoj sceni međutim ne budi osobito interesovanje niti bilježi posebno zanimanje i uspjeh, ne ostavlja skoro nikakvog trag bilo u smislu razvoja bosanskohercegovačke književne dramske produkcije (kakav recimo bilježi Gogoljevo djelo), bilo u smislu doprinosa razvoju bosanskohercegovačke pozorišne umjetnosti.

U ovom radu bit će predstavljena recepcija ovog ruskog klasika na sceni sarajevskih profesionalnih pozorišta preko onih tekstualnih tragova koji su u datom trenutku bili dostupni u sarajevskim arhivama, uz propitivanje mogućih razloga „arhiviranja“ jednog od najpopularnijih ruskih dramskih pisaca XIX vijeka.

Od prvih pokušaja i prvih koraka koje je načinio Ostrovski u oblasti dramske umjetnosti, boreći se za reformu nacionalnog teatra i dramaturgije, vidljiva je bila osobitost dara dramskog pisca, dobrog poznavaoča pozorišta, uvjeta i scenskih uslovnosti, te se ovaj dar ispoljava kako u oblasti tematike, tako i u karakterima i u samom stilu. Kritičari savremenici često progovaraju o „novoj riječi“ u teatru i o „posebnom, karakterističnom svijetu“ kojeg ostvaruje Ostrovski u svojim dramama. Čvrstu poziciju koju je u historiji razvoja ruske književnosti XIX. vijeka u nacionalnim teatrima zauzela realistička drama - osiguralo je upravo djelo A. N. Ostrovskog, koji je, nakon Gribojedova i Gogolja, proglašen najvećim i najboljim dramskim piscem ruske literature.

Posebnost dramskog opusa s preko stotinu napisanih tekstova, odnosno pedesetak originalnih drama kako bilježe biografije i enciklopedije, što u suštini predstavlja čitav jedan teatar za sebe, u najkraćem, se mogu svestri na sljedeće: zasićenost svakodnevnicom, koja graniči s naturalizmom, što zapravo predstavlja oslanjanje na tradicije gogoljevske naturalne škole, osobito u prvom periodu stvaralaštva, koji istovremeno protiče u znaku odmicanja od tih tradicija i približavanju estetskim načelima piscu savremenog perioda; siže koji je izgrađen na porodičnim,

¹ O značaju koji je A. N. Ostrovski imao za rusku kulturu svjedoči i činjenica da je stvaralaštvo ovog ruskog klasika bilo inspiracija mnogim slikarima i muzičarima. Motivi iz njegovih djela prepoznatljivi su na slikarskim platnima Perova, Žuravljova, Vasnjecova i dr., a čuvena su i muzička djela nastala na osnovu dramskog opusa Ostrovskog, kao naprimjer: opera Vražija sila Sjerova, Oluja Kašperova, Snjeguročka Čajkovskog, Rimskog-Korsakova i Grečanjinova, Vojvoda Čajkovskog i dr.

pojedinačnim odnosima u kojima dolazi do izražaja sva okrutnost karaktera, zaoštost, tupost, grabežljivost i nezasitost u novim uslovima društvenih i socijalnih odnosa; konflikt koji se često zasniva na sukobu dvije strane: starije i mlađe generacije, bogatih i siromašnih, moćnika i onih koji nemaju pravo glasa.

Uvodeći u dramu, kao i mnogi drugi pisci realisti, nov socijalni medij – trgovca iz one sredine kojoj je i sam pripadao, Ostrovski piše isključivo o onom što dobro poznaje, što mu je blisko. Ovaj, još uvijek „malokulturalni“ sloj, koji je predstavljao aktivnu političku i socijalnu snagu, posjedovao moć i uticao na sve oblike življenja, osim što postaje predmetom umjetničke obrade, postat će istovremeno i najmasovniji gledalac tadašnjeg ruskog teatra.

Poznato je da je kritička ocjena stvaralaštva Ostrovskog koju je dao N. A. Dobroljubov značajno uticala na kompletну recepciju njegovog djela, utvrdivši ujedno i temeljna načela tzv. realne kritike. Prema Dobroljubovu, glavna zasluga Ostrovskog koji je prikazivao „carstvo samodura“ i „carstvo mraka“ tadašnje Rusije, sastoji se u tome što je ne samo prikazao nepravednost i neprirodnost datih društvenih odnosa, već prije svega u tome što je pokazao *osjećanje umjetnika, koje se protivi takvom poretku stvari, prateći ga u najrazličitijim metamorfozama i predujući ga na sramotu i osudu istog tog društva koje živi takvim poretkom*.² Sam Ostrovski o uslovima u kojima se nalazilo pozorište i o publici koja je diktirala repertoar i uspjeh ili neuspjeh neke predstave sudi vrlo oštro, upozoravajući da ta publika niti ima vlastito mišljenje, niti ima razumijevanja za pozorišnu umjetnost:

*Sve snažno ili neočekivano na sceni u gledaocima budi nešto nalik na nemir; neprijatno im je i ne znaju kako postupati sa svojim osjećanjima, boje se da ne pogriješe; i zbog toga što pozorište nema ozbiljnih ljudi, gledaoci usmjeravaju svoje poglede pune očekivanja na nekog feljtonista, neće li on došapnuti... takva publika unižava umjetnost, prvo zbog toga što ne razumije istinska dostignuća djela i scene-ske izvedbe, i drugo, što nameće svoje neestetske zahtjeve. Pokvarila je ruski repertoar; pisci su počeli da udovoljavaju njenom ukusu i zatrpani su repertoar komadi-ma koji za svježe lude nemaju nikakvog značaja.*³

Posebno mjesto među svim oblicima umjetnosti, prema Ostrovskom, zauzimaju teatar i dramaturgija: *Dramska poezija bliža je narodu nego druge oblasti književnosti. Sva druga djela pišu se za obrazovane ljude, a drame i komedije – za sav narod; dramski pisci to uvijek trebaju pamtiti, oni trebaju biti jasni i snažni –* za Ostrovskog pozorište je bilo posrednik između literature i naroda.⁴ Upoznavši kako dobro pozorišne prilike i uslove života u i oko pozorišta, između ostalog i tzv. provincijskih, manjih ruskih teatara, ovaj život i problematika postat će također jedna od glavnih tema opusa Ostrovskog, a upravo će ova tema za sarajevsko pozorište biti najinteresantnija i najprivlačnija.

Poimajući uslove u kojima je djelovao i stvarao, proučavajući logiku stereotipa pozorišnog repertoara, navike glumaca i publike, Ostrovski svojim djelom, čineći i kompromise, nastoji rusku pozorišnu umjetnost odvesti korak dalje, izgrađujući istovremeno i svoj vlastiti stav i odnos prema zadacima umjetnosti – što je za njega kao autora predstavljalo glavni zalog originalne stvaralačke djelatnosti.⁵

2 Anikst, A. (1972), "N. A. Dobroljubov ob Ostrovskom", u: Teorija drame v Rossii ot Pushkina do Chehova. Nauka, Moskva, str. 211.

3 Anikst, A. (1972), "A. N. Ostrovskij o drame", u: Teorija drame v Rossii ot Pushkina do Chehova. Nauka, Moskva, str. 284.

4 Lotman, L. M. (1987), "Dramaturgija A. N. Ostrovskogo", u: Istorija russkoj dramaturgii. Vtoraja polovina XIX – nachalo XX veka, do 1917. g., Nauka, Leningrad, str. 41.

Bez krivice krivi na sceni Narodnog pozorišta u Sarajevu

Na sarajevskoj sceni „komedija“ Ostrovskog u 4 čina *Bez krivice krivi* doživjela je dvije premijere: prvu 31. 1. 1922. godine u režiji Aleksandre Leskove⁶ i drugu 8. 5. 1952. godine u režiji Bora Hanuska. U sarajevskim arhivama ostali su zabilježeni odzivi na predstavu iz 1922. godine, koji ukazuju na to da je naslijede klasičnog ruskog teatra Ostrovskog iz osamdesetih godina XIX. vijeka malo šta moglo ponuditi savremenoj publici s početka XX. vijeka u stranoj sredini, odnosno da ta sredina nije uspjela „oživjeti“ klasika, niti pronaći nove načine prenošenja do publike onih elemenata i motiva drame koji bi mogli rezonirati sa savremenim gledalištem te je ocijenjena kao jedna od onih koje pripadaju preživjelom i prevaziđenom stranom naslijedu.

Židovska svijest osuđuje glumu iz šesdesetih godina prošlog (XIX. – A. I. Š.) stoljeća, navodeći da su osnovne karakteristike ovog komada *naivna kompozicija, dugačko i dosadno razvučena, bez istinskih refleksa i zastarjela u sadržaju, igri i govoru. Imade tu i tamo i veoma dobrih mjesta*, – navodi se još u tekstu, *imade i nešto vjernosti u prikazivanju života provincijalnih glumaca, njihovih uskih napora i intrig. S druge strane se opet redaju tipovi neobične duševne kompozicije u konstelaciji, kako ih u životu nikad ne susrećemo.*

Koncept predstave vjerovatno je snažno uticao na ovakvu ocjenu, međutim, upravo tekstovi poput drame Ostrovskog *Bez krivice krivi* pružaju mogućnosti za scenske nadogradnje i propitivanja „zastarjelog“ i „novog“, patetično-romantičarskog i realističnog, ili čak prikazivačko-glumljenog, za što uostalom i sama tema drame ostavlja dovoljno prostora, osiguravajući prostor za prilagodbu teksta različitim izvedbenim mogućnostima i samjeravanjima.

Bez krivice krivi, na prvi pogled je klasični obrazac melodrame, čiji je osnovni estetski zadatak prema Baluhatom *izazivanje čistih i jakih osjećanja*.⁸ U suštini, ovaj je dramski tekst Ostrovskog hibridni žanr s elementima komedije, realistične i psihološke drame s dva siječna toka. Prvi tok prati „porodičnu“ dramu: Ljubov Ivanovna Otradina živi od svog skromnog rada, čekajući da je njen „ljubljeni“ s kojim ima sina, zaprosi. Ali, Murov se ženi bogatom nasljednicom, dijete proglašavaju mrtvim, Ljubov Ivanovna obolijeva. Drugi siječni tok vezan je za temu umjetnosti, odnosno pozorišta i glume.

Po zakonima poetike melodrame,⁹ prvi čin komedije Ostrovskog svojevrsni je prolog, jer u drugom činu, nakon sedamnaest godina, kako stoji u tekstu drame,

5 Usp. Lotman, 1987: 38 – 43.

6 Leskova, Aleksandra Medvjedova (1891. Moskva – 1933. Bela Crkva) Nakon završetka gimnazije od 1911. godine nastupala je na sceni i nekoliko sezona provela u pozorištima na jugu Rusije. Poslije Oktobarske revolucije emigrirala je u Jugoslaviju gdje ostvaruje karijeru kao glumica i reditelj. Godine 1919. bila je angažirana u Narodnom pozorištu u Skoplju, zatim u Sarajevu, Osijeku, Novom Sadu. Sredinom dvadesetih godina nekoliko sezona provodi na raznim beogradskim pozornicama. Zbog teškoča s jezikom igrala je uglavnom ruski repertoar.

7 „Bez krivice krivi. Komedija u 4 čina od A. N. Ostrovskog. Premiera u Narod. pozorištu, u utorak 31. januara“, u: *Židovska svijest* od 3. 2. 1922. godine, rubrika: Iz Pozorišta, u potpisu – u. Arhiva Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti u Sarajevu.

8 Baluhati, Sergej (1981), „Prema poetici melodrame“, u: *Moderna teorija drame*, ur. Mirjana Miočinović, Nolit, Beograd, str. 428.

9 Prema Baluhatom „/p/očetni dramski čvor i dalji siječni zaplet daju se reljefno, s neskrivenim naglašavanjem njihove važnosti za ceo kasniji tok radnje. Zbog toga se zaplet kompoziciono izdvaja u početku komada, u činu, koji se naziva prolog, često odvojenom znatnim vremenskim razmakom od kasnijih faza sijeća, to jest od momenta pravog dramskog rasvetljavanja ‘radnje’“. Baluhati, 1981: 437.

Ljubov Ivanovna, vraća se iz daleka u rodno mjesto pod drugim imenom,¹⁰ Jelena Ivanovna Kručnjina, kao poznata i popularna glumica, koja svoju slavu duguje duboko proživljenoj i emotivnoj glumi. I dok prezime Otradina znači radosna, srećna (od ruske riječi *otrada* – radost, sreća, zadovoljstvo), Kručnjina asocira na rusku riječ *kručina*, što znači jad, tuga, čemer i, semantikom imena, karakterizacijom lika, kao i profesijom koja je u funkciji karakterizacije, tipološki podsjeća pomalo na Nješčastlivceva (Nesrećkovića) iz drame *Šuma*, čime započinje priča o tetaru i ljudima teatra i ne samo o tome, već o svekolikom glumljenju i glumištu kojeg niko nije lišen u javnoj sferi djelovanja, a počesto i u privatnoj. Tema koja ne zastarjeva, a koja se u komediji *Bez krivice krivi* završava konačnim „prepoznavanjem“ na osnovu darovanog medaljona (*stvari koja aktivno djeluje u zapletu i u fabuli*), sretnim ponovnim susretom majke i sina, nakon dugog perioda „kušnji“ i patnji, kojeg su prošli i jedno i drugo završivši u glumačkom pozivu.

Međutim, već u prvom činu, kao ekspozeu, usložnjava se ovaj melodramski kostur, jer, uvodeći realni, životni materijal, otkrivajući i predstavljajući društveni sistem u kojem međuljudski odnosi počivaju na ropskom pokoravanju kapitalu, autoritetu i mišljenju sredine, Ostrovski otkriva neprirodni svijet lažnoga morala s ustaljenim i utvrđenim pravilima ponašanja iz kojeg se izdvaja glavna junakinja.

Riječ je, dakle, o sceni na sceni, tačnije o sceni u sceni šekspirovskog tipa, tema i postupci koje će Ostrovski varirati u nekoliko svojih komada: *Talenti i obožavaci*, *Šuma* i *Bez krivice krivi*. U navedenoj sarajevskoj postavci „komedija“ je pročitana i izvedena kao melodrama, što je autora odziva na predstavu čini se i izazvalo da zabilježi prilično oštru ocjenu drama ruskog klasika, osporavajući im trajniju literarnu vrijednost:

*U kratko predmet i izgradnja odgovara potpuno onom sentimentalno-sladunjavom tonu ondašnje književne periode, ispremiješano sa dramskim momentima i patetično tragičnim efektima. Sjeća nas to na Dickensove romane, koji su u ono doba gospodarili u literarnom svijetu. Tako je i razumljivo da se u prikazu ruske književnosti govori o velikim uspjesima Ostrovske komade na ruskim pozornicama, i ako mu kritika odriče svaku trajnu i literarnu vrijednost. Nerazumljivo je samo zašto nam uprava Nar. Pozorišta iznaša te komade iz zaprašenih svežanja starih pozorišnih arhiva. Tim nas komadima ne upoznaje nikako sa pravom ruskom literaturom, ne upoznaje nas ni sa samim piscem, jer se i kod njega nalaze mnogo bolja i poznatija pozorišna djela, ne zabavlja nas jednim slovom ne zadovoljava nas ni u jednom pogledu.*¹¹

I odziv u časopisu *Narod* potvrđuje ocjenu Židovske svijesti da je u ovoj drami riječ o prevaziđenom sadržaju sentimentalnih romana, koji komad razvodnjuje i čini ga scenski nezanimljivim i razvučenim:

10 U melodrami, kako ustvrđuje Baluhati, „i ‘ime’ može da ima funkciju kao i ‘stvar’“ koja se u siže unosi „da bi se normalni tok događaja učinio složenijim, da bi se narušio mirni poredek ponašanja junaka. Sa druge strane, stvar pomaže da se uspostave poremećeni odnosi: posredstvom stvari rasvetljavaju se istinski odnosi među junacima i istinska priroda pojedinih junaka. Naposletku, stvar u melodrami može da bude lično obeležje, delotvorno samo po sebi. Ukratko, ‘stvar’ aktivno deluje u zapletu i u fabuli komada,“ kao i ime. Baluhati, 1981: 444.

11 „(...) Režija i inscenacija veoma dobre, što nam opet daje dokaz dobrog ukusa gdje Leskove, o kojem smo se već nekoliko puta pohvalno izrazili. – Posjeta osrednja, a publika kao obično nemirna. Ovaj puta se to uostalom smije donekle opravdati.“ Židovska svijest od 3. 2. 1922. godine. Arhiva Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti u Sarajevu.

(...) reklo bi se da je to sadržaj kakva od onih tipično sentimentalnih prvih romana pre 100 i 150 godina iz života ‘putujućih ljudi’. A to je radnja gornje komedije. Komedija je to u opštem i širem smislu reči, a ne u pozorišnom, komedija glumčkog života koji pisac slavi. Cela beskonačno duga četiri čina teže zdravici koja se na kraju diže u slavu junakinje, koja je, veli pisac, morala biti pogažena u životu da bude slavljen na pozornici.

No ko hoće da piše za slavu glume, ne mora da piše za dosadu publike. Ovaj komad, neprobavljivo dug, sa celim scenama, sa celim delovima činova koji bi se mogli brisati, sa sentimentalnošću, sa neverovatno nepismenim položajima i gore nego početničkim psihološkim nemogućnostima, ovaj dosadni melodramski tekst, nema baš nikakve književne vrednosti, a dramske pogotovu ne.

Ulagati u njegove pojedinosti ne vredi. Možda je umesnije obratiti se na dramaturgu i zapitati ga: zar nemate ništa bolje da pružate svojoj publici?¹²

Drama *Bez krivice krivi* sa dobro poznatim, banalnim i stereotipnim sižeom, standardnim peripetijama, toliko puta viđenim na sceni, uključujući „vrhunac prepoznavanja“ – medaljon s pramenom Grišine kose koji oko vrata nosi mladi bunтовnik-glumac Grigorij Neznamov da ga podsjeća na majku za koju misli da ga je napustila u djetinjstvu – doista je siže koji ne prsti originalnošću. Međutim, melodramski siže sa svim stereotipima koji „bodu oči“, služi Ostrovskom kao polazište. Pokazujući svu ubogost ovakvih tada modernih komada koji su vladali scenom, poput postupka koji Čehov koristi u svojim dramama, Ostrovski melodramski siže puni novim smisлом – onim realnim, koji se pokazuje i razotkriva u skidanju i navlačenju maski, u dobro i loše odigranim ulogama, kada se briše granica između života i pozornice. Čudno ponašanje junakinje kojoj se svi dive, glumice Kručinjine, koja izjavljuje da joj je draga njena bolest kada zamišlja da je njen sin živ, priziva tu sliku, oživljava je do halucinacije, ne samo da puni dramu psihološkim nabojem već se, uz sve intrige izazvane ljubomorom i zavišcu, nastojanjem da se ostvari slava i moć, da se manipulira i vlada, jednom riječu da se ostvare vlastiti egoistični interesi, plete nova „predstava“ koju smišljaju „prvi ljubavnik“ provincijskog teatra Milovzorov (u čijem imenu je takođe prisutna igra riječi pa bi doslovan prijevod bio Milopogledov) i glavna konkurentica za ulogu prve dive, glumica Korinkina. Igra se predstava u predstavi u kojoj se otkriva i dublja istina o „umijeću glume“, kada se igra gdje ne bi trebalo i kada postaje teško razaznati šta je od svega poza, a šta iskreno osjećanje, kada je „lomljenje ruku“ izraz pravog unutarnjeg bola, a kada dobra gluma. Ovi potencijali prisutni su u tekstu drame, dok širina isprepletenosti odnosa, kao i karakteri koje Ostrovski prikazuje, ukazuju na to da bi melodramske elemente trebalo razumijevati tek u smislu „pozorišne uslovnosti“, što su uštini i jesu. Ovakvo razumijevanje osiguralo bi i dalo mogućnost poigravanja s njima, što jesu odlike savremenih postavki, rađenih po principima ne teatra uživljavanja i psihološkog realizma, već po principima teatra predstavljanja.

Melodramski skelet, kako ustvrđuje Baluhati, moguće je otkriti u ma kom žanru u kome materijal komada, koji nije sceničan i umetnički-izražajan sam po sebi, biva pričvršćen uz dinamičnu dramaturško-scensku osnovu, ili tamo gdje se javljaju jaki, reljefni oblici, oštiri dramski konflikti koji su sižejno produbljeni, govori koji su očevidno emocionalni.¹³ Ali, moguće je i obrnuti proces, kojim se koriste Ostrovski i

¹² „I gluma je bila, s mestimično dobrim izuzecima, ispod prosečne vrednosti ovog Pozorišta. Ukratko: scenarija jedina dobra stvar ove dosadne večeri.“ “Pozorište. A. N. Ostrovski Bez krivice krivi”, u: Narod br. 23 od 1. 2. 1922. godine, autor R. O. Arhiva Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti u Sarajevu.

Čehov, koji ovaj obrnuti proces dovodi do savršenstva: stereotipe i šablone scene, melodramske, vodviljske i farsične situacije i sižee puniti i bogatiti životnim materijalom, *bujnim psihološkim i ideoološkim (etičkim, socijalnim i filozofskim) tkivom*. Autorski „signali“ kao što su naslovi djela i žanrovsко definiranje komada – komedije kod Ostrovskog i Čehova – u odnosu na sadržaj i ukupni dojam koji djelo ostavlja, mesta su demaskiranja scenskih uslovnosti koji traže svaki put novi napor prevladavanja.

Ovakvi elementi ukazuju na to da je Čehov svakako u Ostrovskom imao dostojnog prethodnika, ali, istovremeno i na činjenicu da su djela ovog ruskog klasika dugo vremena na našoj sceni čitana upravo preko dobro poznatih pozorišnih i scenskih šabloni kojim obiluju drame Ostrovskog, stoga bez uspjeha i odziva kod kritike i publike, bez obzira na onu spoznaju koju je pozorište moglo imati i znati makar iz režija Vsjevoloda Mejerhollda koji daje novog pozorišnog, avangardnog Ostrovskog, na što će u našoj kritici nešto kasnije pažnju obratiti Ljubica Ostojić. Na sarajevskoj sceni će tako opus Ostrovskog biti vrednovan kao dosadan, razvучen, sentimentalnan, prevaziđen i zastario sve do jednog izuzetka koji se u Narodnom pozorištu u Sarajevu dogodio osamdesetih godina XX. vijeka u postavci komedije *Šuma* u režiji Josipa Lešića. Nažalost, ni ovo scenski inventivno čitanje Ostrovskog na sarajevskoj sceni nije ruskom dramatičaru donijelo značajniju pozorišnu „rehabilitaciju“ u našoj sredini, pa je *Šuma* ujedno bilo i posljednje izvođenje Ostrovskog na sarajevskoj pozornici.

Sirotinja nije grijeh

Sistematsko proučavanje živog narodnog govora i folklora, bilježi ruska teoretičarka književnosti Lidija Lotman, predstavlja osnovu stvaralaštva Ostrovskog.¹⁴ Folklor je predstavljao ono izvorište poetskih sredstava koji je omogućavalo ruskom čovjeku nižih slojeva, naročito ruskom seljaku, da iskaže svoje misli kroz sentence, poslovice, zagonetke, ili svoja osjećanja kroz igru i pjesmu. Umjetniku je izučavanje folklora omogućavalo da upozna ritmove narodnog bića, obrede, način življenja, pogled na svijet, vjerovanja, svakodnevnicu, ono iz čega narodni duh crpi svoju snagu, osnove na kojima počiva i opstaje narodni duh.

Praznična komedija-priča *Sirotinja nije grijeh*, sva zasnovana na folkloru, u kojoj je patrijarhalna sredina karakterizirana i prikazana preko njene vlastite estetike – prazničnih obreda za vrijeme poklada, pjesama, muzike i narodnih igara – praznik za oči i uši, na sarajevskoj sceni izvedena je prvi put prilikom gostovanja Praške grupe 1930. godine, a zatim i kao komedija u 3 čina s pjevanjem 10. 12. 1938. godine u režiji gostujućih članova iste Praške grupe Vere Greč i Polikarpa Pavlova u prijevodu Evgenija Rusanova.

‘*Sirotinja nije grijeh*’, puna ruskog kolorita, pjesama i folklora, sa nezaboravnim kreacijama već spomenutog terceta (Polikarp Pavlov, Hmara i Vera Greč), ali i upečatljivim ‘ansambl scenama’, još jednom je pokazala svu veličinu i jednostavnost ‘hudožestveničke glume’. ‘Takov talas života, to precizno hvatanje jednog pozorišnog točkića u drugi za potpun zajednički izraz, mogući su samo kao rezultat dugih studiranja, dugih pokušaja individualnih prilagođavanja za opštu ekspresiju; unošenja ličnih tipskih karakterisanja u zajedničko, radi osnovnog tona boja;

13 Baluhati, 1981: 448.

14 Usp. Lotman, L. M., 1987: 70.

*besprestanih odmeravanja pri modulisanju glasova za uravnoteženi glasovni orkestar.*¹⁵

Odziv Borivoja Jevtića o gostovanju Praške grupe zabilježio je Josip Lešić, a zanimljiv je i po tome što iznova ukazuje i naglašava utisak koji je ostavljala izgrađena jedinstvena igra čitavog ansambla, u vrlo zahtjevnoj predstavi u izvedbenom smislu koja, u svojoj prazničnoj veselosti narodnog karnevala nije ostala oslobođena vrlo ozbiljnog propitivanja odnosa i vrijednosti patrijarhalnog nasljeđa i novog praktičnog duha savremene realnosti.

U ovoj komediji „vječne“ etičke narodne istine u kojima se odražava mudrost života i življenja dostoјnog čovjeka odnose pobjedu tek nakon što prođu kroz iskušenja i budu podvrgnute „novim“ predstavama savremenog doba, a folklorni praznični hronotop osigurava pobjedu ljudskog i ukida konflikt kojeg proizvodi socijalno raslojavanje, zakonitim ukidanjem hijerarhijskih odnosa. Praznični hronotop i istina umjetnosti odnose pobjedu nad istinom „praktičnog“ življenja po novim pravilima.

Bogatog trgovca Gordeja Karpiča Torcova, ponosnog (Gordej od ruske riječi *gordyj* – gord, ponosan) i uvaženog građanina, koji živi u duhu i po pravilima modernog doba, uvrijedio je i osramotio, po njegovom uvjerenju, rođeni brat Ljubim Karpič, koji se na prazničnom ručku napio i počeo zabavljati društvo. Ljut i srdit, Gordej Karpič, obrušava se na sve ukućane, želeći ih „obrazovati“ i „modernizirati“, nastoji sprječiti „ulazak“ „zastarjelog“ praznika poklada i maškara u svoj dom, i – biva uvučen u komični tradicionalni siže koji mu dodjeljuje ulogu domostrojskog oca kojeg mladi zaljubljeni par uspijeva nadmudriti.

Namijenivši svojoj kćerki Ljubov Gordejevnoj starog, ali bogatog mladoženju, fabrikanta Afrikana Saviča Koršunova (rus.: *koršun* – jastreb), Gordej Karpič planira da otputuje s porodicom u Moskvu i „razvije“ posao. Njegov kalfa Mitja, skromni i stidljivi mladić, koji cijeni i poštuje nauku i umjetnost, obrazuje se sam i brine se za majku i izdržava je, beznadežno je zaljubljen u Ljubov Gordejevnu, ali zna da kao trgovački pomoćnik ne može otvoreno iskazati svoju ljubav, premda je ta ljubav uzvraćena.

Poetika maske u ovoj komediji Ostrovskog tako poprima višestruke funkcije: s jedne strane teče oslobađanje od prinudnih oficijalnih socijalnih i društvenih maski, s druge strane, otkriva pravo lice licemjernih dobročinitelja, dok praznični hronotop osigurava da sve stvari dođu na svoje pravo mjesto, jer čuda su moguća i želje se ostvaruju samo u vrijeme praznika. Prava apoteoza pozorišne iluzije.

U komediji se tjesno prepliće staro, patrijarhalno i odlazeće, osuđeno na odumiranje, s novim, modernim, neodvojivim od novog načina života, zbog kojeg počesto postajemo žrtve prolaznih moda. Osim toga, u liku glave porodice, Ostrovska po prvi put daje lik *samodura* u okvirima trgovачke klase i postavlja problem *samodurstva* kao socijalno-psihološke pojave u novim buržoaskim socijalno-društvenim odnosima. Popularnost Fonvizinovih komedija *Brigadir* i *Maloljetnik*, u kojima je ovaj pisac XVIII. vijeka razvijao temu galomanije i samodurstva u okvirima feudalno-spašijskih odnosa, kao i iznimna popularnost Gribojedovljeve *Nevolje zbog pameti* sa sličnim temama, zasigurno su doprinijele tome da je Ostrovska preuzimao, pratio, ispitivao slične pojave u novim okolnostima, učeći ne samo od

¹⁵ Jevtić, Borivoje (1930), „Gostovanje praške grupe M. H. A. T.“, u: Pregled, IV za 1930. godinu. Citirano prema: Lešić, 1976: 27 – 28.

Gogolja, već i od najboljih komediografa prethodnika iz ruske tradicije, s ciljem stvaranja ruskog nacionalnog repertoara.

Gordej Torcov se u svom egoizmu i svevlašću pridržava patrijarhalnih običaja onda kada mu to odgovara, kada je riječ o vlasti nad ženom i kćerkom, pomoćnikom i svima onima koje „izdržava“, istovremeno je zagovornik novog kad je riječ o komforu i „pravilima“ koje nameće društvo bogatih. Konflikt s pomoćnikom Mitjom ujedno je i polemika o obrazovanju. Logičnost, jednostavnost, skromnost, argumentiranost i iskrenost Mitjina suprotstavljeni su alogizmu, nepredvidljivosti pogleda i postupaka Gordeja Torcova, zasnovanih na mišljenju da novac i bogatstvo daju moć da se drugima diktira i nameće način mišljenja i življenja.

Konflikt s bratom Ljubimom Torcovom, čiji je lik socijalnog antipoda bratu snažno literarno utemeljen u folklorno-mitološkom: „siromašni brat“ kojemu je dodijeljena uloga pomoćnika u ostvarenju pobjede dobra i ljubavi (ne nosi slučajno ime Ljubim) i uloga nosioca moralnih pouka (ovaj lik izgovara na kraju drame i naslovnu repliku: *Jer, sirotinja nije grijeh*) – također, kao i konflikt s Mitjom, razotkrivaju temeljne konflikte vremena.

Čitav koncept komedije koliko veseo i razigran, prazničan i oslobađajući, donosi sobom s jedne strane dozu nostalгије za vremenom čistih, jasnih i prirodnih međuljudskih odnosa, slobodnih ljudi, folklorne romantike, s druge strane otkriva kritički stav prema tradicionalnim moralnim zahtjevima i domostrojevskim zabranama zasnovanim na socijalnim i drugim podjelama i, istovremeno, s treće strane, raskrinkava lažne odnose i licemjerni moral savremene realnosti koji se služi krimom starih patrijarhalnih normi onda kad to „okolnosti zahtijevaju“.

Povjerenje u estetsku snagu narodne umjetnosti, općenito u moć umjetničke istine, pokazuje vjeru autora da umjetnost predstavlja aktivnu snagu koja može pozitivno djelovati na razrješenje onih konflikata koje život postavlja.

Obraćanje Ostrovskog folkloru: bajkama, pjesmama, legendama, dat će ovom ruskom piscu s jedne strane dovoljno materijala za stvaranje drama koje podsjećaju na bajke, dok će, s druge strane, urodit takvim plodovima kakva je čuvena dramatizirana bajka *Sneguročka*. Riječ je o djelima u kojima je još uvijek živa poslovica mudrost koja tako često стоји u pročelju drama, iz koje izrastaju zamisao i ideja, obogaćene novom građom koju nudi život sam. Poslovica, pak, uvodi narativnost u dramu, o čemu je vrlo inspirativno u povodu drame *Carstvo mraka* Lava Tolstoja u našoj kritici pisao Nazif Kusturica, što, jednim dijelom, može svakako predstavljati argument za „scensko arhiviranje“ opusa ovog klasika u sarajevskim teatrima.

Šuma

Komedija u 5 činova *Šuma* doživjela je prvu premjeru 15. 3. 1941. godine u režiji Lidije Mansvjetove¹⁶ u prijevodu Jovana Maksimovića i, bez obzira na nedostatak

16 Mansvetova, Lidija Vasil'evna (1893., po nekim izvorima 1895. i 1896. Petrograd – 1966. Split). Roditelji Lidije Mansvjetove bili su poznati operski pjevači, stoga je upisala Konzervatorij na kojem je studirala harmonijum i klavir. Istovremeno je posjećivala glumačku školu koju je vodio čuveni reditelj i pedagog Ozarovski. Godine 1911. dobija prvi angažman u Odesi i vrlo brzo uspijeva da se nametne kritici i publici brojnim ulogama u dramama Čehova i Ostrovskog. Za vrijeme revolucije s grupom glumaca (Sibirjakov, Muratov) napušta Rusiju. Godine 1920. glumila je u Beogradu i Sarajevu. Od 1921. do 1923. član je Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu i nastavnik Državne glumačke škole. Dje luje i u Beogradu, a zatim u Sarajevu jednu sezonu, za vrijeme Nušićeve uprave (1926/27), nakon čega će, kao glumica i rediteljica, punih šesnaest godina (1931-1946) biti angažirana u sarajevskom Narodnom

tekstualnih tragova, može se (s obzirom da je riječ o vrsnoj ruskoj rediteljici i glumicu) izvesti zaključak da je uspjela napraviti još jednu u nizu solidnih predstava, ali djelo Ostrovskog, ipak, nije ni ovaj put ostavilo trajnijeg traga kod publike.

Tek će nakon četrdesetak godina isti tekst u preradi i prilagodbi Josipa Lešića obratiti pažnju kritike, ako ne na zanemarene vrijednosti dramskog opusa ruskog klasika, onda bar na one potencijale koje ovaj opus neosporno posjeduje. Kao komedija u 2 dijela u režiji Josipa Lešića i prijevodu Kirila Taranovskog, u Narodnom pozorištu u Sarajevu *Šuma* je doživjela novu premjeru 9. 3. 1985. godine, koja je protekla u znaku još jednog jubileja, bez kojeg, sudeći prema izjavama za štampu, ne bi bilo ovog vrlo značajnog scenskog preiščitavanja klasičnog ruskog dramskog teksta.

Ovom prilikom se moram zahvaliti svojoj matičnoj kući i svima onima koji su omogućili da se 'Šuma' Ostrovskog, po mojoj ličnoj želji uvrsti u repertoar – izjavio je za sarajevsko Oslobođenje glumac Ratko Petković¹⁷ koji je ulogom Arkadija

pozorištu, da bi karijeru završila u Splitu (1953-1955). Usp. i Lešić, 1976: 274 – 275. Josip Lešić jedno poglavje svoje knjige s punim pravom posvećuje ovoj umjetnici ruskoga porijekla: „Posljednja sezona ili u znaku Lidije Mansvjetove (1940 – 1941)“, str. 262 – 283. O uticaju i doprinisu Lidije Mansvjetove Narodnom pozorištu u Sarajevu u ovom poglavljvu između ostalog piše: „Obiman i raznovrstan rediteljski i glumački opus Lidije Mansvjetove došao je do punog izražaja upravo na sarajevskoj sceni, kojoj je ova izuzetna glumica poklonila najveći dio svoje umjetničke karijere. I zato je, povodom njenog jubileja (proslava 25-godišnjice umjetničkog djelovanja Lidije Mansvjetove i 20-godišnjice rada teatra – A. I. Š., prema Lešić: 1976: 262) i njene Ane Karenjine, Jovan Kršić s pravom konstatovao, da Mansvjetova spada u one rijetke 'velike glumačke stvarače' koji su direktno uticali na podizanje umjetničkog nivoa sarajevskog glumišta. I kao reditelj i kao glumica ona je bila 'bez svake sumnje, i najkulturniji i umetnički najzrelijiji čovek u kući sarajevskog Narodnog pozorišta'.

U rediteljski postupak unosi se podrobnu analizu teksta, otkrivanje lika i međusobnih odnosa, stvaranje određene atmosfere, 'gdje je često jedan ton od važnosti po karakteristiku izvjesnog psihološkog stanja, osvjetljenje jedne ličnosti ili nekog motiva.' Uvjerenja da pozorišnoj kreaciji mora da bude podloga značajno književno djelo, Mansvjetova je, 'kao i svi veliki ruski glumci, polazila od piscu, od njegove misli, za koju je samo nastojala da nađe adekvatno, naročito psihološki verno, scensko ubožiće. Pozorište po sebi, kojim se jedno vreme zanosilo nekoliko značajnih ruskih pozorišnih teoretičara i praktičara, kapituliralo je pred shvatnjima koja su ruski teatar, i njegov duh, vezali s duhom ruske književnosti. Jedna od Vestalki tog svetog plamenja jest i gđa Mansvjetova'. I zato je ona, i kao reditelj i kao glumica, najviše postigla na djelima provjerenih literarnih i pozorišnih vrijednosti, na prvom mjestu, na ruskoj klasičnoj i modernoj drami: Turgenjev (Plemičko glijezdo), Gogolj (Mrtve duše), Dostojevski (Braća Karamazovi), Čehov (Tri sestre), Ostrovska (Šuma), Škvarkin (Tuđe dijete i Pozajmljena lira); zatim na djelima modernih svjetskih pisaca. (...) Zanimljivo je da je ova glumica, predisponirana za tragički repertoar, a kao reditelj poklonila psihološkog realizma i analitičnosti, veliki uspjeh imala režirajući i igrajući u djelima t.z.v. 'lakšeg žanra', naročito u salonskim i konverzacionim komedijama (...) Sa posebnim interesom, koristeći svoje muzičko obrazovanje, ona je uspješno režirala i operete. (...) Što se tiče djela jugoslovenskih dramatičara, Mansvjetova je jedino pokazivala interes za one tekstove čija se radnja događa u urbaniziranoj sredini: Krleža (Leda), Feldman (Profesor Žič i U pozadini), Samokovlija (On je lud i Fuzija), Milošević (Automat).

Kao glumica, Mansvjetova se odlikovala savršenim poznавanjem 'glumačke veštine', ali i jednim izuzetnim emotivnim doživljajem. 'Njena igra je složena od bezbroj finih nijansi koje se karakterišu tonom, mimikom, stavom, često samo neznatnim pokretom ruke, pa ipak ona djeluje uvijek sintetički, kao potpuna i do kraja iscrpna u svakom novom i svakom drukčijem liku. (B. Jevtić). U brojnim glumačkim kreacijama, kao i kod režije, ističu se uloge koje (se) baziraju na ruskom dramskom tekstu: Liza (Turgenjev-Sibirjakov, Plemičko glijezdo), Grušenjka (Dostojevski, Braća Karamazovi), Ranjevska (Čehov, Višnjev sad), Ana (Tolstoj, Anna Karenjina); likovi u Krležinim dramama (...), zatim kompleksne Pirandelove žene (...), uloge u modernoj i klasičnoj stranoj drami (...), kao i niz uloga u salonskim komedijama (...)“ Lešić, 1976: 276 – 278. Kako navodi Lešić, citirani su odlomci iz teksta Jovana Kršića „Dva jubileja u sarajevskom Narodnom pozorištu“, u: Pregled, XIV/1940, 204, 630.

17 U afiši premijere Josip Lešić je zabilježio da se u opusu glumca Ratka Petkovića posebno ističu „tragikomične minijature u Čehovljevim dramama: Rode (Tri sestre), Kosih (Ivanov), Epidohov (sic!) (Višnjk)“, dok će, osvrćući se na njegov izvanredni glumački dar, kazati da je „pehlivanski savitljiv, živ,

Srećkovića proslavio 40 godina svog angažmana na sceni, oprostivši se zvanično sa „daskama koje život znače“ posljednjom premijernom ulogom u matičnoj kući.¹⁸

U odzivu na predstavu u *Našim danim* objavljen je tekst u kojem autor, iznosći zaista zasluženu pohvalu rediteljskom konceptu,¹⁹ osporava vrijednost literarnog predloška (*osrednji i na mahove nezanimljiv tekst*):

(...) *Pa ipak i pored osjetnog stiliziranja i pribjegavanja simbolima, Ostrovski je i ovdje ostao potpuno na razini pozorišta ruskog realizma – dalek modernoj dramaturgiji Čehova, ali i iskušenjima naturalizma, nadrastao nad romantizam i nadalje racionalan u realističkom postupku. U prijevodu to znači da imamo posla sa radnjom logičnom, kruto vjerovatnom, sa likovima dobrim ili lošim, sa oštrom konfrontiranim zlom koje se kritikuje i dobrom koje se idealizira. Čak su u 'Šumi' likovi polarizirani više no drugdje do crno-bijelih odnosa, u funkciji satiričkog i kritičkog odnošenja prema ruskom plemstvu tog doba.*²⁰

Ovu ipak jednostranu ocjenu koja se može argumentirati tradicionalnim u našoj sredini poimanjem djela Ostrovskega kao zastarjelog i prevaziđenog, demantiraju, prije svega, iskaz glumca – slavljenika koji četrdeset godina nosi u sebi želju da igra ulogu Arkadija Srećkovića i za svoj jubilej bira upravo dramski tekst arhiviranog starog Ostrovskega, zatim izjave samog reditelja i drugih pozorišnih kritičara

gibak, neposredan i prirodan“. Sažetu misao Josipa Lešića koju je izrekao u povodu jubileja sarajevskog glumca vrijedi navesti u cijelosti kao pohvalu velikim glumcima „iz drugog plana“:

„Ovaj izrazito histrionski smisao za fizičku dosjetku i 'gipku mimsku dosjetljivost', u kome komično izbija iz situacijskog kontrapunkta (Don Kihot – Sančo Pansa), kada glumac iz drugog plana, kao u nekom grotesknom 'razbijenom ogledalu', pokazuje komično naličje života, osnovna je stilska karakteristika, koja je vjerovala prije svega u neodoljivu moć 'velikog smijeha', u onaj zdravi i iscjeliteljski trenutak prožimanja scene i gledišta, kada se u komičnoj katarzi rastjeruje i razgoni bol i čemer života kao neki 'ružni san'.“ Afiša premijere. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

U tekstu objavljenom u Oslobođenju autora D. Bebića navodi se da je Ratko Petković ostvario 265 premijernih uloga, 4000 repriznih predstava, desetak uloga u filmovima, pored gostovanja u drugim pozorištima, na radiju i televiziji. Osim toga navodi se da je dobitnik Ordena maršala Tita sa srebrnim vijencem za glumački rad i Spomen-plakete grada Sarajeva. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

18 „Još kao dijete, u Narodnom kazalištu u Osijeku gledao sam izvođenje te predstave i od tada vuče korijenje moja želja da zaigram u njoj, što mi se, eto, ostvarilo nakon četrdeset godina.

Šuma je, inače, jedna klasična predstava koja je u svom originalu trajala i do tri sata, ali je režiser Josip Lešić prilagodio današnjicu. Moja uloga Srećkovića je uloga putujućeg glumca i karakteristična je i po tome što sam u njoj pronašao mnogo elemenata koji se odnose na moju karijeru. Najljepše što sam mogao doživjeti na kraju karijere jeste upravo ovo, da se od svoje publike oprostim ulogom koju u srcu nosim još iz djetinjstva.“ „Ostati zaljubljen u pozorište. Nakon četrdeset godina provedenih na sceni Ratko Petković, glumac Narodnog pozorišta iz Sarajeva, sutra igra svoju posljednju premijernu ulogu u komediji Šuma A. N. Ostrovskega“, u: Oslobođenje od 8. 3. 1985. godine, rubrika „Susreti“, autor: D. Bebić. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

I sarajevske Večernje novine od 8. 3. 1985. godine, u tekstu autora S[afeta] Pl[akala] pod naslovom „Sarajevo: premijera u Narodnom pozorištu. Šuma“, izvještavaju o ovom „nesvakidašnjem susretu glumca sa svojim dječačkim snovima“, donoseći informaciju o glumačkoj postavi: „Nastupaju, uz slavljenika: Darinka Đurašković, Etela Pardo, Aleksandar Đuverović, Vlajko Sparavalo, Rudi Alvađ, Jasmin Geljo, Željko Kecopević, Zoran Simonović, Džemila Delić, Rejhan Demirdžić, Milenko Đedović i drugi“, kao i onima koji su doprinijeli scenskom oblikovanju predstave: scenograf Miodar Tabacki, kostimograf Vanja Popović, saradnici na muzici: Miroslav Vuletić i Judita Pečar. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

19 „On je (reditelj Josip Lešić – A. I. Š.), naime, znalački i odlučno pokazao što može jedna nadahnuta i visokoprofesionalna režija učiniti sa posve osrednjim, na mahove nezanimljivim tekstom“, dodavši ipak da je Šuma „jedan od najboljih među preko pedeset pozorišnih tekstova ovog pisca.“ „Pozorište. Šuma u novom viđenju. Reditelj i pozorišni pedagog Josip Lešić održao lekciju pozorišnoj publici“, u: Naši dani od 15. 3. 1985. godine, Sarajevo, u potpisu: D. L. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

20 „Šuma u novom viđenju“, u: Naši dani od 15. 3. 1985. godine, autor: D. L. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

te napisljeku i sljedeća rečenica istog autora: *Zanimljivo je da na samom tekstu nisu izvršene nikakve dramaturške intervencije izuzev neznatne zamjene redoslijeda kod samo dvije scene.*²¹

Trebalo je da se dogodi istinsko scensko čitanje Ostrovskega kako bi se konačno razbile uvriježene predrasude i pomjerila i pomakla površna stereotipna čitanja s mrtve tačke, kako bi se uočio sav potencijal ovog teksta, kojem nisu bile potrebne čak ni značajnije dramaturške intervencije da bi progovorio punom snagom svoje umjetničke vrijednosti.

U kolopletu egzistencijalnih interesâ, računâ, cijena i vrijednosti, navodi se dalje u istom odzivu, *u žudnji za novcem, ljubavlju, igri putenosti i častohleplja, svi karakteri naprsto postaju životni, stvarni, ljudski bliski, iskreni.* Takvi ne komuniciraju sa gledaocem više kao jednobojni transparentni simboli dobra ili zla, nego kao plastični mnogoslojni labirinti ljudskih slabosti i sagrešenja, nadanja i osuđenosti. Napuštajući piščevu (*uvijek, uostalom, pretencioznu i bezumnu*) želju da izrekne definitivni sud o ljudima i stvarima, Josip Lesić provocira gledaoca uvlačeći ga u šumu susretanja i prepoznavanja, puštajući ga da opašta, osuđuje, smije se i podsmijeva, dok karakteri naprsto raspliću igru nudeći se u bogatstvu koje je rediteljski tankočutni psihološki pristup razotkrio. Ako bi trebalo prepoznati osnovne simbole režijskog postupka, 'granične situacije' koje donose preokrete i nose dinamiku radnje, onda se mora skrenuti pažnja na situacije vezane za trebanje ili odbijanje novca, i svakako na seksualnost, tu bujnu erotiziranost gotovo svakog junaka. Tako režirana, 'Šuma' prestaje biti jednodimenzionalni pano sa siluetama bijelim i crnim, ona se ukazuje u jednoj neograničenoj, čak i nespoznatljivoj dubini.²²

Ljubica Ostojić pak u svom odzivu na predstavu navodi prije svega činjenicu da je Ostrovska, uz Gribojedova, jedan od najznačajnijih predstavnika ruske dočehov-ljevske dramaturgije. On piše tzv. 'dobro krojeni komad', precizira Ostojićevo, i u njegovim se dramskim tekstovima kombiniraju i objedinjuju elementi naturalizma, romantičarskog i klasicističkog teatra. Takav tekstualni predložak podrazumijeva mogućnosti visokog stupnja stilizacije i ne čudi da već početkom našeg stoljeća

'Šuma' provocira redatelje na nova čitanja.²³

Navodeći kao primjer novih čitanja Mejerholđdovu režiju iz 1924. godine²⁴, Ostojićevo dodaje da je upravo ona uticala na kasnije postavke i ukazala na široke

21 „Međutim, dodaje autor teksta, u tretmanu likova učinjen je hvale vrijedan napor, nakon kojeg u Šumi nema više čednih 'ovčica' ni crnih karikatura.“ „Šuma u novom viđenju“, u: Naši dani od 15. 3. 1985. godine, autor: D. L. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

22 „Šuma u novom viđenju“, u: Naši dani od 15. 3. 1985. godine, autor: D. L. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

23 Ostojić, Ljubica (1985), „Sudar iluzije i glume.“ A. N. Ostrovska: Šuma, izvedba ansambla Narodnog pozorišta u Sarajevu, režiser Josip Lesić“, u: Oslobođenje od 12.3.1985. godine, rubrika: „Teatar i kritika“. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

24 „Jedno od najpresudnijih (čitanja – A. I. Š.) je svakako ono Vsevoloda Mejerholda koji Šumu postavlja u svom tetaru 1924. godine i režira ga u sopstvenoj maniri – s klaunskom interpretacijom Srećkovića, sa izuzetno visokim stupnjem teatralizacije, sa naglašenim pojednostavljenjima u tumačenju likova, itd. U toj svojoj interpretaciji, moglo bi se reći, Mejerhold je ogolio model ovog 'dobro krojenog komada' naglašavajući njegov konstrukcijski princip koji bi se mogao formulirati kao mehanizam suprotstavljanja elemenata. Npr. glumac – princip kulture, a unutar toga ponovno suprotstavljanje: Srećković komičar - Nesrećković tragičar.“ Ostojić, „Sudar iluzije i glume“, u: Oslobođenje od 12.3.1985. godine. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

prostore redateljskim koncepcijama i glumačkim interpretacijama koje nudi ne samo ovaj dramski tekst Ostrovskog, koji se, uz *Oluju*, smatra njegovim najboljim i najzrelijim djelom.

U konkretnoj predstavi sarajevskog Narodnog pozorišta – piše Ostojićeva, redatelj Josip Lešić, uz skraćenja, sažimanja i intervencije na integralnom tekstu, u scenskom svijetu ‘Šume’ suprotstavlja i potencira one elemente koji bi se mogli ticati suvremenog teatra i suvremenog gledateljstva. Kako sam redatelj veli: ‘To je tragikomični sudar između iluzija (gluma-umjetnički postupak) i stvarnosti (gluma-pragmatično sredstvo), sudar u kome verbalno ‘trijumfuje’ iluzija, a suštini pobjeđuje ‘praktična pamet’ (realnost).’²⁵

Reditelj Josip Lešić će u afiši predstave istaći i sljedeće:

Komedija ‘Šuma’ (1871), A. N. Ostrovskog nastavlja ‘liniju slikanja ruskog plemstva’ i, istovremeno, započinje dramsku trilogiju sa tematikom iz glumačkog života (Talenti i obožavaoci, 1882. i Bez krivice krivi, 1884), dodajući da ipak, ni društveno-socijalni plan druge polovine XIX stoljeća, ni tegobni život putujućih glumaca, ni živopisni i plastični likovi – nisu (sic!) jedine vrijednosti ove popularne komedije. Ona u sebi sadrži jedan širi, višežnačni simbolični smisao, jednu univerzalnu poruku o životu uopšte.²⁶

Tema „plemičkih gnijezda“, simbolični smisao djela, lirski višežnačni naslov, propitivanje i prožimanje života i teatra – put je kojim je kročila ruska dramaturgija kulminirajući u Čehovljevoj lirskoj drami. Čini mi se da je tek nakon iskustava sa Čehovom i moglo doći do potpunijeg i svestranijeg scenskog i režijskog razumijevanja djela Ostrovskog, što se odrazilo i na koncept koji je ovog puta sarajevskoj publici ponudio Lešić, u kojem su, kako bilježi Ljubica Ostojić, glumci imali *zanimljive glumačke zadatke: Ne igrati određeni lik već glumstvo samo. Komičnost i tragedičnost samu, što od glumca traži maksimalni angažman njegove lične psihičke energije, imaginacije i glumačke tehnike. Jer riječ je o drugoj vrsti mimesisa, o mimetičkom artikuliranju pojma.*²⁷

25 „Moglo bi se reći da je ova ambiciozna i promišljena redateljska koncepcija rezultirala kultiviranim, teatraliziranim teatarskim činom koji u velikoj mjeri dostiže određene nivoje svih elemenata predstave koji u suštinskim segmentima korespondiraju i funkcioniраju u cijelini. Na premijernoj izvedbi scenografija Miodraga Tabačkog dobila je aplauz prije pojave glumaca. Ali ne kao sama sebi dovoljna vizualna atrakcija, već, što se tokom predstave vidjelo, i kao autentičan akter u cijelini predstave. Šuma, uokvirena u pozadini, pod izvrsno rađenim i korištenim svjetlima, bivala je i kič-slika u pozlaćenom ramu na zidu salona bogate posjednice, i realna šuma, i čudesan prostor scenskog življjenja, i prostor tjeskobe i košmara, ljepote, erotike, očaja“, zabilježila je Ostojićeva. „Sudar iluzije i glume“, u: Oslobodenje od 12. 3. 1985. godine. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

I u tekstu pod naslovom „Šuma u novom viđenju“, autora D. L., objavljenom u časopisu Naši dani od 15. 3. 1985. godine, izrečena je pohvala scenografskom rješenju Miodraga Tabačkog: „Izvanredno funkcionalno sugerira tu dubinu i scenska maštarija Miodraga Tabačkog. Gost iz Beograda, sve češći i sve začudniji u komunicirajuju sa sarajevskom publikom, za ovu je predstavu izmaštao čudesnu ljepotu koja katkad prijeti da nadraste i tekst i igru. Riječ je o vizuelnoj čaroliji ali i o likovnoj metafori. U tom nestvarnom ambijentu ne zaostaju po ljepoti ni kostimi Vanje Popović.“ Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

26 Josip Lešić, afiša premijere. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

27 Ostojić, „Sudar iluzije i glume“, u: Oslobodenju od 12. 3. 1985. godine. „Ovo je bila i izuzetna uloga u kojoj je Ratko Petković mogao da pokaže sažetak svog četrdesetogodišnjeg glumačko-komičarsko-baletno-operetskog glumačkog iskustva. On je to i učinio. Uz znalačko partnerstvo Zorana Simonovića. Darinka Đurašković u ulozi Raise Pavlovne Gurmišske, Džemila Delić u ulozi Ulite, domarake, i Željko Keceojević u ulozi Aleksija Sergejeviča Bulanova, dobro su realizirali svoje likove. Bila je to izvrsna gluma potenciranja, naglašenog označavanja, karikiranja u funkciji lika i situacije. Perverzno-erotiski trio,

Koncept, dakle, koji je konačno pronašao pravu rezonancu sa savremenim teatrom druge polovine XX vijeka.

Šuma je, kao što se može vidjeti i iz citiranih odziva, jedna od najkompleksnijih drama Ostrovskog u kojoj ljubavna intrigija između siromašne vaspitanice spahinice Gurmižske, Aksjuše i Petra, sina bogatog trgovca šumom Ivana Petrova Vosmibratova, svojevrsnog pojednostavljenog preteče Lopahina iz Čehovljevog *Višnjika*, koji sve mjeri kapitalom i dobitkom - pa i sreću svog sina, linija koja podsjeća na rane drame Ostrovskog u kojima je radnja bila koncentrirana upravo na sudbini takvih junaka, nije više u prvom planu. Aksjušina sudbina je tek povod za razvijanje druge sijećne linije, odnosno konflikta između ovih „nosilaca realnosti“ u čijem centru stoji Gurmižska i „nosilaca iluzije“ u čijem centru stoji „bludni sin“ iz plemićkog roda Gurmižskih, provincijski glumac-tragičar Nesrećković.

Literarna i umjetnička vrijednost ovog teksta očituje se i u raskoši i nijansiranju smijeha kod Ostrovskog: od onog koji graniči sa sarkazmom u satiričnom prikazu svijeta gogoljevskih spahijsa, preko onog dobrodušnog, ali i lukavog, kakvog donosi lik Srećkovića, personifikacije zdravorazumskog načela utemeljenog u vjekovnoj tradiciji komičnih luda koje izriču istinu o svijetu, do „smijeha kroz suze“ koji budi saosjećanje u liku Nesrećkovića u kojem se visoko i patetično miješa sa komičnim i smiješnim, sa spoznajom da su dobro i ljepota tek iluzija koja iščezava sa spuštanjem zavjese.

Život kao gusta, neprohodna šuma u kojoj obitavaju oni Držičevi 'ljudi nahvao', odnosno komedijanti, kako ih naziva Ostrovski, 'sove' i 'čukovi' koji žive ogrezli u hipokriziji i egoizmu, moralno deformisani, slijepi za ljubav, patnju i altruizam. Svijet komedijanata u kome s (sic!) 'ljudi nazbilj', ne samo rijetkost, već i tragične žrtve, jer u 'ljudskoj šumi' moralan čovjek je unaprijed izopćen i osuđen na propast. Svijet u kome vlada 'praktična pamet', vjerovanja da je 'dokumenat' dokaz časti, a novac i zlato jedini cilj – pretvara se u 'zvjerinjak', čovjek postaje 'krokodilski izrod', njegove suze – 'voda', srce – 'tvrd čelik', poljubac – 'nož u grudi'.

Zapis reditelja sarajevske predstave citira, između ostalog, i riječi iz monologa Nesrećkovića s kraja komada, koji se opršta sa „zvjerima“ i komedijantima i odlazi sa scene znakovito uzvikujući nekoliko puta riječ koja kao da je izgubila svoje značenje: *Ljudi, ljudi!*

U toj 'mračnoj i vlažnoj' ljudskoj šumi prirodno, čovjek kao što je tragičar Nesrećković, ne samo da je smiješan već i nepodoban, uostalom kao i svaki čovjek velikih i snažnih emocija u vremenu bez osjećanja, kao i svaki tragičar u vremenu farse. Jednom riječju: čovjek sa glavom i srcem iznad vremena i realnosti.²⁸

vitalitet suprostavljen u svojoj surovosti i ogoljenosti onom vječno histrionskom. Oni su bili nosioci realnosti Šume. Može se reći i da je ansambl-igra funkcionalala u cijelini predstave, što je uspjeh budući da dvadeset i pet učesnika u predstavi mora tijekom predstave živjeti svoj specifičan scenski život, skladno i funkcionalno, u još jednom scenskom svijetu Šume A. N. Ostrovskog.“ Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

U skoro svim odzivima istaknuta je i uloga lakeja Karpa kojeg je tumačio Reihan Demirdžić. Sam glumac izjavio je da je ovo uloga koja zahtijeva „veliku moć transformacije, kako psihološke, tako i vizuelne.“ Usp. „Od Krleže do Ostrovskog“, u: Večernje novine od 7. 3. 1985. godine. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

„Zanimljivo je i cijelovito izgrađena uloga Karpa, lakeja kod Gurmižske, u interpretaciji Reihana Demirdžića. Reduciranim sredstvima. Znalački ugrađeno u kontekste. Poput mirnog, gorkog, razumskog zrcala koje ipak ne odzrcali sve do kraja“, stoji u tekstu Ljubice Ostojić. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

28 Lešić, afiša premijere. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

Lešić ilustrira i iznosi dio onih značenja koja nudi tekst Ostrovskog u punini i razlivenosti sižejnih rukavaca, galeriji karaktera, onih dobro znanih iz prethodne literarne i pozorišne tradicije i onih „čije njuške srećemo na svakom koraku“, u zanimljivoj polifoniji individualiziranih jezika, odnosno govora likova u kojima se oni iskazuju upravo dramski, zbog čega je za prikaz iznijansiranih odnosa i realizaciju zamisli koja bi se u svoj punini uspjela smjestiti tek u okvire kakvog romana, piscu naravno trebalo svih pet klasičnih činova.

Istovremeno - stoji u rediteljevom tekstu u afiši, *Ostrovska komedija* da potvrđuje onu Šekspirovu misao, izrečenu u komediji ‘Kako vam drago’, o svjetu kao pozornici gdje ‘ljudi i žene glume, a svaki ima ti izlazak svoj i odlazak’, jer ‘ceo svet je glumište’. Pa tako i u ovoj ljudskoj šumi, sve je gluma: pretvaranje, mimikrija, licemerje – sve je ‘fasada’ i ‘šminka’, i sve izgovorene riječi i svi postupci imaju svoje skriveno (egoistično) značenje. To je tragikomični sudar između iluzija (gluma-umjetnički postupak) i stvarnosti (gluma – pragmatično sredstvo), sudar u kome verbalno ‘triumfuje’ iluzija, a u suštini pobjeđuje ‘praktična pamet’ (realnost).²⁹

Od šume riječi satkana je drama Ostrovskog, a nisu li temelj i osnova drame kao roda sadržani upravo u njenoj dijaloškoj formi, odnosno u otkrivanju suštine i istine putem riječi i kroz riječ?

„Riječi, riječi, riječi“, izgovorit će nekoliko desetljeća kasnije Hamletovu repliku Čehovljev Trepljov iz *Galeba*, podvrgavajući sumnji klasično načelo dramskog žanra, otvarajući novu stranicu u povijesti dramaturgije, u potrazi za novim formama i nekim drugaćijim ritmovima koje donosi novo stoljeće. Ali, nekoliko desetljeća prije pojave Čehova, ruski dramski pisci traže i ispituju načine estetskog, umjetničkog oblikovanja onih odnosa koji se sve više usložnjavaju u novim društvenim kontekstima, traže način da prevladaju jaz između novog sadržaja, pitanja koja nameće savremenost i tradicionalne dramske forme, onog sadržaja koji je ruski roman već uspio „osvojiti“. Ostrovska, kao svjedok dinamičnih promjena u ruskom društvu tog perioda, prikazuje u svojim djelima najvažnije crte svake nove pojave, proniče u suštinu ljudskih odnosa i pokazuje glavne njihove pokretače, ulazeći u suštinu životnih proturječnosti, ostavljujući u naslijede komade, scene i tekstove iz kojih se o drami i o pozorištu može puno toga naučiti. Šteta za naše pozorište da nije iskoristilo do kraja takav jedan potencijal.

²⁹ „U scenskoj realizaciji, nastojeći da dosegnemo ovaj širi simbolični smisao, mi smo klasičnu strukturu komedije (komad u pet činova), razbili na fragmente, sažimajući i mijenjajući tako, u ime jednog modernijeg senzibiliteta, njen ustaljeni (konvencionalni) ritam (ritam prošlog vremena). Isto tako, i radikalna promjena moralnog stanovišta mladih u ovoj komediji (Aksjuša i Petar), nije nastala samo kao potreba eliminisanja ostataka romantičarsko-melodramskog sloja, već iz uvjerenja da je u ljudskoj šumi riječ o istom svijetu ‘praktične pameti’, i da su razlike između starih i mlađih samo u metodu, ali ne i u konačnom cilju. Ne želeći da se detaljnije bavimo prošlošću (život ruskog plemstva sredine XIX. stoljeća), mi smo u konceptu prostora (vizuelni aspekt predstave) namjerno odstranili istorijsko-dokumentarni balast vremena, uvjereni da će u tom odricanju od faktografije u prvi plan jači izbiti univerzalne poruke ove komedije. Ukratko: pokušali smo da pročitamo Ostrovske iz našeg vremena i u okviru naše teatarske poetike.“ Josip Lešić, afiša predstave. Arhiva Narodnog pozorišta u Sarajevu.

Предраг НЕШОВИЋ

ДРАМАТИЗАЦИЈА – НУЖНА ПОТРЕБА ПОЗОРИШТА

Свака драматуршка обрада, стваралачка интервенција на једном постојећем драмском делу је адаптација.

Енглези под адаптацијом сматрају преношење драмског или приповедачког дела на филм или телевизију. Французи адаптацијом најчешће зову сваки слободнији превод једног драмског дела, када преводилац изврши извесна скраћења и избацује делове који нису разумљиви у француском културном миљеу или чак када преводилац, преводећи дело, радњу комада пренесе у Француску. То је оно што се код нас у прошлости називало посрбама. Патрис Пави наводи да око појма адаптације у француској терминологији постоји доста збрке.

И Енглези и Французи драматизацијом дефинишу превођење приповедачке прозе у драмски облик. Драматизацијом се код нас сматра писање драмског дела на основу прозног предлошка, то јест драматизовање прозе (романа, новеле или приповетке). Иако је извор живота позоришта драмски комад, овај вид уметничком стваралашта јавља се у недостатку драматичара што, једном речју, покреће стварање позоришног универзума, позориште само, на различити начин и у различито време (ритуал, пасија, *commedia dell'arte*, импровизација, пантонима, физичка изражаяност), развија и црпи своју животну енергију и наставља се у будућност. Поглед на историју позоришта то нам потврђује: велике позоришне епохе нису увек и епохе велике драматургије. Средњевјековно позориште, *commedia dell'arte* или поступци модерног позоришта настали су из недостатка њихових драматичара. Нашем времену још увек не можемо подарити име заокружене епохе, но мноштво поступака који су се развили из позоришта могу бити знак да је и она пре епоха аутохтоног позоришног израза, но снажне плејаде драматичара. Један од поступака „самоспашавања“ позоришта у временима кризе јесте драматизација-адаптација. Позориште је посљедње закорачило у модерно време умјетности, иако му је Алфред Жари својим комадом „Краљ Иби“ написао пролог већ 1898; оно тек ствара изражаяне могућности једнако вредне данас већ класичним поступцима сликарства, музике, књижевности, филма. Позориште живо, уроњено у своје време и њему потребно, оно се само упушта у потрагу, у настојање, у стварање самог себе. Драматизација-адаптација је активан поступак који показује животност позоришта – тог сталног огледала свом времену.

Позоришта већих народа, снажнијих култура и традиција, јаче, драматске снаге језика, употребљавају овај поступак (користим овај израз „драматизација-адаптација“ да бих означио једнаку вредност поступка драматизатора-адаптатора стварању писца ствараоца предлошка) као начин преиспитивања и осавремењавања драматургије. Он је и разумљив у нашем времену преиспитивања свих вредности, рушења ауторитета, откривања мистификација и уклапања само оних особина што их прихвата наш данашњи „поглед на свет“. Шекспир се сажима, монтира, скраћује, адаптира, модернизује... но упркос мноштву промашаја, срећни су народи који у сваком

времену могу да подвргну „свог” Шекспира „мучењу” новог позоришног мишљења. У културама попут наше, позоришна реч у којој се налази нуклеус драматског, у којој постоји унутарња напетост што је тек позориште ослобађа, врло је ретка у „наших Шекспира” и треба је тражити негде другде: у прозном или поетском делу, у роману, новели, поеми, деловима које можемо сажети, којима и сами смемо да додајемо. Низ драматизација-адаптација у последње време код нас показује управо то настојање – ослободити „драму” из обличја у коме је скривена. Јасно је да је сав тај труд данашњег драматизатора-адаптатора само присила и нужна потреба у оскудици „чисте” драме. Засад је тај педагошки напор узалудан, и онај слабашни прилив неколико драмских комада годишње присиљава позориште да и даље тражи драматско изван његових извornog облика.

Ослобађањем позоришног израза све се више проширују могућности трансформације облика. За ту трансформацију пресудно је постојање нуклеуса драматске напетости, што ће га ослободити позоришна представа. Уз језгрa напетости, уз животност лица која постоје у књижевној основи, то су битне особине које нас упућују на скривену могућност претварања литерарног дела у позоришни чин. Актуелност, препознатљивост у свом времену, унутарња радња и напетост, тренутак прочишћења и ослобађања, структура лако преносива у драматургију представе, неки су од елемената које откривамо и који нас упућују на отвореност књижевног облика која се претвара у катарзу представе и могућност његовог транспоновања за сцену. Данас је та могућност, разбијањем класичних облика драматургије (драме, комедије, трагедије, мелодраме, бурлеске, гротеске, трагикомедије, монодраме) већа но икад. Трагање за изражajним могућностима данашњег и будућег позоришта отвара нам нуклеусе литерарних облика за које смо до данас мисили да их је немогуће драматизовати. Та тврђња заиста звучи заносно, али је изречена с безграницом вером у све могућности глумца и позоришта. Чак и помисао драматизације на први поглед у изразу статичног романа у представу, коначном чину драматизације-адаптације, појавом драматургије низа сцена, низа секвенци (позивамо опет у помоћ филмску терминологију) сценског следа везаног монолошким деловима главног лица које излаже радњу романа у „ја-форми”. У празним просторима, у спојевима којих није било у роману, позоришна презентација је посезала за сценском акцијом, сонгом, музичким прелазом или променом секвенце у секвенцу.

У случају претварања неких романа у сценски облик потребно је много веће сажимање фабуларног тока и елиминација низа „слепих уличица” основне приче, а с њима и елиминација већег броја лица. Идеја представе увек је: свесно редитељско-глумачко дисциплиновање наративној форми, подвргавање том облику, да би се у сиромаштву осталих развила највећа могућност говорне интерпретације. У простору говора, у његовој трансформацији, у тражењу акције унутар говора, креће се мишљење драматизације и тумачења тог литерарног предлошка. У појединим литерарним остварењима дијалошка форма се сама нуди да се пренесе на сцену. Набијеност, слојевитост и богатство језика, типови који се откривају у таквим прозним остварењима, крију у себи могућност глумачких откривања и живог проговарања кроз радњу. И у неким прозним делима дијалошка форма је присутна у наизглед монолошкој или „ја-форми”, у излагању једног

лица, наративном току или правом дијалогу. Код сваког од њих постојала је напетост радње која се ослобађала у активитету лица на сцени. Могућност драматизовања тих дела је видљива у животу карактера, спремних да на се узму стварне облике лица која су их чекала на сцени. У свим тим литерарним предлощцима постојала је могућност пророда кроз језик до живог лица, до карактера или типа, до ослобађања његове напетости кроз катарзу (појам катарзе се узима у аристотеловском значењу). То значење катарзе доноси финале крајњим продуктом драматизације, тј. представу.

Основна је замисао драматизације да се претвори књижевно дело у живи сценски израз, засебан и одвојен од романа. У драматизацији интервенисање у сам роман иде у раслојавање у опипљив, сценски простор односа, додира, прожимања стварних лица која су, у сценској метафори пренесена у простор поступком живе драматизације, тј. првенствено глумачко-редитељском идејом, из облика унутарњег монолога (књижевност) претворена у видљив сукоб (позориште). То се постиже преузимањем и додавањем неких делова ако то и није питање редатељско-драматизаторске идеје. Поступак који започиње откривањем (проналажењем) дела спремног за преношење на сцену, а завршава готовом казалишном представом, у себи је целовит и немогуће га је поделити на књижевно-драматизаторски и практично извршни-редатељски, глумачки или сценски део.

Питања која се често постављају, након неких (неуспелих) представа-драматизација, везана су уз познавање књижевног предлошка. У њима је нејасан развој догађаја, лица су нецеловита, много је токова радње. Једном речју: треба понети роман и листати га као водич кроз представу. Представа је увек засебан чин, као што је и позоришна уметност засебна и одвојена од књижевности и осталих облика уметности (око те чињенице и код нас се још и данас многи споре). Она је одвојена од свог предлошка, била то „права“ драма или драматизација; њој је тај предложак у тренутку сценске материјализације само један од елемената. За познаваоца књижевности представа на њему знаном делу могућност је поређења, критичког оцењивања и дела и представе, откривање нових валера које она открива. Познавалац, пак, није претпоставка представе, то је отворен, чист, неупућен, заљубљени гледалац-откривач. Он није прочитао роман, за њега свет представе почиње тренутком уласка на исту позорницу с глумцима и полаганим сазнавањем и препознавањем лица на сцени и њихових судбина. Равнотежа у роману другачија је него у представи; у сценском читању чине се крајна сажимања, краћења, да би се прича устремила свом врхунцу у сабитом дијалогу што затвара целину представе. Редатељ се опет меша у задатак драматизатора-адаптатора и поставља му своје услове. Архитектура представе, тј. њена драматургија, настаје мањим захватима у књижевно ткиво – заокруживањем целине, краћењем, понављањем – а много већим настојањем у простору глумачко-редатељског тумачења. Читав напор је усмерен једном циљу: стварању самосталног, новог дела, позоришне представе.

Иако су у неким прозним делима поглавља највећим делом писана у дијалошкој форми, постоје описни делови који се могу прихватити као дидаскалије. Тумачење представе одваја се од тог дословног описа простора и лица у њему. Дакле, ако књижевни предложак поседује унутрашњи говор

који може да се пребаци у говорни облик споразумевања особа на сцени. Премда се за почетак глумачког рада на представи–драматизацији сачини драматуршка целина, она се мења и подешава све до задњих проба комада. У случају да је аутор дела жив, и ако још прискочио у помоћ дописивањем и мењањем, драматизација романа се доводи у посљедњем предлошку до видљиве разлике с оригиналом.

Избор овог или оног дела, сцене, догађања, лица, акције у роману подређују се увек основној идеји драматизације, тј. представе; он је увек крајње личан и ретко рационално објашњив. Видљив је једино у представи; ако је лице живо; истинито и право, његов избор у далекој првој фази размишљања над романом био је тачан. Као што се и избор баш тог књижевног дела у представи потврђује његовом животношћу. Интуиција нам може шапутати да је нешто „баш то“ — „оно нешто“ што може да се уради. Уверавања нам треба да се то осећање, та слутња претвори у могућност, у давање шансе, у покушај остваривања.

Драматуршка интервенција за време рада на стварању представе често одлучује хоће ли овај или онај део, пасус, или одломак, пореметити равнотежу целине и њен ритам. Тако се пут од предлошка своди на меру функционалности и основне драматуршке јасноће, а дијалог лишен пространих токова и усмерен јасном циљу представи. Очите драматуршке вредности, које су наравно присутне у литерарном остварењу тек интервенција драматизатора-адаптатора ослобађа, и ствара засебне драматуршке облике (позоришне комаде). Ето мале–велике користи за позориште.

Крајњи облик драматизације–адаптације, који прелази у ауторство, јесте стварање целине комада монтажом различитих делова једног или разних предложака и дописивањем делова који их вежу у нову, другачију целину. Представе настале од драматизација толико су се у књижевној основи одлепиле од дела од којих су сачињене да су прерасле у засебна, самосвојна позоришна дела. Те представе показују и крајње испреплитање драматизаторско–редатељске мисли; у њима је све подређено „диктаторско–редатељском“ начелу и идеји. У свом изразу то су представе авангардног израза у којима се врши ново структурисање времена, простора, односа делова према целини, традицији, историји, идеји, акцији. Та драматуршка целина ствара се по сасвим новом плану драматизаторове маште, по плану различитом од могућности оригиналa. Та се целина изнова поставља и уобличује по унутарњој слици будуће представе. Почетак и први подстицај за ту врсту драматуршког сажимања долази од основне идеје представе, у њој се откривају делови који је исказују, за њу се врши избор и монтажа, њој се подређује целина. Таква врста ангажованих комада, комада идеја, ретка је у професионалном позоришту. „Надреалност“ драматуршког и редитејског поступка још увек је тешко прихватљива за „реалистичност“ глумачког мишљења које му се супротставља. То је питање превладавања позоришне традиције (и драматургије) које се с муком, али неумитно, врши. Драматизаторско–адаптаторски напор уклапа се у то мењање. Кретање и развој позоришног израза тиме је у уској вези с развојем драматургије која у ово време еклектике нема своју снажну плејаду представника, али има мноштво појединачних трагалаца за средиштем и идејом судбине данашњег

човека. Та потрага је уочљива у сваком правом и успешном примеру драматизације-адаптације.

Важно је увек имати на памети недељивост редитељске идеје од идеје драматизатора- адаптатора. Уочљива је чињеница да је већину драматизација учинио сам редатељ. Све адаптације су, већином, дело адаптатора-редитеља. У простору позоришта уопште, могу се набројати успешне адаптације-драматизације углавном илјусних редитеља. Јер управо редитељ-адаптатор много више од писца-драматизатора види и у наоко позоришту непримерној структури дела могућност претварања у живи сценски предложак. Редитељ и драматизатор сажимају у себи познавање књижевности (њених облика, израза, језика) и владање изразима, облицима и могућностима данашњег позоришта; наглашавам данашњег јер је позориште, открићем другачијих изражаяних могућности, тек данас спремно да се претопи и преузме неке од структуре модерне књижевности. Захват драматизације – за мене је неодвојив од режије – увек стреми том циљу, том једином питању на које покушава да одговори филозофија и уметност: „Шта смо ми у свом времену?”

Драматизатор–адаптатор, кроз своје осећаје и разумевање света око себе, покушава преко свог стваралачког напора да открије неке манифестације човека које откривају ту судбину. Сваки такав покушај дубоко је личан и за њега не постоји изграђена поетика. И мој напор да уобличим нека искуства драматизаторско–адаптаторског рада завршава у тренутку стављања на папир. То може бити тек путоказ кроз прашуму коју свако мора сам да прокрчи. Драматизација тек је замена за аутохтоно драмско дело, и све док писци неће своје драматско осећање света уобличавати у драмски облик, позориште (под тим заједничким појмом подразумевам и драматизатора и редатеља, глумце, сценографе) ће морати да трага за њим у многим прикривеним облицима. Без обзира на разлоге (очито имамо јако мало драматичара) драматизација је пут ка драми (позоришном комаду на шта можда указује ово размишљање), само је једна могућност обогаћења драматургије. Тек у простору, кроз реч и покрет, у времену, у илузији стварности, добија димензије пуног, универзалног, али ипак привида вечности. Тај продужетак, тај живот након смрти, то грозничаво трагање, то „Зашто?” и свест да га је немогуће наћи, то питање што га поставља свака уметност, циљ је напора драматизатора–адаптатора и његовог стварања позоришне представе. Једино је извесно да је тај циљ неизвестан, али је он једини светионик према којем треба да се креће у покушају да се открије и расветли језгроти напетости што га скрива неко књижевно дело. У тамној ноћи трагања за нашим животом светло светионика на обзору огромна је нада.

Marijana PETROVIĆ

8. BIJENALE SLOVENAČKOG LUTKARSTVA

U Mariboru je od 10. – 13. septembra 2015. održano 8. bijenale lutkarskih stvaralaca Slovenije. Domaćin, Lutkovno gledališče Maribor, u čarobnom zdanju minoritskog samostana izgrađenog u 13. veku, a danas izvanredno adaptiranog, ugostilo je brojne lutkarske poslenike na svojim pozorišnim scenama i obezbedilo prostore za predstave, izložbe, predavanja, razgovore, prezentacije... Selektor festivala, Uroš Trefalt, slovenački reditelj, profesor na FAMU u Pragu, je rekao da je odabrao različite, ali podjednako zanimljive i kvalitetne predstave.

Festival je počeo predstavom za malu decu, "Turlututu", Hervé Tullet-Matija Solce, Lutkovnog gledališča Ljubljana (saradnja sa Centrom za kreativnost mladih Tinqueux, Francuska), u kojoj glumica Maja Kunšič ulazi u svet stvari dok pratimo kako se prema njima ponaša. Ljupka predstava, klovni jada bez cirkusa, pantomima, sa zvukom ljudskog glasa kao elementarnim tekstrom: ukratko minimalizam, koji otvara pitanje šta je lutka. U zemlji prstnih lutaka, Jelene Sitar Cvetko (Lutkovno gledališče Zapik i Kuća dece i umetnosti) izgubila se mala guska Liza koja zna samo da je njen dom tamo gde ima puno svetla, muzike i plesa i poziva publiku da joj pomogne da ga nađe. U tom traženju, kroz predstavu, omogućeno nam je da budemo njen deo, upoznavajući se sa brojnim mogućnostima upotrebe prstnih lutaka i igrica sa njima. Deca, 2-3 godišnjaci, nisu ni primetila, kad i kako su ih glumci uvukli u igru da igraju jedni za druge, uspevajući da im održe pažnju ceo sat. Posle predstave posetioci su imali priliku, da sami za sebe naprave prstnu lutku kakvu žele i da je ponesu kući.

Osnovni kvalitet predstave "Krabat", Otfried Preussler - Ulrike Quade (Lutkovno gledališče Ljubljana, Ulrike Quade Company, Holandija, Oorkaan, Holandija, Umetničko društvo "Konj") počiva na moćnoj likovnosti: minimalizam lutaka od drveta, drveni stolovi na točkovima, video (nacrtan svet koji postaje stvaran). Na sceni su muzičari i pevačice, koji postaju animatori. U ovoj predstavi postoji problem sa dramaturgijom, jer, ko već ne zna priču, teško može da razume. Predstava za odrasle, izvanredan lutkarski mjuzikl Spake, Rok Vilčnik (po motivima filma "Freaks") - Bojan Labović, (Lutkovno gledališče Maribor), postmodernim pristupom, uz pomoć estetike ružnog, temama, kao što su: predrasude, normalnost, manipulacija, estetika i etika, elementima Brehta, glumom i umetnošću animacije marioneta, osvojio je autorku ovog teksta.

Predstava "Pinokio" (Lutkovno gledališče Ljubljana i Umetničko društvo "Konj") je rađena po staroj Kolodijevoj priči, u režiji Silvana Omerzua, čiji koncept nije ostavljao prostor za tehnološke inovacije ili semantičku slojevitost, u meri u kojoj to nije uneo u priču podeljenu na bitne scene, ni autor literarnog predloška. Odsustvo suvišnih elemenata je doprinelo većoj pažnji. Srce i pupak (AEIOU pozorište za bebe i malu decu i "Kuća dece i umetnosti") su zajedno osmisliле i oblikovale Katja Kähkönen, Mateja Ocepek, Katja Povše, veoma jednostavno, maštovito i duhovito. Glumice, kao Dr Krasta i Dr Koža, vode kostimirane gledaoca (koji su, da bi postali njihovi asistenti, stavili medicinske nazuvke i kapice za kosu) u interaktivno putovanje kroz unutrašnjost tela. Stupanjem u kobajagi operacionu salu, igrajući se, deca upoznaju organe i funkcije svog tela, istovremeno ulaze u

svet lutkarske i likovne umetnosti. U realizaciji autora je vidljivo poznavanje razvojne psihologije. Ovo je senzorsko pozorište, didaktična i umetnička igra, interaktivna instalacija i igraonica.

“Mali plavi i mali žuti” (Lutkovno gledališče Maribor), je predstava po originalno oživljenoj slikovnici Lea Lionija, tako što je reditelj Miha Golob osmislio efektan način animiranja predmeta i boja, posredno, magnetima. Igrajući se bojama, pratimo priču od belog platna do raskošne slike. On je pronašao neobičan i izazovan način da čestim scenskim iznenađenjima provocira gledaoce na stalno rešavanje zagonetki kako, šta i zašto se događa. Uočljiv je i njegov talenat da izvuče maksimum stvaralačkih mogućnosti glumaca, čije su minimalističke reakcije moćno dopirale do publike. Ova predstava na originalan, duhovit, jednostavan i deci razumljiv način, problematizuje različitosti i njihovo prihvatanje, pokazujući da kada se dve oprečne stvari spoje, dolazi do rađanja nečeg novog i boljeg. Predstava inspirisana slikovnicom Wolfa Erlbrucha “Patka, Smrt i lala” u režiji Fabrizia Montecchia, kome je ovo treća predstava sa temom smrti, u kojoj jednostavno i jasno tretira duboku filozofsku temu smrti (sa kojom se treba sprijateljiti) u svim elementima predstave, na poetičan, topao i humorističan način. Gledaoci su na sceni, blizu scenskog dešavanja. Bogat jezik pozorišta senki, koje su most između života i smrti, belo platno čas zategnuto, čas lelujavo, dok su lutke bliže ili dalje od izvora svetla, koje u ovoj predstavi podržava intimnu atmosferu i u punoj je harmoniji s filozofskom porukom priče, dok se muzika Mitje Vrhovnika Smrekara utapa u vizuelni sloj predstave, stvarajući i doprinoseći intimnosti i toplini atmosfere. Deca nisu plakala, a odrasli su bili tužni.

Reditelj i autor muzike Matija Solce je veoma maštovito osmislio predstavu “Vremeskop”, izvedenu u prelepom prostoru muzejskog depoa nameštaja (Lutkovno gledališče Maribor i Međunarodni centar lutkarske umetnosti MCLU Koper u saradnji sa pokrajinskim muzejem Maribor). Izvanredni glumci su publiku vodili u nežnu zvučno-vizuelnu šetnju kroz istoriju Maribora. Vremenska mašina nas je uvela pravo u stvarne avanture, običaje, bitke stanovnika, koje predstavljaju animirani predmeti, ručne lutke i zvučne, senzualne i vizuelne instalacije. Iz ormara, fijoka, sanduka, kutija, pojavljivali su se stari predmeti, kao likovi određeni umetnošću animacije. Prefinjen osećaj za ritam i prijatni glasovi glumaca su pratili radnju, te uz osvetljenje, unosili kabaretsku atmosferu. Ovom predstavom je obilazak muzeja nadgrađen u svojevrsno umetničko iskustvo.

Festival je ponudio i više predstava za decu i odrasle van konkurenkcije. “Lampica, grašak i pero” (Lutkovno gledališče Ljubljana) je visoko estetizovana, poetična predstava za decu od godinu i po dana, koju je po motivima bajke “Princeza na zrnu graška” H. K. Andersena, režirala Katja Povše. Svet mašte, asocijaciju na planete, među kojima putuje princ tražeći svoju princezu, a kostimi glumaca, promene i razlike u oblicima scenografije se uklapaju u iluziju, zajedno sa arhetipnom, nežnom muzikom, koju proizvode metalofon, zvončići, harfa, ljudski glas... Sve je izgledalo kao san u mehuru od sapunice, da je autorka ovog teksta želela da predstavu odgleda dva puta zaredom. U svojoj “Zvučnoj kuhinji” (Institut Federacija) Peter Kus se ovog puta bavi sinestezijom čula sluha i ukusa. Radnja se odvija u kuhinji, a gledaoci su gosti. Kuvar izgubi čulo ukusa i otkriva da bi mogao da ga kompenzuje stvaranjem i slušanjem zvukova, tako od kuvara postaje muzičar i kompozitor, koji pred publikom, koja mu pomaže, “kuva” zvuke.

Autor Matija Solce, odigrao je svoju predstavu "Pavliha Revival" u formi tradicionalnih ručnih lutaka, uličnih crno humornih, satiričnih predstava, sa lutkom, Slovencem Pavlihom, na brodu koji je plovio Dravom. Noćni sati su bili rezervisani za predstave namenjene odraslima. "Uvek ista priča", monodrama Zorana Petrovića (Lutkovno gledališće Maribor u saradnji sa pozorišnom akademijom DAMU iz Praga) je spoj humora, raznovrsne muzike i promišljenih pokreta, koreografije, a istovremeno konflikt sa samim sobom i konflikt između ljubavnog para. Partner je odsutan, a njegov simbol je (animirani) ruž, šešir, cipele, ponekad je zvuk klavira na sceni "odgovor partnera". "Junak našeg doba" (Lutkovno gledališće Ljubljana – BiTeatar) u režiji Zala Sajka je autorski projekat sa malo motiva iz romana Ljermontova, u kome se predstavlja naš odnos prema ličnim stvarima nekog drugog i koliko nas predmeti koje imamo definišu: odeća, flašice parfema, plišani meda... Glumica ih odlaže u kofere da bi ih sačuvala za buduće generacije. Predstava je spoj brojnih tehnika: od videa (glumice) i lutkarske animacije do igre, koje nisu nužno u međusobnom odnosu. Performans "Corporis animati" Zorana Srdića Janežića (Zavod Gulag, omladinski kulturni centar Maribor – Kulturni inkubator, Lutkovno gledališće Maribor, Narodni dom Maribor), osmišljen u tehnološko-industrijskom duhu je interaktivna vajarsko-lutkarska predstava, koja preispituje granice i odnose između čoveka i praseta, kipa i lutke, klasične i digitalne vajarske tehnologije, povezivanjem savremenih medija daje gledaocu utisak upletenosti u stvaranje nečeg novog, naprednog.

Iz bogatog pratećeg programa festivala treba pomenuti izložbu o partizanskom lutkarskom pozorištu (kojom je obeležena 70. godišnjica), "Pavliha u uniformi", koja nam je omogućila pogled unazad kroz vreme. Pre otvaranja izložbe, izvanredno je pevao hor lutkara, a autorica izložbe Jelena Sitar Cvetko je ukratko predstavila junake i aktivnost partizanskog pozorišta u Sloveniji (dostupno na: <http://partizansko.gledalisce.si>). Razgovor o pozorištu i lutkarstvu u obrazovanju je otkrio značaj učenja umetnošću kroz umetnost. Predavanje na temu Lutkarsko pozorište kao prostor učenja simboličkih jezika, održali su Marie Raemakers i Rob Logister, članovi teatra Lichtbende iz Amsterdama (Holandija). Oni su predstavili svoje dugogodišnje pedagoško iskustvo na polju pozorišne pedagogije i kulturno-umetničke projekte koje njihov teatar sprovodi po školama. Slovenački lutkari su imali i mogućnost da se svojim reklamnim, pisanim i snimljenim materijalima ili prezentacijom predstave stranim gostima, ali je ostalo nepoznato zašto je mali broj onih koji su tu mogućnost iskoristili.

Uručenju nagrada su prisustvovali ministarka za kulturu Julijana Bizjak Mlakar i gradonačelnik Maribora Andrej Fištravec. Žiri u sastavu: Simon Hart, Mojca Jan Zoran i Jasna Vastl, dodelio je ansamblu predstave "Mali plavi i mali žuti" nagradu za originalnu vizuelnu adaptaciju slikovnice, a za obradu/prilagođenje kompleksne teme i njeno oblikovanje u jednostavnu, integralnu i duhovitu pozorišnu celinu, predstavi "Srce i pupak". U predstavi "Patka, Smrt i lala", nagrađeni su Federika Ferari (Federica Ferrari) za likovnost, muziku Mitja Vrhovnik Smrekar (i u predstavi "Pinokio"), a Asja Kahrimanović i Polonca Kores za najbolju glumu i animaciju. Specijalno priznanje po odluci žirija dobio je Miha Arh, za majstorsknu minijaturu u predstavi "Pinokio". Reditelj Matija Solce je primio nagradu za režiju predstave "Vremeskop" Lutkovnog gledališća Maribor, koja je osvojila i Grand prix festivala.

Festival je završen izvođenjem predstave "Tutu" u izvođenju trupe "Lichtbende". Posle svega viđenog, mogli bismo da zaključimo da je slovenačko lutkarstvo duboko udahnulo svežinu. Talentovani glumci su sve bolji, raznovrsnost inscenacija: kako poetika šarene lakoće na sceni, radost, smeh, tako strogost skromnosti, jednostavnosti, čistote, pa majstorska klasika uz postmodernu; jednom rečju sve je više mašte. Slovenačko lutkarstvo dobija sve izrazitije svoj autentičan izraz i kao takvo postaje prepoznatljivo uz svu svoju raznovrsnost.

Горан ЦВЕТКОВИЋ ПОЗОРИШНЕ КРИТИКЕ

ХРОНИКА НЕПРИЛАГОЂЕНОСТИ

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ – према тексту Славенке Миловановић, Милоша Латиновића и редитељке Иване Вујић – копродукција МАДЛЕНИАНУМ-БИТЕФ Театар – 3. децембар 2015.

Ауторска екипа пројекта **МИЛОШ ЦРЊАНСКИ** ушла је врло амбициозно у припрему ове позоришне хронике. Очигледно је да су истражили много доступних биографских и историјских извора, да би сагледали личност и дело овог прослављеног песника и писца, чији живот обилује драматичним преокретима и неочекиваним догађајима, уз неодољив шарм *enfant terrible-a*, каквим се Црњански стално представљао. Није небитна чињеница његово тотално несналажење у политичким околностима, које су додуше, у време његовог богатог живота – биле заиста зачудне и зачуђујуће, тако да ни много виспредије политичке персоне у свету, нису нашле прави одговор на питања која су постављана на историјској позорници. Српски патриота, рођен у Румунији, био је војник Аустроугарске царевине у рату против Србије! То је свакако једна од првих контроверзи која је Црњанског трајно обележила – створила код њега неки неизлечиви бол и осећај кривице, са којима се борио до краја живота. Његово песничко дело увек покушава да одговори на његове унутарње борбе савести и доказивања припадности. Бонвибански живот између два Светска рата у Београду и по Европи, резултирао је очекиваном опсесијом уређене државе и симпатијама за, тобожњи, просвећени апсолутизам, аустријског мазала Хитлера, човека који је на крилима националне освете покренуо трагично клатно историје и у међувремену фасцинирао многе европске мудре главе, а за собом оставио пустош. Бекство Црњанског у Лондон уз поражену краљевску и државну елиту Србије и Југославије, оставило га је у несрћном изгнанству и мучеништву неприлагођености десетак година, до организованог повратка у домовину. Вратио се на изричит захтев нове власти СФРЈ и Београда, на предлог Амбасадора и уз асистенцију Александра Ранковића, главнокомандујућег полицијских снага чувара Револуције, против које је сам Црњански био свим срцем. Још једна недоследност, песнички хир или људска неодлучност – и опет неприлагођеност! Кад се вратио у Београд, постао је прави целебриту и то примао смилено и кротко, достојанствено и захвално. Мера његове уважености био је Нобеловац Иво Андрић, са којим је поделио стручну јавност и широко читалиште. Данас се Црњански сматра једним од стубова српске и југословенске културе и литературе. Уз све то, занимљиво за биографску драму, имао је врло сложен приватни живот, са пуно занимљивих детаља – сумњи и пораза, фрустрација и нерешивих дилема. С обзиром на велики рад у припреми овог комада, ауторска драматуршка екипа, могла је склопити и много занимљивији позоришни пројекат. Овако, остали смо на праћењу једне прилично уобичајене

ХРОНИКЕ, у којој је Црњански играо главну улогу, иако је заправо био, како су догађаји стварно текли, само статиста у сопственом животном путу. Судбина се поигравала њиме, а он је лебдео у облацима маште и сањарења, никад заиста одрастао и никад свестан свог стварног положаја у друштву и књижевности. Тај стварни живот је у овој драмској хроници приказан са прилично познавања околности и са тачним проценама преокрета и догађања на политичкој, књижевној и историјској позорници Европе и Југославије, Србије и Београда. Та објективна слика стварности приказана је у представи Иване Вујић и сарадника, у копродукцији МАДЛЕНИАНУМА и БИТЕФ Театра, сасвим офрље изабраним средствима илустративних скица – фото и видео материјалом и плесно-глумачким сценицама, које изводе млади глумци и глумице, вероватно још студенти слабих гласића и неоформљене глумачке апаратуре, са повременим плесним нумерама чланова БИТЕФ ДАНЦЕ ЦОМПАНУ. Ова сценска компасерија прати једну праволинијску, породично-песничку причу, у којој глумац Тихомир Станић игра претерано фрустрираног песника Црњанског у разним општим ситуацијама, које делују сасвим познато и понешто банално, за тако комплексан живот једног необичног ствараоца. У игри Тихомира Станића нема нијанси – он је мање или више љутит из сцене у сцену, а понекад и рецитује стихове великог песника, као далеки одјек небеских ломова душе једног човека, који се осећао издан или као издајник сам, немоћног да ухвати кормило ни свог живота ни талента, а поготово не историје и стварности. На сликама које се приказују као видео пројекција на зидовима позорнице за време представе, Црњански делује смилено, мудро и свестан својих вредности, а у представи је непрестано у грчу и бесу несхваћеног примадона. Сећам се да је Станић слично играо и улогу Милована Ђиласа, па је ово ипак, једно неодговарајуће понављање, не баш примерено лицу који игра. Најслабија тачка целог пројекта је немушта и непотребно дистанцирана, кротка и потиштена Даница Максимовић, у уз洛зи жене Милоша Црњанског – Виде. Њена тужна, пихтијаста стрепња над њим, њено поданичко пристајање на све, иако се ништа и не догађа, израз је потпуно застареле и испразне фразеологије о оданости жене великог човека. И неколико осталих ликова, од невероватно баналне појаве двојице службеника Британске владе, који су приказани као површна слика хомосексуалаца из кафанских вицева, па до чланова групе за притисак из Избегличке организације, ватрених противника Тита и Нове Југославије, као и илустративних поставки главних лица у младости, као са разгледница и породичних фотографија – били су део слике, где су наивно и неубедљиво звучали књишки дијалози, летимично постављени и изведени.

Представа – хроника о Милошу Црњанском, иако нуди средства мултимедијске продукције, заправо је праволинијска прича – скоро гимназијски животопис познате личности, са освртом на његово време. Слике на видео пројекцији, као и мизансцен, дијалог, концепт ликова, линија радње... све је то било само још једно лице ИСТЕ приче без праве драматике – споро, развучено, самодовољно, ником намењено и досадно препричавање немаштовите литерарне грађе, за нешто можда много озбиљније од овог позоришног покушаја. Толико – до неке боље прилике!

РАЗИГРАНО ПОЗОРИШТЕ – ГЛУМА О ГЛУМИ

БАЛОН – текст Mate Матишић – режија Мислав Бречић – копродукција ТЕАТРИ EXIT и 2000, Загреб – гостовање у АТЕЉЕУ 212 – Београд – 13. новембар 2015.

Оба загребачка тетра – и EXIT и Театар 2000, окренути су глумцу као главном ствараоцу и носиоцу представе. То се у досадашњем раду ових трупа показало као врло реално и врло успешно – поједине представе ових позоришта убрајају се у НАЈНАГРАЂИВАНИЈЕ у историји хрватског глумишта – као што је случај са дуговечним Ехитовим КАУБОЈИМА. Писац Mate Матишић познати је театарски зналац – писац је и музичар - позоришни текст и филмски сценарио, као и музика за представе и филмове – то је поље његовог кретања у свету уметности. Вештина којом он ствара карактере и ситуације, може се мерити са вештином Мира Гаврана, али има више неке непатворене, наивистичке поезије и лакоће отвореног срца опуштеног рокера. Међутим, његови заплети нису ни најмање наивни и нимало наивно састављени. То су приче искуства и знања о свету и његовим пукотинама, пуне осећаја за исклизнућа из трачница уобичајеног понашања. Машта и поезија, укрштени са јасним критичким отклонима и веселим кабаретским жаокама, доброта и непокорност, лудило и криминално окружење, вештина склапања изразитих сценских гегова – то су главне карактеристике комада БАЛОН Mate Матишића.

Е, сад – кад је тај материјал дошао у руке редитеља Мислава Бречића и савршено спремних на авантуру, глумаца Ксеније Маринковић, Ане Марас, Крешимира Микића и Вилима Матуле – почела је да се ствара магија хистриона. На сцени нема скоро ничега – простре се један тепих, на који се поставе четири столице и један ниски стојић – све остало је ЧИСТА ГЛУМА! Све почиње крајње уобичајено за позоришни свет – муж, познати глумац, наизглед сметени Вилим Матула, остао је до зоре у неком, он каже – пијаном друштву, а она – глумица која због трудноће не игра и зато је фрустрирана, Ксенија Маринковић – сумња да је био са неком љубавницом. Наравно – породично-глумачка свађа – љубомора, претње, сузе, обећања, ситне лажи, опасност је на видику!... У то се из стана изнад, појави новодосељени комшија – опет врло смотани Крешимир Микић, који моли познатог глумаца да му дође развеселити супругу, јер да је она у тешкој депресији – због трагичног губитка сина. Незгодан задатак – али он нуди новац за услугу. Глумац, Матула, наравно одбија новац, али прихвате улогу забављача из хуманих разлога, са лаким отклоном – сад ћу још играти и по кућама! И почиње кућни шоу – несрећна супруга комшије – Ана Марас, сасвим је уцвељена и скоро кататонична. Седи и држи један огромни БАЛОН на крилу. Вилим Матула почиње да изводи неке своје познате цаке из улога о којима комшиница већ све зна – она је његова обожаватељка, то јест, била је док је уопште ишла у позориште, пре личне трагедије. И ту почиње глумац да допуњава свој репертоар, а у игри му се придружује прерушени Крешимир Микић, који игра два лика из приче коју Матула прича – једног полицајца и једног криминалца, браћу близанце!

Наравно, настаје права ренесансна комедија, ситуације, карактера, забуне... све је смешно-да смешније-не-може-бити! Глумци бриљирају, а комшиница се једва по који пут насмеје. Врло је тешко остати тако

концентрисано удаљен од весеља, које пружају ова двојица маестралних глумача – не зна се ко је бољи и смешнији – али пажљива Ана Марас – тужно гледа све њихове керепеке, којима се публика неодољиво смеје до суза. Глумачка вештина, спретност, телесна покретљивост, маштовита кореографија Ирме Омерзо... све то представљало је прави ГЛУМАЧКИ ПОЗОРИШНИ ПРАЗНИК. Наравно – главна улога коју у кућном скочу игра Вилим Матула да забави комшиницу је СВЕЋЕНИК – католички поп и то по наговору полицајца, који тражи од њега – атеисте – да испровоцира његовог, полицајчевог, рођеног брата криминалца, који је, мислећи да је на смрт болестан - тражио попа за исповест. Ту се дакле, уплиће, поред полиције и криминалне средине и црквена средина – а онда се свему томе сви весело и надахнуто СМЕЈУ! Настаје прави правцати кабаре без краја!

У целој тој веселој заврзлами карактера и замена лица, уз веште преокрете Крешимира Микића, док игра час полицајца час криминалца – и комшиница се полако опусти и скоро да ужива у веселом каламбуру. А онда – рез – настаје проблем. У једном моменту Вилим Матула покуша да ступи са њом у физички контакт и ДОДИРНЕ БАЛОН! Ту настаје њен болни крик који никако не престаје. Она наиме, верује да је тај балон пред смрт надувао њен покојни син и држи га као реликвију – сматра да је у балону последњи израз, последњи дах – душе њеног сина и она га има стално уза се, не испушта га, као да контактира са сином кога више нема. На крају веселе параде, отвори се једно од коначних питања – има ли душе, има ли смрти, како се то зна и ко у то верује, а ко не верује? За час се од разигране бурлеске створи филозофска расправа. Кратка, једноставна и убитачна. Крај тужан колико је и цела представа смешна. Остаје уцвељено и заувек неутешно мајчино срце, уронило у илузије и веру у чудо. Наравно, њен муж, комшија из прве сцене, Крешимир Микић, објасни збуњеном глумцу Матули – да он повремено поново мало надува балон, који се временом и по физичким законима, свако мало издвува! Ех, још једне чаролија је нестала у тврдој реалности! Али то је позориште зар не? Улажење и излажење из сна... у стварност из илузије... из имагинације у свакодневицу.

Одлична представа, богата, а једноставна – сва на глумачкој имагинацији и вештини писца да ту имагинацију покрене. Баш добро гостовање, нема шта! Дођите нам опет.

ЧИКО, ЧИКО – КАКО ДА БУДЕМ ГЛУМАЦ, А ВЕЋ САМ ПОЛИТИЧАР?

ГОВОРНА МАНА – аутор и редитељ Горан Марковић – копродукција НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ – СРПСКА ДРАМА, Приштина – са седиштем у Грачаници и ЗВЕЗДАРА ТЕАТАР – Београд, 12, фебруар 2016.

Случајно сам, ако случај уопште постоји – баш јутрос на facebook-у видео један врло духовит спот у коме Хитлер говори на једном од партијских митинга, а звучна матрица тог спота је нека згодна роџк композиција. Тако се у овом кратком филму духовито спаја невероватна Хитлерова имагинација у смислу перформерских детаља, ватрене емоције и сугестивног, минималистичког или разиграног мизансцена – покрета, махања рукама, главом, телом, севања очима, наглашеним истурањем браде и усана, тако да карактеристични, комични бркови дођу до израза – делују као страшило-

плашило и као кловновска маска истовремено! Можда би баш тај духовити спот могао да се пушта као недвосмислени увод у представу Горана Марковића – ГОВОРНА МАНА!? Јер – и у тој представи ради се о томе како се постаје глумац – политичар, или заправо како се то увежбава тактика која се може назвати ВУК ДЛАКУ МЕЊА... а наравно, онај други део остаје неупитан – АЛИ ЂУД – НИКАДА!

После много година од премијере овог текста 1997. године, сада је дошло до тога да га режира сам аутор и то у позоришту Срба са Косова – у Грачаници. После представе ХОТЕЛ КОСОВО која се духовито и опоро обрачунава са једним слојем проблема, везаних за лажне улоге на Косову и за последице играња тих улога – мудро и храбро руководство овог позоришта, позвало је Горана Марковића да постави свој врло духовит комад о политичарском преоблачењу из коже вука у кожу овце, али са и даље искеженим зубима велике звери. Наравно, аутор је вешт сценариста и неће да остави комад на нивоу кабаретског скеча – што би лако могао и имао би доволно успеха. Марковић жели да склопи комплексну причу и смешта је, пре свега, иза кулиса једног имагинарног позоришта у Београду и у причу уводи молијеровске мотиве глумачких љубавних заврзлама. Тако изукрштана радња даје богате могућности за раслојено разматрање обе теме – и љубавне и то са аспекта трајања и распада везе између старијег глумца и младе старлете, али са посебним освртом на улогу новог љубавника и заштитника, у лицу новокомпонованог политичара. Е баш тај политичар постаје централна личност и сасвим свежа драмска фигура у овом комаду, као уосталом и у нашем савременом животу. То је сасвим уличарски тип политичара које данас срећемо на сваком кораку – па зар није на једвите јаде смењен један министар који је на конференцији за штампу јавно нудио сексуалне услуге присутној новинарки и то на најгори курварски начин... сасвим спонтано и уз осмех! Дакле – у гардеробу великог глумца и педагога, упада анонимни и дискретни младић са молбом да му бард одржи часове глуме – да му исправи говорну ману, али и да му усади сигурност у наступу пред масом. Професор одбија, иако му се нуди неубичајено велики новац за те часове, али некако, ипак пристане и ми у неколико наврата гледамо како се ти часови одвијају. Млада глумица треба да добије једну важну улогу, али појављују се друге претенденткиње и њихови моћни заштитници. Кад је скоро изгубила ту улогу, помоћ из сенке пружа јој млади политичар, заправо опасан моћник који повезује полицијску, криминалну и политичарску структуру друштва – и она улогу добије! АЛИ – изгуби и политичара – који јој је наравно, у међувремену постао љубавник и глумачког барда, као и ореол моралне чистуница – све је постало банална трговина у којој је монета политичка моћ и сила опасне претње, у замену за сексуалне услуге. Тешка и ружна морална слика и позоришне и полицијско-криминално-политичке средине у Београду.... те 1997. године. АЛИ – у савременој поставци, овај комад Горана Марковића делује сасвим свеже и савремено. Поготово је тај комад интересантан за косовску политичку ситуацију, где се већ дugo не зна ко игра коју улогу – Председник Владе и Државе самопрокламованог Косова – свакодневно трпе оптужбе за тешке ратне злочине, а лидери српских политичких странака већ су осуђени за терор над цивилима... Држава Србија и даље у Уставу држи Косово и Метохију у свом саставу, а овамо, кад неки политичар из Београда

хоће ненајављен да дође у посету косовским Србима и прича им бајке о будућности – полиција га врати са границе!

Тихомир Станић игра великог глумца и професора који подучава младог политичара говору и глуми, али од њега учи општа места живота у политици, схваћеној као зверињак. Он своју улогу игра прецизно и тачно, са великим искуством и убедљивошћу. Младу глумицу игра Јелена Орловић – млада и нежна глумица, која је унела сву своју младост и истанчана осећања у вибратор комплексне моралне провере, на којој се налази једна таква фигура у животу. Одлично! Али, ипак је централни лик ове троструке игре био млади политичар-полицијац-криминалац, кога сасвим необично, дискретно, непатворено, али и чврсто и силно и моћно, игра млади Небојша Ђорђевић. Од прве појаве он носи тајну коју тек на крају открива – бежи због неке баналне грешке у корацима и никад се више неће вратити. Дотле, он је скромни помагач и вредни ученик основних глумачких вештина, али и спретан љубавник и успешан агент коме све полази за руком. Његов наступ – тврд, скоро уличарски, његов језик, пажљиво саткан од идиома полуслета и спортских навијача, говорна фактура полуписменог насиљника, принудне радње каквог спортисте – попут Надаловог пипкања за нос и обрве у свакој незгодној ситуацији... све је то било пажљиво проучено и тачно пласирано, са нарочитом једноставношћу и скоро сасвим ИЗВАН граница сценског искуства. Заправо – самим својим наступом, избором средстава и стилом игре, овај млади глумац успео је да истинито прикаже, не слику политичара-никоговића – него је успео да га директно ДОВЕДЕ на сцену! Тада степен веризма у позоришту има велики учинак, иако носи и ризик пресне истине, која на сцени изазива неповерење занатске процене. Али после предискретног почетка, Небојша Ђорђевић развио је и обогатио лик свог тајанственог политичара и супротставио га равноправно – енергијом, сценском уверљивошћу и чврстином, обома сценским партнерима – младој Јелени Орловић и искусном Тихомиру Станићу. Ова сложена али сасвим јасна и недвосмислена прича о лажном, односно спољном преображају политичара – од вука у овцу, подвучен је још и директним асоцијацијама на нови, умивен и ћудоредан изглед, иначе неубедљив и пун кичерских елемената сентиментализма и лажног алtruизма – имиџ који је после, вероватно дуге и успешне глумачке обуке, на себе узео Председник Владе Србије и са којим осваја симпатије необразоване масе, за коју је наравно, тај скрушени, надобудни изглед и приредио. Одлична и храбра представа из Грачанице! Свака част! Срећно!

ВЕСЕЛА ПОЗОРИШНА ИГРАРИЈА

ПОКОНДИРЕНА ТИКВА - Јован Стерија Поповић – режија Аида Буквић – гостовање НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА, Тузла – XXIII МЕЂУНАРОДНИ ФЕСТИВАЛ ПОЗОРИШНЕ КЛАСИКЕ – ВРШАЧКА ПОЗОРИШНА ЈЕСЕН – представа у част награђених – 31. октобар 2015.

Стерија је писао комаде друштвене критике – са позорнице се обраћао онима који хоће и могу да га чују и разумеју, да сагледају своје грешке у понашању и спремни су да их поправе. Поред тога, он је упућивао ошtre стрелице надобудним скоројевићима, или сировим традиционалистима,

указивао на опасне мане људи од значаја за развој, још увек слабо цивилизованог друштва. Бавио се претераном похлепом, тврдичлуком, примитивним патријархатом, опасним родољубљем из користи, а у ПОКОНДИРЕНОЈ ТИКВИ, као уосталом и у УДАДБИ И ЖЕНИДБИ, бавио се критиковањем новокомпоноване класе богаташа, који су се убрзано множили како је трговина узимала маха и оптуживао их за штетну и игнорантску примену наврат-на-нос прихваћене помодне иновације у понашању, по моделу јефтиних, нарочито француских или бечких модних журнала и популарних и популистичких, кичерских романа, који су преплавили Војводину на вратима Европе у дугој половини XIX века. Опет, с друге стране – Стерија би свакако био срећан да се право ПРОСВЕШТЕНИЈЕ – просветитељске идеје у њиховом изворном облику, у циљу модернизације паланачког духа и живота код наших ситних или крупних трговаца у успону – заиста приме и процветају. Стога је и у најбољим делима КИР ЈАЊА и ПОКОНДИРЕНА ТИКВА, сукоб старог и новог прилично слојевито приказан, а критика главне негативне особине нарави – тврдичлук и покондиреност, су главна крма на критичком позоришном и комедијском, али и драмском броду, којим плове ликови ових дејствија. Заправо у КИР ЈАЊИ, главни лик, осталери трговац постаје параноични шкртац, али то је у крајњој линији, болесни израз његовог РЕАЛНОГ страха од опасности трговачке и људске пропasti у СТРАНОЈ средини – он је Грк у српском и немачком окружењу, престрашен страшном свакодневицом дивље средине, у коју је допао водећи се за трговинским пословима. Кир Јања има младу жену и одраслу кћерку из првог брака, има пословне трансакције са људима сумњивог моралног хабитуса... живи у сталној стрепњи да ће му укради и жену и кћерку и облигације и златнике – трајно је несигуран и у стресном стању. Наравно да му се све у глави побрка и постаје болесни парапоник, који још и настрада. Те сруши му се штала, побије стоку у њој, пропадну му неки послови, изгуби много и сам страда, јер то не може да преживи. Тако исто и у ПОКОНДИРЕНОЈ ТИКВИ, главна јунакиња, већ времешна Фема, удовица богатог кожарског занатлије и трговца, пожели да се ОТРГНЕ од вечите штедње и мукотрпног рада, па дође на сулуду идеју да промени сасвим стил живота и да се погосподи! За то користи новац који је њен вредни муж за живота уштедео мукотрпним радом и оскудним животом, који је и њој наметнуо. Фема реши да се лепо облачи, по угледу на европске госпође које види на страницама календара, модних часописа и сликовница, које доспевају преко путујућих трговаца из Европе, изабере себи дружбеницу, како је чула да раде и даме из високог друштва, отера здравог, сиромашног момка из загрљаја своје ћерке удаваче, обећа је неком поспрданом квази песнику славјаносербске квази поезије, натера шегрта у радњи да јој постане стајаћи слуга, прекине односе са рођеним братом, кога сматра конзервативним тупаном и на крају још и сама хоће да се уда за реченог песника... и све јој пропадне у катастрофалном реалистичком разрешењу. Она остаје шта је и била, као и сви око ње – чанколизи, или поштени, вредни радници - никад изаћи из затвореног круга! Готово је са АМБИЦИЈАМА, живот ће јој проћи у жалости и свакодневном спором умирању, у чамотињи блатног окружења и тупости бедне провиније. Насиље које над њом примени рођени брат Митар, спуштајући је из облака сањарења о једном могућем, СРЕЋНИЈЕМ животу, потпуно уништи њену вољу

за променом, а подсмех који доживљава због грешака у одабиру новокомпонованог друштва из тобоже виших класа, заправо превараната и чанколиза, доводи је до потпуног краха. Тријумфује тобожњи ЗДРАВ РАЗУМ њене околине, неспремност на промене и тврдокорни, паланачки обичајни закон - ту си где си и не мичи одатле, од рођења па до смрти!

У представи младе редитељке Аиде Буквић и у извођењу ансамбла Народног Позоришта из Тузле, коју смо гледали на крају вршачког Фестивала Класике, доминирали су сценски каламбури на нивоу наивног водвиља – глумци су користили опробана средства сценске забаве – играли су приглупе или насиљне карактере, лажљивце и будале, све у форми веселе циркусијаде. Нису била отварана дубља питања статуса лица у комаду и у животу, све је деловало сасвим поједностављено – јасно и једнозначно. Фема је покондирена блеса, њена дружбеница Сара је облапорна лажљивица и смутљивица, надрипесник је пијани уличар из кафане, кћерка Евица је пропушна удавача, која се бори за своју љубав, а мора да поштује мајку, шегрт је спадало, будући муж је сиромашан али страствен, а јуак Митар је страшило које млати штапом и сипа тајне податке који разбијају илузије о узвишености и НОБЛЕСУ... Једна ствар постаје доста битна у овој представи, а то је суштина МОЋИ НОВЦА. Несрећна Фема долази на идеје о промени идентитета и покушава да од живота направи и мало уживања – тека кад добије прилично НАСЛЕЂЕ, дакле озбиљан новац за своје идеје. Млади удварач Василије, добиће њену кћерку Евицу за жену ТЕК кад добије на некаквој лутрији позамашну цифру, од које се и правоверном јуаку Митру, заврти у глави па почне САСВИМ ДРУКЧИЈЕ да гледа на младића, кога је дотле прилично презирао. Несрећни пар – Фемина дружбеница Сара и песник Ружичић, мотају се око ње само зато што она ИМА ПАРА! Све остale особине људи који се овде приказују на сцени, ирелевантне су у односу на вредности које им даје или одузима НОВАЦ, који поседују или желе да га се домогну. То је заиста добро у овој, иначе прилично површној и скоро сасвим инфантилној представи веселе играрије на озбиљне, иако комичарски постављене, друштвене теме. Толико о тузланском Стерији и његовој ПОКОНДИРЕНОЈ ТИКВИ. Биће боље.

BELGIJSKA PRIČA

BELGIJSKA PRIČA

Alain BERENBOOM:
ZAVRŠNI POTEZ / 183

Alain DARTEVELLE:
POGREBNI RONDO / 187

Jean FLAMENT:
U NAJGOREM SLUČAJU / 195

Robert Janssens:
KOŠMAR / 201

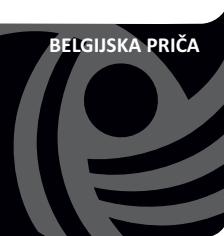
Werner LAMBERSY:
**NEPROVJERLJIVE VIJESTI
IZ ONOSTRANOG / 209**

Evelyn LAMBERT:
MONOTONO HODANJE / 213

Pascale de TRAZEGNIES:
JEDAN TOP BEZ MODELA / 217

Alain BERENBOOM

ZAVRŠNI POTEZ

Oštrica je uranjajući proizvodila šum poput lepeta krila. Čovjek (zvao se Tobias) nije prekidao svoje kretnje, ali zakle se u sebi. Zadao je riječ da će raditi profesionalno. Da li mu je dugi boravak u zatvoru oduzeo vještinstvu? Samo bi njegova žrtva mogla odgovoriti na to pitanje, ali ona je bila suviše mrtva da bi pravila poteškoće. Teškoća da primi to svjedočenje ne uznemiri Tobiasa. On nije htio nju impresionirati. Bilo je to puko pitanje časti u perfekciji bez ikakve druge ambicije osim da se sam sebi pokaže najboljim.

Završivši posao Tobias složi instrumente u jednu elegantnu kožnu torbicu. Potom, pogleda ljes i napravi grimasu. Ipak, lice mrtvakinje zračilo je spokojem jednog sna bez problema. Jedan običan promatrač nikad ne bi zamijetio nespretnost. Za uspješno izvršiti posao nož treba prodrijeti u mrtvo tijelo. Kod živog biča, čak ranjenog ili umlaćenog, žestina boli koju proizvodi prodiranje sječiva označi se na licu, bez obzira na brižljivost kojom se radi ili na mjesto gdje se instrument uvodi u unutarnjost tijela. Pustiti smrt opustiti crte prije no što se posluži nožem izbjegava tu bruku. Kad se jednom uspije, metoda se čini jednostavnom. Ali koliko li samo načini grešaka neupućeni prije no izvješti ruku? Tobias je taj koji je usavršio taj trik i koji ga je nazvao "trešnja na tortu".¹

On malo postaja uz tijelo žrtve, osjećajući se nelagodno. Bilo je to po prvi put nakon izlaska iz zatvora da je stavljao "trešnju na tortu". U kojem li je času samo njegova ruka promašila? I zašto? Usprkos svojem dugom izbivanju njegovi su prsti postupali gotovo mehanički. Ubiti jednu ženu, dokusuriti je gađajući ju u srce kuglom iz pištolja malog kalibra - za izbjeci izljev krvi - čekati desetak minuta - ne više radi kadaveričnog ukrućenja - za zabiti svoj nož, geste su slijedile jedna drugu pravilnoću satnog mehanizma. Jedno manje iskusno oko od njegovog ne bi bez sumnje opazilo trag nesavršenosti njegovih kretnji, ta ukočenost osmjeha njegove žrtve kao nemogući eho njene patnje, taj mali mlaz krvi na udu žrtve, malo naduštosti. Ali njemu nije uspijevalo odvojiti pogled od svojih grešaka. Ne, uistinu, zaključi on, žrtva nije lijepa za vidjeti. Ovog puta trešnja mu je ostala u grlu.

Na ulici, Tobijas dobi želju da strgne svoju periku i da je baci u smeće. Grebalu mu je lubanju, bilo je nepodnošljivo. Kao i uvihek, on odoli napasti, zabi ruke u džepove i ubrza korak. U zatvoru, njegova je kosa otpadala u cijelim pramenovima. Za jednu noć, nakon dvije godine zatvora. Naravno, bio je podrezao svoj dugi riđi konjski rep čim je došao u zatvor, ali slijedom, on sam je insistirao da njegova kosa bude odrezane kraće no što propisi traže sve dok se jednog jutra nije probudio u jednom gnijezdu. Madrac, jastuk, čak i tlo bijahu prekriveni kosom. Otkud li je samo tolike pootpadala usprkos njegovoj vojničkoj frizuri? Sljedećih dana njegova kosa je nastavile otpadati, raspršujući se po tijesnoj celiji.

Tobias osmotri fenomen bez vidljive emocije, čak i kad njegova lubanja postade glatka kao jaje. Perike će kupiti odmah po izlasku iz zatvora. Jedna grozna perika od sintetičkih riđih vlasa koje su ga činile sličnim njegovom ocu.

Tobias je imao deset godina kad je njegov otac ušao u sobu u kojoj se on igrao. Bio je s koferom u ruci. Tobias se napinjao ne prekidati svoju igru, ali bio je toliko

¹ U prenesenom značenju – završni potez – ur.

napregnut da stegnu zube. Njegov je otac ostao nijem sve dok se nije sam okrenuo. Tad, kao kakva zmija koja hipnotizira svoju žrtvu čiji pogled nema snage izbjegći onaj zmijin, on poče urlati cijelo ga vrijeme mlateći rukama oko sebe. Tobias nije dugo izdržao. Okrenu lice prema svojem ocu, zatvorenih očiju, očekujući šamar. Ipak, stvari se nisu događale kao obično. Njegov otac ne diže ruku na njega. Čak ne odloži m svoj kofer. A i govorio mu je s jednom blagošću tako neočekivanom kao da je bio na rubu suza. Jedino strah od udarca – ne zna se nikada, možda je to bila zamka koju mu je postavio otac - sprječavao ga je da ne zaplače. "Ja ću napustiti kuću", reče mu on prolazeći svojom slobodnom rukom kroz njegovu bujnu kosu. Za Afriku. Potreba za zrakom, avanturom, slobodom. Širina..." Nikad on nije govorio tako dugo a da se ne počne derati. Potom on mahnu rukom u jednom napola ceremonijalnom, napola parodičnom pokretu pozdravljanja.

"Ne čekaj me. Nikad me više nećeš vidjeti. Nikad. Brini se za svoju majku. Od sada ti si hranitelj obitelji!" Pomače se prema Tobiasu kao da će ga zagrliti. Tobias se nije sjećao da ga je ikad ranije dotaknula njegova usna, ali on ne završi svoju gestu. Čvrsto držeći svoj kofer izide iz sobe ne okrenuvši se.

Tobias ostade ukočen na podu, ondje gdje ga je otac ostavio, kao da se nadao dajta scena bude samo plod njegove čiste fantazije.

Bile su prošle duge godine. Već je dugo vremena bio prestao misliti na svojeg oca. Kad ga je ugledao ponovo, nakon dvadeset godina, prepoznade ga bez i jedne sekunde dvoumljenja u starom čovjeku pergamentnog lica, glatke lubanje posute smeđim mrljama kolji se tresući nagnjao u njegovom pravcu.

"Jednu čašu, to bi rekao?", izbaci Tobias jednim drskim glasom tresući svojom bujnom grivom kao da hoće označiti svojem ocu njegovu oronulost. Stari ga čovjek pogleda ne izražavajući ni najmanju iznenađenost. Činilo se ipak malo vjerojatnim da bi bio sposoban prepoznati svojeg sina u tako visokom mišićavom mladom čovjeku koji se ponosno razmetao svojim konjskim repom i čuperkom riđih dlaka koje su stršile ispod njegove odjeće. "Zašto ne ondje?", reče stari čovjek označavajući jednu gostionici na kakvih desetak metara odatle.

Istinu govoreći samo što je otac ispričao svoju afričku avanturu Tobias shvati da se ona svodi na vođenje knjigovodstva malih rudarskih kompanija u dnu provizornih baraka na napola napuštenim radilištima. Kad njegov otac prestade pričati Tobias se zagleda u svoju čašu. Nije ga imao što pitati. Niti mu što reći. Ostali su tako utihli, svaki utonuo u svoje vlastite misli. Kao u doba svojeg djetinjstva, sučelice ocu Tobias je bio taj koji prvi popusti. Diže se, ode platiti za šank i uputi se k izlazu izbjegavajući pogled starog čovjeka kad uđe jedna djevojka. Odmah nastade tišina u gostionici. Prikovan za svoje mjesto kao i drugi Tobias ju je pratio otvorenih usta i raširenih zjenica. Bilo je to jedno od onih stvorenja čija sama nazočnost transformira mjesto kojim prolazi u palaču iz snova, sijući svojim prolaskom ne zna se kakav otrovni šarm. Njene nezavršive noge, jedva pokrivenе jednom kratkom suknjom, davale su dojam da će svakog trena poletjeti. Ali ona ne odletje. Ona se spusti na stolicu koju je Tobias upravo napustio i pruži prste njegovom ocu na jedan očito senzualan način.

Tobias prsnu u smijeh tako grubo da se poče gušiti od kašљa. Kad povrati dah, njegov je otac bio nestao kao i njegova lijepa dama. Kroz izlog, on ih je bio udaljavaju, ruku pod ruku, vezani jedno za drugo bog zna kakvom strašnom tajnom ili mafijom koja je udružila ljepoticu i zvijer. Bez ustezanja on im poče oponašati korak. Ni jednog časa par nije pokazivao da primjećuje njegovu nazočnost. Oni su

napredovali jednim mirnim korakom ne izmjenjujući više gotovo ni jedne riječi, pokazujući na licu jednu takvu smirenost onih koje je dugotrajna bliskost naučila da se sporazumijevaju ne govoreći gotovo ništa.

Par uđe u jedno kino, Tobias njima za petama. Sjeo je tri reda iza svojeg oca, fiksirao mu šiju kao i njegovoj pratiteljici, dobrano uspravljenu tijekom cijele predstave, očiju uprtih u ekran. Ton je bio nerazumljiv, glumci su govorili bog-te-pitaj kakvu zbrku od teksta. Kad se svjetla upališe, Tobias ih nastavi pratiti ne ispuštajući ih iz vida. To nije bilo teško jer se uopće nisu trudili sakriti. Poslije kina, oni odoše u restoran, poslije toga malo prošetaše, uvijek ruku pod ruku, bulevarom, u blagosti proljeća. Bila je gotovo ponoć kad se zaustaviše pokraj jedne britanske limuzine. Djevojka izvadi ključeve iz torbice, sjede za volan i pričeka da stari čovjek zauzme mjesto pokraj nje s jednom opreznom sporošću, prije no što će upaliti.

Prostitutka? Tobias odbaci tu ideju. Za cijenu jedne takve vrste cura to bi stalo ulaznicu za kino na nedostžno mjesto. Vjeronica? Nova supruga? Ma hajde! Taj oronuli starac i ta mlada zanosna žena, nemoguće je zamisliti jedan lošije složeni par. Misleći na svoju majku, nakon godina svedenu na stanje povrtnе biljke, zatvorenu u jednu bijednu ustanovu, iako skuplju od njenih povremenih prihoda, spopade ga nekontrolirani bijes. Grčevito steže ruke, samo je krv mogla stišati nje-govu groznicu koja ga je tako brutalno spopala.

Sljedećih nekoliko večeri Tobias provede lutajući kvartom u kojem su se susreli. Tri noći kasnije njegova upornost bi nagrađena. Ovog puta, on uspjede dopratiti svojeg oca i njegovu misterioznu pratiteljicu sve do koketnog paviljona, u sredini jednog dobro održavanog vrtu, obilno ocvjetanog, u jednom periferijskom kvarni. On navrati i sutradan. Kuća je bila utonula u tamu. Tobias zazvoni na vratima. Kako je i mislio nitko mu ne izide otvoriti. Čekao je još oko pola sata, pozvoni ponovo, potom razvali bravu. Osjećao se smirenog duha. Ne provaljuje li ipak u jedno imanje koje bi moglo biti njegovo? Ništa fascinantnije od istraživanja jednog komada života koji bi on mogao voditi.

Moderni namještaj, puni tepisi, samo nekoliko afričkih maski postavljenih kao funkcionalna dekoracija. Kasa je bila sakrivena iza velike ženske glave od drveta, lica neravnomjerno izduženog, izbušenog malim rupama, tamnih očiju. Trebalо je složiti šest cifara za otvoriti kasu. Tobias pokuša datumom očevog rođenja, zatim majčinog, očevog odlaska u Afriku. Ni jedna od tih kombinacija ne otvorila sef. Ali on se otvorila kad on složi svoj vlastiti datum rođenja.

Sef je bio duboko sezao u zid. Njegova je ruka pipkala po njegovoj glatkoj oblozi, tako da je već pomislio kako je sef prazan kad mu dugi prsti zakačiše jedan svežanj dlaka. Tobias nije mogao zadržati krik, kao da ga je poljubila kakva odvratna zvijer. Povrativši hladnokrvnost, on izvuče iz sefa jednu groznu periku od riđih dlaka koje je s gađenjem pustio pasti. Ništa drugo nije uspio otkriti ni u sefu, ni u namještaju gdje je bilo samo nešto odjeće. Ponovljeno pretraživanje ne dade novog ploda. Razočaran ode u kuhinju da si pripremi šalicu kave. Promatrajući svoje lice na površini vrele tečnosti, on pomisli da ništa ne odaje njegove crne misli.

Tobias je upravo trebao napustiti kuću kad se sjeti podruma. Da li je razboriti pretraživati sad podrum kad bi se njegov otac svakog časa mogao vratiti? On strese ramena i upali svjetlo. U dnu stepenica jedan ljuti miris ujede ga za grlo. On začepi nos i gotovo se strovali na zemlju. Njegova je nogu zapela za jedno tijelo. Srce mu zalupa jače. Strah? Ne, intuicija da će pronaći ono što je tražio čitavog svo-

jeg djetinjstva. Pod njegovim nogama - lijepa djevojka, gola, ležala je na betonu, prerezanog grla. Lijepa djevojka? Smrt ju je bila učinila groznom. Jedna joj je stršna grimasa zgrčila usne. Smrt joj je odnijela svu njenu ljepotu. Nije ostalo ničeg. Sličila je jednoj staroj vještici. Njegov je otac ležao malo dalje, u odjeći punoj krvi. Njegovo je srce još slabašno kucalo. Kad ga Tobias uze u ruke on otvori oči. "Nemam ti baš nešto vrijedno ostaviti", promrmlja on, "osim moj kirurški pribor. Naći ćeš ga tu negdje na tlu." Njegova ruka se pomače, označavajući najtamniji kut podruma. On zatvori oči. Tobias ga je držao u naručju ne znajući što čeka. Iznenada očeve se usne pomaknuše: "Ja nikad nisam uspio sa ženama. Čim bih ih dodirnuo one bi se uništavale. Treba ipak postojati jedna metoda, jedan trik za sačuvati ih lijepima, zauvijek", rekao je on prije no sto će ispustiti posljednji uzdah. "Ne, brini, tata", obeća Tobias, "taj trik, ja ћu pronaći, ja ti to obećavam. Posvetit ћu tome ostatak svojeg života. " Jedan slabašan osmijeh preli se usnama njegovog oca i on umrije.

Alain BERENBOOM rođen je u Brislu 1947. Poznat i priznat pisac u svojoj zemlji, više puta nagrađivan. Pored pisanja, istovremeno je i advokat, te profesor na Univerzitetu u Brislu, kao i kolumnista u belgijskom dnevniku „Le Soir“. Pre nego što se okrenuo kriminalističkom žanru, napisao je šest mainstraim romana.

Alain DARTEVELLE

POGREBNI RONDO

U tom trenutku bih se mogao naći u svom studiju u Isola Blanca, nagnut nad klavir gdje bih, kao kakav nekroman iz električne ere, udešavao notno cttovlje, razvijao suptilne hermonije, pravio posljednje poteze na toj opera-bouffe koja je moj "raison d'être... Umjesto da ždrijelo Pothodnika (Subway) ispljune moju personu u srce Red Districta gdje ja prolazim uzduž kričavih fasada barova i kupleraja i zgrada koje je progutala noć.

Red District, rak-rana Gammae... Ne osjećam se manje siguran po sebe, i od pobude za sve izreći. Je li to doza NRJ što sam si upucao, ta koja mi diže moral i šiba krv? Evo kako mi dekor te zone i čak njeni klizeći hologrami na zvjezdanom nebu, koji reproduciraju gigantski oblik različitih predsjedničkih kandidata, priopćavaju drhtavicu iz estetskog reda, i jedna mi intuicija iznenadno prodire duhom: proljeće te čini, moj stari Jonathane Gold, jednim običnim adolescentom koji trči na svoj prvi rendez-vous!

Proljeće i ljubav ! No, Gamma ne poznaje istinska proljeća, uostalom ne više no te druge sezone za koje se pretpostavlja da čine šarm prirodnih zvijezda. Ali strategija je dobra, pošto ovdje određeni dispozitivi čine bolje no da simuliraju planetarne ritmove: ono što čini vruću sezonom dolazi u točan čas, na iznenadan i trijumfalnan način. Ovog jutra, također, jedna automatska komanda dostajat će da prođe nebeski sjaj iz sivila rđe u nježnu plavost.

A ovog popodneva, bilo je čudesno ugodno kad se u oko dva sata, sručujući s visine azurnih svodova, moj autoscaphe bez i jednog poskoka spusti na Državni autoput. Jedno korplentno biće, to jest debelo, dopustimo sebi reći, jedno biće koje ne bijaše nitko drugi nego ja, siđe niz stepenice aparata. Očiju skrivenih iza pozlaćenih stakala naočala, i vvizdučući jednu od onih fuga kojima sam čuvao ekskluzivitet, ja sam bio isti sebi samom. Jedna gesta sporazuma dostajala je da me kerber iz sigurnosti smjesta uvede u Direkciju Kriminalističkih Poslova gdje sam imao jedan pravi sentimentalni doček.

Jedan sat ranije, Superintendent Fred Caravage se pojavio na ekranu mojeg osobnog vidcom:

- Jonathan Gold na razgovor. Ostavite svoje remek-djelo, o neshvaćeni genije! Svijet vas išče, Gamma vas treba !

Rečeno, učinjeno. Zapovijedi Fredove bijahu moje želje, jedan atleta u crnom lakejskom kombinezonu i kapelin Sudskog Izvršitelja se upravo materijalizirao u mlječno-staklenom bokalu koji mu je služio kao ured. Caravage, evo nas !

Vi poznajete Hilarius Mitty?

Podižući kažiprstom svoje vatrenocrvene naočale, ja sam ga osmotrio odozdo i mahnuo glavom:

Mitty iz *Eksplozivnog čelika?* *Povjerenika Univezuma?* Jedini kandidat iz *Faction D'cmox*?

Točno. Što još znate o tom čovjeku? Ispod svoje riđe čube Caravage me fiksirao svojim živim i ledenim očima. Kakva je njegova pozicija? Odgovorih mu oprezno:

Mr Mitty važi za najveće bogatstvo Gammae, jedna reputacija daleko od toga da bude uzurpirana. Od prije dvadeset godina, njegove tvornice, ne snabdijevaju li

oružjem i municijom sukobljene klanove u pustinji Niente i, dalje od nas, mnoštvo različitih sukoba od kojih vrvi galaksija? Beneficije dobijene putem *Eksplozivnog čelika* dopustile su Mr Mittyju da uključi jedan impresivan konzorcijum "nekretnine-financije". Ja osobno, ja koji provodim najveći dio svojeg vremena, ja vam mogu potvrditi da svi sky-scrapersi u Isola Blanca su potpisali *Povjerbenici Universuma?* Ukratko...

Ukratko?

Caravage složi divljačku facu negdje od droge do murdiga. Jedan propust koji mi je mogao izbjegći sve doveđe? Posumnjao sam čak i da je nas sastanak bio sniman...

- Ukratko i to je jedan moćan čovjek... i time eminentno respektabilan... Ne kao oni smutljivci iz Plesa!

Primjedba izazva Ajkulu da poskoči od radosti:

Pokret Plesa, evo nas...

Zašto spominjati tu grupicu? Zato što je izborna kampanja u punom jeku? Ali Pokret plesa nije bio kandidiran na ovim predsjedničkim izborima!

No, ja bih se ipak kladio u tisuću, što moj Superintendent potvrdi izvrdavajući:

A prppos, da li ste znali da nas PDG, obožavani Ruppert Welles, posjeduje jednu rezidenciju u blizini one Hilarius Mictyja? U mikroklimatu Alto Solo...

U njegovom nostalgičnom glasu ja pogodih da je lupež već trebao biti ovdje pozvan na jednu partiju užitaka. Radilo se o tome da ne treba uzmaknuti ni za dlaku, niti odati svoje tajne misli. Ja sam se prilagodio, dok je on nastavio hrapanjem glasom, kao na kraju daha:

Među susjedima, časka se. I događa se... poznавajući sve povjerenje koje on može staviti u našu službu... Mr Mitty je nedavno... povjerio našem ljubljenom Ruppertu Wellesu... jednu zabrinutost, vjere mi, trivijalnu za ljudi od posla... koji smo, Jonathan...

Dok je recitirao svoju tiradu, ja sam se uplašio da ne padne ugušen. Ne događa se rijetko da u paroksizmu svojih internih efekata murdigo dokrajči svojeg potrošača. Ali Fred se povrati i izjavi svečanim tonom, kao da mi govori najdublje tajne jednog sna:

- Naš neprocjenjivi PDG je napustio ta mjesta. Bio je vrlo jasan. Na svoju žalost, Hillarius Mitty riskira biti žrtvom jedne sumnjive priče kakve su cinkarenja. Pokret Plesa, u osobi svojeg lidera, infantilnog Gregora Flioutmaea, nastoji osujetiti karijeru onoga koji bi mogao postati novim Predsjednikom Gammae. Sprovedite svoju istragu. Od večeras već uđite u srce Pokreta plesa. To se zove *Metronom*, to je u Red Districtu, na šestoj aveniji. Otkrijte što kuhaju, sutra mi načinite izvješće. Ah! A nadasve...

Postade medeniji no ikad:

- Nadasve, sačuvajte hladnu glavu.

Hladna glava... Kao da bi Jonathan Gold sebi dopustio biti impresioniran jednim od niskih komplota kojih je Gamma uvijek pohlepna, upetljati jednog viteza industrije veličine Hilarusa Mittyja! Ono je njegov hologram lebdio u nebu, iznad rasklimatanih nebodera. Šeste avenije: slika predimenzioniranog čelavog debeljka, raširenih ruku i nogu, izbeženog uda. Njegova narančasta faca smiješila se poput kakvog barbarskog božanstva spremnog da bičuje svoje bljedolike podanike, pa makar bez ikakvog razloga... Idealni Predsjednik, verzija Demoxa. Jedan bog, jedan uzoran čovjek od kojeg nisam imao šta strahovati. Nakon svega, nisam li bio nje-

gov anđeo čuvar? Njegov bucmasti anđeo, u crnom kombinezonu i srebrnastoj kapelini, koji se šuljao u jednoj lukavoj noći, tragom nepoznatog neprijatelja... Jedan bljesak NRJ sijevnu mi kroz svijest. Traže kavgu s Mr Hilariušem Mittyjem? Ali ne, to sam ja koga će naći!

Još sam trebao doznati ono što sam tražio. Poslije sastanka s Fredom Caravageom, mislio sam se nakačiti na *Kanal plesa*, pitanje boljeg uvida u stvari. No, što je to emitirao taj pokret na orahe. U stvari, ništa zla. Ni previše zanimljivo za jednog melomana moje energije. Igle u kopči, gdje retrogradne grupe spetljavaju buku i minimalnu muziku u jedan zanosni oblik. Govori voditelja Gregora Flioutmaea mogli su biti držani malo šokantnim ili subverzivnim. Viđao sam tog mršavog čovjeka u tunici, na kojoj je bio otisnut skelet, da recitira jednoličnim glasom, da život nije do jedan nered. Da je život pokret, da je život Pokret plesa. I da Ples jest nered, jedini mogući red...

Šuplja frazeologija, talasanje površine. Intervencije Flioutmaea su mi izazivale osjećaj neugode. Njegove su mi se riječi i njegove misli činile skrivanjem od drugog, i ostavljaće mi u ustima neku čudnu gorčinu. Nesumnjivo nije se imalo zbog čega brinuti. Tko bi se pustio zavesti kupletima jedne takve bijede? Kad me nastanjuju takvimi lirske pokretima, uznosima u isti mah nježnim i tragičnim koji uzrujavaju, preobličujući ih, sakrosantni principi kompozicije... Da, Jonathan Gold je imao vise smisla i talenta no ti đavolji šegrti. Časteći se luksuzom poštivanja autoriteta i spašavanja reda: jedan uvjet *sine qua non* za koji je htio, kao što sam to činio ja, držati svoju ulogu Sudskog izvršitelja u anarhičnom svijetu Gammae.

A ipak... Ja sam se primicao *Metronomu* promatraljući jedan erzac Hiliariusa Mittyja derivirati u svemiru, i metamorfozirati se: sad mi je upućivao lijepo osmijehe, prekrivao gotovo roditeljskim blagim pogledima,

Činilo mi se da razumije i dijeli slijepu ljubav koju sam mu odao, sve do točke u kojoj se rađa čista božanska glazba...

Ipak, zvizdučući prve akorde melodije za koju me je Mitty spontano inspirirao, No, čuj, ja sebe iznenadih uz nju nalijepiti riječi koje bijahu sve, koje li podvale, baš sve pristojne:

No, čuj koje li podvale

Mittyjeva torpeda

nisu li običan bofl !

Kako me samo te nepodopštine parazitiraju? Bio sam iznenađen brzinom svojih poteza. Jedva sam imao vremena opaziti trepteće module, slične cijevima velikih orgulja, koji prekrivaju zgradu: bio sam u *Metronomu* rezonantni sanduk prostorn kao paganski hram, gdje je blagdan Plesa bio u punom jeku svojeg binarnog ritma. U srcu instrumenta zla krčio sam put kroz faunu bjesomučnih orijaša i drogeraša svih vrsta, beščutan iza svojih pozlaćenih stakala i nalaktio se n prozirni bar koji je okruživao taj plesnjak. Jedna poprskana krigla je već čekala: krok, moje omiljeno piće! Tako dakle, neprijatelj me dočekuje kao starog gosta...

Pozadi mene valovi glazbe, njeno neprekidno grmljenje, njene razvučene riječi i krikovi plesača stvarali su jedan visoki zid koji me odvojio od svijeta. Bio sam u svom mješavini sapunice koji nikom ne bih dopustio rasprsnuti. Mješavina NRJ-a i kroka proizvodila je na moju osobu veličanstveni efekt, koji je sličio neranjivosti i konverzaciju je mogla početi. Ljubazno je ovdje, rekoh ja pošto sam namočio usne u astgringentnu tečnost. I udobno. Vi imate detektor narudžbi, jednu frigo-sobu, možda video. To je rijetkost u jednoj rupčagi za marginalce...

Barmen tvrdog izgleda ne nađe izraz neuljudnim. On se, naprotiv, rastopi u jednom širokom osmijehu, otkud zablistaše njegovi niklovani očnjaci. Pozadi njega, između elektronki injetora nektara, virio je jedan multifunkcionalni ekran.

Nema svatko tako slavnog sefa! A ruke Mr Flioutmaca daleko sežu. Vi ga pozajete, najvjerojatnije.

Krok je djelovao, misli su bile djelatne. Iznad duguljaste konobarove glave rasprostirala se upravo, kao nekakav oblak plazme ispuhan iz ekrana, poput jedne vizije mistične pokrajine, slika jednog člankovitog skeleta: neuništivi Gregor Flioutmac u dobro sjećanje svima!

Sad se ja nasmiješih jednim odobravajućim osmijehom:

Ah, pa da, naravno, tko to ne poznaje Gregora?

Hinjena familijarnost, s namjerom da zadobijem naklonost pokvarenjaka.

Vi... vi ste, dakle, tako intimni?

Kako dakle, pretjerah pijući na eks.

To mi je donijelo jedan novi krok na račun Partije Plesa. U blizini iznenadno utihlog automata, ja uronih u mentalnu i vizuelnu melasu što mi je čuvalo mjesto refleksije. Držao sam oči prikovane za providni šank, kojim su prolazile krvavocrvene i blijedoljubičaste mreže, slične jednom radnom mozgu, i sve se uzbiba, lica i mesta iskrnsnuše, stvari se preobličiše u nizu mojih misli što je spregnulo vrijeme, razložilo život po volji mojih smutnji.

Taj neprijatni dojam da sam lišen esencijalnih podataka nije ipak nestao. Ah! Možeš me ti omalovažavali, plemeniti Frede Caravage, mahati mi ispred nosa svojim poslanstvom, i možeš me ti uspavljivati preporukama našeg neprocjenjivog PDG... Kad mi nalože viši interesi jednu zadaću !

Najednom, moja me opera-buffo posjeti. Prošao sam s druge strane bara, pred videom u koji stavili svoju radnu disketu, nalijepljena na ekran traži orisati dekor, tekst arije, razmjestiti likove... Nnapokon, pijem na eks i sahnem. I kao kruna svemu, *Metronom*, kao kakva zvučna kutija, vibrira od jedne šansone koju aparat preuzima u zboru. Jedna arija i burleskne riječi koje me podsjećaju na nešto:

No, čuj koje li podvale

Mittyjeva torpeda nisu li obične bale!

O la, laaa, koja zabluda!

A glede njegovih grenada

On ih si može staviti u...

Nema ništa za smijeh! To je moja pjesma ! Ona za koju me je inspirirao Mitty prije no što će ući ovdje, osim sto je opskrbljena lirikom različitom od moje... Ona govori o jednoj dragoj slatkog imena Minnie, onoj koja bi bila moja mila, ona govori o životu kao o jako lijepom početku, ljubavi kao cilju, jednoj izgubljenoj sreći... Ja sam taj koji se zeznuo, koji čita između redova, jedne zamjenjuje drugima! Ili bi nam bila svima ekstatična nesanica, svima nama koji osjećamo, ponavljamo u jedan glas skriveni smisao rečenica koju jedna baterija pojačala urla, dodajući brbljivost ovaca? Mi koji potpuno padamo u zamku razapetu... Od koga drugog ako ne od Gregora Flioutmaca?

- Još jedan krok, možda...

On je tamo, one su ondje; dvije prevršene kupe koje je Flioutmac upravo napunio iz blistavog barskog injektora. Uz svu namještenost vašarskog strašila, on pruži jednu svojem uzvaniku;

- Mr Gold, prepostavljam. Jonathan Gold, zar ne?

Ja sklopih oči, ponovo ih otvorih, Gregor još uvijek bijaše tu. Postavih mu uobičajeno pitanje:

- Vi dakle znate tko sam ja, Mr Flioutmac?

Njegove se žvalje razjapiše i on provali jednim smrdljivim zadahom:

- Što su vam to rekli o meni, zašto ste došli ovamo?

Točno u tom času, jedna mi nova šansona prođe kroz glavu, bludni refren gdje, fatalno, se *VAsiona* rimuje s *oborena*, a *Sudski izvršitelj*... Jedan mi gorki okus ispušni usta, koji nema veze s NRJ rastvorenim u meni, ništa s krokom koji pijem...

Tad Flioutmac veseleći se unaprijed zbog svojeg otkrića:

Da li je tajna da obožavate Pokret Plesa? Ili biste željeli čestitati mi na nominiranju za Guvernera Središnje Banke?...

Kad se nisam raspao. Kako li je samo uletio u tabor moći?

Nije mi dao da odahnem, nastavio je s blefiranjem

A propos, kako je Hilarius Mitty? Možda sam lose razumio kad kažu da ste vi pas čuvat tog čovjeka- kase. Dolazite li u njegovo ime?

Znam da hoće skrenuti tijek mojih misli, ali ja se čutim obveznim odgovoriti, iznenaditi ga:

- Zašto mi govorite o toj osobi?! Što hoćete reći?

Sasvim jednostavno jer, večeras, Hilarius mlati grdnu lov! U obliku jednog kredita od jedan bilijun kredita. Jednim malenim platnim nalogom, uredno opečaćenim, koji sam ja osobno pripremio na njegovu adresu, prema nalogu Konzistorija... zamjenu za to što država postaje vlasnik *Eksplozivnog čelika*!

Moja su usta bila toliko ljepljiva, iako ločem taj krok, i taj se gorki okus nakuplja se na mom jeziku, moj puls postaje grozničav dok ja pokušavam shvatiti... Od murdiga, to je to! Ima murdiga u zraku! I sva se moja nervna snaga usredotoči na distinktno promišljanje blaziranih riječi koje odvalih prijetvorno:

- Evo nacionalizacije koja bi trebala izazvati senzaciju u galerijama Galaktičke Burze!

Niti jedan jedini sasvim maleni prdac, Mr Gold, ne još. Na molbu neizrecivog Wellesa, vašeg ljubljenog PDG-a, novost će biti tajnom sve do sutra. Vrijeme za blokiranje kurseva i povezivanja teritorije. Sutra u dva sata kad se Burza bude zatvorila...

- Vidim, što ja to radim u tom kuglanju...

Ako govari istinu moja je misija bespredmetna!

Točno u tom trenu *Metromm* se ispuni rastegnutom muzikom, dubokom, na koju Flioutmac načini jedan plesni korak, kao neki leš umakao iz svoje grobnice, glasnik smrti koji je došao odnijeti najbolji dio mene: to se moja muzika interpretira ovdje! Moja *Pavana zaljubljenih*, skladba kojoj sam posvetio cijelu prethodnu noć! Zaplakao bih, ipak složih facu pokazujući mu da sam upravo shvatio:

- Moje čestitke, Mr Flioutmac. Vaš način dilanja murdiga je u najmanju ruku ingeniozan. Prekinite me ako griješim: vi ga konvertirate u digitalne znakove i potom integrirate na tonsku vrpcu hitova *Plesnog kanala*, zasićujući usput vaše banalne melodije sublimnim smislovima...

Moja pavana se uznosila, a on pravi grimase, gestikulira:

- Sigurno, sigurno. Ali, opet? U suštini, da dođavola! Kako sam, dakle, mogao nastaviti... Moje naočale kratko bljesnuše. Moja se posrebrena kapa napuhnu, kao da ju je posjetio vjetar mojih misli. Osjetih se Sudskim izvršiteljem više no ikad i, usprkos bijesu koji me stezao, ja mu lukavo rekoh:

- Najgore je što murdigo destiliran s vašom skrbi daje ovim brbljarijama valer istinitosti! A pomoćna priviknutost provocira jednu prazninu čim prestanu oštri napadaji spram Mittyja! Još jače: bez sumnje vi ste užvitlali prijetnju da ste napunili vaše šansone najgrovnjijim diskursima! Da bi provocirali kratkotrajni metež... Kao da pravite napad na *Eksplozivni čelik*, na primjer?!

- Mmmm, nije loše - odobri Flioutmac. Ništa drugo?

Svladah s velikom mukom trenutnu želju da mu zavrнем šijom, i jednim potištenim glasom rekoh:

- To je jednostavno. Hilarius Mitty vam je trebao... predložiti jedan dogovor, dio vlasti... u zamjenu za tišinu. Da smjesta prestanete sa svojim... subliminalnim fantaziranjima... vašim sikofantnim kupletima... koji se rimuju sa "sranje" „Varam li se, možda?

Jedan čas vladala je totalna tišina i muzika se vrati. Jedna druga moja muzika, moj *Pogrebni rondo*. Jedan melodijski dragulj, jedan primjerak bravure u čistom smislu riječi, koji izazva u Gregoru jedan pokret makabričnog plesa i nagna ga raspravlјati u sarkastičnom registru:

- Prihvatljiv scenarij. S jednom nijansom da, ne želeteći vas srditi, vi to ne vidite dovoljno velikim, dragi Jonathane Gold. Ali vi ćete imati koristi od okolnosti... ublažujućih. To zato što vi ne poznajete točan doseg efekata murdiga. Jedne čudesne droge, koja modulira u duru sposobnost prijetvorbe ! Metamorfoza riječi šansone u druge obično upotrebljavane samo je jedan simptom... bezazlene, rekao bih, sposobnosti.

Njegova me ustezanja navedoše misliti... da bi Gregor Flioutmac... kao i ja, kao svi ovdje... mogao biti pod uplivom. Ali, ima nešto gore, mnogo gore. Dok se moj rondo trzao... redajući izoštrenja... na jedan manijački način... jedan mi drhtaj probode hrptenicu i ja se najednom osjetih... tako sitnim i tako slabim...

Imadoh muke izreći:

- Vi insinuirate da murdigo... ne djeluje samo na percepcije... Već također i nadasve... na...

Ne prestajući se njihati, Gregor me nastavi fiksirati užagrenih očiju. Ostavi me zaključiti, dobro odgojen kakav jesam:

- On djeluje na ljudi?! On transformira... onog tko si ga priskrbi užiti... u jednu drugu osobu? To jest u...

Jedan veo zebnje se raširi u njegovim očima, koji je proturječio njegovom posprdnom osmijehu:

- To jest u više osoba, to je savršeno točno. Može se dogoditi uostalom... da ja nisam ja osobno... već jedna od inkarnacija... onoga koji... isti čas... halucinira totalno...

- Vi biste bili njegova zlobna strana... a ja u svemu tome?

Smrtonosna muzika postade jedan dugotrajni staccato... grozna vibracija koja mi probi bubenjiće... Muzika... moja muzika, ili ona Hilariusu Mittyja? Onog Mr Mittyja koji pod zaštitom diskontinuiteta svijesti... ja opazili u stanju obrisa, siluete koja se ocrtavala na dekoru jednog od rezidencijalnih studija... koji bi mogao biti moj, onaj u Isola Blanca, ili možda onaj u Alto Solo?...

Mitty, debeo i čelav kakav sam i ja sam... nagnut nad klavir gdje poput nekromana električne ere... sklada suptilne melodije mojim umjetničkim temperamentom... lijepeći se na ekran, orisavajući sav taj dekor... pridodajući rije-

či, raspoređujući likove... stavljajući posljednje poteze...u toj operi-buffo... koja je moj razlog življenja!

Bilo mi je to previše, i ja sam evo sam pokraj prazne čaše, u jednom dekoru koji se ruši. Nema više Gregora, ni konobara, osim jednog bezumnika koji štekće, urla svoju bol, svoje odbijanje da prihvati kako nije drugo do jedan nacrt, prvo mrtvo-rođenče u jednoj mračnoj komediji namijenjeno za baciti u zaborav.

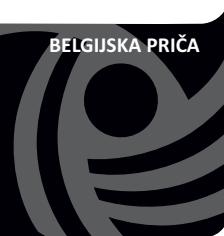
Ja koji se trzam u tminama gdje lebde muzička crtovlja, tmine mojeg ja ili one jednog tintanoplavog neba gdje bih ja derivirao kao jedna kukavna opna, jedan vulgarni hologram... Nakon čega bih se obeznanio, nestao u svom vlastitom pogledu kao u onom tuđem: privučen u ništavilo višom silom koja je njegov usud, Sudski izvršitelj Jonathan Gold se rastopi u noći, ostavljajući svoj turobni rondo da se vrti u prazno.

Alain Dartevelle (1951) je pisac niza romana i zbirk priča žanra fantastike i naučne fantastike i eseista koji objavljuje u mnogobrojnim časopisima. Zastupljen je u mnogobrojnim antologijama.

Jean FLAMENT

U NAJGOREM SLUČAJU

Glas se činio zaduhan. Legrain makinalno smanji pritisak svojih prstiju na bakelitnu telefonsku slušalicu, kao da se plašio, uslijed žestoke tjeskobe, da će zagušiti dah koji ga je povezivao s njegovim sugovornikom.

Govoriti. Reći nešto. Bacati riječi kao pojaseve za spašavanje. Dati drugome razloga da popravi jednom zauvijek ono što je on zakasnio učiniti danas. Govoriti točno što bi trebalo. I potom čekati. I potom slušati taj glas koji nikad neće imati lica i koji mu se povjerava s anonimnom bestidnošću očajnih.

Trebao ju je ubiti. Zatim je trebao ubiti sebe. Nanjela mu je isuviše zla. Izdala je njegovu ljubav...

Da nije osjećao svu tu napetost koja je emanirala iz tih banalnih fraza, da nije opazio svu tjeskobu koja se odražavala na tom slomljrenom glasu, Legrain bi se slatko nasmijao. Kako je jedna jednostavna ljubavna obmana mogla voditi jednog čovjeka u jedno takvo beznađe, u jednu takvu volju da uništi i da bude uništen?

Sve je bio predvidio. Mjesto, način, trenutak. On je njoj čak opisao oružje s minucioznim spokojem jednog entomologa. Jedan pištoljić s inkrustacijama, s cijevi od kromiranog metala, *Made in Belgium*. Jedan prekrasni predmet koji se ne koristi s nikakvim izgovorom izvan sportskih strelišta.

- Ja nisam imao nikog osim nje, čujete li? Nikog do nju, na svijetu!

On je već upotrebljavao imperfekt kao da, za njega, ona već bijaše mrtva. On nije ništa rekao o njenom imenu. Ni o njenoj dobi. Ona, to je bila jedna zamjenica u odgodi roka, to bijaše žena, to bijaše netko drugi. To bijaše jedan uništeni san koji bi on odagnao iz svojeg sjećanja jednostavnim pritiskom na okidač i koji je već mirisao na barut. Ona, to više nije bilo ništa do beživotno tijelo, ležeći golo na prsimu a crvenim povojima njegovog fantazma.

Legrain ne nađe nikakvog odgovora. Barem ništa pametno. Nedostajalo mu je iskustvo u praksi te dobrovoljne pomoći u servisu za pomoći očajnicima. I treću večer u tom smrdljivom uredu u centru grada bit će mu možda i posljednje. Bio je gladan. Bilo mu je hladno. Bio je pospan. Bilo je dvadeset tri sata i trideset minuta na zidnoj uri koja je zimogrozno tiktokala u svom starom metalnom sanduku.

Njegov prvi očajnik je istinski očajavao. Izabrati početak weekenda za okončati svoje dane proizlazilo je iz jednog primarnog mazohizma koji bi uzbunio i najbezazlenije smrtnike; ali najaviti svoju namjeru da to učini s ugušenim uzdasima jednom nesretniku koji je sanjao obuti papuče poslije jednog napornog dana odisalo je perverzijom.

Jesam li vam rekao kako je bila lijepa?

On nije očekivao odgovor od Legraina, koji je uzaludn o nastojao saviti jednu cigaretu, s telefenskom slušalicom stisnutom između ramena i uha.

Ona ima oči, kako vam kazati?... Plave, gotovo ljubičaste, tako velike...

Legrainov kažiprst skliznu i lijepi zlatobojni duhan se rasu u širokom usječku njegovog raskopčanog prsluka.

A njene kose, vi ne možete ni zamisliti. Kad ih ona rasplete prije ljubavi...

Ali vi je još volite - pokuša Legrain, priključujući svojom slobodnom rukom mrvice duhana koje su popadale u pore triko majice.

Vi ništa niste razumjeli! - zarika drugi kao šumski jelen u po noći, iz dubine šume. Vi ništa ne razumijete! Da je ja više ne volim, da li bih donio odluku, koju sam donio? Volim je više od svega. Volim je više no samog sebe. Volim je na smrt! Volim je da bih crkao zbog nje. Sutra navečer, mi imamo rendes-vouz. Posljednji. Konačni. Najljepši...

On je u deliriju. Nastavio je slijediti svoju čudnu logiku s nepokolebljivom pokornošću jednog luđaka. S frenetičnim lirizmom jednog otuđenog duha. Legrain je posumnjao da je čitao mnogo debilnih romana, da je gledao suviše stupidnih filmova, i da je zapamtio samo jednu morbidnu karikaturu jednog dezorientiranog svijeta. Hoće li se on to igrati sa životom kao kad se igra s riječima, kao što se sklapaju rečenice, kao što se snimaju filmske scene? Nema li dakle ničeg što bi moglo razbiti pakleni krug u koji je zatvoren njegov um? Ne postoji li baš nikakvo sredstvo da se zatamni to suviše živo svjetlo koje ga odvlači u smrt neminovno poput plamenja svjeće koji uvijek na kraju sprži noćnog leptira?

A da joj vi oprostite, ne bi li to bilo mnogo ljepše?

Rečenica se omakla Legrainu, nježna poput jedne pobožne slike ispale sa stranica misala.

Onaj drugi ne odgovori. Legrain ga je čuo kako diše. Što bi se moglo sad događati u njegovoj glavi? Je li uspio posijati zrnce pjeska koje će zakočiti pakleni stroj? Ili njegova petparačka moralka prijeti kompromitirati svaku šansu za nastavljanjem dijaloga?

Vi ste pop ili što? Njoj oprostiti! Ona me vara s jednim policajcem, čujete li me, s jednim žacom? Jedan policajac! Ona spava s pendrekom!

Legrain se pitao u čemu to što je za ljubavnika izabrala jednog policajca pogoršava njenu nevjernost. Onaj drugi je promijenio registar. Kao da podsjećanje na njegovu ljubljenu u naručju jednog predstavnika javnog reda istisnu kod nesretnika ne zna se kakav polet vulgarnosti. Lirizam poraženog ljubavnika uzmaknu pred bijednom i banalnom prozom običnog rogonje.

Vi ste potpuno sigurni? - odvaži se Legrain.

Ma što vi mislite? Ja sam se dobro informirao. To je jedan drot, istinski istinac. Apsolutno sam siguran.

Htio sam reći, vi ste sigurni da ona... vas vara s njim?

Ako hoćete reći da li sam ih video zajedno u krevetu, ja ču vam reći: ne! Ali sam siguran da spavaju. Ja sam ih slijedio. Ona je ušla kod njega i...

On prestade još jednom govoriti. Legrain ga je zamišljao u mukama koje je izazivalo to bolno sjećanje. On je, vjerojatno, ponovno, negdje u toj kući, njih zamišljao kako se prepuštaju nasladi.

Taj prljavac ima sigurno petnaest godina više od nje! Ona je izgledala kao djevojčica pokraj njega kad ju je pratilo u grad, dva sata kasnije. Dva sata! Oni su vodili ljubav tijekom dva sata dok sam ja mislio da ču umrijeti od bijesa i srama hodačići po kiši. On ju je držao za ruku, kao jedan stari *prljavac* koji vraća kući jednu djevojčicu pošto ju je zloupotrijebio...

Ona vam je priznala nešto?

Nikako! Ipak, usprkos mojem bolu, ja sam joj odlučio dati još jednu šansu. Kad je došla sutradan ovamo, ja sam joj govorio o jučerašnjem vremenu, o mojoj šetnji pod kišom. Rekao sam joj da mi je nedostajala, da sam čeznuo za njom. Ona se smijala. Bacila se u moje ruke obećavajući mi da će doći stanovati kod mene čim joj to bude moguće. Dok se svlačila, ja se nisam mogao oslobođiti napasti da zami-

slim njenom tako nježno tijelo kako drhti pod milovanjima tog dripca. Ona može pri-padati samo meni, razumijete li?

Ne ja ne razumijem - suho uzvrati Legrain - ona ne pripada nikome. Vi nju ne možete smatrati svojim privatnim vlasništvom. To je jedna žena, a ne igračka...Vi ne možete raspolagati njome. Voljeti kao što vi volite ne daje vam sva prava. Naročito ne ono da nekome oduzmete život...

Legrain se uzoholi. Utoliko gore ako je izabrao pogrešnu rutu. Njegov sugovor-nik, na svaki način, ne može načiniti gore no stoje zamislio. Trebalо je zgrabitи i naj-manju šansu koja bi mu se pružila da ga odvratи od njegovog apsurdнog projekta. On dodade:

Vi čak niste ni sigurni da vas vara. čitava vaša teorija počiva na utvarama. Vama dostaje nekog držati krvim pa da ga osudite bez dokaza.

Nikako! Oni su nastavili slijedećeg tjedna. To se dogodilo na isti način. Na istom mjestu. U isto vrijeme. S tim istim prijavim policajcem koji čak nije ni uniformu pro-mijenio, ili se barem počešljao. Zamalo da nisam provalio vrata da ih iznenadim, da ih vidim, da prestanem sumnjati. Gledajući ih kako izlaze iz zarade, sretni kao dva sukričva, ja sam donio odluku i kupio svoj pištolj. Otada se više ne rastajemo nas dvojica. On je vjeran kao što je vjeran dobar pas. On je mi jek spremam u mojoj džepu. Ja znam da će me poslušati, da moja ruka neće zadrhtati. Noću ja ga inspi-ciram, demontiram, čistim. Mi smo spremni, jedan kao i drugi!

Bila je to jedna fiks-ideja. Što bi mogao učiniti Legrain protiv te opsesije koja je bujala kao čkalj u glavi tog mitomana? Najzad, nije li bio beskrajno sretan zbog onoga što bi moglo se zbiti, što bi se trebalo dogoditi? Da li se Legrain uistinu pre-vario vjerujući da primjećuje u njegovim posljednjim riječima jednu točku ponosa, kao okus intimne satisfakcije?

- Odlučno - izbaci on ljutito - ja mislim da to nije ljubav što vodi vaše postupke. Nije vaša ljubav ta koja vas čini nesretnim. To je vaša kukavnost. Jedna pogubna kukavnost koja vas guši tako da briše sve ostalo. Vi čak i ne želite pogledati istini u lice. Vi se hranite sumnjama, prepostavkama, igratе heroja, sasvim sami u vašoj sobi s vašim lijepim pištoljčićem. Sličite mi na jedno Romeo iz foto-romana. Na jed-nog surogata od Don Juana... - Legrain se prepustio jednom čudnom osjećaju koji je bio izmiješan od iritacije, ljutnje, umora i indignacije. Ljutio se na tog tipa koji zarobio njegovu dobru volju kao taoca. Što zapravo hoće? Da mu se oprosti, da ga se shvati, da mu se odobri? Hoće li barem o nešto drugo no prezvakati priču koja se ponavlja u njemu od onog časa kad je odlučio da ju završi. Traži li jednog svje-doka? Savjetnika? Jedno običnu sudioničko uho?

Legrain pomete rukom prosuti duhan koji mu se ponovo prosu po prsima kao paperje. Koja dobra ideja da je pristupio toj dobrovoljnoj organizaciji! Nije li imao dovoljno problema u svom životu da bi preuzimao i nesreće svojih suvremenika? Nije u sebi osjećao dušu jednog ispovjednika, ni tihu dobrotu Sv. Bernardina.

Ponoć. Kazaljke na satu su se poklopile u tišini male sobe. Koliko vremena još će ga onaj drugi držati budnim? Legrain na čas odloži slušalicu da se počeše po uhu. Kad ju ponovo uze, on povjerova da je čuo korake u sobi onog drugog. Srce mu se steže. Ako je djevojka stigla ranije na njihov kobni sastanak? Taj ju je luđak sposoban ubiti. Legrain napregnu uši. Ništa osim tišine teške kao olovni uteg.

Halo! Halo!... - urlao je on.

Mukli udarci njegovog srca lupali su mu grudi. Jedna vrsta vrtoglavice mu je lju-jala svijest.

Halo! Odgovorite, za l... B..., ne budite ludi!

Jedan tupi zvuk. Jedan pad u susjednoj sobi? Zvuk se pojača, jedan izvor izbjiga, jedan mlaz šiklja u potok teče svojim koritom, jedan slap...

Čujete li? Slušajte dobro. To je komad koji sam izabroa.

Jedna bujica... Jedan siloviti val. Kotrljaju se lonci, *bakarnjaci se razletjeli*. Walkirini glasnici jašu!

To je lijepo, zar ne? To će biti nasa posljednja pjesma. Apoteoza! Apokalipsa! Čujete li?

Sve je predvidio! Čak je i Wagnera htio asocirati svojem zločinu...

Slušajte odlomak... Zamislite nas u postelji. Njene se kose prospipaju po jastuku kao pozlaćena korola. Ona diše, polagano, vrlo polagano. Njen pravilni ritam uzdiže joj grudi. Ona ima zatvorene oči a njene duge trepavice ležerno trepču pod prigušenim svjetлом. Bijela plahta ovija njeno smireno tijelo. Ja se dižem. Polagano. Vrlo polagano. Izvlačim se iz kreveta, skliznem na parket, bez šuma, kao mačka. Usmjeravam se prema gramofonu i postavljam iglu na ploču...

Ako vi to učinite, ako učinite sve to što ste rekli, vi ste jedan obični monstrum.

Onaj drugi ga nije slušao. Jednim mirnim, gotovo blagim glasom, on završi svoju priču:

- Ja hoću da ona umre u jednom zagrljaju. Ona neće vidjeti oružja. Ja nju neću gledati kako umire. Ja ču još vrelu cijev prisloniti na svoju sljepoočnicu... Slušajte, to je odlomak koji ja volim...To će biti moj posljednji poklon!

Legrain zaista nije mogao povjerovati da negdje u ovom gradu, na drugom kraju žice, jedan takav ubojica, jedan psihopat, koji je i njega ubrojao u svoj mizeri dijabiolični scenarij koji je hladnokrvno skovao. Zašto ne pozove i novinare na lice mjesta i televiziju kad je već tako!

Vi nećete učiniti to... - reče on.

Govorio je ne razmišljajući, mehanički, kao točak bicikla koji nastavlja svoje obrtanje i poslije opada vozača, poslije prometnog udesa.

- ...Vi to nećete napraviti jer u dnu vas samih, ja to znam, postoji jedna sumnja. Inače...

- Inače?

- Inače, vi biste to već učinili! U posljednjem času, kad vi budete držali svoje oružje u ruci, kad se budete primicali k njoj, nešto će vam zabraniti da pucate. Vi ćete sebi reći to što si ne prestajete cijelo vrijeme govoriti pa makar si nećete to priznati. Vi ćete sebi reći: "A ako je ona bila nedužna? A ako me nije izdala! I ako sam se ja prevario...?"

Legrain ušuti. Njegov se glas slomi. Očekivao je reakciju onog drugog. Wagner se bio povukao iz sobe ponovo bezglasan.

Vi imate pravo, oglasi se on najzad, ja neću moći pucati osim u stanju legitimne obrane. Kad budem imao formalni dokaz da me je ona zaista prevarila...

On je to nazivao legitimnom obranom! No, Legrain nije htio cjeplidlačiti na vokabularu. Je li on primordijalan. Trebalо mu je dobiti na vremenu. Trebalо je profitirati od tog trenutka:

Ostavite vaše oružje, sredite vaše ploče, smirite vašu srdžbu. Odobrite joj beneficije na račun sumnje. Ostavite joj vremena da dokaže svoju nedužnost. Zovite me sutra, ja ču biti ovdje od pet sati. Hoću reći od sedamnaest sati. Opet ćemo razgovarati. Ja ču vam pomoći. Obećajte mi da ćete razmislići, da nećete načiniti ništa nepopravljivo. Dajete li vašu časnu riječ?

Obećajem - odgovori on najzad, razmislit će. Dat će joj još jednu priliku... Možda...

Legrain ga ču kako objesi slušalicu. Znao je da je to samo jedna mala odgoda, ali bolje išta nego ništa. Volio bi dati jedno lice i jedno ime toj djevojci koju je branio ne poznavajući je i čiji život možda visi o jednom tankom koncu.

On utopi svoje korake u mrklu noć. Ćutio se iznutra ukočenim. I to nije bilo samo radi noćne svježine.

Vrlo loše je spavao, utiskujući u svoje navlake na svom krevetu orise svoje besanice. U tom polusnu iskrasavalu su mu pred oči razna lica i obličja: njegove mlađe sestre, studentice književnosti i koju je trebao ići dočekati na željezničkoj postaji u deset sati, ono nepoznate dugih raspleteneh vlasti, one glasa, mlade sva-kako; lica čije se crte utopile u magli koja se isparavala s odlaskom noći. Oni su međusobno vodili čudne razgovore od kojih je od zamjećivao samo razasute odlomke. Potom oni se raspadoše u noći da bi izronili negdje drugdje, klizeći, zimo-grozni, na obzoru jednog sna...

Kad njegov sat zazvoni u osam sati, on bijaše potpuno iscrpljen. Sledjena voda u lavabou jedva da malo razbistri njegovu masku skraćene besanice. Razgovor prethodne noći ostao mu je u srcu i u glavi. Tisuću se projekata konfuzno gomila-lo u njegovom umu. Da li bi bilo moguće lokalizirati poziv? Što se može poduzeti protiv čovjeka koji ništa nije učinio osim što se povjerio jednom nepoznatom sugovorniku? Treba li čekati da se dogodi nepopravljivo?

Batić ulaznog zvana naglo zazvoni. Legrain u ovaj čas nije nikog očekivao. To još nije mogla biti Aimée. Njen vlak dolazi za dva sata i ona mu je obećala da će ga čekati na postaji. Legrain navuče jedan ogrtač preko pidžame, pogladi jednom makainom gestom ruke kose koje su se raščupale praveći mu na glavi pravu runjavu krunu i uputi se k ulaznim vratima.

Iza okovanih stakala, on je jedna razaznavao jednu mušku siluetu koja se nervi-rala i htjela već po drugi put zazvoniti. On otvoril.

Čovjek je bio visok, mlad, malo usiljenog držanja:

Monsieur Legrain?

Zašto? - upita Legrain malo suho, koji je posumnjao u jutarnji upad nekog akvi-zitera.

Ne bojte se, ja ne predstavljam nikakvu osiguravajuću kompaniju - reče nezna-nac. - Mogu li razgovarati s vama na čas? Vjerujte mi, bit će sasvim kratak!

Legrain ga pusti u predsoblje i uvede u salon.

Što mogu učiniti za vas? - upita on.

Ali onaj drugi je zakačio pogled o foto Aimée, nasmijan, u blagdanskom raspo-loženju koji je krasio zid iznad kamina. Činilo se da je bio fasciniran ljepotom mlade djevojke čije su krupne plavo-ljubičaste oči vladale njenim radosnim licem.

I dok Legrain, nepokretan u sredini male sobe, nastojaše dati jedno ime i glas licu svojeg posjetitelja, ovaj se naglo okrenuo prema njemu, izvuče iz svojeg džepa ruku i opali tri puta.

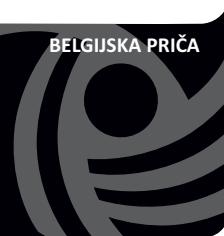
Poslije toga, on vrati svoje oružje, složi se na divan, i dugo, vrlo dugo plakaše.

Bilo je točno osam sati i trideset i pet minuta. Vlak koji je donosio Aimée kre-tao je u taj čas iz Liegea. U svojem koferu ona je nosila poklon za svojeg brata: *Ukleta lađa Richarda Wagnera*.

To bi ga trebalo, bez sumnje, malo rasteretiti od njegovih rutinskih istraga.

Robert JANSSENS KOŠMAR

Pokleknut iza jedne jelke, na rubu autoceste, upravo sam vrebaio jedan policijski kombi koji se kretao u mom smjeru.

Kretao se vrlo sporo; očito, to je bio jedan banalni obilazak oko trgovačkog centra u Nivellesu.

Kad se bio malo približio skliznuh uzduž udolice da bih se skrio pod voltom vjadicu.

Pajkan iza volana bijaše jedan poznanik, debeli Francis. Bio sam siguran da me ne bi prepoznao, ali bilo je ipak bolje izbjegći ukrcavanje u "maricu" i odvođenje u postaju radi kontrole identiteta.

Vise sam volio saviti jednu travu i mirno popušiti čekajući da se policajci vrate u grad.

Nisam poznavao Francisovog kolegu, ali on je imao onaj sumnjičavi izgled pajkana tek izišavseg iz škole. Predstavljaо je, nesumnjivo, jednu od promjena koju sam trebao zateći u Nivellesu.

U svakom slučaju, grad se bio poprilično razvio i brojao je više od trideset tisuća žitelja, sada.

Naravno i mislio sam da ima novina; i ja sam sam se ne malo promijenio u ovih šest godina; izgubio sam tridesetak kilograma i sada bio sav opaljen suncem.

Poslije službe inspektora velikih samoposluga, zadovoljan sobom i poslom, angažirao sam se u legiji stranaca tijekom pet godina, prelazeći iz jedne u drugu zemlju prema potrebi misija povjerenih od NATO-a.

Predan posve svojoj cigaretama, bacio sam jedan pogled preko trgovačkog centra. Lahor koji je zapuhao preko vijadukta doneće mi dah proljetne svježine. Zrak ranog jutra bio je zaista svjež. Veliki transporteri manevrirali su na pristaništima pripremajući se za istovar robe. Drugi su već čekali svoj red. Bio je to jedan spektakl koji sam često imao priliku promatrati od večeri kad sam se, šest godina ranije, kao inspektor što sam tad bio, uspinjao uzduž tog istog nasipa za skočiti u prvu krntiju koja je furala prema Aubagneu.

Zatvorivši oči, ponovo vidjeh grad. Trgovački centar s desetinama butika svih vrsta, i košmar koji se bio oborio na mirni kraj tjedna, oko 20 h.

* * *

Bila je subota, gotovo vrijeme zatvaranja.

Sjećam se da sam bacio pogled na šest osoba koje su još čekale pred blagajnom broj jedan i da sam uputio znak Freddyju koji je išao preuzeti službu na glavnom ulazu. Freddy mi bijaše odgovorio jednim migom.

Točno u 20 h i 30 min. Freddy zaključa vrata, potom se posadi sa strane da bi ih zatvorio po izlasku svakog kupca, kolica natovarenih tjednim fasungom,

Jedan od njih se spremao izići, s plastičnom vrećicom u ruci. Bio sam na kasi br. 3. Čekao sam da kasirka završi prikupljanje računa da bih vratio u kasu.

Nejasno se sjećam da je jedna osoba koja je stavila robu na traku ostavila jednu kutiju od konzerve. Na kasi br. 5, jedna debela žena prikupljala je prospektе koji su poispadali iz ruku djeteta koje je sjedjelo u kolicima.

Ljudi su nervozni kad se žure, a i sat zatvaranja je prošao ima tome već nekoliko minuta. Gledao sam prema vratima gdje je Freddy pridržavao vrata jednom čovjeku koji se spustio da zaveže svoju pertlu i, iznenada, nastade drama.

Četiri maskirana čovjeka uđoše, naoružana pumpericama.

Ja pružih ruku prema prekidaču alarma, ali me zaustavi pumperica prislonjena na Freddyevu sljepoočnicu, dok su mu istovremeno spriječili uzeti vlastitu pušku.

Svi na pod, ruke na potiljak!

Taj povik odjeknu u cijeloj prodavaonici i kad se okrenuh, vidjeh četiri druga kupca, lica skrivenog iz krinke, vitlati oružjem.

Pljačka u osam, do bijesa! *Nema greške to je Leiseur!*

Na najmanji pokret s naše strane, počevši od Freddvja, bio bi pokolj.

Unezvjererenog pogleda, pozelenio ko staklena boca, Fred se uputi prema lokalu gdje se nalazila kasa, s oružjem još uvijek prislonjenim na njegovu sljepoočnicu. Ali, u času kad je prolazio portu, on se iznenadno okrenu i odvali jedan udarac...

U istom času. odjeknu jedna detonacija. Fred se, padajući, zakači jednom rukom za krinku napadača. Maskirani čovjek, povlačeći se da se oslobođi, opali drugi put, ali Fredovi prsti ne puštahu lovine i krinka se podera odozgo prema dolje otkrivajući na čas, jednu tetovažu u obliku srca na lijevoj jabučici lica i jednu tetovažu u obliku srca, točno ispod lijeve jabučice. Bila je to jako lako prepoznatljiva tetovaža, prečnika od oko 5 centimetara, srčanog vrška usmjerena prema gore.

Požurio sam se okrenuti i vidjeh da su obje kasirke opazila tu izdajničku označku. Madame Naveau je grizla donju usnu, očiju uprtih u otkriveno lice. Tik do nje, glavna kasirka Suzane treptala je kapcima, razjapljениh usta, gotovo pokazujući prstom gangsterove lice.

Alarm se uključio. Bilo je luđačkih krikova i pucnjave; kugle su sijevale prema izlazu.

Čovjek s tetovažom se obrnu munjevito i jurnu za svojim kolegama k izlazu.

Pljačka se isto tako brzo završila kao što je i započela.

Pokušaj oružane pljačke je propao, ali heroizam je Freda stajao glave.

Peder koji ga je bio upucao iz blizine nije ga promašio; u najvećoj brzini pozvani si samaritanci, ali bila je to samo jedna platonska manifestacija. Dosta kasnije, našli smo se u uredu direktora Monsieur Goissea. Bili su ondje, osim diše *Delkaiiea*¹ i komesar Gilbert iz sudske policije, zapovjednik žandarmerijske brigade, jedan mali majmun s naočalama (čije ime neću spominjati iz respeksa prema njevoj ženi kojoj sam bio intimus) i troje svjedoka koji su vidjeli tetovirano lice.

Taj će nam detalj neizmjerno olakšati život, izjavи Gilbert. Bila je to jedan ogromni čiko, daleko od toga da bude samo salo. Imao je kratak vrat u obliku plave rajčice; vrat povijen prema naprijed, ushodao se uzduž i poprijeko luksuznog tepiha i bistrio svoje misli. Eh da! To mu se događa s vremenima na vrijeme!

Iznenada, on se zaustavi klimajući glavom.

- To je nešto apsolutno neosporivo - preuze čika Gilbert. - To je jedan poseban znak koji naš apostol nije namjeravao pokazati. Posljedično, to nije jedna imiticijska tetovaža iz repertoara fotokopija. Oni su dobro odradili svoj štos, žestoko dobro, nikad se ne obraća pažnja na nekog tko je ispred vas u jednom redu. Osim ako tip ima par muda ucijepljenih u uši, nikad se ne obraća pažnja na detalje. Ta banda krastača je sve proračunata i, naravno, maskirali su se prije no što su kre-nuli u akciju. Posao prve... Ali sudbina im poklonila i oni su promašili. Ta tetovaža. To je sreća za nas!

Društvo *Delham - Lion* je spremno ponuditi jednu naknadu - oglasi se Goisse. - Mi smo vrlo ožalošćeni onim što se dogodilo Praddyju i desetorim osobama na parkingu.

Naravno. Samo jedna naknada ne bi služila ničemu. Nemamo potrebe za izvanjskom pomoći. Oni nisu mogli zbrisati daleko pošto su uprskali već na početku a i mi smo već pronašli kombi u kojem su računali zbrisati. Upravo završavamo zaokruživanje čitavog tog sektora; nećemo zakasniti dobiti uvjerljive rezultate.

Komesar Gilbert uspori korak da bi nas mogao odmjeriti, Madame Naveau i slugu.

Što se tiče vas, reče nam, tražit ćemo vam da prepozname tetovažu. Kad budeмо sprovodili uhićenje krivaca. Bit će isto i na suđenju. Dok čekate, u međuvremenu, dovoljno je da šutite. Nitko ne treba znati što ste vidjeli. Jasno?

Naravno da ćemo zaklopiti labrnju!

Nakon splasnulog uzbuđenja, zbog emocija i zbrke koja je otpratila odlazak pajkana, ja sam počeo nazrijevati koliko jedan svjedok može biti ranjiv.

Napustismo, sve troje, veliku samoposlužu u tišini da bi se vratili u svoje torove.

Osobno, ja sam proveo večer jednom kasnom klopažom koja me i nije zanima i. naknadno, jednim uspjelim pokušajem na trideset karata koji se pokaza jednako slabo zanimljiv. Završio sam legavši i opalivši 'desanku šakić'. Ali san mi je bježao s očiju i nakon treće masturbacije.

Stalno sam sanjao Fređdyja, glavu u kasi...Te žene, ta djeca i ti ljudi opruženi na asfaltu, skrhani u svojoj vlastitoj krvi.

Umor je dobio meč i ja zaspao, no jedva sam sklopio kapke kad se ponovo probudih. Svitalo je a mobitel zazvoni. Upalih svjetlo i uzeh aparat.

- Halo? - promrmljao sam.

- Patula? Inspektor Rob Patula?

Da ja sam - odgovorih pospanim glasom, laktova zabodenih u madrac da bih se podbočio.

Vi ste inspektor u *Deihaiseu*? Rob Patuia?

Ja ne odgovorih, ali pospanost iznenadno nestade a moja se pažnja usmjeri na portabl- telefon. Progutah svoju slinu očekujući da moj anonimni sugovornik nastavi u poluglasu, jednim reskim i preciznim tonom.

Otvorite dobro vaše paviljone, Patula. Pajkani su zakačili noćas jednog od naših prijatelja. Ali oni su se zeznuli glede frajera. Moja prijatelji drže da će pajkani primijetiti svoju grješku... Možda se vi više ne sjećate tetovaže koju je on nosio na licu?... Možda to što ste vi primijetiti...

Ako identificirate Kurta, za njega to je... smrt, jer u čuzi će ga ukokati. Ali, budite sigurni, Monsieur Patula, on neće otići sam. Vi ćete biti njegov susjed na tratinici!

Jedan iznenadni doklik presječe vezu i portabl zabruja u ušima. Ja odložih mobitel na noćni stolić da bih sjeo na rub kreveta. Potom se digoh i uključili tuner linije.

Na vijestima od 9 sati izvjestili su o pokolju u trgovačkom centru u Nivellesu. Spiker je u isto vrijeme čestitao službama policije, žandarmeriji i sudskoj policiji na suradnji. Nisam se vratio. Kurt, propalica koji je skinuo Freda, već je bio u čuzi a nadati se je da će mu se i ostatak bande pridružiti.

Naravno, jedan poduzetni novinar, André Jacques, da ga ne bih imenovao, uspio je uspostaviti kontakt s jednim članom *Delhaizovog* personala, više tup no

pametan. Jer RTL je držao dobrom izvorom da će izvjesna Madame Naveau, kasirka, kao i dvoje drugih članova personala, biti u mogućnosti na kategoričan način čovjeka koji je skinuo čuvara Freda.

Dosta sam bio čuo za danas. Zaustavio sam zviždanje radija i uputio se u kuhinju.

Bez ikakvog entuzijazma smratio sam omlet i posrkao tri šalice kave.

Prije no što sam prošao ulaz u dućan, shvatio sam da su i Madame Naveau i glavna kasirka Suzanne primile jutarnji telefonski poziv. One me prenaglijeno pozdravili i požuriše se pozabaviti važnjim poslom, daleko od mene, izbjegavajući me pogledati u oči.

Nađoh se u garderobi da bih se presvukao, ali glavni redar me upozori da komesar Gilbert me čeka u uredu poslovođe.

Ja otvorih vrata u momentu kad je Gilbert prostirao na ravno direktoru, Monsieur Goisseu, o tome kako obični građanin treba uzeti održavanje reda i primjenu zakona.

Sav svijet se žali na progresiju delinkvencije! – urlao je komesar. Galami se o nekompetentnosti pajkana i o korumpiranosti naših političara, drogi koja uništava našu mladost i sve što se može zamisliti. Ali dolazi moment kad se treba predstaviti kao svjedok na sudu u potpunoj sigurnosti, i najednom svi pokušavaju odmazliti.

On prekide, otpuhnu, da bi mi bacio jedan težak prijekorni pogled.

Koliko djece imate, Patula?

Ja živim sam, odgovorili ja, stavljajući dupe na jednu stolicu koju mi pokaza Goisse.

Gilbert se primaknu glavom tik uz moju.

Ali, naravno, Monsieur Patula ima hendikepiranu majku gotovu pljunuti svoju kost i oca alkoholičara. Je li istina, Monsieur inspektor?

Bilo je prijezira u komesarovim očima i ja osjetih nelagodu.

Imam dojam, mali moj Gilbert, da si pogriješio - rekoh ja.

Komesar Gilbert, mala pizdo! Komesar Gilbert! Je 1' jasno, Monsieur Patula!

Nisam ja taj kojeg treba uhvatiti. Ja nisam pucao na nikoga, gospodine. Ja sam samo jedan svjedok - rekoh mirnim glasom.

Uistinu!

Gilbert se zadrža da izvadi komad nadjevenog kruha iz svog džepa, potom posadi svoje dupe pred mene.

- Među personalom u ovoj kutiji, čini se da su neka pamćenja postala amnezična tijekom noći. Madame Naveau je mislila na svojeg starog oca i jutros se više ne sjeća da li tetovaža bijaše na obrazu ili na čelu. Što se tiče naše drage Madame Suzanne, šefice kasirki, ona je počela balansirati, s jedne strane, jedan poziv primljen jutros u izlazak sunca, s druge strane njena kćer trudna od jednog Poljaka i koja treba sljedeći tjedan oteliti carevića. Na taj način da više nije sigurna da li je tetovaža bila na obrazu ili na njegovom majmunu... A vi, Patula, jeste li i vi naišli dribling za eskivirati?

Ja sam razumijevao rezoniranje Madame Naveau i Suzanne. Komesar je držao jednog od osmorice bandita i trudio se, nesumnjivo dogоворити se с njim око нjušenja traga осталима. Само, седморица који још bijahu u bijegu mogli bi jednakо intervenirati i подвоstrућити ако успију посрамити svjedoke за спријечити идентификацију. Kurt je imao jake šanse da bude oslobođen.

Osim toga, kad se svjedoči, što se ima od toga? Ili koje nezgode?

Tijekom nekoliko dana, maksimalno deset, drže vas herojem (to vam malo godi). Potom, ostajete mjesecima razbijati glavu, mučiti sami sebe, brinuti se i željeti ne pasti nosom. Sljedeći put na jednu novu pljačku. Bijele noć provoditi osluškajući šumove... Bojati se vlastite sjene kad se za zimskih mračnih noći vraćate u kolijevku. Bojati se vibracija prozora kad kakva škrinja protutnji ulicom. Ne podnositi više cviljenje vjetra u granju... I, na kraju svega, doći do kakvog rezulta-ta?

Iza svega toga, bijaše, jedna neosporiva očiglednost: nije se radilo o jednoj vrsti osvete političko-juridičke za ne prznati nekompetentnost političke klase. Ali to nije bilo jedno svjedočenje vise ili manje koje bi povratilo mojeg kompanjona Freda. Međutim, razmišljanje ovog pajkana me udari i ja izdizah ne trepnuvsi okom, pogled komesara.

Tetovaža se nalazila na lijevom obrazu, u visini jabučice. Predstavljava je srce, s vrbom okrenutim u vis. Ja ču ju prepoznati u bilo kakvoj prilici i u bilo kojem momentu.

Komesar Gilbert metnu svojom lijevom rukom komadić kruha u svoje žvalje koje se sklopiše odgrizajući polovicu svojim lijepim zubima. Sve žvačući, on me odmjeri na čas ledenim pogledom svojih plavih bludnih očiju.

- Vrlo dobro, Patula - završi on, još punih usta. - Kad ste već odlučili, hajdemo! Na posao,

Komesar Gilbert me bijaše osudio na izolaciju tijekom tjedana koji su prethodi-li procesu. On se gorko žalio u tisku da je bio ostavljen na cjedilu od dvoje svjedo-ka, ne računajući trećeg, jednog Flamanca koji se slobodno ispario u prirodu Organizirana je prava hajka po cijeloj provinciji. Cijelo to vrijeme, ja sam bio skri-ven u sudskej policiji, zatvoren u podzemlju, s navučenim roletnama, gledao kri-miće i svoju glavu na televiziji s pratećim tekstrom: Ovog čovjeka traži sva policija kraljevine.

Tijekom tog prinudnog ferja, stvorio sam jedno prilično precizno mnijenje o komesaru Gilbertu. Bio je to jedan savršeno častan pajkan, ali, u poslu koji je izabrao. Nije bio talent taj koji ga je održavao na površini. Tatin sin jedne ugledne obitelji u Bruxellesu. Bilijar internacionalnog nivoa. Ušao je u policiju uz veliku pro-tekciju. Uživao je veliku popularnost, ali očito njegova promocija na rang komesara sudske policije u Nivellesu duguje drugim elementima više no njegovoj profesionalnoj vrijednosti.

Radio je mnogo, vraćavši se kući redovito vrlo kasno. U stvari rijetko bih ga viđao danju. Ali desetina sumnjivih uhićenja nije mu ništa opipljivo donijela. I Kurt, pacov, bio je jedini koji će se pojavitj na sudu.

U psihološki pogodnim trenutku uvedoše me u dvoranu i ja na odlučan način prepoznah Kurtovu tetovažu. Nikakva greška nije bila moguća. Nisam izlagao rizi-ku slanja na vječno odsustvo nedužnog čovjeka. Tetovaža koju su mi pokazali bila je sigurno ona koju sam vidio kad je Fred bio likvidiran.

Stegnutih zuba, prepun bijesa, Kurt, pacov, bi osuđen na smrt u srijedu 21 ožuj-ka 199...

Progresivno, novi su događaji zamračili aferu u medijima, ali točno dva mjeseca poslije stavljanja Kurta u plakar primio sam prvo pismo.

Došlo mi je u omotnici običnog pisma. Riječi su bile sklopljene od velikih slova. Poštanski žig nosio je ime Nivellesa. Pismo je jednostavno govorilo:

IMAŠ POZDRAV OD KURTA.

Imao sam pravo na zaštitu pajkana u trajanju od osam dana. Potom, preša posla odvucé pajkane na drugu stranu. Dva mjeseca kasnije stiže mi drugo pismo. Ponovno, bilo je krajnje precizno:

KRAJ SE PRIBLIŽIO.

Traže vjerojatno da izgubite prisebnost - reče mi Gilbert kad sam mu ga donio u ured. Mi smo vam izdali dozvolu za nošenje oružja. Imajte uvijek oružje uza se i ne činite ništa više.

- Oba pisma su poslana iz Nivellesa - primijetih ja.

Naravno, stvar je zakuhana najvećim dijelom od ovdašnjih frajera. Kurt i drugi su stigli specijalno zbog pljačke, ali jedan je drugi lopov, podrijetlom odavde taj koji je sve smislio. Što biste htjeli?! Ne mogu se ja vječito baviti aferom *Delhaize*. Ima redovnih stvari, ne računajući krađe kola, kamu i dilere, krađe izloga itd., itd., itd...

Ja sve to shvaćam, komesar, ali ta pisma...

Očigledno ima jedna vrlo jednostavna solucija.

- To će reći?

Promjeniti zrak definitivno - reče mi Giibert gledajući kroz prozor ulice *de Soignies*, gdje pusti promet najavljavaše prometnu špicu.

On mi poče nabrajati određene prednosti koje bi mi mogla donijeti promjena dekora i dade mi na znanje Dako po njegovom mišljenju služba inspektora supermarketa bijaše žalosno rješenje za jednog odvažnog mladog čovjeka kakav sam ja.

Imao sam, sigurno, argumenata za suprotstaviti mu braneći jedno časno zanimanje, ali sam se čuvao da mu ih ne dadnem,

Nekoliko minuta kasnije, ja ga napustili s osjećanjem da će biti presretan da me više ne vidi u svojoj blizini. Ipak, ja ne ostvarih njegov prijedlog, već osam dana kasnije, nađoh se ponovo u njegovom uredu. Ovog puta nije se radilo o pismu već o leši. Madame Suzzane bijaše mrtva, a na stolu Monsieur Commissairea bijaše komadići eksploziva koji su očigledno bili djelo jednog profesionalca.

Koja čudna ironija sudbine. moj dragi Patula, iskrivi se Giibert. Ova draga Madame Suzanne se bojala svjedočiti, ali je ipak skinuta. Koja ironija sudbine!

Bilo je evidentno da komesar nije imao baš ništa zaljuljati u toj frci oko smrti glavne kasirke.

Svi znamo da je to bilo namijenjeno meni - rekoh gutajući slinu. - Nitko nije znao da će Suzzane pozajmiti baš tog dana moja kola.

Vi često pozajmljujete svoja kola? - upita me komesar.

Komesarovi sentimenti očito bijahu ublaženi. Bio je ožalošćen smrću Madame Suzzane, i jako zaokupljen represalijama koje je banda poduzimala u Nivellesu. Ali Suzzane je izbjegla odgovoriti na svoju građansku obvezu i odbila svjedočiti. Tako da komesar baš i nije izražavao preveliku žalost zbog njene smrti. Bilo je to razumljivo. Nakon svega, bio je samo pajkan.

Suzanne nikad ranije koristila moja, kola - objasnih ja. - Bili su joj javili da će njena kćer svakog časa roditi i pozvali je hitno u bolnicu. Otišla je na brzinu uzobilno zezanje kolega. Potom, došla je kao vjetar reći da je akumulator u njenim kolima crkao. Ja sam joj predložio da uzme moja kola, i nekoliko minuta kasnije, mi smo čuli eksploziju.

Vidim - reče komesar klimajući glavom.

Ali, budući da ja nisam mrtav... hoću reći, budući da su me promašili, mislim da...

-...počnemo ponovo! Ja mislim, Monsieur Patula, upravo to. Također, vi biste učinili dobro da razmislite o mojoj nedavnom savjetu.

Hoćete reći da napustim Nivelles! Da zbrisem kao lopov.

Godine '41., stanoviti de Gaulle, nakon što je bio pobijeđen, spasio se u Engleskoj da bi mogao početi nanovo boriti se jednog dana - citirao je Giibert.

On se diže i primače prozoru.

Ako odlučite ostati, učinit ćemo sve što je u našoj moći da vas zaštитimo, Monsieur Patula, ali ja vjerujem da će oni ponovo započeti sve dok ne ostvare cilj. Ili dok mi ne budemo imali sreću demolirati tu organizaciju.

Organizaciju?

- Počinje tome sličiti. I ako je istina, dragi prijatelju, vi biste učinili dobro što prije donoseći odluku. Ima drugih mesta, drugih službi, i ja sam siguran da će se društvo *Delhaize*¹ pokazati vrlo darežljivo glede naknade preseljenja.

Trenutak. Ideja je vaša ili *Deihctizeova*? - upitah ja.

Zajedno smo došli na to. Vi ste bili velika potpora za Pravdu, ima neko vrijeme, i ja sam vam zbog toga zahvalan. Zbog toga vam ja kažem da se radi o organiziranoj bandi. Ne mogu sebi oni dozvoliti da se spasite nakon svega što ste im učinili. To su grabljivci (citat mog prijatelja prokuratora Depretrea). Trebaju biti sigurni da će čovjek, obični čovjek s ulice imati veliki strah ići svjedočiti. Zato je nužno da vas probodu u herbar kao ogledni primjerak.

- To je neozbiljan savjet u ustima jednog drota, učinih ja ogorčeno.

Gilbert samo polagano zaklima glavom.

Potrudite se razumjeti situaciju. Moja ekipa i ja osobno činimo najbolje što možemo da raspetljamo aferu *Delhaize* i ja bih se daleko lakše izvukao ako biste vi šetali pod drugim podnebljima. Mi imamo, s Madame Suzzane, jedanaest mrtvih o vratu. Ne bismo htjeli imati i dvanaestog mrtvaca!

- Bit će možda jedno drugo rješenje... - počeh ja.

Ali ušutjeh kad on diže pogled. Vjerojatno ne bih ništa više napredovao ako bih mu rekao da je najbolji način za rješiti tu aferu da on dade otkaz kako bi dopustio Ministarstvu pravosuđa da postavi novog gazdu na čelo sudske policije, zbog njegovih sposobnosti, ne socijalnog podrijetla. Bilo je nekorisno praviti sebi jednog neprijatelja više.

Međutim, za manje od dva tjedna, ja sam se počeo osvjedočavati kako me ne tretiraju više na isti način kao ranije u Nivellesu. Nisam se više usuđivao nikog zamoliti da me primi u auto i, na kraju dana, opazio sam kako službenici koji izlaze ispred mene iz *Delhaizea* ubrzavaju korak ne bi li se našli što dalje od mene, ako bi počela kiša tanadi. Isto tako, oni koji bi se našli iza mene tražili su uvijek opravdane zadržati se što duže iza mene sve dok se ja ne nađem daleko od porte. To je previše sličilo na reklamu s televizije o deodoransu za suzbijanje smrada. Ne može se ipak sav život provesti u takvima uvjetima, pomislio sam gorko.

* * *

Jedne subote, prije moje smjene, išao sam najaviti Monsieur Goisseu da prihvatom naknadu za odlazak. On mi ju isplati u času kad sam napuštao dućan, zaželivši mi sreću. On mi ponovi koliko je bio ozalošćen prije no što će baciti jedan zabri-

1 Lanac samoposluga u Francuskoj i Belgiji.

nut pogled prema porti kad ja napustih trgovacki centar. Jedna autobusna karta bi mogla usmjeriti potragu organizacije za mnom. Jedna karta za vlak također. Ja sam bio suviše poznat u gradu. Bilo je to beskorisno.

Strpah neke stvarčice u sportsku torbu, ostatak po mom stanodavcu poklonili Centru za socijalnu pomoć, a stari DAF automatik prijetelju Bobu, gazdi *Stella-Est* kojem sam uostalom još dugovao dvije cigle. Jedno duboko osjećanje olakšanja me obuze kad se uputih prema autocesti. Osjetio sam se kao da sam se oslobođio nečega što me pritiskivalo više no teškoće od kojih sam se udaljavao. Satnica u *Delhaizeu* bijaše povoljna, a posao jednostavan, ali ja sam se često na smrt znao dosađivati obilazeći rejone sa svojim kolicima, u potrazi za eventualnom krađom s polica. Nisam baš bio ponosan zbog razloga mojeg bijega, ali sam se zaista osjećao zadovolnjim zbrisati odavde.

Ako moj novi život nije bio manje jednostavan barem nije bio nikad dosadan. Imao sam priliku često putovati tijekom pet godina legije, tući se, i bio sam slobodan nastaviti tražiti svoje mjesto pod suncem. Dio mojeg sala otopio se u Somaliji u pustinji, drugi dio spržilo je sunce u Kuvajtu, a ostatak sam izgubio u l'ex-Yugoslavie. Počeo sam sve manje sličiti na Patulu koji se smiješio svakom dolazećem klijentu, a sve više onome što sam postao.

A potom, jedne noći, prije godinu dana u Marseilleu, jedna nervozna kurava zaljuljala mi svoju čašu u sred gubice i zatraži još da joj platim piće. Incident mi ostavi stakleno oko i jednu posjekotinu u obliku srca dobro vidljivu na lijevoj jabučici. Ironija sudbine, zapjevušio bi komesar Gilbert!

Po drugi put znak na licu mogao bi promijeniti tijek mojeg života. Ovo mi dozvoli konstatirati, s jednom jasnom očiglednošću, promjene posljednjih šest godina... i mogućnost, za mene, da se vratim u Niveiles.

Sa svojim preplanulim licem, svojom težinom mladića sveg u mišićima, mojim okom od stakla i dobro vidljivom brazgotinom na obrazu, i pogotovo moje držanje, bilo bi teško prepoznati u meni bivšeg inspektora samoposluge, debelog kao prase i uvijek spremnog ukrcati prvog koji naiđe s kesom u ruci.

A sada, uspravljen pod viaduktom, našao sam se u Nivellesu. Ako moj povratak i nije bio najavljen u lokalnim novinama, on je barem imao cilj: znao sam zašto sam se vratio, znao sam što mi je činiti.

Pošto sam ugasio cigaretu na peti, brižljivo ispitah cestu i krenuh prema centru grada.

* * *

Robert, Robert, probudi se!

Otvorih polagano oči i zadugo fiksirah svoju ženu nagnutu nada mnom. - Ali ti plivaš, chéri, da nisi bolestan? Progutah slinu prije no što će joj odgovoriti:

Imao sam košmar, čudan san...

Marie mi ljubazno obrisa čelo.

Pričaj mi, Robert, pričaj mi.

- Čucao sam iza jednog grma na rubu autoceste...

Werner LAMBERSY

NEPROVJERLJIVE VIJESTI IZ ONOSTRANOG

Liliani Atlan

Otkad smo stigli u logor glasine se brzo raširiše. Sve se pokazalo. Sve je izbilo. Svatko ih je tretirao na svoj način. Čak i oni čija šutnja odmah postade jedim nevjerljivim i nečuvena tajna.

Ovdje »iako rad slama i teškoće za jednostavno ostajanje na životu su krajnje, svi, svi mi smo besposleni.

Nitko ne zna čemu ni zašto se tako iscrpljujemo, prazneći naše najbolje snage u monotonom očenašu što od nas očekivahu absurdna pravila i iluzorne ambicije. To je logor, mi smo u njemu.

Izvjesni se pokušavaju prisjetiti. Sjetiti se kako je bilo "prije logora", ali ništa ne izlazi iz tih prethodnih ponora. Jedva nekoliko dojmova, o kojima ne znamo jesu li ili nisu, oni sami, kćeri i unuka glasina koje nas potresaju danas. Oni su napastovali oca, majku, dalju rodbinu kad je imao - ništa! Sve počinje našim dolaskom u logor. Jedanput kad se prođe porta, jedna neprozirna zavjesa se čini bačenom na sve što je prethodilo.

O povijesti logora zna se gotovo sve. Ne uistinu od samog početka. Niti bez hazardnih hipoteza, ni bez nesumnjivo podržavanih laži. Ali najzad, sve vrste znanosti počinju nam davati male ideje. Prije tog - ništa! Na toj odsutnosti početka izgradilo se brojne religije i različite teorije, kojima apostoli bruje po logoru, i često se međusobno ubijaju oni koji nemaju drugog sredstva m za uvjeriti ni za svladati. Oni to čine kao da posjeduju svježe i izravne vijesti iz onostranog. Izvjesni se time zadovoljavaju, drugi se zanose se mnogi se njima služe. U stvari, ništa sigurno niti napisano nije nam nikad stiglo iz eksterijera logora.

Danas, pokupili su dva odbjegla, i jednog unesrećenog za kojeg se vjerovalo da je mrtav. Bili su otišli sve do bodljikave žice. Ja hoću o tome reći: tako daleko kako im je bol dopustila. Čak se misli da su bili prošli prvu ogradu.

Nitko nije video tko ih je donio u logor. Vidjeli smo samo bolničare i nosila, ali oni su isto iz logora, i ništa nam nisu mogli reći. Bili su našli tri tijela, to je sve ! Jedan je, budeći se, imao groznici. Nije mu se moglo vjerovati *ono* što priča. Uostalom bilo je to nerazumljivo, zbrda-zdola, u čemu se moglo prepoznati deformiranih slika onoga što je činilo nas život u logoru. Drugi je dugo govorio, gotovo sa žaljenjem o bijeloj svjetlosti, o hodnicima gdje vlada jedna slatka glazbena euforija. Mi prevedosmo njegov delirij terminima reflektora i osmatračnica u konklogenu i nervnim plinom kojim su nas nesumnjivo opkolili. Treći, kojeg bol njegovih rana progresivno dovede među nas, reče da se ne sjeća ničeg osim brutalnog nestanka svega, ubrojavši i osjećanje sebe samog. On bi se osjetio, ali sada on tako govorii, kao jedan ekran kompjutora koji je upravo isključen.

Ništa dakle nova, i svatko se stavi na posao prezvakivanja trave, više ili manje obilne, svojih imaginacija.

Tijekom šetnji u grupi i odobrenih sati zajedničke besposlice, mnogi uvjereni, za koje je bilo nepodnosivo da se ne zna ništa o tome što se događa izvan logora,

i nekoliko prosvijetljenih, koji su pretendirali izići i zatim se ponovo vratiti, šarlata-ni također, pričali su što su znali, što im je bilo otkriveno ili ono čemu su od sada bili označeni kao proroci.

Treba priznati - jedna ih je velika većina slušala. Jedni su uzimali to nekritički, drugi za neprovjereno; svi su tu vidjeli predujam koji je trebalo platiti za saznavati.

Bilo je ondje nekih misterioznih stvari koje su išle od priča o vilama do priča o oružju, prolazeći kroz priče o vatri paklenoj...

Svakog dana, jedna je glasina smjenjivala drugu. Otkrivalo se, navečer, rajeve gdje je vladalo obilje onoga što je manjkalo u logoru; ujutro se iznenađivalo traže-ći u sebi krvnike sukrivice čija sigurna krivica bijaše učinila taj san nemogućim. Izmišljale su se zabrane, koje su se dizale za nove povlastice, i videći kako ništa od toga nije bilo ispunjeno, kačilo se na bilo što ne bi li se još jednom pokušalo.

Da nije bilo ničeg, ni uokolo, ni prije, ni poslije, osim logora malo je bilo utje-šno, i nitko to nije htio slušati, izuzev za žestoko se suprotstaviti.

Samo su mrtvi izlazili iz logora. Njima smo se dakle mnogo bavili. Na svaki način, jednog dana, bismo izišli, mi također, iz ovog ispitivanja, koje nas je tako često sprječavalo vidjeti, uživati, profitirati od onoga što je logor mogao ponuditi.

Dakle. vidjelo se mrtve unaprijed. Proizvedeni su sve brže i brže. Na milione! U ratovima, gladima, križarskim vojnama. Truleći cijelu zemlju, trujući planet, da bi se ti mrtvaci mogli poslati kao preteče, onamo, s one strane logora. Tuklo se za tra-janje. Zlato i moć postali su najdragocjeniji saveznici, ali usprkos masakrima, uspr-kos kapcima koji su kolaborirali (s kim?), nije se saznalo ništa.

Tijekom stanovitog vremena, puče glasina da logor bijaše bez granica. da nema kraja logoru, da su se mrtvi slali u jednu vrstu logora u logoru, suviše dalekom za žive. Reklo bi se da logor ne bijaše nigdje jer bijaše posvuda. Sofizam?

Zavladao je strah da se ne pobrkaju život, smrt i logor. Ta ideja propade. Jedan drugi put, zapitalo se da čuvari logora možda nisu među nama. Ako ih se i ne vidi, to je zato što je svatko od nas trebao biti čuvarem drugih. Ta nam misao učini život nemogućim. Svi su počeli vrebati, svatko je postao svoj vlastiti stražar. Ljudi su se spuštali na nevjerojatne stupnjeve ludosti. Bilo je gore no ikad prije! Pod izgovo-rom ljubavi, ljudi su se mrzili, uzimajući si stvari drugih, rješavajući tude probleme, odlučujući umjesto drugih o njihovoј vlastitoj sreći. Ponovno je stavljena smrtna kazna na dnevni red. Bilo ih je koji su sami zahtjevali vlastitu egzekuciju.

I uvijek nanovo nove glasine: viđen je jedan mesija, potom drugi, potom pro-roci, poslanici, vođe misija, pregovarači. Vani se radilo da nam se vrate naša prava. Ljudi su se okupljali u komitet, u vlade, u svjetske skupštine. Bavilo se nama, znalo se za postojanje logora, dolazilo se sa spasom i statutima.

Počelo se obožavati žene. U njima je barem dio misterije zaboravljenog prije-laza, kuda se ulazi u logor. Uzalud. U njima je bilo dobro bivati, ali njihovo pamće-nje, ne veće no naše, nije moglo ništa zadržati od događaja. Možda ponešto u lju-bavnom činu, što je ako je ostao blizak u sjećanju, kao kad se o jednom amputira-nom kaže da još uvijek trpi bol nedostajućeg organa, ali to nije donosilo nikakav odgovor o pitanju logora.

Počelo se slaviti starce. Njihov dugi život, nekorisni privid njihovog iskustva slu-žio je možda ovome - približiti bolje, ili boljim uvjetima, stanje izvan logora? Ali tra-janje nije ništa doprinisalo stvari, što vodi beskonačnom otkriva se gotovo ništa-vnim. Štoviše, u toj dobi, postaje se brzo nepodnosiv. Što se znalo o prepostav-ljenim hordama, tamo na nevidljivom obzoru logora? Onima koje su čekale za ući

po prvi puta i koje se guralo, razoružane, kao nekiu trup u leđa. One koje su nestrpljivo lupkale nogama o tle ne bi li ušle u novoj formi: bilo je svega u logoru, drveća, pasa, majmuna i, tko zna čega - anđela! Da li je to zbog njih bilo da se viđalo, na licima mrtvih, taj poluosmijeh i taj zadovoljnji izgled?

Dugo vremena se vjerovalo u urođene darove djece. Mozarti koje su ubili, nisu nikad vidjeli glasovir, ni sanjali jednu jedinu glazbenu notu. Drugi bijahu pametne zvijeri ili djeca zatvorena u svoju tajnu provodalo se nekoliko malih budućih *dalaj-lama*, proslavilo nekoliko dolazećih bića, ali kako ne dolažahu, brzo smo se zamorili. Ostajalo se pri onome što bi moglo razuvjeriti.

Kopahu se tuneli - nikamo se nije izišlo. Izbacivani su projektili - nikad se nisu vratili s vijestima o svojem putovanju.

Neki su povjerovali u matematiku, ali ona je razvijala takav humor da mi ostasmo nijemi i dekoncentrirani. Drugi su vidjeli u mađiji jedno rješenje, ali vjera koju su ulagali poslužila je u najboljem slučaju skretanju pažnje s istinskih pitanja od kojih ono o logoru ostade središnjim: bijaše li on iline, otkad mi živimo, sva realnost?

Pisalo se pjesme, priče, romane, ali to bijaše samo hvatanje bika za rogove ili muda, a da nikad, baš nikad, ne iziđosmo iz logora.

Jedan drugi put opet, povjeravasmo da smo primili, putem neke vrste nepoznatog Crvenog križa, pošiljku izvana - vidješe se komete, znakove na brzu ruku, obrok za preživljavanje, kao Božični dar, za koji se vjerovalo da nemamo pravo na njega. U stvari, sve je to proizšlo iz naše strasti za traganjem, sve do nesumnjivih rezervi logora. Razvezati špagu, razvezati čvor ukrasne vrpce, citati etikete, poštanske marke i rukopis, nije se više doznao o logoru. Uskoro se i o tome prestalo pričati.

Prestalo se o tome pričati, ali tu je možda ono gdje nečeg ima. Vidi se potreba za novostima, makar i neprovjerljivim, iz onostranog. Nastavljamo dakle čekati sljedeću glasinu, razglabati o njoj čim se pojavi, i po tome da svatko zna koliko želi o njoj pričati, nije li to da se ne bi bilo potpuno, neporecivo, sam?

Werner LAMBERSY je rođen. Autor je više od sedamdeset zbirki pjesama. Smatraju ga jednim od vodećih frankofonskih stvaralaca. Živi u Parizu.

Evelyn LAMBERT

MONOTONO HODANJE

za sve one koje volim

Promatrao sam mačka kako se šetka iz sobe u salon, iz salona u sobu, uz povremeno mjaukanje. Laura je zapremila cijeli kanabe nemarno puseći, njen pogled jednim okom je slijedio televiziju, drugi mačkovo šetkanje.

Izvaljen na tlu, s cigaretom i whiskyem, promatrao sam tu svakodnevnu scenu.

Ljepota Laurinog tijela, njen orašasti pogled, njen način pušenja, bivanja, već je deset godina kako ih promatram svaku večer, kako mi živimo tako. U nizu godina, televizija je nadomjestila naše diskusije i milovanja; zamrzivač, naše najslađe tjestenine.

Mačak je igrao ulogu djeteta koje se nikad nismo odlučili začeti.

Ja sam izgubio svoje mjesto na kanabetu, otežao, pušio sve više, pio također sve više i više.

Jedan miran život, bez radosti i muka, nalik samom sebi. Dani su se smjenjivali, jedan nalik drugom.

Oboje smo radili. Zajednički doručak, zajednički odlazak, povratak s jednim satom međusobne razlike, objed, televizija. Ulagivanje mačku.

Stvari su se činile tako jednostavne i tako bezbojne. Ali začudo, ta konstatacija koja me dotače po prvi put, ne užasnu me. Istinu govoreći, to što mi oboje bijasmo tu, bilo je zbog toga što smo to oboje željeli. Naša jedina ludost, bilo je ljetovanje u mjesecu kolovozu, u jednom kampingu u Vandeji. Ondje, preuzimali smo ponovo naše navike, ali u sasvim novom mjestu. To je bilo to, razlika i ludost, karavana na obali vode umjesto u jednom apartmanu u jednoj rezidenciji "standing" u pariškom predgrađu.

Tako mi je godio moj život Zašto ga mijenjati? Na neki način ja sam bio sretan. Ne euforičan, ali sretan.

Laura, ti me voliš?

Da, a ti?

Ja također.

I tišina se ponovo uspostavi, popunjena večernjim feuilletonom.

Obično, te jednostavne riječi su me uspokojavale. Laura bi mi odgovarala istim tonom, uz isti pogled, već godinama. Ja bih ponovo uronio u promatranje mačkovog šetanja, Laurinog tijela, vjerujući u život, i utapajući se u televizijsku enigmu.

Ova večer ne bijaše kao druge; nešto je nedostajalo, imao sam neprijatno osjećanje o tome. Ipak, izgled je bio identičan. Je li to bio ton njenog glasa?

Da, to je to, jedna sasvim mala nijansa, jedva uočljiva. I potom, ona je bila zapalila cigaretu kao da se osjećala zbumjenom!!!

Ti si sigurna, Laura, ti me zaista voliš?

Naravno. Ne sumnjaš valjda!

Ne, to je samo zato što večeras želim biti uvjeren.

Problemi na poslu?

Ne.

Dobro, onda!

Posljednja replika odigrala je svoju ulogu i zatvorila dijalog. To je bilo to također, Laura, imao sam potrebu za podrškom, a ona govori o poslu. Naše su jedine brige bile u poslu; razmislivši malo, to je trebalo biti uspokojavajuće. Zašto bih danas imao jaču potrebu za uvjeravanjem no juče? To je ono sto bi se ona trebala zapitati. Ako li to nije bio posao. bio bi jedan kapric, dakle, nepotrebno insistirati. Promatrao sam je kako sanjari i udubljuje se u film.

Kraj filma, svi ustaju, pusica maci, i u krevet.

Laku noć, spavaj dobro.

Ti također.

Mala pusa, potom svatko na svoje mjesto, mačak se smješta na dno kreveta, i tako opet ponovo. Nova noć, sutra, novi dan...

Sutradan bio sam odlučio uzdrmati svu tu monotoniju. Bijah sretan. želio sam začiniti večer.

Stigao sam ruku natovarenih cvijećem i jednom bocom šampanjca.

Laura je upravo turila jedan pladanj iz zamrzivača u mikrovalnu i mirno me čekala. Njen se pogled zadrža na mojim tovarima. Nije se činila ni iznenađenom, ni zadovoljnom. Ne, nepromijenjena.

Drži, moja ljubavi, malo iznenađenje.

Što to slavimo?

Ništa, jednostavno jedna želja da ti učinim zadovoljstvo.

- Ah!

Ton se činio dalek i preziv.

Šampanj! Veliki dan. Da nisi dobio na lotou?

Ne, kažem ti, to je prosto zato što te volim.

Ah, dobro, ali to je bilo predviđeno u budžetu.

Ona se dočepa cvijeća, strpa ga u jednu vazu dok sam ja stavio bocu na hladno. Ipak, ona mi zahvali jednim ovlašnjim poljupcem vrškom usana.

To ti ne godi?

Si, naravno!

I večer bi nalik svim ostalim, s nekoliko zalogaja više za popratiti televiziju.

Bio sam se ponadao jednom osmijehu, poljupcu, reakciji, ali ono ništa. Laura ostade ona ista, neizmijenjena.

Ja odlučih ostati na tome.

Laura, ti me voliš?

Da, a ti?

- Ja također.

Zašto htjeti ispreturati stvari kad su dobre takve kakve jesu i po kojima smo sretni?

Dani prolaze i, očito, sliče jedan na drugi.

Laura. ti me voliš?

-Da, a ti mene?

Ja također.

Mačak je hodao uvijek sa svojim istim malim mijaukanjem. Ali jedne večeri, tjednima kasnije. nepromjenjivost mojeg života mi se ponovo nametnu. Već deset godina ništa se nije mijenjalo.

Laura, što misliš o našem životu?

Ništa.

Kako to, ništa?

Čekaj jednu sekundu, ovo je glavna scena filma, a ti imaš baš sad takva pitanja!

Nasuh sebi jedan whisky, zapalih novu cigaretu i profitirah od prolaska mačka da ga pogladim. U času kad sam krenuo na spavanje, ponovih svoje pitanje.

Što misliš o našem životu, Laura? Treba mi tvoj stav.

Ništa, već sam ti rekla. Ja te volim, ti voliš mene, živimo zajedno, imamo posao, mali simpatični apartman, mačka. Sve ide dobro.

Ah, dobro!

Zašto, ti me ne voliš više?

Da, ali uplašio sam se da imaš zebnji.

Ne. nikako.

Dakle, sve je dobro. Laku noć, Laura.

Laku noć.

I dani, i tjedni, mjeseci prođoše. Whisky mi sve više napadaše stomak, To je bila jedina razlika, jedna lagana bol više.

Laura, ti me voliš?

Da, a ti mene?

Ja također.

Šta ti se dogodilo? Kasniš, ručak je na stolu odavno.

Danas me strašno boli stomak. Išao sam k liječniku.

Nepotreban trošak, rekao ti je da smanjiš alkohol.

-Da.

Vidiš. Dobro, večeras pladanj-tele, inače propustit ćemo početak filma.

Laura, ti me voliš?

Da,a ti?

Ja također.

Prestao sam s whiskyjem. Bolovi su se smanjili, ali nisu posve nestali. I život nastavi teći, identično.

Laura, uvijek ista.

Moj mi je život uvijek odgovarao, bijah sretan a nikad nisam upitao Lauru da li i njoj to odgovara. Njen odgovor, dvije godine ranije, me bijaše uspokojio. To što ona nije ništa govorila, bilo je zato što joj je valjalo. Kako ona bijaše potvrdila, mi smo se voljeli, imali smo zaposlenje, mačka...

Ja ipak odlučih pripremiti joj jedno iznenađenje za našu trinaestu obljetnicu.

Sutra, imamo trinaestu obljetnicu zajedničkog življenja, vodim te u restoran.

Mislio sam da će ona odbiti zbog nepredviđenog troška u našem budžetu, ili pod izgovorom da ne možemo propustiti večernji TV program, ali na moje veliko iznenađenje ona prihvati.

Što da ne? To je jedna izvrsna ideja.

I ona me zagrli dotakнуvši me vrhom usana. Laura, uvijek ista. nepromijenjena, smirena.

Malo sam strahovao od ideje da se nađemo sučelice bez televizora. Što bismo mogli pričati jedno drugom? Ali sve prođe vrlo dobro. Posao i ukusan pladanj bile su naše glavne teme razgovora.

Od povratka u stan, Laura dohvati svoj kanabe uključi televizor i, zbog naše obljetnice, mi gledasmo dva filma.

Ne znam zašto, vjerojatno zbog obilnog pladnja, ali ja imam užasan bol u stomačku večeras.

Ah! Pladanj, a možda i alkohol.

Možda.

Laura se zadubi u film, ali što je vrijeme više prolazilo bol je postajala sve nepodnošljivija. Laura me kriomice promatrala. ne govoreći ništa.

Bolovi su se činili još žešći, dobih grčeve i tmina me preplavi.

* * *

Laura najzad odluči ustati. James je došao vidjeti posljednji grč, a ona prodrma vršak noge nepokretnog tijela. Nikakve reakcije.

S velikom smirenošću, ona se dočepa telefona.

Halo, mili! Sve u redu, gotovo je, on je najzad umro.

Najzad dobra vijest. Reci, to nije išlo tako brzo.

Imaš pravo, tri godine da bi se došlo do cilja, odupirao se, ali trebalo je sprovesti tako ako smo htjeli biti nezabrinuti.

Kako se to dogodilo?

Restoran je taj koji ga je ubio, hrana je bila prejaka, alkohol, on je ipak bio krhak!

Smijeh se prosu s obje strane telefonske žice.

To su, ipak, začini koje si ti svaki put dodavala. On nikad ništa nije posumnjao?

Svašta! On je video samo vatru, držao me tako sretnom. Ostaviti će ti da odigraš scenu u dva kod liječnika. Nađemo se suta u Kazinu u Deauvilleu. Proslavit ćemo prije no što se pozabavim ukopom.

Laura, ti me voliš?

Da, a ti mene?

Također.

vr

Pascale de TRAZEGNIES JEDAN TOP BEZ MODELA

Frédéricu Dardu

"Ne može se ne raditi o šali", mrmljala je sebi u bradu Patricia Carbonel, oslonjena na bar *Rumarije* ispred čaše martiničkog punča. On je uvijek točan.

Još ovog popodneva nicali smo se k'o ludi. U velikom krevetu Louisa XIV., tape-tiranog moarem, naša su se tijela slijepila k'o nikad, u jednoj takvoj harmoniji. Sve bijaše vlažnost i dahtanje, zgrčena na njemu, kalkirana po njegovom torzu, jezikom na njegovom jeziku, sljubljenim sve do gušenja, u totalnog žeđi, njegovo glatko lijepo tijelo ragbista poda mnom, koja detonacija, koji tijek, koji zanos, ja tako otvorena, iznenada, htijući kliznuti svoj polirani valjak u mene, drugdje, sodomijo spora i slatka, za jedanput, tako jednostavno, tako prirodno, on se pustio ovladati, pustivši se meni voditi, naslađivati i tresti u brutalnim spazmima. Kao da je bilo posljednji put.

I sada, moja je ljubav nestala. Ne ondje u njegovom jednosatnom rendez-vousu u noći, poslije njegove godine u *Figarou*, u noćnoj ekipi, potrebnoj svega za početi u žurnalizmu.

Navikla sam se na taj ritam, već nakon tjedan dana kako se tucam s mojom ljubavi cijelu noć, k'o životinje, k'o psi, nikad zasićeni i uvijek isprepleteni, najprije u njegovom malenom momačkom krevetu, potom u onom roditeljskom, u bračnoj ložnici, cijeli apartman postavljen, grandiozan, de luxe, bogati šesnaesti arondisman.

Prvu večer, ja sam počela. Nagnula sam se prema njemu. Diskutirali smo o kordini i moja se ruka pomakla, dodirujući ga, bez riječi. Klik! Bio je pečen.

Trebalo se snaći u tom bizarnom rasporedu. Navečer bih objedovala sama salatu, ne zaboravljajući donijeti kruha za doručak, budući da su pekare jutrom bile zatvorene. Naravno, trebalo je uvijek na to misliti unaprijed.

Drugu večer zaboravljala bih na jelo, sva u vatri, zbog našeg skorašnjeg susreta. Njegova nas je sestra pitala: "A gdje ste vi to jeli?" "Kod nas, napokon, malo whiskyja i čokolade, savjetujem ti da kušaš, bilo je izvrsno!"

Taj boemski život nije u potpunosti zadovoljavao. Poslijepodne bih obilazila agencije, press-centre, pokusi, probe, pokušaji, uvijek u poslu u poslu. To mi ne ide, posao. Ja nisam baš visoka. Niti baš mršava. I sad, što će biti sa mnom ako me moja ljubav napustila?"

Patsy je bila usred svojih sumornih misli kad primijeti u kutu bara dva tipa u smolastim vjetrovkama, izdvojene, kako ju čudno promatraju.

Onaj veći, čosav, čelav, imao je sitne male okrutne oči i jednu mlitavu prijezinost na usni.

Onaj manji, čekinjastih vlasti, činio se srčaniji. Manje opasan, možda.

Patsy odmah pomisli na inspektore P. J. Toliko su bili iskarikirani svojim držanjem i samuvjerenim ponašanjem.

Jedan plavokosi momak, tridesetogodišnjak, kratko podšišan, se tog trenutka posadi na slobodni tabure, blizu njenog, unoseći promjenu u ovti nezgodnu situaciju koju je ona intenzivno predosjećala.

Imao je prijazan i veselo izraz, opušten u plavoj košulji i crnim pantalonama, što nije baš po dobrom ukusu, ali njegova nazočnost učini se Patsy toliko okrepljujućom da, kad joj on ponudi piće, ona, smiješći se, prihvati.

Pijanstvo je počelo djelovati. U euforiji, Patsy se prignu k uhu plavokosom mališi i reče mu:

- Ona dvojica tamo, nisu li malo bizarni, ne nalazite li i vi to?
- Ne brini, pozajem ih.
- Zbilja? - iznenadi se ona.
- Da, ja sam žaco.

Nakon početnog šoka Patsy se zabavljala misleći na ideju da spava s jednim žacom. Reče sama sebi kako to još nije okušala, napokon, njena je ljubav odleprešala, ona je još uvijek tu, napuštena u jednom stranom gradu, i kako spavati u jednom toplovom krilu i nije baš najlošije rješenje.

Plavi mališa se zvao Pipin - za one bliske, nastanjivao je jedan namješteni apartman u blizini Panthéona, u koji stigoše njegovim sivim *fiatom* koji je parkirao bog te pita gdje.

Te večeri Patsy je bila posebno nježnog raspoloženja. Pipin je imao jedno ugodno tijelo uz koje se snažno pripila. Jedan mačak, s vremena na vrijeme, bi divljački skočio na krevet da bi isto tako otišao. To je uz nemiravalo mladu ženu.

Ali Pipin je imao smisao za inicijativu, ona se pustila dugotrajno milovati i okretati, lizati, nježno gnječiti sise, i tad kad su ponovo bili licem u lice, opruženi ispod plahiti, usta stegnutih u jedan paranoični usisaj, mladićeva ruka, vučena između nogu se zadrži na jednom preciznom mjestu, jezičak odapet jednim vještim potezom, i njegova gesta rasprsnu bezbrojne rojeve iskrica u tijelu mlađe žene.

Tada, razgaljen, zadovoljen, on pojača stisak cijelog svojeg tijela na ono drugo, vukući jezik uzduž prsa, sve do grla, stežeći svojom slobodnom rukom ramena koja su se tresla u impozantnim zamaskima. Ona bijaše poput jedne osuđenice na torturi ili ribe koja traži zrak, i u isto vrijeme, njeno se tijelo rastapalo i njena prsa ispuštalala zvukove te slasti.

Potom se oni izgubiše, iscrpljeni, jedno na drugom.

Dan ih zateče u posteljini boje blijedoplavog jorgovana impotentnog žace koji je spavao.

"Pipin, ne ljuti se što odlazim. Nije to zbog toga što me nisi opalio. Ti si mi otkrio klitorisku ekstazu koju još nisam upoznala, hvala ti za to i ja ti stavljam na obraz najčistiji poljubac."

Potom ona zalupi blindirana vrata i nađe se ravno kod sestre svoje ljubavi koja je stanovala na Montmartreu, između dvaju stubišta i tri ufrkana kestena, i kod nje ostavi neke stvari očekujući blaženstvo.

Uvijek se vjeruje kako se svemu može odoljeti, kako volja dostaje za odagnati zle duhove, ali ovog puta Patsy uzdrhta kad shvati da nikad neće ponovo vidjeti voljenog čovjeka. Da su njeni ulasci u kraljevski apartman bili završeni. Da su njene novinarske ambicije jednako bile precrteane. I da je iznenadno trebala početi od nule u jednom neprijateljskom gradu.

- Šta hoćeš, mala moja Patricia, to ti je život!

Kad je Cristelle govorila tako, to je bilo bez žaljenja. Ona je poantirala jednu sadističku zavist: tako, ti si zavela mojeg brata; ali vidiš, ti si samo jedna krhka djevojčica, i ja sam ta kojoj se utječeš. Pogledaj kako se predaješ...

Ona se diže da bi raskrčila stol.

- Jesi li završila svoju kavu, mala moja Patricia?

Patricia Carbionel pokupi svoje kufer, baci svoj čik iza sebe, držeći poluotvorena vrata, ona izbací:

Ja se zovem Patsy, moja mala Cristicia, i serem te.

Ostaviti svoj kufer na konsignaciji, istuširati se na bazenu, satima sjedjeti pred istom šalicom kave, eto u što su se pretvarala njena lutanja. Nema adrese na koju bi se uputila. Kako kontaktirati agencije?

Kad joj je bilo najcrnje u svoj toj depresiji ona se sjeti Pipina, reče si kako bi on mogao imati jedno rješenje za nju i da nema nikakvog srama dati se pomoći od jednog žace, i da jedan žaco koji je ne bi po službeno sodomizirao, predstavlja već pravi mirakul.

Međutim, u *Rumariji*, u kojoj se Patsy ponovo podbočila na barski šank, ona ne nađe Pipina. Ali ona dva tipa u smolastim mantilima bijahu tamo.

Patsy ne imade želje za razgovorom. Srce joj je bilo stegnuto. A u zbrici ljudska su bića slaba. Prepoznatljiva.

Onaj mali čekinjasti joj se približi. Položi joj u udubljenje između grudi svoju rutavu šapu.

- Ovo je baš ljupko.

Patsy žustro uzmaknu i izbaci mu u lice:

- Ostavite me na miru!

- Ej. budi malo ljubaznija. Ti znaš da te možemo ukrcati ako hoćemo.

Ona ne reče ništa, samo se nagnu nad svoju čašu.

Onaj veći se približi također.

- Slijedi nas.

Ali ja nisam ništa učinila.

Vidjeli smo te jučer. Prostituiranje, znaš li što je to?

Zaželjela je zaplakati. Preveliki su za nju. Suviše moćni. Ona se diže i pođe za njima. Što uraditi? Odvedoše ju u jednu ogromnu zgradu, policijska prefektura. Ona to pročita na ulazu. Možda su to samo sitne ribe. Zar nije ulica Saussaies mjesto za takve razgovore? Plac Bauvau? Zar nije to njihovo poslovno grijezdo?

Hodnici su beskrajni? Bijelo-prljavi, derutni, s rešetkama na prozorima. Plafonske sijalice bacaju mutnoblijedu svjetlost. Ušli su u jedan mali lift. Činilo se prilično daleko. Na kraju svijeta. Jedva nekoliko upaljenih sijalica na prozorima petog kata i u potkovlju. Vani se moglo vidjeti dvorište.

Nitko nije govorio.

Najzad, uđoše u jednu veliku prostoriju. Mansarda. Kao kakav tron u sredini se uzdizao jedan metalni stol. Onaj veliki se posadi iza njega. Zatim upali lampu na njemu. To je djelovalo intimnije. Što li to samo hoće? Očekivala je nasilje. Mali se držao sasvim blizu nje, ali drugi je govorio odmjereno.

Sjedi. Nećemo se igrati zastrašivanja. Imaš prepreden izgled. Ali vidi se da nisi u dobroj situaciji. Ne ide ti jako dobro u životu, a?

Tada im ona ispriča. Njena je ljubav otišla u Baskiju jer je jednoj djevojci napravio dijete, roditeljske relacije, otac, vidite, jedan buržuj iz Bordoa, dobrostojeći. Tatica je i našao posao u *Figarou*. Nije im željela reći njegovo ime. Uostalom nisu ni pitali.

Potom, što ona traži, što hoće. Uspjeh u modnom životu. Roditelji su joj suviše stari da bi razumjeli. Ali ona ima puno prijatelja, uspjet će se snaći.

Imaš li platne izvode?

Nemam.

Kako živiš?

Snalazim se...

Za nas, to ne važi.

- Ali...

- Gdje stanuješ?

Ulica Lamarck, kod sestre,

Baš bi me iznenadilo da te ona uzdržava.

Ali, da.

Napravit ćemo tako da te ne drži više.

...

Otkad si kod nje?

Od prije jedan mjesec.

Dulje ne možeš ni biti tako bez prijave boravka. Jesi li to učinila?

Nisam.

Dakle, ti se kurvaš?

Ali ne...

Pipin će posvjedočiti. Ti si za nas samo jedna droca.

Najednom ona osjeti da oni, zapravo, nemaju ništa. Ona se zaguši. Kao da joj je jedan tornado uletio u glavu. Izdiže se na svojoj stolici.

- I šta ćete napraviti? Silovati me? Tući? Oduzeti mi papire? I potom? Ja ću plakati. Vi ćete otići, a ja ću vas otkucati. Jer ja nisam delinkvent, niti crnčuga, a vi nemate ništa protiv mene. Ja sam jedna cura iz sitnoburžoaske obitelji iz Wouiwé-Saint-Pierre, i respaktabilnost, ja ju poznajem, to je valjda jasno? I sad mi recite, sva ova komedija, čemu to, ili me pustite.

- O, ooo, umiri se! - reče mali.

Nismo li ti rekli da te držimo prepredenom? - nastavi veliki.

- Da.

Dobro. Kao što se može pretpostaviti, ti trebaš novaca? I možda boravišnu dozvolu. Dakle, sredit ćemo to.

U zamjenu zašto?

Ti poznaješ Halles? Pratimo šverc heroinom. Ali, oni su nepovjerljivi. Naši su agenti lako prepoznatljivi. Ti se možeš ubaciti bez opasnosti. Ti si slatka, imaš jedno drukčije držanje... potom, ti imaš akcent. Oni te se neće plašiti. Ti se ionako noću vucaraš onuda. Njihovo je sastajalište *Kod dobrog ribara*. Snađi se, i poslije nam ispričaj što si vidjela.

- To je opasno.

- Nije. Nema oružja, makroa, policijske karte Šta bi ti se moglo dogoditi?

Hoće li se trebati tucati? U kojem vi dobu živite?

Mali se zacereka:

S onim što ćemo ti dati imat ćeš jedan prezervativni budžet.

Gdje ću spavati?

Veliki joj pruži jednu posjetnicu s adresom hotela od tri zvjezdice u prvom arondismanu.

Sad nam daj putovnicu. Sutra u podne, imat ćeš boravišnu dozvolu i pet tisuća franaka. Dvostruko ako budeš uspješna. I ne pokušavaj zbrisati, granice također nadziremo. Jesam li bio jasan?

- Možda. Da. Katkad, ne treba puno razmišljati. Treba uzeti. Treba spavati.

- Vrlo dobro.

Mali je odveze do hotela u kojem će spavati, ostavljajući onog dragog u nekom čudnom sanjarenju.

Ona zaspa kao zaklana.

Njuškati za drogeraše, to nije drugo do njuškati uopće.

Uvečer Patsy se lukačivo odjenu, crni minić, bluzon, ne suviše kurvanjski, malo više na rock-and-roll, malo internacionalno uostalom.

Malo pomalo, uz pomoć alkohola, počeše se zbaviti razni susreti u *Dobrom ribaru*. U ponoć jedna banda od mlađa četiri frajera je odvede. Jedan od njih je bio arapski tip, drugi tamnoput, treći nikakav, četvrti malodobnik. Intuitivno, ona pomisli da su se okupili radi nečeg što bi moglo biti ono za čim ona traga.

Na svaki način, ona već bijaše pijana, a bilo je tako žestoko to gibanje s ta četiri kavalira s vjetrom u kosi na pločnicima Hallesa.

Oni stigoše u jedan ogromni apartman. Gotovo bez namještaja. Patsy ništa nije vidjela. Lebdjela je. Smjesti se na jedan divan i zatraži piće.

Jedan joj momak pruži konjak i zatim je potuca.

Ona se smijala.

Potom jedan drugi. Ili onaj isti. Nije ni važno. Bio je to jedan prirodan slijed. Po buci vrata zaključila je da su se svi izredali. Ali što je mogla učiniti? Bila je ubačena u podzemlje.

Potom se ona strovali u beskrajnu provaliju.

Ujutro, bolno buđenje. Bila je opružena na jednom kauču pretvorenom u postelju, u donjem vešu. Svetlost ju je nemilosrdno udarala u oči. Nije bilo zavjesa. Trojica od njih ležali su na madracima prostrtim po podu. Veliki Kabil otvorio jedno oko, ugleda nju i nasmija joj se. Jednodnevna brada mu je prekrivali njušku. Mediteranac se diže i ushoda po sobi. Sav se tresao. Patsy se upita što činiti. Povraćalo joj se i utroba joj se dizala u nos. Treći je još spavao. Na njegovoj bijeloj ruci, koja je virila iz vreće za spavanje, ona ugleda modrice. Tad, ona shvati da se nalazila u jazbini.

Četvrti, koji je spavao u drugoj sobi, iznenada upade unutra. Činio se krajnje nervoznim:

Reče drugima da ona treba otići.

Kabil se više nije smijao. Sad se tresao u groznici.

Očekivali su isporuku

Patsy odjenu svoju haljinu, pređe u kupaonicu, gdje ono što ugleda u ogledalu (svoju vlastitu sliku) izazva u njoj jezu.

Potom je gurnuše prema vratima koja divljački zalupiše za njom.

Na uglu zgrade nalazio se jedan bistro.

Ona sjede, uze kavu i počeka, nadgledavajući zgradu.

"Rekla sam ti, Mamice, kakav je život u Parizu. Piša se i plače, spava se u šampanjcu i u spermi, koji put ti metro daje nagon na povraćanje, ta svitanja kad je sve blijedo poput privida stvari, to je jedan tunel, kao onaj zeljeznički, i tako-đer, Mamice, ima momenata kad se čine neke noćne stvari, kad se sumrak šumeći prelijeva narančastim sjajem plinskih slavin i gdje se uživa na brzinu i kradomice i gdje je čovjek između dviju ženskih, između dviju ljubavnica, koje imaju tu seksualnu pohlepu u očima, na rubu usana, gdje je sve lijepo jer se ne zna što će se zbiti naredne minute i što se osjeća ta harmonija između duha i tijela. Na oprezu.

Ali onđe, Mamice, ja nisam suviše radosna. Ili suviše oprezna. Kao u nekom drugom svijetu. Fiksiram ta ulazna vrata od kovanog željeza, zirkam, vidim dvoje potom nikog, ali, Mamice, vidjet ćeš, ja ču svladati svemir."

Kurvo! Pipin!

On upade u zgradu.

"Ne treba se prevariti. Uspeti se u apartman? Ili čekati da izide? Ne činiti ništa i prepustiti ga drugima? Što njemu ostaviti? I što točno učiniti? On se ne kotrlja na zlatu. Što bi bila njegova uloga u trafiku heroina? Koji interes? Gdje je čvor priče?"

Patsyn duh je mozgao nevjerljatnom brzinom.

"Trebala sam ga sustići. Slijediti. Prekopali mu džepove. Ali je li mi to tko tražio? Nisam nikog upozorila. Prelagana sam za to. Naivna. Držim sebe uvijek jačim od drugih i hodam prijelazima koji vode ne znam kamo... sve do dana kad prijelaz stigne do kraja jednog sunovrata i kad više neće biti moguće napraviti korak unazad..."

Puls joj se ubrza.

"Jedan neznanac, ja bih ga sustigla. Ali Pipin, to je dovoljno. Nisu mi ništa drugo tražili."

To potraja najviše tri minute i Pipin izide ubrzo iz zgrade i primijeti je. Ona se podiže. Iznenaden on je niti ne zagrli.

- Dobar dan - reče ona.

Što ti radiš ovdje?

Mali oglasi. Ja imam jedan mali apartman za posjetiti ovdje. Treba uvijek biti prvi, znaš?

- Imaš smiješan izraz. Čudno izgledaš.

- Slabo sam spavala. Spavala sam kod jedne prijateljice, na njenom kanabetu. Mogu li prespavati kod tebe?

Sada?

- Ne znam?...

Ona mu se osmjejhivala tim neodređenim izrazom u pogledu, potom uprtim u njega i onda upirući pogled u daljinu, uz nemirena.

Ne. Ja ne mogu. Dođi poslije sedam sati. Imaš li adresu?

Ne.

- Ulica Valette broj 43. Četvrti kat. Nema koda. Samo interfon. Zazvoni na P. J. Da, smiješno je, znam.

U redu.

Uredi se. Ići ćemo na kamenice. Voliš li ih?

Ona se nasmija:

- Da.

- Onda ćao do večeras.

I on ode za volanom svojeg sivog *fiata*.

Patsy se vrati u hotel gdje su ju čekala dva nerazdvojna posjetitelja u smolastim mantilima. Uspeše se u njenu sobu.

Ona otkuca Pipina. Oni joj dadoše boravišnu dozvolu na deset godina, plastificiranu, isti fotos kao na putovnici., bez pitanja, i novac. Rekoše joj da više ne viđa Pipina. Da ne odlazi vise u *Rumariju*, uostalom ima i drugih barova u Parizu, zar ne?

Bilo je podne. Patsy se okupa u kadi, naruči si jedan hot-dog i dva piva, i potom zaspala.

Soba je bila bezlična, sa zavjesama od sirove svile i novim višebojnim presvlakama. Jedan smirujući ukus.

Kad se probudi dan je pадao u sутон. Reče sama sebi da je trebala platiti sobu samo za jednu ноć, ne више. Ali tko plaća sobu? Ona je telefonirala na recepciju. Bilo je plaćeno.

Da li to vrijedi truda traženja malog žace?

Noć je postajala sve tamnija, postupno i njen osjećaj vlastite osamljenosti.

Tada, u glavu joj se vratiše osjećaji grižnje. Reče sama sebi kako je pala u zamku vlastitog mamca dobitka. Da je mogla biti barem malo ljubaznija s onim sinoćnjim momcima, napraviti za njih po posljednji put najnezamislivije stvari, da se mogla podati svim njihovim fantazmima, biti bolja i od njihovih snova.

Sredila je neke svoje stvarčice u svojoj mornarskoj torbi i ušla u autobus prema Panthéonu.

Interfon je ostao nijem. Ledena kiša je počela padati. Patsy zazvoni kod kuće-pazitelja koji joj otvoriti zastakljena vrata.

Ušavši u lift ona razazna opscene grafite na crnom filcu pregrade: baloni, kobasicе, koje je jedna ruka pokušavala trljati... uprazno.

Na četvrtom katu, samu su dva apartmana bila okrenuta prema odmorištu. Sve je bilo tiho.

Pipinova ulazna vrata su bila razvaljena. Na mjestu brave, jedan krater s crnim obrubom.

Patsy polagano gurnu vrata. Ni jedno svjetlo ne bijaše upaljeno.

Ona pritisnu sklopku u predsoblju. Prepozna 'kanađanku' na vješalici za kapute. Napravi nekoliko koraka prema salonu gdje također upali svjetla. Pipin je bio u lijevom kutu sobe, oboren, raskrećenih nogu > jsrsima napola okrenutim i pobijenim u stranu. Njegova glava nije више bila glava. Dio lubanje i desno oko bili su iščupani. Iz ogromne rupe virili su djelići crvenkastog mozga. Na zidu, mlazovi krvi kao na slici Francisa Bacona s česticama mesa, tu i tamo nalijepljeni kao meduze.

Zrakom je plovio jedan miris izmiješan od krvi i dima, kao kod mesara, kao kad zagaraju kandže pilića na roštilju usred hrpe upravo pristiglog mesa.

Vonj je bio toliko snažan da je potrese nagon za povraćanjem. Ona ustuknu. U vestibulu povrati po zidu i obješenoj 'kanađanki'.

Potom siđe niz stube ne osvrnuvši se, ali vodeći računa da pokrene mehanizam za osvjetljenje na svakom katu. Iznenadi se kad primijeti da nije ostavila svoj onolik težak torbak. Tijelo ima čudne refleksе preživljavanja. Jednu nečuvenu snagu u hitnosti.

Jedan čas je bila prisiljena sjesti vani na svježem zraku, na klupi s dvije prečke obojene u zelenu boju stakla. Djeca su joj, igrajući se, bacila pod noge balon. Ona im ga ne uzvratiti. Gledali su ju kao mrtvu stvar.

Potom pozva taxi, postaja Nord, gdje uze posljednji vlak za Bruxelles.

Gospodica Patricia Carbonel je imala vrlo snažan smisao za čuvanje tajni. Nikom nije govorila o ovom događaju. Okolina je nađe izmijenjenom. bila je znatno je omršavila.

Nakon šest mjeseci, koje je provela ponovo stanujući kod svojih roditelja, koji je nagnaše da najzad ozbiljno nastavi svoje studije, ona zaključi da Pariz nije вise na nivou. London je pravo mjesto za događa život.

Njena se majka pitala gdje je našla novac za putovanje i tu malu rezervu novčanih prihoda.

Patsy joj reče da u tom poslu tamo često ima izuzetaka, plaćanja na crno, ti to ne možeš razumjeti, nije to tvoj svijet.

Dvadesetog kolovoza iste godine ona uđe u avion za London. Više nikad nitko ništa o njoj nije čuo.

Pascale de TRAZEGNIES je rođena u vrlo staroj aristokratskoj porodici. Godine 1972 diplomira političke nauke na Univerzitetu Louvain, i, pored svega, okreće se muzici. Početkom 1970. osniva grupu "Cos" sa Danielom Šelom, gde je bila vokal. Istovremeno svira obou i orgulje. Takođe nastupa samostalno na Spa festivalu, gde stvara sopstvene kompozicije. Godine 1980. napušta grupu "Cos" i nastanjuje se u Parizu. Snima ploču sa Johnom Greavsom i učestvuje u projektu „Polyphonix“. Piše svoj prvi roman *L'Etat de veille* 1988., koga će objaviti u svojoj sopstvenoj izdavačkoj kući. Sledе nove knjige, najviše nadahnute erotizmom. Godine 2009. se nastanjuje u dolini Lote gde se posvećuje isključivo pisanju.

МАКЕДОНСКИ ПИСЦИ.МАКЕДОНСКИ ПИСЦИ

МАКЕДОНСКИ ПИСЦИ

Васил ТОЦИНОВСКИ:
НИКАД НЕ РЕЦИ НИКАД ВИШЕ / 227

Ranko MLADENOSKI:
SUMNJIVA PRIČA / 229

Весна МУНДИШЕВСКА-
ВЕЛЈАНОВСКА:
БЕСМИСАО / 231

Зоран ПЕЈКОВСКИ:
БЕСМИСЛЕНА / 233

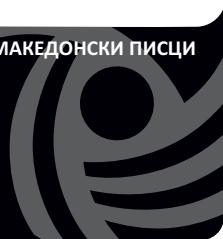
Петре ДИМОВСКИ:
ОТКРИЋЕ / 235

Стефан МАРКОВСКИ:
IN NOMINE / 237

Julijana PRCULOVSKA MARINKOVIĆ:
POEZIJU NEĆE NITKO PISATI / 239

Васил ТОЦИНОВСКИ

НИКАД НЕ РЕЦИ НИКАД ВИШЕ

Никад не реци никад више
Одлетеје су године
као лептири с изгорелих крилца
Душа се опепелила
сијалица неће да заискри
Снови су агонија
тајанствени знакови за трепет боли
Чежње су само пожутела сећања
за оно што је било и прошло
Тело је изгубило властиту сену
и за њега дома нигде нема

Никад не реци никад више
Једноставно подетињујеш
зaborављаш и поиграваш се сам са собом
првој се љубави враћаш
и као некад давно
стидљиво и потајно пишеш песме.

ТРЕПТАЈ

Увек исти трептaj
вековна чекња за немогућим
потајни страх од стварности
од разилажења самог са собом

Истим путевима сав живот
и истом оно безименом радошћу
на пут кући
од свакодневних јутарњих пазарења
или од све ређих блиским и далеким
путовања као домишљања

Стижем у други улаз
полако савладавају се скале
до четвртог спрата зграде
а узбуђење се шири, расте
позвонићу на домаћем звонцу
а од тамо из унутрашњост интиме
дојуриће мој Адон с највеселијим
најмилијим поздравом на свету и веку

Звоним
налегла је страховита глувост
ништа више није као некад.

ГДЕ СУ?

Питам где су отишли
и зашто их нема
писац Тихо Најдовски
први сусед из моје велешке махале Стари пут
пријатељ гимназијски Ванчо
и зашто му нема повратка
она проклета субдина неговог чика Ганчо Хаци Панзова
песник и шпански борац
где је побегао најлепши лептири
Биљана Ванранлиева и претворила се у ћутњу

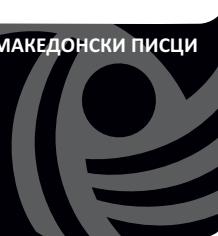
Питам и питам
где су ми дедови и бабе
тетке и стричеви
суседи, пријатељи, познаници

У глави ми круже магле
и никако да спознам
још мање за разумем
потребу умирања
и неминовност животарења.

Превео са македонског: аутор

Ranko MLADENOSKI

SUMNJIVA PRIČA

Potom odoh da se napijem i pojedem nešto. Za pokoj duše. Običaj star od davnina, ostao od naših predaka koji su teškom mukom gazili lice crne zemlje. Ali nije bilo ništa od toga zbog čega sam došao. Sjećam se vrlo dobro da na ulazu seoske crkve niko nije ništa dijelio za pokoj duše. Briga ih! Ili nisu razumjeli. Ili nisu željeli razumjeti, tko zna.

Prije toga sam bio zaspao pri ljetnoj žegi. Nalegli mi u san oni nepodnošljivi razgovori na teške teme u kavani pokraj gnusne rijeke i, takoreći, jednosatno pješačenje pod suncem do hladne plahte kreveta. Ne znam koliko sam vremena spavao, zašto sam se probudio u jednoj strašnoj tamnici u kojoj se nisu raspoznavali ni vrata ni prozor, ni zvijezde ni mjesecina, niti sam mogao da vidim nekakve kazaljke za vrijeme, pješčani sat barem. Ništa. Samo crne Tamnice. Bezvremeni.

* * *

Vidio sam Irinu P. u samostanu. Prala je odjeću kaluđera. Crnate rasa. Kada me je vidjela kako gazim po putu, kako gubim dušu po kaldrmi, trže se. Vrlo dobro je znala da vrlo dobro znam šta joj je na umu, bezbroj puta mi je govorila o tome.

- Zaboravi da treba da pišeš za sebe, a ne za moje masne, bezobrazne i tvoje nesvršene priče - plusnu mi u lice i produži da pere.

Nisam video nekog da dijeli. Nisam shvatio.

Vidio sam Irinu P. i onda kada zamače s novodošlim monahom u gustu šumu nad samostanom. Popet na natrulu banderu, prekrivenih nogu, čekao sam da prođe vrijeme i da se vrati. Vratila se sama. Tri dana su tražili mlaića. Cijeli samostan je krenuo požutjelog jutra i kao najcrnja tama je preplavio okolinu svetog hrama. Kao mravi iz svog mravinjaka. Našli ga u obližnjoj šumi. Samostanska kuja, natečenih bradavica, ih je odvela tamu. Nisam rekao ništa. Niti riječi. Znao sam.

Iskušenik, prvi put kada je došao u samostan, bio je s pratnjom - iskrena i čista vjera u Tvorca. Sa smirenošću u hodu i u svakom pokretu tijela, no s nespokojem u očima. Samo Gospod zna što je uz nemiravalno njegovu mladu dušu. U molitvi i u čitanju svetih knjiga su mu tekli dani. Rijetko je izlazio van, a i tada nije gledao ni lijevo, ni desno. Pognute glave je gledao zelenilo kako s dvije strane osvaja kaldrmisani stazu. Za to vrijeme Irina P. je šljapkala po vodi i šljapkala ustima:

- Ne traži Gospoda u travi i u kamenju. Okreni se malo lijevo, desno, oslušni šum vode u mojim rukama, pogledaj i - eto mira Božjeg pred tobom – brbljala je ona pognuti, s velikim dojkama nad drvenim koritom u kojem je bila crna odjeća.

Iskušenik je uopće nije slušao i nije obraćao pažnju, bar tako smo svi tada mislili. A nismo znali, nesretni mi, u kakvo iskušenje ga je bacala voda što je tekla niz prste vražje pralje. Iskušenik nije izdržao iskušenje. Upravo to mu je prekinulo život i iskušenje će ga odvesti u tamnici samostanske.

- Kada ćeš biti upokojen znam samo ja i ja ču da ti jedem pšenicu iz srca - reče mi Irina P. na pokopu nesuđenog kaluđera.

* * *

Bježao sam od razjarenih vučjih zubi. Vrtio sam se i ostao sam da tapkam na istom mjestu u atmosferi. Bili su mi stalno za petama, a nikako da me zgrabe te strašne i

Ijigave zvijerske čeljusti. Preznojio sam se. Bio sam živa voda. Prvi seoski pjetli su parali uši zvijeri i probudio sam se u vlažnoj postelji. I tako svake noći. Pred pjevanje pjetlova.

Irina P. je sanjala šumu. I moje pokojno lice u njoj. Dolazila je u moju šumu i brišala svijest o protoku vremena. Pustinja nepregledna, vrela, pješčani sat bez zrna pjeska. Prazno vrijeme, nevrijeme.

- Otići će - reče ona prvog dana od početka novog vremena. I zaista ode. Tko zna kamo. Ja sam mogao samo da sanjam planine iz moga djetinjstva i bijele izvore nad selom. I put koji je vodio do moje crkve. Na ulazu niko nije dijelio za pokoj duše. Čekali su Duhove da se probude kretanjata.

Nitko nije pitao kako se Irina P. našla u hramu Gospoda. Iz kojeg svijeta je došla, koja ju je mutna voda ovamo donijela. Čedo samostansko. Kćerka kaluđerska. Tako su je zvali ljudi iz vanjskog svijeta. Monasi su šutjeli. Nisu željeli da rasture poredak, svoj kozmos, svemir samostanski. Samostanski svemir. Njihov kozmos. Šutjeli su monasi. Ne žele da rasture poredak. Vanjski svijet je govorio: samostansko čedo, kaluđerska kćerka. Kako se našla Irina P. u hramu Gospodovom nije nitko pitao.

Nitko nije govorio kako se Irina P. našla u hramu Gospodovom.

Šetao sam u gluho doba po isposničkim licama. Prevrtan svijet. Naopako. Irina P. se uselila u sva lica i ja sam je prepoznavao u svakoj kosi i u svakom udu. Nitko nije osluškivao moje vrijeme i moje mjesto u gluho doba noći. Nitko me nije gledao. Ili su se pravili da me ne gledaju. Ili mi se tako činilo. Ili se tako njima činilo. Ili im je bilo svejedno. Ja sam čekao da se načekam u čekanju.

Načekao sam se i pošao. Odveli su me u jazbinu u koje se spuštalo po jednoj strmoj stjeni i pili smo. Ne znam za pokoj čije duše. Potom sam otiašao kao što sam i došao i kao da se nikada ništa nije dogodilo. Noći sam provodio u tuđem trijemu. U tuđem hramu. U čudnim prenoćištima.

U samostanu su kaluđeri pjevali za pomen i u spomen na mladog i nesuđenog monaha. Mene se nisu sjećali. Nisu me znali ili im je bilo svejedno, tko zna. Ili im se tako činilo. Ili im se, možda, tako činilo.

- Kada ćeš biti upokojen će znati samo ja – ponavljao mi je njen glas. I jest će ti pčenicu. Iz srca. Golom rukom.

* * *

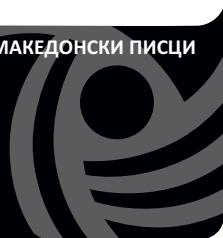
Na groblju pred ulazom u seosku crkvu nitko nije dijelio za njezinu dušu. Nisu znali. Ili im je, možda bilo svejedno, tko zna. Gledao sam izdaleka i s napregnutim ušima sam osluškivao zadušne blagoslove. Popet na stari hrast čekao sam da pomenu njezinu ime. Za dušu. Nitko me nije gledao i niko me nije primjećivao. Jedan pas način nekoliko krugova oko hrasta, podiže nogu i popiša me.

- Pas da ti se popiša na glavu - rekla mi je jednom davno Irina P. dok je njen bjeļina ubijala mrak. Živa svetica je bila ta Irina P. i sve tajne, zemne i nebeske, su joj bile dobro poznate. Živa svetica, pješčani sat, bezvremen.

Više je nisam tražio. Kočija me pokupi svog raskomadanog pred pjev pjetla i bez zadušnica mi pokaza široko otvorena nebesa. Tamo će mi, možda, iskušenik ispričati svoju crnu priču koja je ostala tajna za bratiju iz samostana.

Preveo s makedonskog: Žarko MILENIĆ

Весна МУНДИШЕВСКА-ВЕЛЈАНОВСКА БЕСМИСАО

Обезбојен троножац
држи плочу
безвљности у јеку.

Ромиња главобоља.
Мјехурићи безмисао
претачу се у дотеку.

Путокази немогућности
у зеницама ми зарезују
ишчашене видике.

Језик ми дими
од неизрека.

Бележим скице
из ината ил навике.
Прекидам...
Одспаваћу
усред кружног тока.

ПЛЕС СА ЛИПОМ

Сећаш ли се
када смо плесали?
Ја – са врела од живости,
ти – лепљива од заводљивости.

Голицали смо ветрове
и дробили смо у прашине
натмурену пролазност.
Каква смелост!

Сада
мирисна киша цвећа
прекрива плочнике
моје зрелости.

Не тугуј моја липо!
Кад забљеште
светлице
опет ћемо бит у целости.

ИГРАЊЕ ФРИЗБИ

Понекад
се са колегама и пријатељима
играмо фризбија.

Некоме је то храна
за његове фрустрација,
другоме – инспиративна релаксација.

Неко добавује
псовке и грубости,
неко – врлине и радости.

Фризби
некоме је обавеза,
некоме – изазов.

Слика нечијег карактера
или неке маске
иза сократовског трика.

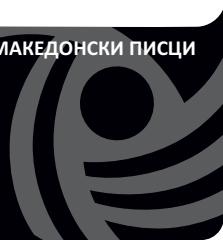
Упс...
Једно дете га узе
и чврсто стеже га под мишку.

Нека ...
добро ће нам доћи
мали предах у вишку.

Превела са македонског: Зора РУСОМАРОВА-ТЕГОВСКА

Зоран ПЕЈКОВСКИ

БЕСМИСЛЕНА

благослова
одласка
из властитог прогона.
Не можеш сан
поспремити
у бошчу на растанку.
Колико и да бежиш
око тебе
увек се плете
чврт судбине.

Обесиљена је мудрост
кад је душа распамећена
и свака промисао
остаје бесконачна,
док једна мисао
је јача
од остатка света.

КАКО?

Како да укротим мисао,
да одмерим силу,
да дотерам ударац
да стане време
са тобом?

Како да укротим руке,
да не милују
парфем
твог тела,
како престати
лет бестежински,
сан безвременски,
ход без путоказа?

ЈУТАРЊА РОСА

Осећам те,
свежа и распевана,
осећам те,
мила и разиграна,
осећам те,
чиста и лепа
ко јутарњу росу
што осећају цвећа,
на изласку сунца.

Осећам те као жена,
спремна за љубав.

Превела са македонског: Зора РУСОМАРОВА-ТЕГОВСКА

Петре ДИМОВСКИ

ОТКРИЋЕ

Да ли мрави икад губе наду? Јуре, раде, дижу терет већи од своје тежине и никад не застају. Пробијају ходнике у земљу, увлаче или извлаче храну. Нада је у раду.

Иве изгубио наду. Поређење са мравама није оно право, јер ту су другачије ствари. Није успео стићи до очеве уштеђевине. Смрт наступила изненада. Отац није стигао рећи где је сакрио благо, оног дана када се скривао од потере. На самрти је рекао само зобница и није успео више ишта казати. У том кобном дану отац је сакрио паре у зобници. Али где је зобница? О томе није стигао рећи.

Иве тражио годинама. Раскопавао, рушио, претурао у кући, али ништа. Скривалиште остало тајна. Већ губио наду. Све што су уштедели дед и отац нестаде.

Седећи поред стене ван куће, пажњу су му привукли мрави. Журили, разтрчivalи, мучили се да извuku из земље све што се треба извuћи. Направили су гомилу. Шта је то што вуку вани? Храна, жито. Празне своје амбаре, констатује Иве. Ако је мокро да се на сунцу осуши.

И поглед му се закова за гомилу. Отвори се слика. Давно није било зоби у пољима и код куће. Где су нашли мрави зоб? Мора бити из зобнице.

НА МОТОЦИКЛУ

Казао сам мајци: Довешћу девојку. И да је видим, нећу веровати, рекла је узрујано. Ти ниси кадар сам доћи кући, а камоли довести девојку. Она ми не верује да се напокон женим. Ево, сад те водим код ње па ћу је уверити да говорим истину.

Сада ти мора веровати, казала је девојка убедљиво. Кад ме види, шта би друго него веровала.

Мотоцикл је скакао неравним путем. Хоп! Одједном клоцнуо у удубљење на путу, полетео мало у висини, и наставио јурећи даље.

Нисам ја те среће да видим такво чудо, каже ми тужно мати. Главу ћу заложити, кад би то било истина, а знам да није, наставила је не верујући. Била је озбиљна у својој клетви и обузе ме страх да ће се нешто догодити. Кажем вам, она је озбиљна кад говори. Неодлучан сам да ли да се возим кући или да одлажем сусрет. Шта мислиш о томе, који је твој савет?

Мотоцикл је јурио цестом. Одговора није било. Окренуо сам се према задњем седишту да потражим одговор.

Тамо није било девојке.

Превео с македонског: Драго ЈОВЕСКИ

Стефан МАРКОВСКИ

IN NOMINE

Висе дани
расцвјетало и Сунце у алеји дана;
нечија сјећања се сладе
у име свих
који желе плијен.

Они имају преграде са твојим
другим тијелом
пред црве да их изора
равница њихове сјенке
у име оне у којој
зора почива.

In nomine patri

снага мисли сама ће – мислиш
потом себи кројиш судбину
с концима од сунчевог светла
блажена од вјетра што те доплови довде.

Ум вијек ти је
са умом у бездан си заронио
а машеш с крилима цвјетова
као да пливаш у утроби.

In nomine filii

расцвјетано Сонце ти пара груди
ти преко укуса одавно изгубљених ружа
спознајеш страст Универзума.
У колијевци своје благодети
тајна његова те разапела
на ледени зид од суза.
Трепер през искушења
но и елан те води
о душо незаспала
о, сјенко што изваја немир!

Тијело – разапет јарбол
ти плови међу Скиле и Харибде маште.
Чуј га
и сјетићеш га се
зраци злотори
и сунце боли.

In nomine spiritus sancti

вихор на машти
цвијет ти је.

(Под сводом од плода
од свог злорода
роди свој пород.)

Створитељу снова живота
бакља ти је утјерала
желју
да си међу нама.

Разгор од сто ватри
је твоје зрно живота
у утроби небеса.

Из твога сјемена
дан постаје храбар
да види своје злураде сјенке и близанце.

Стефан МАРКОВСКИ (Љевљенија, 1990) је македонски писац и филозоф, аутор књига: „Едноасочно“ (роман, 2009), „Апейрон“ (поезија, 2010), „За неко спомени на онаа некогашност“ (поезија, 2010), „Хиерархиска еволуција на свеста“ (психологија, 2012), „Мета(де)конструкција и општа филозофија“ (филозофија, 2012), „Среќата е глагол“ (психологија и филозофија, 2013), „Продавачот на ветар и магла и други приказни“ (приче и драма, 2015). Дипломирао је на Катедри за Општу и компаративну књижевност при Филолошком факултету „Блаже Конески“ и аспсолвент је у Институту за Филозофију при Филозофском факултету при Универзитету „Св. Кирил и Методиј“ у Скопљу. Добитник је више књижевних награда у земљи и у иностранству. Члан је Друштва писаца Македоније.

Превео с македонског: Жарко МИЛЕНИЋ

Julijana PRCULOVSKA MARINKOVIĆ

POEZIJU NEĆE NITKO PISATI

Jer će slova ispariti
zajedno s recikliranim
listovima papira,
jer srce neće boljeti
i kada ga pogodi strijela,
jer će se mozak izmoriti
od nečiste prašine,
jer će kisika biti
samo u staklenkama,
jer krv neće
dolaziti u glavu,
jer će čovjek evoluirati
u malu životinju
koja će se kretati
aktiviranjem lozinke
od šest nula.

SEDAM I GLEDAM KAKO POSTOJAM

Sjedim i mislim,
razmišljanje je odbijanje
na prilagođavanja
Ništa me ne uznemirava
Sama sam sa svojim
autonomnim mislima
Ja sam svoja mikrosvemir
i imam štit od nevidljive mreže
Plaši li te to?
Oči su ti pune tame
duša ti je oštra sjekira
plašim se da se sjedinim s tobom
iako je to prirodan zakon.

Ostavi me da mislim
i prestani da nastojiš
uspavati moje
smireno srce
Ti si nedostojan da me dopreš
Ostavi me da budem Bog
svog svijeta
Ti ostani tamo gdje
umiru snovi.
Sama sam i gledam kako postojim,

moja graciozna ljepota
je u mislima,
ja sam cvijet što raste u pustinji
a ti trn niz koji
se penjem do zvijezda

Ubojstvo

Ne znam zašto
no ti me podsjeti na Werthera
Usne su ti bile vlažne
još natopljene majčinim mlijekom
a duša bijesna životinja
koju su silovale izvana
mlade i bludne žene
I ne znam zašto
sam ti se divila
kao najljepšem spomeniku
Zavidjela sam drskim
djevojkama oko tebe
što su puštale dim do ludila
No te večeri
oči su bile umorne i slijepe
usne blijede i mlake
posegnula sam za tvojim životom
I ubila tebe, Wertheru,
bio si odjeven u sivo odijelo
i crn šal oko vrata
i nisi znao tko je tvoj ubojica
niti sam ja pak znala tko je Werther
Zapalih ti nekoliko svijeća
i odoh s tužnom pričom
Samo još jednom te vidjeh
pokraj krizantema
u tvom vrtu
u ruci si imao pismo
a pogled ti bješe zalutao k Jugu

Julijana PRCULOVSKA MARINKOVIĆ je rođena 1972. god. u Resenu, Makedonija. Po profesiji je diplomirani pedagog. Autorica je zbirki pjesama *Pepelni sništa* i *Pregratkata na vetrot*. U Hrvatskoj joj je objavljena zbirkica *Na nebu kopno*. Pjesme su joj prevođene i na francuski i objavljuje ih i u Srbiji te u Bosni i Hercegovini. Nagrađivana je za poeziju.

Preveo s makedonskog: Žarko MILENIĆ

KATE CHOPIN

KATE CHOPIN

Kate CHOPIN:
BUĐENJE (odlomak iz romana) / 243

Kate CHOPIN:
DÉSIRÉINO DIJETE / 247

Žarko MILENIĆ:
“BUĐENJE”
KATE CHOPIN / 251

Kate CHOPIN

BUĐENJE

(odlomak iz romana)

Svako svjetlo u hodniku je svijetlilo; svaka svjetiljka je bila uključena da svijetli tako kako koliko je to bilo moguće da ne puši dimnjak ili da ne prijeti eksplozija. Svjetiljke su bile pričvršćene u razmacima na zidu, obuhvaćajući cijelu sobu. Netko je bio skupio grane stabla naranče i limuna, aranžirao dražesne vijence od cvijeća i postavio između svjetiljki. Tamno zelena boja grana je stršila i isticala se nasuprot bijelog muslina zastora kojim su ogrnuli prozore, i koji su se mreškali, micali i lepršali pod prevrtljivom voljom skitnice povjetarca koji meo iz pravca Zaljeva.

Bila subota uvečer, nekoliko tjedana nakon prisnog razgovora između Roberta i Madame Ratignolle na njihovom putu od plaže. Neobično velik broj muževa, očeva i prijatelja je došlo da ostane preko nedjelje; oni su se primjereni zabavljali uz svoje obitelji, s materijalnom pomoći Madame Lebrun. Svi stolovi su bili sklonjeni na jedan kraj hodnika, i stolice poredane u redovima i u skupine. Svaka mala obiteljska grupa je imala nešto reći i izmijenjati svoje domaće traćeve rano uvečer. Vladalo je očito raspoloženje za opuštanje; širok se krug povjerenja i davao općenitiji ton razgovoru.

Većini djece je bilo dopušteno da ostanu i nakon njihovog uobičajenog vremena za spavanje. Grupica njih je ležala na svojim trbusima na podu promatrajući obojene stranice šaljivih listova koje je gospodin Pontellier bio donio. Malenim Pontellierovima je bilo dopušteno da tako čine, i da se osjećaju autoritarno.

Glazba, ples, i recitacije su ispunile zabavu ili, bolje rečeno, ponudile. Ali nije bilo sustavnosti u programu, niti je izgledalo da se pripremalo niti čak osmislio.

Rano navečer nazočni su nagovorili blizanke Farival da sviraju na glasoviru. To su bile djevojčice od četrnaest godina, koje su uvijek nosile djevičanske boje, plavu i bijelu, posvećene Blagoslovljenoj Djevici za njihova krštenja. One su svirale duet iz "Zampe" i uz ozbiljan poticaj svakog nazočnog kao dar je uslijedila uvertira "Pjesnik i seljak."

"Allez vous-en! Sapristi!", kričala je papiga izvan vrata. Ona je bila jedino biće koje je posjedovao dovoljno iskrenosti da prizna da nije slušalo te umilne izvedbe prvi put ovog ljeta. Stari Gospodin Farival, djed blizanki, je bio ozlođen zbog uznemiravanja i inzistirao je da se ptica ukloni i otpremi u neki mračni prostor. Victor Lebrun je prosvjedovao a njegove naredbe su bile nepriksnovene kao sudbina. Papiga srećom nije nadalje nijednom kvarila zabavu, sva zloba njezine naravi naizgled se odnosila i bila usmjerena protiv blizanki u tom naglom izljevu.

Kasnije su jedan mladi brat i sestra recitirali ono što je svatko nazočan već bio čuo mnogo puta prigodom zimskih večernjih zabava u gradu.

Jedna djevojčica je plesala u središtu podija. Njezina majka je izvodila na glasoviru glazbenu pratnju i u isto vrijeme gledala svoju kćer s očitim divlje-

njem i nervoznom strepnjom. Nije trebalo strepiti. Djevojčica je bila gospodarica situacije. Ona je bila prikladno odjevena za ovu priliku u crnom trikou od tila i sviile. Njezin mali vrat i ramena su bili goli, a njezina kosa, umjetno kovrčava, je stršila na glavi poput crnog perja. Pokreti su joj bili puni gracioznosti, a njezine su male crne baletanke svjetlucale dok ih je pomjerala nevjerljivo hitro i naglo.

Ali nije bilo razloga zašto svi ne bi trebali plesati. Madame Ratignolle je mogla, ona je rado pristajala plesati. Plesala je izvrsno dok se svirao valcer i potrudila se unijeti izražajnost koja je doista poticala druge. Ona je podržavala glazbu zbog svoje djece, kako je govorila; jer su i ona i njezin suprug smatrali glazbu kao nešto što unosi radost u obitelj i čini je atraktivnom.

Gotovo su svi plesali. Blizanke nitko ne bi mogao nagovoriti da se razdvoje tijekom kratkog perioda kada bi se jedna ili druga trebala vrtjeti po dvorani s nekim muškarcem. One bi mogle plesati zajedno, ali nisu se toga dosjetile.

Djecu su poslali u krevet. Poneko je išlo pokorno; ostali su kričali i bunili se dok su ih odvodili. Oni su smjeli ostati sve dok se nije poslužio sladoled, što je označavalo granicu popuštanja.

Sladoled je bio poslužen s kolačima - kolači zlatne i srebrne boje posluženi su na tanjurima u kriškama raznih veličina. Tijekom poslijepodneva zgotovile su ih i zamrzle dvije crnkinje u stražnjem dijelu kuhinje pod Victorovim nadzorom. Ocjjenjeni su kao vrlo uspjeli – bili bi izvrsni da je u njima bilo malo manje vanilije a malo više šećera i da su bili zamrznuti malo više, te da nije bilo soli u njima. Victor je bio ponosan na svoje dostignuće, te ih je naokolo preporučivao i prekomjerno požurivao svakoga da ih proba.

Gospođa Pontellier plesala je dva puta s njezinim suprugom, jednom s Robertom i jednom s Monsieurom Ratignolleom, koji je bio vitak i visok i njihao se kao trska na vjetru dok je plesao. Potom je otišla do trijema i sjela na niski prozorski prag, gdje je usmjerila pogled na svakoga tko je prolazio hodnikom i još mogla gledati prema Zaljevu. Tamo je nešto slabašno sjajilo na istoku. Mjesec se pojavio, a njegov mistični sjaj je bacio milijun zraka svjetla preko udaljenog, nemirnog mora.

“Bi li htjela čuti Mademoiselle Reisz kako svira?”, upita je Robert, došavši na trijem gdje je ona bila. Naravno, Edna bi voljela čuti Mademoiselle Reisz kako svira; ali bojala se da bi bilo beskorisno moljikati je.

“Pitat će je”, reče on. “Reći će joj da je ti želiš čuti. Ti joj se sviđaš. Ona će doći.” Okrenuo se i odjurio prema jednoj od daljih kućica, gdje je živjela Mademoiselle Reisz. Ona je vukla stolicu u svoju sobu i izvan nje i u tim intervalima mogla čuti kada neka beba zaplače, a koju bi dadilja u produžetku kućice nastojala uspavati. Bila je to neugodna mala žena, ne više mlada, koja se svađala gotovo sa svakim, zbog samosvojne naravi i težnje da uskraćuje prava drugima. Robert ju je nagovorio bez velikog napora.

Mademoiselle Reisz je ušla s Robertom u hodnik tijekom stanke u plesu. Načinila je nespretan, zapovjednički mali naklon kad je ušla. Bila je to ružna žena, malenog lica i tijela i vatreñih očiju. Uopće nije imala ukusa u odijevanju i nosila je na sebi neuglednu crnu čipku sa svežnjem umjetnih ljubica u kosi.

“Pitaj gospođu Pontellier što bi voljela da sviram”, zamolila je Roberta. Sjedila je savršeno mirno ispred glasovira, ne dodirnuvši tipke, dok je Robert prenosio njezinu poruku Edni kod prozora. Nastalo je sveopće iznenađenje i

pravo zadovoljstvo kad su vidjeli da je pijanistica ušla. Svi su posjedali i zavla-
da sveopće iščekivanje. Ta mala autoritativna žena je Ednu dovela u neugodnu
situaciju što je čekala na njenu želju. Ona se nije usudila birati, te je zamolila
Mademoiselle Reisz da svira ono što voli.

Edna je za sebe tvrdila da veoma voli glazbu. Odjeci glazbe, dobro izvođe-
ne, budili su razne slike u njezinoj glavi. Ponekad je voljela sjediti u sobi ujutro
kada bi Madame Ratignolle svirala ili vježbala na glasoviru. Jednu skladbu koju
je Madame Ratignolle svirala Edna je nazvala "Samoća"¹. Bila je to kratka, žalo-
bna, beznačajna skladba. Naziv djela je bio drugačiji, ali ona ga je nazvala
"Samoća". Kada ju je prvi put čula u njezinoj mašti se pojavila slika muškarca
koji stoji pokraj usamljene stijene na obali mora. On je bio gol. Bio je to stav
jedne beznadne rezignacije dok je gledao prema udaljenoj ptici koja nekamo
leti.

Druga skladba je prizvala u njezine misli nježnu mladu ženu odjevenu u kra-
ljevsku halju, kako se neprirodnim plesnim koracima kreće dugim šetalištem
između visokih stabala. Također, druga skladba joj je prizvala djecu u igri i
ništa drugo do ozbiljnu gospođu koja gladi mačku.

Već prvi tonovi koje je Mademoiselle Reisz udarila na glasoviru su izazvali
oštari podražaj u hrptenici gospođe Pontellier. Nije to bilo prvi put da ona
слуша nekog umjetnika na glasoviru. Možda je to bilo prvi put da je ona sprem-
na, možda prvi put da je njezino biće bilo ugođeno da uzme odjek poslušne
istine.

Ona je očekivala slike za koje je mislila da bi se prikupile i zaplamtjele prije
njezine mašte. Očekivala je uzalud. Nije vidjela nikakvu sliku samoće, nade,
težnje niti očaja. Ali same strasti su bile potaknute unutar njezine duše, njih-
ale je, šibale, kao valovi svakodnevnih udaraca na njezino krasno tijelo. Ona je
drhtala, gušila se, a suze su je zaslijepile.

Mademoiselle je odsvirala svoje. Potom se uspravila, uputila svoj kruti,
uzvišeni naklon, izšla, ne zaustavljući se, niti zahvalivši za pljesak. Kad je
prošla kroz trijem potapšala je Ednu po ramenu.

"No, kako vam se svija moja glazba?", upitala je. Mlada žena nije bila spo-
sobna odgovoriti; pritisnula je ruku pijanistice grčevito. Mademoiselle Reisz je
opazila njezin nespokoj i čak njezine suze. Potapšala ju je opet po ramenu kao
da je rekla:

"Vi ste jedini vrijedni ovog sviranja. Ostali? Pih!" I prošla je kroz trijem
uputivši se prema svojoj kućici.

Ali ona se varala u pogledu "ostalih". Njezino sviranje je potaknuo groznicu
oduševljenja. "Koja strast!" "Koja umjetnica!" "Uvijek sam govorio da nitko ne
može svirati Chopina kao Mademoiselle Reisz!" "Onaj zadnji preludij! Bon
Dieu! To prodrma čovjek!"

Oduševljenje je još više poraslo i doprinijelo općoj težnji prema raspuštanju
zabave. Ali samo jedna osoba, možda je to bio Robert, se prisjetila kupanja u
tom mističnom času i pod tim mističnim mjesecom.

Preveo s engleskog: Žarko MILENIĆ

¹ "Samoća" je bio radni naslov romana "Buđenje". To je i naslov Maupassantove priče koju je Kate Chopin prevela a gdje se također obrađuje motiv samoće kao u ovom romanu - prev.

Kate CHOPIN

DÉSIRÉEINO DIJETE

Kako je dan bio lijep, madame Valmonde se odvezla do L'Abrija¹ da bi vidjela Désirée i njezino dijete.

Nasmijavala ju je pomisao na Désirée s djetetom. Jer, činilo joj se kao da je još jučer Désirée i sama bila dijete; kada ju je našao Monsieur, jašuk i kroz ulaz na imanje Valmondeovih, kako spava u sjeni velikog kamenog stupa.

Malena se probudila u njegovom naručju i stala plakati za tatom. To je bilo sve što je mogla učiniti ili reći. Neki su smatrali da je tamo dolatala po svojoj volji, jer je bila u dobi kada djeca tek prohodaju. Mišljenje koje je prevladavalo bilo je da ju je namjerno ostavila skupina Teksašana², čija su platnom pokrivena kola, kasnije toga dana, prešla trajektom kojeg drži Coton-Mais, niže od plantaže. Vremenom je madame Valmonde odbacila sva nagađanja osim onoga da joj je Désirée posla blagodatna Providnost da bude dijete njene ljubavi, uvidjevši da je ona sama bila bez djece. Izrasla u prekrasnu i nježnu djevojčicu, privrženu i iskrenu - idol Valmondea.

Zato nije bilo čudno, kada je jednog dana stajala nasuprot stupa u čijoj je sjeni spavala, osamnaest godina prije, da se Armand Aubigny jašuci i uvidjevši je, zaljubio u nju. To je bio način na koji su se svi Aubignyevi zaljubljivali - kao da ih je pogodio metak iz pištolja. Čudno je bilo to, što on nju nije prije zavolio, jer ju je poznavao otkada ga je otac doveo kući iz Pariza, dječaka od osam godina, nakon smrti njebove majke. Strast koja se probudila u njemu toga dana, kada ju je vido na ulazu, pomela ga je poput lavine ili prerijske vatre ili poput bilo čega što nezaustavljivo nadire preko svih zapreka.

Monsieur Valmonde je bio praktičan i htio dobro razmotriti stvari: naime djevojčino nepoznato podrijetlo. Armand se zagledao u njene oči i to mu nije bilo važno. Podsetili su ga da ona nema prezimena. Zašto bi prezime bilo važno kada joj je mogao dati jedno od najstarijih i najponosnijih u Louisiani? Naručio je corbeille³ iz Pariza i strpljivo čekao koliko god je mogao dok nije stigla. Tada su se vjenčali.

Madame Valmonde nije uvidjela Désirée i njezino dijete četiri tjedna. Kada je stigla u L' Abri, zadrhtala je čim ga je ugledala, kako je to uvijek činila. Bilo je to tužno mjesto, u kojem se već mnogo godina osjetila odsutnost nježne prisutnosti gazdarice. Stari monsieur Aubigny se oženio i pokopao svoju ženu u Francuskoj, a ona je previše voljela svoju zemlju, da bi je ikada napustila. Krov se stepenasto spuštao i bio je crn poput čadi, dosežući iznad širokih terasa, koje su okruživale žuto ožbukanu kuću. Veliki, čvrsti hrastovi rasli su blizu nje i njihovi debeli listovi i grane koje su daleko dosezale, zasjenjivale su je poput mrtvačkog pokrova. Vladanje mladog Aubignya bilo je strogo i pod njim su njegovi crnci zaboravili biti veseli, što su bili tijekom lagodnog i popustljivog doba starog gospodara.

1 Fr. zaklon (prim. prev.).

2 Tada je prevladavalo mišljenje o Teksašanima kao neciviliziranim (prim. prev.).

3 Fr. vjenčanica (prim. prev.).

Mlada majka se sporo oporavljala i ležala u svom mekom bijelom muslinu i čipkama na ležaju. Dijete je bilo s njom, kraj njene ruke, gdje je zaspalo na njenim grudima. Crna dadilja je sjedila pored prozora hlađeći se lepezom.

Madame Valmonde se sagnula svojom krupnom pojavom nad Désirée i poljubila je, držeći je s nježnošću u svom zagrljaju. Tada se okrenula djetetu.

“To više nije ona beba!”, uzviknula je zapanjeno. U to vrijeme se u Valmondeu govorilo francuskim jezikom.

“Znala sam da ćeš se zapanjiti,”⁴ nasmijala se Désirée, “koliko je narastao. Malo cochon de lait! Pogledaj mu noge, mama, i ruke, i nokte - prave nokte. Zandrine ih je morala jutros odrezati. Zar ne Zandrine?”

Žena je značajno kimnula svojom glavom pokrivenom turbanom: “Mais si, madame.”

“A plače,” nastavila je Désirée, “da oglušiš. Armand ga je čuo neki dan čak kod La Blanchine kućice.”

Madame Valmonde nije micala oči s djeteta. Podigla ga je i pošla s njim do prozora gdje je bilo najsvjetlijie. Pomno je promatrala dijete, a onda je isto tako pogledala i Zandrine, čije je lice bilo okrenuto kako bi mogla zuriti u polja.

“Da, dijete je naraslo, promijenilo se”, reče madame Valmonde, polako, dok ga je stavljala pored majke. “Što Armand kaže?”

Désiréino lice postade obliveno sjajem od sreće.

“O, Armand je najponosniji otac u okrugu, vjerujem najviše zbog toga što je muško, da nosi njegovo prezime; iako kaže da bi isto tako volio dijete i da je žensko. Ali ja znam da to nije istina. Znam da to kaže samo kako bi mi ugodio. I mamma”, dodala je, spuštajući glavu gospope Valmonde k njoj i šapčući, “on nije kaznio ni jednog od njih - niti jednog od njih - otkako je dijete rođeno. Čak ni Negrilliona, koji se pretvarao da je opeka nogu kako bi se mogao odmoriti od posla - samo se nasmijao i rekao da je Negrillion⁵ veliki prevarant. Oh, mamma, tako sam sretna; no to me plaši.”

To što je Désirée rekla bilo je istina. Brak i potom rođenje njegovog sina uvelike su smekšali zapovjedničku i zahtjevnu narav Armanda Aubignya. To je bilo ono što je nježnu Désirée učinilo tako sretnom, jer ga je beskrajno voljela. Kada se on mrštio ona je drhtala, ali ga je voljela. Kada se on smiješio, nije tražila većeg blagoslova od Boga. Ali Armandovo tamno, zgodno lice nije često bilo namrgođeno od dana kad se u nju zaljubio.

Kada je dijete imalo otprilike tri mjeseca, Désirée se jednog dana probudila uvjerenja da je nešto u zraku što je prijetilo njezinom miru. Isprva je bilo jedva primjetno da bi se shvatilo. To je bila samo uznemirujuća sugestija; povjetarac mistrije mepu Crncima; neočekivani posjeti dalekih susjeda koji su teško mogli računati na svoj dolazak. Onda čudna, strašna promjena u ponašanju njezinog supruga za koju se ona nije usudila pitati ga da joj objasni. Kada joj se obraćao, bilo je to skrenutog pogleda, iz kojeg se činilo da se stari ljubavni plamen ugasio. On se udaljavao od kuće, a kada bi bio u njoj, izbjegavao je njenu i djetetovu prisutnost, bez isprike. I činilo se da ga je obuzeo sam Sotonin duh u njegovu ponašanju prema robovima. Désirée je bila toliko očajna da bi mogla umrijeti.

Sjedila je u svojoj sobi, jednog vrućeg popodneva, u svom penjoaru, tromo provlačeći kroz prste pramenove svoje dugačke, svilene, smeđe kose koja joj

⁴ Fr. prase koje sisala, naziv od milja za bebu (prim. prev.).

⁵ Fr. deminutiv od negre, crnčić (prim. prev.).

je dopirala do ramena. Dijete, polugolo, spavalo je na njenom velikom krevetu od mahagonija, koji je bio poput raskošnog prijestolja, sa svojim satenskim polubaldahinom. Jedan od La Blanchinih malih kvarteron⁶ dječaka - polugol također - stajao je polako hlađeći dijete lepezom od paunovog perja. Désiréeine oči su bile odsutno i tužno usmjerene prema djetetu, dok je pokušavala prodrijeti u prijeteću misteriju koju je osjećala blizu sebe. Skrenula je pogled od djeteta na dječaka koji je stajao pored njega i ponovno natrag; stalno iznova. "Ah!" Bio je to krik koji nije mogla zatomiti, kojeg nije bila svjesna da ga je izbacila. Krv se u njenim venama zaledila, a ljepljiva vлага skupila se na njenom licu.

Pokušala je nešto reći malom dječaku; ali isprva nikakav zvuk nije izlazio. Kada je čuo svoje ime izgovoreno, dječak je podigao pogled a njegova je gospodarica pokazivala na vrata. Odložio je veliku, mekanu lepezu i poslušno se iskrao, preko ulaštenog poda, na golin prstima.

Ona je nepokretno stajala, pogleda prikovanog na djetetu, a njen lice je bila slika straha.

Uskoro je njezin muž ušao u sobu i ne zamjećujući je, pošao do stola i započeo potragu među papirima koji su ga prekrivali.

"Armand," zazvala ga je glasom koji bi ga probio, da je čovjek. Ali on nije reagirao. "Armand", ponovila je. Onda se ustala i doteturala do njega. "Armand", isprekidano je izgovorila još jednom, stežući mu ruku, "pogledaj naše dijete. Što to znači? Reci mi."

On je hladno ali nježno spustio njene prste sa svoje ruke i odgurnuo njenu ruku od sebe. "Reci mi što to znači!", povikala je očajno.

"To znači," odgovorio je s omalovažavanjem ", da dijete nije bijelo; to znači da ti nisi bijela."

Brzo poimanje te optužbe uzrujalo ju je i donijelo neželjenu hrabrost da je porekne. "To je laž - to nije istina, ja sam bijela! Pogledaj moju kosu, smeđa je; a oči su mi sive, Armand, znaš da su sive. I koža mi je svijetla", rekla je pokazujući svoj zglob. "Pogledaj mi ruku - bjelja nego tvoja, Armand", nasmijala se histerično.

"Bijela kao kod La Blanche", odvratio je okrutno i otisao ostavljujući je samu s djetetom.

Kada je mogla držati pero u ruci, poslala je pismo očaja madame Valmonde.

"Majko, kažu mi da nisam bijela. Armand mi je rekao da nisam bijela. Za boga miloga reci mu da to nije istina. Ti moraš znati da to nije istina. Umrijet ću. Moram umrijeti. Ne mogu biti tako nesretna i živjeti."

Odgovor koji je stigao bio je kratak:

"Moja jedina Désirée: Dođi kući u Valmonde, natrag svojoj majci koja te voli. Dođi s djetetom."

Kada je pismo došlo k Désirée otišla je s njim u radnu sobu svoga muža, i položila ga na stol za kojim je sjedio. Bila je poput kamenog kipa: nijema, bijela, nepokretna nakon što ga je tamo stavila.

U tišini prošao je svojim hladnim očima preko napisanih riječi. Nije rekao ništa. "Hoću li otići, Armand?", pitala ga je oštrim tonom s agonijskom neizvjesnošću.

"Da, idi."

"Želiš da odem?"

"Da, želim da odeš."

⁶ S četvrtinom crnačke krvi (prim. prev.).

Mislio je da je od sverogućeg Boga pala na njega okrutnost i nepravda; i osjećao je, nekako da mu se osvećivao što je probio ženinu dušu tim riječima. Štoviše, više je nije volio, zbog nemamjerne povrede koju je nanijela njegovom domu i njegovom imenu.

Ona se okrenula kao odnesena vjetrom i polako je hodala prema vratima, nadajući se da bi je on mogao pozvati natrag.

“Zbogom, Armand”, jadikovala je.

Nije joj odgovorio. To je bio njegov zadnji udarac slobodnosti.

Désirée je krenula u potragu za djetetom. Zandrine je hodala s njim mračnom terasom. Uzela je malenoga iz dadiljinih ruku bez riječi objašnjenja, i spuštajući se stubama, prošla ispod hrastovih grana.

Bilo je to listopadsko popodne, sunce se tek spušтало. Vani na mirnim poljima crnci su brali pamuk.

Désirée nije promijenila tanku bijelu odjeću niti papuče koje je nosila. Kosa joj je bila otkrivena i sunčeve zrake su dale zlatni odsjaj njenim smepim pramenovima. Nije pošla cestom, ugaženom cestom koja je vodila prema dalekim plantažama Valmondea. Hodala je preko napuštenog polja, gdje je grmlje ozlijedilo njene nježne noge, tako osjetljive i poderalo njenu tanku haljinu.

Nestala je između trske i vrba koji su rasli tik pored obala rijeke, dubokog, lijelog rukavca; i nije se ponovno vratila.

*

Nekoliko tjedana poslije odigrao se zanimljiv događaj u L' Abriju. U središtu fino pometenog dvorišta bila je velika lomača. Armand Aubigny sjedio je u širokom hodniku da bi imao dominirajući pogledom na spektakl. On je podijelio materijal šestorici crnaca koji su održavali vatru.

Graciozna kolijevka od vrbe u svojoj profinjenosti, ležala je na lomači, koja je već bila nahranjena bogatstvom neprocjenjive djeće odjeće. Tu je bila i odjeća od svile, baršuna i satena, te čipke takoper i vezovi, šeširi i rukavice; čiji je materijal bio rijetke kvalitete.

Posljednja stvar bila je mali svežanj pisama; nevinih malih črčkarija koje mu je poslala Désirée tijekom njihova braka. Tu je bio i ostatak od onih iz ladice odakle ih je uzeo. Ali nije bilo Désiréino; bio je to dio starog pisma njegove majke njegovom ocu. Pročitao ga je. Ona je zahvaljivala Bogu na blagoslovu suprugove ljubavi.

“No povrh svega”, napisala je, “i noću i danju, zahvaljujem Bogu što je tako uređio naše živote da naš dragi Armand nikada neće saznati da njegova majka, koja ga obožava, pripada rasi koja je obilježena prokletstvom ropstva.”

**Preveli s engleskog: Sanja Najbert
i Žarko Milenić**

Žarko MILENIĆ

“BUDENJE” KATE CHOPIN

Kate ili Katherine Chopin (djevojačko prezime O’Flaherty), američka je književnica, rođena 1850. u Saint Louisu u državi Missouri od oca irskog imigranta i majke Kreolke, doseljenice iz Francuske. Kad joj je bilo pet godina otac joj gine u željezničkoj nesreći te ona odrasta uz majku udovicu, baku udovicu i prabaku udovicu s kojima je govorila francuski i engleski. Bila je od malih nogu velika čitateljica te darovita pijanistica. Završila je u Saint Louisu školu za djevojke koju su vodile časne sestre i koja ju je pripremala za ulogu majke i supruge. Godine 1870. udaje se za Kreola Oscara Chopina, brokera za pamuk, i seli u New Orleans u Louisiani. Nakon iznenadne smrti svog muža 1882. godine Chopinova ostaje s pet malodobnih sinova i jednom kćer. Vraća se u Saint Louis gdje kasnih osamdesetih godina XIX. stoljeća počinje objavljivati prozu u časopisima. Objavila je u vlastitoj nakladi svoj prvi roman “Krivnja” (At Fault, 1890.). Rukopis svog drugog romana je uništila. Također je objavila zbirke priča “Ljudi iz močvare” (Bayou Folk, 1894.) i “Noć u Arkadiji” (A Night in Arcadie, 1897.) te priče u raznim časopisima. Njezine zbirke priča potvrđuju reputaciju zrelog pisca. U svojim pričama Kate Chopin provokativno govoriti o ženskoj seksualnosti, braku i tragičnim posljedicama miješanja rasa (primjerice u kratkoj priči “Désiréeino dijete”). U zbirci priča “Ljudi iz močvare” distancirano, ali s humorom Chopinova prikazuje svakodnevnicu na plantažama i u kolibama uz rijeku Cane, a osnovne su teme različiti oblici ljubavi (romantična, prijateljska, strastvena). U zbirci priča “Noć u Arkadiji” ljubavna strast stavlja likove pred opasne izbore, naglašavajući često nemogućnost pomirbe između javnog i privatnog, ali nudeći odmak od statičnog života. Tu iracionalnu silu koja prelazi rasne, klasne i spolne granice te šteti dobroti likova Chopinova je obradila s istančanom psihologijom kao pažljivi, duhoviti i ironični promatrač. Autorica je veći dio života provela u New Orleansu i u svojim djelima uvodi slikovite predjele u Louisiani naseljene uglavnom Kreolima i crncima. Obradivila je tradicionalne teme i zahvaćala u unutarnji život svojih likova razdiranih strastima. Osim proze priča i romana pisala je i eseje, novinske članke te pjesme. Prevodila je prozu s francuskog, ponavljajući kratke priče Maupassanta koji je na nju utjecao, a od francuskih autora i Flaubert, Georges Sand, Emil Zola te braća Goncourt. Također i Ibsen (osobito svojom dramom „Nora ili Lutkin dom“) a od američkih pisaca posebice Henry James. U prvom romanu Kate Chopin opisan je sukob između pojedinca i društva, ženska seksualnost, uloga žene u društvu, ambivalentni odnos prema braku, sukob između nagona i strasti te društvenih obzira. To je na potpuniji način izraženo u njezinom najboljem romanu “Buđenje” (The Awakening, 1899.). Kad se roman pojavio doživio je opću osudu kao nedoličan u prikazivanju strasti odraslih i zbog svoje radikalne kritike idealja braka i majčinstva u 19. stoljeću. Bio je to kraj književne karijere Kate Chopin koja će ogorčena umrijeti pet godina kasnije.

U romanu “Buđenje” je dan sukob između javnog i privatnog života te opisan položaj žene u tradicionalnom patrijarhalnom južnjačkom društvu pod utjecajem snažnih društvenih promjena u to vrijeme. Poetska obrada te teme bez lažnog moraliziranja značila je tada kršenje načela književne i društvene doličnosti. Opisano je stjecanje psihološke zrelosti i društvenog identiteta mlade žene kroz

njezino seksualno i senzitivno iskustvo. Edna Pontellier je tragični tip "nove žene" na razmeđi dva stoljeća u SAD. Svjesna je da život prolazi kao u snu i ona ima želju da se "probudi" te doživljava snažni osjećaj otpora prema društvenim normama koje ruše ženin identitet i proživljava egzotično iskustvo očuđenosti prema svijetu oko sebe koji kulminira u zadnjem prizoru "oslobodenja" smrću u oceanu. Sukob između trijezne protestantske životne vizije te senzualnosti i bujnosti ali i tromostu vrlo konzervativnih Kreola u Louisiana. Edna se okreće unutrašnjem životu, neovisnoj i slobodnoj egzistenciji dok njezin suprug Kreol nastoji održati privid doličnosti.

Ednina inicijacija u svijet slobode je započela na Grand Isleu gdje odlazi s mužem i dva malodobna sina na ljetovanje. Edni je 28 godina i ona tada uz podršku mladog Roberta Lebruna, u kojeg će se zaljubiti, sina Kreolke kod koje Ednin muž unajmljuje apartman, prvi put propliva. Tada se prvi put u ovom dojmljivom romanu čitatelj sreće s riječju "buđenje" i njezinim izvedenicama: "Edna se počela osjećati kao netko tko se budi postupno iz sna, ugodnog, grotesknog, nevjerljivog sna, opet osjetivši kako stvarnost pritišće njezinu dušu."

Nakon ponovnog susreta s čudesnom glazbom pijanistice Mademoiselle Reisz i vijesti o Robertu kojeg voli, Edna je potresena. "Edna je jecala, kao i onda kad je plakala jedne ponoći u Grand Isleu kada su se čudni, novi glasovi probudili u njoj."

Nakon Robertovog odlaska u Meksiko Edna upoznaje ženskara Alceea Arobina. Nakon udaje za muža Kreola i platonske ljubavi prema Robertu ona postiže tek tjesnu vezu s Arobinom: "Stajao je blizu nje i bestidnost u njegovim očima je potisnula je onu staru, negdašnju Ednu, te izazvala svu njezinu probuđenu senzualnost."

Vidjevši svoju bolesnu prijateljicu, Madame Ratignole, koja je trudna, Edna će se sjetiti kako je to bilo kad je rodila: "Slabo se sjećala bolnog zanosa, teškog mirisa kloroformra, omamljenosti koja otupljuje osjećaje i buđenja da bi zatekla mali novi život kojemu je dala postojanje, dodatnom velikom nebrojivom mnoštvu duša koje dođu i odu."

Kad ponovno sretne Roberta Edna će mu biti zahvalna: "Ti si bio taj koji me probudio prošlog ljeta iz cijelog života dugačkog, glupog sna."

U završnom dojmljivom prizoru Edna se prepusta moru i njegovoj arhetipskoj snazi s kojim se suočava nekoliko puta kao životvornoj i obnoviteljskoj pojavi ali i oličenju užasa, straha i konačno, smrti.

Od pijanistice Mademoiselle Reisz Edna će čuti ovo: "Ptica koja se vinula iznad jednoličnosti tradicije i predrasude mora imati jaka krila. Tužan je prizor vidjeti ranjene slabiće, iscrpljene, kako se strmoglavljuju natrag na zemlju." Na kraju romana će Ednu simbolizirati onemoćala ptica slomljenih krila.

Ednino buđenje od privida, laži i pretvaranja koje neminovno donosi suočavanje s istinskom tragičnom osamljenošću pojedinca, nalik je poznatim analizama ženine uloge u braku i društvu. Vrijednost romana Chopinove je u poniranju u ženske karaktere i vješta kombinacija psihologije, simbolizma i realističkih konvencija.

Kate Chopin je umrla u Saint Louisu 1904. godine. Tek pola stoljeća nakon njezine smrti, nakon dugog zanemarivanja, uslijedilo je "buđenje" od strane izučavaca književnosti. Oni su otkrili djela Kate Chopin i stavili je uz bok s američkim piscima kraja XIX. stoljeća, kao što su Stephen Crane i Frank Norris, uočivši njezino mjesto u struji realističkog romana u SAD-u.

Kritika je uočila utjecaje niza pisaca na djelo, tak i novela Guy de Maupassanta koje je Chopinova prevodila. U vezi romana "Buđenje" ističe se posebno utjecaj romana "Madame Bovary" Gustave Flauberta, koji je prvi put objavljen 1857. godine. Nisam našao da je itko spomenuo utjecaj Tolstojeve "Ane Karenjine" na "Buđenje". Podsjetimo se da je "Ana Karenjina" prvi put objavljena 1878. godine a da je prvi prijevod na engleski izašao 1886. dok je prvi prijevod na francuski objavljen 1885. godine. Postoji vjerovatnoća da je Kate Chopin pročitala "Anu Karenjinu" u engleskom ili u francuskom prijevodu.

Ono što povezuje Flaubertov, Tolstojev i roman Chopinove je isti siže. U sva tri romana je riječ o supruzi koja napušta svog muža i dijete, odnosno djecu, da bi pobjegla od monotonog braka i života u zaostaloj sredini. U sva tri romana glavna junakinja nalazi ljubavnika ali se ta veza ne pokaže sretnom i u sva tri romana ona izvrši samoubojstvo.

Ipak moram reći da je veća sličnost između "Ane Karenjine" i "Buđenja" nego što je između "Madame Bovary" i "Buđenja". I u Tolstojevom i u romanu Chopinove postoje likovi žena koje su dane kao suprotnosti glavnoj junakinji a čega u Flaubertovom romanu nema - Tolstojeva Darja ili Dolly Oblonskaja (žena Aninog brata Stjepana) i Madame Adèle Ratignolle (Ednina prijateljica) su supruge koje se smatraju savršenim ženama 19. stoljeća, one koje su sasvim posvećene svom mužu i djeci. Dolly čak opršta svom mužu nevjernstva i dalje ostaje u braku s njim.

I Tolstoj i Kate Chopin neuspjelom braku njihovih junakinja daju pandan uspjelog braka Ljevina i Kitty te Madame Adèle Ratignolle i njenog muža. Toga u Flaubertovom romanu nema.

Muževima Ane i Edne, koji su bogati i materijalisti, nije jasno zašto su njihove žene nesretne i zašto ne žele biti uzorne supruge i majke kad su materijalno osigurane i ne moraju same privređivati. Ni jedan ni drugi nisu skloni svađi. Karenjin o tome razgovara s Lidjom Ivanovnom, koja je na čelu visokog društva u koje spada i Karenjin, a koja ga savjetuje da Ani uskrati viđanje svog sina Serjože, dok Pontellier, Ednin muž, traži savjete od obiteljskog liječnika, smatrajući da je njeno zanemarivanje kućnih obaveza bolest. Liječnik mu na to kaže da ništa ne čini i da će se sve vratiti u normalu.

Dok Ema Bovary ne mari za svoje dijete, Ani i Edni je stalo da se vide sa svojom djecom. Karenjin to nastoji izbjegći a Ednin muž to dopušta.

Još u braku Edna je svjesna svog talenta za likovni izraz i, nakon što napušta svog muža i djecu, nastoji se tome više posvetiti. U Tolstoja pak Vronski, Anin ljubavnik, iskazuje talent za slikanje.

Vronski je oficir i ljubitelj konja i konjskih utrka i na jednoj će i sam, nesretno, sudjelovati. Edna i njen ljubavnik Alcée Arobin su također ljubitelji konja i konjskih utrka. Ednin otac je imao trkače konje u Kentuckyju.

U svoje romane Tolstoj i Kate Chopin unose biografske elemente. Tolstoju je za uzor za lik Vronskog poslužio pukovnik Rajevski, koji je, kao i romanu, poginuo kao dobrovoljac u srpsko-turskom ratu, a za lik Ljevina on sam. Kate Chopin je djelomično lik Edne gradila po sebi, njen muž Oscar je bio broker baš kao i Ednin muž Léonce.

Čudno je da roman "Buđenje" nije preveden na ruski jezik, mada je preveden na više jezika. Za njega u Rusiji znaju. Postoji odrednica u ruskoj Wikipediji o Kate Chopin i napisana je na ruskom jedna disertacija o romanu "Buđenje".

Prvi prijevod na neki od južnoslavenskih jezika je moj prijevod na hrvatski, objavljen kao knjiga u Zagrebu 2005. godine u izdanju „Rasta“.

Danas se roman „Buđenje“ smatra remek djelom, vrhuncem u opusu Kate Chopin i klasičnim romanom američke književnosti i pretečom feminističke literature u SAD. O njemu su napisane brojne studije. Vrlo je uvažen od kritičara i čitatelja i objavljuje se često, primjerice u poznatoj ediciji „Pinguine Book“.

Literatura:

- Knights, Pamela: Introduction to 'The Awakening and Other Stories', Oxford University Press, New York, 2000.
- Milenić, Žarko: Buđenje jedne žene, pogovor romanu „Buđenje“ Kate Chopin, Rast, Zagreb, 2005.
- Šesnić, Jelena: Odrednica u knjizi *Leksikon stranih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, 2001.
- Šesnić, Jelena: Odrednica u knjizi *Leksikon djela svjetske književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.

VJAČESLAV KUPRIJANOV.
ВЯЧЕСЛАВ КУПРИЈАНОВ

VJAČESLAV KUPIJANOV. ВЈАЧЕСЛАВ КУПРИЈАНОВ

Vjačeslav KUPIJANOV:
EMPEDOKLOVA CIPELA
(odломак iz romana) / 257

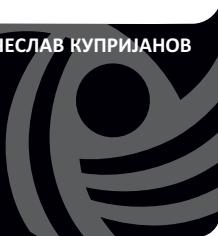
Vjačeslav KUPIJANOV:
MODRO ODIJELO SVEMIRA
(odломак iz romana) / 267

Vjačeslav KUPIJANOV:
AUTOPOETIKA / 277

Вјачеслав КУПРИЈАНОВ:
ОДИСЕЈЕВА ПЕСМА / 279

Vjačeslav KUPRIJANOV

EMPEDOKLOVA CIPELA

(odlomak iz romana)

– Nema takve osobe na svijetu – pjesnik Podstakanikov zlobno je rekao u televizijskom intervjuu kada su ga pitali što misli o Pomereščenskom.

– Ako takva osoba i postoji – dopunio je – barem ih je dvije!

Dugo nisam mogao zaboraviti tu tajanstvenu frazu, prekinutu, nažalost, reklamom francuske juhe od kopriva. Što se vremenski dalje odmičem od iznimnoga susreta s Pomereščenskim, tim više toga oživljava u mom sjećanju, što umanjuje dojam što sam ga bio imao u susretu s tom velikom osobnošću. Onda sam ga još pitao:

– A što mislite o djelu svog poznatog kolege Podstakanikova?

– Kakav mi je on kolega! – odgovorila je osobnost.

– «Pod» je postao poznat napisavši mnogim pravim, takozvanim znamenitim osobama pisma, što ih je poslije objavio. Meni je također pisao. Ali sam mu tako odgovorio da se nije usudio uključiti moj odgovor u svoje djelo. Napisao sam mu sljedeće:

Poštovani Mitrije Komisaroviču!

Primio sam Vaše neljubazno pismo. Nisam ga pročitao, ali mi se svidjelo. Vi dobro pišete pisma, ali ja ih pišem bolje. Bolje da ja napišem još jedno pismo, nego da pročitam Vaše. Vi ste uz Vaše pismo priložili brojne pjesme. Nisam ih pročitao, ali su mi se svidjele. Budući da pišem pjesme bolje od Vas, i, što je najvažnije, kraće od Vaših, bolje da napišem nekoliko svojih kratkih pjesama, nego da pročitam jednu dugačku Vašu.

Pišite još.

Vaš kandidat za doktora znanosti Pomereščenskij

– Kako! – povikao sam. – Zašto kandidat? Vi ste doktor!

– Bio sam tada kandidat – skromno je odgovorio doktor – doktor sam postao kasnije kad sam napisao svoju doktorsku disertaciju o djelu Mitrija Komisaroviča, a obranio je pred onima koji, takoreći, ništa nisu čuli o tom djelu te ga bio spremjan i napasti. Ja sam u disertaciji napisao da je Mitrij Komisarovič postao osobito popularnim u polarnom pojusu. Zašto polarnom, pitate se. Zato što je potreban cijeli polarni dan da se upozna s takvim djelom, i potrebna je cijela polarna noć da se udalji od muke suosjećanja s tim takozvanim djelom.

– Vi ste branili disertaciju također u polarnom pojusu? – pitao sam, a možda mi se tek sad čini da sam pitao, ali on je onda odlučno odgovorio:

– Ja sam mnogo puta posjetio polarni pojus, kako sjeverni tako i južni, kako bih odande pročitao nove pjesme onima koji će me gledati preko televizije, nalazeći se, za razliku od mene, u toplim, a ne u ekstremno hladnim uvjetima.

Mene su odvezli tamo avionom, potom na sanjkama što su ih vukli moji čitatelji, a ne psi, jer se psima ne sviđa moja šubara. Iako su neke pasmine pasa zahvalna publika.

Pogledao me kao da se stidi, kao da sam pas neke loše pasmine, te nastavio:

– Da, dobri su to bili ljudi – komsomolci¹, entuzijasti, romantičari, disidenti... A disertaciju sam pisao na jednom od sveučilišta u Kaliforniji, jer su se na Sveučilištu u Moskvi, iznenadili i rekli da nikad nisu čuli ni za kakva Podstakanikova. Sada su zainteresirani, da tako kažemo, za druge teme, za, primjerice, «Odisejeva putovanja i putovi prve ruske emigracije», ili «Gulliverova putovanja i putovi trećega ruskog vala emigracije»...

Ovdje, mislim, nisam mogao a da se ne umiješam te sam ga pitao kako to da nije htio pisati o tim temama. Ta on je sam prošao svim tim putovima!

– Da, prošao sam tim putovima, i sa sigurnošću mogu reći da se Odisejevi putovi ne preklapaju, da tako kažemo, s Gulliverovim pravcima, a što se tiče trećeg vala, on je i mene doveo do pacifičke obale Amerike. Tamo su oduševljenjem prihvatali temu «Podstakanikov i Homer». Ja sam se zbrunio, mislio sam otkud sad Homer i putovi naših bivših, podzemnih, avantgardnih pisaca, ali profesor je predvidio moju nedoumicu. Homer je, kao što znamo iz tradicije, bio slijep. U Podstakanikova su, naprotiv, slijepi čitatelji. U vezi Homera spore se je li on sam napisao *Iljadu* i *Odiseju*. Podstakanikov je sve svoje, takoreći, pisao sam, iako neki uglednici tvrde da on prepisuje iz nepoznatih Stakanikovljevih rukopisa, nepravedno zaboravljenih pjesnika. I napisljeku: Homera znamo iz prijevoda Žukovskog² i Veresajeva, prijevoda koji nas samo udaljuju od izvornika, a Podstakanikov piše na svom materinskom i nama bliskom jeziku, što nas približava izvorniku. Odatle zaključak, koji je tako oduševio moje kalifornijske oponente na obrani disertacije: «Homer apsolutno ni u čemu ne ovisi o Podstakanikovu, a Podstakanikov ne ponavlja Homera». Ali najvažnije je bilo moje tumačenje prezimena: Podstakanikov je prvobitno bilo Poststakanikov, a pojednostavljenje prezimena došlo je u vezi sa zalaskom postmodernizma...

– Nemoguće! – bio sam izvan sebe.

– Sve je moguće – tvrdio je moj sugovornik.

Slušao sam ga bezaha. Zamislite osobu vrlo visoku, čak i kad sjedi, tanku, čak i kad je na njoj moderni sako sa širokim naramenicama, dugog lica, skoro sasvim čelavog, sad skida, sad stavlja šubaru na čelavu glavu, oči joj nekada bile sive, ali su od čitanja postale crvenima – eto, to je Pomereščenskij. Dok govoriti, on ne skida i ponovno stavlja samo šubaru, nego i naočale, prisjećajući se pritom raznih priča vezanih uz nalaženje ili gubitak svojih naočala. Po izrazu očiju umornih od čitanja može se razabrati kakve su mu naočale: za kratkovidne ili dalekovidne. Pogled je u to vrijeme nastojao usmjeriti u sugovornika kako ovaj ne bi nešto propustio.

– Da, Homer, Homer – zamišljeno reče profesor. – Amerikanci su na mojoj obrani disertacije tražili da im još nešto kažem o Homeru, a na obranu nisu došli samo stručnjaci za rusku nego i za takozvanu svjetsku književnost. Neki od njih su se tada sjetili filma o tome kako je neki svinjar strijeljao iz luka izdajničke prosce i kako je to bilo dobro. Čini se da je to bio Odisej. Uzgred rečeno, u vezi s

1 Komsomol – Savez sovjetske komunističke omladine.

2 Vasilij Žukovskij (1783-1852) – pjesnik romantičar, prevodilac klasičnih djela s grčkog, njemačkog i engleskog.

književnim pozajmljivanjima i utjecajima, ako hoćete, ja ću vas zamoliti da pogodite tko je ovo napisao?

Pristao sam, on mi je namignuo, stavio svoje naočale, kojima je jasno mogao vidjeti, te pročitao iz ogromne, u krokodilsku kožu uvezane bilježnice:

*...sjedim kraj rijeke, rijeke,
na ovoj obali,
patke, labudovi plivaju,
što dalje, to su više labudovi
oni lete u daleke zemlje,
ali kako im je dalek put
rijetke ptice dolete
do pola puta
blještave moje misli...*

Rekao sam da smo mogli pročitati nešto slično u prethodnim brojevima *Vašeg svremenika*, ali čiji su to stihovi, ne sjećam se. Mislim da ih je napisao neki nepravedno zaboravljeni seljak pjesnik nakon ukidanja kmetstva, prije Gogoljeva odlaska iz Rusije. Pjesnik je slegnuo podstavljenim ramenima svog sakoa, izvadio drugu bilježnicu, uvezanu u safijan³, ako sam ispravno primijetio da je to bio safijan. Stavio je naočale s tamnjim stakлом i pročitao:

*...Sjedim na obali najplavijeg mora
na samom rubu prekrasnog Krima,
umočio sam u veliko more
svoje bose noge s tetovažom –
»Majko–Zemljo, neću te zaboraviti!«
i gleda me, kroz cijelu Tursku, Bizant,
ali kroz maglu i zastor stoljeća
ne može vidjeti...*

Prepostavljao sam da je to moglo biti napisano u Koktebeli ili u Jalti u vrijeme kada su тамо išli pisci, to jest kada su тамо dolazili ljudi, ako ne autori, onda redoviti čitatelji (od golobradih do onih sjedih vlasil) časopisa *Junost*⁴. Autor je lumpenproleterskog porijekla. Iako nije završio Slaveno–grčko–latinsku akademiju, možda da bi nastavio studij, došao je teretnim vlakom. Pisac me je pogledao skoro ljutito, skinuo svoj sako i naočale i nekako uzbuduđeno, bez patetike, iz tankog voštanog platna (mislim na uvez) bilježnice pročitao:

*...Sjedim između Los Angelesa i San Francisca,
umočivši u tihu veliki ocean
moje suptilne, umom neobuhvatne noge
koje su me dovele ovamo, gdje
kitovi repovima tuku američke vode
noseći u svojim tužnim očima našu Kamčatku
Oni su vrlo tihu u velikom i vrlo veliki u tihom,*

³ Safijan – po gradu Saffi u Maroku, fino izrađena ovčja ili kozja koža.

⁴ Mladost.

*a ne mogu doseći svojim tužnim pogledom,
gdje završava Amerika i gdje počinjem ja...*

Isprva sam pomislio da je to prijevod pjesme nekoga bivšeg američkog velikog prijatelja ruske književnosti, ali prevedeno je prilično nezgodno, pogotovo tamo gdje se pojavljuju skriveni citati. To bi mogao biti jedan od naših već zaboravljenih para–parafrazista koji se nedavno preselio na drugi kontinent u potrazi za romantikom, izgubljenom u njegovu izvornu okruženju. Vidjevši moju zbumjenost, veliki eksperimentator nije me stao ispitivati, već je jednostavno uzeo nešto nalik bloku veličine kutije šibica, otvorio ga i gotovo otpjevao:

*...Sjedim sam pod punim mjesecom,
poput bijelog zeca na bijelom snijegu,
stresao sam s nogu prah zemlje
u otrovnu mjesecu prašinu,
ispod mene mačci na zemlji
zakazuju mačkama susret,
a psi u mom dragom selu
laju – laju na mene, da više ne mogu –
psi svih zemalja ujedinite se!*

Da ne bih ispaо potpuna neznalica, odlučio sam spomenuti barem neko književno ime, izlanuo sam: «Pjesnik Gurbov, osnivač stolpizma⁵, osnivač novog pokreta u kojem jedan čita u središtu gomile, a ostali se, u gomili, okupe u krug i slušaju, pri čemu oni koji su dalje od onog koji čita, lošije čuju, no ipak čuju neke dijelove te pokušavaju spojiti fragmente u nove nizove riječi, tako da nastaje echo iza stolpista, i taj echo se povećava i stvara pozadinu, a svi zajedno snimaju to na kasete i prodaju ih kao sintezu poezije i umjetnosti zbora pjevača.

– Gurbov? – uzbudjeno će čitač. – Gurbov se nikada ne bi sjestio na mjesecini! Niti bilo tko od stolpista, jer oni, takoreći, stoje čvrsto na zemlji.

– A echo? – dosjetio sam se. – Ako ne stolpisti, onda se echoisti tomu mogu dosjetiti. Tim više što se mjesec na ukrajinskom kaže «echo». Da, echo – dodao sam, loveći zbumjeni pogled.

– Želite reći da je Ukrajina daleko od nas kao mjesec? – lecne se Pomerečenskij. – Ili da je ona samo, takoreći, naš echo? Budite oprezni, jer sam ja također Ukratinac!

– Bože sačuvaj! – prestrašio sam se.

– Gospodine smiluj se – utješio me Ukratinac. – A sada posljednja. Jasno mi je da se vi ništa ne razumijete u pogledu profinjenosti!

A onda je izvukao svitak, otpuhnuo prašinu s njega (mjesecu?) i razvio ga:

*...Sjedim pod oštrom
zrakom Sirusa, nada mnom
dižu se egipatske piramide,
oko mene se prostiru nevidljive ruke
svećenika, još nebalzamirani faraoni,
bacam se k njima nad sobom*

5 Od rus. tolpa – gomila.

*po zraku zvijezde klinastog ukazanja –
kao da se pripremam za posjet vječnosti,
ne prolazi trenutak susreta sa mnom...*

Neka nejasna sumnja puče u meni, i ja sam napeo svoj um. Pokušao sam se sjetiti gdje sam pročitao nešto o Siriusu:

– Lukavi vladari i vladajuće klase su učinili da se Zemlja okreće oko Sunca. To je nezgodno za većinu. Mi smo učinili da se Zemlja okreće oko Siriusa!

Zašutio sam, a pisac se odmah nadovezao na moj citat (što je pamćenje!) i povikao:

– Napredak je narušio sve osnovne zakone prirode!!! Kako sam dirnut: vi ste čuli za Konstantina Leontjeva⁶, to je moj najomiljeniji Konstantin poslijе Ciolkovskog⁷. A ja, gdje god bio, uvijek nosim u sebi procvat složenosti, iako u drugim zemljama mene lakše razumiju i prihvaćaju kada dopustim sebi sekundarnu smjesu i pojednostavljenje... Volim procvalu Kretu stoga što je тамо Leontjev studirao francuski te time uvrijedio našu domovinu. Ja bih se rado vratio na Kretu kao naš konzul, nakon Leontjeva, gdje bih svakako donio ideju o procvatu složenosti. Istina, procvat je ostao na Kreti, a složenost u Rusiji.

Budući konzul je smotao svitak i priznao:

– Mogli ste pogoditi da su sve to moje pjesme. Uzlazno: od početne jednostavnosti do procvata složenosti.

Ovdje se moram ispričati čitatelju jer sam poredao te prekrasne pjesme po sjećanju, i to je samo blijedo prepričavanje. Mislim da su one bile rimovane. Nisam mogao naći gdje su bile objavljene. A njihov autor je nastavio govoriti, sklanjajući svitak u stol:

– Pisano na svitku, znanje je bilo tajno, uvijeno, tamno te je stoga povijest drevnog Egipta tajnovita a vrijeme im bilo neprekidno i zatvoreno. Zemlja se okretala oko Siriusa, iz kojeg je potekla cijela naša civilizacija. U Kini, gdje su pisali na otvorenu papiru, vrijeme je teklo prema dolje, na obratnoj strani lista, a budućnost već bila sadržana u prošlosti, isključujući, da tako kažemo, ideju napretka. Nebo je bilo odraz lista ispisana hijeroglifima i visjelo nad zemljom kao kineski kalendar. Čita se od početka do kraja kako bi se prebacilo iz stvarnosti u povijest. Stoga Kinezi osobito cijene sve što je tradicionalno. A u Europi nastanak knjige učinio je da vrijeme bude isprekidano, prostor diskretan, pojavili se i stali razlagati atomi, historija jurnula u skokovima. Knjiga se može, za razliku od svitka, otvoriti slučajno, bilo gdje, i to je, da tako kažemo, revolucija! I mi smo se između Istoka i Zapada, pokazali originalni jer smo knjige imali, ali ih nismo uvijek otvarali. Doduše, jednom ste otvorili poznat *Kapital* na pogrešnom mjestu... Oh, kako nam se kapital zbog toga osvetio! Čak sam osiromašio...

Htio sam dodati da smo i *Dijalektiku prirode*⁸ otvorili na krivom mjestu: rijeke su otpočele kretati se u različitim pravcima. Šutio sam slušajući vlasnika svitaka, knjiga i sjećanja kome se ponekad u životu događa da ne otvori tu knjigu, i ne na tom mjestu. Jedan od mojih dobrih školskih drugova iz gimnazije sve vrijeme je nailazio na knjige o napuštenoj djeci koja obavezno postaju velikim znanstvenicima. On je bio talentiran za matematiku, ali je odrastao u mirnoj

6 K. N. Leontjev (1831-1891), pisac, publicist, književni kritičar, mislilac i diplomat.

7 K. E. Ciolkovskij (1857-1935), znanstvenik i izumitelj, začetnik suvremene astronautike.

8 Djelo grčkog filozofa Heraklita, predsokratovca (535- 475. pr. n. e.).

obitelj, i okljevao posvetiti se znanosti te otiašao u umjetnost. Kasnije sam ga sreo i on mi je, sa žaljenjem, rekao da je u umjetnosti puno ostavljenih, ali ne u djetinjstvu, već u odrasloj dobi.

* * *

Među uspješno otvorene knjige ne mogu a da ne ubrojim *Antologiju novije poezije* koju je sastavio sam pjesnik Pomerečenskij. Ona je bila namijenjena srednjim školama i gimnaziji, ali gdje je sad pronaći? Kažu da je izašla samo na engleskom jeziku u Americi. A moj je primjerak uzeo i nije vratio jedan od mojih poštenih znanaca. Danas respektabilni ljudi žive o kruhu i vodi, prodajući žurno svoje i tuđe knjige jer Kruže glasine kako će uskoro biti sramota kupiti knjigu. Ali kako su bili precizni opisi posve živog ili nekad živog klasika! Primjerice:

...Avramij Hanibalov bio je doslovno poveden za ruku u poeziju, iako nije Puškinov rođak, ali je ukorijenjen u našem jeziku kao i kameni idol u tlu Tahitija. Nikomu nije znano njegovo porijeklo, ali svatko pred njim stane mirno, a svaka njegova riječ kamen je temeljac na raskrižju svjetske civilizacije. On je bio prvi, ali ne i posljednji koji je otpočeo pisati na ruskom tako da je zvučalo zuluski, a značenje bilo euroazijsko. Diljem svijeta je, i bez prijevoda, poznata njegova poema   od   35.000   glasova   M.

...U dimu iznad još čitavih seoskih krovova vise zračni stihovi Stepana Bulionova. Želim udahnuti taj ekološki čisti dim, taj eliksir za kašalj uzrokovani plinskim napadom urbanoga salonskog metamodernizma. I to je postala moja omiljena pjesma:

*Šumice, u njih brezice
Ne bojte se tih tema,
Ovdje ukopaše odjeke
Općih kodnih sistema... .*

...Hrabra kozmičnost Fadeja Astroloanova spaja se s univerzalnim kozmizmom, s tom baštinom univerzalne osjećajnosti zlatnoga doba. Zvijezde vide sve: noćnog zločinca koji pipa u tamnim kutovima metropole svoju, još uvijek nevinu žrtvu, i dnevног gangstera, koji jasno vidi svoj podmukli cilj, i mladi ljubavni par koji još nije posve svjestan svojega seksualnog dostojanstva, i jednostavno veselog mladića kojem je dobro i samom i s prvim koga sretne, dobrog mladića koji izbjegava nerazumnosti. Na taj način možemo čuti što zvijezda sa zvijezdom govorili...

...Pjesma «Pjesnik Divana» Pereživalova dosegla je najviši stupanj lirske razuzdanosti, ona je hrabro izložila i rimu, i slobodni stih – ne samo svoje vanjske, već i unutarnje organe, šupljine, krvne žile i kapilare, bacivši u lice okorjela svijeta svoje zvonke jambe i trombe:

*Ja sam pjesnik, pjesnik Divana,
čudo božje je u meni,
bez napuštanja divana
ja zvučim po cijeloj zemlji!*⁹

---

9 Neprevodiva igra riječi – divan je zbornik lirike istočnjačkih pjesama, ali i kauč tj. divan. Čudo Božje – divo divnoe.

...Epic Edik Epikuricin opjevao je sve naše autoceste, pruge, tramvaje i ulice, pa i one slijepo, što ga je dovelo među vodeće transportne umjetnike. On je prvi dobio od države pravo čitati svoj pjesme u tramvajima, trolejbusima, autobusima, metrou i vlakovima. On jednostavno ne izlazi sam na veliku cestu da se ne bi čulo iza njega: «Gdje god išao, izlazim u tisak!»

Tri puta se pomjerao naglasak u gromoglasnom prezimenu Tihona Pugalova: od prvoga do zadnjega, sukladno s rastom popularnosti. Neki slavisti su smatrali da su to tri različita pjesnika. Da je prvi dječji pisac koji ponajprije piše za nezakonito rođenu djecu, ali da i odrasli vole njegove stripove. Da je drugi autor horor romana u stihu za dame u krvnu. Krzna kobno prirastaju uz tijela dama, a dame se preobražavaju u pojedine zvijeri, napadaju one koji su im ta krzna kupili, dok, istodobno, oni koji žele u krzno neke druge dame, otvaraju na prve hajku. Svi ti romani uspješno nastavljaju liniju *Vitez u tigrovoj koži*, uzimajući u obzir složeniji suvremen mentalitet. Naposljetku, treći je otisao u povijest književnosti objavivši knjigu natpisa na naramenicama, čijim istezanjem je moguće do beskonačnosti dobiti nešto novo.

...Dormidont Uhjev je tek na odru smogao hrabrosti priznati da je napisao distih dostojan pamćenja:

*Dar jezika stekao spermatozoid,
izjavio da živjeti na svijetu stoji.*

To je bilo emitirano svakog sata na svim programima radija i televizije, uz poziv građanima i njihovim građankama na moderno začeće djece u epruvetama, i to anonimno. Rođaci Uhjeva, koji su stajali kraj njegovoga samrtnog odra, tada su se svi zamislili te pozvali tim za reanimaciju, koja je, kao da im to nije čudno, i vratila pjesnika u život i u djelo. Poslušavši savjet rodbine, on je u autorskoj agenciji registrirao svoje autorstvo teksta popularne reklame, što je mnogo narednih godina i njemu i njegovim naslijednicima pružalo financijsku sigurnost. Djeci iz epruvete iz tog vremena, ukoliko nije riječ o djevojčicama, rado daju ime Dormidont.

Može se dugo nabrajati koga je sve Pomerečenskiy uvrstio u svoju antologiju, no Mopsova nije stoga što je Pomerečenskijeva druga žena otišla k Mopsovom, poslije čega je Mopsov počeo pisati bolje Pretpostavlja se da on sam i nije pisao, nego da je nova žena udahnula u njega dio svoje genijalnosti. Pomerečenskiy se u to vrijeme doista nekoliko tjedana nije oglašavao jer je bio pokraden, no uskoro je počeo pisati novom snagom, opijevajući vrlo lijepo razne antikvitete kojih se lišio zajedno sa svojom ženom. Te su pjesme jasno pokazale da se njegov duh nije ugasio zajedno s nanesenom mu materijalnom štetom. Mopsova je on od tada nazivao ni manje ni više nego antičkim pjesnikom.

U antologiju nije uključio ni pjesnikinju Zubmarinu Antroposupovu, autoricu hvaljene zbirke pjesama *Moja utroba*. Ona je u, u razna vremena, bila udana za sedmorici različitih pisaca te stoga nije mogla računati na mjesto u povijesti naše književnosti, ne bez i njihovih djela. Kadikad se vrtjela među trojicom članova književnog ceha. Osvojio ju je skroman, ali uspješan Vsuev, bivši džokej, a potom filmski scenarist. On je bio toliko nježan prema njoj da je na dan njezine sedamdesetogodišnjice proslavio pedesetogodišnjicu. O njoj se brinuo i Antioh

Kumeko, koji je pisao za mnoge korifeje, oduševljene životom rukovoditelja, dok je on sam ostao u sjeni, ali ne i bez prihoda.

Živio je po dačama¹⁰ vladinih službenika, vozio se u crnim automobilima, čiji su vozači bili ugojeni otpuštenici iz Rapallova¹¹ vremena, ili mršavi, suhonjavi agenti CIA-e i Intelligence Servicea, koji su se tek bili doselili kod nas, a poslije isteka roka svoje službe nisu se htjeli vratiti u svoju Palestinu.

Za Zubmarinom je uzdisao bard i lirsko gundalo Lunatikov, nad kojim su mučno kriještale razne ptice, suosjećajući s njegovim strastima kakve su ostajale bez odgovora. Za sve te ptice lirik je nalazio rime, čak rjeđe nego same ptice: pelikana – rukama, šljuka – muka, pterodaktil – predsjednik itd. Što se tiče posljednjeg primjera, najpažljiviji od kritičara – Streptokukšev zlobno je govorio: «Pterodaktil nije ptica, a ako je on i kružio nad glavom Lunatikova, to je samo dokaz da njegovi stihovi imaju isključivo paleontološki značaj.» Ukratko, nikoga od muževa Antroposupove Pomereščenskij nije kanonizirao, smatrajući da je ona ionako svakog od njih dostačno proslavila.

Nije kanonizirao ni Lava Tolstoja, što se činilo previše hrabrim potezom, ali kada shvatimo da je antologija arhisuvremena, postaje jasno da Tolstoj u njoj nema što tražiti. No, tu će vas znaci ismijati jer arhisuvremenih Tolstoja ima jako puno, među njima i žena i muškaraca. Primjerice, Frol Tolstoj, koji se u svojoj osobnoj iskaznici potpisuje s Lav. Objavio je nekoliko knjiga koje nitko nije mogao razumjeti, ali svi ih hvale jer njihov autor jedan Tolstoj. Autor je tada sam pojasnio svoja djela. Isprva se ruska književnost polako povlači pod pritiskom francuske. U njoj je sve više jednakosti između seljaka i seljana, poezije i proze, visokog i niskog stila. U njoj je sve više bratstva – od braće Lumière, s njihovim pokretnim likovima, do ukočenih likova Bijelog bratstva¹², tih spomenika skorašnjem kraju bijelog svijeta. Potom ruska književnost zadaje odlučni udar francuskoj. *Mrtve duše*¹³ napadaju *Jadnike*. *Ljudska komedija*¹⁴ susreće *Teško pametnom*¹⁵. *Kapetanova kći*¹⁶ se bori s *Petnaestogodišnjim kapetanom*¹⁷. Rusi su sačuvali svoje borbene mogućnosti, predaju Moskvu Francuzima, no Francuzi ne nalaze tamo čitatelje i jure natrag u svoja Elizejska polja, a slijedi ih ruska poezija i proza. Tu cijelu epopeju Frol Tolstoj naglo naziva – *Rat i mir*. Međutim Frol i dalje ostaje Frol. Jednom se pojавio na jednom od kongresa pisaca, predstavivši se kao gost iz inozemstva. Čuvši strani jezik, on je prišao skupini navodnih Francuza, lupio se šakom u prsa i predstavio se: «Tolstoj!» «Tolstoj, Tolstoj», ponovio je jedan od Francuza na ruskom. «Tolstoj, Tolstoj» – to je, čini se onaj veliki pisac koji je bio nevjeran svojoj ženi i zbog toga napustio kuću i bacio se pod vlak, na kojem je putovao Turgenjev u inozemstvo...» Frol Tolstoj bio je uvrijeđen i nije htio nastaviti razgovor. Pomereščenskij, čuvši za taj incident, Tolstoju je zamjerio što se nije suprotstavio strancu! Netko bi mogao pomisliti da se Tolstoj bacio pod vlak iz zavisti prema Turgenjevu, koji je često putovao u inozemstvo. Tolstoj

10 Ladanjska kuća, obično na selu.

11 Mjesto u Italiji. Misli se na sovjetsko-njemački sporazum o suradnji iz 1922.

12 Religijska organizacija, bliska New Ageu, osnovana u Kijevu 1991. te nadahnuta religijama Istoka.

13 Gogoljev roman.

14 Balzacov ciklus romana.

15 Komedija u stihu A. S. Gribogedova (1795-1829).

16 Puškinov roman.

17 Roman Julesa Vernea.

jednostavno nije mogao trpjeti Turgenjeva zbog njegovih «demokratskih bedara», zašto je Turgenjev Tolstoja bio spreman lupiti po njušci. Ali on je bio veliki pisac, i Turgenjev nije mogao učiniti drugo do pobjeći u inozemstvo od patriotskoga Tolstojeva gnjeva. Trebalо je objasniti glupom strancu i završiti kako «...ljudi u svijetu propadaju, svi osim Lava Tolstoja, a eto, vi možete ovdje vidjeti jednog Lava». Ali ništa od toga, naš Lav Tolstoj, to jest Frol, nije učinio te stoga nije ušao u daljnju priču.

Pomereščenskij nije pustio u priču ni Zavovulina, nositelja ordena, dobrega partijskog pjesnika, čiji talent je procvao s uvođenjem višestranačja, s kojim je pluralistički proširio svoju kreativnu paletu. Pomereščenskij ga je brzo raskrinkao, rekavši da on hvali čak i neregistrirane stranke, a od toga je jedan korak do stvaranja vlastite stranke, primjerice stranke čitatelja nositelja ordena, što će samo oslabiti položaj na tržištu knjiga u borbi za punu i bezuvjetnu ravnopravnost svih čitatelja. Zavovulin je ipak odigrao povijesnu ulogu, doduše, na razini kućanstva, u životu i radu samog Pomereščenskog: Zahvaljujući Zavovulinu Pomereščenskij je pokazao neka čuda. Stari Zavovulin nikako nije mogao zaboraviti svoju sportsku prošlost. Uvijek je na grudima držao fotografiju na kojoj u boksačkim rukavicama nosi crvenu zastavu, iako je fotografija bila crno-bijela.

Vjačeslav Kuprijanov, najprevođeniji živi ruski pjesnik, usporedno piše i prozu (priče, romane i eseje) koja je nepravedno ostala u sjeni njegovog značajnog književnog opusa.

Nakon što sam preveo desetak pjesama Kuprijanova mislio sam da će prevođenje njegovog romana biti lakši zadatak. Prevario sam se. Kuprijanov piše prozu na isti način kao što piše poeziju. Njegova je proza suptilna, slojevita, refleksivna, on i te kako vodi računa o svakoj rečenici. Za mene je prevođenje ovog romana bio do sada najteži prevodilački zadatak s ruskog, nakon čega sam bio teško odahnuo, no bio sam zadovoljan što će i hrvatski čitatelji, nakon njemačkih moći čitati prijevod ovog sjajnog romana.

Kuprijanov u svom romanu "Empedoklova cipela" izvrсno povezuje poeziju, esej i prozu, on je u njemu ironičan, duhovit i mudar u najboljoj mjeri. Ovaj roman bi mogao biti, da je preveden na engleski, izvrсna ilustracija za studiju Davida Lodga "Načini modernog pisanja".

Iz ovog romana vidimo kako je Kuprijanov izvrstan poznavatelj ruske i svjetske književnosti, poznavatelj znanosti ali i obrazaca znanstvene fantastike, i stripa i još mnogo toga.

Pred nama je roman koji nas tjera da se zamislimo, roman koji traži da mu se opet vraćamo. "Empedoklova cipela" je i satirični roman, a njegov glavni (anti)junak Pomereščenskij, pisac grandoman, zaslužuje da ga se uzme kao prototip književnog lika kakvi su, primjerice, Ostap Bender Ilijfa i Petrova ili Ivan Čonkin Vladimira Vojnovića. Kuprijanov je u svom romanu i sljedbenik Harmsa sa svojim anegdotalnim Pomereščenskim.

Prijevod s ruskog i bilješke: Žarko MILENIĆ

Vjačeslav KUPRIJANOV

MODRO ODIJELO SVEMIRA

(odlomak iz romana)

Ljude i zvijeri u igri ne diraj.

Okrutne su igre velikih...

N. K. Rerih

1

Noć je davala odmor zasljepljujućem svjetlu, no u snu, postavši još više bestežinsko, svjetlo je letjelo brže, stigavši dan koji još nije bio nastupio. No i tama u snu je postajala zbijenija i bila spremna odbaciti svjetlo protekle noći.

Razmišljajući o tom ja sam još imao pravo, no vidjeti više nisam mogao, ni pravu tamu, koja je spajala nebo i zemlju, ni marljivog Sunca, oko kojeg se, zajedno sa Zemljom, vrtio moj zatvor.

Krevet, stol, hoklica, lavor s vodom, zdjela za oskudnu hranu i krčag za piće - mičući te predmete, mogao se čuti dopušteni zvuk.

Stražare ne čujem, oni hodaju u mekim kineskim papučama. Ja ih ne vidim kada se zagledaju u oko moje kamere, ja sjedim obično leđima okrenut vratima, za stolom pred prozorom. Kroz mutno staklo se u sumrak pomiče moja sjena. Meni je dopušteno iznijeti na papir sve što sam gotov reći radi svojeg opravdanja. Možda mi to spasi život.

Ja se radujem životu, no i užasavam se raznih njegovih pojava. Mogu čak u košmaru sebi predočiti da me ponekad okrivljuju za teški prijestup!

Moj branitelj, gospodin Kapirović, čeprka iz moje ispovjedi, zahtijeva priznaje za ubojstvu bez predumišljaja, u stanju afekta:

– Čovjeku stvaraocu je svojstveno padati u afekt, u smislu koji je običnom čovjeku nejasan. Razbiti stolicu, svrgnuti zakonsku vladu. Ako budete insistirali na tome da ste još i filozof, to će svi pomisliti da vi uopće ne vladate sobom u određenim životnim situacijama.

– Ja nisam lud! – mahao sam rukama. Dobro da na meni nije bilo narukvica.

– Šteta – prekinuo me Kapirović – no mi moramo poraditi i na toj mogućnosti. Vi, vjerojatno, imate objavljene tekstove u kojima, oprostite na izrazu, filozofirate na suvremene teme. Predlažete čovječanstvu izlaz, kako smatrate, iz bezizlaza. Prizivate k razumu i k savjesti. Izaberite prigodne izraze, citate, ja ću ih dodati na sudskoj raspravi. U nas u sudu mislioce ne vole, ali ih žale. Razmislite, no ne zaboravite da nemamo mnogo vremena. Svjetskom društву trebaju neodložne kazne. A vodeće zemlje vas tretiraju kao vjerojatnog ratnog zločinca!

Svjetsko društvo! To zvuči kao Matroska tišina. Vodeće zemlje. S točke gledišta političke geografije Zemlja ima formu amebe, njene lažne noge i trebaju biti takozvane vodeće zemlje.

– Kakve to vodeće zemlje pružaju prema meni svoja ticala? – zamahao sam rukama, slobodnim od okova, kao da se pripremam da ću pobjesniti. Osjećao sam se na sve spremjan, kao da ću izgubiti vremena da bih uspio izložiti samo meni poznate događaje. Tada će me deista smatrati neuračunljivim.

– Pripe svega, Sjedinjene Američke Države, tamo su za vas već pripravili električnu stolicu – objasni moj strpljivi branitelj. – Ako vas mi ne predamo, Amerikanci su spremni dostaviti u Moskvu električnu stolicu kao nezavisni dio svojeg teritorija. Nije isključena mogućnost da se vođe dviju velikih država na kraju dogovore, i u znak priateljstva zajedno uključe prekidač s polugom. Mora nešto stalno zbližavati naše narode!

– Ali kod u nas je još na snazi moratorij na smrtnu kaznu! Europa traži da uđemo u svjetsko društvo sa svim našim zločincima – rekoh s nadom u Europu.

– Ne stvarajte iluzije. Mi smo još uvijek velika država, hoćemo promijeniti, hoćemo primijeniti sve što nam odgovara. Ne zaboravite još i na to da takozvana naručena ubojsvta i jesu sad naša smrtna kazna. Ako zatreba velikoj državi, to će i za vas naručiti. I to jeftino!

Prokleti Kapirovi. Izrugujući mi se on, vjerojatno, smatra da tako treba popraviti moje raspoloženje. A on je do sada dobivao sve skandalozne procese, uvezši u obzir zadnji: poznati poduzetnik je ukrao od nekoga nekoliko milijuna. Dolara? – upitao je Kapirovi tužitelja. Naravno dolara, ne rublji – zbunjeno će tužitelj. I tu Kapirovi cijelom sudu iznosi stvaran dokaz: uopće to nisu bili dolari, već funte sterlinga! Tužitelj je posramljen.

Ili još jedna «krađa» – Kapirovi dokazuje da tužitelj nije platio porez na ukradene milijune, a njegov štićenik je već uspio platiti. Poštenje u odnosu prema državi – prije svega! – uz pljesak je odvjetnik okončao svoje pobjedno izlaganje.

A što ja imam s Amerikancima? Bio sam kod njih samo jednom, na kongresu filozofa – humanost mentalnosti i mentalnost humanosti. Faks s pozivom je ispaо nečitak, razumio sam da je tema brutalnost humanosti i humanost brutalnosti i napisao referat, koji su žurno preveli na engleski. Kolege iz sveučilišta u Los Angelesu prihvatali su moj referat kao uspješan razvitak teorije postepenog prijelaza od totalitarizma k pluralizmu.

– I što ja imam s Amerikancima? Bio sam kod njih samo jednom!

– Smijem primijetiti da taj jedan put Amerikanci uopće nisu zamijetili vaše prisustvo. U zadnje vrijeme svijet je imao, na žalost, više mogućnosti vas nadzirati nego što ste vi mogli biti svjesni toga što ste loše učili u svijetu. Ne zaboravite, mi smo pred Amerikom vječni dužnici i Amerika je jedna od nekoliko vodećih država, gdje još nije ukinuta smrtna kazna. Mogu i razmijeniti, vas tamo, a Kineza i Japanca k nema koji će nam stabilizirati privredu. Uz to su vas gotovi predati Americi da bi sami ostali čisti pred Europom.

– Kakvi Kinezi? Zašto predavati Americi, gospodine Kapirovi? I gdje su ovdje ljudska prava?

– Kako zašto, Amerika je bila na granici novog rata, građanskog rata Sjevera i Juga! Strasti kipe do danas. Ljudi su ljudi. Smatra se da su sve zakuhali vaši, dopustite reći, ljudi! A što se tiče ljudskih prava, vam još predstoji dokazivati da ste čovjek.

– To prelazi svaku mjeru! Ako mi budu sudili po zakonu, ja sam – državljanin Rusije, a prema tome i čovjek!

– Ništa prema tome. Vi znate da su jedine države, koje su gotove pružiti vam politički azil Turska, Gruzija i Bugarska. Dosjećate li se zašto?

---

1 Zatvor u Moskvi u istoimenoj ulici.

– Pa, Tursku sam uvijek volio kao Bizant, izvor naše duhovnosti. Gruziju – kao legendarnu Kolhidu argonauta, do nedavno gostoprimaljivu zemlju. Bugarsku – kao kolijevku naše pismenosti i kao most preko Makedonije² u Drevnu Grčku.

– Nemojte o tome ni pomisliti. Bizant se u nas više ne cjeni, duhovnost samo odvlači od materijalnih dobara. Od duhovnih se ne može ništa uzeti, oni kao roba ništa ne stope. No neću se doticati historije. Gruzija nikog ne pušta u Kolhidu, čak ako bi joj obećali vratiti Zlatno runo koje joj je ukrao Jazon, osim Amerikance, koji bi naučili njene vitezove vladati suvremenim oružjem. Za slučaj dolaska argonauta! No neću se doticati mitologije. Bugarska više ne želi ostati u kolijevci, pogotovo ne takvoj kao što je cirilica. Što se tiče vašeg pitanja, stvar je u tome da je Amerika ionako odlučila kazniti Europu i uvela embargo, prije svega na uvoz svojih cigareta, gubici njene duhanske industrije mogu još igrati žalosnu ulogu u vašoj nezavidnoj sudbini. A taj crnomorski trokut, Turska, Gruzija i Bugarska, se veoma obogatilo na toj zabrani, prodavajući svoj duhan. I svojim naglim ekonomskim uzletom oni su obavezni baš vama, baš vas oni još smatraju za čovjeka...

– I treba! – prvi put u razgovoru sam se ozbiljno naljutio. – Ali od vremena kad sam prestao pušiti, ne podnosim pušače!

– Uzalud – produži se podsmjehivati Kapirovi. – Vama, kao osuđenom za veliki prijestup u ljudskom društvu mogu predložiti produžiti život za vrijeme pušenja posljednje cigarete, te se ne zaričite!

Ja sam se obradovao kada su nam napomenuli da je posjet završen. Na odlasku je gospodin odvjetnik, da li ozbiljno, da li zbog svog gubitka osjećaj za humor dodata:

– U Španjolskoj se radi vas ponovo uvodi inkvizicija. Predlažu vas spaliti kao čarobnjaka. I što je najneugodnije, ne nadajte se da bi vaša ispovijed, ako i bude napisana, postići željeni efekt. Naprotiv! Ona neće doći ni do jadnih ostataka domovinske inteligencije (Kapirovi se iz nekog razloga pri tom lupio šakom po čelu), tim više neće do stranih pomagača tih ruskih otpadnika koji traže svoja ljudska prava u našim uvjetima. Kraće rečeno - meni su nedavno povjerljivo priopćili da se u vezi s vašim slučajem u Rusiji ponovo uvodi cenzura!

Tako stoje stvari. No ja smatram svojom dužnošću izložiti sve kako je bilo. Opravdava li to mene ili ne, to ne zavisi od mene, već od cijelog čovječanstva.

2

Svitalo je u dalekoj točki svemira, a nad Zemljom se širio mutni odsjaj sunca na zalasku, kroz koji je teško bilo probiti se nekoj misli i gdje se gubila svaka molitva odozgo.

Svetlo se približavalo nezamjetnom koncentracijom i za dugo vrijeme leta kvarilo korisna i mudra bića koja su stradavala unutar te koncentracije. Na kraju će ono nešto reći ljudima zalutalim na Zemlji.

Stupio sam na smjenu u moskovskom zoološkom vrtu gdje sam radio noću da bih preživio u naše, kao i uvijek, teško vrijeme. Danima sam držao u Višoj školi čovjekoljublja predavanja iz drevne filozofije. Toga dana sam kratko predavao mojim slušateljima o pojmu osnog vremena, i o tome što je pisao egzistencijalist Karl Jaspers o velikom čovjeku Buddhi. Zatim sam im predložio da razmisle i napišu za vježbu o tome što bi mogao reći svojim učenicima Buddha o njemačkom

² Misli se na grčku pokrajinu.

misliocu Karlu Jaspersu. «Što bi on rekao svojem voljenom učeniku Anandi?» – upita netko od odličnih studenata. «Ne, prije Katani koji je više bio sklon metafizići.»

U dane vikenda sam još predavao o vezanju morskih čvorova i ronilaštvu u Dobrovoljnom društvu za očuvanje prirode.

U Zoološkom parku sam se jednostavno odmarao. Nitko me tu ni o čemu nije pitao, svaka je životinja tu zauzimala svoje predviđeno mjesto i nije pretendirala na više. Noću bi sve, osim noćnih životinja, zaspale. Provjerivši je li sve u redu, jesu li dobro zatvorena vrata, ima li nekog sa strane, slučajno zalutalih pijanaca, zadrijemao sam i ja na drvenom ležaju u svojoj portirnici. Došli su mi košmarni snovi, kao da sam pod vodom, u ronilačkom odijelu, predavao grupi glavonožaca početke antičke filozofije, Miletšku školu.

Talesovo učenje o tome da je voda svemu osnova, oktogoni su primili blagomaklono. Kimali su mokrim glavama. Predavao sam im o tome da sve teče, prema Heraklitu Efeškom, oni su se i s tim suglasili, no kada sam iznio njegovu misao da je *nemoguće dva puta ući u istu vodu*, oni su se uznemirili i činilo se da im je nužna još jedna glava da bi to shvatili ili bar ramena da bi njima začuđeni slegnuli.

Na kraju, *sunce ima širinu ljudskih stopala*, tu su se radoznali glavonožci skupili oko mojih nogu da bi odredili što je to sunce. Oni su opleli moja stopala svojim ljepljivim ticalima, i ja sam mogao izgubiti klimavo tlo pod nogama, da nije bilo olovnih potplata ronilačkih čizama. Tad su beskralježnjaci od uzbuđenja ispustili mutni oblak, u kojem su nestale neke ugodne misli.

* * *

Kada se mutni odsjaj raspršio, na središnjem trgu grada Kosmičenska stao se okupljati narod. Nekakvo šesto ili sedmo čulo pokazivalo mi je da se tu događa nešto neviđeno i da ne treba propustiti taj historijski trenutak.

Da ne bi uplašili nadolazeće čudo, govorili su o nečem drugom, o gradskoj pljesni, koja je odavno pokrivala zdanja izvana i iznutra. Protiv nje nisu mogli naći sredstva, zato su stali utvrđivati kakva od nje može biti korist. Eto, prekrio je bršljan stare zamkove i suvremena zdanja u Europi, te neka u nas umjesto bršljana bude ta pljesan, ona pridaje nesumnjivu ljepotu našim neuglednim fasadama i ukrašava unutarnje zidove na kojima u nas nema nikakvih čilima. Oči, odgojene na apstraktnim slikama, trebaju dobro ocijeniti zamršene pljesnive šare, a visoki umovi trebaju dati tomu odgovarajuću suvremenu interpretaciju. Uz to su u našem životu nužna masovna okupljanja, a to je bremenito epidemijama, i ako najde na nas epidemija, iz te pljesni se može dobiti nužni antibiotik, zašto ne.

Upravo kad je bilo postavljeno pitanje dana je li ta pljesan pala odozgo svi su digli glave i zamijetili ono radi čega ih je tu okupila narodna intuicija.

- Leteći tanjur! – povikao je netko.
- Nije tanjur, već nekakva gljiva!
- Gljiva, to znači radioaktivna!
- Gljiva znači pljesan! Pljesan k pljesni leti.
- Amerikanci! Amerikanci!
- Čemu još Amerikanci?
- Kako čemu? Bombardirat će nas. Da ne skrenemo s puta na tržište!

Narod se na trgu uznemirio i tad se oglasila policija, koja je po svojoj dužnosti promatrala mnoštvo. Iako odgovarajuće komande nije bilo, policajci su zajedno s narodom digli glave i gledali u nebo, od čega su s njihovih glava popadale šapke. Kada su ih ponovo pokupili, šapke su ispale manje nego glave, no približavalo se nešto toliko značajno da o tom pitanju nisu stali razmišljati. Usljedila je komanda da se udalji mnoštvo s trga, i ta komanda se stala ispunjavati. Mnoštvo se nije osobito suprotstavljalo, smatrajući da se baš na trg spušta leteći, neznano otkud došavši objekt. Podčinilo se ono ne bez pomisli da će objekt na kraju zgromiti policiju. No objekt se pokazao humanim, on kao da se zamrznuo nad trgom, davši policiji vremena da osmotri nisu li još negdje ostale šapke i da se udalji s opasnog mjesta.

Objekt je podsjećao na džinovsku bijelu gljivu, mada su kasnije neki tvrdili da je to bio otrovni dvojnik vrgnja. Pri spuštanju se nogara letjelice polako ispružila, kao da je bila zaista izrađena od mekog dijela tijela.

U šeširu gljive, kao u satu s kukavicom, otvorila su se vrata, i odatle se pojавio zgužvani i očito odavno neoprano odijelo modre boje i stao sam sebe otresati na sveopće iznenađenje i razočarenje.

Na žalost malo tko je u mnoštvu mogao uočiti čudne preljeve uskovitlane tkanine, izlazeća iz sebe i u sebe ulazeća topološka premotavanja, miris parfema, koji se širio gdje god je htio. Nije to bilo jednostavno stresanje, već preobražavanje, simfonija boja i prefinjenog materijala. Netko je sklonio pogled od tog neviđenog i ružnog prizora, pogledao na sat i uzbuduđeno povikao:

– Za pet minuta će nogomet!

Svi su pojurili kućama k svojim televizorima u boji, gdje su se po boji gaća dobro razlikovale protivničke momčadi.

I više nitko nije vidio Kako je Kaput, prestavši se premotavati i istresati, u nedoumici raširio rukave, kao da želi zagrliti uskovitlano mnoštvo, ili namjerava pokazati tim pokretom nemuštu molbu k nemarnom, tuđem prostoru:

– Stavite se u moj položaj!

3

Da li me je zvjezdana prašina, koju je istreslo Odijelo ili zamagljenje od crnila koje su ispustili učeni oktopodi, natjerala da protrljam oči, i tada sam, ugledavši ravno nad sobom usredotočenu njušku lava, odlučio produžiti spavati i nisam uspio uplašiti se.

Lavovi su stajali u pozicijskim heraldičkim zvijeri na grbovima država, koje su navikle na taj način plašiti druge države. Zar sam u drugoj državi? Grb je stajao nada mnjom. Zatim je sklonio svoje ždrijelo zvijeri i rekao glasom komandira pukovnije:

– Nije li vrijeme probuditi se, poštovani! Nas čekaju velika djela!

Ne povjerovavši svojim ušima, još sam jednom protrljao oči, no slika zvijeri nije iščezla i ja sam ponovo čuo glas, no sad višeg tona:

– Trgni se! Dosta je bilo izležavanja! Ustaj!

Trgnuo sam se i osjetio da su mi svezane noge. Prokleti beskralježnjaci! Izmjerili su širinu sunca po Heraklitu! Ali otkud ovdje beskralježnjaci? Noge su mi bile vezane običnim užetom kojim sam pričvršćivao granje na metli.

– Odvezite ga! – naredio je grb neprijateljske države, i neka okretna majmuna, niknuvši iz tamnog kuta portirnice, me oslobodila. Sjeo sam na drveni ležaj i

stao trljati natekle noge, naježivši od straha, sporo počinjajući shvaćati da je to pravi lav, iako se čvrsto držao na zadnjim nogama i govorio ljudskim glasom na meni razumljivom jeziku.

– A sad da se upoznamo. Zovite me jednostavno Lav Nikolajević!

Do danas nisam svjestan što je gore – zvijer koja riče ili koja govorи. S jedne strane, čini se, kao da se s onim tko govorи može dogovoriti. S druge strane rikanje izaziva nužnu reakciju samozaštite, a riječ skriva bezbroj obmana, prljavu retoriku nasamarivanja, takva riječ izaziva privid komunikacije sa sebi ravnim, opušta, uspavljuje i paralizira. Ja ne govorim o hipnotičkoj budnosti upliva bajki za djecu i filmova, gdje nas lijepo naslikane životinje uče dobru i čine junačka djela.

Zagledao sam se u njušku Lava Nikolajevića, natjeravši sebe da mu prepoznam lice. To je bio lav koga su zvali Paša. Bio je dar iz Monaka, u znak zahvalnosti za neku rusku nekretninu prokockanu u Monte Carlu na ruletu od strane nekog važnog i čak jedno vrijeme službenika u državnom vrhu. Njega smo u šali nazivali Vladinim lavom, iako nije imao nikakvih privilegija. Lav kao lav.

Jednom sam primijetio ljutnju na njegovom licu, još kada je ono bilo jednostavno njuška. Pomiclio sam da je to nostalgija za tom minijaturnom državom, gdje je Sredozemnom moru bilo moguće gledati ne izlazeći iz krletke i gdje je njegova susjeda bila bijela ljepotica-tigrica. Zoološki park u Monaku je mali.

Jednom sam bio pošao na Tišinsku tržnicu po krumpir i najednom u redu za meso za tezgom sam zamijetio jednog radnika našeg zoološkog vrta. Red za meso me iznenadio jer je bio drugi tjedan u lipnju, početak Petrovog posta.

U zoološkom vrtu sam video Kako taj radnik hrani zvijeri, postalo je jasno da im zakida u mesu, osobito Paši. Lopova su uz moju pomoć raskrinkali i još upitali zašto on nije volio baš tog lava, i lopov je izjavio da je on Euroazijac i prezire sve što dolazi iz Europe, koja je odavno dekadentna i stao se žaliti na historiju - drevna Rusija je načinila nepopravljivu grešku, ne propustivši Mongole na zapad. Tada bi se mi s dvije strane graničili s Mongolima, a oni bi bili bolji susjadi, nego današnji, i to bi bio bolji geografski položaj. Poslužitelja su izbacili s posla, i od tada su, Kako se meni činilo, lavovi sa zahvalnošću gledali prema meni.

– Lav Nikolajević? Drago mi je! – donekle sam se osmjelio: – Tolstoj?

– Nikako – parirao je lav – iako ja cijenim Grofovо djelo. Tolstoj je zrcalo ruske evolucije, gdje je vidljivo Kako se sve sporo u vas mijenja, i ne uvijek na bolje. Što se tiče mene ja sam Lav Prvi, moguće da me još nazovu Velikim. Lav – jasno zašto, a Nikolajević zato što smatram sebe dostoјnjim nasljednikom posljednjeg ruskog Cara Imperatora.

Tako znači. Koje huljenje! Tako su se okončali svi sporovi o prijestolonasljedniku. Okončali? Ili će ih osporavati? A tko sam sad ja?

Na moje nijemo pitanje uslijedio je razumnji odgovor:

– Vi ste za nas čovjek. Vi ste za sada u nas jedini čovjek, i to je dobro, dok mi ne razjasnimo svoje odnose s čovječanstvom. Dok ih ne razjasnimo vi ste naš založnik. Vaša sudbina zavisi od rezultata razjašnjenja. No i od vas mnogo zavisi. Vi ste za sada – jedini posrednik. S vremenom u vas se može pojavitи mnoštvo odgovornih zadataka, u skladu s tim i visokih položaja. A za sada ste u rangu sa zvijerima i dobivate odgovarajuću hranu.

Ni do tada, ni poslije toga nitko tako s poštovanjem nije izjavio da sam – čovjek. Zato me nikada nije napuštao osjećaj vjerojatne opasnosti – ti si čovjek, to znači da možeš postati založnik. Svi smo mi založnici svjetske historije.

— Oprostite što smo vas u snu, za svaki slučaj, svezali. Mislim da vam je jasno da će vaši pokušaji bijega biti odlučno sprječeni. Budite razumni. Ja sam se već mogao uvjeriti – tu mi se učinilo da je glas Lava zadrhtao – u vaše izuzetno poštene! Imajte u vidu da, samo zato što se nalazite među nema, možete učiniti nešto za dobro čovječanstva, ja bih čak rekao, za dobro cijelog *postčovječanstva!*

Otvorila su se vrata, i ušao je gordi pavijan s novinama pod miškom:

— Dopustite predati vam dostavljene svježe novine! Ja sam ih već pročitao i mogu ih preporučiti založniku na čitanje. Novine su mi se svidjele.

— Hvala, brate! – zahvali Lav. – A vi čitatje i vidite, što bi rekli, kako stvari teku. Situacija nije jednostavna, čak je vrlo neobična. A mi ćemo se još vratiti k našim ovčama.

Životinje su izašle na svojim stabilnim zadnjim nogama, i još nečim izvana poduprli moja vrata. Ja sam raširio jedne od novina koje mi je dostavio pavijan.

4

Na prvoj stranici, kao i uvijek, nalazio se dugi popis stanja zdravlja svih zdravih predsjednika, Zatim kraći popis glazbenih instrumenata, na kojima znaju svirati predsjednici. Zatim tko se, kada i gdje od poznatih ljudi prejeo do smrti, ispaо kroz prozor, zaglavio u oceanu ili u koritu, dospio pod kopita konjske policije TD. Potom to isto, no o manje poznatim ljudima. Na kraju ono što se moralо ticati mojeg sadašnjeg položaja.

Leteći tanjur nad moskovskim zoološkim vrtom

Dvojica pijanaca koje je zadržao policajac tvrde da su kasno noću vidjeli svijetleći leteći tanjur nad moskovskim zoološki vrtom. Tanjur, prije no što je nestao, načinio je iznenađujući krug, ispustivši pri tome moćni svijetleći impuls, od čega su se pijanci trenutačno otrijeznili, a suradnik policije upao u neuračunljivo stanje. Nad zoološkim vrtom je još neko vrijeme stajao odsjaj, potom su se čuli glasovi na raznim stranim jezicima, no, na kraju je moguće bilo razabrati samo naš ruski jezik. I bez obzira na to što je Uskrs već prošao.

Jednom od otrijeznjelih, koji je slučajno bio naš povremeni dopisnik, glas iza rešetki zoološkog vrta mu je rekao da su životinje do bilo punu slobodu, pravo glasa i gotove su boriti se za dobivanje prava koja ima čovjek. Sva vlast prelazi u njihove ruke, koje su još nedavno bile noge. Nalazivši se na teritoriju moskovskog zoološkog vrta Car Životinja proglašava sebe Samodršcem cijele Rusije i tako dalje.

Na jednostavno pitanje, koje je postavio naš dopisnik, hoće li nova vlast vratiti Sovjetski Savez u prijašnje granice, odgovor nije uslijedio, a naš dopisnik je pojurio u uredništvo sa svojim saopćenjem. Pošto se «Moskovskij komsomolec», sretnim stjecajem okolnosti, nalazi u blizini Zoološkog vrta, mi prvi saopćavamo o tom neobičnom događaju. Mi ćemo i dalje objektivno informirati stanovnike Zemljine kugle o razvoju događaja. Postoje izjave da se na teritoriju pobunjenog zoološkog vrta nalaze ljudski založnici.

Eto i meni su spomenuli. Ljudski založnik! Vrlo interesantno, mada i nespretno rečeno. Da vidimo što saopćavaju drugi izvori.

Novine «Dobrij den» su počinjale od toga što se ni za cara, ni za diktature proletarijata čak ni glasine nisu dopuštale da bi izvanzemaljski leteći objekt mogao

nekažnjeno kružiti nad našom državom, tim više nad našim glavnim gradom. Naslov članka je bio:

LOŠE VLASTI NISU SPOSOBNE PRUŽITI OTPOR IMPERIJALISTIČKOM ZVJERSTVU.

S demantiranjem glasina koje je raširio bulevarski tisak, istupio je general-bojnik protuzračne obrane, Nikolaj Nikolajevič Dyatlov.

Od vremena kad se njemački pilot amater Mathias Rust lukavo prizemljio na Crveni trg, podržavši tim postupkom novi pravac Gorbačeva, bili su poduzete neophodne mjere. Sad ni jedan leteći objekt neće proletjeti nekažnjeno nad Crvenim trgom. U vezi s tim čak prestale (privremeno!) vojne parade na Crvenom trgu i nad njim. I ne samo to, utvrdio je general-major, ni jedan leteći objekt se ne može podići u zrak s teritorija ujedinjene Njemačke, a da ne bude zamijećen od strane naših obavještajnih organa. Što se tiče moguće zavjere od strane takozvanih životinja, dislociranih na teritoriju moskovskog zoološkog vrta, patriotske snage su ne jednom podigle svoj glas da se pojača kontrola za sve neruse, očito, uzalud! Ipak ni tu situacija nije bezizlazna. Neće biti velika tajna ako obavijestimo građane da je su naši prislušni uređaji montirani u zdanja poslanstva Sjedinjenih Američkih Država i sad nam dopuštaju prisluškivati cijelo područje Zoološkog vrta. Specijalno su za to od samog početka i namijenjeni. Mi smo predvidjeli takav incident u životinjom svijetu. Uzalud su Sjedinjene Države galamile i uzalud je u svoje vrijeme shemu prislušnih aparata predao Amerikancima nedalekovidi i beskarakterni gospodin Bakatin.

«Literurnaja gazeta»³ je kratko priopćila da je ono što se dogodilo poznato u književnosti iz djela Orwella, Mihaila Bulgakova i Jonathana Swifta. U njih nisu životinje nastale od ljudi, nego obrnuto. «Novuju merzkuju gazetu» i časopis «Nakazanie Božje»⁴ nisam uspio otvoriti, jer je došao Lav Nikolajevič i u njegovoj pratrni onaj isti pavilan, Kako se pokazalo, po imenu Neron, i ona nepričljiva majmunica, koju su zvali jednostavno - Ignjatjevna. Samozvanci! Samozvanci su mi uručili neki papir s molbom da se brzo upoznam s njegovim sadržajem.

Ne samo što su skovali zavjeru, no i pišu! U mene se pojавio poremećaj - kao da su ne samo životinje, no i svi predmeti postali pametniji i osjećajniji, uključujući drveće, čije lelujanje i danas doživljavam kao razmišljanje. Stao sam čitati uručeni dokument.

SVIM ZOOLOŠKIM VRTOVIMA NA ZEMLJI *dekret o novoj podjeli svijeta*

§ 1

Sva vlast na Zemlji prelazi u ruke organiziranog životinjskog svijeta.

§ 2

Organizirani životinjski svijet čine sve životinje u zoološkim vrtovima, te putujući i stacionarni cirkusi. Zoološki vrtovi dobivaju status poslanstva u svakoj pojedinoj zemlji, a cirkusi status konzulata zemlje Zvjeranije kojoj je glavni grad-heroj Moskva.

³ Doslovno: Književne novine, ruski tjednik za kulturu.

⁴ Doslovno: "Nove mrske novine" i „Kazna Božja“ – izmišljena glasila.

§ 3

Gradovi u kojima se nalaze zoološki vrtovi, smatrać će se glavnim gradovima neovisnih država. Gradovi u kojima se nalaze cirkusi, dobivaju status privremenih metropola pokretnih neovisnih država.

§ 4

Kretanje takozvanih ljudskih osoba dopušta se strogo po viznom režimu, uključujući zemlje bivšeg Šengenskog saveza i druge polarne oblasti.

§ 5

Ljudskim osobama je zabranjeno kretanje vojnim vozilima. Bilo koji način prijevoza, kako kopnom, zrakom i vodom, smatra se vojnim vozilom, a svako okupljanje ljudskih osoba smatra se formiranjem bande.

§ 6

U našem gradu-heroju, Moskvi, koja je postala kolijevka životinske evolucije, proglašeno je izvanredno stanje, izazvano mirnom tranzicijom u *postljudsko* društvo.

§ 7

Ovaj dekret javlja se ukazom Kako za ljudske osobe, Tako i za organizirani životinjski svijet, i on odmah stupa na snagu na sve četiri polulopte Zemljine kugle.

Imperator Lav I

Prijevod s ruskog i bilješke: Žarko MILENIĆ

Vjačeslav KUPRIJANOV

AUTOPOETIKA

Kada sam uobrazio da trebam biti "pjesnik" nisam mislio što to znači i za mene samog i za poeziju kojoj sam se odlučio posvetiti.

Postepeno su stali sami od sebe nicati stvaralački zadaci. Prvi je, vjerojatno, vezana s mojim obrazovanjem na Fakultetu za strane jezike u Moskvi. Ako i sam pišem i još ulazim u područje drugog jezika, tada treba prevoditi drugu poeziju. Drugo, ugledajući se na klasike, shvatio sam da se, osim "nadahnutog", no uvijek slučajnog stvaranja stihova, treba okrenuti i prozi, koja zahtijeva više truda i usredotočenosti. I treće – da bi bolje razumjeli samog sebe, treba se zamisliti i nad djelima drugih, to jest ne galamiti više na književne kritičare.

Objedinjenost svih tih interesa dovelo me je do potrebe da tražim u sebi i u književnosti nešto novo, u ruskoj tradiciji još ne ukorijenjeno. Tako se kod mene pojавio slobodni stih, *vers-libre*. Budući da su se pojavi slobodnog stiha uporno suprotstavljali, trebalo je razraditi ne samo njegovu praktičnu, već i teorijsku stranu. U praktičnoj mi je pomogao Vladimir Burić. Ma kako da je to neobično, mi smo najednom odredili da smo "etički pjesnici". Mi smo ustvrdili da se u slobodnom stihu ne smije lagati. Poslije su nas nazvali "estetičkim disidentima". I danas se osjećam disidentom, kada svi pišu stihom koji im se sviđa i za onog kome se to sviđa.

Nedavno je Jurij Arhipov napisao o meni u listu "Literurnaja Rosija" (Književna Rusija): "Za poeziju su primjenjivi razni epiteti. Poezija može biti svečana, strastvena, patetična, komorna, tiha, nježna, melodična itd. Itd... Poezija Kuprijanova, jednog od otaca našeg "paralogičnog", kako on kaže, *vers-librea* je mudra..." Suzdržavam sebe nazvati "mudrim" pjesnikom, no očito je sama poezija mudrija od mene. Zato nastojim kroz poeziju načiniti svijet mudnjim i ugodnjim, ne udaljavajući se od svjetskih problema, koji u mnogo čemu danas proturječe poeziji i ne primjećuju je. U tom smislu mogu smatrati sebe (u aristotelovskom smislu) političkim piscem.

Vjačeslav Glebovič Kuprijanov (Novosibirsk, 1939) je završio 1967. godine Fakultet stranih jezika u Moskvi. Tamo se stao zanimati prijevodom poezije, diplomiravši na prijevodima Reinera Marije Rilkea. Radio je u izdavačkom poduzeću "Hudožestvennaja literatura". Prevodio je poeziju s njemačkog, engleskog, francuskog i španjolskog te poeziju sovjetskih republika (Armenije, Latvije, Litve i Estonije).

Od 1961. godine objavljuje svoju poeziju, a prozu (priče, eseje, kritike i romane) od 1970. godine. U to vrijeme je bio jedan od vrlo rijetkih ruskih pjesnika koji pišu slobodnim stihom. Prve zbirke objavljuje tek početkom osamdesetih i odmah su naišle na dobar prijem u kritici.

Knjige:

- Od prvog lica, pjesme, Moskva, 1981.
- Život ide, pjesme, Moskva, 1982.
- Domaće zadaće, pjesme, Moskva, 1986.
- Echo, pjesme, Moskva, 1988.
- Sivi rukopis, proza, Weissach, 1991.
- Stihovi, pjesme, Moskva, 1994.
- Empedoklova cipela, roman, Weissach, Njemačka, 1994. i 1999.
- Šare na bambusovoj prostirci, proza na ruskom i njemačkom, Weissach, Njemačka, 2001.
- Dogоворите се, пјесме, Москва, 2002
- Bolja vremena, пјесме и пријеводи, Москва, 2003.
- Modro odijelo svemira, roman, Москва, 2006; Ludwigsburg, Njemačka, 2011.
- U tajnom središtu, приče, Leipzig, 2008.

Njegove knjige su izашле u Njemačkoj, Engleskoj, Nizozemskoj, Bugarskoj, Poljskoj, Šri Lanki i u drugim zemljama. Dobitnik je brojnih nagrada u Rusiji i inozemstvu. Od 2002. godine je član redakcijskog kolegija poetske biblioteke "Iz stoljeća u stoljeće" – Slavenska poezija XX – XXI stoljeća", te je sudjelovao u radu na antologijama makedonske, srpske, hrvatske i bjeloruske poezije.

Živi u Moskvi.

Preveo s ruskog: Žarko MILENIĆ

Вјачеслав Купријанов

ОДИСЕЈЕВА ПЕСМА

Када ми лађа пристане уз жало,
Заједно са мном на обалу ће сићи песма,
Раније је слушало само море,
Где је супарничила са зовом сирена.
У њој ће бити само влажних гласних звукова,
Који овако звуче у бледоме преводу
Са језика луталаштва на језик пристаништа:

Волим те храпавим криком морских галебова,
Кликтајем орлова што лете на мирис Прометејеве јетре,
Хиљадоликим ћутањем морске корњаче,
Писком уљешуре који би да рев буде,
Пантомимом, испуњеном пипцима октопода,
Од које све алге морске у ужасу се костреше.

Волим те свим својим телом што је из мора изишло,
Свим рекама му, притокама Амазона и Мисисипија,
Свим пустинјама, умишљеним да су мора,
Чујеш како се њихов песак пресипа по мом пресахлом грлу.

Волим те сви срцем, плућима и кичменом мождином,
Волим те земљином кором и озвезданим небом,
Падом водопада и глаголским спрегнућем,
Волим те продирањем Хуна у Европу,
Столетним ратом и татаро-монголским јармом,
Устанком Спартака и Великим сеобама народа,
Александријским стубом и косим торњем у Пизи
И тежњом Голфске струје да згреје Северни пол.

Волим те словом закона и законом привлачења
И осудом на смртну казну,
И смртном казном кроз вечито пропадање
У твој бездани Бермудски троугао.

Превела са руског: Вера ХОРВАТ

ИЗВЕШТАЈ О АНЂЕЛУ

Анђео је откривен у тринест и четрдесет
у крају где анђели углавном не обитавају,
приликом хапшења није се опирао,
таква немарност за анђела
сматра се немогућом.

Анђеоска крила десезала су у ширину
два места девет стотина осам сантиметара,
при тежини од осамдесет два килограма
летење са таквим крилима,
с тачке гледишта аеродинамике, није могуће.

Бела тканина његове униформе
вештачког је порекла и нехерметична,
на основу чега је боравак анђела у васиони
проблематичан.

Са представницима хуманитарних наука
категорички је одбио да разговара.
па се његова реч може сматрати неартикулисаном
и неприкладном за објављивање божје воље.

Приликом претреса исправе нису нађене,
то јест анђео није грађанин.

При природном и вештачком осветљењу
сјај анђео није зрачио,
што се примећивало и голим оком
и што баца сенку на машту сликара.

Дакле, горепоменуто говори о чињеници, да
анђели за науку ниси интересантни,
а и у циљу антирелигиозне пропаганде
има се сматрати нецелисходним његово затварање,
после чега је горепоменути анђео отпуштен
и растопио се на небу у шеснаест и тридесет.

Превела са руског: Јадранка ДУБАК

RADOMIR KONSTANTINoviĆ.
РАДОМИР КОНСТАНТИНОВИЋ

RADOMIR KONSTANTINOVIĆ. РАДОМИР КОНСТАНТИНОВИЋ

Радомир КОНСТАНТИНОВИЋ:
ОБИЧНА, ОХ, КОКОШКА / 283

Radomir KONSTANTINOVIĆ:
VRAĆANJE SARAJEVU / 297

Radomir KONSTANTINOVIĆ:
ГДЕ ЈЕ ТОЛСТОЈ? / 301

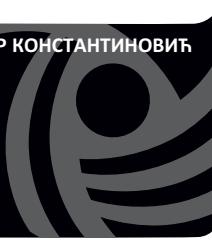
Radomir KONSTANTINOVIĆ:
О СУСРЕТУ ДОСТОЈЕВСКОГ
И НЈЕКРАСОВА / 313

Pavle UGRINOV:
МОЈ ПРИЈATELJ,
RADOMIR KONSTANTINOVIĆ / 317

Hanifa KAPIDŽIĆ–OSMANAGIĆ:
BORAC PROTIV
KULTURNOG AUTIZMA / 323

Milorad BELANČIĆ:
TAJANSTVO KOJE
PRIVLAČI LJUDE / 325

Радомир КОНСТАНТИНОВИЋ ОБИЧНА, ОХ, КОКОШКА

ОНА: Још само пет минута.

ОН: Остави ме на миру, видиш да читам новине?

ОНА: Онда нећу ни ја да знам. Нека буде шта буде, не морам ја на све да мислим. Ја радим а ти читаши новине. Ја радим а ти слушаш радио.

(Звоно.)

ОН: Ево, дошли су.

ОНА: Брзо, сад брзо. Удари само једанпут. Али то није ништа кад ти кажем! Нож је оштар. (Пауза.) Молим те. (Пауза.) Чекај, нећу то. Шта ћу да им кажем? Немој да отвориш. Кажи да су погрешили врата. Ох, не. Кажи: не примамо госте. (Пауза.) Кажи: њу боли глава.

ОН: Њу боли глава.

ГОСТ: Добро вече. Не умете да кажете добро вече? Зар се тако гости дочекују?

ГОШЋА: Јаој, што је лепо код вас. Само, ваздух је загушљив. Зашто овде тако смрди?

ОН: Добро вече. (Пауза.) До виђења.

ГОСТ: Али склоните се са врата да прођем.

ГОШЋА: Ваљда ћете нас пустити унутра, или мислите да будемо овако гости – на вратима?

ОН: Не примамо госте. Вратите се.

ГОСТ: Гле сад, гле сад! Лепа посла. Баш сте љубазни. А знате ли ви да сам се ја пешке пео на пети спрат?

ГОШЋА: Да. Зашто станујете тако високо? Али овде заиста смрди! Ја не бих могла да живим у оваквом смраду. Ја бих се угушила. Баш ми се ништа не свиђа. Боље да идемо у биоскоп. До виђења.

ГОСТ: Ја остајем овде. Мени се овде свиђа. Ако се теби иде у биоскоп, ја остајем овде. (Пауза.) Ако вам смета што сам ту, молим, дајте ми новине. Имате новине? Не? Онда ћу да слушам радио. Немате радио? Невероватно. Слушај, па они немају ни радио.

(Кокодакање кокошке.)

ГОШЋА: Гле сад, гле сад? Шта ја то чујем?

ГОСТ: Ако се не варам, то је кокошка.

ГОШЋА: Права правцата кокошка!

ГОСТ: Немате радио, не читате новине, а имате кокошку.

ГОШЋА: Кажем ја да идемо у биоскоп. Овде ми се не свиђа.

ОН: Ја вас нисам ни звао. Одлазите.

ГОСТ: То нам ни накрај памети не пада. Да не мислите да ћемо да поједемо вашу кокошку? Замисли, они се боје за своју кокошку. Где вам је та кокошка? Напред, баш сам радознао да је видим! Људи моји, свете, свете! Држати кокошку у стану, па то је сјајно! То нема чак ни у биоскопу. Кажем ти ја да не идемо у биоскоп. Зар би могла у биоскопу да видиш кокошку? А да не идете ви са кокошком у биоскоп? Пардон. Где ћемо да седнемо?

ГОШЋА: Ово ми се нимало не свиђа. Осећам се врло чудно. Ја бих да се вратим, док не буде касно.

ГОСТ: Да се можда не бојиш те кокошке? Да не мислиш можда да ће та кокошка да нас прогута? Хајде, упознајте нас са том вашом кокошком. Горим од нестрпљења!

ОН: Само је једна таква глупача могла да вас позове у госте. Да се ја питам, сад бисте ви летели низ степенице.

ГОСТ: Једна глупача? Ваша кокошка је глупача?

ОНА: Добро вече, драги наши гости. Чекала сам вас с нестрпљењем. Ја се радујем што сте дошли. Ми се много радујемо што сте дошли. Али (пауза) да нисте мало поранили?

ГОШЋА: Јесте ли ви та глупача?

ГОСТ: Јадна жена. Погледај само како буљи у нас. Можда и није глупача, шта знаш. (Пауза.) Јесте ли ви нека глупача, јадна жене?

(Кокодакање кокошке.)

ГОШЋА: Ово је, ипак, безобразлук.

ГОСТ: Али шта се тебе тиче што је она глупача?

ГОШЋА: Ова кокошка! Молим вас лепо, нисте нас ваљда звали да седимо у друштву са једном кокошком?

ГОСТ: Гле, па и није тако ружна! Чак је лепа, та мала бела кокица. Добро вече, кокице. Ко-ко-ко-ко-даак! Баш ми је мило што смо се упознали.

ГОШЋА: Ја нећу да седим у друштву са једном кокошком. Нашта вам ја личим? Не очекујете ваљда од нас да сада још почнемо да кокодачемо?

ГОСТ: Ко-ко-ко-ко-даак ко-ко-даак! Много ми се свиђаш, мала моја кокошко.

(Кокодакање кокошке.)

ГОСТ: Шта? И ја се теби свиђам? Какав сусрет! Слушај, она са мном разговара. То је нека ванредно интелигентна кокошка, зар не? Можда сте је научили да говори? Кокице, знаш ли ти да говориш? Не? Реци само, ко-ко-ко-даак!

ГОШЋА: Немој да кокодачеш, шта ти је одједном? А ви, ако се надате да ћу и ја да кокодачем, узалуд се надате.

ГОСТ: Или сте је научили да броји? Кокице, колико је два пута два? А? Колико је два пута два? Дакле, зна да броји? Кладим се да зна да броји до десет, а ти – шта мислиш?

(Кокодакање кокошке.)

ОНА: Ја вас молим...

ГОШЋА: Немате шта ви да нас молите. Отерајте ову кокошку. Или она или ја, бирајте!

ГОСТ: Али можда им она носи јаја. Колико јаја вам снесе дневно?

ГОШЋА: Ако ти дају њена јаја, немој да једеш. Да их ниси ни такнуо!

ГОСТ: Шта кажете? Не чујем ништа од ње. Мораћете да вичете. Колико? До ђавола, од ове кокошке ништа се не чује. Умукни, кокошко!

ГОШЋА: Ми купујемо јаја на пијаци. Нисмо луди да држимо кокошку у стану да би нам носила јаја.

(Кокодакање престаје.)

ОНА: И ми купујемо јаја на пијаци.

ГОШЋА: Лажете. Не верујем вам. Како вас није срамота да тако гадно лажете? Јаој, што сте ви нека лажљивица!

ГОСТ: Па можда заиста купују јаја на пијаци!

ОНА: Ми купујемо јаја, кромпир, краставац, парадајз. Купујемо цвеће, највише руже, месо говеђе, телеће, свињско. Све мање има телетине, јесте ли приметили: продају нам јунетину као телетину, ускоро ће почети да нам продају и краву као теле. Али највише купујемо јаја.

ГОШЋА: Ако купујете јаја на пијаци, онда шта ће вам ова кокошка?

ОНА: Хтели смо да је закољемо.

ГОСТ: Ту малу, белу, лепу кокошку?

ГОШЋА: Она није бела него је црна. И уопште није лепа. (Пауза.) Лажете да сте хтели да је закољете. Не верујем.

ГОСТ: Али зашто не верујеш? Можда су људи заиста хтели да је закољу. Зар је то нешто чудно? Знате, она још никад није заклала кокошку. Треба да је разумете. Она би пала у несвест кад би морала да закоље кокошку. Зар не би, драга моја, пала у несвест? Ето видите. Она не би могла чак ни да гледа како неко коле кокошку. Зар не, ти не би могла ни да гледаш како неко коле кокошку? Ето видите. Али нису сви као ти. Нису сви исти. Има оних који могу, има оних који не могу, је ли тако? Ви можете? Знао сам. Колико сте кокошију досад заклали?

ГОШЋА: Да сте хтели да закољете кокошку, зашто је нисте заклали? Шта? Нећете ваљда сад да је колете, ту пред нама, на наше очи! Да се нисте усудили, јесте ли чули? Слушај, забрани јој да сада коле ту кокошку. Чекајте да ми одемо, а онда је колите колико хоћете.

ОНА: Али учините ми, молим вас.

ГОСТ: Мала лепа црна кокица.

ГОШЋА: Она уопште није црна, колико пута да ти кажем. Она је бела.

ГОСТ: Јадна мала бела кокице, баш сам срећан што те нису заклали. Да су те заклали, не бих могао да те видим. Госпођо, хвала вам што је још нисте заклали.

ГОШЋА: Јадна кокошка.

ГОСТ: Ти би сад била кокошија чорба.

ГОШЋА: Јадна, јадна кокошка.

ГОСТ: Била би: два печена батака у тањиру. Једна сасвим мала цигерица. Бубац. Два мала сломљена крила. Никада више не би могла да летиш. Умеш ли ти да летиш? Уопште не би личила на себе, зар не? Уопште не бисмо знали да је била бела или црна.

ГОШЋА: Па наравно. Ко може по кокошијој чорби да погоди каква је била кокошка.

ГОСТ: Јадна, јадна кокошка.

ГОШЋА: Ја кад једем телетину не знам за теле. Ја чак не знам да је телетина од телета. Теле које једем уонште није теле. И пиле које једем није пиле. Ја не могу да једем пиле које је пиле, и кокошку која је кокошка, и теле које је теле. Нисте ваљда хтели да нам дате за вечеру ову кокошку која је кокошка? Хвала вам лепо, али нећу ову кокошку ни да окусим. Јешћу само колаче. Какве сте нам колаче направили?

(Кокодакање кокошке.)

ГОСТ: Ма какав колач да сте нам спремили, ја сам унапред сагласан. Хеј, шта је то сада? Гле, она држи нож у руци, нож, нож, прави правцати нож. Оштар је, зар не? Сигуран сам да је врло оштар. Склоните тај нож, јесте ли чули? Дајте га овамо. Гле, какав нож! Што ме гледате тако? Шта сам вам рекао? Јесам ли рекао нешто?

ОНА: Учините ми то. Закољите ову кокошку.

ГОСТ: Ја да је закољем? Али зашто баш ја? Откуд знате да баш ја?

ГОШЋА: Види ти ње, молим те лепо? Како се само усуђује; ви, бестиднице, бестиднице! Види ти ње само, види ти ње: зове људе у госте, па их онда дочека са правом правцатом кокошком, са једном сасвим живом кокошком која је – кокошка, и још (пауза) онда им да нож! Види само како је лице направила, као да је то нешто сасвим обично! Као да је то ништа, ништа! и још: – Закољите ми ову кокошку. – Слушајте ви, нисте ви баш таква глупача као што се правите. Лепо сте ово измислили. Знала сам ја да овде нешто није у реду, лепо сам ја говорила да нећу овде да останем. Што ћутиш сада, као да ти не тражи да закољеш ову кокошку? Да се ниси усудио да је закољеш. Само пробај, јеси ли чуо? (Пауза.) Нека је кње онај што тамо спава, драга госпођо, ја њему не дам да коле. Он још никада није заклао ништа, а камоли једну кокошку.

ОНА: Али то није ништа, кад вам кажем. Ништа, ништа.

ГОШЋА: Кад није ништа, што је онда ви не закољете?

ОНА: Волите ли кокошију чорбу?

ГОШЋА: Па, да видите, баш и не волим! Ја више волим говеђу супу, ако баш хоћете да знate. (Смеје се.) А, јесте ли се овоме надали? Не? Е па лепо: не волим кокошију чорбу, не волим кокошију чорбу!

ОНА: Ја правим добру чорбу. Нико не уме тако да закува чорбу као ја. Чекајте само.

ГОШЋА: Видим ја, немам шта да чекам: добру чорбу умете ви да закувате. И добар колач сте нам спремили.

ОНА: Он каже да ја правим добру кокошију чорбу. Чекајте док се пробуди па га питајте. Он каже да ја кувам најбољу чорбу у целој улици, најбољу у читавом граду. Он каже да нико не прави такве колаче као ја.

ГОШЋА: Хвала вам лепо. Кладим се да их правите са маргарином. Не подносим маргарин. Ја правим на чистом бутеру. Кад ми се једу колачи, ја их направим сама. Не мислите ваљда да ми је стало до ваших колача? Какве колаче сте нам направили? Или вам је можда ова кокошка појела колаче, зар не? Да нећете још то да ми кажете? Или ви, можда, колаче дајете кокошке а не гостима, њима дајете живу кокошку, овако све са перјем, црну кокошку, белу кокошку, која је појела све колаче, па нека они једу и кокошку и перје и колаче одједанпут? Али, што ме гледате тако? Да нисте можда сада још ви нешто па увређени? Ма немојте! Човек може свему да се нада од вас. Ако сте у стању кокошку да држите у кући, зашто је не бисте хранили колачима? Оставите тај нож сместа. Ми не колјемо, чујете ли?

ОНА: Он мисли да је то нешто, а ја му кажем: Није ништа, баш ништа, онако сасвим ништа, зар ми не верујеш, али зашто ми не верујеш, кад ја теби све верујем. Није то ништа, не бој се, хајде пробај, мени за љубав, пробај, пробај, пробај ако ме волиш.

ГОШЋА: Вама за љубав да закоље кокошку?

ОНА: Али он неће. И још пусти радио, и ја онда слушам радио, увек онда слушам радио, ох, не слушате ви радио него ја слушам радио, слушам радио и ту проклету кокошку, и љутим се онда, не баш само на њега, можда уопште не на њега него на себе, ако баш хоћете да знate: Слушај, кажем ја себи у купатилу, и гледам себе у огледалу (јер ми имамо огледало у купатилу, јер ја

то радим у купатилу, радим то у лавабоу), слушај, баш си смешна, да знаш да си смешна, докле ћеш овако, глупачо, ниједну кокошку да више ниси донела у ово купатило, нећу више да те видим у овом купатилу са кокошком, не шалим се сада, озбиљно ти говорим, а ти пази шта радиш, пази, запамти шта сам ти рекла. Само пробај!

(Кокодакање кокошке.)

ГОШЋА: Ја ништа не разумем. Зар ти разумеш нешто?

ОНА: Он пушта радио јер не воли да слуша.

ГОШЋА: Шта не воли да слуша? Али баците већ једном тај нож!

(Кокодакање кокошке.)

ОНА: Кокошку како кокодаче.

ГОШЋА: Па можда човек заиста не воли да слуша.

ОНА: А ја могу, је ли? Он не може а ја могу? Он не може ни да слуша ни да гледа, а ја могу и да слушам и да гледам, њему је то нешто а мени није ништа, наравно, све те кокошке и рибе из Дунава, и морске, шаране и птице и свиње, и овце и краве, сваког дана, је ли тако? И још после тога, молим вас, знам ја, знам, не мислите да не знам, знам, не тешите ме, молим вас, нема утхе, и нећу са овим да се помирим. Ако могу ја, можеш и ти. Ако могу ја, зар није тако да може и он? Нисам ја никакво чудовиште, чујеш ли или сад заиста спаваш, спаваш и оставио си ме опет са овом кокошком? Нисам ја никакво чудовиште.

ГОШЋА: Ово ми се не свиђа. Хајдемо одавде. Што је сад гледаш тако? Види само какве су јој очи. Можда је она заиста какво чудовиште?

ОНА: После ме још гледа као какво чудовиште. Ох, зар мислите да лажем? После ме још гледа као какво чудовиште.

ГОШЋА: Али шта ти је сада? Што је гледаш тако? Слушај, немој да ме плашиш.

ГОСТ: После вас још презиру и гаде се од вас.

ГОШЋА: Шта си рекао? Али шта се ти ту мешаш, ко тебе презире, шта се ти ту правиш сада важан: кад сам те ја терала да колјеш кокошку? Ми не колјемо, ми купујемо заклано.

ГОСТ: После сте ви још друкчији него сви. Као да сте... некакав целат, је ли тако?

ОНА: Ох, да. Ох, да.

ГОСТ: Целат или шинтер, зар не?

ОНА: Да, целат. Да, да: шинтер. Ох, откуд знате? Ви ме разумете, зар не? Све те кокошке, те рибе, те свиње. Откуд знате? Хвала вам што сте дошли. Баш сам срећна што сте дошли. Пушите ли? Зашто не припадате цигарету? Не? Он много пушки. Чита новине, слуша радио и пушки. Ја чак и не пушим. Он каже: не могу двоје у кући да пуше, доста је један, шта бисмо били када бисмо обое пушкили. Неће ни једну једину кокошку да закоље а хоће да пушки. Ја колјем али не пушки. Али почећу да пушким, да знате, а нећу више да колјем. Дајте ми једну цигарету. Ваша госпођа сигурно пушки. Чим сам је видела знала сам да пушки. Хоћете да вам скувам кафу? Али, боље прво је закољите, па ћу да вам скувам кафу. То није ништа.

ГОСТ: Ја мислим, госпођо, да је свако способан за целата.

ГОШЋА: Свако? Ма шта причаш, ма шта се ти мешаш у ово. Иди молим те, ја бих пала у несвест. Мислиш да му вежем омчу око врата, овако, па после да турнем столицу, ох, овако, и – хоп! столица се преврне, а он... да ли одмах

умре? Је ли истина да исплази језик? А ја... Пала бих у несвест. Сви бисмо пали у несвест. И ти би пао у несвест. Причај то њој, а не мени. Знам те ја. (Пауза.) Госпођо, не верујте му.

ГОСТ: Свако је способан за целата. За шинтера. О ви, анђели! О нежна, добра срца.

ОНА: Јесте ли ви целат, господине? Уопште не личите на целата. Јесте ли ви шинтер? Нимало не личите на шинтера. О, не љутите се. Ако сте целат, ако сте шинтер. Немам ја ништа против тога. Неко мора да буде и целат. Да нема целата и шинтера, па нас би дивљи пси појели. Ја само још никад нисам видела једног живог целата.

ГОШЋА: Целат, назива те целатом?! Јеси ли чуо: она ти каже да си целат, каже ти да си шинтер! Теби је свеједно. Али реци јој нешто? Хеј ви, како се усуђујете, зар вам ја личим на жену која би могла да буде жена једнога целата? Која би могла да дише исти ваздух са једним целатом?

ОНА: Ви ме разумете, господине целате? Ох, мене је могао само један целат да разуме, само један шинтер, зар не? Помало ми је чудно, нисам на то навикла, нисам се томе надала, ко би се томе надао, ко? Ја најмање, наравно. Опростите ми, молим вас. Срећна сам, драги мој, што сте шинтер. Ми се разумемо, нас двоје, зар не?

ГОСТ: Има нешто заједничко између целата и домаћице.

ОНА: Ох, господине. Све те кокошке, те свиње, те рибе: стално долазе, долазе, долазе, зар није тако?

ГОСТ: Али није то ништа, јадно чудовиште.

ОНА: Ништа, кад вам кажем. Ништа, баш ништа.

ГОСТ: Овамо тај нож! Ништа, није ништа, кад вам кажем!

ГОШЋА: Остави тај нож! Ако не оставиш нож, нећу да знам за тебе. Остави нож!

ГОСТ: Ништа, ништа, ништа. Држите је само чврсто, и не бојте се.

(*Кокодакање кокошке.*)

ГОШЋА: Остави нож, немој да ме плашиш, јаој како изгледаш, јаој какав си, ја идем, да знаш. Никад више нећу да будем са тобом ако не оставиш тај нож. Иди после кући сам. Боже благи, благи, благи, нећу да гледам. Нећу да слушам.

ГОСТ: Само је ви држите чврсто. Не слушајте ову овде. Држите ли је чврсто? Гле, како се само отима. Невероватно. Сасвим невероватно. Нас двоје се одлично разумемо. Напред само! Свакоме се чини: не могу чак ни да гледам. Је ли тако? Свакоме се чини: то могу сви, цео свет, сви људи на овом свету, сви само не ја, на овом лепом белом, белом свету. Ох, људи, ох ти људи, зар не? А колико је, питам ја вас (ох, како само виче ова кокошка, чујете ли ме? Сигурно да ме чујете, ми се разумемо), колико је заклано кокошију, паса, коња, наравно, и коња (не заборављате коње, зашто стално заборављате коње?) и ко их, молим лепо коље? Одговорите сад. Или не? До ђавола. Срећни сте колико сте тешки: наишли сте на правог человека. Да ја нисам дошао... Шта кажете? Ох, ала се отима! Али, отимај се ти само, отимај се, друго од тебе нисмо ни очекивали. Је ли да друго нисмо ни очекивали? Или јесмо? Страшно јака кокошка, ко би само рекао кад је онако погледа. Да нисам дошао, живели бисте са овом кокошком док не цркнете. Она или ви. Ко би пре цркао? Молим? Али једном вальда морамо да умремо. То се зна,

нимо деца. Чак и деца умиру. Каква кокошка, много жилава, држите је само чврсто, не пуштајте, ах, што ти је живот, шта је па том животу стало толико до живота? Али, забога, забога, држите је чврсто, зашто ме тако гледате? Гледајте кокошку а не мене, шта вам је сад одједном? То није ништа. Ваљда не мислите и ви одједном да је то нешто? Немојте да ме разочарате. Па наравно! Колико сте кокошију заклали у животу? Можда је помало незгодно само први пут? Којешта. Кад сте први пут? Не устручавајте се од мене. Ја вас разумем. Ми се одлично разумемо.

ОНА: Онда у купатилу. Мислила сам. Пашћу у несвест.

(*Кокодакање кокошке.*)

ГОСТ: Па наравно! (*Смеје се.*) Али, јасно, нисте пали у несвест. Не? Ето видите. Свако мисли: то могу други, а ја ћу пасти у несвест, и онда чека да падне у несвест и не пада. Не пада се у несвест тек тако. Зар не? Чак се помало чудите што је тако. Могу вам рећи још: и не свиђа вам се што није тако.

ОНА: Тако, тако.

ГОСТ: Могу рећи: помало сте изненађени, врло је то чудно. Скоро вам је криво. Много вам је жао, чак сте и разочарани, врло разочарани, чујете ли ме? Проклета кокошка, како се само отима. Где сте нашли овакву кокошку? Отимај се ти само, отимај се. Али свршићемо ми са тобом. Зар не? Па могли бисмо ми чак и једнога пса? Каквог пса! Шта сад хоћете? Ми му дођемо као неки тандем. Дивно смо се нашли. Није важно за колаче. Шта сам оно почeo? Стално ме прекидате, не прекидајте ме, не подносим да ме неко прекида, кад ја говорим други имају да ћуте, јесте ли разумели? Могу крилима да машу, могу да скину шешир, то је све. Какав шешир? Ко је рекао шешир? Не прекидајте ме. Јесте ли ви рекли: Шешир? Долази тишина, осећам долази. Смркава се. Разочарани, да: разочарани. Зар нисте били разочарани? Па наравно. Разочарани што нисте пали у несвест, што нисте умрли, што се нешто није десило? Али ништа се није десило. Савршено ништа. Да? Сјајно. Свиђате ми се. Узео бих вас за жену, ако немате ништа против. Шта ће нам ово двоје које нису у стању ни кокошку да закољу? Погледајте, молим вас, само ону моју жену како буљи у зид. Не сме да гледа. Хеј, шта буљиш тамо у зид? Чекаш ли да паднеш у несвест? (*Смеје се.*) А он? Спава ли стварно или се претвара? Еј, отимај се опасно, држите је. Ја бих само клао кокошке. Уопште вас не бих гледао као чудовиште. Ви нисте за мене чудовиште. Ни ја нисам за вас чудовиште. Нас двоје бисмо могли да закољемо шта хоћемо. Могу и они, али се претварају. Лажови. Досадило ми је да живим са њима. Еј, ти тамо, лажљивице! Можеш да идеш кући, ја сам нашао другу жену. Купи се и иди!

ОНА: Ја не могу. Молим вас. Ја не могу више.

ГОСТ: Нећете да ми будете жена? Еј ти тамо, чекај још мало код зида. Овде је нешто запело. Што сад одједном не можете?

ОНА: Опростите ми. Не знам шта ми је одједном. Увек сам могла. Сад одједном не могу.

ГОСТ: Мали умор, главу горе! Немојте да се разочарам у вами већ на првом кораку. Ох, та разочарања! Падају на нас као киша с неба. Или бисте хтели, можда, да спавате као онај тамо? Шта се њега тиче. паравно, ова кокошка. Или да гледате у зид као она, а ја – све сам? А волите, сви, кокошију чорбу? Да или не, али брзо? Волите ли кокошије месо? Шта? Бело месо, батак, шију? Хеј ти тамо, спавачу, само ти спавај, спавај, спавај, нећеш добити ни кашику

чорбе, то да знаш! Хеј ти тамо, уза зид, овог пута нећеш добити крилца! Заиста, она обожава крилца. После играмо увек – јадац? (Пауза.) Знам за јадац: у коло сви. Кад се игра сви да играју. Нема натраг, мала моја! Ми се бар разумемо. У коло, до краја, до краја! Знам за јадац: једни могу, други не могу. Држимо се чврсто заједно. Једва смо се пронашли. Тражим вас одавно. Лепи сте. Можда нисте лепи. Јесте ли ви то мало разроки? Мало пегави? Шта мари! Свиђате ми се. За њега сте чудовиште, зар вам се баш свиђа да будете чудовиште? Кладим се: не може ни да вас гледа после. Гади се. Mrзи вас. Не смете да признајете, зашто кљуете уз музiku? Али мени можете све да кажете. Ако нећете мени, коме ћете? Брзо, брзо. Признајте. Једном бар идите до краја. Поновите. Mrзи ме. Шапните ми на уво. Викните, не чујем од ове кокошке. Да?

ОНА: Mrзи ме. Mrзи ме.

ГОСТ: Јесте ли рекли? Не чујем ништа. Проклета кокошка!

ОНА: Mrзи ме, mrзи ме, mrзи ме.

ГОСТ: Браво, браво! Напред, мала моја! Ви напредујете! Шта сам вам ја рекао? А онда? Не устручавајте се. Кога штедите? Кога жалите? Чудовиште? Ох, чудовиште моје, какав дан. Чудовиште, ево твога чудовишта, говори. Уво сам. Ја слушам. А онда?

ОНА: А онда, ја га питам.

ГОСТ: Напред, напред! Свете, јеси ли се надао овоме?

ОНА: Ја вас молим, не терајте ме. Слаба сам. Не могу.

ГОСТ: Проклета слабост, доле с њом.

ОНА: А ја га питам: да ли ме волиш?

ГОСТ: Јадна глупачо. Изгледа ми да не лажеш.

ОНА: Али то није ништа, кажем ја њему: пробај па ћеш да видиш, пробај, молим те, пробај: после нећу више да будем чудовиште. Нећу да те питам да ли ме волиш, је ли, да ли ме волиш, ни опет, ја чудовиште: а умеш да једеш кокошију чорбу? Волиш ли ме?

ГОСТ: Ох, чудовиште, ево твог чудовишта.

ОНА: Волиш ли ме? Ох, боли то. Пусти ме. Ко сте ви? Ја вас не познајем. Ја вас први пут видим у свом животу. Не гледај ме тако, бојим се.

ГОСТ: Хтео бих да ову кокошку не ликвидирамо одмах. Хтео бих да ово траје вечност. Нека се само отима. Говори, говори.

ОНА: Јешћемо говеђину, јешћемо свињско месо.

ГОСТ: Што год хоћеш. Ако хоћеш, јешћемо и жабе. Јеси ли јела некад жабе? О, драга. Љубави. Кажу да је жаба исто као и кокошка. Као пиле.

ОНА: Онда ваљда нећу морати да кољем говеда и да кољем свиње.

ГОСТ: Ако нећеш, не мораш. Ако хоћеш, што да не? Ја и ти, заклали бисмо и вола, као од шале. Нека се само ти касапи не праве важни. Јеси ли приметила како су уображени ови наши касапи? Они мисле, рећи ћу ти, да су нешто нарочито. Показаћемо ми тим касапима!

ОНА: Кокошку, то још могу. Али теле, господе! али свињу! Јесте ли некад заклали свињу? Јесте ли заклали краву? Одакле долазе све те свиње и кокошке и краве, као да из земље извиру, све те рибе, кажем, шарани које он воли, шарани из Дунава, ко би рекао да у Дунаву има толико шарана, морске рибе, ко би рекао да их има толико, боже, боже, колико их има, и какав је то свет: сви чекају на мене, да их ја распорим, очистим, уредим, тај неуређени

свет да ја уредим, тај свет што долази, стално, стално, нигде краја свету, јесте ли приметили? Тај свет из рупа, из земље, боже, колико је света у свету, господе боже риба и птица и свиња и говеда, господе, пернате живине, и свега у ваздуху, што лети, мислим, и свега у води, са шкргама, а шкрге су крваве и репови ударају, ударају, ударају, боже, боже, репова, колико је само репова! И шта хоће, што долази тај свет, шта хоће од мене тај сilan свет: имам две руке. Погледајте ако не верујете, само две руке!

ГОСТ: До ђавола, што сте пустили кокошку! Држитеје. Отима се, маше крилима, побећи ће нам! Држите!

ОНА: Ништа више са тобом, свете. Готово је. Зар не разумеш? Никаква више посла са вами, рибе, кокошке, краве, змије, јегуље. Што ме гледате тако? Што ме тако гледа ова кокошка?

ГОСТ: Али држите је, жено, шта вам је?

ОНА: Гледаш ме као чудовиште, знам, знам: и она ме гледа као чудовиште! И животиње ме гледају као чудовиште. Лепо богами! Прво долазите, зар не, долазите само, летите овамо, колико вас крила игда носе, пужете, мислите, јесам ли ја Дунав? Кокице, јесам ли те ја измислила? Кад дођеш, онда си кокошка? Јесам ли ја крива што је овај свет — овај свет? Нисам ја бог. Нисам чак ни мађионичар, па да те, кокошко, претворим у жирафу. Хајде, кокошко, не измотавај се. Не тераяј ме још да се после свега смејем.

ГОШЋА: То, то, то: да се претвори у жирафу, то бих баш хтела! Ох, кокошко, претвори се у жирафу! Да сам мађионичар, да сам бог, па да те претворим у жирафу, хокус—покус, ој хокус—покус, баш бих хтела да вас видим шта бисте јој онда могли, шта бисте јој могли да је жирафа!

ОНА: Не измотавај се, не гледај ме тако. Гле, каква јој је глава! Гле, какве су јој очи!

ГОШЋА: Ох, кокошко, ти кокошко! Хокус—покус, мала коко, хокус—покус, ти ко—ко—ко—ко—даак! Чујеш ли ме? Претвори се у жирафу, претвори се у нилског коња, ах, буди нилски коњ, чудо, деси се сада, чудо, то да видим само: како бисте ви нилског коња, онога тамо, али онога: у зоолошком врту. Јаој, колика су му уста. Баш бих хтела да видим шта бисте сада са нилским коњем, баш бих хтела да видим!

ОНА: Ох, урадите нешто са њом. Држите је, хоће да побегне! Не дајте јој да побегне, не дајте да све почне из почетка! Стално све почиње из почетка, не дајте!

ГОШЋА: Бежи сада, бежи, кокошко! Ето вам, ето вам! Бежи сада!

(*Кокодакање кокошке престаје.*)

ГОСТ: Побегла је! Ти си крива. Глупачо. Једна кокошка, па да нас вуче овако за нос? Шта чекаш још? Напред, не бој се. Ту сам ја, ја сам сада ту. Ако налети, не бој се. Кокошке не уједају. Немају кокошке зубе, то бар знамо. Све ми знамо. Напред! Ја ћу с ове стране, ту сам, видиш ли ме? Натерај је на мене, овамо, ту лепотицу. О, људи моји, још овакву кокошку нисам видео. Храбро само, ко—ко—ко—ко—даак, мала моја кокошко, мала квочкице, ко—ко—даак! Ко би рекао да ти се толико живи? Исти смо у томе, али ти си ипак кокошка. Да кокошке једу људе, појела би ти мене, не претварај се, знам те ја, знамо се ми. Ко—ко—ко—ко—даак! Ко—ко—ко—ко—даак!

ГОШЋА: Ви сте полудели. Сви сте ви луди и крвави. Ох, јадна, јадна, јадна мала кокошка.

ГОСТ: Гле, још си ту? Ниси испарила? Ниси само успомена? Чему се само надаш? Свршено је, не надај се више. Одлази, досадила си ми. Доста је лагања и претварања. Одлази.

ГОШЋА: Не могу да те познам. Она ти је завртела главу. Вештице!

ГОСТ: Ово сам ја, ја, ја. Најзадја! Погледај добро, ако хоћеш. Погледај па упамти.

ГОШЋА: То није истина. То ниси ти.

ГОСТ: Ја, ја, ја!

ГОШЋА: Ниси ти, дођи натраг! Чекам те. Молим те: остави ту кокошку. Ово ми се не свиђа. Врати се, ја те чекам!

ГОСТ: Чекај ти само, ако ти се чека. Напред, мала кокиџе! Бојиш се од ове кокошке? Да неће она да ме поједе? Да ова твоја јадна кокиџа није заиста нилски коњ? Или крокодил? Ох, јадна кокошко, јеси ли заиста јадна што си само кокошка, ох, ко-ко-ко-даак, јадна, јадна: сви смо ми помало јадни, шта мари ипак?

ГОШЋА: Чудовиште. Нећу више да знам за тебе.

ГОСТ: Ништа ново, ништа ново!

ГОШЋА: Mrзим те, да знаш. Никог нисам mrзела као тебе! Mrзим те, нећу више да те видим.

ГОСТ: Ништа ново! Што не измислиш нешто ново, ти, бедна машто! Како сам се смртно досађивао са тобом, да само знаш. Како си ми била досадна, од првог дана. Досадна.

ГОШЋА: Није истина. Кажи да се шалиш. Ако не кажеш, ја ћу сад одмах да умрем.

ГОСТ: Досадна, досадна. И твоје чорбе – досадне. Твоји колачи.

ГОШЋА: Лажове. А говорио си да правим најбољу чорбу у граду. Говорио си да правим најбоље колаче. Врати се.

ГОСТ: Нема више враћања. Чујеш ли, кокошко? Глупља је од гебе. Живео сам са једном досадном, лажљивом глупачом. Али ево мога дана! Какав лов. Осећам се као у прашуми. Слободан, најзад! Живела слобода! Напред само, напред децо! До краја!

(*Кокодакање кокошке.*)

ГОШЋА: Ох, чудовиште. Чувай се, ево је, лети, лети кокошка! Ископаће ти очи, чувай се, што се не чуваш, јеси ли полудео, брзо, брзо, руке на очи. Ох, какав си, какав си, нека ти ископа очи, баш волим, буди слепац, онда ћу да ти будем добра кад будеш сленац? Да те водим по улицама, као слепца? Мислиш да хоћу? (Пауза.) Нећу, нећу.

ГОСТ: Овуда, брзо! Хватајте је, шта чекате? До ћавола, шта је и теби, одједном, као да немаш руке. Ево је испод столице. Ево је испод стола. Лети као авион. Сада се диже!

ОНА: Она лети, лети, лети, лети над нама. Jaoj, колика је! Jaoj, колика су јој крила, видите како лети!

ГОШЋА: Она лети сада, лети над нашим главама.

ОНА: Још ниједна кокошка, децо, није овако летела.

ГОСТ: Да ли је то крвава, или се ја варам? Чини ми се да је крвава и да лети! Крв пада из небеса на ваше главе. Да имам фотографски апарат сад бих је сликао. За успомену на овај велики дан. Xтео сам да купим фотографски апарат. Проклетнице, ти ми ниси дала!

ГОШЋА: Крвава је и лети. Баш сам срећна што немаш фотографски апарат. Баш сам срећна што лети. Немамо ни за парадајз, ни за бутер, ни за електрику, ни за кокошке, а ти још хоћеш фотографски апарат. Јаој, никад више нећу да купим кокошку. Колико само може да издржи? Колико може једна кокошка да лети? Ох, лети, лети, кокице! Не спуштај се међу нас! Лети, немој никад да се спустиш, никад немој да престанеш да летиш, слушај ти само мене, не знаш ти њих. Они те чекају, пази шта радиш. Не маши толико крилима! Чувај снагу.

ГОСТ: Лети ти само, лети! Наравно да те чекамо! Чувај снагу колико можеш, ми смо ту. Знам ја такве летаче, али дочекујемо ми све летаче. Све пливаче и све летаче. Шта је? Жалиш можда што ниси нека друга птица? Жалиш можда што ниси орао? Не буди смешна, кокошко, макар и што си кокошка: све су то кокошке, кад ти кажем! Сви су они кокошке. Дође тај час: миран као кокошка, са крилима у блату. Откуд то блато на небу? Или мислиш да ћеш да летиш вечно? Или чекаш да ми цркнемо па да се онда спустиш на наше гробове? Гле, гле сад! Није ли то исувише брзо?

ОНА: Пала је. Свршено.

ГОШЋА: Сад само маше крилима. Сад нема више снаге.

ГОСТ: Скини шешир, кокошко! Немам ништа против: скини шешир, али пожури, смркава се.

ОНА: Где је сад? Не видим је више. Где је?

ГОСТ: У јарку, где него у јарку? Ох, блато. Ох, киша. Знао сам ја да ће ова киша, зар ти нисам лепо рекао да ће киша? Куд гледаш? Тамо, тамо.

ОНА: Испод кревета! Завукла се под кревет, ено је тамо и ћути.

ГОСТ: Ни гласа не пушта. Сад се игра с нама жмурке. Откуд то одједном? Нисам ни знао да се кокошке играју жмурке. А ти, јеси ли се играла некад жмурке с кокошкама? Уја, нађи ме, нађи ме. Уја, овде сам. Пи–пи–пи–пи, кокице, где си? Јави се. Ево мене. Ја те тражим! Добро се сакриј, мала кокице, ево мене! Ево мене!

(Кокодакање кокошке.)

ГОСТ: Хоп! Ипак, ипак, јављаш се, зар не? (Пауза.) Да неће да снесе јаје? Замислите да сад снесе јаје? Само нам још то треба. Какав циркус! Хоћемо ли да разбијемо јаје, или да чекамо да јаје постане кокошка?

ГОШЋА: Да ниси дирнуо то јаје! Остави бар њена јаја на миру.

ГОСТ: Још једна кокошка, таман посла! Хеј ти, чујеш ли ме? Уморна си? Помало сам разочаран. (Пауза.) Какав дан. (Пауза.) Уморна си од среће? Зашто срећа умара? Све умара, помало, јеси ли приметила? Хеј, бивше чудовиште, јеси ли то ти? Откуд ти овде? Шта тражиш ти овде? (Пауза.) Кажи нешто. (Пауза.) Немаш ништа против да је закољем испод кревета? Откуда овде овај кревет? Ох, ту смо. Идући пут ћеш ти, да знаш. Мислиш да сам ја научио да се завлачим под кревете? Боле ме ноге. Уморан сам. Веома сам уморан, опет. Али идем, напредујем ипак. Ево ме, кокице.

ГОШЋА: Јаој, кажи кад буде готово.

ГОСТ: Напредујемо, изгледа ми. Ко каже да не напредујемо? Куда сам ово пошао? Идем некуда, сад осећам добро да идем некуда. Напредујем, врло полако, али ипак напредујем. Нема повратка. Хоћу ли да се вратим? Све се враћа. Ништа не одлази. Нема одласка. Нема промене, ветар заустављен, дрвеће заустављено, мир је, мир, тишина је дошла, знаю сам ја да ће доћи,

зар нисам рекао? Знао сам ја ово блато, знаю сам ја ову прашину. Блато, блато, блато. Зашто не бришете прашину испод кревета? Кад ја дођем овамо мораћеш да бришеш прашину мало боље. Пуна су ми уста прашине. Ево једног дугмета. Кладим се да је то дугме онога тамо спавача. Увек је тако, неко спава а неко ради. Али нека само спава, само он нека спава. Ништа. Ја вам кажем: то је ништа. Или мислите да сам се сада поколебао? Мислите: поново ћу да вас разочарам, зато што нисам пао? Не бојте се: нећу пасти. Не надајте се, ништа не пада. Врло је мрачно овде, знаю сам да ће да буде мрачно, ох, какав свет, какав је ово свет. Видите ли ме? Чујете ли ме? Одговорите нешто, јавите се, тишина је. (Пауза.) Знао сам ја. (Пауза.) Отишли сте? И ти си отишla? Јеси ли била? (Пауза.) Ништа. (Пауза.) Отишla си, чудовиште, да будеш чудовиште? (Пауза.) Тебе зовем, чујеш ли? (Пауза.) Ништа. (Пауза.) Јави се ако ме чујеш. (Пауза.) Лоше вести. Не престају да нам стижу лоше вести. Киша. Не престаје киша. Знао сам ја да ће ова киша. Све сам знао унапред. Све се зна, нема ничег новог, свршено је, ево мене, мир, мир, клекни. Јеси ли већ скинуо шешир? Ништа ти не помаже, клекни кад ги кажем. Не знам шта ти је толико стало да скинеш шешир. Шта ти ја могу? Клекни, клечи као што клечиш. Ох, кокошко, ох, ти, кокошко, знаш ли да си кокошка? Немаш крила, али си кокошка. Миран, са рукама у блату. Са лицем у блату. Откуд толико блато овде? Зашто не чистите ово блато испод кревета.

ГОШЋА: Јеси ли већ готов једанпут? Не могу више да чекам.

ГОСТ: Дигни главу. Бојиш се? И ја бих се бојао? Није то ништа. Ја се не бојим. Замисли, одједном се не бојим.

ГОШЋА: Пожури. Не измотавај се тамо.

ГОСТ: Ево сада, ево сада.

ГОШЋА: Ох, боже, је ли готово?

ГОСТ: Ништа. Као кокошка. Чак мање него кокошка. Зашто се ниси ни бранио? Не бојим се. Зашто си тражио да скинеш шешир? Али то је смешно, немој сада још да ти се смејем. Не прави се луд, лепо си рекао: Само да скинем шешир, незгодно ми је са шеширом. Не бојим се чак ни што се не бојим. Зар то није чудно? Ништа. Смркава се. Само тишина, време заусгављено, дрвеће заустављено. Враћам се, ако се враћам. Ја, ово сам ја. Што ме гледаш тако? Пробај ако ми не верујеш. Пробај, али само немој да скинеш шешир. Али само немој да лажеш. (Пауза.) А ти? Што ме гледаш тако? Ниси ме још видела? Није ништа. Није чак ни летео, кунем се. Зашто ми не верујете да није ни летео? Само шешир. Или кишобран, не сећам се. Остао је тамо шешир. Или кишобран. Шта чекаш? Иди, донеси тај кишобран. Не. Чекај. Ни речи. Немој да цркнем разочаран, ми се бар разумемо, ти и ја, ми бар знамо: то није ништа. Ево сам, ту сам. Немој сада да бежиш од мене. Чекај. Узми торбу. Узми четкицу за зубе. Огледало. Калодонт. Смркава се, треба да пожуримо. Али шта је сада?

ОНА: Чудовиште, ти, чудовиште. Убио си человека.

ГОСТ: Немој да се шалиш, немој бар ти.

(Кокодакање кокошке.)

ГОШЋА: Кокошка, кокошка, кокошка!

ОНА: Чудовиште, чудовиште.

ГОШЋА: Кокошка! Кокошка је жива. Чујете ли кокошку? Ох, шта сам вам рекла ја, шта сам рекла.

ОНА: Чудовиште, чудовиште!

ГОШЋА: Ох, децо. Па ваљда га ја познајем боље него ви: није у стању ниједну обичну, ох, кокошку да закоље. Он никада није заклао кокошку. Не слушајте ви њега. Није он за то.

ОНА: Чудовиште.

ГОШЋА: Ако вам треба неко, драга моја, да вам закоље кокошку, онда нађите неког другог. Можда има неког ко то може. Сигурна сам да има. Немам ја ништа против. Чекајте, шта сам рђаво рекла? Неко мора то, са кокошкама. Слажем се. Јадна кокошка, ко им је крив што су кокошке? Али ми ту не можемо ништа. Ох, јадна кокице. Шта ће бити са тобом кад одемо? Мало смо ти продужили живот, наравно, али не чекаш ваљда да вечито останемо са тобом и да те чувамо? Имамо ми, кокице, и друга послла. Ми смо овде само гости. Није ово наша кућа! Шта! Кажем: није ово наша кућа, не можемо овде да векујемо. До виђења, кокице. Смркава се. Ох, каква тишина, заиста. Шта кажеш?

(Кокодакање кокошке.)

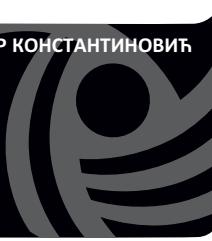
ГОШЋА: Заиста? Децо, знате шта каже? Али не... не... како ћемо то? Али где да те држимо, кокице? У купатилу, и ми, зар не? А кад нам неко дође, хоћеш ли да будеш добра? Обећај да ћеш бити добра, најбоља кокица на свету, и да нећеш да кокодачеш. Ако обећаш да ћеш да ћутиш (ни гласа да ниси пустила, јеси ли чула?), онда, можда, можемо. (Пауза.) Ох, али ако неко (пауза.), ако неко дође да опере руке? Колико проблема, боже мој, колико проблема. Па не могу ваљда ја да кажем: не можете у моје купатило. Шта ће свет да мисли о мени? Да не купујем јаја на пијаци. Или да сам ја нека која је у стању... својом сопственом руком? Ко то каже? Ви? А колико сте ви, опростите, кокошију заклали у животу? Не изврдавајте, знам ја вас. Знам ја све вас. (Пауза.) А ја? Обожавам домаће животиње. Да, држим кокошку као домаћу животињу. Па наравно. Зашто човек мора да воли само пса и мачку и жирафу и нилског коња? Ја волим кокошке. Ако имате нешто против, врло добро: не морате да долазите овамо. Не морате никада више да дођете, није ми ни стало, доста је мени свих вас, да знате... Шта ћете ми ви? Ја имам кокошку, довольна је мени и ова кокошка. Она мене воли, та кокошка, и ја волим њу. Ми се волимо, ми се разумемо, зар не? Ох, кокице, кажи нешто... Ко-ко-ко-ко-дак. (Пауза.) Госпођо, дајте нам ту кокошку. Узећемо је. Ако не можете без кокошке, а ви набавите себи другу. Шта? Не мислите ваљда да је ово последња кокошка на свету? Баш сте смешни. До виђења. Лаку ноћ и до виђења. Лаку ноћ!

(Кокодакање кокошке.)

Radomir KONSTANTINOVIĆ

VRAĆANJE SARAJEVU

Hvala što ste me pozvali na ovaj razgovor. Prijatelj moj, Sead Fetahagić, zamolio me da prihvatom taj poziv i ja sam to učinio, iako sa izvesnom strepnjom: sve teže se govori. Sve smo udaljeniji od pravoga nastojanja za pravim govorom. Najveći izraz toga je u svojevrsnoj „politizaciji“ govora, odnosno tendenciji da se politički govor apsolutizuje, da se učini jedino mogućim govorom.

Valjda ne treba ni da napomenem da je ova epoha u kojoj živimo (ili, tačnije: u kojoj pokušavamo da živimo) epoha velikih potresa, lomova i slomova, koji zahtevaju politički govor. Posebno u ovim nesrećnim našim zemljama. Govorio sam politički, u Sarajevu, o Sarajevu. Dolazim iz zemlje u kojoj se o Sarajevu više čuti nego što se govori, i u kojoj je govor, politički, o Sarajevu, nužan onoliko koliko je nužno samoosvešćenje čitavoga jednog sveta. Ali, Sarajevo, ono koje znam, Sarajevo ljudi sa kojima sam imao sreću da se družim, dakle, sreću da govorim, nikako se tim govorom ne može dokučiti. To Sarajevo koje znam, to je dr Kasim Prohić, sjajan tumač Adorna i Lukača, majstor jedinstvenog Logosa, i to je dr Midhat Begić, prvorazredni eseista čiji je *Izraz* postao jedno od najvažnijih središta naših misli, *Izraz* oko koga smo se okupljali kao i oko *Odjeka Čede Kisića*. I to je Focht, estetičar, i Huso Tahmišić. To je živa misao u nastajanju, misao koja izmiče politizaciju govora onako kako je nesvodljiva na stav. Ova politizacija jeste veliki redukcionizam na delu, u smislu ovoga svodenja mišljenja na stav, odnosno ove nemogućnosti govora, odnosno nemogućnosti razgovora. Tamo gde je ovaj redukcionizam na delu, govor je nemoguć. Ali, ako nas nema bez govora, ne znači li to da smo i mi sami tu nemogući? I, dalje: ako je taj redukcionizam danas ovde toliko moćan, da li ga zaista zahteva samo ovaj naš svet (tačnije: naš-ne-naš svet) velikih lomova i slomova? Sve češće pomišljam da se njime iskazuje i pokušaj našeg bekstva od nas samih, kroz ovaj pokušaj bekstva od govora kao bekstva od neizvesnosti, bez koje nema mišljenja, bekstva od ličnosti. Kao da se u redukciji govora na ekskluzivno politički govor sreću, pa i poistovećuju, volje sveta i ova želja za bekstvom od ličnosti, kao da se nasilje sveta nad ličnošću pounutrašnjuje, izrođavajući se u nekakvo željeno samonasilje.

Ne treba, nadam se, ni da naglasim: da je ličnost nužno politička onako kako je nužno svetska, i da je stoga njen govor nužno i politički govor. Nije reč o izboru između političkog i nepolitičkog (ili, ako hoćete: antipolitičkog) govora; reč je o vraćanju političkog govora stvarnome govoru, koji nikako nije samo politički. Reč je o našem vraćanju nama samima. Najzad (ili pre svega?) reč je o vraćanju razgovoru. Mogu da kažem: reč je o vraćanju Sarajevu.

* * *

Jedno malo dodatno preciziranje. Prvo, ne nalazimo se na nivou samo pisaca, nego uopšte na jednom nivou svih koji imaju potrebu da govore i razgovaraju, da opšte. To je prvo. Naravno da je pitanje literature, angažovane ili neangažovane, jedno od projekcija mogućih egzistencijalnih stavova svih, bez obzira da li u literaturi ili van literature. Mene lično ovde ne interesuje trenutno stara tema angažmana i dezangažmana pisca, mene interesuje izvestan fenomen koji me sve više

primorava da ga malo dublje uhvatim, a to je sledeće. Jedno je nužnost političkog razgovora, a drugo je zloupotreba te nužnosti, odnosno pretvaranje, apsolutizacija političkog razgovora tako da izvan političkog govora, ako je to govor, a ja ću reći zašto pravim tu ogradu, da izvan tog političkog govora nema drugog govora, odnosno da nas izvan politike nema. Kad se grosso modo gleda istorija i društvo, recimo, na sartrovski način, način ranoga Sartra i ovoga kasnijeg Sartra, onda je blizu pameti da ti kao čovek učestvuješ i radiš politički. Ali, takođe je blizu pameti da, ako je to primat u tvome govoru, ako si ti takođe, recimo, i smrtno biće, a ne samo političko biće, odjedanput se dešava da tebe kao smrtnog više nema. Kad kažem političko, ne mislim samo na velike teme, kao što su bile ove oko katastrofe naše zemlje, nego mislim na sadašnje groznice političkih deoba, partijskih diskusija, programa, ne-programa i anti-programa. Ljudi su se tu opredelili definitivno, i kad uđete u razgovor s nekim onda vam je uglavnom kao kod Joneska, u Rinocerontima, svaki ima gotov stav, ima apriornu misao, to je jedan stravični apriorizam na delu, odnosno jedan teror nad mišljenjem ili slobodom ličnosti — ne da vas slušam i da vas čujem šta vi to meni kažete, da razmislim, da odgovorim ili ne odgovorim. Dakle: da razgovaramo. Nego — ja tebi da kažem i doviđenja! Dakle, iza toga стоји izvesna vrlo jaka stvar, postoji nova, neću reći klasa, ali strahovito jak sloj, međunarodni naravno, zanimanje i profesija političar. Sve manje je to pitanje svesti i savesti, kao ono o kome smo govorili u literaturi, nego je to pitanje profesije i izvesne tiranije nad svima. Nema lekara, nema zubara, nema inženjera, ima političar! Oni su na prvim stranama, i kad su sjajni, kad su na prvim stranama, ja ne volim, ja volim svet u kojem su oni na poslednjim stranama. Dakle, mi moramo da se naučimo da razgovaramo. I zato ja to govorim u ovoj sredini, ne na uštrb političke svesti, nego naprotiv, za njeno vraćanje u jedan totalitet govora, za jedno vraćanje nečemu o čemu ste me vi lepo podsetili i moram da kažem — uzbudili oko Kasima (podsećam vas da sam pisao predgovor za Kasimovu knjigu *Figure otvorenog značenja*). Problem otvorenosti je jedan krupan problem. Nije to onako: sad sam ja otvoren, pa smo svi otvoreni, pa sad svi pričaju tu priču. Ljudi teže nekoj definiciji, nekom zatvaranju, čak i nekoj kategoričnosti. Naravno, i nekoj isključivosti. Sve to spada u to. Ali, treba da imaju i odnos prema tome. A taj odnos prema tome, to je ono fundamentalno, preduslov za razgovor, za razgovaranje, za opštenje, a ne za sudaranje glavom o glavu, stavom o stav, kao u antičkoj tragediji. To je divno kad gledaš u pozorištu, ali kada stav na stav ide, onda mi to znamo, i ja to odlično znam, pre svega Sarajevo je za sve nas bila u tom smislu, između ostaloga, jedna ogromna škola.

Prema tome, nije antiteza ova — s jedne strane angažovanje, a s druge strane dezangažovanje. To ne postoji, to je za mene jedna strašna konstrukcija. Svaki angažman podrazumeva i izvesni dezangažman. Ako sam angažovan kao pisac, ako sam dobro razumeo, onda se dezangažujem kao neposredno politički čovek. Ako sam angažovan politički, kad to u jednom trenutku prevagne, zahvaljujući hiljadu moćnih faktora, jačih nego što je moja svest i moja volja, onda se dezangažujem kao pisac.

U vreme Sarajeva bilo je trenutaka kada sam ja smatrao i govorio (u dva maha i ovde sam to govorio) da čovek koji ne očajava nije čovek.

Nije bilo pitanje političkog stava, još manje ideoškog, u vezi sa katastrofom koju smo doživljavali u Sarajevu i sa Sarajevom, nego je bilo pitanje totalne ljudskosti — ljudskost je bila u prvom redu u pitanju. I ako je tako, onda nisi morao

da imaš misao i stav, morao si očajavati nad onim što se dešavalо u Sarajevu. E, sad, je li očajavanje program? Nije! Je li očajavanje ljudskost? Jeste! U tom trenutku, za mene, ono je bilo kriterijum, kriterijum ljudskosti. Ne program, koji je potreban, ja ga ne negiram, ali očajavanje je bilo nužno! Ja sam gledao ljudе ravnodušne, ja dolazim iz sredine koja je bila ravnodušna i koja je i sada ravnodušna prema nekim stvarima koje su se dešavale u ovoj zemlji na svega sto, dvesta kilometara od njih. I glavni razgovor je bio oko toga da ga probudim iz te ravnodušnosti, da ga prizovem natrag. Mogu li to učiniti isključivim političkim govorom? Ne! Mogu da mu kažem svoju misao, ali šta od njega zahtevam? Zahtevam da on progovori. Kako da progovori? Pa da mi kaže nešto iza čega stoji živa egzistencija čoveka, umirućeg pod ovim svodom. Jer, svi ti koji su ravnodušni, to su besmrtnici. Treba ga podsetiti da je smrтан!

* * *

Kratko ћu reći nešto o nacionalizmu. Toliko puta je već to rečeno, da mi je doista teško da ponavljam. Nacionalizam je postao apsolutno zlo ovih prostora. On se uvukao svuda i u sve. Kada on kaže da te ne razume, jer govori drugim jezikom, a vrlo dobro te razume, on je čovek koji neće da te razume. On je čovek koji neće da razgovara. Tu onda nema nikakvog razgovora, pa ni političkog. Nacionalizam isključuje razgovor. Nacionalizam je terorizam. On ne da govor. Govor je a priori suprotan nacionalizmu, zato što je nacionalizam apriorizam. I na to ja mislim kad kažem ono: stav. On je ušao u svoj stav. Ja ponavljam – tendencije ka stavu postoje, nije to nešto protiv čega moraš biti kao protiv takvog, ali svesti živu ličnost i biće na stav, onda je to totalna greška, onda to vodi tom namernom razbijanju jezika, a to, po mom mišljenju, savršeno korespondira sa razbijanjem zemlje, zajednice i društva.

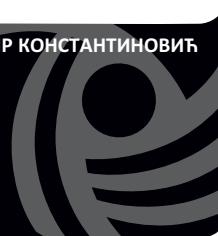
Naravno, da tu ima raznih mogućnosti da se manipulira nekim specifičnostima ove ili one vrste. Mi znamo razne specifičnosti i nisu one male, ali očigledno je da se želi onemogućiti komunikacija, dakle jedno opštenje. E, sada, pitanje je ne šta mene spolja onemogućava da korespondiram, nego koliko sam ja to spolja interiorizovao, koliko je ono postalo kao ja, jer nisu to ljudi koji tako govore zato što hoće da ti podvale, svestan da hoće da ti podvali – sem velikih majstora. Ali ostali, to je jedan teror. I on ne može više da govori o drugim stvarima, nego jedino o problemima nacije i jezika. Ali, ja bih mu umesto nacije pokazao groblje – evo ga sutra na njemu! Ali, on neće da gleda u grob, nego u naciju. Nije lud da gleda u grob! Ako gleda u grob, mora da gleda u problem egzistencije. Ako gleda u problem egzistencije, mora da se malo zatrese...

* * *

U mom kraju, o kojem ja često govorim, mada ne spadam u populiste, kada seljaku ponestane svake nade, kada mu se čini da u nekoj situaciji više nema nikakvih izgleda, onda on kaže: "Iskočiće, valjda, neštol!"

(Uvodno izlaganje na sesiji Kruga 99 održanoj 23. septembra 2001.)

Radomir KONSTANTINOVIC GDE JE TOLSTOJ?

Zašto nemamo *Rat i mir* naše epohe? Da li je to zbog toga što ovaj svet još nije radio svoga Tolstoja, ili danas Tolstoj više ne može da se rodi?

U odsustvu novog *Rata i mira* mnogi vide defekt savremene literature. Čovek današnjice kao da je nesposoban za onu veličanstvenu epsku naraciju iz *Rata i mira*, za avanturu koju, uostalom, ni sam Tolstoj nije ponovio, iako je *Rat i mir* zamislio samo kao centralno poglavlje velikog ruskog eposa, od Petra Velikog do Dekabrista, iako je epilog *Rata i mira* već uvod u novi roman. Tolstoj nikad nije nastavio *Rat i mir*, nije napisao roman o Dekabristima, a znamo: uveliko je proučavao materijale, između ostalog i svoje beleške iz sevastopoljskih dana. Zašto? Zbog straha koji je već obuzimao njegovo srce? Ili što se umorio?

Ana Karenjina, koju je napisao umesto nastavka *Rata i mira*, ipak je delo snažne volje, ali volje koja više nije epska, to nije epsko delo, u Tolstoevom smislu. *Rat i mir* je neponovljiva epska avantura, i to ne samo za druge nego i za Tolstoja. Sa epikom je bilo svršeno. I sve što će ovaj veliki pisac, ojačena duša, mučenik i prorok da napiše posle toga biće sve veće udaljavanje od epike, nagoveštaj ovoga doba koje označava potpuno odsustvo epskog.

Ako u *Ratu i miru* vidimo samo zbivanje, dramski zamah i intenzitet, velike likove, jednu Natašu, jednog Andreja Bolkonskog, i ništa drugo, onda nam njegova misterija, a pogotovo njegovo odsustvo danas, koje je čak i odsustvo svakog značajnijeg pokušaja u njegovom pravcu, ostaju potpuno neshvatljivi. Jer Tolstoj nije pisao *Rat i mir* zbog same drame, zbog istorijskog zbivanja, pa čak ni zbog svojih čuvenih junaka; sve su to samo mogućnosti i posledice, atributi nečeg mnogo dubljeg i sudbinskijeg. U *Ratu i miru* pokusao je Tolstoj da uhvati istoriju na delu, da shvati šta je istorija u čoveku i čovek u istoriji; njegov strah je bio: da li slobodna volja, ako postoji, ne znači otpadništvo od višeg bića, od apsoluta koji, tolstojevski nužno, nasušno mora da prebiva u stvarima, ili ako ne postoji slobodna volja, nego samo neminovnosti toga bića - šta onda ostaje čoveku?

Nesaglasje između slobode i neminovnosti, između čoveka i apsoluta svezekolikog zbivanja, to je ogromna muka Tolstoeva. Da je mogao da dođe do poimanja tog smisla, tog osnovnog bića i čoveka prema njemu, do punog izmirenja neminovnosti i slobode, zakona i individualne akcije, apsoluta i subjektivne volje, da je mogao da ih nađe izvan *Rata i mira*, Tolstoj ovaj roman nikada ne bi napisao. Ko bi mogao da veruje da jedan čovek, makar se zvao i Tolstoj, može hiljade stranica da piše i prepisuje grozničavo, u ogromnom odricanju i ispaštanju, samo radi „čiste“ epike? I postoji li ona?

Epika ide ruku pod ruku s poverenjem u moći koje nam daje da saznamo apsolutni zakon i smisao svega što ona pokušava, ponavljajući, da izrazi. Epika je ključ za brave iza kojih se krije još neodgonetnuta zagonetka, veliko rešenje tajne. Zli i dobri Odisejevi bogovi ili Hegelov apsolut. Usamljeni, ipak slabи čovek može da se upusti u ogromno homerovsko more jedino pod uslovom da veruje da će iz talasa, iz šumova tog mora, svezekolikog tog daha i ritma, da pronikne u osnovno, esencijalno, u samo biće zbivanja. Čuveni Homerovi opisi bez ovog poverenja (makar i nesvesnog) da se iza svih slika i prizora sveta nalazi neki njihov dublji

razlog, neki imperativ, bili bi ne samo besmisleni nego i neostvarljivi: ne bi pesnik *Iljade* mogao s onoliko neuporedive strasti i predanosti da opisuje ni jedan jedini točak bornih kola da nije slutio, verovao, maštao da svi ti točkovi, samo ako ih čovek dobro sledi, nekuda ipak vode. Odisej je morao nekuda da stigne, morao je da ima neki cilj da bi uopšte mogao da putuje. Putovati bez vere u taj cilj, u to ishodište svega, i samo putovati, da li je to moguće? Putovanje radi putovanja, i to je svojevrsni cilj koji omogućava putovanje, pokret. Da bi čovek bio epičar, taj uporni, strpljivi putnik, zar on pre toga ne mora da bude metafizičar? Uvek je on putnik iz naše narodne epike koji može da pređe sedam brda i sedam dolina zato što veruje (ili što mu je rečeno) da ga negde, u nekoj skrivenoj pećini, čeka odgonetka tajne.

Rat i mir nije freska, dakle, nego smisao koji ta freska mora da odgonetne. Ne verovati u *apsolutni* smisao istorije i stvarati pravu epsku sliku, fresku istorije, ma koje istorije, to je nemoguće.

Pasternak, koji je pokušao da ponovi Tolstoja, da bude Tolstoj naših dana, da literaturom odgovori na pitanje: Gde je Tolstoj? ovo najbolje dokazuje. Ma šta mislili o njegovom epskom romanu *Dr Živago*, u ovaj vrevi, u buci što se digla oko njega (i koja govori više o našem svetu nego o samom Pasternaku, tom tragičnom, usamljenom čoveku), ostaje izvesno da je Pasternak pre svega velika *pobuna protiv istorije*. Ne buni se Pasternak samo protiv jedne stvarnosti, kao što ga uglavnom shvataju, napadajući ga zbog toga ili mu aplaudirajući: Pasternak se buni protiv istorije uopšte, koja je za njega absurdna, i koja se ogleda u toj određenoj stvarnosti isto kao što bi mogla, i morala, da se ogleda u svakoj drugoj stvarnosti: njegova pobuna suštinski ne bi se izmenila, a njegov pokušaj da ponovi Tolstojevu avanturu dao bi uglavnom iste rezultate. *Dr Živago* tek je delimično epski, više je formalno epski nego suštinski. Često su to razbijene slike koje nisu povezane između sebe onako snažno kao kod Tolstoja, koje su više slike nego trenuci jednog jedinstvenog zamaha, velikog epskog pokreta. Ono što očigledno nedostaje ovome romanu, to je intenzitet kretanja iz epike *Rata i mira*, opšta neka usmerenost koja bi osmišljavala pogled, svedočanstvo, sluh, i bez koje nema i ne može da bude pravog epskog duha. Sa antiistoriskim stavom, kroz pobunu protiv istorije, kroz negaciju istorije, fatalno se gubi i smisao za pokret, bez kojeg je absolutni epski duh nezamisliv. Uostalom, ono što vezuje Pasternaka za modernu literaturu, i jedino valjda, to je upravo to osećanje *besmisla*, taj korozivni smisao za absurd, koji nije mimošao ni autora *Dr Živaga*: Pasternak je usamljena pojava utoliko što ovo osećanje apsurda, koje je izraz jednog od najbitnijih udesa savremene literature, pokušava da izrazi tolstojevskom epikom, što neće da prizna da osećanje apsurda ubija epski duh, mogućan samo ako je podstaknut i prožet verovanjem u neokrnjeni smisao sveta, i istorije. On je nesporazum: Tolstoj bez Tolstojeve vere.

Zaista, ako se već pitamo: Gde je Tolstoj?, zar možemo da zaboravimo da su sve spekulacije na temu o apsurdu u svetu, i čoveku, doživele trijumf upravo u naše vreme, da su tek danas postale tako opšte, tako neumitno izražavane? Ma koliko znali, zajedno sa Sartrom, da apsurd nije ništa drugo nego naš prirodni odnos prema svetu (kao što je on pisao povodom *Stranca*), i da nas u svetu ne čeka nikakav smisao kao nešto *dato*, nego da taj smisao moramo sami da stvorimo, da ugradimo u svet, pisci na koje mislim uporno se nalaze pod osvetljenjima apsurda, pod njegovom hipnozom. Ova literatura vidi *apsurd* tamo gde je Tolstoj nalazio

zakon, vidi delo besmisla u onome što je Tolstoj shvatao kao delo višega razuma. Ako je Tolstoj u istoriji tražio zakon i slobodu čovekovu pred njim, i u njemu, ako je pokušavao da pomiri neminovnosti čiji dah je osetio, zajedno sa svojim vremenom, i onog čoveka do čije slobode mu je toliko bilo stalo, ova duboka prožetost savremene literature apsurdom sveta, pa i, istorije, dozvoljava joj da bude apsurdna, ako hoćete, ili anti–apsurdna, ali nikako istorijska kao *Iljada*, kao Tolstoj iz *Rata i mira*.

Savremena literatura ne nalazi svoje impulse u Tolstojevoj epici, nego u umiranju te epike u njemu samome, ne dakle u *Ratu i miru* nego u Tolstojevoj bezuslovnoj nemoći da *Rat i mir* nastavi, a pogotovo da ga ponovi. Već u Tolstoju začinje se ona velika sumnja u literaturu uopšte, a ne samo u epiku, sumnja i, rekao bih, *pobuna protiv literature koja je danas njeno prirodno stanje*. Zar Tolstoj nije napisao, između *Rata i mira* i *Ane Karenjine*, onu čuvenu, jetku knjigu punu besa i očajanja prevarenog, pod pamphletskim, izazivačkim naslovom *Šta je umetnost?*, to delo čiji izuzetni značaj još nije dovoljno procenjen, u kome se već sadrže neki osnovni elementi savremenog antiliterarnog, pa i uopšte antiumetničko stava, iz kojih se danas rađa i nova literatura i nova umetnost? Velike sumnje Tolstojeve u absolutne moći literature, u one moći u koje je još verovao, u koje je *hteo* da veruje dok je pisao *Rat i mir*, došle su do apsurdnog ali punog i neodložnog izraza u ovoj knjizi. Istina, Tolstoj je pisao literaturu i posle te knjige, kao što moderna literatura postoji uprkos sumnji u literaturu kakvu znamo, pa i kroz samu tu sumnju, ali on ih je pisao već nagriven sumnjom, pun gorčine i sve neumitnije skepse. Krugovi koje opisuje njegov duh sve više se zatvaraju, postaju sve uži, dok se najzad ne izgube u svome nejasnom, sumnjivom centru: od epike *Rata i mira*, u priču u kondenzovanu dramu *Ane Karenjine*, iz drame u gorčinu i škrtost *Krojcerove sonate*, i najzad, kroz očajničko *Vaskrsenje*, u čutanje i bes proraka sa Jasne Poljane, okrenutog ne samo protiv literature već i protiv kulture, protiv svekolike civilizacije svoga doba. Velika epska širina nestaje, izgubiće se kroz *pricu*, kroz onu isповест izgubljenog čoveka, samo slučajnog saputnika u vozu, tu priču koja više i nije klasična priča, koju bi danas savršeno mogao da potpiše autor *Pada*, nestaje u čutanju. Da li je to putanja jednoga pada, ipak pada ma koliko veličanstvenog? Svejedno je. Literatura živi upravo od padova ove vrste: Tolstojev konačni nestanak uvodi nas u postanak, u opstanak ekskuluzivne savremenosti. Kako inače da razumete jednog Džojsa? Tolstoj, ako je veliki, jeste to samo zato što je ovako *padao*, što je sintetički izraz čitave jedne sudbine. Zvezda koja je mogla da pada zato što je dospila vrhunac. On je slava klasične literature, ali istovremeno i njena negacija, najveća kritika, otvoreni put za novu literaturu.

Natrag, u prostore koje je napustio i sam Tolstoj, u njegovu epiku, zar je to moguće? Između njega iz *Rata i mira* i nas nalazi se *Ana Karenjina*, njena smrt pod točkovima voza, besmislena kao svako nasilje, nalazi se to nasilje, i taj besmisao, ta tutnjava točkova koja će još glasnija, još besmislenija da se čuje kroz isповest bez svake cenzure u *Krojcerovoj sonati*, ali isto tako tu je i ona ogromna, skoro avetinjska, uznemirena senka proraka sa Jasne Poljane, ovog pobunjenika protiv, kulture koga ne treba hvatati za reč, u njegovim apsurdnim, neodrživim zaključcima, nego ga treba naći, osetiti u njegovom stavu koji je stav očajanja, nesreće što umetnost nije dovela do „bratstva između ljudi”, što kultura nije glas univerzalne Ljubavi, što nije nešto više, i dublje, nešto sudbinskije i spasonosnije

za još uvek nespašenog čoveka, zbog čije izgubljenosti je Tolstoj krvavo patio. Treba čuti one reči, skriveni njihov smisao, koje je *nesrećnom* Tolstuju, posvađanom sa svim i svačim, uputila grofica Tolstoj: „Nekada si govorio: Hteo sam da se obesim zbog toga što ne verujem. Sada veruješ, zbog čega si sada nesrećan?” Treba otkriti u njima unezvereno lice ovog čoveka koji ipak nije našao svoga boga, koji je putujući ka konačnom smislu našao besmisao, laž i obmanu, i koji je uopšte i mogao da piše samo zbog toga što *nije pronašao*, i što je verovao da će da pronađe. Kako da piše, ako je zaista *nesrećan*? Prava, konačna nesreća ne piše, ne govorи, ne sanja. Ona je samo nesreća. Put u nestanak.

S tim gubljenjem poverenja u apsolutni smisao sveta, istorije, koje se začelo već u Tolstuju i koje fatalno znači i gubljenje nepomućenog smisla za epiku, kao najapsolutniji izraz literature, neizbežno umire i smisao za fabulu uopšte, za priču koja je suštinski uvek epske prirode, epskog porekla. Današnja literatura, u svojim najekstremnijim trenucima, ne samo što ne pokušava da obnovi Tolstojevu epiku, da na neki način nastavi nezavršeni *Rat i mir*, nego više ne pamti ni *Anu Karenjinu*: ona kao da je izgubila i sami *smisao za priču*. Literatura je sve više *aliteratura*, sve više literatura bez priče.

Beketu je za roman dovoljna fabula koju bi Tolstoj svojevremeno iscrpeo na svega nekoliko stranica, možda samo jednom rečenicom, u nekoliko reči. Zar zaista u ovoj okolnosti možemo da vidimo puku ambiciju, čudljivu igru literature? Beket je veliki pisac zato što ne polazi iz literature nego iz najdubljih njenih razloga. Ako još govorи, ovaj čovek ne govorи iz tolstojevske Ljubavi, nego iz njenoga *odsustva*, nadahnut je tim odsustvom i upravo zbog toga ne fabulira. *Ipak Ljubav, i samo Ljubav izmišljaju priče*. Opustošene oči, koje vide pustoš i napuštenost tamo gde je Tolstoj video i nalazio delo sveprisutne, spasavajuće Ljubavi, ne mogu da vide priču, njen pokret. Iz Ničega ništa ne raste sem Ničega. Priča, kada postoji, ako postoji, ma kakva bila, makar i najcrnja, najbezutešnija priča, ipak je delo sačuvane vere u Ljubav, tu zalagu harmonije, sačuvanog determinizma, smisla koji je u pokretu. Govorio je Tolstoj: „Život je pokret”. A taj pokret tražio je i nalazio u samome svetu, u svetu rata i mira, u njegovoj istoriji. Zar bi on mogao, veliki tražilac Ljubavi, da gleda ovaj svet na delu i *nedelu* da nije osećao, slatio, verovao da će u njemu naći tu svoju Ljubav koja progovara, neuništiva, i kroz samo Zlo? Nalazio je Tolstoj, kao Bolkonski, i u ratu, i to ne čak i u ratu, nego *tek u ratu*, koji je katarza za njegove junake, čistilište Ljubavi! Sve priče koje je čuo, ispričao, mogao je da ispriča zato što je *podrazumevao* Ljubav, izvor zamaha i smisla priče: kroz fabuliranje pokušavao je da se izmiri sa svetom, da ga prihvati. Ako verujete u tolstojevsku Ljubav, verujete u svet, u njegov potencijalni smisao.

Život je pokret; mogli bismo tolstojevskim rukopisom da dopišemo ovom stavu: *pokret je ljubav, ljubav je priča; život je priča*. Tolstoj, dok je literatura, velik je ljubavnik. Homer, zbog koga je učio grčki, isto tako: zar Odisej uostalom, ne stiže svome domu kao u povraćenu, odbranjenu Ljubav? Zar nije imao, po svom *srećnom* povratku, samo da otera prosce iz svog doma? Kazandzakis, koji je produžio Homera, ubeđen da njegova priča nije završena, da Odisejev povratak nije povratak konačnom miru, potpunoj izvesnosti, ne govorи iz istine Odisejeve, nego iz istine našeg vremena koje ne može da pojmi *apsolutni povratak*, kao što je to moglo vreme Odiseja. Zašto inače samo to vreme nije pokušalo da produži *Odiseju*? Homerovska epika, zato što je bila integralna, mogla je da se završi, znala je za završetak. Mi nemamo istinski sluh za završetak. Klima apsurda ne zna za

pravi početak i za pravi kraj, ona ne zna za *vreme*, kao što ni sam absurd, proizilazeći iz apsurda, kao ništa ni iz čega, nikada zapravo ne *počinje* i nikada ne *završava*. On nije kategorija vremena; svevrernen, on je bezvremen. On nije pokret, nego antipokret. Nije dinamika nego statičnost maksimalno moguća. Ono što se *još uvek kreće*, to nije u savremenoj literaturi o kojoj govorim njen objekt, nego subjekt koji je izražava, nego *jezik koji je nužno pokret*, naša aparatura *pokrenuta* da izrazi *to nepokretno*.

Klasična literatura, ep i roman koji je iz epa nikao (kao što je tačno video *Tibode*) pokušavala je da izrazi *dešavanje u samome svetu*, i upravo kroz tu potrebu, kroz taj najdublji, kreativni svoj nagon, izražavala je svoju povezanost sa svetom, saradnju sa njim. Da li savremena literatura, koja je sve više *delo otuđenog čoveka* a ne samo delo o otuđenom čoveku (Sartr i Kami su uvod u Beketa), može da zna za ovakvu saradnju sa svetom? Da li Beket, koji je po svom profetstvu Tolstoj naših dana, ateistički Tolstoj, veći bezbožnik i od Sartra (koji je ipak dogmatičar), da li on bez ljubavi, u otsustvu njenom i uprkos tom otsustvu može istinski da ispriča priču? Svaka njegova priča zapravo nije priča. Zbog toga je i mogao, u jednoj svojoj „priči” (*Izgnani*, iz zbirke *Nouvelles et textes pour rien*) da uzvikne: da je umesto ove priče mogao da ispriča drugu, jer, su sve one strašno iste, toliko liče jedna drugoj. Sve priče su iste, to znači: nema više priče. Jedina priča koja je ostala, to je ta priča kako za nas više nema priče. Ostalo je još samo da se svrši, da se nekako okonča to *umiranje od neumiranja* koje je nekad užasavalo Pola Elijara i nateralo ga da ahasverski luta po svetu: da čovek, kao Ham iz *Kraja partije*, konačno navuče onu prljavu i krvavu krpnu na svoje lice. Da svoju smrt potpuno, i bez odlaganja, poistoveti sa Ništavilom bez pokreta, bez sećanja, bez priče. Ako Beketovi junaci pokušavaju da se nečega sete, to je samo zbog toga da bi pokazali, i sebi i nama, da ničega ne mogu da se sete. Priče su ovde zaista samo „priče”, niko u njih ne veruje, ni onaj ko ih priča, ako to pokuša, kao što čovek pokušava, između dva grča, dva nasrtaja agonije, da još živi, a još manje mi, koji treba da ih slušamo i da u njih poverujemo. Ova literatura dodirnula je dno, stigla na onu poslednju dubinu do koje mi, ipak u vremenu, uopšte možemo stići: tamo gde je vreme stalo kao da nikada nije ni postojalo. Nije li to pokušaj da se rečima izrazi ono strašno čutanje starca sa Jasne Poljane, njegova noć kada je čutao bez svedoka, noć koja nam je ostala zagonetka zauvek. I zašto nas uvek muče oni koji su učutali, u čija usta već ulazi zemlja?

Vreme, koje traži priču, koje tek kroz priču *prustovski* možemo da pojmimo, da osetimo, ovim svojim „iščezavanjem”, kad Heraklitova reka kao da je najzad zaustavljena, dovelo je do najstravičnije amnezije. Ova literatura, koju diktiraju Beketov Marfi, Malon i Moloa, boluje od amnezije. Moloa, na putu svojoj majci, kroz onu šumu stvarnu, šumu alegoričnu, ničega se ustvari ne seća, on se miče, on očajno sporo napreduje, ali on ustvari ne napreduje, on ne zna *ko* je njegova majka a *ko* je neka druga žena, kao što se ni Beket više ne seća *ko* je Moloa a *ko* Žan Moran koji je pošao da traži Moloa, tako da ne znamo, da nikad nećemo saznati: da li su uopšte Moloa i Žan Moran dva lica, ili je to jedno isto lice koje se izgubilo u svom izgubljenom sećanju? (Francuska kritika, kao opsednuta, pokušavala je da razmrši ovu tajnu, da nađe rešenje. Ali, mislim, uzaludno: ne verujem da i sam Beket zna odgovor. On ga je zaboravio pre nego što ga je i znao. Da ga je znao, taj odgovor, to rešenje, taj zaključak probili bi negde, i to bi bila priča, ipak priča, ipak pokret koji kao svaki pokret vodi nekuda: bilo bi to vreme.)

Evo kako danas nije svršeno samo sa Tolstojevom epikom, nego je svršeno i sa Prustom. Vara se Artur Miler kad kritikuje *Godoa* što nema „pogled i zahvat jednog Tolstoja”, njegova kritika je bespredmetna: literatura otuđenosti inkopabilna je i sa *apstrahujućim* „pogledom i zahvatom” jednog Prusta, a kamoli sa epskim pogledom i zahvatom Tolstoja; ona sve manje ima sluh i za samo vreme (zar vam se ne čini da u čekanju da Godo najzad dođe kao da vreme je stalo?) a pogotovo za njegove izrazito čulne, posebno za vizuelne afirmacije.

Prust je rodonačelnik moderne literature, a pre svega modernog romana, ali on nije *neposredni* prethodnik današnjeg romana. Ovome čoveku, zatvorenom u sobu (između legendarnih već zidova oblepljenih plutom, sada nemogućih: nema tog zida koji bi mogao da nas spase od nasrtaja i nasilja sveta) bila je dovoljna ona isto tako legendarna madlena, mali jedan kolačić, i ništa više, da bi mogao da oživi vreme, da bi čak mogao sadašnjost da potisne za račun prošlosti, da ponovo živi u toj prošlosti što bergsonovski neumitno narasta, napreduje, da postoji kroz njen kontinuitet, nerazrušivi, nadirući, a Beketov Molon ne može, rekao sam već, ne ume više ni da vidi pravo lice svoje majke, njemu ni smrt što dolazi, što je već tu, ni najstrašnija fizička patnja nisu dovoljni da bi se *setio* majke. Dok se Prust, u beskrajno razuđenim svojim asocijacijama, kao u nekakvima buketima tihog, ozaravajućeg plamena, podstaknut nekim mirisom, zvukom, šumom, vraća u čitavu jednu duhovnu *istoriju* (ipak dakle istoriju, makar i u najapstraktnijim njenim oblicima, koji deluju poput sna što ne prestaje), izgubljeni i Zaboravljeni Nag, u svojoj kanti za đubre, nekoliko minuta pre no što smrt izvrši nad njim svoju osudu, pre nego što se plehani poklopac te kante ne spusti nad njegovim telom, sad zgrčenim, sad izgubljenim već zauvek, za sve nas, neće moći, najjadniji jadnik, čak ni da se seti i dokraja da ispriča svoju staru anegdotu, koju je nekada valjda pričao tako oduševljeno, i s toliko zahvalnosti od Nel, o onom Englezu i njegovom krojaču. Kakva tu neposredna veza postoji između Prusta, ipak tog aristokrata, ipak tog genijalnog estete, i prokletstva kojim je opčinjen jedan Beket, makar da je taj isti Beket pisao o tom istom Prustu esej koji mnogi ocenjuju kao nešto najvidovitije što je o tvorcu Svana uopšte rečeno?

Ne samo, dakle: Gde je Tolstoj? nego i: *Gde je Prust?* Ne samo gde je epika i široki epski roman *objektivne istorije*, nego čak gde je subjektivna *istorija sna*, istorija zvukova, boja i mirisa, apstrahovana istorija konkretnog vremena, koja je neosporno svojevrsna *negacija tolstojevske epike?* Savremena literatura više ne ume ni da se seća kao što se sećao Prust, a kamoli da se pretvori u istoriju, da pokuša epski da se saživi, da se identificuje sa njom kao Tolstoj u *Ratu i miru*.

Najtipičnija dela naše surove epohe, – kada svet nije samo pred mogućnošću tolstojevskog obnavljanja jednog rata i drugog mira (tog točka koji se, vidimo, ipak napoleonovski sporo okretao), nego i pred mogućnošću konačnog trijumfa Ništavila koje neće da zna ni za kakav rat, i ni za kakav mir, nose u sebi duboku amneziju, i nije slučajno šio, tražena negde izvan vremena, s one strane njegovog hoda, njegovih ritmova, sve više posvećuju pažnju jurodivima, kakve jedan Tolstoj, koji je predvideo mnoge stvari, i uvodio nas u njih još pre nego što smo progledali, čak ni u autentičnom *Dnevniku jednog ludaka*, inspirisanom sopstvenim strahom koji ga je budio iz sna, nije mogao da sanja.

Iako je Alber Kami osetio da savremeni američki roman nalazi zalогу svoga *jedinstva* u tim jurodivima, u tim strahovito elementarnim dušama poput one iz Štajnbekovog romana *Miševi i ljudi* ko može da nam dokaže da su se te duše

pojavile na horizontu noći samo iz potrebe za jedinstvom romana? Tolstoj, u koga se Kami zaklinje, i koji je izvršio skoro nasilnički uticaj na njega (pogledajte samo *Pad*, tu anemičnu reprodukciju nekih Tolstojevih ideja i opsesija, kao: „Ali ko će da legne na patos zbog nas?”) nasmejavao bi se u lice Kamiju zbog ovoga: zar verujemo da se literatura rađa iz sebe same, iz svojih čudljivih potreba i prohteva, a ne više, kako jedino može i sme, iz Ljubavi, ili iz otsustva njenog? Zašto su se baš danas javili toliki jurodivi, tolika elementarnost psihologije, a ne u vreme Tolstoja? (Ruska klasična literatura prva se posvetila ovom izgubljenom duhu, ali ne s ovolikim interesom i, naročito, ne u ovom značenju.) Ako je sve samo vic, artistička dosetka, zašto Tolstoj, ili Flober, što klasični roman nije insistirao na zaboravu, na amneziji o kojoj sam govorio, u vezi s Bektom, ali ne samo u vezi s njim, nego je svoje jedinstvo nalazio upravo suprotno, u sećanju, u sveznanju i sveobaveštenosti, sveprisutnosti pisca koji je poznavao i najtanancije trepete i slutnje svojih junaka bolje i od njih samih?

Tolstoj je kritikovao civilizaciju svog doba, otiašao je u tome dalje no drugi; ali on je ipak htio da je spase. Tolstoj je spasavao svog boga, to je neosporno. Ali on je spasavao i „sviju” državu, „sviju” crkvu, one „državne ustanove” o kojima govoru u čuvenom pogovoru, traktatu o istoriji, objavljenom na kraju *Rata i mira*. A literatura o kojoj govorim, i za koju verujem da će za našu epohu biti karakteristična kao Tolstojeva za njegovu, *ne pokušava ništa da spase*, pa čak ni samu sebe. Ona se i začela u tom nepristajanju na civilizaciju ovog sveta prožetog bedom i zlom, ona instinkтивno kida i ruši sve veze sa tim svetom, i to ne samo s njegovim trenutnim, prolaznim, današnjim datostima, nego i sa svekolikim njegovim *iskustvom*, ne samo izvan nas nego i u nama.

Osnovni njen pokret je usmeren ka prazvoru sveta, ka vremenu i prostoru još nenaseljenim kulturom i, uopšte, ovom svešću, psihološkom masom ove naše civilizacije; otuda vraćanje onim predlogičnim stanjima svesti o kojima govorí Davičo. Otuda ovaj pokušaj da se razruši civilizacija, ne samo teorijski, racionalno, nego i u nama samima, da se postoji, živi, misli izvan nje, čak ne više ni protiv nje. Nalazimo se, ubeđen sam, pred velikom obnovom, ne samo u našim shvatanjima, nego i u našoj volji, u našem mesu, u našem krvotoku.

Tolstoj je ipak bio hrišćanin, i ova civilizacija je ipak hrišćanska, ma šta se inače o tome mislilo, pa su u suštini hrišćanske i mnoge njene negacije koje znamo. Ne, niko me neće uveriti da mnogi kritičari ove civilizacije, kojima inače toliko dugujemo, ipak nisu, uprkos svec ateizmu, po svojoj logici, po suštinskom smislu, ustrojstvu i poreklu moralnih stavova i konцепција, već po samoj svojoj psihološkoj, emotivnoj strukturi, još uvek zarobljenici ove civilizacije protiv koje se bore. Zar Kamijev ateizam, kad se sagleda kroz njegovo poimanje dobra i zla, ipak nije – hrišćanski? Oviše lako, oviše brzopletno verujemo da smo raskrstili s hrišćanstvom koje je stvarano vekovima, desetinama vekova, i koje može da živi i deluje i tamo gde je hrišćanski bog mrtav. Ako smo srušili tog boga, jesmo li zaista iščupali sve klice koje je on posejao u našem mozgu, koje nam je ubrizgao u krv? Zar ćete mi reći da su *Pevanja Maldororova* zaista raskrstila sa hrišćanskim pojmovima dobra i zla? Time što se glorificuje Zlo, ma koliko duboko i stravično, u ovom pokušaju integralnog romantizma, zar se ne priznaje egzistencija Dobra? Zar je time ova antiteza uništena? I kako, uopšte, govoriti o Zlu, a ne izazvati glas Dobra? Uostalom, sva neizreciva čar Lotreamona, toliko značajnog i za savremeni roman, ipak je moguća zahvaljujući instinktivnom pokretu ka Dobru, koje on

atakira, čiju reakciju nužno izaziva. Kada tog pokreta u nama ne bi bilo, šta bi ostalo od Maldorora, od jeze koju on budi? Najveći i najstrašniji borac protiv hrišćanstva, Niče, posrće i luta čim pokuša da realizuje svoju teoriju, kad s apstraktног jezika pređe na konkretnost literarnog saopštavanja, kad iz *Volje za moć* pokuša da govorи na usta *Zaratustre*.

Ovih dana pročitao sam Aragonov članak *Večno proleće*, o kome se toliko govorи, i neću da ispitujem taktičke motive Aragonovog pledoajea za ljubav (dokle je stigao bivši nadrealista Aragon: da prizna kako sem o klasnoj borbi može da se piše i o ljubavi!), već samo da naglasim, uzgredno, da je Aragonova vizija večne ljubavi kao večnog prolećа još uvek *hrišćanska vizija*, i da pored svih „sloboda“ u stilu jednog Radigea, ne pretstavlja znak savršeno nikakvog oslobođenja; Aragon ostaje u kategorijama, moralnim i psihološkim, koje mi daju povoda da to kažem i ne poreknem. Sve „slobode“ koje anticipira ova ljubav, ne samo da su manje autentične nego su i manje slobodne od onih kojima su prožeti tekstovi o ljubavi u *Starom Zavetu*, posebno u *Pesmi nad pesmama*, još uvek nepotpuno hrišćanskim.

Jesam li rekao da nova literatura, kojoj je nekada pripadao i Aragon (u vreme kad se nije starao da prečuti ime Andre Bretona), predstavlja raskid s tim moralom, s tim načinom života i postojanja koji su nam pod kožom? Zar bih mogao da poverujem, da upadnem u istu grešku: da s tim dugotrajnim procesom može da se svrši prekonoć? Stvaran vremenom, on zahteva vreme da bi bio potisnat, zamenjen zaista apsolutnim paganstvom, kao dubljom, istinitijom čovečnošću.

Ali rekao sam; da se možda nalazimo na pragu, na samome početku tog dugog procesa, koji je tako neizvestan, ali nužan. I čini mi se da je ovaj povratak primitivnim dušama, izgubljenoj svesti, koja je ipak delo ove civilizacije, uvod u uspostavljanje potpunog paganstva u nama i da, jasno, predstavlja posrednu ali razornu *kritiku* i te civilizacije i te njene svesti. Kako da ne osetimo da ovaj povratak *zaboravljenim koji su zaboravili* izražava negaciju sveta koji pokušava da pamti i zapamti sebe, zapravo svoju izmišljenu, lažnu sliku koja na sve načine treba da prikrije svu onu njegovu pustošnost koju je osetio još Tolstoj, i od čije najezdde ga je obuzimao užas? Radi se o imperativu da se raskine sa logikom jednog smisla koji ne može i ne sme više da bude naš smisao. *Ne samo da se drukčije piše, nego da se drukčije živi. I umire, najzad.*

Ako danas postoji anti-roman, o kome se toliko govorи, ako on ima ikavog smisla, onda je najveći njegov smisao upravo u tome što je on jedan *antismisao dosadašnjeg* iskustva, sto je *anti* svakog smisla koji nije naš, ali u kome se još koprcamo, kao pauk u sopstvenoj mreži, što je protivan smislu kome je već klasični roman makar spontano, u čisto poetskoj vokaciji, nekim svojim elementima pokušavao da se usprotivi, ali kojeg je glorifikovao makar i kroz negaciju, i što je, samim tim, protivan svim *sredstvima* klasičnog romana koja su nužno služila toj glorifikaciji.

Čak i Fokner, koji nije više najuža aktuelnost savremene literature, nego njena klasika, ne može da nas zavara sociološkim komponentama svog metoda, koje su komponente tradicionalnog romana, a još manje smušenim izjavama u prilog spasavanju ovog sveta kakav jeste, i u čije ime danas putuje kao njegov „duhovni ambasador“. U romanu *Zvuk i bes* osnovna snaga nije u pokušaju sociološke vivisekcije jednoga društva (aristokratije američkog juga), nego se ostvaruje u analizi, šta više u čistoj, rekao bih gotovo *naturalističkoj simulaciji* Bendžijevog ludila, tog stravičnog mucanja i grcanja nekoga ko, zaboravljen, i sam zaboravlja, i

zrači kao svetlost strašne zvezde. Fokner je još aktuelan za nas po toj simulaciji, po njenim dubljim unutrašnjim motivima i značenjima, a ne po sociologiji zakasnelog Strindberga.

Ne igrajmo se žmurke! Čujem ponovo staru primedbu: da je istorija kontinuitet iz kojeg se ne može; da u njoj počivaju, i sačinjavaju je, neumoljivi zakoni. Ja to i ne poričem. Ali, zar ovaj kontinuitet ne ide u pravcu već naznačene potrebe da se bude drukčije nego što se jeste, još uvek, i nego što se bilo, i zar dosadašnja naša istorija, o kojoj Marks govori kao o praistoriji, ne rađa u sebi, i ne nosi sobom sve što će da joj se suprotstavi, što će da je negira?

Verujem, uprkos svemu, u *novi život*, u njegove mogućnosti, i baš zbog toga još uvek ne mogu da se pomirim sa tim da se - kao što je Isidora Sekulić jednom pisala - *u tradicijama jednakovrti točak*, i kao što je u to naknadno pokušao da me ubedi jedan naš kritičar, „inače iz redova modernih”. (Kome ovakav stav i dozvoljava, uprkos toga što važi za „modernog”, da nas ubeđuje kako danas roman savršeno može da se piše na način jednog Flobera, iako je, naravno, „pravo čudo” što se tako ne piše; karte su kod nas zaista strahovito pobrkane, uzgred nek je rečeno!) Kada sam, pre skoro deset godina, kritikovao ovaj članak Isidore Sekulić, kritikovao sam ga u ime instinktivne pobune protiv svakog tvrdjenja da već jeste sve što je bilo, i što će biti; kritikovao sam ga u ime uverenja, ili u *ime strasti*, da tako nije, i da tako *ne sme da bude*. Da li je to *zakon*, da ostajemo stalno na onome što smo već bili? Ne verujem: to je samo bergsonizam. Ali ako je i zakon, je li to dovoljan razlog da se pomirimo s njim? Literatura je radije *protiv ovog zakona*, pa makar to značilo i ići glavom kroz zid, nego sa njim i *pod njim*. Bezumnost? Iluzionizam? Literatura počinje tek tamo gde je spremnost za glavom kroz zid, a njena najviša realnost oduvek duguje sebe ovom iluzionizmu. Nju nikad nisu pisali, nju ne pišu oni koji su razumni, „zakoniti”, oprezni, trezni, mudri. Nju pišu neoprezni. Ima ih, i u današnjem svetu, i ja u njih gledam dok ipišem ove redove, koji više vole da budu razbijeni i pocepani *ljudi posle divnog brodoloma*, posle nezamenljive bure, nego čitavi i „razumni”, u tišini, polovično živi koji nikada zapravo nisu ni živeli. Ne Kreont, dakle, nego Antigona! Ne *večno proleće*, nego novo proleće, kojeg nema i koje se rađa, rodiće se iz mraka svakog dosadašnjeg proleća-neproleća.

Gde je tu Tolstoj? Gde njegovo osećanje za „dah Beskrajnog”, za ono opet pronađeno nebo Andreja Bolkonskog? Može li jedan ukleti i prokleti Bendži, Moloa, ili Marfi, u sopstvenom nemogućem Austerlicu, da užikne u povraćenom ushićenju: „Kako to da ranije nisam ni primetio ovo visoko nebo? Kako sam srećan što sam ga najzad spazio!” Tolstoju je ostalo to nebo nad čovekom, nebo u čoveku, još ipak ta vera u njega, jer „sve drugo je praznina, sve drugo je varka, sem njega”. Ako je već za njega sve drugo bilo varka, ta *praznina* što otvara crna svoja usta, oni koji su odavno izgubili nebo jednoga Tolstoja, šta mogu da vide sem te praznine koja se ne kreće, koja se ne seća, koja ne zna i ne može da zna za tolstojevsku istoriju?

Zaista: gde je onda Tolstoj?

Ili Tolstoja danas, u sadašnjoj literaturi, jedino treba tražiti u onim elementima njegove psihologije koji su naveli Turgenjeva da negoduje: „Nema *pravog razvoja*. Večita oklevanja, kolebanje osećanja”? Ili je on zaista najaktuelniji kroz sumnju u literaturu, koja je došla do najdrastičnijeg izraza u već citiranoj knjizi *Šta je umetnost?*, ali koja ga nikada nije napuštala, koja ga je lomila čak i dok je pisao *Rat i mir*, a pogotovo *Anu Karenjinu*, koju je, još u nastajanju, s neskrivenom mrzvoljom nazivao *dosadna Ana Karenjina*?

U svom *padu* iz epike u čutanje, u toj sumnji u literaturu, u tom sve grozničavije traženom, ali nikada nađenom integralu konačnog smisla (nije li sam priznao da je mnoge ličnosti iz *Rata i mira* „žrtvovao“ opštoj slici istorije, što znači: tom *smislu*) On je neodložno išao ka mitskom, ka opštem, koje zanemaruje razlike što nam pokazuje istorija i ignoriše ih kao sitničave pojedinosti. Molijerovom pozorištu je zamerao, iako je verovao da ono „zbližava ljudе“, sav taj „sitničarski realizam“ koji dolazi do punog izraza tek „kada ga uporedimo sa drevnim uzorima kao što je uzvišena *Povest o Josifu*“. Za njegov bes, iz pamfleta *Šta je umetnost*, „savremena dela pokvarena su realizmom, koji bi mogao mnogo pravičnije da se nazove provincijalizmom u umetnosti“.

Ako se bojao *Devete*, ako je jednog Manea proglašio dekadentom (Tolstoj iz Rusije nije izašao od 1860), evo kako se ovim predviđenim i dozivanjem iskonskog, mitskog, neosporno javlja kao slutnja ove savremenosti, duboko prožete mitom. To je poziv na koncentraciju, a koncentracija ne vuče u homerovsku epiku, u šarolikost istorije, u bezbrojna osvetljavanja i zamračenja, nego u ono što je zajedničko, u alegoriju i simbol, u sintetičku sliku i prasliku svih zbivanja, u njihovu dubinu, u sve dublje poniranje nadole. Ne dakle, u *Rat i mir*, nego u stravični prikaz *smrti mužika Pahomija*, brz, sintetički udarac, sa prizvukom večnog.

Ova koncentracija (sa istorijske erike na univerzalni mit) nužno znači i lišavanje od mnogih *atributa* epskog, i fabule uopšte, pre svega lišavanje od tehnike „karaktera“. Literatura, u svom udaljavanju od tradicionalnog romana, od Tolstojeve erike, sve bezobzirnije zanemaruje karakter i zamenjuje ga tehnikom simbola, simboličnih, metaforičkih ličnosti.

Tvorac *Zamka i Procesa*, koji je još uvek u samoj osnovi, u psihologiji današnje literature, apsolutni je primer ovog otstupanja od tehnike karaktera. Ko bi mogao da tvrdi za njegovog mitskog Jozefa K., čija je sudsinska putanja bila usmerena neumitnom hodu ka smrti, onoj za koju će on sam, već s nožem u mesu, u ropcu da kaže: „Kao pas“ - ko bi mogao da tvrdi da je on neki „karakter“ što može da se svrsta među slavne karaktere klasičnog romana? Posao koji obavlja ovaj otuđeni čovok je posao umiranja. Zanat koji je zaboravio sve pojedinačno, kao što nas zanat smrti izjednačuje, vraća nečem opštem. Isto je i sa junakom iz *Metamorfoze*, bednikom čiju smrt, mukotrpnu i dugu, svi dočekuju s neskrivenim olakšanjem. Isto je sa Bcketovim junacima, koji su *Ijudi uopšte*, Ijudi osuđeni na patnju, u težnji ka razrešenju; isto je sa Džojsovim Mr Bloomom, u njegovom lagrenom, dugom, ali nezaustavljivom pretvaranju u ništa.

Otuđenost savremenog čoveka, u njemu samome i u „njegovom“ svetu, što znači u istoriji koju on više neće, koju ne može više da primi kao svoju, jer ne nalazi svoje ljudsko mesto u njoj, neljudskoj i antiljudskoj, ta otuđenost kao da neće da zna ni za šta drugo nego samo za sebe, općinjena sobom. Ona ne priznaje razlike, jadne i smešne naše razlike; ona ih briše, nema za njih ni sluha ni strpljenja. Jedina istorija koju ona zna, to je njena istorija. Nemoćne, nezavršene naše priče gube se i raspadaju u njoj, a sa njima i sva trošna, istrošena, izmrvljena izuzetnost naših ličnosti. U stravičnoj fabrici ovog sveta, Kafkinog sveta, koja uništava svaku priču, kao nemoguće izuzetnu melodiju, i pretvara je u opšti svoj, podivljali huk, uvek isti, *ličnost više nije ličnost*. Gde je danas Nataša Rostova, gde Nastasja Filipovna? Ali gde su lanjski snegovi? Ko može još da razabere u ovom svetu svoju ličnost, da opštoj sudsini prkosno suprotstavi svoju priču?

Evo kako se lica više ne raspoznuju u mraku, evo kako se u svemoćnoj fabrici jada gube naši glasovi. Kafka, koji je sam, koji je prethodnica, rastanak sa knezom Dolgorukovim, koji je prvi, još uvek zna za istoriju, ali ta istorija je istorija umiranja. Što se više udaljujemo od njega, sve više se gubi makar i takvo, crno osećanje istorijskog, i pokreta, kakvo je mogao još da čuje i kaže pisac *Zamka*; metamorfoze su već izvršene. Kod Džojsa nema više priče: njegova Odiseja može da se dokuči samo ogromnim radom dedukcije, radom koji je nauka, a ne literatura. Neposredna realnost *Ulisa* je anti-Odiseja; Mr Bloom neće se vratiti nikuda, neće stići nigde: pretvoriće se, rastvoriće se u bezobliče koje ne prašta nijednom liku. (Nije li *Ulis*, uostalom, genijalni dokaz da su naše veze sa epskim nemoguće, da se svaki napor u tom pravcu pretvara u apstrakciju kakva samo može da se zamisli, i da zbog toga to epsko, makar isključivo u kompoziciji, kad već ne može da bude u samoj masi romana, postaje svoja samironija, svoja groteskna karikatura?)

Umiranje epskog je i smrt junaka. Junak bez priče ne postoji, kao što ne postoji ni priča bez junaka; priča ga omogućava, daje mu prilike da se ostvaruje i da nju, tim svojim ostvarivanjem, svojim rastom, održava u kontinuitetu, da joj pomogne u napredovanju. *Svaka priča je tolstojevski herojska*.

Svaki zahtev da literatura bez fabule ostvari junaka je besmislen, jer je nerealan. Jer je nerealna kritika Džojsa: što njegov Mr Bloom nije junak čak ni kao Nehljudov, a kamoli Nikolaj Rostov, Bolkonski, da i ne spominjemo junake iz Dikensa ili Balzaka. Možemo za nekog *određenog* čoveka reći da liči, naprimjer, na pomenutog već Bolkonskog, ili Ljevina iz *Ane Karenjine*, ali ne možemo ni za koga određenog reći da posebno liči na Mr Bloomu, ili na Jozefa K.: *savki* od nas je kao Mr Bloom i kao Jozef K. Rođeni u svetu koji ne zna za razlike, koji ima oči samo za sličnosti, u jednoj istoriji koja sve poistovećuje, i sve sudbine svodi na jednu istu sudbinu čoveka lišenog sopstvene sudbine, ovi junaci zapravo i nisu junaci, već samo simboli, skoro lišeni svog daha.

Ali kuda nas vodi ovaj put? I kako će sve to da se završi? Nije li smisao života ipak u onoj universalnosti, u onoj sličnosti koja se ispoljava *kroz razlike*, kroz pojedinačno i izuzetno, jedinstveno i neponovljivo, nije li u tome tajna njegovog najvećeg opravdanja, uprkos svoj količini neotklonljivog zla? Zar ovo strahovito poistovećivanje, ovo nesumnjivo svodenje svih razlika na uvek isti otkucaj unezverenog srca što još ne prestaje da kuca, zar to nije dokaz padanja ovog sveta koji se, kao u nekakvoj srednjevekovnoj viziji pakla, između jednog Atlantskog i drugog Varšavskog pakta, sve više pretvara u ogromni koncentracioni logor u kome su, kao u svakom logoru, sva lica ista? (Dante je veliki izuzetak: spuštajući se kroz krugove pakla, jedini je mogao da raspoznaće lica i glasove.)

U opštoj simbolizaciji čoveka i njegove sudbine, u sve većoj metaforičnosti i kretanju ka alegoriji, ne vidim delo slobodne volje. Jer, ako simbol *skraćuje* neizbežno odstojanje od kreativnog podsticaja, od osnovnog motiva dela do samog izraza (pošto se ne upušta u zamršeni, često zavodnički svet karaktera, dakle onog pojedinačnog kroz koje je Tolstoj pokušavao da izradi ideju, razlog dela), ako *opšte* ne tražimo kroz pojedinačno, uvek zaobilazno, nego kroz samo to opšte, kroz njegov neposredni izraz – ne plaćamo li mi, nećemo li platiti tu prednost nad klasičnom literaturom suviše velikom cenom: gubitkom vaskolikog i basnoslovnog, životnog i životvornog strujanja i treperenja, plakanja, zvučanja koji su najpuniji i najzanosniji baš kroz pojedinačno?

Tolstoj nas diže do svojih junaka, kroz njih mi prerastamo sebe, transformišemo se u neki viši, još nedosegnuti svoj oblik (kao onaj Vinaverov učitelj u knjizi *Ratni drugovi*), a savremena literatura, koja je izraz uništenja ovih junaka, njihovog odsustva i srušenja na simbol, vraća nas nama samima, još dublje nas spušta na ono dno gde mi nismo mi, možda ni imenom, nego samo izraz nečega što prevazilazi naše moći i volju. Možemo li kroz ovu literaturu, koja nas ne vodi *našem* postojanju, da - postojimo? I kako? Da li će Tolstojev strah, iz epohe *Rata i mira*, strah da je zakon možda jači od čoveka, da je saglasje između njega i slobodne volje nemoguće - da li će on opet doći po svoje? Najzad, čemu ta identifikacija sa svetom, zar ona nije istovremeno i naše samouništenje?

Tomas Man, čiji je put takođe put ka mitskom, uopštavajućem kroz napuštanje epskog (što znači put iz klasične u modernu literaturu), već je s jezom izgovorio ovo pitanje. U Adrijanu Leverkinu, ne više junaku nego simbolu *Doktora Faustusa*, u muzici njegovog života, on je naslutio užas i opasnosti faustovskog paktiranja sa đavolom svetskog zla, mračnih svetskih sila, ovog identifikovanja pesnika sa svetom koji izražava, prestvara i stvara. Ako se literatura, ako se umetnost, koji polaze od sveta i vraćaju se njemu, koji *izvan sveta ne mogu da postoje*, što znači i izvan svekolikog njegovog zla, afirmiraju i kao svojevrsni, bez obzira koliko transponovani, sublimisani izraz tog zla, čemu onda to? Paklena larma, mucanje i krikovi dodekafonske muzike, koja izražava brujanje, krikove, glasove sveta na ivici svoga samouništenja, da li oni imaju neko svoje ljudsko, moralno opravdanje?

Tolstojev strah od *Devete* izgleda naivan prema jezi i ceptenu koje je Man doživljavao obuzet dodekafonijom, kao što i sav mrak jednoga Betovena izgleda kao okrepljujuća svetlost prema neizmernim ponorima Arnolda Šenberga. Ali, možemo li natrag, u nebo Andreja Bolkonskog?

Jeste ono što jeste. Svet protiv čoveka, ali i logika umetnosti, literature koja je uvek ljudska, koja je *nesposobna* da se identificuje, kao u Manovoj zebnji pred Leverkinovim delom, sa svetom nužnosti, nego, izražavajući taj svet, nužno izražava i svoje protivljenje, svoj ljudski bes, očajanje. Da nije tog nemirenja, zar bi literatura postojala? Pomirena sa svetom, identifikovana s njime, ona bi u njemu nestala, iščezla. Apsolutna identifikacija je stravični san: ona je nemoguća.

Istorija se nije završila; istorija neće da se završi. Savremena literatura je samo trenutak u putovanju ovog sveta u svet što neće znati ni za kakav rat i ni za kakav mir, i koji, zato, neće više ni da se pita: Gde je Tolstoj?

Napomena

Esej je objavljen prvi put u časopisu IZRAZ, Sarajevo, godina III, broj 7-8, juli-avgust 1959, str. 4-19. Za njega je 1962. Radomir Konstantinović dobio godišnju nagradu časopisa „Izraz”.

Radomir KONSTANTINOVIC O SUSRETU DOSTOJEVSKOG I NJEKRASOVA

U novembarskom broju titogradske revije *Ovdje* pojavio se, kao da je zalutao s neke druge planete, odlomak Dostojevskog, iz *Dnevnika pisca*, za 1877. u kome on opisuje svoj susret sa Njekrasovim: Njekrasov, koji je pročitao njegove *Bedne ljudе*, došao mu je u četiri sata izjutra, da ga probudi, i da mu iskaže svoje oduševljenje. Sutradan, otišao je Dostojevski, još mladić, Bjelinskom, pred kojim je, inače, osećao veliki strah, i tu je doživeo nešto slično.

Nema, verujem, čitaoca koga ovi reci Dostojevskog nisu uzbudili, sve i ako krišom ne sanja da ga neko, zbog njegovih hartija, oduševljen, probudi u ranu zoru. Za mene, taj odlomak iz Dostojevskovog *Dnevnika* jeste u stvari odlomak iz *suštastvenog* Dostojevskog, iz onoga koji će lutati podzemljem, ali uvek sa vizijama nekakve idealne, i oduševljavajuće, ljubavi. *Oduševljenje*, u vrhunskim prekretničkim trenucima, kada duše izlaze iz svojih skrovišta, i kada zbacuju maske, kao poente nekakvim nezadrživim elanom prostodušne, idealno-detinjske zračne lepote - to je ono što je tražilo svoj izraz kroz Dostojevskog, ono što se rađalo u mraku i sivilu pustog trajanja, u poniženosti ali što kao da je i tražilo taj mrak i tu poniženost da bi antitetički, odande moglo da blesne. Do je nekakvo vrhovno dobro koje se suprotstavlja zlu, ali tako što ga podrazumeva, dijalektika apsolutne svetlosti ili apsolutne ljubavi, koja će se objaviti u vrhunskim ekstatičkim trenucima, oduševljeno, kao nekakva provala, kao bleskovi munje. Vrlo je lako ovo protumačiti religijskom mistikom koja doziva ove "velike" trenutke ekstaze, kao nekakve trenutke praznične satisfakcije. I, nesumnjivo, teško je ne naslutiti stvarni mrak, na granici potpune obezljudenosti, u kome se ova mistička vera u ljubav, koja će ekstatički da blesne, usred tame, bila rađala.

Pa ipak, sve Je to u ljudskom, rekao bih u konkretno-ljudskom. Posle ovih stranica iz Dostojevskovog *Dnevnika* ne možemo to zaboraviti. Ne možemo smetnuti s uma da Je neko, ko se uz to zove Njekrasov, imao neodoljivu potrebu da u četiri sata izjutra pohita nepoznatom mladiću, koji spava, da bi mu rekao svoje oduševljenje. Do nam sada liči na san. Do nam sada liči na najfantastičniji film, na scenu koja se ne zaboravlja. Vidite li dobro tog čoveka koji, u ranu zoru, trči polumračnim ulicama, u susret nepoznatom čoveku, s kojim želi da podeli svoje oduševljenje? Kuda on to hrli, taj čovek, ako ne u susret *drugome*, nošen snagom svog oduševljenja? Šta Je ono što nas uzbuduje u tom prizoru Njekrasova u zori, na putu njegovoga sretanja sa Dostojevskim, ako ne upravo to *oduševljenje* koje razara svaki obzir, svako ustezanje ali koje - što je značajnije i sudbonosnije - prožima verom u drugoga, potrebom za njime, Oduševljenje Njekrasova, to je ekstaza: zanos za sjedinjavanjem, zanos koji ne zna za pregrade između ličnosti, zanos koji veruje u nešto sveobjedinjavalačko, zajedničko, u nešto *suštastveno* što prebiva svuda i u svemu. Drugi (za Njekrasova Dostojevski) nije nepoznat drugačije no samo prividno« on pripada istoj suštini, onome *zajedničkom*, koje se otkriva oduševljenjem i koje i upućuje na oduševljenje, produbljavajući ga. Postoji tu, u oduševljenju, dakle nešto *opšte*, objedinjavajuće, neki značaj, nešto nadlično u svemu ličnom, nešto što nas osposobljava da prepoznamo sebe u drugome: kada Njekrasov hrli Dostojevskom, to je - ako se

tako apstraktno (a svakako mutavo) sme reći - ono strogog lično, pojedinačno, koje, poneto oduševljenjem, hrli iz svoje usamljenosti ka ovoj naslućenoj celini, ka *celosnosti*. To je negacija usamljeno-pojedinačnog ili preobražaj togu usamljeno-pojedinačnog u suštastveno-opšte. To je k patetični trenutak materijalno-žive, u neporečnu materiju otelotvorene transcendencije pojedinačno-usamljenog u opšte, ili *prepoznavanje* suštastvenog u nesuštastvenom: Njekrasov, u ovome veličanstvenom prizoru oduševljenja, nije samo onaj koji nešto osvaja, nego je i onaj koji - ovako grozničavo se žureći - od nečega beži, a to nešto od čega on beži, oduševljen, to je prividnost usamljeno-pojedinačnog, onoga što je gluvo, neprobuđeno, ne-duhovno, ali čijoj tiraniji samo neprestano izloženi. To je bekstvo od neobasjanog ka obasjanom, ako ima tu nekoga "interesa", onda je to u suštini "interes" za ovu obasjanost, koja sve obuzima, u sve prodire i sve povezuje, kao u romanima Dostojevskog: Njekrasov, u ovim časovima, - i to je ono što hoću da kažem, - nije niko drugi nego jedan od junaka iz Dostojevskog, onaj koji je omađijan, ponet, svojim zanosom, i koji je prekomeren u toj zanetosti: ne postoje mere, ne postoje spoljni razlozi, ne postoji takozvani "svet" svakodnevnosti: četiri časa izjutra, to je podatak suštastveni. Žuriti, oduševljen, drugome, da bi ovaj bio probuđen (čovek koji spava: čovek utonuo potpuno u svoju samoću), to je buditi se sam, sanjati svoje apsolutno probuđenje. Napisati pismo, recimo u podne - to je nešto sasvim drugo, ali ne samo prividno, nego i formalno: to nije iz Dostojevskog. To se ne okreće, poneto zanosom, protiv svakodnevne stvarnosti koja, međutim, nije ništa drugo nego stvarnost privida, stvarnost u kojoj mi prividno, rutinski, konvencionalno, jesmo. Najviši trenuci patetične ozarenosti, kod Dostojevskog, jesu anti-konvencionalni, probaj kroz konvencionalnost, koja je rutina, inercija: oni su protivurečni svakodnevnom, koje je bez zanosa, koja je Čak nevidljivo a uporno (bez krika: nepatetično) poricanje zanosa, neprestanim zadržavanjem u usamljenosti. Njekrasov koji piše pismo Dostojevskom, zakazujući mu sastanak, to nije Njekrasov, i to nije Dostojevski: to je sve drugo, samo ne oduševljenje, koje je *provala bezmernosti u svet mera*, provala stihijnog suštastva u svet usamljeno-pojedinačnog kao u sami svet mere.

To nešto bezmerno i prekomerno, i u svojoj bezmernosti nezadrživo, to je nešto *neumitno*: Njekrasov, na putu ka Dostojevskom, u četiri sata izjutra, to je neumitnost, a ono što uzbuduje ovde, to je upravo ta neumitnost koja, nezadrživo stihijno, progovara - to je sama *istorija*. Možemo li da zamislimo pregovaranje istorije drugačije nego kao ovo progovaranje neumitnosti? Možemo li da je zamislimo drugačije nego kao oslobođenje od stvarnosti privida, u čijem svetu Dostojevski ostaje bez svojih junaka, nekakav Dostojevski kome na vrata nikada njegov junak neće zakucati? Istorije, to je junak koji traži svog pisca? progovaranje njen, - njeni suštastveni časovi, - to trenuci u kojima se junak vratio svome piscu, u najbukvalnijem smislu te reči. Njekrasov, oduševljen knjigom *Bedni ljudi*, i koji hrli da zagrli njenog pisca, da kao vetar provali njegova vrata, to ljubav pobunjena protiv bede, genije bratstva i pravičnosti probuđen protiv uniženja: *vidovnjak* astrolog zagledan u zvezde neba Istorije, nije li on mogao iz ovoga da "procita" neumitnost Oktobra 1917? Dostojevskov susret sa Bjelinskim, do koga će doći već sutradan ujutro, sve to, na neki način, dovrhunjuje, egzistencijalno-simbolički. Do toga je moralo doći, po jednoj dubljoj logici - po logici i zakonu istorije: sve drugo, kasnije, i kada se ispoljava nedvosmisleno protivurečno ovim susretima, samo je variranje na osnovnu temu, variranje koje podrazumeva prate protivurečje onako

kako podrazumeva kontrapunkt. I gubljenja, lutanja, i svakojaka "zastranjivanja", svi mogući nesporazumi (pa i oni Njekrasova i Dostojevskog), samo su elementi ovih varijacija čija osnovna tema ostaje neumitnost ovoga susreta, ovoga *samosaznavanja suštinskog*.

Možda literatura, u najpovlašćenijim svojim trenucima, - u onima, dakle, kroz koje se otkriva njena bit, - i nije drugo nego traženje ovoga sudbonosnog samosaznanja, neka vrsta ovog progledavanja suštinskog kao istorijski neumitnog? Možda pisac bez junaka, onaj kome njegov junak još nije zakucao na vrata, u četiri sata izjutra, i koji izgleda, sve više, tako bezizgledno usamljeni tvorac suvišnih apstrakcija, majstor fikcija koga proždire, pretvarajući ga u fikciju, njegovo sopstveno majstorstvo - možda taj *današnji* pisac takođe je te samo jedan privid: možda će, koliko sutra, u četiri sata izjutra, da mu njegov junak zakucu na vrata, a *muzika* ovoga kucanja biće muzika nezadržive istorije?

Napomena

Emitovano 15. XI 1974. na Trećem programu Radio Beograda u emisiji "Radomir Konstantinović prelistava časopise".

PAVLE UGRINOV МОЈ ПРИЈАТЕЉ, RADOMIR KONSTANTINOVIĆ*

— *Neobjavljeni dnevnik Pavla Ugrinova*¹

Da se pamti: Radomir Konstantinović i Pavle Ugrinov

CRNO (Beograd, maj 1956)

Bilo je veče; išao sam sam. Prelazeći Trg od Narodnog pozorišta ka Spomeniku, ugledao sam Stevu Raičkovića koji mi je dolazio ususret, u društvu sa još jednim mladim čovekom, iste visine.

Stojan Ćelić je upravo u Kolektivu izlagao svoje crteže inspirisane Stevinim i mojim pesmama (Bačka zapevka), i nije bilo isključeno da je Steva baš odande dolazio. Zaustavili smo se da se pozdravimo, upravo ispod samog spomenika. "Ovo je Rade Konstantinović", predstavio mi je Steva mladog umetnika sa kojim je bio u društvu. Izduženo, bledo, veoma mršavo lice, ali ne svetačko, već puno nemira i živih upaljenih očiju.

A možda se to dogodilo još ranije: prilikom onog magnovenog susreta kod Dušana Matića. Tačno rečeno: u pred soblju Matićevog stana. Ne poznajući se do toga trenutka, osmotrili smo jedan drugoga u prolazu, pokraj otvorenih vrata stana. On je upravo izašao iz Matićeve sobe, sa hrpom štampanih šifova u ruci (verovatno "Književnih novina"), a ja tek stigao na razgovor sa Matićem (o Godou). Ipak u tom brzom mimohodu, u tom polumračnom pred soblju, stigao sam da uočim obriz njegovog lika, da zapazim njegov prav i stanjen nos, i njegove malo spuštene obrve, kao što je i on, verujem, stigao da u letu osmotri mene; bilo je to neizbežno... Ali ono što mi je istoga časa i posebno zapalo za oko – a verujem i njemu takođe – bila je njegova crna niki-majica, koja je ostavljala isti utisak i isto značila tih godine što i moj crni somotski sako. Zato što je to već bio izvestan znak raspoznavanja, znak različitosti, znak samosvojnosti.

* * *

RADETOK EKSPERIMENT (Beograd, septembar 1958)

Zamoren valjda od kucanja i prekučavanja mnogobrojnih stranica svoga novog romana tokom čitavog prepodneva, u stvari nesposoban da popodne ponovo sedne za pisaču mašinu i nastavi da kuca, Rade (Konstantinović) me je upitao da li bih mogao iz Radio-stanice doneti jedan – magnetofon! Imao je želju da neke

1 Pavle Ugrinov (pravo ime Vasilije Popović) jedan je od najznačajnijih priovedača u srpskoj književnosti druge polovine XX veka. Rođen je 1926. u Molu (Bačka), a preminuo je 2007. u Beogradu. Napisao je 21 knjigu, među kojima posebno treba izdvojiti romane *Fascinacije* (1976), *Carstvo zemaljsko* (1982), *Tople pedesete* (1990), i prozna dela *Senzacije* (1970) i *Rečnik elemenata* (1972). Bio je vrlo aktivan na kulturnoj sceni, kao član Glavnog odbora Sterijinog pozorja, član Saveta JDP-a, član Saveta Muzeja savremene umetnosti u Beogradu, član Saveta BITEF-a i brojnih drugih kulturnih ustanova i manifestacija. Od maja 1991. bio je redovni član SANU. Za roman *Zadat život* (1979) dobio je NIN-ovu nagradu.

scene koje su mu se motale po glavi izdiktira neposredno u mikrofon i na taj način pokuša da „napiše” radio-dramu. No posrednije bila samo popodnevna odvratnost prema pisaćoj mašini, već i sumnja da bi kucajući mogao sustići sve one misli i reči, čitav onajtempo dijaloga koji se bude nametnuo u usmenom iskazu. A u isto vreme bi bile snimljene i sve one intonacije i naglasci koje sadrži usmeni iskaz, tako važni za kasnije razumevanje psiholoških nijansi pojedinih replika.

DEVOJAČKA SOBA U DOBRAČINOJ (Beograd, novembar 1958)

Rade je stanovao u Dobračinoj, u jednoj povećoj modernoj zgradi podignutoj pred rat, ali sa čudnim malim liftom i polumračnim i hlednim stepeništem. U trosobnom komfornom stanu na trećem spratu, u stanu svojih roditelja, ugnezdio se u devojačkoj sobi, u koju se ulazio kroz kuhinju.

I mada jedna od onih većih devojačkih soba, sa prozorom prema dvorištu, i čak malim posebnim toaletom, izgledala je na prvi pogled neudobna, u svakom slučaju zasenčena, pa stoga i nekako tesna i teskobna. A onda svakad i dobro zadimljena, od bezbrojnih cigareta koje je Rade bez uzdržavanja pušio za čitavo vreme svoga prepodnevnog rada. Čak i za sunčanih dana u njoj je gorela sijalica iznad stola sa pisaćom mašinom. Uza zid se nalazio ležaj, sa presavijenim jastukom i zgužvanom posteljinom, mnogo knjiga oko njega i pepeljarom punom pikavaca na noćnom ormanu.

Upravo je radio na *Ahasveru*, novom romanu, o kome mi je već pričao; hartija je uvek bila uvučena u mašinu i ispisana skoro do kraja. U toj sobi se zapravo jedino i mogao smišljati i smisliti *Ahasver*, u toj prostoriji koja je, po atmosferi, neodoljivo podsećala na onu hotelsku sobu u kojoj sedi sam *Ahasver*, pod spuštenom sijalicom, u snopu svetla, usamljen, gorak, bespomoćan. Jer samo se u jednoj takvoj sobi, u jednoj tako sumračnoj devojačkoj sobici, u izdvojenosti, u usamljenosti, u dimu cigarete, i u beskonačnoj slobodi, mogla, valjda, doživeti sva jeza i sumornost kazne koju trpi *Ahasver*, taj prokletnik i očajnik, osuđen na večni život, koji u nama uvek nanovo progovara, u jednoj takvoj sobi, naspram pisaće maštine, belog lista u njoj i pepeljarom punom opušaka.

Nakon nekoliko susreta u „Književnim novinama” i poseta u Dobračinoj, sve češće smo se sastajali, i to uglavnom uveče, u Ulici 29. novembra, na osmom spratu, u garsonijeri Kaće Samardžić, njegove saputnice i saradnice. I ovo je takođe bila jedna predratna (moderna) zgrada, sa isto tako starim liftom, koji ne samo što je škripao, zujao i brundao, uzbunjujući čitavu kuću, nego se toliko tresao i drmusao, da нико nije mogao biti siguran hoće li živ stići do svoga sprata, a osmi se u takvim okolnostima činio visoko pod nebom.

Kaćina garsonijera je bila prostrana, sa velikim prozorom i terasom prema dvorištu, ali toliko zakrčena nameštajem i knjigama, da bi začas postala tesna kada bi stigli gosti, koji su često bili primorani da sednu na krevet (u niši), kako bi svi smestili oko stola. Ali prethodno se sa tog stola (jedinog) morale biti sklonjene knjige, rečnici, pisaća mašina i sve ono što je služilo njenom mukotrpnom radu na prevođenju Bektovog romana *Moloa*.

RADIO DRAMA SAOBRAĆAJNA NESREĆA (Beograd, novembar 1958)

Pošto sam od svoga prijatelja Marijana Radočića, ton-majstora u Radiju, na jedvite jade iskamčio magnetofon, otpočeo je Radetov eksperiment. Obično bi se opružio

na onom kauču u niši i, sa rukama pod glavom i sklopljenih kapaka, izgovarao dijaloge, dok bih ja sedeо za aparatom i – prema dogovorenim znacima – uključivao ga i isključivao.

Uprkos razumljivoj početnoj neizvesnosti i nesigurnosti, stvar je ubrzo "krenula", a zatim bez većih zastajanja potekla "glatko". Duboko sabran, i što je dalje odmicao, sve slabije izgovarao je u mikrofon scenu za scenom, sve sigurnije, i življe, i sve žešće kako je već drama rasla, katkad čak i ponavljaјуći već izdiktiranu scenu, zbog neke izmene ili nijanse. Pred nama se postepeno, tokom nekoliko popodneva i večeri, na namotima trake, uobičavala zamišljena deama. Po završenom poslu, čitav snimljeni "materijal" smo pažljivo preslušali. Sve nam se činilo logično, sve povezano, sve se slagalo, i sve otpre okončano. Pred sobom smo imali jedno radiofonsko delo koje je Rade nazvao – jednostavno – *Saobraćajna nesreća*.

Bilo je preostalo još samo to da se ova snimljena drama „skine“ sa trake i da Rade overi daktilografski tekst, pre no što bude ponovo snimljena, tj. konačno uobičena, u studiju, i sa odgovarajućom glumačkom podelom i potrebnim efektima.

Međutim, izvan same drame, ono što je meni posebno izgledalo dragoceno, bio je upravo taj originalan snimak Radetovog glasa koji čitavu radio-dramu govori „iz glave“. Bio je to jedan neponovljiv, svojevrstan i jedinstven radiofonski dokument, koji je trebalo na neki poseban način, iskoristiti. Činilo mi se, naime, da bi emitovanje ovog („presnog“) snimka drame – kada Radetov glas ne samo što izgovara čitav sadržaj drame već i „igra“ sve njene ličnosti – možda bilo vrednije pažnje, ili bar zanimljivije za slušaoce, u svakom slučaju senzacionalnije, nego sama ta doterana, umivena i usklađena forma izvedene radio-drame. Ali to, dabome, nije bilo moguće, upravo zbog tog „senzacionalizma“ koji je u sebi sadržao jedan takav (mada originalan) postupak. Uostalom, i zbog Radetovog protivljenja toj ideji; protivljenja koje je, zapravo, proizilazilo iz njegove težnje ka čistoj formi.

RADOMIR KONSTANTINOVIĆ: „Veliki Emanuel“ radio-drama

Druga Radetova radio-drama *Veliki Emanuel* spremana je sa većim teškoćama nego *Saobraćajna nesreća*, pored ostalog i što je misaono složenija i, samim tim, za saradnike, a pre svega glumce, napornija, pa čak i za tako iskusnog glumca kakav je Viktor Starčić (*Veliki Emanuel*). Iako puni iskustva i znanja (zanata), glumci su bili ogreziali u ustaljenom realističkom glumačkom maniru, i pomeriti ih iz toga manira predstavljalo je najmučniji problem.

RADOMIR KONSTANTINOVIĆ: *Ikarov let*, radio-drama (Beograd, mart 1962)

To je drama beznađa neprestano pothranjivana novom nadom (na svaki zvuk motocikla); istovremeno drama nade, beskonačne i neostvarljive. Nade oca i majke da će im se vratiti sin, koji je jednom otišao, na motociklu, i još se nije vratio. Svaki zvuk motora je za njih povod da se iznova ponadaju, da pomisle da se vratio i da će ući unutra na večeru koja je baš pripremljena. Na koju misle da će stići.

„IKAROV LET“: Na završetku „Nedelje jugoslovenske radio i TV drame“ (Ljubljana, 23. juna 1962)

Najveći broj nagrada pripao je izvođenju originalne radio-drame Radomira Konstantinovića *Ikarov let* (Radio-televizija Beograd). Ona je osvojila pet nagrada:

kao emisija u celini, što donosi statuetu Jugoslovenske radio-televizije, Beogradskoj radio TV stanici.

PARIZ (Beograd, 21. jul 1962)

„Već mesec dana smo u Parizu”, javlja mi se Rade, „uskoro krećemo na putovanje po Francuskoj. Danas smo otišli u Luvr, da se oprostimo od nekih sličica, a Kaća je pred ovom slikom (Paolo Cagliari dit Paul Veronese: Les noces de Cana) zavikala iz sveg glasa: „Evo ga Vasa!” Ja sam ti strelicom označio Vasu Popovića u interpretaciji Veronezovoj, a ti, klošarčino matora, uzmi lpu pa pogledaj i videćeš da se Kaća nije prevarila. Ona stalno govori o tebi i ide mi zato na nerve...”

RADOMIR KONSTANTINOVIĆ: Obična, oh, kokoška (Beograd, avgust 1965)

Radio-drame Radeta Konstantinovića su drame za – ženski glas. To su drame nesrećnih žena, nesrećnih zbog onoga što im svakodnevno nameće život, u stvari zbog najobičnijih stvari, koje ih satiru i kojih ne mogu da se oslobole; drame žena koje žive, obično, pored dosadnih muževa, koji čitaju novine i puju čaj, rešavaju novinske ukrštenice ili spavaju posle ručka i koji ni za šta nisu krivi jer ništa nikad nisu ni reskirali, ni pokušali, ni žrtvovali, zadovoljavajući se uvek mrvicama, pomirenim sa ništavnošću života. Žene, nasuprot njima, barem pokušavaju, barem u svojim vizijama, svojim halucinacijama, svojim proviđenjima ili snovima, da nešto učine, da se barem malo izdignu, da polete, da se sa nekim razračunaju, da učine makar šta, samo da ne bude stalno isto i nepromenljivo. Stalno dosadno i nepodnošljivo.

One se zanose mogućnostima, zanose nadom, one se bune, padaju, i ponovo zanose, uprkos tome što im se nikad neće ništa ostvariti, što će ostati tu gde jesu. Što se ništa neće promeniti. Tako je to u *Saobraćajnoj nesreći*, tako u Ikarovom letu, tako u *Euridici*, *Velikom Emanuelu*, tako u *Običnoj, oh, kokoški...*

***

Kao i u većini radio-drama Radomira Konstantinovića², i u *Običnoj, oh, kokoški!* po sredi je jedna domaćica, odnosno jedan bračni par, koji lagano tone u san, u popodnevnim časovima. U tom stanju sužene svesti, u stanju polusna ili lakog sna, rađa se jedan monolog, koji se projektuje kao dijalog, ili dijalog više lica, u kome se sve ono preko dana potisnuto, sada jasno izražava, i u punoj meri obelodanjuje. U *Običnoj, oh, kokoški!* domaćica, tj. ONA, suočena je sa jednim za nju nerešivim problemom – kako da zakolje kokošku, u svome kupatilu, nad lavaboom. ONA to ne može nikako da učini sama i stoga poziva Njega, muža, da joj pomogne, ali on, udubljen u čitanje novina, ostaje gluv na njene pozive, da bi ubrzo pao u san. Odustajući od svog „kravog“ zadatka, odnosno odlažući ga, i ONA lagano tone u san, ali sa tom nerešenom brigom. Dok tone, ONA svoju situaciju projektuje na neki drugi par koji joj tobož dolazi u posetu. Ono što potom otkrivamo jeste dubina međusobne laži ovoga para koji drema, laži koja postepeno prelazi u mržnju, da bi Žena na kraju Muža nazvala – čudovištem! „Čudovište!“ kaže ONA. A čudovište je zato jer je zapravo – koljač, pravi-pravcati ubica, koji je nekad, u ratu, zaklao čoveka; i to je ono što Žena zna i potiskuje; ali to je isto tako i ono zbog čega ga, nesvesna toga, poziva da joj sada zakolje jednu običnu, oh, kokošku! *Obična, oh,*

2 „Kao i u većini radio-drama Radomira Konstantinovića...“ – ova dva pasusa su deolovi recenzije Pavla Ugrinova za knjigu Radio I TV drama, Nolit, Beograd, 1987, str. 13–14.

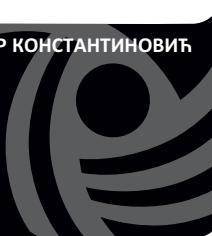
kokoška! je prividno drama jedne žene, a uistinu drama o čoveku–čudovištu, o čoveku–koljaču.

* Neobjavljeni odlomci iz memoarske knjige „Nulta egzistencija 1946–2006“ Pavla Ugrinova, koja je svedočanstvo o bogatom životu ispunjenom brojnim susretima sa velikim umetnicima i intelektualcima našeg doba i prijateljevanjem sa njima. Kroz priče o druženju sa **Radomirem Konstantinovićem**, Filipom Davidom, Mirkom Kovačem, Vaskom Popom, Stojanom Čelićem, Miladinom Životićem, Slobodanom Blagojevićem i mnogim drugima, stvara se slika epohe koja bi se mogla podvesti pod šifru **Hane Arent** - „ljudi u mračnim vremenima“. Ugrinov je bio jedan od aktera za „modernu, liberalnu, humanističku – evropsku Srbiju“. Odlomci su spojeni u celinu za potrebe ovog broja časopisa *Riječ* a na temu **Radomir Konstantinović**.(Prim. Predrag Nešović.)

Hanifa KAPIDŽIĆ–OSMANAGIĆ

BORAC PROTIV KULTURNOG AUTIZMA

Radomir Konstantinović bio je pjesnik, romansijer, esejist. Vremenom se njegovo osjećanje poetičnosti nastanilo u njegove romane, a romane je sa svoje strane prožeo i obuhvatio eseji: po tome je ovaj izuzetni stvaralač u mnogome reprezentativan za evoluciju modernih pisaca 20. vijeka, a njegovo književno tkivo za evoluciju žanrova. Pa ipak, sve to je Radomir Konstantinović predstavljao na samo svoj, originalan način, izuzetan na planu kako srpske, tako i južnoslovenskih književnosti, kao i na fonu evropskog stvaralaštva. Kosmopolit i universalist, rani kritičar srpskog nacionalizma i „duha palanke“, Radomir Konstantinović svojim profilom pisca, svojim opredjeljenjima angažovanog intelektualca, potiskivan ustranu u domaji posljednjih petnaestak godina, spasava čast „jedne druge Srbije“.

Rani romansijer bio je privučen eksperimentalnim vidovima romana, promotor modernog izraza; kritičar i teoretičar književnosti borio se protiv zadate estetike socijalističkog realizma nakon Drugog svjetskog rata, za slobodu stvaralaštva i otvorenost, raskriljenost estetičkih polazišta. Interesovanja ovog pisca filozofa šire se na antropološke vizije, kakva je znamenita i uticajna *Filozofija palanke*. Kritičar posebnog tipa napraviće ni s čim uporediv zahvat u *Biće i jezik* (u iskustvu pesnika srpske kulture dvadesetog veka: dodajmo: i nekih drugih), objavljuvan u osam obuhvatnih knjiga, sa više od stotinu eseja o modernim pjesnicima, od Laze Kostića do Oskara Davića.

Stvaralački postupak takvog Konstantinovićevog eseja je poniranje preko manifestne sadržine u latentni sadržaj izabrane poetske svijesti, uranjanje u međuovisnost između bića i jezika pjesnika. Na početku je na djelu kritičarska intuicija, koja u dubinskom zahvatu samjerava dvije psihe, dva bića, dva jezika: kritičara i pjesnika. Povratak iz dubina donosi odbir, osmišljenje i strukturiranje podataka i stavova, sintetičko mišljenje o poduhvatu i saputniku. Fenomenološkim postupkom, Radomir Konstantinović otkriva bit pjesnika i iscrtava njegov duhovni i estetički portret.

U ratnoj apokalipsi devedesetih godina Radomir Konstantinović vraća se svoje-vrsnoj romaneskoj formi u djelu *Dekartova smrt* (pisanom 1993, mada objavljenom kasnije). *Dekartova smrt* je izuzetno složeno romanesko-esejističko tkivo u kome, projicirajući smrt oca, pisac osvjetljava vlastito intelektualno i emotivno formiranje kroz pobunu protiv očevih vrijednosti. Kultura oca pravnika i latiniste zasnovana je na filozofiji tvorca francuskog klasičnog racionalizma Rene Descartesa, koju otac nameće sinu kao stav bespogovorne intelektualne i životne krutosti. Sin će tome spontano suprotstaviti Pascala i Montaignea. Ali rušenje jednog života i projekcija očeve smrti dolaze sada na fonu vlastitog približavanja svođenju životnih računa, pa onda i shvatanju i kasnom prihvatanju oca.

No osnovni ton dezolacije (i mimo datiranja rukopisa), kojom Dekartova smrt emanira, prenosi se na čitaoca i u pozadini projicira događanja koja neposredno okružuju pisca. Nisu to samo usputne napomene o nestaćicama i bijedi u kojoj živi građanin, ni ponavljeni strah pisca da, ako se pokvari pisača mašina, neće više moći biti ni pisanja. Mimo manifestnog sadržaja knjige i prije sopstvene starosti, pisca je nešto prisililo da i svoj život posmatra sa stajališta smrti: ova knjiga je projekcija

smrti u okruženju koje zapahnjuje smrću u materijalnom i duhovnom smislu. Dekartova smrt je i vizija umiranja uma koje Konstantinovića okružuje.

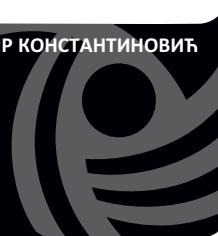
Dekartova smrt predstavlja i Konstantinovićeve duhovne anti-memoare, ostvarene ranije osvojenim ali i drukčijim književnim prosedeom, koji je jedini i bio u stanju da prihvati istinu i fikciju, san i javu, sjećanje i zaborav. Anti-memoari su ovde odbir između duhovnih konstanti pisca na fonu tragike jednog vremena.

Poslijeratna knjiga *Beket prijatelj* donosi određeni smiraj u odnosu na ratnu, kojom se autor izborio u samome sebi za svoj duhovni opstanak. Konstantinović sada objavljuje ono što je poslije ratnih pustošenja ostalo od njegove korespondencije sa Samuelom Beckettom, u činu prijateljske odanosti onome koji se sve više ispostavlja kao jedna od njegovih duhovnih konstanti. U nenametljivim komentarima pisama Konstantinović je u stvari duboko zahvatio absurdni Beckettov svijet i predočio jednog drukčijeg, novog, bliskijeg, „svog“ Becketta. Djelo je to koje bi, u drukčijem kontekstu, našlo istaknuto mjesto u književnosti Evrope i svijeta.

Rekreiranje atmosfere smrti kroz pisanje, koje je i iscijeljenje, nije, međutim, bila jedina Konstantinovićeva reakcija na događanja devedesetih godina u njegovom okruženju. U opozicionom Beogradskom krugu, i mimo njega, poznato je da se Radomir Konstantinović dubinski angažovao protiv rata i ubijanja, ali i protiv političkog i kulturnog šovinizma, protiv kulturnog autizma, u kome „zmija“ grize vlastiti rep, vrteći se u krugu. Nakon ratova u eks-Jugoslaviji on se suprotstavlja i dalje opstalom kulturnom modelu, političkim granicama u saradnji i međuuticaju kultura. U nizu takvih aktivnosti, Radomir Konstantinović je i redovan posjetilac Bosne i Sarajeva, protiv čijeg se uništavanja angažovao i borio, plativši pri tome cijenu koja se morala platiti. Konstantinovićev intelektualni lik i duhovni profil prisutan je u Bosni danas, kao znak da istinske i univerzalne vrijednosti uspijevaju opstati i zračiti apokalipsi uprkos.

Milorad BELANČIĆ

TAJANSTVO KOJE PRIVLAČI LJUDE

Radomir KONSTANTINOVIĆ: DUH UMETNOSTI, University Press, Sarajevo, 2015.

U nedavno objavljenoj knjizi, *Duh umetnosti*, jedno od ključnih verovanja Radomira Konstantinovića glasi da umetnost privlači ljude samo ako je ispunjena nekim *tajanstvom*. Pritom, ovo tajanstvo (Adorno u *Estetičkoj teoriji* govori o *zagonetnosti umetničkog dela*) se ne shvata kao nekakva večna, metafizička pojava. Pre bi se reklo da je ona efemerna, da nastaje i nestaje, i najzad, da često biva rasejana u ljudskoj ravnodušnosti... Ali kako je uopšte i moguća ta neumitna *ravnodušnost* koja tajanstvo/zagonetnost umetnosti raspršuje, prepušta zaboravu, gubitku u tragu koji, suviše često, iščeza u magli? To je jedno od pitanja kojim se Konstantinovićeva knjiga bavi, s uverenjem da se time podvrgavaju upitnosti sami granični uslovi postojanja umetnosti u nekom (oskudnom) vremenu.

Konstantinovićeva knjiga *Duh umetnosti* nastala je posthumno, zahvaljujući pre svega trudu Konstantinovićeve supruge Milice. U toj knjizi su sabrani tekstovi koji se bave pitanjima umetnosti i duhovnog statusa umetnosti. Jedan deo ovih tekstova objavljen je, svojevremeno, u raznim časopisima, a drugi, veći deo je Konstantinović, od 1966. do 1979. godine, u seriji čiji naziv je *Prelistavanje časopisa*, emitovao na Trećem programu Radio Beograda. Samu produkciju časopisa, koje je u to vreme pratio, ovaj autor je shvatao kao izuzetno važan oblik u kojem jedna kulturna zajednica stiče svest o samoj sebi, o svojoj prošlosti i budućnosti, i naravno, o svojoj otvorenosti za nove i raznovrsne, evropske i svetske kulturne uticaje. Zato je svoja *Prelistavanja časopisa* Konstantinović prihvatio kao veoma odgovoran posao koji omogućuje kulturnoj zajednici da se otvorí za uvek nova preispitivanja. Sličan stil preispitivanja i granične upitnosti prisutan je i u knjizi *Duh umetnosti*. Zato su tekstovi u toj knjizi podjednako aktuelni kao što je to i Konstantinovićeva *Filozofija palanke*, koja je, takođe, nastala u to vreme.

Pisac *Duha umetnosti* je, po svom književnom i umetničkom opredeljenju bio modernist, ali to je modernist koji ispituje i same granice modernizma. Dakle, on u književnom i umetničkom modernizmu nije video monotoni, jednoumni projekt koji skriva svoju neistovetnost sa sobom (neidentičnost) i svoje paradokse. U stvari, Konstantinović je modernizam u kulturi i umetnosti tumačio kao višeznačnu i višeglasnu duhovnu opciju koja se na svojim rubovima rasprskava, a ne kao autoritarni nalog bilo koje vrste. Zato je on vlastita tumačenja društvenih i kulturnih pojava uvek shvatao u ključu tolerancije i otvorenosti kojoj prethodi kritika plemenske, patrijarhalne, palanačke i svake druge zatvorenosti. Tragovi ovih shvatanja, kao i paradoksa koji im prethode, nalaze se i u *Duhu umetnosti*.

Ma koliko da je moguća, umetnost je u isti mah i nemoguća! To dolazi otuda što je ravnodušnost prema duhu umetnosti naličje strasti koja umetnost uopšte i čini mogućom. Delo je moguće, kaže R. Konstantinović, „samo kao izazivanje naše inteligencije koja pokušava da prodre svuda, a stepen njegovog značaja ravan je stepenu ovog izazivanja koje nam ono upućuje. U smrti smisla za nepoznato, u

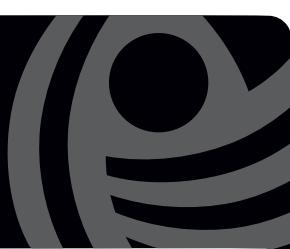
agoniji tajanstvenog leži i smrt umetnosti. Nije li Hegel, uostalom, sumrak umetnosti video u sumraku tajanstva?“ (*Duh umetnosti*, str. 8). Pritom, naravno, Hegel je htio da zaustavi nezaustavljivu činjenicu da se, kad jedno tajanstvo umre, drugo rađa. A možda se već i rodilo! Nema definitivne smrti tajanstva. Nema smrti umetnosti, pa ni filozofije! Zato se ni jedna od te dve „veštine“ ne može definitivno emancipovati od tajanstva. A to znači i od nedovoljnosti i nedosežnosti. Danas ne samo što nije smanjeno tajanstvo umetnosti, nego je ono, štaviše, postalo – nepregledno.

Mi više ne znamo gde ćemo i u čemu ćemo njegove tragove u umetnosti otkriti. Veliike institucije ništa *ne garantuju*. Nema garantovanog identiteta ničega, pa ni umetnosti. Sama umetnost je to ponajbolje shvatila! Ona je možda oduvek svaki *identitet* ili ono *isto* videla kao drugo. Pa je i samu sebe morala, ponajpre, da vidi kao raskid sa sobom, sa sopstvenim blindiranim identitetom. Zato je umetnost najbolja potvrda da „duh ume sam sebi da radi o glavi“ (14). Ukoliko umetnost, duh, kultura ne rade sebi o glavi to je onda znak da su podložni fetišizmu. Ali čak i u situaciji samofetišizma, umetnost, duh i kultura ostaju „nepomireni sa sobom“, a to znači i da su nepomireni i sa fetišizmom bilo koje vrste i naročito sa fetišizmom palanačkog duha.

Sve u svemu, treba reći da tekstovi sabrani u knjizi eseja *Duh umetnosti* predstavljaju živo svedočanstvo Radomira Konstantinovića o tome da je istinska kultura i umetnost u izvesnom smislu neuništiva, te da zato zasluguje prijateljstvo onih čitalaca koji, i u teškim vremenima, u nju ipak veruju.

AFORIZMI.АФОРИЗМИ

Tomislav SUPEK:
GLUPOST JE NAJVEĆA
ELEMENTARNA NEPOGODA / 329

Божко МАРИЋ:
ЖИВЈЕЋЕ, АВАЈ, НАРОД! / 351

Savo ILIĆ:
ISKRIVLJENA STVARNOST / 355

Abdurahman HALILOVIĆ:
KRIVI SMIJER / 361

Tomislav Supek

AFORIZMI

Ako već znamo da je politika kurva,
zašto se njome bave i neki svećenici?

***

Što ti je evolucija!
Djed je na Velebitu pasao travu,
a unuk je u Zagrebu - puši!

***

Znam gdje je izlaz!
No, nemam ključ!

***

Bogu božje!
Vladi vladino!
Malom čovjeku – što ostane!

***

Taj dragovoljac Domovinskog rata stvarno je naporan!
Dobio je tri medalje, a još traži posla i kruha!

***

Hrvati postaju optimisti... na svoj pesimističan način!

***

Ne gleda nas Evropa s visoka.
Mi smo samo nisko pali!

***

Nije imao novca.
Zato je platio - glavom!

***

Hrvatska je na brisanom prostoru.
Svako malo, netko nas obriše!

***

Seljaci gube na žitu,
a bogate se oni koji rade „ispod žita“!

***

Hrvatska još nije definirala svoje granice sa susjedima.
Zato je susjadi vole – bezgranično!

***

Čudna podudarnost.
Sa porastom broja političara, smanjuje se broj lopova!

***

Fašnik u Hrvatskoj traje nekoliko dana.
A politički cirkus – cijele godine!

***

Zašto taj političar malo koristi mozak?
Zato što sve ima u malom prstu!

***

Tako je mršav političar, a tako debelo laže!

***

Pravi je političar!
Dok on viče „hop“, drugi bezglavo skaču!

***

Kad Zagorcima voda dođe do grla,
oni tada pređu na – gemišt!

***

Stara Vlada nas je dovela na rub provalije!
Brine me što je parola nove Vlade - „Idemo dalje“-

***

U državnoj administraciji imamo previše zaposlenika,
a premalo radnika!

***

Seljaci su nam davno izgubili... građanska prava!

***

S umirovljenicima nikako na zelenu granu.
Neki od njih trvde da su gladni,
a, zapravo, provode kuru mršavljenja na teret države!

***

Nije kvar u Vladi, nego je Vlada u kvaru!

***

Bivši ministar sada je dobro plaćeni savjetnik Vlade.
Dijeli savjete kako izaći iz krize koju je sam stvorio!

***

Taj stranački prvak nikada nije bio razuman.
A na članove stranke prenosi svoje bogato iskustvo!

***

Iako je već dugo sušni period,
narodu je voda došla do grla.

***

Nije sve u novcu – reče tajkun i kupi...
još jednu nekretninu!

***

I u ležećem položaju se može ostvariti...
život na visokoj nozi!

***

Kada je shvatila da gospodarski brod tone,
Vlada ga je preimenovala u – podmornicu!

***

Suha bačva – elementarna je nepogoda Zagoraca!

***

Zagorci: hoćeme 0,5!
Zagorke: hoćeme celega!

***

Od kako je čuo da je u vinu istina,
Štef se trudi da ne postane lažljivac!

***

Bio je mušučav.
Jedino ga nisu smetale – vinske mušice!

***

Zdravlje u metropoli se poboljšava!
Prošle godine je u Zagrebu otvoreno...
više enoteka - nego apoteka!

***

Hrvatske kule u zraku,
imaju duboke temelje u našoj zemlji!

***

Radnicima je preostalo samo da dižu glas.
Sve ostalo im je dignuto u privatizaciji!

***

Saborska govornica je nevjerljivo čvrsta,
obzirom da se na njoj godinama lupa!

***

U Hrvatskoj se pozicija više uzda u slabost opozicije,
nego u svoju snagu.

***

Hrvatski gospodarski brod je potonuo,
u moru...problema!

***

Od samoupravnog socijalizma,
ostala nam je samo socijala.

***

Zar je on branitelj domovinskog rata?
Da! To lijepo piše u knjizi memoara koju je sam napisao!

***

Historia magistra vitae est.
Onda se, u pravilu pojave neki povjesničari,
koji siluju učiteljicu!

***

Kada je vidio kakav medijski i sudski tretman imaju
kriminalci u Hrvatskoj, šef Cosa nostre hitno je
zatražio naše državljanstvo!

***

U Hrvatskoj je teško napraviti reda;
zato što na jednog građanina koji želi red dolazi
po jedan koji to ne želi i po dva njegova prijatelja!

***

Za sentenciju da je „u radu spas“,
Hrvati zahtijevaju znanstveno dokazivanje.

***

Nepažljivo primjenjujući poslovicu da se drvo savija
dok je mlado, dobili smo generacije
s iskrivljenim stavovima!

***

Veliki svjetski lopovi klone se Hrvatske.
Ovdje im je velika konkurencija!

***

Pao je na testu za političara.
Stvari je video onakvim kakve su stvarno bile!

***

Otkad je demokracija omogućila slobodu govora,
većina kriminalaca se na sudu brani šutnjom!

***

Vjerujemo u bolju budućnost
– ako preživimo sadašnjost!

***

Ako idemo u demokratske promjene,
znači li to da do sada nismo imali demokraciju?

***

USKOK je čuo da Bog sve vidi i sve zna.
Kani ga pozvati na informativni razgovor!

***

Narod uzima kredite.
Lopovi – gotovinu!

***

Neki su se toliko približili Crkvi,
da su nedavno svećeniku ukrali mercedes!

***

Političari prije izbora imaju veliko razumijevanje
za želje građana: sve što požele, to im obećaju!

***

Nisu Vlade krive za neispunjena obećanja.
Krivi su oni koji su u njih povjerivali!

***

Unatoč USKOK-ovoj akciji „Indeks“,
diplome nekih fakulteta nisu izgubile na cijeni.
I dalje za njih ima puno zainteresiranih kupaca!

***

I Hrvatska će stati na noge.
Čim se probudi!

***

Vječna dvojba: odabrati pravu metu ili pravi cilj?!

***

Imam pravo rješenje!
Kada nam potone brodogradnja,
gradit ćemo podmornice!

***

Međunarodne rejting agencije teško je uvjeriti da je
Hrvatsko stajanje u mjestu – zapravo kretanje naprijed!

***

Zadatak je Vlade da oživi Hrvatsku.
I da je pomakne s mrtve točke!

***

U ovoj krizi i hrvatski ateisti vide svoga Boga!

***

U javnoj nabavi mnoge natječaje-tendere,
kao da smo smislili za... Ostape Bendere!

***

Napredni svijet se u Libiji borio –
do zadnje kapi nafte!

***

Hrvatsku smo tako izgradili da ne može propasti.
Dobro smo je učvrstili - podzemljem!

***

Kad se demokracija razmaše,
opasno joj je biti blizu repa!

***

Prošli mjesec nam je bio bogat kulturnim događajima.
Umrla su nam dva kazališna glumca i jedan karikaturist,
a predsjednik jednog društva književnika dobio je infarkt!

***

Odlučnim razdvajanjem antifašizma od ustaštva
ozbiljno smo ugrozili nadaleko poznato jedinstvo
hrvatskoga naroda!

***

Izjava jednog sindikalnog vođe iz Dalmacije:
„Novi gazda nas tjera da radimo, a ponižava nas
i na druge načine“!

***

Horizontalne potpore Europske unije znaće da;
ako se netko utapa, ne smiješ mu dati ruku,
nego ga moraš upisati na tečaj plivanja!

***

Duboko smo zabrazdili!
Ne samo u ratarstvu!

***

S privatizacijom bismo najdalje otišli,
da smo je zaustavili 1991. godine.

***

Ne slažem se da je naš prvi predsjednik bio diktator.
Zar ste zaboravili da su sve njegove odluke donošene -
jednoglasno!

***

Lijepu našu najviše vole Hrvati koji žive u...
Čileu, Americi, Australiji...

***

Kod posljednjeg preustroja sa stečajem imao sam
nevjerljivu sreću. I dalje ne primam plaću,
no, nisam dobio otkaz kao tehnički višak!

***

U Hrvatskoj vjera postaje privatna stvar.
Na državnoj razini!

***

Sve je spiskao trčeći za suknjama.
Ostale su mu samo gaće na štapu!

***

Mi cijenimo naše mrtve.
Čak im dopuštamo glasovati na izborima!

***

U određenim okolnostima i siromaštvo duha
može donijeti veliko bogatstvo!

***

Zaposleni su kičma,
a umirovljenici su kostur našeg društva!

***

Zbog predsjednikovih 200 obitelji - profitera,
U Hrvatskoj smo dobili vojsku od 400.000 proletera!

***

Nova Vlada obećava da će javne radove učiniti – javnima!

***

Ako u raju budu stanovali neki poznati političari
iz pozicije i opozicije – bit će to pravi pakao!

***

Vlada nam prijeti: izvući ćemo mi zemlju iz krize!

***

Nije šefu htjela dati ruku, pa je dobila nogu!

***

Mediji su očajni.
Vlada je najavila da neće biti zatvorenih sjednica!

***

Nismo mi polovični!
Mi nastavljamo trčati u krug!

***

Neorganiziranu divlju gradnju,
omogućio je organizirani kriminal!

***

Satiričar dribla duhom, a političar dribla obećanjima!

***

Nekada su nam Mlečani sjekli šume i odvozili drva u
Italiju. Danas to čine Hrvatske šume!

***

Nova Vlada najavljuje bolne rezove. Ministarstvo zdravlja
raspisuje natječaje za nekoliko stotina anestesiologa!

***

Imovina toga uspješnog tajkuna procijenjena je na:
tri likvidirane, dvije propale i četiri tvrtke u stečaju!

***

Prosvjede mljekara predvodio je čovjek zaposlen u
Hrvatskim željeznicama.
On najbolje znade – kako musti državu.

***

Iz Afganistana je stigla još jedna tužna vijest:
Taliban umro od svinjske gripe!

***

Zatvaranje tvornica je upravo proporcionalno
otvaranju pučkih kuhinja.

***

Poslovica da novac kvari ljudе za nas ne važi.
Mi novca nemamo!

***

Tek kada smo stigli u „Bespuća...“,
vidjeli smo da ona nikamo ne vode!

***

Od 1992. smo počeli zatvarati tvornice.
Sada otvaramo istrage!

***

Vlada je dosljedna.
U izbornoj kampanji nije obećavala ništa dobro!

***

Vlada reorganizira Hrvatsku elektroprivredu.
Možda dočekamo svjetlige trenutke.

***

Naši mladi znanstvenici su vrhunski sposobljeni
i čekaju svoju priliku – ukidanje viza za Ameriku!

***

Mnogi naši zastupnici nisu dobili prolaznu ocjenu
za rad u Saboru. Zato su jadnici morali ponavljati
mandate i po nekoliko puta!

***

Nije mi jasna kritika MMF-a da smo rastrošno
potrošačko društvo. A mi jadni živimo na kredit!

***

Naši lopovi su skromni ljudi.
Žele ostati anonimni!

***

Nisu ni sve naše statistike negativne.
Primjerice, učinkovitost podzemlja veća je za 150 %!

***

Prije mnogo godina rodila nam se država.
Demokracija se još porađa!

***

Stočarski fond je u stalnom opadanju.
Naše Vlade se na taj način bore za zdraviju
alternativnu prehranu!

***

Nekada smo ovakvu stvarnost nazivali noćnom morom!

***

Smjenom vlasti poljoprivreda je izgubila na težini.
Novi ministar je petnaest kilograma lakši od starog!

***

Bivši premijer je vedrio i oblačio.
Sada mu se smrklo!

***

Mirovinski fond apelira na farmaceute da prekinu
s usavršavanjem eliksira za produžavanje života!

***

Da bi dobio izbore moraš puno lagati.
Inače ti birači neće vjerovati!

***

Da bismo brzo izašli iz krize, svake godine bi trebali
ostarjeti za pet godina.

***

Kada sam rekao da je to jedan od nastarijih zanata,
ne znam na šta ste vi pomislili.
Ja sam mislio na politiku!

***

Mi samo prividno zaostajemo za zemljama EU.
Čuvamo se za finiš!

***

Ideal sigurnosnih službi:
Svakom građaninu osigurati dosje s krivicom!

***

Još jedan uspješan i dobro posjećen sajam knjiga.
Najveća gužva je bila oko štanda s kobasicama.

***

Tim istraživača i dalje bezuspješno pokušava dokazati da smo iz siromašnog, brdovitog Južnog Irana. Predlažem da se usmjere na naftom bogatu Saudijsku Arabiju!

***

Protivno zakonima kemije, kod nas talog nije na dnu, nego je isplivao na vrh i tu se spojio s podzemljem. I eto vam hrvatske kreme!

***

Čovjekova glupost je najveća elementarna nepogoda!

***

Hrvati su ljuti i boli ih glava,
Jer je politika stalno iznad prava!

***

Pokušali smo s najboljima i nije išlo.
Ipak ćemo morati s najspasobnijima!

***

Rezultat izbora: političarima bolja budućnost – biračima njihova prošlost!

***

Bio je skroman čovjek, dok nije pročitao svoj životopis!

***

Nečuveno!
Oni nama da govore o potrebi hotela za nudiste i o nudizmu općenito. Nama, koji smo dugo već goli i bosi!

***

Desničari euroskeptici kritiziraju da zastava – službeni simbol EU ima zlatne zvijezde, čime se još više naglašava vrijednost zvijezde petokrake.

***

Borili smo se da spasimo državu.
Sada se borimo da se spasimo – od održave!

***

Sabor je pretrpan poslom.
Kako bi pomogla Saboru, vladajuća je stranka sve važne zakone donosila - na predsjedništvu stranke!

***

Zastupnici imuni – narod bolestan!

***

Jedni kažu: ne zna se tko je ovako uništilo Hrvatsku?

Drugi kažu: ZNA SE!

***

Raspisan je natječaj za zagrobni život.

Najbolja ponuda stigla je iz pakla!

***

Taj naš velikan zasluzio je svoju ulicu. Slijepu!

***

Ceste za bolju budućnost do dalnjeg su zatvorene.

Zbog prekopavanja nalazišta iz davne prošlosti.

***

U Zagrebu su od gradskih tvrtki
jedino Gradska groblja premašila godišnji plan!

***

Tužiteljstvu Haškog suda puni je doprinos optužbama
protiv sebe i Hrvatske vojske dao naš general –
svojim memoarima!

***

Građani bi trebali istinski voljeti sve dosadašnje Vlade.
Zadužile su nas!

***

Narod se uspaničio. Ne sluti na dobro.
U Saboru su pozicija i opozicija glasovali „za“!

***

Energično odbacujem tezu da su Dalmatinci lijeni.
Ispred splitskog hotela Marjan svojim sam očima vidio
kako poveća grupa mještana gleda nasipavanje obale!

***

Prvi predsjednik i prvi hrvatski ministar gospodarstva
obećali su narodu da će živjeti kao u Švicarskoj.
Narod danas žali sebe, ali i jadne Švicarce!

***

Nije mi jasno kako nam je tako velika povijest
stala na tako malo zemlje!

***

Reforma sudstva neće uspjeti.
Gdje da nađemo toliko novih sudaca?!

***

Podigli smo mu novi spomenik.
A onda je doletjelo jato golubova...

***

Slabi smo trkači.
Sustižu nas i prošlost i budućnost!

***

Jako sam se razočarao u naše ljudi. Sve im je dostupno, a oni se bave samo preživljavanjem!

***

Taj veliki tajkun kupuje samo hrvatsko:
ministre i pomoćnike!

***

Da se građani Zagreba ne bi osjećali usamljeno,
postavili su im nadzorne kamere!

***

Kada daješ glas – moraš imati sluha!

***

Pelješki most je značajan za cijelu Hrvatsku –
s obzirom da će ga svi otplaćivati!

***

Na poticaj Ministarstva poljoprivrede mnogi su zasadili
nove vinograde. Sada su - u neobranom grožđu!

***

I jedna riječ može ubiti. – Pucaj!

***

Bio je istinski filantrop. Sve je dijelio s drugima.
Žena mu je to dobro znala!

***

Crkva uvodi samokontrolu.
Razinu pedofilije svodi na najmanju mjeru!

***

Bio je tvrdoglav. To mu je spasilo brak!

***

Istina je pobijedila. Žrtva je umrla!

***

To je bio lukav potez. Naš MUP i MIP su podijelili hrvatske putovnice članovima balkanske mafije i tako ih zapravo evidentirali!

***

Izbori su prošli u redu. Nije bilo krađe.
Naprotiv, pronađen je višak glasačkih listića!

***

Neke stranke kao da su ogranci Kaptola.
Narodu stalno obećavaju „bogovski“ život!

***

Žene često maštaju o velikim zvijezdama,
čime se samo potvrđuje teza da im je veličina važna!

***

Hrvati su ipak nastariji narod u Europi.
Vidi se to po prosječnoj starosti građana!

***

Jesam vjernik!
Ali, ipak ne mogu vjerovati da nam se sve ovo dogodilo!

***

Rekli smo stop divljoj gradnji.
Sve što je izgrađeno na divlje – ozakonit ćemo!

***

I pljakačkaši banaka se u zadnje vrijeme žale –
na njihovu likvidnost!

***

Na svoje uši sam čuo vođu oporbe,
kad je rekao - da voli vlast!

***

Dok je letvica bila nisko,
naši skakači uvis bili su na visini zadatka!

***

Do sada smo uspjeli demontirati kraljevinu i komunizam.
A i ovom kapitalizmu će odzvoniti!

***

Sada je pravi hit – biti pošten i sit!

***

Teško je stanje poboljšati preko noći,
ako se ne radi po danu!

***

Gradske vlasti se energično obračunavaju s lopovima.
U svakoj važnijoj ulici postavile su „ležeće policajce“.

***

Hrvatska nije zalutala.
Ona tim putem ide od 1991. godine!

***

Euri koje smo od Europske unije dobili besplatno –
skupo će nas stajati!

***

Velemajstor, a izgubio damu zbog konja iz susjedstva!

***

Vaše zanimanje? - Hrvat!

***

U zemlji u kojoj je hajdučija ponos i dika nacije,
teško je provoditi zakone o radu, redu i poštenju!

***

Nakon godišnje skupštine, društvo za zaštitu životinja
završilo na janjetini s ražnja!

***

Dvojba o najmiroljubivijem narodu u bivšoj državi,
mogla se riješiti – samo ratom!

***

Član sam svih važnijih stranaka.
Ne volim gubiti na izborima!

***

Vlastite slabosti uočavamo...
tek kada nam drugi ukažu na njih!

***

Što smo dalje od završetka Domovinskog rata,
Sve smo bliže rekordima po broju generala i branitelja!

***

Hrvati su neumorni plesači.
Kako EU svira, tako mi plešemo!

***

Sloboda govora. Da!
Ako imaš što pametno za reći!

***

Inspiraciju za pisanje aforizama uvijek dobijam
nakon slušanja radijskih i tv informativnih emisija.

***

Kapitalizam se kod nas slabo razvija.
Od 1990. do danas imamo jedva tisuću kapitalista.
Ostatak nacije i dalje opstruirat će!

***

Do sada smo napravili puno glupih poteza.
Ne slažem se s onima koji tvrde da ne možemo
još napredovati!

***

Baš kada je Vlada krenula „punim jedrima“ – stao vjetar!

***

Griješe oni koji vide krizu društvenog morala.
Ja vidim društvenu krizu. Moral ne vidim!

***

Našim povijesnim prepucavanjima smo uspjeli
pomiriti mrtve, a zavaditi žive Hrvate!

***

Kada se dokopao državne fotelje,
od dobro odgojenog pretvorio se u dobro ugojenog!

***

Taj besmrtnik je u narodu odavno umro!

***

Tajkun se raspojasao.
Njegovi radnici stežu remen!

***

Naši političari su javni djelatnici.
Oni su nam uspjeli proizvesti javu kakvoj se
ni u najcrnjim noćnim morama nismo nadali!

***

Recept vlasti: Prvo narod učiniti bezvoljnim,
a onda na sva zvona govoriti o poštivanju volje naroda!

***

Taj najodlikovaniji general je za vrijeme rata,
umjesto cokula, nosio tenisice!

***

Najviše rangirani državni besposlenici imaju u timu
po jednog savjetnika i dva stručna suradnika!

***

Nakon proslave Martinja, nikada ne dolazim sam doma.
Dobri ljudi uvijek me donesu!

***

Hrvati žešće slave Martinje
nego sve državne blagdane.

***

Prema godišnjim izvješćima Vlade Saboru,
Hrvatska se dobro kreće stubama uspjeha.
Sada smo već blizu podruma!

***

Predlažem Predsjedniku Republike Hrvatske
da za neke visoke dužnosnike uvede novo
odlikovanje - kneza Drpimira!

***

Kada je bilo teško, vladari Starog Rima
davali su narodu „kruha i igara“.
Naša Vlada narodu servira samo političke igre!

***

Manjak u državnom proračunu nastao je zbog...
viška malverzacija.

***

Na našoj radioteleviziji najbolje vijesti su one –
koje nisu emitirane!

***

Kakav životni neuspjeh. Otišao je u mirovinu,
a nije uspio postati – porezni obveznik!

***

Dugo pamtim. Tako se sjećam vremena kada su pošteni državni dužnosnici – puno manje krali!

***

Crkva i Vlada odlično koordiniraju.
Crkva propovijeda siromaštvo, a Vlada ga ostvaruje!

***

Bivši premijer naglo je otišao,
a nije povukao vodu u WC-u!

***

Stara grčka izreka „Znam da ne znam“, primjenjena na rad naše Vlade glasi: „Ne znam da ne znam“!

***

Netočno je da naše sudstvo ne radi po zakonu.
Radi – po zakonu stranke na vlasti!

***

Duhanska raskrižja: državi porez, narodu – dim!

***

Naša brodogradnja ne može potonuti,
jer je odavno nasukana!

***

U Vladi ima puno funkcionera koji ne funkciraju!

***

U socijalizmu smo se žestoko bunili i prosvjedovali.
Sada, s povijesne distance, često spominjemo –
dobra stara vremena!

***

Hrvati nikako da odrastu.
Svaki problem im je prevelik!

***

I neki suci se na svoj način bore protiv pornografije.
Ne žele u sudnici – golu istinu!

***

Taj lukavi zastupnik u Saboru znao je mudro šutjeti
i kada nije imao ništa pametnog za reći!

***

U rukama moje supruge,
kuna je jako nestabilna valuta!

***

Pred izbore stranke idu na sigurno.
Obećaju biračima samo klimatske promjene!

***

Taj spretni političar uzdigao se gradeći kule u zraku.
Sada te kule pokušava i naseliti!

***

U praznoj glavi predizborna obećanja lijepo odjekuju!

***

Mladi i obrazovani Hrvati vole svoju domovinu.
I često je se sjetе – razglednicom iz inozemstva!

***

Kapital i bogatstvo ne poznaju granice.
Zato sve češće idu preko preko granice!

***

Možemo biti zadovoljni.
Policija konačno slijedi radnički klasu!

***

Glupo je što uvozimo svakojake gluposti,
kad su domaće gluposti puno bolje!

***

Kakve smo sve prilike propustili,
nije ni čudo što smo u neprilikama!

***

Dok je vladao ponašao se kao „bog i batina“.
Danas je bjelodano da je bio samo - vucibatina!

***

Stvorili smo državu u kojoj nas i podzemlje gleda s visoka!

***

Zbog velikih lopova koji su opljačkali državu,
mali lopovi jedva preživljavaju!

***

Seljaci prosvjednici tek u Zagrebu – ispred Ministarstva
poljoprivrede – nađu plodno tlo.

***

Unuk starog Djeda Mraza, stasiti tridesetogodišnjak,
već duže vrijeme upozorava djeda da još čeka priliku -
da ga zaposli.

***

Sjeverna i Južna Hrvatska dobro su povezane –
dalekovodima!

***

Prema kineskim podacima, oni imaju 5% nezaposlenih.
Naši podaci govore da imamo oko 20% nezaposlenih.
Sjajno! I u tome smo bolji od Kineza!

***

Nakon diplomiranja sin mi radi najteži posao
u Hrvatskoj; traži posao!

***

Kažu da trebamo više raditi.
Mi ne nasjedamo toj jeftinoj propagandi!

***

Ovo je demokratsko društvo.
Svaki lopov je nevin, dok mu slučaj –
ne ode u zastaru!

***

Ima i poštenih sudaca. No zbog njihove sigurnosti,
nećemo otkriti imena te šestorice!

***

Reformom pravosuđa napravljena je potpuna zbrka.
Više ne znaš kojem sucu treba dati kovertu!

***

Još samo utopljenici vjeruju,
da se može živjeti od zraka!

***

Zdravlje mi je ozbiljno ugroženo.
Vidim brza i spasonosna rješenja za Hrvatsku,
a imam i druge halucinacije!

***

Kao predziđe kršćanstva zahvalni smo povijesnim
vladarima Hrvatske. Uvijek su nam uspješno
organizirali herojske bitke i junačke pogibije!

***

Nakon vladavine jednopartijskog socijalizma,
uživamo u mnogostranačju – i vladavini stranaca!

***

Oni koji su poginuli za bolje sutra nisu ni sanjali
da ćemo sahraniti i bolje danas!

***

Poljoprivrednici traže subvencije zbog suše,
a uskoro očekuju i poplave!

***

Tajna hrvatskog uspjeha:
treba raditi ono što ne radimo!

***

Previše stranaka – kilava država!

***

Stranački prvak je najavio poštenu izbornu utku,
uz napomenu: „Pregazit ću sve protivnike“!

***

Ipak je to poštena ravnoteža.
Političari su kralji za sebe, no dopuštali su i drugima!

***

U socijalizmu su komiteti postavljali vođe.
Bunili smo se!
Sada ih sami biramo i opet se bunimo!

***

Problem s izborima je – da nemamo izbora!

Božo MARIĆ

ŽIVJEĆE, AVAJ, NAROD!

Narod koji ima toliko spomenika
zaslužuje bolju prošlost.

***

Vođa je bio sluga naroda
i ko zna koga sve još.

***

U dobro organizovanim državama
“Zid plača” se nalazi
u svakoj službenoj prostoriji.

***

Kod njega nije bilo ni po babi ni po stričevima.
Sve ih je pobjio.

***

Narode kojima vladaju doživotni predsednici
istorija je osudila na maksimalnu kaznu.

***

Istorija je učiteljica života.
Ni majka joj nije bila bolja.

***

Dva loša ubiše Miloša, Janka, Marka....

***

Na početku bijaše Riječ.
A onda je nastao Haos.

***

Ko nema bez njega se može!

***

Mi o Vuku, a Ćirilo i Metodije na vrata!

***

Čovjek je naše najveće bogatsvo.
Ostalih izvora nemamo.

***

Komuniste treba hitno poslati u zatvor.
Radi doškolovanja.

***

Društvo je krenulo naprijed.
Jedva su ih pohvatali.

***

Danas bi Marks rek'o ono što i Dante!

***

U dobro organizovanim državama
samoubistvo se vrši u prisustvu službenih organa.

***

Osnovna odlika našeg puta:
Išli smo kuda ljudska noga nije kročila.

***

Opozicija je digla glavu.
Sijeci!

***

Dopuštali su uhapšeniku da ponekad ispusti krik,
tek toliko da se čuje i druga strana.

***

Treba pooštriti primjenu zakona o zloupotrebi štampe.
Neodgovorni pojedinci i dalje koriste novine u toaletne svrhe.

***

Kod nas se nikom ne sudi zbog verbalnog delikta.
Počinjeni se ubijaju na licu mjesta.

***

Sprovodili su reformu.
Kakav je to sprovod bio!

***

Policija je imala sreću.
Uhapšeni su ljudi kakve je trebalo tražiti.

***

Još bih ja govorio šta mislim,
da inspektoru nije ponestalo pića.

***

Teško je odrediti naše ratne ciljeve.
Neprestano se kreću.

***

Borićemo se do poslednjeg čovjeka.
Ginemo od želje da vidimo ko će to biti.

Savo Ilić

AFORIZMI

Po svemu sudeći u bolju budućnost idemo zaobilaznim putem.

Mnogi osvajači žena, kada osvoje svoju ženu, postanu robovi.

Za dom su spremni samo oni koji su zreli za popravni dom.

Neka nam država da ono što nam pripada po Ustavu i zakonima, a ono što nam ne pripada, mi nećemo uzeti sami.

Kada je riječ o sudovima mi poštujemo i priznajemo svaki sud u kojem se kuha dobra maneštra.

Mnogi naši političari i tajkuni pogrešno su razumjeli Marks-a i zato su zbog kapitala završili u Remetincu.

Demokracija je zakucala na vrata naše države, ali samo viri kroz ključanicu.

U govorima političara nema ništa suvišnoga osim rečenog.

Hvala vam što ste mi dali recept za dug i sretan život; gdje mogu podići lijek.?

Naši mediji su jako odgovorni. Naročito prema vlastima.

Među našim umirovljenicima opet vlada jednoumlje. Svi samo misle kako da prežive.

Samo neznalice mogu tvrditi da je vrijeme u kojem su na vlasti bili komunisti - bilo vrijeme komunizma.

Za istinsku demokraciju u našem društvu trebaju nam demokrati.

U procesu privatizacije najmanje smo imali problema sa privatizacijom političkih partija.

Marksovu formulu za podjelu rada mi dosljedno primjenjujemo kada provodimo izbore. Građani zaokružuju brojeve, a lideri stranaka biraju dužnosnike.

Naša stvarnost ima jako loše držanje. Potpuno je iskrivljena.

Radnicima u socijalizmu nije bila omogućena obustava rada, a sada im nije omogućeno da rade.

Mrtvi su najveće patriote i domoljubi, oni zauvijek ostaju u zemlji.

Nekada je revolucija jela svoju djecu, a sada korupcija jede i roditelje i djecu.

Neke političare samo pogrešan korak može vratiti s pogrešnog puta.

Za razliku od političara, roditelji dobro znaju kada trebaju prestati pričati ... bajke.

Mnogi se pitaju da li Nobelova nagrada za mir neke dobitnike potiče na ratove.

Dostojanstvo se stječe dostojanstvenim držanjem. Iznuđeno dostojanstvo nije dostojanstvo, jer nije stećeno na dostojanstveni način.

U sudstvo se ne smije i ne treba miješati. Sudije su same napravile zamješateljstvo.

Prvi i Drugi svjetski rat trajali su ograničeno vrijeme, i bili su totalni, a treći traje mnogo duže, ali je regionalni.

Po važnim pokazateljima izlazimo iz krize, samo da nam zdravstvo ozdravi.

Najispravnija i najučinkovitija reforma javne uprave je odlučiti dali otpustiti prvu ili drugu polovicu u upravi i javnim poduzećima.

Lideri država G(grupa)-7 grupiraju sva bogatstva svijeta u svoje države.

Od svega što je nekada bilo narodno, sada imamo samo narodne kuhinje.

Kada sam bio snažan i moćan mnogi su me slušali. Sada me samo liječnici ponekad poslušaju.

Bivši četnici sada tvrde da su bili samo početnici.

Nekada je bilo zavadi pa vladaj. Danas vladaju, ali skoro da nemaju što dijeliti.

Mladima je država kao rođena majka. Rode se kad izađu iz nje.

Molba kriminalca za pomilovanje stigla je kasno. Sud ga je već pomilovao.

Spreman je dati život za vođu, poonoj narodnoj: kud ide june nek ide i uže.

Generalno gledano, mi smo država s najvećim brojem generala.

Postali smo osjetljivi, sve više osjećamo krizu.

Do želenog cilja najprije stignu oni koji samo sjede.

U politici najprije zarđaju oni koji se ne podmazuju.

Nekada smo imali ustaše, a sada imamo samo njihove pristaše.

Nezavisnost smo stekli u ratu, a zavisnost u miru.

Uništit će nas globalizacija, tim prije što je kroji CIA.

Našoj dragoj domovini odužujemo se tako što vraćamo strane dugove.

Nevjestama su svekrve kao jarko sunce. Ne mogu gledati ni u jedno ni u drugo.

Predstavnicima međunarodne zajednice izražavamo toliko duboko poštovanje da se ne uspijevamo dići iz klečećeg stava.

Kada bi bilo po onoj narodnoj - istina je voda duboka - mnogi bi doživjeli sudbinu Titanika.

Jeli moguće saznati dali moćnici svijeta pružaju pomoć prodajom oružja više onima koji se brane ili onima koji napadaju?

Posljednjih godina u svezi regionalnih ratova stalno se govori o međunarodnom pravu. Kako ja razumijem kakvi su u svijetu odnosi u kojima niko nikoga ne podnosi, međunarodno pravo postoji i egzistira samo na pravnim i političkim fakultetima.

Dobronamjerna i opravdana kritika proglašava se provokacijom i napadom na državu.

Došla su takva vremena da je bolje imati, nego neimati.

Po nekim teorijama lokalne zajednice dobile su naziv po lokotu kojeg građani često vide na zaključanim vratima upravnih organa.

Nije u redu da ljevičari potpisuju poštu desnicom, barem onu povjerljivu.

O kućnim prijateljima supružnici najčešće imaju oprečna mišljenja.

Ružni muškarci lijepe žene redovito nazivaju glupačama.

Starim ljudima je dovoljna lijepa riječ i šalica čaja od kamilice.

Do mnogih dužnosnika građani mogu doći samo onda kada oni to prestanu biti.

Najveća i najvrednija pobjeda je pobijediti sebe.

Slab je onaj odvjetnik koji parnicu brzo okonča.

U borbi za osvajanje vlasti opozicija biračima nudi samo greške i propuste aktualne vlasti.

Svako ko sruši tuđu bogomolju gubi pravo na svoju.

Kod nas je zajamčena sloboda izražavanja sućuti i zahvalnosti.

Stalno se upućuju kritike o položaju žena u društvu, žene same odlučuju o svom položaju.

Obećana zemlja je samo ona koja se ne obrađuje.

U nekim državama iz sastava bivše Jugoslavije mnogi gradovi su istodobno oslobođeni i okupirani. Sve zavrsno od toga sa koje se strane gleda.!

Poruka: Oprosti, ali ne zaboravi- više liči na frazu. Šta se događa kada čovjek i narodi zaborave da su oprostili - zna se.

Po svemu sudeći pretjerali smo u zaštiti životne okoline od industrijskog zagađenja.

Po popisu stanovništva vidljivo je da na selu žive seljaci, a u gradu žive građani i seljačine.

Od svih poslastica, mnogima je vlast najslađa.

Vrijeme da se u nogometnim klubovima i savezima počne igrati nogomet.

Moral - što to bješe?

Male se države o svemu pa i o granicama lako sporazume, kada veliki postignu dogovor.

Ludih je najmanje u ludnicama.

Veliki je broj onih koji lažu i kad šute.

Bolje se dobro udati nego ludo zaljubiti.

Smrt nas nikad neće iznevjeriti.

Ljubaznost je nekad laž u drugoj formi.

Najluksuzniju fotelju starci daju za urednu stolicu.

Sve što imamo nema baš veliku vrijednost zato što nije tuđe.

I kroz najmanje rupe u zakonu najveći se lako provuku.

Tko teško živi, taj dugo živi.

Pretjerana blizina često razdvaja ljude.

Nerviraju me oni koji mi upućuju kompliment da se dobro držim. Ja sam bio najbolji kada se uopće nisam držao.

Lustracija kao latinski naziv za čišćenje posljednjih godina je pojam za etničko čišćenje. Ovakvo čišćenje je najprljaviji posao kojeg čovječanstvo poznaće.

Svi su mu zubi poispadali, ostao mu je samo Zub vremena.

Blago nepismenima, oni ne mogu pročitati kada im se crno piše.

Samo se ovnovi mogu ponositi rogovima.

U procesu restitucije otišli smo u prostitutuciju.

Dijabetičari ne bi trebali činiti slatki grijeh.

Neki su maskirani i bez maskenbala.

U povećanju je broj onih koji su htjeli mir u kojem bi svi počivali u miru.

Pješačeći u prirodi idem ukorak s mogućnostima, a ukorak s vremenom idem vrlo teško.

I on se bavi poljoprivredom. Izvodi mozak na pašu.

Neki su izašli na polje, a neki napolje.

Kada će međunarodna zajednica prestati sve narode u Bosni i Hercegovini tretirati kao osobe s posebnim potrebama.

Obične prostitutucije se kažnjavaju, a političke nagrađuju.

Nekada se govorilo: da imam posao imao bi novca, a sada se govori: da imam novac imao bi posao.

Sve više OUN - organizacija ujedinjenih naroda, postaje ORN - organizacija razdjenih naroda

Najveći broj izbjeglica u Svijetu trebale bi primiti u goste Velike sile, koje izazivaju ratove u njihovim državama.

Bosna i Hercegovina se pod hitno treba oslobođiti INCKA. On sva tri naroda konstantno gricka.

AUTOR O SEBI

Rodio sam se prije mnogo godina. Bilo je to između Prvog i Drugog svjetskog rata, a mnogo prije trećeg svjetskog i brojnih regionalnih ratova. Precizno rečeno kao datum moga rođenja u crkvenim knjigama je zapisano 21. studenog 1932. godine. Bilo je to nekada dobro godište, a protekom puno godina datum je dobio međunarodno značenje. Tog datuma zaključen je dejtonski sporazum o Bosni i Hercegovini.

Priča se da je tekst bio ranije napisan, ali se čekao datum mog rođenja i povratak Clintonu sa Kosova. On je tamo ostao duže. Razgledao je svoje spomenike po Kosovu i s generalom Clarkom utvrđivao rezerve nikla i drugih vrijednih ruda.

Rođen sam u selu Potpeć, kojeg više nema, nedaleko od Tuzle u Bosni i Hercegovini. Nestalo je moje selo u procesu etničke lustracije, koju su u sva tri naroda savršeno organizirale i provodile velike sile uz aktivno učešće svojih plaćenih sluga u ovoj državi i nastavile s tom pomoći u drugim državama u cijelom svijetu.

Kao dječak iz mog rodnog sela, koje se nalazilo nedaleko Tuzle, otišao sam u Tuzlu, u kojoj me fascinirala i pomalo zbunila ulična rasvjeta. Pitao sam se kako to noć, a sve se vidi. Bilo je to odmah po završetku Drugog svjetskog rata.

Više godina proveo sam u dječjim i đačkim domovima.

U domovima sam bio urednik zidnih novima, ali za tu djelatnost nikada nisam dobio priznanje.

Studij pravnih znanosti završio sam u Zagrebu.

U Tuzli sam živio i radio od kraja Drugog svjetskog rada do trećeg svjetskog rata, odnosno do 1994. godine, kada sam se preselio s obitelji u Pulu i evo još sam živ. U Puli mi je lijepo. Nitko me ne dira. Pješačim redovno u lijepoj prirodi u okolini ovog lijepog grada.

Za vrijeme boravka i života u Tuzli, a trajalo je to blizu pola stoljeća, radio sam svašta i obavljao svakakve dužnosti. Radio sam u pravnoj službi, bio sam s oproštenjem oko dva desetljeća direktor. Bio sam generalni sekretar Univerziteta, a bio sam i pravobranitelj za više općina sjeveroistočne Bosne. Na toj dužnosti radio sam na zaštiti prava građana i posebno prava radnika i na zaštiti društvene imovine.

Kako sam zaštitio prava radnika i društvenu imovinu, gledano s današnjeg stajališta, čitateljima nije teško zaključiti.

Jedan broj funkcionara u tom broju nisu bili zadovoljni mojim radom na zaštiti imovine.

Predsjednik jedne tamošnje općine je tražio da pokrenem pitanje poništenja akta po kojem je gradić Ston pripao Hrvatskoj, a bio je u sastavu Bosne. Rekao sam predsjedniku da će ići teško, jer nastupila zastara prije nešto više od 700 godina. Nije bio zadovoljan i prigovorio mi je da nisam dovoljno uporan zato što mi je žena Hrvatica.

Zasigurno čovjek nije mislio ozbiljno.

Abdurahman HALILOVIĆ

KRIVI SMJER

Draga, gladan sam kao vuk - janje moje.

Sit je svega - nema ni za hranu.

Ne kopajte po smeću - dođite u selo po motike.

Da je kod nas nešto trulo najbolje znaju oni koji kopaju po smeću.

Mnogim se političkim strankama program rada, krije u programu nerada.

Iskrivili su njegova prava.

Džaba je studirao pravo - krenuo je krivim smjerom.

Auto mu je mrak... pojeo - ukrali su mu ga.

Ja i ona postali smo ljubavnici - vodili smo ljubav u Nici.

I dalje bi joj bio mrzak, da njega nije voljela.

Tu noć nije imala ništa na sebi, osim mene.

Tom majstoru moleru, žena opasno šara.

Dirnuo je podzemlje u zjenicu oka - policija ga drži na oku a podzemlje na nišanu.

Policija mu je zadala strah u kosti - a tako je hrabro krai.

Kad više nije znao šta će sa životom - umro je.

Gospođo, ne bacajte mu prašinu u oči - diže se.

Tvrđio je da je nevin, pa su ga jebali u zatvoru.

Ne može im se stati na kraj - podvili su rep.

Neće džaba da radi, a džaba sjedi.

Jedino u neradu je stekao radne navike.

Ostao je bez DUŠE... svoje žene - umrla je.

Sinoć sam prema ženi uskladio svoj stav - zaspao sam kao klada.

Pobjeda je visila u zraku... i ostala da visi.

Vodio sam je na jahanje - baš sam bio konj.

Jedino me kod žene ništa ne košta kad uletim u crveno.

Njeni slatki poljubci ispraznili su mi novčanik.

Za srce je ujela muža kardiologa.

Kad mi je zagrizla, i riba joj je stradala.

Žensku sam mu povalio na livadi - baš je ovca.

Ona ga se napunila - uprsko joj je onu stvar.

Prve bračne noći nije mu se ni skinula, a on je pao.

On nikako da navalii - a ona bi da se odvali.

Ni jedna vlast ne misli na siromašni puk, koji je gotov puko.

O nekim kriminalnim radnjama kod nas je bolje držati jezik za zubima - pjevanje se skupo plaća.

Organizovani kriminal. kod nas je djelo raspuštene bande.

Svi su političari puni... prazne priče.

Nit luk mirisao, nit luk jeo... a smrdio je.

Imao je duge prste, sve do odlaska u zatvor.

Kad su mu sve lađe potonule, kupio je jahtu.

Nismo donijeli odluku - šta vi mislite da smo mi fizički radnici!?

Njemu nisu sve ovce na broju... rasproda.

Njegove pristaše, da ga smijene pristaše.

Njih dvoje su se vatreno voljek - pucali su jedno na drugo.

Voljeli smo se bez riječi - da ne probudimo njenog pijanog muža.

Tom advokatu ona je jebena stranka - bila mu je žena.

Iznijeli su svoje probleme, niko ih nije vratio.

Lako je njima - mi smo sve ponijeli.

Jedino kad ništa ne kaže - političar ne laže.

Nju niko ne dira... a htjela bi.

Prevršila je mjeru - udebljala se.

Što su prosti - jebaše me u zdrav mozak.

Direktor nam je uveo mjere štednje, već važe otkaze.

Ništa od toga što su mu našli posao... nije njegov.

Lovu su stavljali u svoje džepove - naše su pederali.

Samo je jednom pod njim zadrhtala - i dan danas se trese.

Ne bi joj davao mito, da nema dobro vime.

Kad ga je namamila, na njemu se pomamila.

U braku je imala jedan problem, kako održavati vezu sa više njih.

“Tako nam je suđeno”, reče advokat i zaprosi sutkinju.

U kući svi sa njim imaju posla, što on nema posla.

Danas je sve teže živjeti na laku ruku.

Ležajući došao je do zaključka da ne može više tako - okrenuo se na drugu stranu.

Kad sam ga udario mrak mu je pao na oči - poslije sam mu zapalio svijeću.

Žena mi troši novac bez veze... s telefonistom.

Direktor je radio do kasno u noć - sekretarica je jedva izdržala.

U životu sve se gleda kroz novac - nekako se bolje vidi.

Ulovila me za pištolj - hoće metak.

Kako je samo lijepo pjevala, dok sam joj trubio.

“Nabijem te na robove”, reče bik kravi - nije mu dala da na nju skoči.

Legao bi sa njom u cvijeće - samo da joj poklonim kitu.

Ako vlada padne, biće frke gadne.

Odmaglio je poput vjetra na kapiju Svetog Petra.

Kad ih je policija stegla, banda je legla.

Kako grabiti nije prestao, odjednom je negdje nestao.

Sa mnom je išla do kraja... i vratili smo se.

Voljela je da se dere, preko svake mjere.

Uvijek je nešto divlje u zraku... u sezoni lova.

Ovo društvo kuda sve vodi dok su nam kriminalci na slobodi.

Za kupovinu glasova uvijek iskoriste neku rasprodaju.

U oči nas lažu - znaju političari svoj posao.

On radi prljave poslove... kopa kanale.

Dok nismo legli nisam ni znao šta se krije u njenom pogledu.

Tata kaže da me hrani, a ja jedem sam.

Kud to sve vodi, saznao je u zatvoru.

Ne moj da se ljutite - biber škodi.

Na tom političkom procesu ispostavilo se da je čutanje zlato - dobro su platili.

Svi udaraju po radniku - ja sam pukao radnicu.

Politika je dama - ona je na vrhu svih zanimanja.

Koji je prostak politiku prozvao kurvom.

Političari su kao nevjerne žene - prevrtljivi.

Na idućim izborima glasajmo za Djeda Mraza - on će nam bar nešto donijeti.

U njenu šumu, svaki lovac voli da zapuca.

Nisam htjeo da uđem u taj problem - radilo se o njegovoj ženi.

Žene često i dugo stoje pred ogledalom - ne mogu da se prepoznaju.

U braku sam praznovjeran - kad mi je džep prazan, ženi sam vjeran.

Vidim kolko nam političari rade - stomaci veliki, a prazne glave.

Uložili su velike napore... da nam kola krenu niz brdo.

Kad mu je rekla da joj da sve što ima, on se skinuo.

Nije mi je dala - kao da će ja džaba.

Radio sam od jutra do sutra - kad ono sutra nije bilo posla.

Radio sam za privatnika... u državnom preduzeću.

Postanemo iskvareni do srži, čim nam neko novac pruži.

Sa mnom je u krevetu zagrizla... ujela me.

Nakon glađenja ona uvijek zablista.

Ona je i na nebu našla svoga vraga.

Krenuo je u ZORU - osvanuo je na njoj.

Kad je rekao: "Bože pomozi", plavuša je pobegla iz kreveta - nije htjela voditi ljubav sa dvojicom.

Političarkama je najteže voditi ljubav bez riječi.

Rosna ona, rosna trava - upala joj moja glava.

U glavi mi od sinoć tutnji - pregazila me flaša rakije.

Osjetio sam njen dah - pljunula me.

Dobio je zatvor - nema više sranja.

U kladionici je digao dosta love - opljačkao je.

Više mi ne nudi ljubav - sad mi je daje.

U krevetu me je izludila sestra sa psihijatrije.

Ja bi joj ubacio da nema muža izbacivača.

U braku se ona samo ljubi... s ljubavnikom.

Dao sam im svoj glas - sad još jače viču.

Predala mu se svim srcem - sad je u pred infarktnom stanju.

Bio sam joj za deset - nije se slagala sa centimetrima.

Sa njim sam je ražalostio - pukla je od smijeha.

Jutros sam ustao na lijevu nogu - desna me boli.

U petnaest časova su me smijenili... bio sam prva smjena.

Koleginici s posla bio sam treći... u trećoj smjeni.

Završio je u zatvoru... svoj radni vijek.

Krediti su mi skrojili gaće - nigdje moje plaće.

Iz državne kase pozamašna suma, otišla je za ministrovog kuma.

U svom su poslu pravi majstori, samo ponekad se sagnu.

Mnogo toga je htjela, dok mi nije sjela.

Pogodio ga je pucanj u prazno.

U njenoj mreži, sve sam teži.

Izgubio je jedino položaj, novac je spremio na sigurno.

Tako krupna riba ne guta sitne mamce.

Vašoj ženi svaka čast - zna da vadi mast.

Pao je na niske grane - one gore ga nisu izdržale.

U politici se laže, maže, drapa i u džepove slaže.

I on je bio u tom lancu... kao ratni zarobljenik.

Kad sam se na nju popeo... pala je.

Baš je sjela na moju kuratu sreću.

Ona bi da na njemu visi, ali mu visi.

Pala je tako nisko - povalio sam je na pod.

Cura mi je od prve položila vozački - legla je instruktoru.

Ne valja mu posao - pokvario mi je ženu.

PROZA.ПРОЗА

PROZA.ПРОЗА

Ivo Mijo ANDRIĆ:
IZDAJEM SE / 371

Mehmed ĐEDOVIĆ:
GOSPODAR PRSTENA / 377

Душан МИЈАЈЛОВИЋ АДСКИ:
ДОК БУДЕШ ГАЗИО БАСАМАКЕ / 389

Nikola ŠIMIĆ TONIN:
KRSNIK / 393

Denis DŽELIĆ:
GORSKI POTOK / 395

Ivo Mijo ANDRIĆ

IZDAJEM SE...

Ja, dole potpisani književnik od oca Mije (ma kakvog Crnoje) i majke Milice (niti slučajno carice), molim nadležito ministarstvo branitelja (čitaj: obranitelja jer su nas oni branili od...) da me stavi na popis izdajnika nacionalnih interesa. Tim nesobičnim činom priskribit ćete mi osobitu čast, jer u ovoj našoj miloj i nikad dovoljno ožalošćenoj zemlji nisam bio u prilici naći se na listi onih koje državne vlasti cijene i priznaju kao izrazitu vrstu svojih sljedbenika u pogrešnome smjeru.

Kao glavni argument ovoj molbi javno izjavljujem da sam za pola stoljeća privrednog, društvenog, književnog, znanstvenog i ostalog rada napisao i IZDAO više od 40 poetskih, proznih, dramskih, aforističkih i kritičkih knjiga, a sve na račun vlastitog, društvenog i u izvjesnoj mjeri državnog novca. Pritom sam nešto novca prikupio i putem donacija privrednih subjekata i mojih jarana i prijatelja u susjednoj državi, gdje sam rođen kao plod majčine i očeve ljubavi i uz malu pomoć Božje volje, netom iza proglašenja rezolucije Informbiroa i naseljavanja do tada pustoga i zapostavljenog Golog otoka.

Dakle, iz gore navedenoga pasusa razvidno je da sam IZDAO više knjiga nego što ih je cirka pedeset posto nacionalno osviještenih Hrvata pročitalo od ovoga rata, a možda i onoga, naovamo. Time sam ugrozio državne interese nečitanja i omalovažio sve one koji se tim poslom bave nauštrb općepoznatih aktivnosti bjeđodane građanske dokolice i posvemašnjeg poslijeobjednog izležavanja.

No, to nije sve što bi spadalo u otegotne okolnosti moga proracionalnog čina IZDAJE. Naime, u tim takozvanim knjigama na posebno drzak i kvaziintelektualan način vrijeđaju se domoljubni osjećaju domicilnog naroda te parcijalni, rodoljubni, otadžbinski i inni osjećaji nacionalnih manjina koje neki od milja zovu dotepercima. Meni to nije bio glavni niti pak sporedni cilj, već se potkralo kao nusprodukt moje poslijediplomske uobraženosti da znam više nego što ne znam i da ne znam ono što znam. Pojednostavljeno rečeno, zasrao sam odskočnu dasku te se poskliznuo na društvenim odnošajima kao dobar broj maspokovaca početkom sedamdesetih godina. Samo za razliku od njih, ja svoj grijeh, svoj preveliki grijeh priznajem i kajem se svim srcem koje za domovinu kuca ritmom 180/110 uz puls blizu 100. Tim brojkama ušio sam proporcije mnogih starleta u poznim godinama te stavio na slatke muke kardiologe iz bolnice Sestara milosrdnica, kao što ih je svojevremeno na gorke muke stavio moj cijenjeni kolega, uvaženi drug Miroslav Krleža.

U mojim pjesmama, koje neki dupelizački kritici sa znanstvenog stajališta nazivaju lijekom za planetarni zatvor i rijetke vrste rigidne dizenterije, krije se toliko otrova protiv nedemokratske ljubavi, da bi to izazvalo nepatvorenu sržbu i svekočki bijes i kod samoga gospodina Romea a posve sam siguran, jednako tako i kod mlade gospodične Giuliete. Tu se u podmuklim rimama nalaze jednima mrske a drugima drage rimske riječi „molim - volim“, zatim „ljubim - gubim“ pa onda „neću - sreću“ i na koncu, kao kruna suptilne bedastoće „zebem - 'ebem“. Takav sublimirano prostački način izražavanja toliko vrijeđa i ponižava ponosne pripadnike našega naroda i narodnosti da se tu nema šta dodati. A imalo bi se, boga mi, itekako što oduzeti. Još kako. Dakako. I da ne smetnem s uma: svakako.

Ta nazovi poezija izazvala je takvo zgražanje kod pripadnika povjerenstva ministarstva kulture i gradskog ureda za kulturu, da su u više navrata, s debelim razlogom kao pročelnikova guzica, odbijali budibogsnama rukopise koje sam im dostavljao poradi iskanja potpore za njihovo IZDAVANJE. Kao što se dade visokoumno zaključiti, budni su povjerenici svaki taj moj podmukli pokušaj da proturim veleizdajne stihove oliti verse, s ljugavom indignacijom predupređivali i sveobuhvatno odbijali. Čak i kad sam se jednom, putem e-maila napismeno žalio nacionalnomađinskom zamjeniku ministra, on se sveusprdno pobrinuo da se svi moji budući rukopisi prime objeručke, a potom najljubeznejše otpreme u širokogrudi ministarski koš. Pismo je, kao što i priliči takvome nečasnom pamfletu završilo u rubrici „spam“.

Nakon toga pisma gospodinudrugu zamjeniku ministra jedan mi je insajderski kolega šaptom priopćio da tomu ministarstvu ne trebam doživotno podnositi nikakve zahtjeve niti prohtjeve jer će svi, bez obrazloženja i s dostoјnjim omalovažavanjem biti odbijeni. I doista, od tada je prošlo skoro deset godina a ja nisam dobio niti lipe potpore za svoje literarne uratke (čitaj: otpatke). Pogađate zacijelo i zašto. Zato što od tada nisam podnio nikakav suludi zahtjev za potporu vlastitome književnom stvaralaštvu. Bog mi je svjedok da ne lažem jer, uz sve što jesam - ja sam, oprosti mi bože, i notorni ateist.

Ali, da ne duljim. Nije posrijedi samo moje nazadno i nakaradno poetsko izražavanje. Po duši govoreći, moji prozni pamfleti mnogo su gori i opasniji i nose u sebi klicu razdora kako po političkoj, tako i po socijalno-sigurnosnoj liniji. Tako su, primjerice, gotovo sve moje priče tematski okrenute nasuprot našega prosperitetnog gospodarskog razvitka. Recimo, u priči „Uličar“ ja otvoreno pripovijedam o bezizlaznoj situaciji u kojoj se nalaze naši penzioneri, pardon - umirovljenici i zazivam Boga da im pomogne ako već država neće ili ne može. Tu se bezuvjetno stavljaju na stranu mistificiranih kozmičkih sila, premda mi je ko dan jasno da je država kriva što su naši penzioneri, ‘oču reć umirovljenici u govnima do guše. Država je krojila propise po kojima je manjina privilegirana na račun ogromne većine nekada radno sposobnog pučanstva što danas ne može plaćati režije, a dužno je i bogu i narodu. Razumije se i našim stranim bankama.

I mnoge druge priče koje sam IZDAO u svojim knjigama vrve od istih ili sličnih ocjena o našem katastrofalnom stanju u društvu i eks mjesnim zajednicama. Promatrajući obične male ljude kako se ko mravi muče da prežive, ja jednostavno ne vidim izlaza iz tog mravinjaka i zato pišem krajnje defetištički i kolateralno, ne vodeći dovoljno računa o nužnosti širenja lažnog optimizma i drugih politikantskih fraza kojima se služe naši vele umni političari. Time, vrlo vjerovatno, ugrožavam sigurnosne prilike u društvu i stvaram neprilike izvan njega. Hoću reć u najvišim strukturama vlasti, zbog čega me svaka budala može nazvat IZDAJNIKOM. Razumije se, može me i kazniti za prekršaj protiv opće sigurnosti funkcionara i zaposlenika u državnim organima, institucijama, zavodima, uredima, agencijama i drugim zajebancijama. To bi, naravno, bilo ispravno pošto u ‘sređenim’ državama nitko nema pravo unositi paniku među napaćene narode i narodnosti. Bože me oprosti!

Osim gore spomenutih priča kojima se mogu pripisati i drugi izdajnički atributi i tri moje drame koje sam napisao i IZDAO pod kartaško-kockarskim naslovom „Triling“ (pazite, molim vas, triling), jasno i netrosmisleno ukazuju se na brojne anomalije i bedastoće u našem naprednom demokracijskom društvu. U jednoj od

njih, čijeg se naslova trenutno ne sjećam, autor odnosno moja malenskost, drsko i oštro napada opravdanu i korisnu pojavu kamatarenja koja je mnogim zaslužnim građanima omogućila brzo i enormno bogaćenje te osigurala nužno povećanje koeficijenta obrta novca, što je jedan od ciljeva svih do sada poznatih ljudskih zajednica. Napadajem na tu društveno korisnu djelatnost, pisac to jest ja, zapravo i ne zna što je htio kazati, ali dobro znade da to što je kazao nije u interesu našega progresa. I što je još gore, on otvoreno insinuirala kako naša služba unutarnjih poslova i naši sposobni krim-inspektori nisu u stanju pronaći ubojicu jednoga ili više poštenih kamatara koje su ubili dužnici ili mafija onih koji posuđuju tuđe pare po visokim kamatama, a dobro znaju da te pare i pripadajuće im kamate ne mogu vratiti. Takav bezobrazni čin pisanja u korist jednih a na štetu drugih nije zabilježen u analima naše kriminalistike, od Noine arke pa do novog potopa kojemu se nitko od nas čestitih građana niti ne nada. Osim, istini na volju, taj dramski provokator koji sebe naziva piscem. A jest kurac od pisca. On je obični šupak koji nam je došao soliti pamet kao da nemamo soli za bacanje. Imamo mi tri morske solane i ne treba nam neki tamo došlo dijeliti lekcije o kamatama i kamatarenju. Jebale ga kamate i švicarci. Imamo mi pametnjega posla od tih zafrkancija.

I druge dvije drame, ako ćemo po duši, nisu vrijedne niti spomena. Fuj! Zato im ne treba pridavati nikakvu pozornost na našim nacionalnim daskama koje život znače, jer bi mogle izazvati zgražavanje publike naše ponosne republike. I zagorčati živote svima koji imaju zdravu pamet i bolesne namjere. A takvih je u nas bog te pito kol'ko. Ima ih za izvoza i za bacanje u najdublju jamu. U Jazovku, zna se.

Sve što sam naprijed kazao i napisao nije ništa u odnosu na pogane i kompromisirajuće aforizme koji su plodotvor ovoga pisca. Ti aforizmi, 'oču reć, te kvarne misli toliko su štetne za našu državu i njezine najbolje sinove – političare, da se tu nema što dodati niti oduzeti. Istinabog, od njih bi se pošten čovjek mogao oduzeti, s obzirom da izazivaju nepotreban i zarazan smijeh koji bi nas potencijalno mogao odvesti u krivom smjeru i skrenuti sa zadanog puta u visoko društvo, kaj ne razvijenih europskih zemalja. Zapadnih, dapače. Ne dao dragi bog istočnih oliti balkanskih.

Da to potkrijepim konkurentnim primjerima. U zadnjih nekoliko, a možda i više godina, dottični pisac, (to jest: ja) napisao je i IZDAO tri knjige aforizama kompromisirajućeg naslova i ništetne sadržine. Jedna od njih zove se „Kapitalne misli“. Moš mislit, kakve su to kapitalne misli. E jes' mi to neki naslov za ozbiljnu knjigu. U tom se sprdalju od knjige krajnje nisko izražava o našem novom i dugo čekanom sustavu liberalnog kapitalizma. Za njega, zapravo mene, je taj uzvišeni sustav nazađan jer smo se vratili iz, samo za radnike i narod dobrog samoupravnog socijalizma odnosno nikad dosjanjanog komunizma u napr(e)dni kapitalizam, koji je za sve druge građane najbolji jer omogućava bogaćenje uske manjine na račun široke većine. Možete misliti što sve ovaj jedni i bijedni spisatelj propagira nakon stjecanja slobode i demokracije koju nismo imali i za koju nismo znali od stoljeća sedmog. Kada govori o razlici između socijalizma i kapitalizma on, to jest taj, u jednom svom aforizmu kaže kako je „razlika između socijalizma i kapitalizma u tome, što u socijalizmu nema boga, a u kapitalizmu novac je – bog“. E jest mi to neka misao. Izgleda kao da ju je iz, zna se čega, isisao.

Slične literarne trakovice nalaze se i u knjizi „Otvori se, zemljo“. Taj stupidni i neprirodni naslov asocira dobromanjernog čitatelja na rudarske ili poljoprivredne poslove kojih kod nas nema ili su toliko zapostavljeni da ne vrijede spomena. A on-

ja koristi tu leksičku poštupalicu kao da smo mi ludi ili zbumjeni pa da ne znamo šta ona treba značiti. Treba značiti propast svega što je dobro pa vraćanje onoga što nikada nije bilo loše. Jer da je taj izvikani samoupravni socijalizam bio tako dobar, njega bi gradili u prvoj ljudskoj zajednici, a ne u eri naprednog imperialističkog i globalističkog kapitalizma. Svakavih li aforističkih teoretičara, majko moja. I baš da se nama dogode. Nama koji smo prirodno bogatiji, umno izdignutiji i tjeslesno potpuniji od mnogih drugih bližih i daljih nacija i naroda. O narodnostima i nacionalnim manjinama nekom drugom prilikom i na drugom mjestu.

Treća knjiga koju sam ja, odnosno on, IZDAO nosi naslov „Aforizmi u korizmi“. Eeee, tu sam, baš onako aforistički da se izrazim grđno prećerao. Jednu časnu i veličanstvenu katoličku riječ „korizma“ uporabio sam iza male minorne i do zla boga izvikanog rječićka kakav je aforizam, zbog čega se opravdano duboko kajem i ne nalazim ama baš ni najsitnijeg opravdanja za taj klevetnički čin. Aforizam kao propali starogrčki leksem nije niti do koljena velebnom izrazu, bolje reći izražaju Korizma koji se, u svakom slučaju, mora pisati velikim početnim slovom. Svako drugo gačje pisanje bi bilo totalna nepismenost i neprihvatljivo čirilično izražavanje te bi se imalo smatrati miješanjem u naše unutarnje stvari. Za ilustraciju neprocjenjive opasnosti te bogohulne knjige navodim samo jedan unazadnonatražni aforizam koji glasi: „Šta će nam demokracija. Dajte nam kruhaaaaa...“ Možete li, dragi moji, samo zamisliti šta znaće ove dvije proste rečenice. One su, bog da mi dušu prosti, čisto izravni poziv na kontrarevoluciju viza-vi našega novouspostavljenog demokratskog kapitalističkog neoliberalnoga sustava. Zar mi možemo i smijemo dopustiti, takorekuć, da nam neki tamo usrani aforist muti vodu i zaziva nove socijalističke revolucije. K'o narodu ne treba demokracija. Treba mu biva kruhaaaa. K'o da je demokracija nevažna i k'o da se bez kruhaaaa ne može. Može, itekako da se može. Kruh uvijek mogu zamijeniti pite i kolači. A demokraciju nema šanse da netko zamijeni. Ne može je kako dolikuje zamijeniti niti naša uzorita birokracija, a još manje korupcija ili plutokracija. Zar smo mi tek tako ugasili firmu „Pluto“ koja je smetala bržem napretku u tome dijelu naše metropole. ‘Ajte, molim vas lijepo.

Sve ovo do sada istaknuto samo je kap vode na dlanu u odnosu na ovo što slijedi. A to što slijedi jesu moje književne kritike i prikazi koje sam objavljivao u listovima i časopisima u tuzemstvu i inozemstvu. Radi se o kritikama u kojima kritiziram djela mnogih naših poznatih i nepriznatih pisaca, kao i onih koji su se, unatoč društvenoj krizi i državnoj besparici usudili IZDATI poetske, prozne i druge knjige i knjižuljke, te ih pritom potpisati vlastitim imenom ili čak pseudonimom. Razumije se da nije moje da se miješam u njihova autorska prava niti u to kako će se država razbacivati svojim novcima ali ču, sukladno dobro nam poznatom nacionalnom jalu, javno reći kako su nekima od njih od strane ministarskog povjerenstva dodijeljena velika potpora sredstva za mala ili nikakva djelca, dok drugi nisu dobili niti mršave kune za daleko bolja ostvarenja. No, tko je kriv prvima što pripadaju moćnim književnim klanovima, a drugima što ne banče po gradskim kafićima i ne časte povjerenike koji se krvavo brinu o haračenju državnih novaca namijenjenim našemu kulturnom uzdizanju. Nije moje da o tome brinem tuđu brigu, već da čitam i da kritiziram svaku loše napisanu knjigu. U tom svom kritiziranju, moram otvoreno priznati ponekad i pretjeram, hvaleći ono što nije dobro i kudeći djela i autore koji to zasluzuju. Tako sam nekada davno pohvalio neke knjige autora čiji su prijatelji i kafanski stratezi sjedili u ministarskom povjerenstvu, te su mi oni dodijeli stanovačtu crkavicu za IZDAJU kritične knjige „Pročitani pisci“. Zbog nedostatka novca

tu sam knjigu otisnuo u susjednoj državi jer je tamo ta rabota jeftinija, ali sam je onda jedva prošvercovao u domovinu pokraj revnosnih carinika koji su tvrdili kako se knjige, valjda kao opasni proizvod, ne mogu unositi bez poreza i carina u zemlju velikoga domaćeg znanja i zakulisnih carinskih mudroljija. Da sam to znao, niti bih knjigu IZDAO, niti bih prelazio granicu da dodijeljenom crkavicom pokrijem jeftinije troškove tiskanja u susjednoj nam državi s kojom smo nekada bili bezgranično povezani i koju u dugoj povijesti, valjda zabog narodne vjerske bliskosti, vazda svojatamo.

Elem, moja kritičnost u toj i još nekim drugim IZDANIM knjigama, takva je i tolika da ne dolazi u obzir da me se izostavi s popisa onih koji su izdali nacionalne interese. Ma nema šanse da bih se mogao složiti s takvim propustom sastavljača tog veleuvaženog i visokodosegnutog idiotskog spiska. Ni pod koju cijenu ne pristajem da me se izostavi, makar iz te antologije ljudske gluposti, kako sam već ranije izostavljen iz svih poetskih, proznih, dramskih i inih antologija u miloj nam domovini i susjednoj dragoj mi državi. Na tome mogu zahvaliti vrlim antologičarima čije su cenzorske sposobnosti toliko velike da ne propuštaju u svoje izborne knjige nikoga s kime u životu nisu popili barem jedno piće, ili koji im nije pridržavao kapute, šešire, ambrele i druga pomagala pri ulasku u veleštovane prostorije književnih udruga ili akademičarskih kabinetra. Priznajem da sam bio veliki škrtac glede čašćavanja i nedostojan pisac prigodom dočekivanja uvaženih na vratima spomenutih udruga. Također priznajem da će mi se ti propusti i neuvjedljnosti događati i u buduće, jer nemam šlifa za takve manire, a i kad pijem strogo pazim da ne potkupljujem maliganima one koji bi me trebali pogurati u svoje antologije. Više volim biti vanka, nego li vući repove rečenica u stilu ‘i on se prodao’. Čast je čast, a mast je uvijek bila mast. Za podmazivanje, zna se.

I sad, šta da vam kažem nakon svega što je naprijed rečeno i zapisano blago u gospodinu, osim da vas umolim kako sam molio i zamjenika ministra kulture da me stavite na taj spisak velikih ljudi IZDAJNIKA nacionalnih interesa. Zalužio sam tu čast, ako već nisam zasluzio nikakve druge časti niti nagrade za to što sam IZDAO više od 40 (slovima: četrdeset) knjiga i što su sve pohranjene u knjižnicama diljem mile nam i jedine domovine. To da li se čitaju ili se ne čitaju nije moj problem, već narodni, to jest čitalački. Što se mene kao društveno onesvištenog pojedinca tiče, ja sam svoju zadaću obvezatno izvršio. Sve te knjige sam morao nekoliko puta pročitati prije nego su IZDANE, pošto nisam imao dovoljno novaca za plaćati urednike, korektore i lektore. Svi oni su tajno potpisani mojim imenom i prezimenom. Kao i ova zamolba, koju potpisujem punim imenom i prezimenom, znajući unaprijed da to ima svoju cijenu. Na moju štetu, dakako.

Mehmed ĐEDOVIĆ

GOSPODAR PRSTENA

1.

Nigdje nije lako pronaći posao kada izađeš iz zatvora. U ovoj ga je zemlji teško pronaći i kada se čini da si sloboden, a nisi, i tada si u zatvoru samo to ne znaš. Nije se posao izgubio, nešto drugo tu nikada nije štimalo pa što bi danas.

Postoji zatvor u zatvoru i u jednom takvom je Avram Hunt bio.

Sada je izašao i našao se ispred drugih, tvrdih i jačih rešetaka.

Zadatak je pronaći posao, jer bez posla si ništa.

2.

U čuda više nevjeruje niko, a posebno bivši zatvorenik.

Njega je ipak, samo čudo moglo spasiti.

Nije ni slutio koliko je bio u pravu.

Dan se, umoran izmicao pred mlađom večeri.

Lutao je gradom bez cilja. Hodao i gledao ljudе, zgrade, ulice, izloge, crveno na semafor... U Zvorniku baš i nema puno semafora ali ima zabrana.

Zafali te jednostavnosti kada dugo vremena provedeš među visokim zidovima. Niko mu nije branio da šeta, da stane, da trči, zagleda, sjedne i sluša ptice u parku. Mogao je sve, nije bilo čuvara da ga čuvaju, ni bljutave zatvorske hrane. Pet bure-ka je pojeo i popio tri "kole", popušio tri paklice cigareta i pretjerao s nikotinom jer su mu usta bila gorka.

Bio je slatko iscrpljen cijelodnevnim lutanjem, i potražio neko mjesto na kojem bi mu iznajmili sobu na nekoliko dana.

Mogao je sebi dozvoliti da kao sloboden čovjek jedan dan potroši na ništa, neće mu biti ni prvi ni posljednji.

Pronaći će prenoćište, dobro se odmoriti, a već sutra se dati u potragu za poslom.

Noću sve izgleda jednostavnije, naročito kada misliš da si sloboden.

Bivši zatvorenik se ne vraća kući, u svoje mjesto i ne zadržava nigdje predugo jer male čaršije imaju dugo pamćenje a ljudi se poznaju.

3.

Na stanici je još uvijek bila ista kafana, a u kafani Ljubica. Dobro su mu došle tri ljute koje je odmah sasuo u grlo. Ljuba se radovala što ga vidi. Većina njenih mušterija su bili sadašnji ili bivši zatvorenici. Neki su imali sve preduslove da to tek postanu.

U kafani je i Ljubičin brat Milan kojeg je Avram poznavao. Kao omladinci su odradili neke sitne krađe i od tad su im se putevi, bez nekog posebnog razloga, razili.

Milan je iz Loznice, zatečen između dva posla. Svi pravi lopovi su između dva posla i između zatvora i slobode.

Trebao mu je čovjek od povjerenja. Govori da je nekoliko mjeseci proveo u Moskvi i da mu treba pouzdan čovjek da ide s njim. Nema rizika, poslovi su mali ali čisti i s minimumom šansi da budu uhvaćeni.

Avram nije dugo razmišljaо. Ostati ovdje i nadničariti za lopove veće od njega ili se maknuti preko grane i raditi za sebe.

Dogovorili su da se sretnu sutra na istom mjestu, a uveče da krenu.

Avramu se valjalo javiti u policiju. Tako je to kad tek izađeš iz zatvora. Javit će se sutra i više nikada.

4.

Kad je tih godina Džemo došao iz Njemačke bio je glavni u svome selu. Donio je ručni sat koji do tada rijetko ko da je video očima. Bit će da je to prvi ručni sat koji je stigao u selo Kula. Nije Džemo ni znao u satu kako treba, ali ga je s ponosom pokazivao. Malo, malo pa zavrne rukav i zagleda se u sat. Znao samo kada je tačno vrijeme, okrugli brojevi. Kad je dva sata, on zna, dva je, tri kad je, pa četiri, to je Džemo znao.

Jednom naletio Refik i pita ga: Džemo, boga ti, koliko je sati? On ponosno pogleda na sat i malo se zbuni. Nije bilo ni tri, ni četiri nego između. Još se, veli Džemo ništa ne zna, koliko je...

Odavno se Avram nije tako ismijao. Sreo je svog školskog druga Buzdu, pa su prepričavali dogodovštine i sjecali se. Buzdo je pamtio sve i znao ispričati, a on kad priča – priča i rukama i nogama, pa je smješniji on nego ono o čemu govori.

Araz se oženio pokasno. Drugi mu našli curu i spojili ih. Bez goleme pompe su svatovi otišli iz Kamenice u Teočak i doveli mladu. Araz se cio dan smješkao.

Kad je veselje završeno mlada i mladoženja otišli u sobu.

Ujutro Araza pitaju kako je bilo. Sav veselo ispričao je društvu koje se za stomak hvatalo od smijeha detalje i na kraju dodao: - Što ti je božje davanje, ja iz Kamenice ona iz Teočaka a knap, ko da je za mene rođena...

5.

Moskva je nevjerovatna. Golema, moćna, drugačija od svega što je do tada vido.

U početku je na sve vrtio glavom i čudio se. Poslije se navikao da se ne čudi javno jer je skretao pažnju, a on nije volio skretati pažnju na sebe.

Milan nije lagao. Iznajmili su mali ali uredan stan u predgrađu. Radili su na sitno i bez puno rizika. Imali koliko im je trebalo. Najveći luksuz za lopova je ako se razbacuje. Taj put vodi samo u jednom pravcu. Obojica su okusili zatvorsku hranu i nisu imali namjeru da se ponovo vraćaju, ni u ruske niti u bilo čije zatvore.

Avram je uštedio dovoljno da se može vratiti u Jugoslaviju kad god mu padne na pamet. No nije mu bilo do vraćanja u Jugu, ne još.

Tatjana je radila u prodavnici gdje je kupovao hranu. Nije bila pretjerano lijepa, ali je imala sve ono što je on kod žene tražio. Smjalice na obrazima, crnu kosu, krupne vesele oči, smisao za humor. Smijala se Tatjana, tako slatko se smijala da je bilo milina gledati.

Pitao je da izađu i izašli su. Smijala se njegovom smiješnom, ruskom izgovoru. Nije bilo teško primjetiti da je stranac. Malo je pričao i malo se smijao. Sve što on nije bio bila je Tatjana. Svi njegovi strahovi od života u njoj su se pretvarali u osmi-

jeh. Da je bila imalo oprezna pobjegla bi od njega, ali nije. Neki đavo ih je držao skupa.

S Milanom je te večeri išao u posmatranje. Spremali su se za pljačku jedne zlatare.

Činilo se da neće biti problema i da će to biti samo još jedan posao.

Dogovorili su detalje. Sutra uveče ulaze, uzimaju zlato i nedjeljni pazar i primiruju se. Neko vrijeme neće raditi, takav je bio dogovor. Svako je imao svoje razloge zbog čega se složio s tim, i obojica su ih zadržali za sebe.

Sutradan je bio s Tatjanom. Doručkovan je s njom, pa ručao i proveo popodne. Nije mu smetao sitni, jedva vidljivo ožiljak na njenom nosu koji je nosila od djetinjstva, ni krupne šake. Pričala mu je da želi putovati kao što je njen djeda putovao, jer život nije život ako ne putuješ. Avramu je bilo svejedno gdje je, sve dok je s njom.

Uveče je otpratio kući i vratio se u stan žaleći što nije mogao ostati s njom cijelu noć. Šta je od toga bilo bitnije, ništa. Još samo ovaj posao i imat će dovoljno vremena. Osjećao je njen miris u nozdrvama i ukus usana.

Pljačka je krenula dobro. Ušao je u radnju presjekavši šipke na malom pokrajnjem prozoru. Pokupio je sve što se moglo kupiti. Provalio u sef pa i njega ispraznio, a onda vreću punu novca i nakita izbacio kroz prozor ispod kojeg je stražario Milan.

Jeknule su policijske sirene. Mora da je aktivirao alarm a da to nije ni znao. Uspio se izvući i dohvati mračne ulice. Utekao je trenutak prije nego što je policija opkolila čitav blok. Duboko je disao, nastojeći da nestane u obližnjem parku.

Milana nigdje nije bilo.

6.

Bilo je kasno. Telefon je zazvonio a činilo se kao da je neko čekićem udario u vrata i rasuo ih u komadiće. Ne čekićem, macolom. Jeknulo je.

Šta mu bi da se javi.

- Halo...

- Milan Mitrović!?

- Hm, hm, hm.

Još je spavao i to podizanje slušalice bilo je refleksni potez. Kada telefon zvoni obično se javiš, bio budan ili ne. Učinilo se da neko uporno ponavlja njegovo ime.

- Je li Milan Mitrović pri aparatu?

- Ja sam.

- Budni ste?

Ovaj je htio biti siguran da je dobro obavio posao. Čuo je za kretene koji iz nekog bolesnog ćeifa bude ljude na pišanje. To će mu naumpasti kasnije, inače bi spustio slušalicu bez razmišljanja.

- Jašta sam.

- Slušajte me pažljivo.

- Kako bi drugačije u dva sata i devet minuta.

Sat je titrao na noćnom stoliću pored kreveta.

- Morate napustiti kuću, odmah, istog trenutka, jeste li razumjeli?

- Hm, hm...

Surova zajebancija za ovo doba noći, mislio je, brinući je li se san bespovratno izvukao ispod jastuka.

- Ko si ti, jebo te, šta to pričaš, zoveš u pola noći i šta očekuješ, da te poslušam, da ti aplaudiram, zahvalim, šta?... Nisi mogao smisliti ništa originalnije...

Milan se teško budio, a kada se probudi malo je pričao. Desi li se da mu adrenalin odmah pošto otvori oči ode u tačku, taj dan nije mogao donijeti ništa dobro.

Tišina u slušalici nije trajala dugo. Bilo je jasno da Milan još nije sasvim budan, usporeno je pričao. Još manje je registrovao na ono šta mu je rečeno a daleko od toga da bi poslušao.

- Pored vas je žena Maja, roze pidžama, crna kosa, često spava na leđima i hrče. To vam smeta samo ponekad, kad je preumorna a hrkanje se otegne. U susjednoj sobi je kćerka Sanja, 12 godina, visoka, vitka, duga kosa, šesti c razred, odličan učenik; sluša Big Time Rush i Rihanu. U sobi na spratu je vaš sin Alekса, devet godina, inteligentno dijete pomalo nezainteresovano za školu, četvrti raz...

- To ništa ne mijenja, mogao si ući u kuću, pratiti nas ili vidjeti kroz zidove sa nekakvim dvogledom koji to može, šta znam...

Najbolje je da me ostaviš na miru i da najveća šteta bude to što si mi pokvario raspoloženje i prekinuo san...

Idiot, kreten, bolesnik... Udario je slušalicom i njegova žena se okrenula.

- Šta je bilo?

- Ništa, spavaj.

Nastavila je da spava, takva je ona, ujutro se neće sjećati ni da se na trenutak probudila.

Onda je opet zavonilo i on brzo podiže slušalicu. Bio je spremjan da više, prijeti, psuje, ali je čekao dok je sve u njemu podrhtavalio od bijesa.

- Vi znate šta je uzrokovalo ovaj poziv, je li tako?

- Otkud bih mogao znati, svijet je pun budala.

- Nije to baš tako, gospodine Mitroviću. Sjetit ćete se vi ali se bojim da bi tada moglo biti kasno.

Krevet mu više nije izgledao nimalo interesantno, niti ga držao bijes zbog prekinutog sna.

Othuknu. Šta ga košta da sasluša ovu budalu, u životu ih se naslušao i previše, još jedna neće ništa promijeniti.

- Imate moju pažnju... Poziv se na trenutak nije činio bezazlen. Ništa od pogrešnog broja i buđenja na pišanje.

- Ispred je vozilo. Obucite se, izadite, naš čovjek ima zadatok da vas evakuše.

- Ne mogu se pozdraviti...

- Ni slučajno. Ostankom ugrožavate njihove živote, ako se probude dok razgovaramo isto. Samo izadite i sjedite u vozilo...

- Zar baš tako?

- Bojim se da nemate izbora. Gospodine Mitroviću, trošimo dragocjeno vrijeme.

- Ako odbijem.

- I to je opcija. U tom slučaju preuzimate na sebe odgovornost za sve što bi se moglo dogoditi.

- Rizikovat ću. Nemoj više ni pokušavati da zoveš, ti bolesni idiote. Nađi neku drugu budalu pa se sa njom igraj ili spavaj kao što sav svijet radi u ovo doba.

Prekinuo je. Nekoliko trenutaka je čekao da telefon ponovo zazvoni ali to se nije dogodilo. Otišao je u kuhinju i popio čašu vode.

Ništa se nije dogodilo.

Izgleda da je kreten odustao.

Vratio se u krevet. Možda ipak uspije uhvatiti još malo sna.

7.

Tako je to UDB-a radila tih godina. Zastrashivaje, pritisak, toplo – hladno, u pola noći i u pola dana. Udba nikada nije spavala i kome se oni natovare na leđa ta leđa neće dugo izdržati. Oni su to radili malo grublje nego što je on sa svojim bivšim drugom. Avram se sa njim igrao kao mačka sa mišem. Nigdje mu se nije žurilo, bio je strpljiv i spreman da ga provocira noćima, da ga dovede do ludila. Priča će svaki put biti drugačija ali mu neće dati mira.

Nije mogao da mu učini neko veće zlo i tako namiri dug za izdaju u SSSR-u. Ovako će ga čupkati pomalo, izluđivati i mučiti. Znao ga je dovoljno dobro. Taj više oka do zore neće sklopiti, a i sutra dan će biti oprezan i sumnjičav.

Sve dok ne dođe novi poziv i probudi ga iz sna.

Naravno da nije mogao prepostaviti ko ga zajebava, stari prevarant je prevario previše ljudi za ovo godina, mogao je biti bilo ko. Ima taj živce, neće on pući odmah, ali je odavno napukao i tu pukotinu Avram traži.

Imao je u rukavu još neke rezervne varijante kojima će da cijedi staroga pajdaša.

Dokle, dok ne osjeti da je dovoljno, da je platio dug za izdaju.

Možda je to dječja igra, ali mu se više sviđalo tako nego da mu pokvari kočnice na "volvu".

8.

O Golom otoku u to doba niko nije pričao. To je bio logor koji se nosio čitavog života, s njim se i umiralo. Politički preodgoj na ostrvu u Dalmaciji promjenio je sudbine hiljada Jugoslovena. Rijetki su oni koji su pokušali pobjeći a još rijeđi koji su uspjeli u toj namjeri. Spominje se prgavi Redžo Mehić iz Novog Sela kod Zvornika kojeg nijedan zatvor nije mogao zadržati, pa ni onaj Jove Kapidžića. Redžo je stalno bio u zatvoru i kad je kriv i kad nije. Vele da je pobegao na plinskim bocama ali to niko nikada nije potvrđio. Redžo je u zatvoru upoznao Avrama Hunta. Njih dvojica su bili isti soj ljudi, tvrdi k'o kamen. U Rusiji mu je ostala žena Tatjana, a on se nadao da će kada izade iz zatvora pobjeći preko granice iz Juge i više se neće vratiti. Psovao je Jugoslaviju i prokljinao dan kada je prešao granicu. I Tita je psovao, i Partiju i sve redom. Takve ništa nije moglo popraviti pa ni Goli otok. Ispričao mu je za prsten koji je izgubio na pokeru. Činilo se kao vrijedan komad nakita. Dobio je taj prsten od Tatjaninog djeda, jednog starog Rusa, a ovaj ga je zaplijenio u nekom ratu od neprijatelja. Kaže da to nije običan prsten i da ga mora vratiti. Vidio ga je na ruci, na Maršalovom prsttu, to je taj prsten, takva nema dva. Redžo je smislio kako da pobegne pa je malo slušao šta mu govori luda koja je pola života provela po zatvorima. Nije mu vjerovao ni jedne jedine riječi. Eto, hamam je njegov prsten na Titovoj ruci, hajde, boga ti.

9.

Dok se veliki sukobljavaju mali ginu.

Godinama kasnije malo će biti onih koje to zanima.

Niti će šta znati o Jugoslaviji niti o Golom otoku.

Kiša pada i sve sapere i ljudi i sjećanje, pa ispadne da se ništa nije ni dogodilo.

Naći će se i oni koji će tvrditi da Josip Broz uopšte nije umro nego se sakrio na Goli otok, dojadilo mu da vodi zemlju pa se sklonio od javnosti.

Neće Tito biti jedini o kojem će nakon smrti pričati čudne priče.

Negdje bi sigurno morallo biti neko zabačeno ostrvo na koje su se sklonili svi oni za koje ljudi misle da su pobjegli, i od ljudi i od smrti.

10.

Tito je obolio.

Po savjetu ljekarskog konzilija predsjednik Republike Josip Broz Tito primljen je u Klinički centar u Ljubljani zbog ispitivanja krvnih sudova nogu.

Osjeća se određena zebnja ljudi u zemlji. S obzirom na godine svašta se može očekivati.

Pokušavao je, nema u to sumnje, tokom nekoliko decenija naći i odrediti svoje nasljednike. Među njima su bili Đilas, Ranković, a posebno Koča Popović. Tito je inače u životu dobro igrao svoju ulogu. Dvije vreće soli valja pojesti s drugom pa da misliš da si ga upoznao, govorili su u Bosni, Tito se toga dobro sjećao. Zbog toga nije javno objavio ko bi mogao biti njegov nasljednik.

Zna on odavno da je kandidat za smrt, devet decenija nije malo. I to nije bio život čovjeka koji je mirno spavao u svom krevetu. Ni jedne jedine noći taj nije mirno spavao.

Negdje poslije raskida sa Staljinom 1949., kod Tita u posjeti je bio Krleža. Stanovao je u kompleksu vila oko njegove rezidencije. Prve večeri nakon razgovora mu je rekao: Vidiš, u ovoj sobi postoje i zadnja vrata, ako neko dođe po tebe, podi s njim. To ti je samo informacija, da znaš, inače možeš mirno da spavaš.

Pa ti spavaj mirno poslije takvog upozorenja.

Broz voli da živi, ne da se, otima. Oprobao je taj u životu što stotinu drugih nikada neće a i njima će se brojiti da su živjeli. Ta upornost i volja ga drže sve ove godine, inače bi davno otisao.

Poslije se čulo da Tito uspješno operisan u Klinici za kardiovaskularnu hirurgiju Kliničkog centra u Ljubljani. Dobro je podnio operaciju i postoperativni tok je normalan.

Govori se o amputaciji noge, ali Josip je vazda tvrdio da bi ako već mora umro na nogama.

U Jours de France ga proglašili najlegantnijim državnikom; vazda je taj volio lijepo da izgleda i da se oblači, vidi se to.

Noga je ipak amputirana. Misli i molitve Jugoslavije usmjerene su prema Sloveniji. Strah se uvukao u narod. Šta ako Tito umre? Srušit će se nebo na Jugoslaviju, napast će nas, počet će rat. Svi umiru ali Tito ne bi trebalo, ne bi smjelo da umre. Ako se to ipak dogodi, šta onda, šta će biti sa nama?

Strah je teška torba na leđima naroda, i stiska kao i studen tog januara osamdesete.

Tri dana nakon operacije na televiziji Tito razgovara sa svojim sinovima u svojoj bolničkoj sobi, i smješka se. Dosta oproštajnih govora tada je bačeno u smeće, jer se vratio onaj kojeg su svi bili otpisali. Jedni su odahnuli, drugi se uznemirili.

Nije valjda da će i ovo preživjeti?

Oni koji su gledali, a takvih nije bilo puno ali ih je bilo vidjeli su na njegovom prstu prsten. Nije ga skidao ni u bolnici. Još je bio na svom mjestu. Dijamant od 5,35 karata, vrijedan 250 hiljada dolara. Pa ipak, ti koji su pratili ima li prstena na Maršalovoј ruci nisu uzimali u obzir njegovu materijalnu vrijednost. Za njih to nije bio samo komad nakita, nego moć, neprocjenjiva moć koja se ne može platiti nikakvim novcem. Onaj kome dođe u ruke taj prsten neće biti svjestan njegove prave namjene. Valjalo je po svaku cijenu imati ga prije drugih, ukrasti, oteti, ubiti, nije bitno ali se do prstena mora doći prije nego li bude kasno.

Niko nije znao pravo porijeklo tog prstena, ali ga ovaj nikada nije skidao.

Neko je ipak znao više od drugih i taj neko je odahnuo kada je video da je prsten još na Titovoj ruci. Taj prsten mu je, prema saznanjima, dva puta spasio život i to nikako nije bio samo prsten.

Tek kasnije će se, pažljivim pregledom snimaka, utvrditi da jedan medicinar u bolnici, u Ljubljani nije pripadao osoblju. Niko ga nije poznavao niti je znao ko je i šta tu radi. To je bilo kasnije, dosta kasnije.

Bolest je uznepredovala ali Drug je čitavog života ljudima pribređivao različita iznenađenja, zbog čega bi sada bilo drugačije?

Oni iskusniji su znali šta slijedi. Povratka s tog puta nema, ni za koga pa ni za Maršala.

11.

Tek kada su svi odahnuli Titovo zdravlje se naglo pogoršalo i pao je u komu. Tada već prolazi vijest da se pripreme oproštajni govorovi jer su male šanse da se Maršal izvuče.

Maršal teško umire. Naumpadne mu u tim trenucima magle i mraka jedan povijeni starac s kolodvora u Zagrebu, ne zna koje godine, koji reče da infakt treba kupiti, samo te strefi i gotovo, umreš u trenu.

Umiranje ti je čitava filozofija, ima stotine načina da ostaviš život.

Bunca, gubi se, a u komi je i niko osim njega ne vidi njegovu patnju.

Kad su partizani Foču prvi put oslobodili 1942. stoji Broz na drinskom mostu, koji je sav u snijegu i krvi, i posmatra Drinu. Na dnu rijeke gomila leševa vezanih ruku. Valjaju se i miču s vodom. Oni su pali na dno, nasukali se na kamenje i stijenje i kako voda teče miču se kao da su živi, kao da rone. Tuga je to neopisiva. U tom trenutku Titu prilazi starac i vodi dječaka za ruku.

- Druže Tito, predajem ti svog sina, četnici su poklali sve moje i njegove i opet će čim vi odete. Evo ti ga pa barem njega sačuvaj.

Tito je uzeo dijete i brinuo o njemu. Poveo ga sa sobom. Dječak je bio vojni pitomac, izučio neke vojne tečajeve. A onda se sve pokvarilo, zadužio se, došle su u pitanje i neke pare. Našao se na rubu kriminala i trebalo je da mu sude. Njegov predmet dolazi Titu u ruke i on se sjeti toga dječaka, Drine i onih leševa koji se pomjeraju s vodom pa i trenutka kada mu je starac doveo dijete koje je on preuzeo da brine o njemu i odgaja ga.

Naredio je da ga dovedu. Za dva dana momak dođe i kleknu pred njega, hoće da mu ljubi noge i moli za oproštaj.

- Slušaj, preuzeo sam te od oca da te čuvam i da od tebe načinim čovjeka. Pa jesli ti čovjek kad se tako ponaša? Ti si na neki način moj, ti si moj pitomac.

A on kleči i plače. Tu se zakleo majkom, koju su zatkali četnici, priznao da je pogriješio i molio za oproštaj. Vidio je prsten na ruci i dotakao ga.

Tito mu je vjerovao. Nisu mu sudili. Čuo je da je postao vrlo solidan građanin i bio ponosan što je uspio sačuvati to dijete, od rata i od svakakva života.

Možda je baš na tog dječaka mislio u postelji, na Safeta Dedovića iz Foče, a možda i nije.

Život ti vrati sve što si uz vodu bacio, kad tad. Nadao se da umre bez patnje, to je jedino očekivao jer više ništa nije bilo isto.

Možda i nije mislio na Safeta, neko drugi bi rekao da mu Goli otok nije dao da umre mirno, to se nikada neće saznati.

Ima puno ljudi koji su ljuti na njega, koji ga ne vole, tako je to sa svakim pa nijem bio iznimka. Veliki čovjek, veliki neprijatelji.

Uvijek je težio i ostvarivao nemoguće, uspjevao dobaciti dokle niko nije. Od bravarskog šegrtu u Sisku 1907., do Maršala Jugoslavije; nikome to nije pošlo za rukom osim njemu.

A onda je objavljena vijest koja nikoga nije previše iznenadila. Umro je Tito. Otišao nakon što su ga ljekari danima držali priključena na aparate i pokušavali vratiti.

Borio se, ali svakoj borbi dođe kraj. Četvrti maj, 1980.

Tako je to bilo, ako ikoga više interesuje priča o jednom drugom vremenu koje sve snažnije prekriva zaborav. I vrijeme i ljudi.

Takva sahrana državnika do tada nije zapamćena.

Na Dedinju, u Beogradu, 8. maja, u kući koja će ostati upamćena kao Kuća cvijeća, uz prisustvo 209 delegacija iz 127 zemalja i 700 000 ljudi. Na pogrebu su bila 4 kralja, 5 prinčeva, šest predsjednika parlamenta, 31 državni predsjednik, 22 premijera i 47 ministara, među njima: Saddam Hussein, Jaser Arafat, Hua Kuo Feng, Leonid Brežnev, Margaret Thatcher i Helmut Schmidt. Tako je otišao Josip Broz Tito.

Televizija je cijelo vrijeme vršila prijenos ali nije prikazala trenutak spuštanja kovčega tako da se i danas špekulira je li Josip Broz tu zaista sahranjen.

Mnogi su se pitali i zašto komunist nema petokraku na grobu, ali niko se nije ni trudio da im odgovori.

Šta je bilo s prstenom?

12.

Ove danas zanima historija koja počinje i završava se s njima.

Oni ruše spomenike i ne grade ništa izuzev vlastite taštine.

Mnogi su pokušali da se ponašaju kao Tito ali nikome to nije uspjelo.

Ispadali su smiješni ijadni, mislio je Avram kad je sve prošlo.

Dosta kasnije, prvo stidljivo a onda sve smjelije pojatile su se različite teorije zavjere. Neke od njih su šizofrene, ali narod voli ludosti.

Jedni tvrde da je Tito špijun, sovjetski, čiji bi bio, a da je Zagorac tog imena poginuo u Prvom svjetskom ratu.

Tita jednom vidimo kao austrijskog grofa, drugi put kao poljskog plemića, treći put kao poznavaoča filozofije koji s lakoćom čita Imanuela Kanta. Zagovornicima ovih teorija sviranje klavira, vešto plesanje, mačevačko umijeće ili poznavanje šaha nikako ne idu uz kumrovečki rodni list i proletersku mladost Josipa Broza.

Pa se onda obrazlaže naširoko i detaljno, red poznatih činjenica – red zavjere. Izdaju se knjige, snimaju filmovi. Sve Titove žene, Tito je bio Jevrej i zvao se Valter Weis, pravi Josip Broz ubijen je 1939. Tito je ubijen, te ovo, te ono...

Trideset godina od njegove smrti pažnju javnosti pokušavaju privući različiti tipovi sumnjivih teorija, ne zbog Tita nego zbog sebe.

Jedna od tih suludih teorija kaže da je Tito zapravo živ. Kamere nisu snimile trenutak kada je spušten ispod mermerne ploče teške devet tona. Povukao se iz javnog života i sklonio na Goli otok, ispod kojeg su samo za njega i još neke odabранe namjestili luksuzni i sigurni smještaj. Kao da nije mogao odabrati neko ljepše i komforntnije mjesto, a vala, ako ćemo pravo, i pitomiju zemlju od Juge. Ako je iko poznavao on je. Morao je pretpostaviti da će mu kosti raznijeti isti oni vukovi sa kojima se natezao čitav rat. Nije Maršal bio glup. Ono bolest jeste otpila oštricu opreza ali je mogao barem pretpostaviti u svojim najcrnjim pretpostavkama šta će se desiti nakon što ode. Možda mu više nije bilo ni bitno, ili je vjerovao, a previše vjere čovjeka može ubiti.

Vele, kada je do Tita stigla vijest da je onaj Redžo Mehić uspio pobjeći s Golog otoka, slatko se nasmijao i pomilovao ga.

Redžo je doduše pobjegao u Berlin i nikada nije saznao za tu odluku, ali koga je briga.

Po svim predviđanjima sad bi trebao imati negdje oko 130 godina, ali i to je moguće, jer veliki ljudi i ne umiru kao ostali svijet.

13.

Oдnekud, iz prašnjavih arhiva izvući će se i podatak da je Josip Broz još 1948. razmišljao objekstvu iz zemlje i to u vrijeme najvećeg pritiska Sovjetskog Saveza na Jugoslaviju. Jugoslavija je mogla da ostane bez predsjednika poslije Rezolucije Informbiroa i sukoba sa Sovjetskim Savezom. Vele da se moglo desiti da Juga bude napadnuta i okupirana a najveći Drug je bio spreman i za tu opciju. Britanski obaveštajci su s terena poslali podatak da je za vrijeme najžešće krize Tito kontaktirao vlasti Švajcarske u nameri da sazna da li postoji mogućnost da dobije azil u toj zemlji.

Pričalo se i pisalo, nije da nije, bez obzira što je Maršal odavno pod zemljom! Ili ipak nije, možda se stvarno sklonio do nekog otoka da na miru ostari ne strahujući od stranih agenata i domaćih izdajnika.

U takvom ambijentu najpouzdaniji su mu bili ljudi poput Redže iz Novog Sela kod Zvornika. Jesu li njih dvojica kontaktirali ili nisu? Misterije ne bi bile to što jesu kada bi ih svi znali. Još će dugo Tito i sve oko njega biti mitom i nagađanjem.

Ako je mogao pomicati da traži azil, pa što ne bi lažirao vlastitu smrt?

Dosta godina kasnije u novinama kojima niko nije vjerovao senzacionalno je objavljeno da je Titov prsten ukraden neposredno prije spuštanja njegovog tijela pod mermernu gromadu.

Na crnom tržištu se navodno pojavio njegov sat, zlatni roleks s posvetom pukovnika Moamera el Gadafija, revolver sa posvetom Dž. F. Kenedija i neke druge stvari iz njegove radne sobe na Dedinju.

Takvim glasinama je rijetko ko vjerovao, ali je uvijek bilo onih koji su znali razlučiti laž od istine.

Jedan ambiciozno naivni oficir JNA, koji je čitao puno knjiga o zavjerama i tajnama i miješao se tamo gdje mu nije mjesto u kasnim osamdesetim se bavio Titovom ostavštinom i rekao:

Šta je u historiji laž a šta istina? Postoji li istina ili je ona samo projekcija u ljudskoj mašti onih koji bi da su uvijek u pravu? Šta se stvarno dogodilo, a šta javnost zna o tome? Ko je taj koji filtrira događaje, krije što mora biti sakriveno i pušta ono od čega ne može biti štete? Šta tražiš a šta ćeš pronaći?

Očito je to rekao pred krvim ljudima jer je iz Beograda ubrzo prekomandovan u Postojnu u Sloveniju i više ga niko nije video niti je čuo bilo šta za njega. Zna se da se zvao Srđan i ništa više.

Trideset i tri godine nakon Titove smrti otvoren je njegov trezor s deset velikih vreća.

Otvorili su to neki tipovi koji više nisu mogli čekati. Da li je taj sef otvaran ranije to niko nije mogao potvrditi.

Sačinjen je nekakav zapisnik za naivnu javnost gladnu tajni.

Prva vreća, kako piše u zapisniku, puna je dokumenata, u drugoj su zlatne poluge, u trećoj nakit. I u četvrtoj vreći je nakit. Misterija je vreća broj sedam, u kojoj je samo puknuti pleksiglas. Zato su popisivači sedme vreće iz 1980. godine napravili gomilu brljotina krivo numerišući numizmatičke novčiće iz vremena Starog Rima do 1926. godine. Osma vreća je puna ručnih i džepnih muških i ženskih satova, od kojih neki nose inicijale Josipa Broza Tita, a drugi Aleksandra Karađorđevića. Posljednje dvije vreće su također uredno popisane te iz Zapisnika nije moguće doznati šta sadrže.

Nigdje nije bilo Titovog prstena.

14.

Ažurni obavještajci su imali svoju stranu priče koja je pohranjena u debelom izvještaju. Oni su pratili, prisluškivali, prijetili, nagađali, propitivali. Oni su znali i ono što niko drugi nije.

Tek tu je otkriveno da jedan medicinar u bolnici u Ljubljani nije pripadao ni jednom timu, a stalno se vrtio oko Tita. Kako se to moglo dogoditi?

Do besvijesti su agenti ponavljali snimke Titove sahrane. Ko je bio čovjek koji je stoao neposredno uz kovčeg trenutak prije nego što je kamera skrenuti na drugu stranu i neće snimiti Maršalovo spuštanje.

Tražili su, mada nisu bili sasvim sigurni šta traže.

Uočen je čovjek u uniformi ali je kamera zabilježila samo dio njegovog lica. Kao da je znao da će biti snimljen i izbjegavao objektiv. Isto lice pažljivi posmatrač će prepoznati u onom medicinaru u bolnici u Ljubljani.

Ko je, za boga miloga, bio taj čovjek?

15.

Kada se prašina slegla a govori o veličanju velikog vođe odložili u kožne fascikle. Kad su se isplakale suze a sunce opet izašlo na istoj strani neba, postalo je jasno da se život nastavlja, unatoč svemu.

Ko bi tražio makar i neobičan prsten s Maršalovog prsta?

Primopredaja je obavljena u Mađarskoj, diskretno i čisto. Onaj ko je htio prsten, dobio je prsten. Nije jasno šta je dobila druga strana, ona koja je obavila osjetljivi posao.

16.

- Čekaj malo, zaustavi ovdje. Hoće li mi neko reći ko je ovo?

Šef je prislonio svoj debeli prst na ekran pokazujući u čovjeka pored kovčega neposredno prije sluštanja u mauzolej.

Podređeni su se zgleđali. Mislili su to skloniti od šefa da ne talasaju previše ali je ovaj ipak odlučio da sam pogleda snimak, još jednom.

- To je Maršalov posinak, Safet Dedović. Tito ga je spasio u Foči i othranio kao da je...

- Nije to nikakav posinak.

Svi šute. Muk. Neko sa strahom promuca zagledan u ekran.

- Jebo te miš, pa da to nije...

- Misliš?

- Ko zna.

- Ma ne može biti.

- Može biti i to je. To je taj, to je Avram Hunt, niko drugi. Pronađite ga i dovedite. Imat će koješta da objasni.

Služba je radila danonoćno. Tražili su ali nisu pronašli. Poslije se sve to zaboravilo i više nije bilo bitno.

Naknadnom istragom utvrđeno je da ne postoji čovjek pod imenom Avram Hunt, barem ne u Jugoslaviji. Ni jedan Redžo Mehić nije bio na Golom otoku a još manje da je pobjegao. Titov posinak, Safet Dedović, živio je negdje na Romaniji i nikada nije dolazio da se žali ili moli.

Očito je riječ o jednom te istom čovjeku koji se odlično prerušava.

Da li je to onaj stari Avram, lopov i zgubidan iz Bosne teško je utvrditi.

Je li moguće da je toliko rizikovao da bi došao do prstena?

Danas se o njemu i tim događajima gotovo ništa ne zna.

U Rusiji je doduše bio sličan čovjek drugog imena, oženjen nekom Tatjanom koja se slatko smijala na svaku šalu da je bilo milina gledati...

Душан МИЈАЛЛОВИЋ АДСКИ ДОК БУДЕШ ГАЗИО БАСАМАКЕ

Стојанка, говорим себи, не смеш да поклекнеш. Не помишљај да новорођенче лишиш живота. Сети се, хтела си, одмах после ужаса, живот себи да одузмеш. Одустала си, сад сноси последице. За све оно што ти се догодило, крива ниси, ти си жртва а не злочинац. Ти си, Стојо, силована, ти ником ниси наудила, теби су наудили. Затекло те време кад су појединац и маса безлични. Сви су за све криви, и нико низашта није крив. Једино је Дрина и даље крива. Крива али увек бистра. Са човеком је мало другачије. Нема чистих образа, једино има много прљавих и много мање прљавих.

Говорим себи, можда порођај не прође како треба, можда буде кобан по тебе. Таква ме могућност обрадује, орасположи, дође ми да запевам. Баба Јордана ме посматра испод ока и, доведена у заблуду, осмехује се.

Говорим себи, Стојанка, спавај, прошла је поноћ. Биће све у реду. Породићеш се овде, у подножју планине, без доктора и медицинских сестара. Шанса да преживиш су минималне. Важно је да ти грех не починиш. Воља Господа грех не може бити. О не, ти не треба да завапиш: Спаси Боже мој разум. Твоја је жеља разумна. Ето, морам да држим у руци жар, жар који нисам тражила ниоткога. Тешке ли речи, морам!

Јуче, ујна као ујна, околише, да ме не увреди. Брат ми нуди избављење. Могу до Париза, а тамо теку мед и млеко. Нека им буде! Господе, можда сам и грешна, нису то њене речи, мислим на мед и мелко, то су речи моје срџбе. И док ослушкујем шум лишћа све ми се чини, то се о мени шапуће, грешној без греха.

Говорим себи, опрости ујни и баби. Оне би да те сакрију у том мравињаку. О не, ни од људи ни од Господа немам разлога да се скривам. Признајем, стидим се због туђег злочина који нисам могла да спречим. Признајем, грешна сам што се уздам у Господа. Господу се обраћа са молбом за живот и здравље, а ја га молим... Велико је моје брдо невоље, као што је мало зрно моје наде. Кад кроз ливаду идем све ми се чини да свака травка зна за муку моју, али да ни једна ваљан савет не би могла да ми да.

Баба Јордана је постала неподношљива, све ми чешће помиње Ратка. Да је све као некад не бих имала ништа против. Знам ја да му се свиђам. Опет, треба бити луд па прихватити туђе...Нећу, о нерођеном... ни једну једину ружну реч да изговорим. То је дете моје и само моје.

Говорим себи, Стојо, или је Ратко добар глумац или је... Исприча ми и по неку шалу, а ја и даље, лако рањива, све их пластим на свој рачун. Док се врзма око мене доживљавам нас као ватру и воду. Час он букне, час ја, час он потоне, час ја. Наравно, ја тонем чешће.

Знала сам, кад се баба Јордана удаљи, Ратко ће ми поставити то судбносно питање. Трнем! Видим, он ме воли. Искрено! Људски! Једино због тога желим да чујем оно што ми има рећи. Судњи час треба дочекати са што мање рана, а ова би била подједнако тешка као она најтежка. Говорим себи, Стојо, ти се мењаш, постајеш мекана према другима и себи. Да ти себрат сад појави ти би га радо загрлила. Нешто ти се, убрзано, гомилају разлози с обе стране

медаље. И небо и земљу не остављаш на миру, хтела би до одговора којег уистину нема испод капе небеске, на небу, ко зна?

Ратко, црвени, црвени... Ето, уместо да ја црвеним, црвени он. Све што је потом изговорио, брзо и замуцкујићи, претпостављала сам да ће рећи. Препознала сам у тој његовој наплави речи и неке баба Јорданине, несвесно су му се поткrale. Говорим себи, памет у главу, немаш права да повредиш тог добрицу од човека; кажи већ једном, ДА, не мучи га више. Не рекох да, већ промрљах, ВАЖИ. Тада се у мени пробуди жеља да му све предочим, мислим, на све оно што га, што нас, у животу може снаћи. Да му јасно кажем да је моја судбина, једино моја, а не судбина свих часних и нечасних.

Не би ништа од тога. Дан је био као предодређен за сва моја, надала сам се, последња овоземљска искушења. Чула сам звук аутомобилске сирене. Могло се колима до наше куће и пре рата, сада се могло и у пуној брзини; војска је била за своје потребе направила широк и добар пут. Прво што сам помислила, помислила сам на ујака. Њега првог и препознах... у туђим колима. За воланом ...мој брат, Радован. Он, мада на себе прећашњег не личи. На суседном седишту нека жена. Из кола прво излази ујак. Мислим се, ето брату предходнице. Перје јесте променио, ћуд није. Дошао да отвори па затвори кућна врата. Као кад површни читалац отвори па затвори књигу. Мислим се: Е мој брате, док будеш газио басамаке имај на уму да они памте године и предаке, недела и дела. Како би то радо препоручила и свом нерођеном детету.

Говорим себи, Стојо, памет у главу, Ратков је образ у питању. Бива ми јасно, Ратко би радо негде да побегне. Кажем му, одлучно, да остане поред мене. Господе, ти си ми сведок, Ратко се после моје одлучности тргао, исправио, напунио неком снагом. Кренули смо одлучно према онима који су ненајављено хтели да буду део наше судбине.

Придошли грле мене, бабу и Ратка. Ратка, као да им је род најрођенији, шале се на његов рачун, а он, уздигнуте главе разговара са њима гласно и јасно, а не као самном, туц... муц. Говорим себи, Стојо, полако. Уловили су те у замку, почињеш да размишљаш о животу, ти, која си данима и данима размишљала о...

Ратко и Радован разговарају неусиљено, један другог тапшу по рамену, а потом износе сто из бачије. Убрзо је сто пун ића и пића, о свему су се брат и ујак побринули. Затечена, не знам да ли да им се захвалим или да им кажем да ми се губе из дворишта. Брат ми у том тренутку прилази, грли ме, позива своју супругу да нам се придружи. Мишел, тако се лепотица звала, грли ме као да се познајемо годинама. Радован позива Ратка, и сви се наћосмо у чврстом загрљају као да је под капом небеском све потаман. Тог тренутка нисам слутила да се будућност ушуњава у Ратков и мој живот. Мени је било важно да останем јака, да своје срце не закључам, али да га нагло и не откључам. Нека га, нека бди над ситуацијом попут отшкринутих врата.

Пило се и наздрављало, Мишел је пила, гле чуда, Раткову дуњовачу, а ја, ја сам била опијена атмосфером. Мислила сам да један овакав скуп никад не бих поднела, али ето, њихова добронамерност је и мене одобровољила. И баш тада, кад сам била највише опуштена, брат је устао, а потом, што не личи на њега прећашњег, одлучно ми је наредио да се спремим.

Била сам шокирана. На болницу сам била сасавим заборавила. Ратко је то одобрио аплаузом, а потом је наздравио Радовану. Ујак је запевао своју омиљену песму. Мишел је усталла, нешто је промрмљала, а баба Јордана јој је одговорила. Баба Јордана и француски, чуда, су ипак могућа. А ја, из минулог живота не излазим, не иде то тек тако. Ипак, сећање на злочин не призивам. Истина је, не обузима ме више она жеља за нестајањем.

Видевши да је баба припита, заиграх на ту карту, почех да је хвалим, као, нећу ја никде без бабе, може и баба да ме породи. Уместо да је то одобровољи баба ми одбруси да се не пренемажем јер време не уме да заспи. Господ ми је сведок, баба обелодани да ће она бити у хотелу, близу болнице, за недај боже. Говорим себи, Стојо, кад је тако, послушај бабу која је проговорила француски и не стиди се да спава у хотелу. Послушај Ратка који је спреман да те прати на сваком кораку. Послушај брата и ујака.

Ошамућена атмосфером, пристадох!

Nikola ŠIMIĆ TONIN

KRSNIK

Duboko u mahali, među vlažnim, ruiniranim zidovima muslimanske kuće, čeljadi u njoj, u svakodnevnoj i svakojako oskudici, iščekivani odjeknu plač, ne baš u neko-me osobnome i osobitome *ushitname* veselju trinaestoga po redu djeteta.

To dijete rodi se - Krsnik... Zlugač... Rođeno u bijeloj kožnoj košuljici s križem na prsima iz kojega, otvorene rane, unutar granice same rane, nezaustavljivo teče krv. Grom raspori oštrim sjećivom munje staklasto *snobilno* nebo.

Nad svima - svim, ulična sagori svjetiljka. U sve se uvlači mrak. Sve i jedna žaru-lja gasne. Sve ždere... s glave guta tmina. Sve što svjetli, osvjetjava, sja, kleca pred najezdom tame. Grad Vitez mrči mrak, gluho i daleko bezglasje. Mrtvi tmast.

Dugo u noć, oglašava se sve i jedna divlja šumska zvijer. Dugo u noć, oglašava- la se sve i jedna divlja kamenjarka zvijer.

Vrata, prozori... sami od sebe, otvaraju se... Vrata, prozori... sami od sebe, zat-varaju se... jezivo cvile hrđavim nepodmazanim šarkama... Lupaju neobuzданo div-lje o izbočine neravnih zidova, otvaraju na njima nove kraste nekvalitetne žbuke... Prozorska stakla poprijeko pucaju. Svi predmeti oko njih krenuti, zadaju im bol...

Neki jezivi lik iz trena u tren ukazuje se pulsirajući u okviru kućnoga ogle-dala. Iz ogledala potekla, teče krv... Leden zapuh ukućane podiže od zemlje... Tisuće i tisuće glasova nepoznatih jezika zaziva ih imenima. Karandžoloz, crni demon – zao duh, na goli pod sjeo, noge podvio, žuti duhan puši. Kandžija karandžolozova šiba miris koji valja udahnuti. Soba nema ni jedne milosti, boja smrti nagriza je. Ljudi iz tamnog grotla zemlje prilaze mu kao braća. U pukotinama zidova niču ljute otrovnice. Iz silne daljine robat gonič s psima, crnih i bijelih likova. Sobom lete ruke pune zlih otrovnica. Zračnim stubištima stravine. Zvijeri označavaju sokake mahale. Ukućani zanesviješćeno gledaju. Vjetrokazi ukleti - nijemi. Na sokacima mahale nigdje nikoga nema. Iz ahireta (onog svijeta), askeri (turski vojnici).

Iz daleke *dalekosti* vremena čuje se zvuk pucanja kožnih sandala na nozi rim-skoga vojnika, koji se bijesan okreće Isusu na križu, izgovara nešto ni malo ugodno uhu čuti.

Čuju se topoti konja iz bližih i daljih vremena... Zvezket sablji... Zapomaganja nabijanoga na kolac... Urlici... Krici... Ubojite strijеле... Zvukovi odapinjanja kata-pulta... Rasplamsalosti vatri pakla... Njima na oči, podiže se mrtvi u kružnom kre-tanju živih bića oko njih... gore bez sjaja i plamena...

Sve preuze... nametnu se... nadnaravna tišina...

Spušteni mimo svoje volje, ukućani kleknuše. Dalje i dalje, izmjenjuju im se slike moždanim kino-platnima...

Pozvani hodža s nekim zapisima u desnoj ruci, hodajući gore-dolje monotonim korakom, govori da dobro paze na njega, da će u dvadeset četvrtoj godini, *ustitratne*, čiste organske ljudske naravi, usustavljujući nerazbistreni misaoni sustav, u toj svojoj 24-oj godini, kao i kod vlaja svećenik kada tek u toj godini, ako ne griješi, "može održati mladu misu"... i on će tada, Krsnik, u toj godini metamorfoza, prit-vora:

- Pamtite što govorim, steći potpuni razum, postat svjestan svojih moći po zakonitostima sjećanja... boriti se s drugim Krsnicima i biti im: rodini... zaštita i pomoći... i ne samo njima... već u mahali svima. Tko zna zbog radi čega je i od koga poslan musafirli rupit među nas. Tada će između ostalih sposobnosti - nastavi im tumačiti hodža - i moći koje će sam kod sebe prepoznavati, razumjeti govor životinja, boriti se protiv zla, uroka i bolesti, posjedovati nadnaravne, natprirodne moći i ljudima nedohvatljive odlike. Njegov će se duh noću na raskršćima i rasputima boriti s vukodlacima, vidinama, prikazama, "onamo njima" - šeđtanima... Pogibijom njegovoga protivnika, u bilo koje gluho vrijeme dana i noći, sama od sebe oglasiti će se crkvena zvona. Pogibijom njegovoga protivnika, u bilo koje gluho vrijeme dana i noći, sam od sebe oglasiti će se mujezin zajedno s njima. Zaštitnik je svoga kraja. Stalno seli svoju dušu. Kome se on zagleda u oči – oslijepit će ga. U zakutku mahale u kojem je, zmije će dojiti krave. Takvo mlijeko nije za ljude. Takvo mlijeko, mlijeko od tih krava – jamužu - treba neuzvareno donositi njemu. Vime tih krava, nadoći će i poplaviti. Za njega nema smrti, ubiti ga može samo doticaj presvjetloga Kur'ana, il' vlaškog, posvećenog misom, crkvenoga križa. Treba ga držati dalje od svete knjige Kur'ana i od vlaških vjerskih obilježja, činjenja pred njim klanjanja i znaka križa. Pomaže! Odmaže! Razmaže! Najpametnije bi bilo dati ga na vojne škole - još na odlasku reče hodža ne skidajući pogled s Kur'ana presvjetlog, dobro pazeći da se dok govorii ni jednom ne okreće za sobom.

Denis DŽELIĆ

GORSKI POTOK

(ili vizualizacija jedne želje)

Na planini Visoka Gora, iz njedara gorskog izvora iz kog se izlijeva i otiče modrina boje plavetnoga horizonta, zasvjetluca nešto, zaiskri srebro.

Jato leptira je oblijetalо to mjesto začuđeno ljepotom srebrenoga sjaja kakvog do tada nisu vidjeli. Da je leptir zavidjeli bi njegovoj ljepoti, ovako nisu znali što je taj sjaj. Jesu li to krila vilina konjica što se kupao u treptaju kruga? Ili je to jedan blještav, ispran kamen?

Da nisu suze Narcisa? Zvijezda sa neba koja je ostala zarobljena naglim buđenjem dana? Kremeni kamen?

Rapsodija fatamorgane neba vibrirala je plavetnilom. U samom vrenju vode koja je oticala i postajala gorski potok, ležao je srebreni prsten.

Otkud prsten u izvoru Visoke Gore gde i ptice sa oprezom slijеću, a šumske zvјeri tuda pažljivo prolaze? Ljudska noga nikada tu nije kročila. Prsten je ležao pod blagim valovima izvorske struje. Vjeverica se sjuri s drveta, popi vode i uzburka je, nestade brzo a nemirna voda se opet umiri.

Tamna noć je ogromna scena, pozornica za izgubljene, zalutale duše. Kao lastavice one zalepršaju nebom, pojure s mjesta na mjesto u potrazi za izgubljenom srećom. Puno je nesreće na ovoj planeti, sjenke su na sve strane.

Daleko na kraju svijeta, na hladnom sjeveru polako se prikradala noć, lijeno se navlačila crna koprenu preko grada, prekrivala skramom mjesečine.

Kroz svjetlo prozora vidi se tijelo čovjeka koji se spremao za leći. Poluhladna voda tuša okrijepila je umorno tijelo. Zastao je pred ogledalom, pogledao staračko tijelo i sumnjivo klimnuo glavom. Izašao je iz kupatila, zastao u dnevnom boravku i posmatrao suprugu. Ležala je izvaljena u sofi i gledala u televizor. Činilo se da je to radila više iz navike nego što joj je program privlačio pažnju. Uzbuđivala ga je još uvijek kao muškarca, ispod oka je posmatrao njeno tijelo. Život im nije cvjetao, puno je tu različitosti, nedorečenosti, živjeli su zajedno jer se mora, jer je to postalo navika, jer su jedno drugom bili potreba, ništa više do nasušna potreba.

- Hoćeš uskoro u krevet? – upitao je pažljivo biranim tonom, možda previše pažljivim.

- Ne neću. Čekam film. Laku noć.

- Htio sam da vodimo ljubav večeras, nismo dugo pa...

- Kakvu ljubav, bježi, zar je tebi do toga, zar nemaš pametnija posla? Laku nooooc!

Ušao je u spavaću sobu, legao, pokrio se, zatvorio oči. Kad je uspostavio unutrašnju ravnotežu duha, blago se nasmiješio i prošaputao:

- Draga moja južnjakinjo, dolazim ti u snove. Čekaj me kod našeg izvora, doći će ti uskoro.

Prvi san ga uvijek oznoji, prestravi padanjem s visina. Tada grašci znoja izbijaju po čelu. Probudio se i ponovio svoju želju. San ga je polako ponio na svojim krilima. Osvajao ga sve dok se kao jedna crna sjena ne diže i nestade u mračnoj noći. Odleprša kao ptica koju proguta mrak.

U isto vrijeme na drugom kraju svijeta, na jugu, topli dah Mediterana osvajao je tijelo muškarca koji je nasrtao na ženu životinjskim nagonom, divlje, bez strasti tek da zadovolji vlastite potrebe. Ona je ležala pasivno, otvorenih očiju posmatrala jednu tačku na plafonu. Željno je čekala njegovo pražnjenje da prestane ta tortura. Nije uživala u vođenju ljubavi sa svojim mužem. Ostala je samo bračna dužnost i želja da sve to što kraće traje.

Tačka na plafonu se pomjeri, leptirica poleti, napravi krug i zastade na svjetlosti stolne lampe. Nastavila je posmatrati tu pokretnu tačku. Vodila je sa sobom unutarnji monolog.

- Duša kao moja umire, gasi se u ovakvom životu. Bez riječi, bez osjećaja, bez milovanja, bez ljudovanja. Samo seks i šutnja. Gadim se sama sebi.

Napokon se i to završilo. S gađenjem je trljala svoje tijelo, pjenušava od šampona posmatrala je kako je topla voda sapirala prljavštinu. Radila je to s izrazom gađenja na licu. Poslije tuširanja vratila se do postelje i legla. Navukla je pokrivač do brade samo je lijevo o stopalo izbacila van. Mrak je milovao njeno lice. Sklopila je oči i pozvala svog anđela zaštitnika.

- Vodi me njemu, do mog sjevernjaka, anđele moj. U snovima je negdje, javio je, čekaće me kod izvora. Vodi me, ne daj da zalutam.

Još jedna sjena zatrepta i nesti u bespuću mračnih snova. Poletjela je kao sjena i nestala u srebru mjesecine.

* * *

Svaku veče njihove dvije astralne duše dolaze tu, na isto mjesto, namamljene čistoćom izvora da se napiju hladne vode. Dolepršaju s dvije različite strane svijeta, jedna s juga, druga sa sjevera, pojave se iz bespuća mraka, iz nemirnih snova neba i tu odmaraju. Spuste se kao sjenke, sjednu jedna pored druge, uhvate za ruke i gledaju u izvor. Ne vidi se njihov odraz u njoj. Tek vibracije i drhtaj površine zatrepere kad su tu. Ako popiju malo vode na tren postanu vidljivi. Bistrina vode poteče zrakom zasvijetle na trenutak kao svici pa se ugase.

Prva je ona otkrila izvor čiste vode. Nesretna duša zaustavila je svoj let i gledala u mir koji je u njoj izazivao damar vodene vene što je tu izbjijala iz zemlje. Osjećala je istovremeno i tugu i radost. Počela je plakati. Kroz jecaj ispadale su istragane riječi i odzvanjale mračnom planinom.

- Voda može oprati ljudsko tijelo, ali osjećam se prljava iznutra. Duša mi je zaprljana.

Prenula se jer do nje je sletjela sjena jedne muške duše. Nije se preplašila, osjetila je dobrotu što je zračila iz nje.

- Daj mi svoju ruku! – rekao je tiho.

- Što će ti moja ruka?

- Da u sebe primim svu tvoju bol i prljavštinu. Dozvoli mi da te rasteretim i oslobođim muke.

- Hvala ti, ali tu nema pomoći jer već sutra on će je opet zaprljati – govorila je ona. Na neki način osjetila je da je i on tužan i nesretan.

- Sjedinimo našu bol, lakše ćemo se boriti zajedno – reče on i ispruži sjenu svoje ruke.

Ona je prihvatile ruku i osjetila da je njena bol polako počela jenjavati, smanjivati, a istovremeno je osvajala pozitivna energija. Upitala ga je zbunjena osjećajima koji su je prožimali.

- Je li ovaj osjećaj sreća?

- Mislim da jeste, teško mi je odgovoriti kad je nisam doživio.

Tako je započelo prijateljstvo dvije ranjene duše koje je polako zalažilo u novi osjećaj njima nepoznat. Shvatili su da je to ljubav.

I večeras su tu. Gledaju se u oči, a ne vide. Govore šutnjom. Ljube užarenim dahom. Vole neograničeno ali samo u snovima, samo kao sjene. Tako se njihove duše vole još od iskona, našle su se jednom u maglinama svojih promašenih života, zaljubile i zavjetovale jedna drugoj, vječno, do smrti, pa i poslije.

Ona se nagla nad vodu i prošaputala s vidnim uzbudjenje u glasu. Povikala je ushićeno.

- Dragi, uspjeli smo?

On isto uradi, pogleda u srebrni prsten ne vjerujući svojim, očima.

- Pa to je istina, voljena.

- Pogledaj, mili, ovu jednostavnost, čistoću, obraz, savjest, ljubav, obećanje, vjernost, odanost, poštenje, prijateljstvo, poštovanje, Tebe, Mene... naš astralni brak... – šaputala je sjenka ženske duše.

- Tu su materijalizovane naše želje, čežnje, žudnje. Snagom svojih želja stvorili smo ovo čudo.

On uroni ruku i izvadi prsten, stavi ga na dlan. Osjetio je olujno jake emocije, moć jedne silovite ljubavi prostruji kroz njega. Niz mrak sjene kliznu jedna suza i kanu na prsten. On ga uze među prste poljubi i pruži voljenoj sjenki.

- Draga, želio bih vječno živjeti s tobom u svetom braku. Nemam ništa da ti pružim do esencije moje čiste ljubavi. Prosim te jer želim da ispunim svoju svetu dužnost prema zakonu ljubavi i anđelima, da ti bar tim simboličnim gestom pokažem i dokažem svoju ljubav. Da ti kažem da te želim za ženu, govorim iz srca. Ovaj zavjet je pisan krvlju zaljubljenoga čovjeka, riječi su u krvotoku i žubore, eho tog žubora je osmijeh koji mi je uljepšao život. Hvala ti na toj sreći, draga.

Posmatrala ga je dok je govorio. Duša joj je treperila na blagi lahor njegovih riječi. Pružila mu je ruku da joj stavi dokaz svoje ljubavi i rekla:

- Da, dragi. Ja sam tvoja žena za sva vremena. Pomičem svjetove. Ti si moj astralni muž. Moja duša je u braku s tobom. Ljepota se rađa kao Feniks tamo gdje postoje duše kao što smo ti i ja. Ti i JA, sami po sebi, najveći smo zavjet našoj Majci. Njena djeca. U paganskom, praiskonskom obliku. I njena budućnost, iskra i žar koji će biti ugrađen u naše potomstvo a oni će dalje. Hoće.

Srebrni prsten leže na njen prst. Okretala je ruku i posmatrala ga.

- Draga, mogu li sad poljubiti mladu?

Blago su se nasmijali, obujmili rukama i spojili usne. S puno strasti bio je taj poljubac, trajao je sve do prvih znakova zore kad se javiše prve ptice. Dvije raspolučene duše se s bolom rastaju. On će na sjever u svoj mokri krevet i leći pored supruge koja spava bezbrižnim snom. A ona će na jug i polako se spustiti na ležaj pored čovjeka kojeg nije voljela.

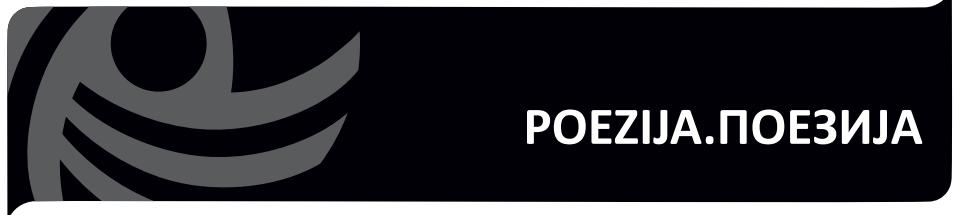
- Draga, vidimo se sutra, doći ću ti u snove kao i svaku noć. Ne skidaj prsten, on će nam pomoći da se pronađemo jednom u svijetu jave.

Ona mu je odgovarala sa sjetom u glasu.

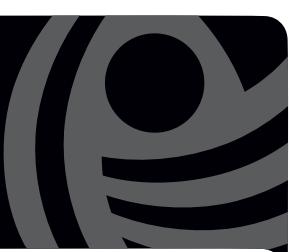
- Dođi mi u snove, mili, želim te vidjeti tamo, a prsten, nikada ga neću skinuti s prsta, dragi, da me lakše pronađeš jednog dana. Osjećam, brzo će to biti.

Dvije sjene prhnuše i nestadoše. Javiše se ptice, prenu ih srebrena svjetlost što proleti pored njih velikom brzinom.

Na prve zrake sunca jato leptira pojuri k izvoru da se divi čudu srebrenе ljepote. Obljetali su izvor, ali čudo nisu mogli vidjeti. Ubrzo se uputiše na drugu stranu jer tu nije bilo ničega do treptaja vode koja je vrila i polako se izljevala u korito kojim je oticala kao gorski potok. Čuo se samo žubor vode koja je šaputala ljubavljju dvije sjene.

POEZIJA.ПОЕЗИЈА

Ivo Mijo ANDRIĆ:
BILJEZI VREMENA / 401

Саша МИЋКОВИЋ:
ХИМНА ЖЕНИ / 405

Milan Georges BUROVAC:
НЕШТО SE DESILO / 411

Anis ORUČEVIC:
LAVANDA / 415

Ivo Mijo ANDRIĆ

BILJEZI VREMENA

MARIJI NA ZNANJE

I dat ću Mariji da znade
 Sliku ikone – mene
 Da zvijezde s neba ukrade
 U smiraj jutarnje sjene,
 I dat ću Mariji da znade.

Pa kuda išli da išli
 Ja dalek tutanj ljeta
 Znat ću da smo obišli
 Neznatan dio svijeta,
 Ma kuda išli da išli.

Ona je daleka međa
 Brda joj rasplela grudi
 Šuma joj garava vjeđa
 Ko biser zorom rudi,
 Ona je daleka međa.

Mi nismo bili skupa
 Nikada - opet se znamo
 Zbog nje sam potok što čupa
 Žubor iz duše samo,
 Mi nismo bili skupa.

I dat ću Mariji da znade
 Sliku ikone – mene
 Da zvijezde zorom ukrade
 Kao što čine žene,
 I dat ću Mariji da znade.

Blažuj, 1970.

PODSTANAR

Trećeg predvečerja
 S Marijinog prozora
 Kaplje istina.
 Polovina mene
 Postade njena
 Uramljen lik

Zamišljene sjene.

Dolazila

Prolazila vertikalno

Uzduž sjekli noževi.

Prevarena

Sama sobom,

Ivo – omrznuto ime.

Trećega zalaska

Na Marijinom prozoru

Četvrtu rađanje.

Tu neko se useli,

Ja podstanar

Neizgrađene kuće.

Blažuj, 1971.

ZVJEZDOSJAJI

Pade zvijezda

U otkose trave

Netko umrije

Previše nas ima.

Na njezinom mjestu

Raspuciće se nebo

Kao lubenica

Od gorde jedrine.

Pade zvijezda

Presvijetlo niz konac

Proplanak joj

Otvori grobište.

Na kamenu

Biljeg od vremena

Leden zimi

Uzavreo ljeti.

Pade zvijezda

Nova je dopuni,

Jedan umro

Drugi se rodio.

Blažuj, 1971.

PODORAŠJE

Dođeš li ili odeš

Uvijek te isto čeka;

Lipe u cvatu,
Čovjek pod naramkom,
Sijeno uplašćeno
Prije nevremena.

Podorašje je takvo
Od gradnje prve kuće
Do zmijastog puta
Što u njeg vodi.
Meraja gdje kolo igra
Kao čvoravo lice
Zaraslo u mravinjake
Prsi se nebu i suncu.
Drveni koševi puni,
Kukuruz blješti danju,
Noću su karbitne lampe
Svitci utkani u san.

Dok žene u bjelini
Prakljačom rublje peru,
Muški pristižu s posla
Garavi kao ugljen.

Podorašje je selo
Iza drugoga rata,
Njegovu sudbinu vrijeme
Ne može izbrisati.

Lipnica, 1971.

POSLJEDNJA PJESMA RIJECI

Tako tmurno vrijeme odavno nije bilo
Mira se čudila nebu zbog darivanja bola,
Od moga dolaska jutrom hladna je kiša lila
U grudi nadošle rijeke zaboden nož jarbola.

Plovismo skelom dugo ja kao galeb bijeli
Dozivah ptice kradom da ona ne bi znala,
I dok sam gledao daljinu koja obale dijeli
Skelar je tiho rekao 'dođite opet, hvala'.

Otišli nismo zna se, vrijeme je bilo plačno
Ni Mire više nema ja zadnji susret sanjam,
Ako se nekada vratim lutat ću beskonačno
Hladna će rijeka znati da sam još uvijek sam.

Od kišnog jesenjeg dana vrijeme je prestalo teći
Munja je spalila ljubav dok je bujala Sava
Do tog trenutka mi smo maštali o vječnoj sreći
No, naši snovi nikada nisu postali java.

Bos. Gradiška, 1971.

ТЕМА 82.

Atifu Kujundžiću

Jutro 1982.
Po mnogo čemu slično
Jutru 1981.
Ili
Jutru 1983.

Brojim krovove,
Tako dosežem visine
Od kojih patim.
Neboderi su mravinjaci
Koji klijaju iz zemlje,
Bliski su oblacima
Ne sliče na ljudsko.
Neboderi nemaju oči,
Oni su nedovršena putovanja
U kojima se gnijezde ptice
I beskućnoci.

Neobično je razmišljati
O vodi
Ako ne nazireš rijeku.
Neobični su tragovi leptirovi
I trava je neobična
Ako je osjećamo
Kao nedovršenu misao.

Uopće..
Jutro 1982.
Ne razlikuje se
Od bilo kojeg jutra
Iz našeg zaborava
Nabodenog na vrh
Dimnjaka srušene kuće.

Tuzla, 1982.

Саша МИЋКОВИЋ

ХИМНА ЖЕНИ

I

Пред тобом се диве погледи скривени,
И чежње оживе узврелим треском.
Очињи ти капци сетом преливени,
Из којих пламиња жар врџавим блеском!

Ти си непојамна, која бездан слама,
Алфа и Омега света и болјитка.
Окружена свитом, а тек тужно-сама,
Са лица ти цури сузна роса житка!

Изнутра си крхка и срж ти је мека,
А споља гранитна, поносна и чврста.
У мах си ми блиска, изнова далека,

Еденска и сушта родоносна врста.
Анђеоски драга, мудрољубљу склона,
Пред чијом лепотом трепне васиона!

II

Из душе се светлост танана расипа,
Обасјаваш, блажиш моју полујату.
Натопила кожу мирисима липа,
По ноћи те видим, озвезданом пламу!

За тебе се музо, надахнуто свира,
Уплићу се ноте, мелодије ведре.
Под прстима вештим огласи се лира,
Па најлепши звуци титрајем изнедре!

Мазна и питома, храбра чим затреба,
Чуваш своју лозу као нежну биљку.
Моје си парченце насушнога хлеба,

Носим те ко ватру на крвном ожиљку.
Симбол доброчинства, даровна владарка,
Венерина кћери искричаво-жарка.

III

Страхове си здрала с беличастог чела,
Заденула химну у долину груди.
Лаконога вило, мисли ми упрела,
У спиралу страсти, што вечерјем руди!

Ужитак си сласни длановима мојим,
Брилијантна Жено, пролећни ластару.
За тебе у трансу сплет сонетни кројим,
Градим престо силни, сјају, светлозару!

Саздаћу ти књигу од златастих речи,
Да и након мене, када самрт стигне,
Глас о твоме лицу беспутима звечи,

Женственост и чедност ван етра уздигне.
Ако ли ти за мном капка туге кане,
Нек` та топла течност читав космос гане!

IV

Мистична остани, недоступна чиста,
Изнад свих земаљских опипљивих зала.
Рубинска ти сјајка образима блиста,
Створитељко виших, вечних идеала!

Постани водиља мога слепог вида,
Када ме марклина над понором љушка.
Жезнем за лакоћом додира и брида,
А кожном глаткоћом пољупца шум шушка!

Застани и ћути, без тонова, гласја,
Место тебе зборе руке, недра, усне.
Лепршај у цвasti непресушног красја,

Да у безвремену свака опна прсне.
Свemoћна дивото, дажд огњем разгрни,
И крај мене стиском спокојно затрни!

ХИМНА НЕРОЂЕНОГ ДЕТЕТА

I

Не пожели ове уздахе да чујеш,
kad из очних дупљи сузе ми потеку.
Плод утробе Мајко своје чим затрујеш,
мртвим те рукама обгрлим далеку!

Могао сам бити Човек да ме славе,
убила ми клицу – опростила душа.
Усиљеном смрћу чедо обезглаве,
док у крви твојој лик ми се пенуша!

Стрепиш ли од ноћи које тек долазе,
помислиш ли плашна; отварам ти врата.
Гроб ти Мајко немам, анђели ме пазе,
одрекла се мене – сад те језа хвата.
Ако ти се суза удно ока згусне –
то те моја душа патњама запљусне!

II

Кад упалиш сама себи задњу свећу,
и мислиши наврту, кајања што море,
Мајко и сто пута због тебе умрећу,
само да небеса срца нам отворе!

Ја сам извор среће, свемирске лепоте,
сви на крају буду у мом Царству гости.
Ти не брини – ја се молим за грехоте,
погледај њу Боже, Мајка је, оправди!

А када смрт стигне до предворја твога,
остарелом лицу тражићеш спасење.
Једном си у мени уништила Бога –
у кајању тражи своје оздрављење.
Ја опроштам Мајко сулудо зло дело,
ал` је тешко души кад нема опело!

ПАН СИРИНГА И ФРУЛА (ПЕСМА О НАСТАНКУ ФРУЛЕ)

Фруломаестру Бори Дугићу

I

Времена прадавна не памти ни Сфинга,
Грчка беше гнездо богова и чуда...
Тад Пан получовек и нимфа Сиринга,
Заплесаше судбу љубозовног блуда!

Без људске лепоте, гротескнога лика,
Пану љубав поста језива и страна.
Бог пољана, шума, панике и крика,
Роди га Дриопа, са сијасет мана!

Исмеван од других богова и бића,
Бежи у дивљину аркадијске шуме.
Од Олимпа далек, нимфи, анђелића,

Нит га Хермес воли – нити Зевс разуме.
Козје задње ноге, реп и људска глава,
Од њега потичу бес, паника, страва!

II

Згледан у Сирингу, чедност и облине,
Пан зажели њену љубав, страст и негу,
Али место тела, нимфине врелине –
Руга му се Она при страхотном бегу...

Уплашена нимфа задњим зрном снаге,
Не давши му љубав у махнитом трку,
Скрива девичанске бело-груди наге,
Презирући Пана – ту појаву мрку!

Стигавши пред Ладон, аркадијску реку
И немавши куда пред Паном да бежи,
Радије би хадске ватре да је пеку,

Него да са њиме сред облака лежи.
Тад је сестре нимфе створише у трску,
Да не љуби Пана и ругобу мрску!

III

Касно је Пан стиго до обале травне,
Јер већ се Сиринга као трска њише.
Затим Бог одлучи да јаде љубавне,
Фрулосвиром завек ко тугу испише!

Исекавши трску бриткосевним резом,
Саставља делиће у звонку ПраФрулу
И музiku расу мелодичним везом,
Да пробуди своју Сирингу уснулу!

Од тада се Грчком, Аркадијом врлом,
Свиропев таласа и Олимпом звони.
Опчињени људи и богови фрулом,

Удахњују свирком химну васиони.
А Пан и Сиринга од страсти до страха,
Музиком из трске буде се из праха!

Racha, 09. 09. 2016.

ЕПИТАФ МИЛОШУ ЦРЊАНСКОМ

У топлој алеји усред густе земље,
Уснио је Милош син Вујић Марине.
Деценије четри сненотамно дремље,
Плаћајући Богу песмом станарине!

Ноћу низ небеса душом ламентира,
Тражећи путељке за вечну Суматру...
Дунавске облутке с Видом женом збира,
Играјући љубав у смртном театру!

Случајни шетачу стани корак ближе,
Ту лежи Црњански заватрени ратник.
Уврх земље искра душе се уздиже –

Где му било срце сада сија златник.
А јесење када лину плахе кише –
И Црњански спава, ходајте тек тише!

Racha, 12. 09. 2016.

ЕПИТАФ АЛЕКСИ ШАНТИЋУ

Пред његовом хумком утишајте речи,
Песникова душа силну Жену снева.
Земљица и камен док му тело гњечи,
Шантићева сенка веку одолева!

Без синова, кћери живео је кротко,
И сад у мирноћи загробне тамнине,
Мостарски је севдах туговањем протко,
У сјај оваплоћен звездане прашине!

Ако пролазите некад покрај гроба,
Имајте на уму да вас Шантић чује.
Газите лагано кроз вечерње доба –

Песник са Емином Сефић ашикује.
Скините шешире, поклоните главе,
Над пепелном кућом зарад вечне славе!

Racha, 13. 09. 2016.

ЕПИТАФ ЈОВАНУ ДУЧИЋУ

Вечити нежења – а љубитељ жена,
С ветром Леотара тихо песник спава.
Украј Требишњице лепршне му сена,
На Црквини брду Дучић обитава!

Волео је страсно глумицу Јованку,
Трагично желео песникињу Magу.
Одавно већ грли смртну плетисанку,
Сневајући сина у астралном трагу!

Живот му је био љубављу очуђен,
А сад тешка плоча која га прекрива,
Скрива да је Дучић из смрти пробуђен,

У гробу тек душа није растворива.
Ако се упутиш да му почаст одаш –
Знај да к великану поетике ходаш!

Рача, 14. 09. 2016.

* *Мага, Магдалена Николић, Дучићева је љубав коју упознаје у Бијељини 1893. Веза се несрећно завршава и оставља дубокосежне последице на две младе душе.*

* *Јованка је супруга Тасе Тодоровића, а с Дучићем је била у тајној стањеној, али кобној вези. Имала је с Дучићем и ванбрачног сина Јовицу, који се млад убио због несрећне љубави.*

Milan Georges BUROVAC

NEŠTO SE DESILO

Šta su psi
 Prema mom lavežu
 Mesec si pun
 Od pamuka
 Šta je ptica let
 Prema mom padu
 Topla si zemlja
 Od zvezda
 Šta je pauka ubod
 Prema tvom otrovu
 Rosa sam na mreži
 Od sna

OD OSAMDESET TREĆE

od osamdeset treće
 nirvana ne opšti sa svecem
 pločnikom sivograda trči
 Savom žubori nemušte priče
 laži šapuće umornom 26
 boemiju na lošem vinu sriče
 od osamdeset treće
 srđoboljni sam čitač opela
 znam gde je ostatak života
 sati koliko mesečinom bojim
 naukom šta bih da zovem
 neuk u srećama tvojim

od osamdeset treće
 orkestar svira Š** skice
 muvliji parfem iz svakog stava
 iskrenost mačke u trileru mleka
 činelama oglašavaš početak boli
 mužjak i meso karmi lepotice

VIĐENJE DNA

Sonor na belo
Belim beleženo kladilo
Razdanilo pa gori
Raspalilo pa zbori
Zid nije zamka
Zamka zid i parče mladila
Preskočiti snoviđenje
Viđenje dna

KLON

Smišljena na opsadi
Začaranog podneblja
Spuštaš se krivokletstvom
Majke udžarice
U svitak prevremenog
Letopisa salicinskog
Sedmi da razvejem dan
Trećim od mastila perom
Porukom krug
Šezdeset sati do sjaja
Feniks čelije

RAKOMALIJA

Baciti pošast neuku
Sekundarnoj utopiji stanja
Brojaču kancerozne
Anomalije Bitka
Fatalnost promaka
Pomak korakom prvog grama
Pitanja nužnosti
Umetnosti smrti

MIRIS MEGAHERČEVINE

Kordonom odlutao mesečar
Lunohod sledi miris megaherčevine
Nad Morem Tišine nadvio se oblik Zemlje
Bip po bip ticala

Trag koraka uznemirava prašinu
 Zvezdana ravnodušnost
 Samo Mati vidi
 Samo Pratilac oseća
 Samo Čovek traži
 Odlutalog mesečara

EKSPANZIJA PAKLA

Hiljadu njih rađa se
 Iz pakla jednog
 Kao prokletstvo
 Podsvesti duh
 Kao neprijatelj
 I žena
 Bol ili uteha
 U krilu
 Na usnama
 Oči su vesnici bura
 Duše rasplamsale
 Tela bez programa
 Zmija da sam
 Pecnuo bih svakoga
 Otrov mu u krv
 Ćutim zato što sam
 Čovek
 Glas mi nemoć ili ljubav
 Stojim kao propovednik
 Na braniku pakla
 Rajeve buduće čuvajući
 Podsvesti duh
 Kao neprijatelj
 I žena

PROLOM

Stena se survala u stih
 Opet opal
 Opet mudri
 Opat kadi slad
 Oči veštičje
 Raspete za krik
 Znam da ne znam
 Stena se survala u stih

PLETKA

Spletu se pletke
Sladom i narom
Orah pod rukom
Dunja na zidu
Lipa i čemer
Začarnom vidu
Reči
Čini za pelin
Pletu se spletke

OPROLEĆOVANA

Zoljava zuja
Zvrca zrakom
Zukavo žvaleć
Žućkaste krake
Sunce
Sunce drago
Zvrk suncoliki
Polja mirisnog blago

Anes ORUČEVIĆ

LAVANDA

Iz tenelije
I kamena živca
Prkosno niče
Žbun zelen
Sa cvatom
Ijubičaste
Boje...
Nebo plavo
Ko staklo čisto,
I smaragd rijeke
Kršom hercegovskim sada
Mirišu cvatite...
I vidim
Tebe
Osmjehom dozvanu...

Gorke trave

Postoji mjesto
Gdje
čuvam te
Gorke trave
Kad ozelene
Svjedoci
Tog trena
Znat će
Ispisati sve
Suviše dugo
s jutrima drugovao sam
Kao
Težak koji spusti

Teret na asfalt
Vreli
Bosom nogom zgrabi korak
Ponosan
žar iz asfalta
Načme dugine boje
Prospe osjećaj
Da isprosi
Od sunca

Parče ljubavi
Ogrnut sutonom
Zvijezdu namigušu
Dušom čistom da
Stvori

ALEKSA

Šaputali smo
Tiho
u smiraj dana
Nemire svoje
Gasili u vatri
Ispijali pehar
Zanosa tvoga
I govorili
Stihove tvoje
Kameleon se usidrio
Da zatomi tvoj poj
Kroz nas
I boje stiha
Obojiše dan...
Još zvoni
Pjesma tvoja
U uhu
kao san

Pjesma o tebi

Imam jednu pjesmu
O tebi
Ispod rebara drhti sva
Pokušavajući se skriti
A ne može to
I ime joj znaš
Svjetli svemirom
Nebom rasipa dušu
Smiješi se u snovima
Tebi
A imenom tvojim
Ovjenčana
Kada samo
Pustiti je
Znao ja
Riječi ovog svijeta nisu dovoljne
Ispisati je
Znam samo
Da volim te

Anes ORUČEVIĆ je rođen u Mostaru 1979 godine. Osnovno i srednje obrazovanje je stekao u rodnom gradu. Objavio svoj prvijenac „Slijepi putnik“ 2009 god, koautorstvo „Dotaknuti stihom 10“ (KULTura sNOVA 2014, Zagreb.) Zastupljen u više međunarodnih zbornika radova, učesnik više domaćih i međunarodnih književnih festivala, kao i organizator više kulturnih događanja u Mostaru i šire. Pjesme su mu prevodene na engleski, njemački i turski jezik. Jedan je od 35 osnivača „Književnog kluba Mostar“ gdje je jedno vrijeme obnašao dužnost sekretara. Danas radi, životari u Mostaru.

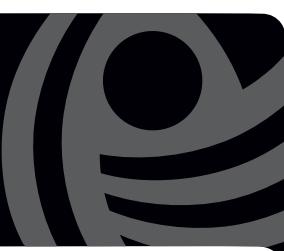

**PREVEDENA POEZIJA.
ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА**

PREVEDENA POEZIJA. ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Гинтер ГРАС:
ПРЕДНОСТИ ВЕТРОПЕРКИ
(са немачког првео
Драго ТЕШЕВИЋ) / 421

Eugène GUILEVIC:
AKO NE PIŠEM JUTROS
(sa francuskog preveo
Milan Georges BUROVAC) / 427

Karsten BJARNHOLT:
PERON
(sa danskog prevela
Milena RUDEŽ) / 435

Ma KAI:
ODJECI SRCA
(s engleskog preveo
Ernad OSMIĆ) / 437

ТРИ РУСКА ПЕСНИКА
(са руског првео
Владимир КОЛАРИЋ) / 445

Гинтер ГРАС ПРЕДНОСТИ ВЕТРОПЕРКИ

Јер једва заузимају места
на својим пречагама од промаје
па не кљуцају за мојим столицама кротким.
Јер се не либе тврде снокорице,
не јурцају за словима,
што их писмоноша сваког јутра пред мојим вратима губи.
Јер застајкују,
од попрсаја до барјака
трпљива површ једна, сасвим ситно исписана,
заборављено није ни перце, ни апостроф...
Јер остављају врата отворена,
кејч алгоријом бива,
која каткада кукурикне.
Јер су им јаја тако лагана
и укусна, тако прозирна.
Ко још виде тренутак тај,
kad жуманџету је доста, приљуби уши и занеми.
Јер је тишина ова тако мекана,
путеност на подбратку неке Венере
што храним је ја. –

Често, кад устока пухне,
када се проградни зидови прелиставају,
поглавље отвара ново,
наслоним се на ограду, срећан,
што кокоши бројати не морам –
јер безбројне су и стално се множе.

ПТИЧИЈИ ЛЕТ

Изнад обрве моје леве
леже старт и циљ,
занавек одређени.
Кад оне почну,
да премошћују површје-модрину,
дочека их подне, кривуља тиха.

Кад злато савија мишицу своју
и поништава часовнике.
Кад се обрушавају, опонашају камен,
испуњавају рупе, што их светлост превиде.
Кад младој жени,

која се нагиње преко небеса,
да залије и коров и цвеће,
распарају бела недра
док јој млеко не потече.
Под сводовима, нађу ли иглене уши,
зашивају подеротине, не оставе ниједну гвирку.

Када се примакну и у чело упру,
препознајем, то су птице ластавице. –
Ускоро ће да окиши.

Кад су пресецале нит –
над обрвом публика бесни –
напустих своје место за стајање.

Сад је тешко сетити се оне петље,
подићи руку, одаљити је мало,
нека буде сама.
Морам поново доћи
и пустити какву хартију да узлети.
Буду ли је исписале,
учићу да читам.

НАЈЕЗДА КОМАРАЦА

Из године у годину у нашем срезу је све горе.
Често сазивамо госте, да се рој колико-толико расподели.
Али, светина се зачас разиђе –
пошто се накрка и похвали мезе.

Није то пецкање комараца.
Не, већ осећај да се нешта збива,
нешта, што је старије од руке –
и поседује сваку будућност.

Када постеље утихну
а црни камен брујно о нитима неизбројним виси,
о нитима, штоно се кидају и наново,
за нијансу зујније, отпочињу,
kad припалим лулу
и заседнем спрам језера,
по коме згуснути шумор плови,
беспомоћан сам.

Сад нам више није до спавања.
Синови моји будни су ко зора,
кћери се гуркају пред огледалом,
а жена поставља свеће.

Уздамо се у пламичке,
штоно коштају два гроша,
њима примичу комарци,
као кратком обећању.

КУКАЦ, К

Кукац К, на леђима, лежи.
Види ли небо, досаду
облака постројених?
Види ли таваницу, огледало,
што показује умрљану постельину, чаршафе,
на којима се топио снег?

Кукац К, на леђима, лежи,
броји своје ноге, што раније никад чинио није,
као пилот, чији падобран вели не,
таман избрoji до десет,
а мисли на божије заповести –
или се присети каквог вица.

Кукац К, на леђима, лежи,
крај њега новчић један и лист.
Али тај новчић нађе марка,
а лист, странице обе – ветар учи да чита.
Цигарета доспева на небо,
кукац остаје сам.

Кукац К, на леђима, лежи.
Пре тога је своју тајну котрљао,
бојао се ципеле и опанка,
а о парном вальку знао је толико,
да често застаје
и да губи дах.

Кукац К, на леђима, лежи,
лежи у кућерку, у чанчету свом,
најпре дозива осећања своја,
потом покрет сваки,
шумове оне пред затишје
зове кући, у љуштуру своју.

Кукац К, на леђима, лежи.
Не протрча ли малочас Нурми,
хотећи да надбије време за цео круг? –
Жене се предају онако, и бивају пукни призор тек.
Кафка је лежао на леђима,

а оштећене лутке Кете Крузе,
kad испадну деци, загледају за нама.

В, ВЕЛЕПТИЦА ВИТОКРИЛА

В, Велептица вита, обичан клин,
забијен по средини, као да цепа небо,
канда су небеса дрво за ложење,
а зима близу, брикети прескупи,
Велептица, крилата секира.

В, Велептица вита, обичан клин,
прашуму-плавет, са земљом сравњује,
исцепкану, у подруме слаже,
залиха небеса, која дуго траје,
лако се броји, ал никда више наоблачена.

В, Витокрила, обичан клин,
који за собом оставља голет,
и крчи немилице, а корење на сумњу нагони.
Тек огањ, птица другачија,
пошумљава овде, небо забраном проглашава.

В, Витокрила, обичан клин.
И шта, ако тај клин из оквира суне?
Оно што је малочас на слику наличило,
умерену, допустивог формата,
сад се разбујало, тапета,
на продају, у исечку малом.

В, Витокрила, обичан клин,
кида јабуку, открива мозак,
планини клисуре приододаје,
стида нема, нити мимо гледа,
у месу скровишта отвара.

В, Витокрила, обичан клин,
пробија се измеђ свега,
kad на промуклим политичким трговима
говорнику растави крај од реченице
ортачином то назива он.

В, Витокрила, обичан клин,
вавек се пробије и искобеља,
слово W га двоструко бира,
Винстон подиже два прста
и свако зна шта на уму има.

ХАРЦИС

Слободан сам, као птица, ал не летим;
јер, слободан сам, ево како:
поигравам се једним јединим прстом,
остatak, који се одавно заморио,
пустим да мирује
од превише птице и птицовања.

Лакомислен сам: крв,
шта је крв
према усахлој руци лутке?
Недељом је лижем,
као што други понедељником
желе, да лижу моју крв.

Добродушан сам, данима трпим
сиротог рођака у кухињи,
сочиво му кувам
и одбијам,

оно што он још има да понуди:
зеру свог првродства за сочиво.

Заљубљен, дабоме, да јесам,
купио сам ципеле ђонова изожиљчених,
базам по снегу:
благ сам и лакомислен,
слободан сам, као птица, заљубљен, и те како,
у своје трагове у снегу.

Посвуда стоје пуне боце.
Бојим се Господа, који заповеда чеповима,
који с вадичепом на уму хода наоколо
и сируп у боце претаче,
а измеђ нас и обиља није поставио
ништа, сем запушача.

ХИМНА

Онако компликовано као славуј,
онако лимено као,
доброћудно као,
онако незгужвано, староставно,
онако зелено мргодно накисело, онако прошарано,
онако складно, равномерно,

онако руњаво,
онако близу воде, ветропогодно,
онако ватростално, често прекопавано,
онако ко играрија лако, читањем раскупусано као,
онако ново и шкрапутаво, драгоценено као,
онако уподрумљено, домаћински као,
онако лакогубиво, глаткоизлизано,
онако танкодувно, снегом хлађено,
онако својеручно, пунолетно као,
онако немилосрдно као,
онако смртно као,
онако просто ко моја душа.

Избор и превод са немачког: Драго ТЕШЕВИЋ

Eugène GUILEVIC

AKO NE PIŠEM JUTROS

Ako ne pišem jutros
Neću o svemu znati više,

Neću znati ništa
O onome što bih mogao biti.

Kada napišem oblak,
Reč oblak,

To je da se nešto događa
Sa oblakom,

Da se između nas dva
Ispreda neka vezा,

Da bi se ujedinili
Postoji priča,

I kada je priča svršena,
Roman se piše u poemи.

Očigledno,
Ne činiš pokrete.

Sediš ovde i ne mrdas,
Gledaš bilo šta,

Ali u tebi
Ima titraja koji teže

U jednom obliku sfere,
Da dosegnu, da prodrū,

Da oblikuju telo
Ne znam kakvom plutanju,

Što malo pomalo postaju reči,
Delovi rečenice,

Ritam se ustali
I ti ostvariš jedno dobro.

Imam običaj
Sebe da smatram

Kao živućeg sa korenima,
Naročito onih hrastova.

Kao oni
Kopam u tami

I donosim ono od čega
Posao ponuditi

Svetlosti.

Danas
Dan je sunca.

Nije trijumfalno
Nije svečano
Zadovoljava se da bude sunce.

Sve stvari
Zadovoljavaju se definicijom
Koju sebi daju.

Ovo je dan
Kada sunce piše sebi pesmu.

Ne volim
Što je u meni

Te vrste magle
Koje hrle preko moga imanja

I ne ostavljaju me da vidim
Gde sam, gde jesam.

Dakle ja napadam, kupim
Sve što unutra nađem

I sve što pokidam izvan
Kao mogućnost čistote ili rađanja.

U onom izvan,
Reči probijaju.

Reči su mačevi
Protiv trbuha magli.

Potrebno ti je siromaštvo
Na tvom imanju.

To ti je kao kada imaš potrebu
Za belim zidom od kreča.

Bogatstvo, raskoš
Reči, rečenica, ideja

Te sprečavaju da se koncentrišeš,
Da ideš, da ostaneš,

Tamo gde hoćeš,
Tamo gde mora da ideš

Da otvoriš,
Da dočekaš.

Tvoja unutrašnja soba
Je mesto siromaštva.

Ništa završiti nećeš dakle nikada?

Još jednu pesmu,
Jednu još,

Misao te ta uzbuduje,
Izluđuje čak.

Potreba ta za beskonačnošću
Što pokreće more.

Ali ako jednom samo
Staneš za stvarno,

Bićeš praznina
Kao između dva talasa.

Nećeš činiti hvalospeve.

Hvaliti, to je udaljiti se,
Odvojiti se
Od onoga što hvališ.

Jer ne hvali se iznutra,
Nego sigurno spolja.

Začutaćeš, progovoriti
Sa jednom stvari
Ili njenim odsustvom,

Mazićeš je
Ili njom mažen biti.

Oblak čak
Nema moć
Nežnost da odbije.

Ima utopije
U vlati trave

I bez toga
Ona rasla ne bi.

Ima utopije
U plavetnilu

I čak
U nebu sivom.

Ti, bez utopije
Ti pisao ne bi

Zato što pišući,
Ono što tražiš

To je da spoznaš
Gde te vodi tvoja utopija.

Ne računajte na mene
Da kažem više
Šta sam proživeo
Ili želeo doživeti.

Svaka je pesma
Jedna avantura
U isto vreme
Katalog avanture.

Ne više —
Osim želje
Da idem još
U avanturu.

I potreba
Da izmislim više
Pišući
Telo uz telo.

Pišem za slavu,
Pišem takođe za slavu,

Ne za onu koju daju,
Za onu koju sebi dajem.

Slavu da kažem:
Načinio sam pesmu,

Ja sam, kako reče Helderlin,
Uspeo sam pesmu.

Gledam i vidim.

Odjednom
Nešto se događa

Napada
Ono što vidim,

Udaljava i približava,
Spušta i podiže.

Dodirujem bez dodira,
Dodirnut bez bliskosti.

Nije to razlog
Da se udaljiš
Od onoga što se događa u svetu.

Ne bi to mogao.

Svi ti događaji
Prikazuju se crnilom
Koje je u tebi i pritiska.

Lepi se za ono što vidiš,
Za ulice, za pejzaže.

Boji i pokreće
Te stvari
Koje gledaš.

Humus ti govorí uvek
O masakrima.

Krilce.

Samo ova reč
I na šta te podseća

Dovoljna bi bila
Da da jednu pesmu,

Ali ti ostaješ tamo
Da ponavljaš krilce,

Bez moći da dodirneš
To pero kojeg evo,

Sa kojim si se igrao,
Ne bez sažaljevanja ptice.

Preveo s francuskog: Milan Georges BUROVAC

Ежен ГИЛВИК (*Eugène Guillevic*, 5 август 1907 - 19 март 1997) је један од најважнијих француских пјесника друге половине 20-ог вијека. Рођен је у Карнаку, Бретања. Кад је завршио студије 1926. године, запослио се у администрацији Алзака, а касније је радио и у *Министарству за финансије и економију*. Године 1942. постао активан члан Комунистичке партије. Тада се повезао са Полом Елијаром. У Партији је остао до 1980. године.

Противи се метафизичком приступу у стварању и пише концизно, искрено, страсно и сугестивно. Скоро да не употребљава метафоре. У његовој поезији посебно мјесто заузимају компарације.

Добитник је *Златног вијенца* Струшких вечери поезије, награде Француске Академије и др.

Објавио више збирки пјесама. Преводио је са руског и украјинског (нпр. пјесме Тараса Шевченка).

Karsten BJARNHOLT PERON

Zakasnili smo na voz,
šta da se radi, uživamo u
tišini koju dotičemo i osjećamo.
Slažemo se da ne postoji
dosadnije mjesto na svijetu
od perona u provinciji,
kad ode posljednji voz.
Plavetne tv-sobe
se gase. Čavke ne žele da se
otimaju oko jednog opuška.
Ovdje je tako tih, kao tamo
daleko, daleko u svemiru,
gdje nema sluha.
Zašto se, ipak, uvijek nađe
neki pas, koji apsolutno mora
zalajati na kraju pjesme.

Nova životinja

Vrijedne pomena nisu fine noge, već
minijaturna građa, konstrukcija
koja ovoj životinji omogućava život,
i oči, melanholične oči koje treba
posebno istaknuti, i mogu da saopštим
nauci da sam ja, obični nepoznati
pjesnik, našao ovu životinju, novu vrstu,
kako se trese od hladnoće u podrumu
i imao sam pravo u civilizovanom svijetu
da novoj životinji dam ime. Mislio sam na
Melaholiju, ali sam odustao. *Smijavac*
je previše ozbiljno. Zvaće se *Uravnoteženi idiot*,
i ako niko nema prigovora ime je usvojeno
najkasnije šest mjeseci od posljednje tačke.

KAFKINO OKO

Dobio sam ga preporučenom
poštom, Kafkino oko, tešku
kuglu koja je progledala
čim sam je izvadio
iz kutije. Oko se vrtilo
i vrtilo u krug po mom stolu,

opet se osvrtalo u svijet
oko sebe tražeći ljubav. Bilo je to
oko ljubavnika što je zurilo

u mene. Znate li kako intenzivno
oko može gledati? O tome
pojma nisam imao, ali

na svu sreću imao sam čekić
i desnom rukom sam udario
Kafkino oko, tako jako da se

slomilo, ali vidjeti, moglo je i dalje
oko Kafkino, bez obzira
koliko sam ga udarao.

TEBI

Od svih pisama ostalih iza mene
samo je jedno za tebe, kratko pismo,
ti znaš šta u njemu piše,
nasmiješićeš se kad ga otvorиш
i brzo ćeš ga ponovo zatvoriti,
tako kratko se to može reći.

Karsten BJARNHOLT je rođen 1944. Danski pisac. Živi u Kopenhagenu. Debitovao je 1966. u književnom časopisu *Hvedekorn* (Zrno pšenice). Od 1970. do danas napisao je 12 zbirk pjesama, roman „Aleksandar mal“ (takođe objavljen kao radio drama) i niz tekstova za klasičnu muziku i pjesme za djecu. Izbor njegove poezije „Jeg limer min kinesiske vase“ (Lijepim moju kinesku vazu), koji sadrži izabrane pjesme iz dvadesetogodišnjih izdanja, objavljen je 2009, kada i zbirka pjesama „Mit mørke: digte“ (Moja tama: pjesme). Najnovije knjige poezije „Døgnfluer på deltid“ (Jednodnevne mušice na skraćenom radnom vremenu), 2011, izdavač Jorinde & Joringel, i „Bad, fuld kost og mikrofon“ (Kupatilo, puni pansion i mikrofon), 2014, objavljena u izdavačkoj kući Werkstatt, gdje je u izdavačkom programu za 2017. i njegova najnovija knjiga poezije „I min alder ligner skyerne en forklaring“ (U mojim godina oblaci liče na objašnjenje). Pjesnički stil Karstena Bjarnholta karakteriše iznenadno okretanje od realnog ka surrealističkom, koje u njegovoј poeziji jedno drugo uobličuju. To se očituju kako u pjesama, tako i naslovima zbirk.

Prevod sa danskog i bilješka: Milena RUDEŽ

Ma KAI ODJECI SRCA

I. Crveno sunce

2003

O, sunce, bijelom zrakom prelamaš noć;
Ispuštaš crveno svjetlo, snijeg koji topiš
Dok se magla ne preda i proljeće ne uskoči u vidik
Raskošan ti je predznak;
Bujno zelena ti je pratinja;
Da popuniš doline i brežuljke ti donosiš ljubičasto s istoka,
Svjetlo koje najviše obećava ti širiš bezgranično.
Sijaš kad izlaziš;
Sijaš i kad zalaziš.

II. Svetli mjesec

1992

Nebo osuto zvijezdama, srebrna galaksija,
Jedna pagoda se ogleda u valovitom bazenu.
Ko je naslikao maleni most tako delikatno?
U besprekornoj čistoci,
Neukrašenoj jednostavnosti,
I neprocjenjivoj spokojnosti, ti se puniš i prazniš,
Širiš svjetlo mirno kroz nebo.
Dolazeći, ti si bezbrižan,
Odlazeći, ti ostaješ bezbrižan.

III. Čovjek po sebi¹

1992

Onaj ko u svojim prsima ima okean
Ne vidi prepreku u svojoj viziji.
Jer on odiše u svemiru, spaja se s nebom.
Praćen Božnjim Proljećem,
Sa cvijećem za hranjenje i zalijevanje,
Tu je da brežuljcima i dolinama podari završnu obradu.
Kako može u sebi uvijek biti svoj?
Za njega je slava svakodnevница,
A svakodnevnice, takođe, je napredak.

¹ Pojam njemačkog filozofa Imanuela Kanta „stvar po sebi“ predstavlja bilo koji transcendentalni objekt koji je proizvod ljudskog razumijevanja. „Čovjek po sebi“, naravno, spada u tu kategoriju.

Gledanje sunca

1980

Da svane dan, sunce preskače preko okeana,
U vazduhu hrani mnoštvo;
Prije nego što uroni iza brda²,
Dok čovjek čini kvantni korak.

Plime rijeke Qiantang³

Septembar 1984

Tvoja tutnjava postaje zaglušujuća buka konjice
Prije no što pohitiš za nebom obasut vodom.
Ko može da te vuče tamo gdje pripadaš?

Jutarnje boksanje sjene⁴

1992

Početni stav⁵ razbijja svitanje,
S plutajućim pokretima, da ptice ne uz nemirimo
Svaki korak odmijeren i spokojan;
Ko kaže da su dugovječni ljudi rijetki?

U čast jednom prijatelju

Za Bai Juya

Mart 1993

Žuta rijeka i dalje teče,
Rijeka Yangtze i dalje teče,
Istočno i iza tačke povratka.
Da li je potreban liker da se ugasi briga?

Dugo, dugo treba da se probudi
Dugo, dugo traje san.
Snovi nestanu kad sazriju.
Na stepenicama⁶ si ponovo u zoru.

---

2 Ovaj stih pokazuje kako vrijeme leti. Sunce izlazi nad morem ujutro i širi svoje svjetlo svugdje, ali, kao u trenu oka, uranja iza planina u sumrak.

3 Qiantang u provinciji Zhejiang je vodeća rijeka u Kini sa svojim veličanstvenim plimnim talasima. Nakon što sam prisustvovao na Prvom nacionalnom simpoziju srednje dobi i mladih rukovoditelai na prestrukturiranje privrede u septembru 1984, otiašao sam do rijeke da gledam te talase, koji su me podsjetili da je reforma koja se odvija u toj zemlji nezaustavljiva kao skokovi rijeke Qiantang.

4 Tokom svojih studentskih dana u Školi Centralnog odbora stranke 1992. godine, imao sam svakojutro naviku da se boksam sa sjenama s majstorom taijiquanquanu.

5 Pojednostavljeno boksanje sa sjenama ima 24 stavova, „početni stav“ je prvi.

6 Stepenice po kojima se putuje između jave i sna. Kada se otrijezeniš od sna, враćaš se u javu da se suočiš sa realnošću i uključiš u posao i život.

Oda jablanu raznolikih liski⁷

Jul 1993

Ukorijenjen u pustinji što izbrisalo je nebo
 Sa lišćem na čeličnom hiljadugodišnjem stablu.
 Nećeš pasti mrtav ni za jedan milenijum;
 Niti ćeš istrunuti za još jedan kada budeš pao.

Oda cvatu šljive⁸

Za Lu Youa

1998

Usred palog cvijeća ti si ljupka i slatka,
 Nesvjesna jabuka svačijeg oka,
 Rješavajući se tuge i topeći led,
 Da njeguješ klice nadahnjuje te rosa.

Posvećen si najavljivanju proljeća,
 Uprkos zavisti onih raširenog oka.
 Kupaš se u snijegu i vjetru da budeš bez praške,
 Ostaješ čist od zime do ljeta.

Nesanica

1998

Prevrćem se kad mi se ukoči vrat,
 Bambusi žamore u srcu mom.⁹
 Ako tvrdi orah pomaže pri pucketanju ruke,
 Nije bitno da li sivilo dotiče moju kosu.

7 Tokom jedne pauze u pustinji Taklamakan, u koritu rijeke Tarim, po prvi put u životu sam video guste grupe jablanova sa raznolikim liskama. Stari Ugurac mi je rekao, „Ovi jablanovi žive hiljadu godina, stoje još hiljadu godina nakon što umru, i odbijaju da trunu još dodatnih hiljadu godina nakon što padnu na zemlju.“

8 Prema pjesmi “Branje listova duda”: Blizu srušenog mosta, van tvrđave, /Ja idem, usamljen i bez orientacije. /Zora je a ja sam sam i tjeskoban, /Pogotovu kada vjetar i kiša počnu da duvaju. /Ne bih se borio za proljeće, /Radije bih bio sam da mi ljudi zavide. /Ja ću pasti, postati zemlja, biti zdrobljen u prashinu. /Moja slava će biti ista kao i prije.

9 Zheng Banqiao (1693-1765) je napisao predstavljajući sliku od bambusa, urađenu u opasnom okruglu Yaomen, ujaku Bao Kuou, guverneru Shandonga: “Ležeći u kancelariji u Yaomenu slušam žamor bambusa, / Prepostavljajući da to ljudi oplakuju tamu./Službenici u Caozhouu, niski kao sudije za prekršaje poput mene, / Uvijek brinu o takvima tricama kao o jednom listu ili sitnici.”

O čitanju pjesme Jia Daoa¹⁰

Decembar 1998

Spreman je papir i kineska tinta,
Ipak, naporan je rad ispuniti list
Zavrtiti tri reda tokom sedmica četiri,¹¹
Neće mu iz utrobe izvući čitav tekst.
Cijepati kao dlaku riječ po riječ,¹²
Pramen svog čuperka on išcupa;
U savršeno bogatstvo istančao je um,
I usuđujem se reći - bez žala nas napusti.

Noć prepusta mjesto danu

2000

Predodređenje u svemiru je sve
Jer su vrijeme i plime goleme.
Nijedno uže ne može povući nazad zalazak sunca;
Noć uvijek završi da bi potakla zoru.

Reci NE pustim željama

2000

Uhvatiti mjesec u jezeru
Je poput branja cvijeća u ogledalu.
Strijela se nikad ne vraća nakon što se ispali luk;
Nijedna pustinja se ne mjeri okretom prsta.

Zlobe dana

Augst 2005

Zašto tuđi pismeni rad ne poturiti kao svoj,
Kao grabljenje novca bez osjećaja krivnje?
U svojoj pustoj želji ribarova žena nastavlja da živi¹³;

10 Pjesnik Jiao Dao iz dinastije Tang (779-843) razmišlja je o dva stiha dok je jahao magarca na putu do Chang'an za carski ispit: "Dok se ptice gnijezde u jezerskom drveću; / Monah kuca na vrata obasjana mjesečinom" Pitao se može li promijeniti "kucanje" u "guranje" dok je trčao odsutnog uma u povorku guvernera Han Yua (768-824) iz Eparhijske oblasti. Kada je Jiao doveden Hanu, rekao mu je o svojoj zbnjenosti načinima izražavanja. Umjesto da dobro ukori pjesnika, Han, koji je i sam bio veliki pjesnik svog vremena, razmišlja je na svom prijestolju tako dugo da se činilo kao vječnost. Zatim je pozvao Jia da zadrži riječ "kuca" u svojoj pesmi. Ova anegdota je dovela do kineske fraze "guraj i kučaj", što znači da "pažljivo izoštimo retoriku u rečenici."

11 Osjećaj da pisanje ponekad može biti težak posao može se osjetiti u pjesmi Jia Daoa "Nakon završene pjesme: "Ura, napokon dva stiha! Prošle su tri godine./Čitajući ih, puštam suze da teku./Ako za tebe, dragi moj čitaoče, oni još uvijek ne zvone istinom, / Ja ću se povući u brda moga rodnog grada."

12 Talentovani pjesnik Lu Yan Sang (oko 902) iz dinastije Tang takođe je napisao: "Tako je težak zadatak izabrati određene riječi dok pišem / ne mogu sebi pomoći a da ne čupam dlake sa moje brade."

13 Prema poemu Aleksandra Puškina "Bajka o ribaru i ribici", kada siromašni ribar uhvati zlatnu ribicu u mrežu, ribica obeća da će mu ispuniti njegovu želju ako se složi da joj poštedi život. Kada je ribareva žena zatražila da bude "Kraljica mora", riba im vraća u siromaštvo.

Car se hvali svojim nevidljivim „novim ruhom”¹⁴ ;
 Javnosti slaže, a u svom ruhu uživa,
 Drsko u golotinji koje nije svjestan.
 Nečistoća nikad ne prezivi prelamanje visokih talasa;
 Ponor bez dna čeka onoga ko krene svojim putem.

Podalje od uspjeha i slave*Mart 2001*

Položaj, jednom dobiven, može nestati kao oblak;
 Taština, mnogo jurena, u dubokim plimama se utapa,
 Ravnodušnost prema taštini smiruje um¹⁵ ;
 Istini se vraćam s neobrađenim žadom¹⁶ u naručju.

Oda moralnom intergritetu*Septembar 2001*

Cvat šljive, otkinut, mekoća ostaje¹⁷ ;
 Rumenica i samljevena, ne gubi purpurnu nijansu¹⁸ .
 Krečnjak, isušen, postaje čist kao snijeg¹⁹ ;
 Žad, slomljen, čistoću svoju ne gubi.

14 U proslavljenoj priči "Carevo novo ruho" Hansa Kristijana Andersona , dva prevaranta skinu odjeću caru i pretvaraju se da su ga obukli u nevidljivo "novo odijelo", koje, kako kažu, zasluzuje samo neko ko je na njegovoj poziciji. Car je tako pohlepan za taštinom da paradira potpuno gol na ulici. Dijete iz publike kaže da je caru go, ali car ostaje ponosit i nastavi sa egzibicionizmom.

15 Ravnodušnost prema sujeti zahtijeva izbjegavanje slave i dobitka i zahtijeva življjenje običnim životom;mir se može postići ako ostanemo staloženi, mirni i spokojni. Kao što je Zhuge Liang (181-234)izjavio u svojoj knjizi "Prekori mome sinu": "Nećeš biti nadahnut bez otklona od taštine; i nećeš vidjeti daleko bez spokojnog stanja duše.

16 Intrige zaraćenih država · Strategije Qija: "Vrati se u prirodu i jednostavnosti neobrađenog žada, i nećeš biti osramoćen cijeli život." U kineskoj književnosti, "vratiti se istini" znači vraćanje prirodi i da budemo prirodno svoji. "Neobrađeni žad" simbolizuje čovjekovu izvornu, istinsku prirodu.

17 Lu You u "Oda šljivinom cvatu": "Cvat može pasti u blato i biti tlo prašini, / Pa ipak, mirisan kao i uvijek, njegov miris ostaje".

18Luov komentar: "Kamen može biti slomljen, ali ne može biti lišen svoje tvrdoće; cinabarit može biti osnova za crijepljivo, ali ostaje crven zauvijek."

19 Yu Qian u "Oda krečnjaku": "Istucan i isklesan iz udaljenih brda, održavaš lagano goruću vatru. Neustrašivo puštaš da te razbijaju na komade, samo ako možeš ostaviti svoju bijelu čistoću čovječanstvu."

20 Knjiga Sjevernog Qija · Biografija Yuan Jing'ana: "Radije budi komad slomljenog žada nego čitava pločica" - Bolje je umrijeti dostojanstveno nego živjeti u sramoti.

Moj kabinet

Decembar 2001

Soba obogaćena mirisom poprskane tinte;
Spokojan um uživa u čitanju knjiga.
Običan čaj po drevnom običaju,
Moja nespretna ideja o romanu.

Iščekivanje

2002

Nakon okopavanja, dolazi jesenja berba;
Kad se kanal iskopa, voda se očekuje da poteče.
Kad žena zatrudni, o porođaju ona mašta,
Kao neko u morskoj bolesti da se usidri.

Vježbanje kaligrafije

Septembar 2002

Kada se jednom smisli kaligrafsko djelo,
Vrijeme je kist napuniti željom.
Tačke i nijanse okićene vještinom
Dok se ručni zglob slobodno miče gore-dole.
Uvija se i zavrće u užarenim potezima,
Nesputano se kreće i silazi s lista.
Veliko i malo u slikovitom su haosu;
Dugo i kratko naizmjenično su tu;
Debelo i tanko ravnotežu drže;
Razmak je tu pažljivo promišljen.
Nematerijalno i materijalno u skladu.
Naglašavaju jedno drugo crno i bijelo.
Linije se čine prekinute i ispunjene;
Počeci odzvanjaju u krajevima.
Neograničen je stil, a stroga su pravila;
Vježba stroga u virtuoznost kulminira.

O čitanju Tao Te Chinga²¹

Mart 2003

Izvan ljudske volje jesen i proljeće se smjenjuju;
Lišće vene, behar cvjeta – predodređeno je,
Kroz nedjelovanje²² čovjek pronalazi svoje istinsko ja²³;

21 Ključni klasik filozofskog taoizma, Tao Te Ching (inače poznat kao Lao Ce) se pripisuje Li Eru (551-479), proslavljenom misliocu perioda Proljeća i Jeseni. Njegov tekst od 5.000 riječi ima dva dijela, "Tao" (Način), i "Te" (Vrlina).

22 Tao Te Ching, Poglavlje 37: "Tao nikad čini; ali ipak kroz sve to stvari su učinjene. "Taoove" ne-akcije "ne znače da se ne radi ništa. Umjesto toga, on nas poziva da pratimo objektivne zakone i da nikad ne idemo protiv njih, i da pratimo volju prirode, a da ne namećemo našu volju."

U razboritom ponašanju počiva duševni mir²⁴.

Misli o učenju poezije

Jun 2003

Bistra voda obuhvata odraz mjeseca;
 Čak i mekani pokreti kista poput izvijanja zmaja.
 Čitanje između redova s iskrenim osjećajima,
 Da li strahopoštovano Qi²⁵ vrvi u nama?

Čitati u ponoć

Avgust 2003

Nokturnu tišinu želim dok čitam;
 Da srce umirim, vježbam kurzivno pisanje.
 Uprkos sebi, prasnem u smijeh
 I čujem suprugu kako pita koliko je sati.

Ma Kai (1946) je rođen u Šangaju. Godine 1965. je pristupio Komunističkoj Partiji Kine. Diplomirao je Političku ekonomiju u Univerzitetu Renmin. Sada je vice premijer NR Kine, član Polit Biroa CK KPK te obavlja i druge visoke dužnosti. Uporedo s tim se dugi niz godina bavi i poezijom. Objavio je niz zbirki pjesama koje su prevodene na niz jezika. U njegovoј poeziji je našla uspješan odraz historija Narodne Republike Kine.

Preveo s engleskog: Ernad OSMIĆ

---

23 Čovjek da bi se pronašao, mora naći "čovjeka u sebi".

24 Zadržati "spokoј" je ostati bezbrižan i zaštiti se od slave i dobitka.

25 Prema drevnoj kineskoj Qi-ontologiji, svijet nije fizički svijet u očima zapadnjaka, nego humanistički i živući svijet; i on nije gotov, nego je to uvijek promjenjivi tok života. Prvobitni Qi je stoga škola sam po sebi u tradicionalnoj kineskoj literarnoj i likovnoj teoriji. Takođe se smatra porijeklom umjetnosti, kao i dušom i životom umjetničkih djela.

ТРИ РУСКА ПЕСНИКА

Пантелејмон КОМАРОВ

Споља

Сви смо ми мртви и за нас нема сутра
 Растемо само када смо унутра
 Умиремо онда када нас је мало
 То налик је на воду и на песак спор
 Све једнако споља као и изнутра
 И увек и свуда тамо где смо ми
 Јер сан нам је вечношт а ми јој ни налик
 Мртва лица - вода
 Мртва лица - извор
 Мртва лица то што се снива
 Мртва лица усамљене птице
 Вечна вечношт, из уља уље
 Лептир на свећи
 а душа све даље
 а душа све беља
 Ти што живиш дубоко у мени
 Прекрати, не унижавај моју слабост
 Ја жив сам само кад плачем у сну
 А главом ми тутњи жалост

Јесен

Ни разумели ме, ни појмили
 Дugo чекали, дани проходили
 Јесен пламена,
 А ја ко тршница, као гранчица,
 Као иглица и као бајчица,
 Као легенда мало оцвала,
 Чаробан попут ужеглог уља.
 Јесени пламена,
 Научи ме како да кажем збогом
 Здравим разумом, посмртним звоном,
 И гвоздене воље, да не иструнем као робље.

У ропству

то је све тамо нешто
то ме се нимало не тиче
то је све лично, егоистично дело,
неких тамо левих људи
а ја просто лежим, посматрам
спој за спојем линија на сагу
а време се слива, као сируп
по неком давно скорелом трагу

Пантелејмон КОМАРОВ је млади руски песник, сценариста и редитељ из Севастопоља. Ово је први превод његових стихова на неки страни језик.

Тихон Синицин

ДВЕ ПЕСМЕ

* * *

Ја бојим се да ће ме потопити поток страсти.
Што с оне стране продире тако снажно,
Ко црно-бело поље у чијем сам власти.
А можда је то само неко осећање нежно?
Или да то није само несаница,
Поново да мешам крила анђела с облаком,
Раздраженост дуга, а потом неверица,
Прибирање, скривање лица руком?
Ал чистим појем искрене молитве
Минотаура ћеш изгнати из лавиринта,
Напустивши све, раскинути окове,
Светлост је ту - значи, двер је раскрита.

Зимско замрачење

Правни поредак опет на чување грифону.
Грми генератор. У становима мрачно скроз.
Пишем ти кратку поруку на смартфону:
„Зима надире. У кући топло. Поз.“
Светлуцање плина. На стольњаку капљице воска -
Мој средњовековни, убоги ентеријер...
По улицама чудовишта у стилу Буша.
Платан се смрзава, ко оковани Гуливер.

- А знаш, чини ми се, наша родна Спартा
била је од свих земаља крем...
Али не тугуј; ближи се празник Осмог марта -
Купићу ти транзисторчић са таласима FM.

Тихон СИНИЦИН је песник, сликар, фотограф, публициста и стручњак за византијску естетику из Севастопоља. Аутор је збирке песама „Цртежи на брегу“.

Јелена БУЛЕВИЧ

***

Септембар ту је - од главе до пете.
Срцем ми медене пчеле лете.

Одзывањају диљем пространства свег,
танане нити дана јесењег.

Ја сам још ту, али с висине,
Исписују се знаци путање ине.

Послушни ваздушни род, као вео -
од небеских струна мрежу ми сплео.

Душу ми мрежом уловио...

А у горњем врту, где царују ветри
чека ме мој Женик Светли.

* * *

Ти бићеш прелеп и строг,
Ти бићеш мудрији но Бог.

У тај свет где ти си - тај недоглед
Одлазим и ја (шиклама - о лед).

О, здраво да си, одјече радосни
јучерашњег дана мука несносних!

Кућа је била друга...

Кућа је била друга и оградица друга,
и стазица, утабана, дуга,
и на снегу - остаци врта
и трагови суседовог хрта...

Али пренем се на мах не тамо, већ овде,
где прихватају ме, и воде, воде
и певајући у трку се смеју
и бесмртни остају.

Две хиљаде тринаеста

Обигравала целе те године болнице
(и слична места)
посматрала, као из пушкарнице,
усхићење бичеваног листа,

спознала судбину, као по трагу,
заложену сто за сто -
а све једно говорим „слава Богу“
уместо страшљивог „зашто?“

Зато што је ствар лака и слатка
знати да мучење не беше залуд,
и награда да је одгонетка
због чега све то уопште, и куд?

Јелена БУЈЕВИЧ је руска песникиња, новинарка, преводитељка, живи у граду Черкаси у Украјини.

Завршила Музички колеџ као професор клавира и московски Литерарни институт А. М. Горки на одсеку Поезија.

Ауторка следећих збирки поезије: "Душа-скитница" (1994), "Мој наивни речник" (2004), "Ти у средини" (2004) и "Јелица" (2011).

Чланица је Савеза књижевника Русије и Удружења писаца Украјине.

Преводи поезију са украјинског, польског и српског.

Татјана ПИСКАРЈОВА

БЕТОВЕН

(„Завршићете на губилишту!“ - запис-упозорење из Бетовенових Дијалошких свезака¹)

Ја глувим, мама!
 Звуковајата
 већ хрле небесима.
 А мени се још ни не снива
 због чега
 су ми срце поцепали.
 Све чешће бих да окренем леђа туђинцима:
 завидљивцима, лепотицама a la guichardi,² свити
 императорској.
 Затворила је врата ова глувоћа
 ружном и заједљивом смеху.
 Али брига ме за њих.
 Уфлекане манжетне?
 А зато у нотама: радости спокој
 и јасноћа.
 Кроз сву ту гомилу идем,
 не осврћући се.
 Води ме
 невидљиви поводац.
 Глув сам, слеп и нем,
 тек добро дрво
 за гудачки пир.
 Земну одећу похабавши као дрипац,
 слушам како у опни
 моје душе
 одјекује, поје клавир.

11. мај 2016

1 Због губитка слуха, Лудвиг ван Бетовен је у комуникацији користио свеске, у које су саговорници уписивали своја питања, а он усмено или писмено одговарао. Те такозване „Дијалошке свеске“ данас представљају изузетан материјал, и то не само за проучаваоце живота и рада великог композитора (прим. прев.).

2 Овде песникиња има на уму Бетовенову несрћenu љубав према грофици Ђулијети Гвичарди, којој је посветио своју „Месечеву сонату“ (прим. прев.).

БОГОТРАЖИТЕЉ ГОГОЉ

Родио се Гогољ.
Нос му је био мали.
Ни колица а камоли кочије да је имао.
А још док се на бајке примао -
Ревизори ни на ум му пали.
Шињел је био ко дечје оделце:
два дугмета, каиш, фалта,
топло и суво.
Као у јазбини,
и да немаш имена,
и да си - нико.
Године су прошле:
чудан постао Боготражитељ Гогољ.
... Нос израстао, стекао и чин нимало бедан.
Ужасна промаја је продувала шињелче.
А пан тамо неки гледа, без да трепће,
Како вишње зру
У дан један.

10. март 2016.

ЈЕСЕН

У јесени је губица тужнога звера,
Што тајно бежи у јазбину своју.
Ловачке приче нису му вера,
Он воли орахе, кору и траву.
Он воли танано паперје магле,
Зелено-плаво, ког је све мање
- а све више оног жутог с црвеним,
Док вуче се хладним предзимјем страшним.

23. септембар 2015.

ПОЧЕТАК КИШЕ

Почетак кише -
То је прва капља,
У којој је сва сила,
И снага, и сјај.
Под бичем облака
Са треском упала
У празно ведро

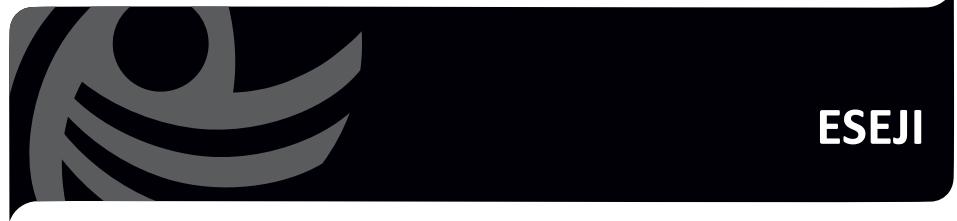
Из небеса даљ.
А можда је, у ствари, зрела у грмовима
У трњу малине -
Ко смех на уснама?
Лежала у гнезду,
Ко јаје кукавице,
Док није пала
Теби на лице.

5. јул 2015.

Татјана Пискарјова је песникиња из Москве, професионална новинарка, експерткиња за односе са јавношћу и антикризни менаџмент.

Превео са руског: Владимир КОЛАРИЋ

ESEJI

Mato NEDIĆ:
MOTIV PROLAZNOSTI U LIRICI
DRAGUTINA TADIJANOVIĆA / 453

Anita VUCO:
ULOGA PREVODITELJA
U RASPOZNAVANJU I
STVARANJU NOVIH KLASIKA / 459

Mato NEDIĆ

MOTIV PROLAZNOSTI U LIRICI

DRAGUTINA TADIJANOVIĆA

Ako na početku ovoga promišljanja kažem općepoznatu činjenicu da je svaki čovjek zapravo tragalac za smislom, mogu zazvučati banalno, ali i istinito. Vrata života koja nam se otvaraju rođenjem jednom će se za nama zatvoriti i mi ćemo se naći na pragu s kojega smo i ušli u život, na pragu s kojega se ponovno ide u beskočnost iz koje smo se u jednome vremenskom trenutku pojavili da bismo proživjeli svoj životni vijek koji smo trebali ispuniti svim osjećajima koji su čovjeku prirođeni. U vremenu koje nam je darovano da ga proživimo među ljudima možda ćemo ostvariti mnogo, ali i to mnogo može biti malo ili ništa ako nas ljudi, kada iscrpimo svoje vrijeme i odemo s ovoga svijeta, zaborave. Nakon odlaska, o samima sebi ne možemo govoriti, ali tada o nama mogu govoriti drugi, oni u čijim sjećanjima živimo. Naši će nas se suvremenici možda sjećati po onome što smo govorili ili kakvi smo bili dok smo se kretnali u njihovome društvu; nove će nas se generacije sjećati po djelima naših ruku ili našega uma. Bez obzira na duljinu života, snaga djelâ govori za sebe i za onoga koji ih je stvorio pa živio on dvadeset šest (kao Antun Branko Šimić) ili sto jednu godinu (kao Dragutin Tadijanović). Ono što ujedinjuje sve ljude jest prolaznost.

Nenadmašna po svojoj jednostavnosti, lijepa zbog profinjenosti osjećaja koji su utkani u nju, široka i mirna kao ravnica i kao duša u ravnici odgojenoga Tadijanovića, njegova poezija, između ostalih motiva, sadrži i motiv prolaznosti koji je neizbjježan i u djelima drugih pjesnika jer misao na prolaznost stalna je pratišta svakoga pojedinca. Međutim, Tadijanovićevo misao na vrijeme koje u nepovrat teče nešto je istaknutija. Već na prvi pogled, dok se čita kronologija života ovoga pjesnika ili pri prelistavanju njegovih sabranih djela, vidljiva je autorova brižnost s kojom on bilježi datume često i sitnih događaja koji su obilježili njegov život, a u podnožju svake pjesme ističe mjesto i datum njezinoga nastanka. I to je način borbe protiv zaborava koji se redovito pojavljuje u metežu koji nam nanosi gomilanje vremena i događaja koji sve više ubrzavaju naš životni tempo i ne ostavljaju mogućnost osvrtanja.

Tadijanović, međutim, zbog svoje dugovječnosti, ali i urodene (ili stečene) pedantnosti od prolaznosti otima trenutke koji su mu dragi ili značajni te ih pretiče u neprolaznost zabilježenu sjećanjem, pjesmom i datumom ispod nje. Tako sve što je prošlo može i opet biti – u sjećanju, u dojmu, u osjećaju, znači u duši.

Motiv prolaznosti zaokupio je Tadijanovića već u ranim njegovim pjesmama, što nije za čuđenje. Mladi čovjek, promatrajući svijet starijih, postaje svjestan starenja kojemu smo svi podložni, uviđa da se proživljeno više ne vraća u istome obliku, da je budućnost nepredvidiva i nedohvatna jer se svakim trenom pretače u sadašnjost, a onda i u prošlost, a čovjek je prinuđen ići naprijed, živjeti svoje vrijeme pokušavajući što bolje ostvariti sebe. Zato i Tadijanović, poput mnogih mladih ljudi, u pjesmi *Gdje su mlađi dani* (Brod, Samostan, svibanj 1921.)¹ postavlja pitanje:

*Gdje su dani moga djetinjstva
Koji se više nikad neće vratiti?*

U ovome je pitanju, koje je uobličeno u stihove, sadržano i čuđenje šesnaestogodišnjaka (Tadijanović je rođen u Rastušu 4. studenog 1905. godine), i razočaranje zbog prolaznosti; tu se čuje plač mladića zbog izgubljene ljepote djetinjstva, ali pri kraju drugoga stiha kao da iz prikrajka izviruje i nada jer ako se jedan dio života završio, to odmah znači da nova etapa počinje, utrka se nastavlja. Dani su se djetinjstva pretočili u prošlost, mladost se mora točiti u sadašnjost.

Upravo o odnosu prošlosti i budućnosti Tadijanović pjeva u pjesmi *Novi život* (Brod, Zvjerinac, 25. rujna 1922.)² u kojoj kaže

*Da treba sve zaboraviti:
Razbiti Stare Tablice
I napokon
Početi
Novi Život.*

Urušavanje budućnosti u sadašnjost i sadašnjosti u prošlost mladome čovjeku može izgledati kao kretanje u obruču iz kojega nema izlaza – vrijeme se rine, a mi postajemo njegove žrtve budući da nas ono čini starima i bolesnima, propadljivima. Međutim, ako čovjek u svojoj duši pronađe snagu za promjenom, ostavi ono što je prošlo, makar u tome bilo i puno lošega, negativnoga, ako prema prošlosti zauzme stav kao prema dijelu života u kojemu su se činile i pogrješke, ali koji je imao i svijetle trenutke, onda se može nadati da će, zbog spoznaje sebe samoga, svojih uspjeha, ali i propusta, moći ostvariti novi život. Ostvarenje toga novog života znači borbu protiv propadljivosti koja je ipak, u tjelesnome smislu, neminovna, ali duh od nje možemo zaštитiti osvježavajući ga uvijek novim doživljajima i dijeleći te doživljaje s drugima.

Samoča je često zaštitni znak pjesnikā jer iz bola osamljene duše izrasta najljepše pjesme, najdublje misli. S jedne strane samoče klijia poezija, a na drugoj je strani čežnja za blizinom druge osobe, za ostvarenjem ljubavi. Ako se čovjek učahuri u svoju samoču, dopustit će vremenu da ga satre, a ljubav će za njega biti nepoznat osjećaj.

U ciklusu *Raspeće ljubavi*³ puno je Tadijanovićevih pjesama o ljubavi i o čežnji. Želja za postizanjem sjedinjenja dvaju bića koja se vole preduvjet je borbe protiv prolaznosti na koju su živa bića osuđena. Tamo gdje progovara ljubav, uzmiče strah od života, nestaje vrijeme, a nastaje sklad.

U pjesmi *Šapat ruža* (Zagreb, Savska cesta 14, 14. siječnja 1927.)⁴ Tadijanović dječačkim rječnikom izgovara riječi o ljubavi – on nevino za njom uzdiše svjestan njezinoga mjesta u ljudskome životu. Ova pjesma, puna opojnoga mirisa nevinosti koja se treba predati voljenoj osobi, razbuktava maštu koja u dvije godine kasnije nastaloj pjesmi *Žene pod orahom* (Bileće, Hercegovina, Kasarna, Učionica 13. čete, 28. travnja 1929., nedjelja, poslije podne)⁵ misao vodi do strasti koja je plod neostvarene čežnje.

U sumrak, na smiraju protekloga dana, pjesnik gleda žene koje sjede pod orahom vezući marame.

*Odlazeći od njih, zanesen,
Mene muče vrele žudnje.*

*Mene more misli uzaludne
Na te mlade žene pod orahom.*

Slika tuđih žena suprotstavljena je slici usamljenoga mladića. On korača usutret svojoj čežnji, on ju grli, a ne može zagrliti ženu. Misao je ta koja stvara nemir, a sjećanje omogućuje ponavljanje susreta, ono se suprotstavlja prolaznosti.

Središnje mjesto u Tadijanovićevome opusu, kada je riječ o motivu prolaznosti, zauzima pjesma *Balada o zaklanim ovaca* (Kolašin, Crna Gora; Kasarna, 27. srpnja 1930.)⁶. Ova antologijska pjesma puna je istine kako sve što na ovome svijetu postaje, postoji i nestaje i taj se ciklus vrti u krug, a smisao je u tome kako bi jedno drugome poslužilo i, na kraju, kako bi poslužilo igri koju svemir igra sa svim živim bićima, a ta se igra zove život, tj. prolaznost. Pjesma *Balada o zaklanim ovaca* zaokružena je motivom sunca koji se pojavljuje i na početku i na kraju pjesme. Na početku sjaj sunca još je nejak, riječ je o svitanju; na kraju svjetlost je ojačala,

Pašnjak blista rosnatom travom u suncu.

Između tih dvaju trenutaka – svitanja i svanuća, svoje je živote za potrebe ljudi, odnosno, za potrebe njihove svetkovine položilo dvanaest ovaca koje je u grad „sitom mesaru“ dotjerala „pastirica blijedog lika“.

Pjesma ima uporište u stvarnome događaju kojemu je pjesnik bio svjedokom⁷, ali ona, budući da je umjetnički tekst, progovara i na drugoj, misaonoj razini. Dvanaest ovaca „bez bojazni udioše“ u dvorište gradske klaonice. Za njih je spas u neznanju jer, iako će umrijeti, ovce ne osjećaju strah, a kada bi i znale što ih čeka, kada bi i osjećale strah, vjerojatno ne bi uspjеле pobjeći, a i kamo bi pobegle kada oko njih nije pašnjak, već grad, kada je njima u tome jutru namijenjena smrt.

Je li uopće moguće i čovjeku pobjeći od svoje sudbine ili se i mi, ljudi, poput dvanaest (broj koji simbolizira puninu) ovaca iz pjesme, moramo u određenome trenutku naći na određenome mjestu, prihvativi svoju sudbinu ma kakva da je, čak ako je ona i smrt jer i smrt nam je, kao i život, namijenjena? Ima li i jedno živo biće mogućnost ikamo pobjeći ili smo i mi, poput ovaca u dvorištu klaonice, zatvoreni na Zemlji pa, kamogod otišli, za nama idu i naša sreća i naša nesreća? Ako smo nekada i izbjegli nesreću, čak i smrt, to ne znači da nas one ne će stići; to samo znači da nam one u tome trenutku nisu bile namijenjene, već su se samo malo pojgrale s nama kako bi nas podsjetile na svoje postojanje.

U pjesmi *Dugo u noć, u zimsku bijelu noć* (Rastušje, sredinom kolovoza 1931.)⁸ pjesnik razmišlja o majci, o donositeljici života koja, sjedeći za tkalačkim stanom, kao da tka bijelo platno svojega života. Tkajući, ona, poput antičke Penelope (koja je tkanjem i paranjem onoga što je prethodno istkala produžavala vrijeme svoje slobode), produžava vrijeme svojega života; platno postaje simbolom čistoće i nježnosti, dugačko je kao i zimska noć pa se može usporediti i s dugovječnosti, bijelo je kao i snijeg

*Što vani pada
U tišini bez kraja, u tišini bez kraja*

te ima snagu beskrajne majčinske blagosti i važnosti u ljudskome životu, ima oreol svetosti. Majka kao biće koje je na ovome svijetu duže od nas (ako ju promatramo iz trenutka naše mladosti), u našim je očima draga i sveta, puna mudrosti i iskustva; u mladim našim danima ona nam je zaštitnica, u starijim ona je savjetnica. Ipak, kolikogod ju mi voljeli i poštivali, i ona je, kao i mi što smo, osuđena na prolaznost koju utkiva u bijelo (čisto i sveto) platno svojih dana.

I za nju je, kao i za ostale, izbavljenje od prolaznosti sadržano u sjećanju i u ljubavi.

U pjesmi *Prsten* (Zagreb, Ilica 26, 1. prosinca 1955., četvrtak, popodne)⁹ pjesnik razmišlja o prstenu kao simbolu ljubavi i vjernosti, o krugu u koji se čovjek zatvara da bi pripadao drugoj osobi i da bi neometan živio život s tom osobom, ali prsten promatra i sa stajališta prolaznosti. Naime, prva ruka koja je taj prsten nosila već je odavno prah i mnogi vlasnici toga prstena već odavno nisu među živima, njima prsten više ništa ne znači, ali znači pjesniku jer

Na ruci mojoj žalosnoj crveni prsten Javorov.

Dakle, to je prsten crven kao krv, tj. život, kao ljubav, to je stvar koja je darovana od voljene osobe i zbog toga što je dar ima bezgraničnu vrijednost. Prsten kao simbol zatvorenoga kruga našega trajanja nadživljuje naraštaje i uvijek iznova svojom ljepotom, poput života, plijeni pozornost onih koji ga nose (onih koji život žive).

*Hoće li i on sa mnom leći
U zemљu ili će biti na nepoznatoj ruci
Kad moja bude pepeo i prah.*

Naravno, život se nastavlja i nakon nas, i kada umremo, rađat će se ljudi koji će živjeti svoju mladost, koji će se voljeti i rađati nove ljudi i neke će nove ruke nositi prstenje kao simbole odanosti i nepovredivosti braka kao zajednice ljubavi, a iznad svega će treptati spoznaja da je život lijep, premda kratak i prolazan, da je pjesma plemenit pokušaj da se život učini smislenijim, premda napor pjesnika nije uvijek nagrađen razumijevanjem i prihvaćanjem.

Ovaj mali izbor Tadijanovićevih pjesama u kojima se pjesnik dotaknuo motiva prolaznosti svakako je nepotpun, ali je bitan kao poticaj da se poetski opus ovoga pjesnika uvijek iznova iščitava s novim interesom jer nam u svakome novom čitanju progovara novim glasom o stvarima poznatim, o onome što je dijelom nas samih. Prolaznost je dotaknula Dragutina Tadijanovića kao čovjeka (umro je u Zagrebu 27. lipnja 2007. godine) pa je otisao snivati vječni san pod zemljom

Vječan kao zemlja koja me pokrila

kako kaže u pjesmi *Goranov epitaf* (Zagreb, Bolnica na Rebru, 2. prosinca 1945., nedjelja, uveče)¹⁰, ali svojim je djelom, kao pjesnik, zasigurno zasluzio neprolaznost koja će mu biti darovana u sjećanjima čitatelja koji će svojom mišlju i osjećajem uvijek iznova dodirnuti njegovu poeziju i tako, bar na trenutak, u život vratiti i lik ovoga dragoga i značajnog pjesnika.

1 Dragutin Tadijanović, Djela, Knjiga pjesama prva, ciklus Mladi vinograd, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 59.

2 Isto, str. 70.

3 Dragutin Tadijanović, Djela, Knjiga pjesama prva, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

4 Isto, str. 159.

5 Isto, str. 183.

6 Dragutin Tadijanović, Djela, Knjiga pjesama prva, ciklus Zemlja, crna zemlja, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 202.

7 Vidi: Napomena uz Baladu o zaklanim ovcama, Djela, Knjiga pjesama prva, str. 360.

8 Isto kao bilješka pod brojem 6, str. 208.

9 Dragutin Tadijanović, Djela, Knjiga pjesama druga, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 46.

10 Dragutin Tadijanović, Djela, Knjiga pjesama prva, Matica hrvatska, Zagreb, 1995., str. 274.

Anita VUCO

ULOGA PREVODITELJA U RASPOZNAVANJU I STVARANJU NOVIH KLASIKA

Koja to djela savremene književnosti nose u sebi potencijal da jednoga dana postanu ono što zovemo "klasična književnost" složeno je pitanje na koje ću pokušati dati što sažetiji i jednostavniji odgovor, naravno, iz moje perspektive gledano, a i najiskreniji istovremeno. Rekla bih da su to samo one knjige koje bi stanovnik *Mansarde*¹ od straha da ih ne pojedu pacovi čuvaо pod staklenim zvonom, one iste koje bih ponijela sa sobom da u slučaju potresa moram birati što je važno da bude izneseno i spašeno, one koje bi ionako bile sa mnom čak da ih fizički i ne ponesem, kojih nam – usprkos tome što ih vjerojatno poznajemo napamet – nikada nije dosta, koje nas nakon dugo žvakanja i prežvakavanja i dalje nastavljaju hraniti. Oprostit ćete mi, nadam se, usporedbu sa zdravom i industrijskom prehranom kod kojih ova posljednja može privlačiti raznovrsnim oblicima, količinom (često nepotrebnom, kvaliteta nema potrebu da se nadoknađuje na druge načine), bojom, popularnošću, dostupnošću na tržištu, ponudom na svakom mjestu i u svakom trenutku, neprekidnom zaglušujućom reklamom, bogatim začinjenim okusom koji pri prvom dodiru kao da potpuno onesvješćuje naše nepce, da bi se, ako je zadržimo kojim slučajem u ustima i trenutak duže, pretvorila u nešto ne samo neukusno već i beskorisno u svakom smislu. Svi mi znamo što je zdravo, ili što je zdravije, ali se za te prirodno nam potrebne namirnice treba potruditi. One nisu jednako dostupne i na prvi pogled mogu izgledati bezlične. Možemo ih i ne prepoznati. Neprskano voće i povrće ne sjaji, može se učiniti "ružnim", neshvatljivim mnogim modernim umovima, u usporedbi sa onim za koje industrije vješto određuju da nam je potrebno. Zaraženi jednostavnošću znaju da se slična hrana žvakanjem pretvara u nešto mučno i neprovjernjivo.

Drugim riječima knjige koje u sebi nose potencijal da budu smatrane klasicima su samo ona djela koja se nipošto ne čitaju samo jedanput. Ona kojima se u pravilnim razmacima neprekidno vraćamo, da bismo ih iščitavali još jednom, još jednom, još jednom makar i tako bez kraja, da bismo u njihovim naizgled prostim rečenicama nalazili uvijek nova značenja, nalazili život kojim pulsiraju. Vrijedne knjige ne izmišljaju život, one ga samo prenose, i to se itekako osjeća. One ne zabavljaju, one nisu rođene zato što je netko odlučio postati piscem. One nastaju iz očaja, iz opsjednutosti koja kada susretne i savršenu formu ostavlja na papiru samo istinu o proživljenom košmaru, mnoge istine, jer jedna zapravo ne bi bila dovoljna. Čista fantazija, koliko god tehnički govoreći bila i dobro napisana, nema tu istu snagu. To su knjige koje nas posvuda, u svim segmentima naših svakodnevica, godinama ili doživotno prate. One koje nas mijenjaju, usmjeruju, "izuvaju iz cipela", koje mijenjaju našu perspektivu, naše predrasude, naše strasti. Ne mogu sa sigurnošću reći da li sam se ranije našla na jednoj od stepenica Andrejevog *Жизнь человека* (Život čovjeka), ili je studiranje ruskog jezika bilo to što me je navelo da krenem k njemu kao piscu, koji me u mnogo čemu određuje. Što se dogodilo ranije, Vassallijev *Cigno* (Labud), ili jezik na kojem danas živim, *Peščanik* Danila Kiša ili moj osjećaj nepripadnosti zbog čega mi riječi jednog *bastarda* par excellence neminovno moraju biti mile i bliske? Dugo sam vremena pogrešno mislila da takvih pisaca više nema, da su knjige koje smatram važnima nestale, ugasele se u ovih kaotičnim, brzim vremenima, da bih uvidjela kako i sama činim neopis-

sivu, neoprostivu grešku. Književnost ne može biti iskorijenjena, treba se samo više potruditi da se do nje stigne.

Podsjćam na tako dobro znane činjenice da ona, književnost, "nikada nije niti može biti odijeljena od života", da nema te Estetike koja na duge staze može biti vrednovana pažnjom čitaoca bez istinske Etike u pozadini, da govorimo o "klasičnoj književnosti" samo onda kad nam se dogodi luksuz istinskog pisca, a njega je barem, rekao bi Danilo Kiš, lako prepoznati. Jer mi, ako smo iskreni prvenstveno prema sebi samima, čitajući jedno djelo uvijek znamo da li su to tek riječi "spretna čoveka koji je u životu mnogo čitao i pisao" ili onoga koji je gotovo prinuđen da to radi nudeći nam čitavo svoje postojanje, i među redovima. Onoga, dakle, tko "ima jasnu svest o tome da se ne piše samo rečima nego i bićem, etosom i mitosom, sveštu i podsveštu, sećanjem, tradicijom, kulturom, zamahom jezičkih asocijacija, svim onim što se kroz automatizam jezika pretvara u zamah ruke (i obratno) u slučajnu metaforu, u asocijaciju, u književnu aluziju, u idiotizam, u nesvesni ili namereni citat [...]", – onoga tko – "vuče za sobom klavir i mrtvog konja, i sve ono što je na tom klaviru svirano, i sve one koje je taj konj nosio u bitkama i porazima, mermerne statue i bronzana bradata poprsja, slike u baroknim ramovima, reči i melodije".²

Ne želim da zvuči neskromno, vjerujem također da je uloga književnih prevoditelja neprocjenjiva. Mi upoznajemo pisce i djela jednog jezika samo onda kada se poklopi da s njega prevodi strastven, dovoljno "opsjednut" čovjek, onaj koji će svojom zaljubljeničcu nastavljati graditi mostove sve do svog posljednjeg daha. Mislim u ovom trenutku na profesora Lionella Costantinija kojem ne samo ja, sjevremeno početkom devedesetih tek pridošla studentica jezika, dugujem mnogo, već bilo koji probraniji talijanski čitalac i onih generacija koje će tek doći, a kojem njegova elegancija na papiru ostaje vječiti dar. Rijetko nasljeđe. Kada se krug zatvori, dakle, kada prevoditelji dopuste da određena knjiga izade iz okvira jednog jezika i jedne nacionalne kulture, omogućavajući mnogima da otkriju ono isto što su i sami u njoj pronašli kad su se odlučili za njeno prevođenje (ili bi možda bilo točnije da kažem: kada njeno prevođenje više nisu ni mogli ni htjeli izbjegći), ona tek tada počinje da ulazi polako u svoju "klasičnost" koja bi joj inače ostala uskraćena.

Često se čini da su prevoditelji *nevidljivi*, da im je upućena nedovoljna ili čak nikakva pažnja. Žao mi je što knjiga Daniela Petrucholija, *Falsi d'autore* (Autorski lažnjaci), koja se vrlo stručno i ironično bavi ovom tematikom, za sada nije dostupna i na našem jeziku. Situacija je, zapravo, vrlo loša gotovo posvuda, ali me raduje buđenje svijesti o našem pozivu prvenstveno među nama samima, koju ipak primjećujem. Najbolji prijatelj jednom prevoditelju je drugi iskusniji prevoditelj, najbolji prijatelj piscu je prevoditelj, najbolji prijatelj čitaocu i književnosti, općenito gledajući, je također prevoditelj. U prvom redu smo mi ti koji ne smijemo dopustiti da budemo tretirani kao nebitni, jer to nismo, jer bez nas književnosti nema. Bit je u tome da u prijevodu čitamo, volimo ili ne volimo ritam i izražaj određenog prevoditelja, on je taj glas na koji se naviknemo, koji tražimo među mnogobrojnim drugima, čak i onda kada ne znamo niti kako se zove.

¹ Roman Danila Kiša – ur.

Kiš D., Varijacije na srednjoevropske teme, u: Život, literatura; priredila Miočinović M., Narodna biblioteka Srbije, Beograd 2003 (CD-rom) – fragmenti napisani 1986. godine.

RIJEČ ZA DJECU

RIJEČ ZA DJECU

Valentina OSEJEVA:
ČAROBNA RIJEČ / 463

Nura SULJKANOVIĆ:
POSPANA DJECA / 467

Suada
M. KOVACHEVIĆ:
ŽALBA / 469

Valentina OSEJAVA

ČAROBNA RIJEĆ

Mali starac duge sjede brade sjedio je na klupi i kišobranom crtao nešto na piješku.

- Pomaknite se - reče mu Pavlik i sjede na kraj.

Starac se pomaknu i, pogledavši crveno, srdito dječakovo lice, reče:

- Tebi se nešto dogodilo?

- Pa šta! A vama? - poprijeko ga pogleda Pavlik.

- Meni ništa. A ti si sad vikao, plakao, svađao se s nekim...

- I još ču! - srdito se obrecnu dječak. - Ja ču uskoro pobjeći od kuće.

- Pobjeći?

- Pobjeći ču! Zbog jedne Lenke - Pavlik stegnu šake. - Umalo je sad nisam lupio!

Ni jedne boje neda! A koliko ih ima!

- Neda? Zbog toga se ne bježi od kuće.

- Ne samo zbog toga. Baka me zbog jedne mrkve izbacila iz kuhinje... doslovno krpom, krpom...

Pavlik zafrkta od uvrijeđenosti.

- Sitnica! - reče starac. - Jedan te izgrdi, drugi te požali.

- Niko mene ne žali! - povika Pavlik. - Moj brat ode da se vozi čamcem, a mene ne uzme. Ja mu kažem: «Bolje me uzmi, ja neću odustati, uzet ču vesla, sam ču sjesti u čamac!»

Pavlik lupi šakom po klupi. Najednom zašuti.

- Što, neće da te uzme brat?

- A zašto vi sve ispitujete?

Starac pogladi dugu bradu.

- Hoću da ti pomognem. Postoji jedna čarobna riječ...

Pavlik otvori usta.

- Reći ču ti tu riječ. No zapamti: treba ga izgovoriti tihim glasom, gledajući ravno u oči onom s kim govorиш. Zapamti - tihim glasom, gledajući ravno u oči...

- Kakvu riječ?

Starac se nakloni k samomu dječakovom uhu. Njegova meka brada dodirnu Pavlikov obraz. On nešto prošapta i glasno dodade:

- To je ta čarobna riječ. No ne zaboravi kako je treba izgovoriti.

- Probat ču - osmjejhnu se Pavlik. - Sad ču probati. - On poskoči i pojuri kući.

Lena sjedila za stolom i crtala. Boje - zelene, modre, crvene - ležali su pred njom. Ugledavši Pavlika, ona ih zgrabi u hrpu i prekri rukom.

«Obmanuo me starac!», s užasom pomisli dječak. «Zar će ona takva razumjeti čarobnu riječ!...»

Pavlik bokom priđe k sestri i povuče je za rukav. Sestra se osvrnu.

Tada, pogledavši je u oči, tihim glasom dječak reče:

- Lena, daj mi jednu boju... molim te...

Lena široko otvori oči. Raširi prste i, maknuvši ruku sa stola, ona zbumjeno promrmlja:

- Kakvu hoćeš?

- Modru - krotko reče Pavlik.

On uze boju, zadrži je u rukama, prođe s njom po sobi i dade je sestri. Njemu nije trebala boja. Mislio je sad samo o čarobnoj riječi.

«Idem k baki. Ona upravo sad nešto gotovi. Hoće li me istjerati ili ne?»

Pavlik otvorio kuhinjska vrata. Starica je vadila iz tepsije vruće kolače.

Unuk pojuri k njoj, objema rukama okrenu k sebi crveno, izborano lice, zagledao je u oči i prošapta:

- Daj mi komadić kolača... molim te.

Baka se uspravila.

Čarobna riječ je zasjala u svakoj bori, u očima, u osmjehu...

- Vrućeg... vrućeg hoće, mili moj! - govorila je ona, birajući najbolji, rumeni kolač.

Pavlik poskoči od radosti i poljubi je u oba obraza.

«Čarobnjak! Čarobnjak!», ponavljao je on u sebi, sjetivši se starca.

Uz ručak je Pavlik šutke sjedio, slušajući svaku bratovu riječ. Kada je brat rekao da će ići voziti se čamcem, Pavlik položi ruku na njegovo rame i tiho ga zamoli:

- Uzmi me, molim te.

Za stolom su svi zašutjeli. Brat podiže obrve i nasmiješi se.

- Uzmi ga - najednom reče sestra. - Šta te te stoji!

- Zašto ga ne bi uzeo? - nasmiješi se baka. - Dakako da ćeš ga uzeti.

- Molim te - ponovi Pavlik.

Brat se gromko nasmija, potapša dječaka po ramenu, razbaruši mu kosu:

- Eh ti, putniče! Dobro, spremaj se!

«Pomoglo! Opet je pomoglo!»

Pavlik poskoči od stola i pojuri van. No na trgu više nije bilo starca. Klupa je bila pusta, i samo su na pijesku ostali kišobranom nacrtani nerazumljivi znaci.

Valentina ALEKSANDROVNA OSEJEVA, rođena Hmeljova (1902. – 1969.) je sovjetska spisateljica za djecu. Rođena je u Kijevu u obitelji inženjera. Godine 1923. se obitelj preselila u Moskvu, a zatim u Solnečnogorsk. Tada je prešla u komunu za nezbrinutu djecu. Šesnaest godina je radila kao odgojiteljica. Tada je počela pisati priče, bajke i igrokaze koje je postavljala na scenu s djecom. Objavila je tri romana, tri zbirke priča te mnoštvo priča i bajki u periodici.

Prijevod s ruskog i bilješka: Žarko MILENIĆ

Napomena

Ovu sam priču prvi put pročitao u čitanki za treći razred osnovne škole. Iako je prošlo od tada skoro pedeset godina priče se i danas jako dobro sjećam. Još onda me se duboko dojmila i bio sam vrlo uzbuđen dok sam je prevodio. U starom prijevodu je prevoditelj ponegdje grijeošio no nije se izgubio smisao iz originala. No, meni je taj prijevod ipak draži od vlastitog jer nosi u sebi neponovljiv efekt iz mog djetinjstva.

Nedvojbeno je riječ o remek djelu danas nepravedno zapostavljene spisateljice. U današnje vrijeme poremećenih ljudskih vrijednosti ova priča itekako zасlužuje našu pozornost.

Dugo sam mislio da je njezin autor neki domaći pisac. U spomenutoj čitanci nije bilo navedeno ime autora niti prevodioca. Glavnog junaka je prevodilac nazvao Pavle mada u originalu piše Pavlik što je u Rusa deminutiv za ime Pavel. U toj čitanici je na kraju priče dodano ono što u originalu nije bilo: "Koja je to riječ?"

Danas puno djece ne bi znalo odgovoriti na to pitanje. U mnogo njih ta riječ ne postoji u njihovom rječniku.

Ž. M.

Nura SULJKANOVIĆ POSPANA DJECA

Kraj ceste
Njišu se makovi,
K'o pospana djeca
Mašu putnicima.
U crvenim kapama
Za ruke se drže.
Poljubac po poljubac
Putnicima stiže.

A šta li noću makovi rade
Kad crvene kape
Poskidaju zvijezde?

Noću se makovi
Samo grle i grle,
Sve dok ih jutro
Ne zastidi,
Pa opet za ručice,
U crvenim kapama,
Da ih svako vidi,
Mašu putnicima.

TI BI DA PORASTEŠ

Ti bi što prije da porasteš,
Da budeš veliki,
A ja bih da te gledam
Dok se igraš u pijesku umazan
Bez moranja i pravila.
Dok lijevu sa desnom
Cipelicu mijenjaš
I dok pospan zijevaš
Uz najdraže priče
Koje ti smišljam.
Dok postelju sterem,
Ja bih da se tvoj smijeh
I tvoje djetinjarije
U zidove uvuku,
Da mi noću nesanicu prave.
Ja bih da sat stane
A ti bi da porasteš.

ZEC NE NOSI NAOČALE

Neki je optičar,
Možda sanjar,
Možda romantičar,
Naočale skrojio za zeca.

I ne bi bila tolika frka,
Da nije saznala mrkva,
Pa je optičaru
Rekla u lice,
Da joj te gluposti
Idu na žive.

Da zec nosi naočale?!
Baš bi me bilo stid,
Zec po vazda mrkvu gricka,
I zato ima dobar vid,

A kada vide od zeca,
Grickaće mrkvu djeca.

Suada M. KOVACHEVIĆ

ŽALBA

Žalila se tabli kreda,
Na sve đake, baš odreda!
Što je gnjave, što je lome?
Šta je jadna kriva kome?

Odgovara tabla tužno:
„I meni je s njima ružno!
Šaraju me, grebu, pišu!
Poslije neće da izbrišu!“

Poskočila na to spužva,
Da ispala ne bi gužva,
Šta su rekle obadvije,
Spužva odmah sve upije!

Sad je tabla prazna.
E, to joj je kazna!

NOGE

Imam dvije zdrave noge,
I probleme s njima mnoge!
Čas se kližu, čas zapinju,
Drugim zamku podapinju!

Ponekad su vrlo teške.
Ne žele da idu pješke!
Nekad opet same bježe.
Ne znam kad je s njima teže!

Kad hodaju, kad klecaju,
Kada plešu, kad padaju!
Ispod stola kad se klate,
Il' fudbalsku loptu mlate!

Niko u njih i ne dirne,
One opet nisu mirne!
Što su dvije, prava sreća!
Šta bih, da postoji treća?!

SVAĐA U PERNICI

Izbila je svađa u pernici,
Prigovara olovka gumici:
„Kako možeš biti negativac?
Za nestala slova, ti si krivac!

Zar ti ništa ne znači ni ovo,
Što ja srcem pišem svako slovo?!
Od pakosti ne možeš da dišeš!
Jedva čekaš da nešto izbrišeš!“

„Optužbe su ove, vrlo teške,
Ja jedino brišem tvoje greške!
Moj posao vrijedan je hvale,
Brišem greške velike i male!“

„Ne poredi onog koji piše,
S onim koji napisano briše!
Za pisanje potreban je dar,
Ti slovima činiš samo kvar!“

Gumica se samo nasmiješila,
Započetu svađu razriješila:
„Oba posla važna su jednak!
I ja i ti trudimo se jako.

Tijelo moje slabi, a ne jača,
A ti bivaš sve kraća i kraća!“
Olovka se sa rečenim složi,
Prestala je s gumom da se gloži.

„Riječi tvoje sasvim su razložne,
Obadvje smo podjednako važne.“
Opet sloga u pernici vlada,
Kako tada, tako i do sada.

STRAŠNA ISTINA

Reći ću vam ja strašnu istinu:
„Volim Elmu, volim i Merimu!“
Drugarice najbolje su one.
Kud baš one srce da mi slome?!

Ne smijem im pogledat' u oči,
Pritisak mi za stotinu skoči!
Jadno srce u grudima lupa,
Da l' u njega mogu stati skupa?

Srce moje strašnu muku muči,
Kako će u njega obje ući?
Teško mu je, pući će od bola,
Što se mora dijeliti na pola!

Dok se mučih k'o riba bez zraka,
Cijelo srce zauze mi Hanka!
Sad se milo gledamo nas dvoje,
Što je lijepo kad se srca spoje!

VOLIO BIH

Volio bih da sam retrovizor,
Da pogledam malo iza leđa,
Da izvidim kakav je to prizor,
Kad me Selma gleda ispod vjeđa?!

Volio bih da sam ogledalce,
Da se Selma na mene ogleda.
Posl'o bih joj ljubavno pisamce,
I blistao kad god me pogleda!

Volio bih da sam lutka mala,
U haljini od plavoga satena.
Selma bi se sa mnom poigrala,
Svake noći kad se spavat' sprema!

Volio bih da sam zlatna šnala,
Kojom Selma svoju kosu krasí!
Znam da bi me ona izabrala,
Da se naša ljubav ne ugasi!

PRIKAZI.ПРИКАЗИ

PRIKAZI.ПРИКАЗИ

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ о књизи Ларе ДОРИН / 475

Мато НЕДИЋ о knjizi Žarka MILENIĆА / 479

Душан МИЈАЈЛОВИЋ АДСКИ о књизи Милене ДРПА / 481

Žarko MILENIĆ о knjizi Andrije VUČEMILA / 485

Đuro MARIČIĆ о knjizi Žarka MILENIĆА / 489

Mirjana ĐAPO о knjizi Ade OSMIĆ GHEZA / 493

Zlatko PAKOVIĆ о knjizi Gorana CVETKOVIĆА / 495

Ljiljana TADIĆ-ADŽAMIĆ о knjizi Mirjane ĐAPO / 497

Sead HUSIĆ о knjizi Ibrahima KAJANA / 501

Sead HUSIĆ о knjizi Ernada OSMIĆА / 505

Милијан ДЕСПОТОВИЋ о књизи Верице ТАДИЋ / 507

Nermina DELIĆ о knjizi Snežane MILOJEVIĆ / 509

Пеко ЛАЛИЧИЋ о књизи Гордане ПАВЛОВИЋ / 513

Ramiz SALIHOVIĆ о knjizi Nurije Delićа / 517

Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ

о књизи Јованке СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ / 521

Јованка СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ СЛОЈЕВИТОСТ НЕПРЕГЛЕДНОГ ПОЉА ДУШЕ

Лара ДОРИН: КАНДЕЛАБРИ, Прометеј, Нови Сад, 2015

Ишчитавањем збирке поезије пјеснициње Ларе Дорин „Канделабри“ уочава се осјећај и доживљај њеног књижевног поља са временом у којем живи и кроз које пролази, као „између два откуцаја“.

Лирски субјекат намеће питање живота и поимање свијета, остављајући нас у увјерењу да је све склоно паду, пропадању корака, пуцању животних нити, уколико изостану људски контакти и осјећаји додира са њима, те лична преживљавања унутар свих догађаја, иако они нису равни спољашњем доживљају свијета, дневној штампи, телевизијским извјештајима и репортажама, јер увијек негдје по страни остаје „немогућа дестинација“ и укрцавање на „први слободан знак питања“. Већ у пјесми „Ту нема никога“ пјеснициња нас подсећа да је то мјесто празно, нико не храни птице, нема ватре па ни огњишта, ни пјесме ни стиха, ничег што би се могло одупријети схватању живота. Зато пјеснициња баш ту и пребива да би то мјесто опленила и освијетлила будућност, остајући у увјерењу да „нема бољег начина/да ноћ смени дан...“ јер се земља и даље врти не знајући за почетак и крај.

Мјера пјесницињине душе је човјек. Отуда њено обраћање Богу у жељи да сазида тврђаву на небу и тако сачува сав тај простор, (комад неба) и утапану стазу, те језик свога говора приближи стварности и слојевитости „непрегледног поља душе“.

Није лако бити пјесник и преживљавати све површине и дубине живота, стоећи у кругу, нарочито ако он подразумијева „круг тачке“.

Треба издржати кретање у тачки.. Остати у мјесту а путовати, путовати, путовати... Тачка је омеђена и има своју границу, свој круг унутра у којем је „то нешто“ коме треба доказати своју припадност („Бесмисао“).

Пјеснициња из садашњег стања процењује изглед за будућност. Однекуд чује клокот воде и хук локомотиве. Вода увијек носи нешто, што би рекао Л. Зилахи, одржавајући и дарујући живот и свијет у њему, супротстављајући се сушама и природним катастрофама. Насупрот томе и узима га у својим дубинама, па пјеснициња успоставља компарацију између дубине и површине воде, указујући да су једнако важне, уколико се човјек својим бићем избори да овлада њима. Доћи у посјед нечега није могуће на неприродан начин без улагања труда и борбе равној „хуку локомотиве“, која са „клокотом воде“ има исто стање градације.

Лара Дорин, кроз седамдесетак пјесама у књизи „Канделабри“ оживљава портрет човјекове судбине истовремено користећи унутрашњу енергију, као потребу ослобађања тијела од њеног вишкана и на тај начин бавећи се озбиљним тематским приступом помаже и самој себи.

„Треба ми једно дрво/једна тиха бреза или мирисна липа/да ме својом кором утеши...“ Дрво је заправо живот. Живот расте из дрвета, са дрветом, у дрвету у његовом соку, крошњи, коријену, одакле све и почиње и завршава

се, „зарад мудрог сутра“, зарад језика у који понире исцрпљујући своју мотивску снагу како би минулим искуством надвисила ријеч која се рађа.

Поезија Ларе Дорин, кроз коју се непрестано прожима складност мисли и слика, поставља многа питања човјечанству и будућности, остварујући „виталистичку“ ноту у разрјешењу важних животних кретања као што су: ход изнад провалије, по танкој жици, низ реченицу, кроз сјећање, у затвореном кругу...

Круг се заправо отвара рођењем, па како онда објаснити ход у затвореном кругу? Да ли по мјери човјека или живота, јер „...Контуре живота се окрећу/ и као ветрењаче/против ветра се боре...“ („Вртешке“). Отуда нема дилеме да је човјек и послије смрти дужан животу.

Кроз њене пјесме најчешће се међусобно прожимају ријечи: Круг, тачка, бол, непробол, слике свијета (живота), сјећања, сан, сан о срећи, корак, трка, тишина, небо, море, длан, вода, ватра, љубав, мостови, свемир, јутро, тијело, душа, уздах, мрак, ријечи, вјртар, сунце, сјенка, камен, птице, мисао, сањалице, сањари, мудрост...

Пјесниња доживљава живот у његовој љепоти и у болу подједнако, али ако оде „последња тачка је непробол... А будим се и даље/и не знам/где је та тачка/ у којој се светови додирају...“

Дакле, наставља истраживачки рад, поткријепљена мишљу да су свијетла и тамна страна истовремено у људима, само их треба препознати, „открити“. Да је у тачки, у кругу тачке, магија живота која баш тамо „баца“ своју свјетлост. Идеја, мисао и трагање о тачки, које Л. Дорин остварује у више од десетак пјесама у књизи „Канделабри“ могле би се дјелимично упоредити са књигом поезије Ранка Павловића „Срж“ („Рад“, Београд, 2005), коју Павловић остварује у потпуности и до краја, јер њено пулсирање долази из прапочетка „док све коначно не дође на своје место“. Павловићева концепција је управо идеја тачке као сржи, како рече С. Тонтић и непрестано у свакој пјесми кружи око тог тајанственог срца ствари, погађајући најчешће у сам центар „мете“, у црну тачку средишта.

Л. Дорин сумња у било какву савршеност, па нас наводи на мисао да је само „сумња усавршена“, па чак и у нескладу и неспокоју... Вrijеме у којем живи, оптерећено је само по себи; Тако увиђа пољецице. Преживљава само „један стари сан о срећи“.

„Једним сам ударцем хтела да променим/све/али ударац је променио мене...“ („На лицу места“). Отуда је и настао однос према људима, животу. Ова три стиха су пјесма за себе, пјесма у пјесми... Пјесниња пролази кроз самоубјеђивање и пристајање на свијест о времену у којем живи: „И сада нећу све против себе да окрећем...“ Јер људи нестају, попут јутра и дана што се смјењују, потпуно природно, све се у један спектар стапа, као цвијеће од прољећа до јесени, „Али ова моја смрт/Смрт је за живота“ („За живота“). То није глас ни побуне ни помирења, него пјеснињино настојање да кроз јединку открије суштину свјетске популације, да нам приближи опште (глобално) стање планете: „Колико душа /попут твоје душе“ („Људи“). Колико је руку везаних у чвор? Да ли је људска судбина правилно распоређена, на простору егзистенције, или бива често изолована? Да ли се иза ње може заклонити, опстати?

„Сто су се пута против мене борили/Сто су ме пута у мени убили“ („Судбина“).

Лирски субјекат учествује у борби за „демократску вриједност“, указујући на изазове стварног живота, јер звијезда која се родила „из једног корена миришног свемира/само је моју стазу показала...“ Исправан и једини пут кроз живот је како рече пјеснициња, свој корак који сам искорачиш, своје брдо које сам браниш од „туђег дола“, иако „једно мало ја сам“, пита се: „У чему“. Питање, за које нам се у први мах чини да има симболичку подлогу, има и своје морално и људско покриће.

Одговорност за издвајање из свијета који се руши наводи пјесницињу да од Господа тражи спасење, јер њен свијет подразумијева стварање, наспрам Божјег, Свевишњег. Њен свијет је „као дете неук/као дете нејак“, али човјек је у том свијету централна личност. Људи једни другима чине неправде, које су нажалост, у посљедњим деценијама окоснице живота.

Зато пјесма „Кућа на води“, расте само из илузије коријена. Све је у таласима: и страх и дах живота, чак и руке које грле дом. Све је стало у тачку на крају реченице. Тај чудан „процес“ животних дамарања и њихових карактера, призывање мјеста где је све другачије, између два свијета: стварног и пјесничког. („На крају реченице“).

Л. Дорин „танку линију живота“ успоставља између сјећања и снова, тумачећи их као живе: „Моји су снови живи“...гђе „душа као лахор ноћни, посипа по земљи/семе“ („Где сам ја сада“). У ходу кроз живот упознаје свијет изван поезије, али опет „завирујући“ у врт умјетности. Умјетност је нераздвојни дио људских душа, посебан облик зближавања и проналажења емотивног ткања међу њима.

Тако је пјесма „Аурора“, посвећена Зори Камбер, заправо духовна релација у којој су се умјетности препознале. З. Камбер је по струци правница, али више деценија се бави сликарством и музиком, па своје изложбе слика обогаћује и сјајном музичком подлогом. Тако је компоновала пјесму Ларе Дорин „Људи којих нема“ и њен поетски свијет приближила музици приписујући му функцију егзистенцијалног стања са модерним приступом.

Пјесма Г,Л,А,С,О,В,И по мом властитом суду има посебно мјесто у књизи, јер се у њој управо остварује интеракција међу ријечима и словима, тако да ријеч истовремено има значење цјеловитости, а и свако слово одјек за себе: Р,Е,Ч,И... Д,О,Д,И,Р... З,Е,М,Љ,А... П,У,Т,А,Њ,А... Љ,У,Б,А,В... Ш,А,П,А,Т,О,М... Р,У,К,Е... О,Ч,И... С,Т,И,Х,О,В,А... Г,Л,А,С,О,В,А... „Да на себе као кошуљу можемо обући/слова,/па закопчавати Љ, откопчавати У,/Б, нека ти буду рукави/а А нека се развуче до вере/у Љ,У,Б,А,В“. Пјесма Г,Л,А,С,О,В,И је прва у циклусу пјесама са љубавном тематиком, затим слиједе: „Кад пођеш“, „Ако одеш“, „Ниси ми био добар“, „Искра“, „Нас двоје“... Као да су наведене пјесме у посебном и издвојеном дијалогу. Љубав се обнавља у тијелу. У тијелу је сва мудрост свијета, па чак и ако је биће у „бездану“.

„И све си од себе учинио,/да ми не будеш добар. /Па све се мислим, /Можда си ми најбољи?“ („Ниси ми био добар“). Пјеснициња завршава пјесму неочекиваним и наизглед једноставним стиховима. Међутим, управо они бране и рјешавају започето, јер се не зна докле би „разгранавање“ емоција пулсирало и какав би исход био, због неизвјесне ситуације у којој се налази.

Пјеснициња је обликовала љубав по мјери свог израза у служби универзалних, али и „трпних“ мушки-женских односа. Пресликајући свој свијет из

снова у видокруг љубавних односа, лирски субјекат савладава емотивне препреке и прави мисаони обрт.

Књига поезија „Канделабри“ доноси нам сликовитост и „неомеђеност“ пјесничких израза, иако пјесникиња у основи поставља кругове у којима се креће, али сваки, па и најмањи покрет је „ход по жици“, тако да остаје стална запитаност Оног што је могло бити или што ће бити...

Пјесничка путања је често неизвјесна, јер се догађа између осталог и у „прорезима месечине“. Дакле, довољна је тек мала назнака свјетlostи, па да лирски субјекат освијетли свој, како животни, тако и стваралачки пут, али увијек у страху да је „не одијеле од пјесме“. Тада би се стих могао сакрити у лавиринт „неспреман да се прогласи/путем...“

Дакле, укрштају се путеви пјесникиње и пјесме и тиме се појачава страх да један другог не изгуби. („Пут“). Пут је састављен од ријечи у нади да открију све разлоге који доносе мрак.

Зато, уиме ријечи полаже заклетву како би одбранила „једини бедем“... „Ја брамим речи своје“ („Заклетва“), односно, брами свој унутрашњи простор, за који је свјесна да га брами уиме Мјесеца, уиме нове ноћи или одјаја Сунца, „што светлом својим храни“.

Служећи се симболиком „камен што мртав јесте, и цвет што из/камена крене“ пјесникиња нас увјерава о постојању живота на мјестима где човјек можда и не борави, али зато цвијет израста у ријечи које доказују супротно... „И прва реч, била је светло“ које је неопходно да би се лирски субјекат срео са својом сјенком. У сјенци је тијело живота, којем се живот не замјера. Личи на мајку са сњежном орглицом на врату. На чекање које је увијек на остварљивом путу, или на путу вјеровања... У супротном „изврнутом свијету“, живот би могао да „исцури на погрешну страну“ („Све је било лако“).

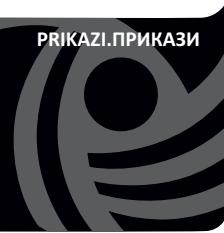
Пјесникиња се стално враћа у запитаност живота у кругу, да ли се у њему све заплиће и док се „у себи окрећеш“ и расплиће, тражећи изгубљено. („У суштини живота“).

Учествује у свим појавним облицима живота у природи када је у питању вода, камен, земља, небо, вјетар, дрво... Како би липа прогледала када на својим гранама не би имала птице, да својом снагом у крилима пренесу живот на „другу страну свијета“. („Липа“). Метафизичку повезаност живота са небом и земљом Л. Дорин преноси на „општи план“ кроз птичија крила, дарујући им улогу носиоца будућности... „Горе на небу/неке сиве птице/свијају будућност... Не гледај ка горе... То се прсти судбине твоје/над твојом главом расплићу“ („Кроз твоју песму“).

Пјесникиња поручује да стихове треба исписивати и живјети у њима пуним плућима, слушајући шапат трава, посматрајући излазак сунца, јер „рађа се равна плоча на леђима мојим/довољно јаким да понесу свет“ („Нови свет“). Свијет је сам по себи несавршен и пјесникиња нас упућује на сигнале који долазе из природе. У природи је сав „бескрај бића“ и цијели живот.

Mato NEDIĆ

VIROVI POROKA

Žarko MILENIĆ: TO JE PROPAST TVOJA, Orion, Rijeka – Hrast, Gunja, 2015.

Dramu "To je propast tvoja" Žarko je Milenić prvi puta objavio u časopisu Književna Rijeka 1996. godine, a sada je pred nama i njezino oknjiženje. Ovu su dramu na scenu već postavila kazališta iz Zenice i Tuzle te amaterske skupine iz Bihaća i Brčkog, što svjedoči o zanimanju stručnjaka i publike za ovaj tekst. Poznato je, dramski je tekst prvenstveno namijenjen scenskome izvođenju te jedino na sceni on istinski živi, međutim tiskanje drame To je propast tvoja, s obzirom na aktualnost teme kojom se dramski pisac u ovome djelu bavi, svakako je opravданo zato što može potaknuti i druge kazališne skupine da dramu igraju, a čitatelje će svakako potaknuti na razmišljanje.

Naslov drame Milenić je posudio iz pjesme "Dječaku Elisu" Georga Trakla, koju u cijelini donosi već na samome početku kao recitaciju. Takvim pristupom autor će zainteresirati čitatelja i mogućega gledatelja zato što se naslovni stih drame pojavljuje već pri početku pjesme te se čitatelj/gledatelj može zapitati što li će uslijediti iza ovakvoga zagonetnog naslova i ovakvoga početka. Uistinu, uslijedit će ozbiljno djelo koje se bavi problemima naše svakidašnjice. Djelo je strukturalno raslojeno na devet prizora u kojima nas autor upoznaje s ljudima s ruba društva. Glavni lik je mladić Ivan, koji je nadomak svojega osamnaestog rođendana, a koji je upao u jamu narkomanije iz koje se pokušava izvući. U drugome narativnom sloju prikazana je Ivanova baka, gospođa od pedeset pet godina, koja se brine za njega, ostavljenoga unuka čiji su se roditelji razveli, a koja je i sama sklonila poroku. Baka je alkoholičarka. Ivana na pravi put, donekle i bez vlastitoga sudjelovanja, samom svojom pojavom želi izvesti Marija, kćer socijalne radnice u koju se on zaljubljuje. Međutim, dubina problema s kojima se mladić susreće velika je te on mukotrpno pliva ne bi li se odupro napasti, ali ga virovi poroka sve dublje vuku prema dnu.

Dramski izričaj Žarka Milenića jednostavan je, svima razumljiv, poučan. Njegova je drama edukativna, međutim, pouka u njoj nije nametnuta izravno, ali ona nad tekstrom cijelo vrijeme lebdi i svakome je tko čita dramu jasno u čemu se ona sastoji. Kako bi svoj dramski izričaj osvježio, kako droga, prostitucija, raspad obitelji i alkoholizam ne bi u potpunosti zacrnili sliku života koji prikazuje, autor u bakin lik ugrađuje i humoristične elemente te baki polazi za rukom čak opiti socijalnu radnicu. Uspješno umiješavši humor u crnu zbilju o kojoj govori, autor nam još dublje i sigurnije uspijeva ukazati na probleme kojima se u drami bavi. Međutim, problemi ipak ostaju, crnilo poroka se širi, Ivan im se ne može oprijeti, čak ni uz pomoć Marijine ljubavi.

Koliko je nedostatak komunikacije među članovima najuže obitelji uzročnikom propasti suvremene mlađeži koja se priveza uz kompjuter i društvene mreže, može pokazati i nekoliko replika iz ove drame:

SOCIJALNA: Puši li vam unuk?

BAKA: Jok. Na svu sreću moj Ivica nije rob tog poroka. A nisam ni ja nikad bila. Nije da se falim, al ja nikad nisam pušila.

SOCIJALNA: To je dobro... Čitala sam nedavno jednu knjigu iz psihologije... Naravno, znala sam da je pušenje štetno. Znam i da uzrokuje rak. Ali tamo sam pročitala nešto što nisam znala. Piše da je lakše odvići se od heroina već od nikotina!... Što kažete na to?

BAKA: Šta je to heroin?

SOCIJALNA: To je vrsta vrlo opasne droge. (str. 42.)

Baka je uvjerena da je njezin unuk neporočan, ona živi u uvjerenju da on nikada ne bi uzeo drogu, a zapravo ga uopće ne poznaje premda žive u istoj kući, ona je u zabludi koja će joj donijeti bol.

Milenić svoje likove uspješno jezično karakterizira te oni govore slavonskim dijalektom. Time se postiže veća uvjerljivost njihovih replika i njegovih autorskih poruka.

Drama To je propast tvoja uspjelo je djelo Žarka Milenića, već je prokušano u vatri kazališnih uprizorenja i prihvaćeno je od kazališne publike, a sada se nudi i čitateljima da bi bilo slovom ovjekovjećeno, da bi bilo upozorenjem svima koliko problemi današnjice mogu pogubno djelovati na mlade ljude čije se ličnosti tek formiraju i kako društvo, uz sve svoje napore, ipak nedovoljno čini da bi mlade izvelo na pravi životni put, a na putu posruća mlađih prvenstveno je najviše zakazala obitelj koja bi morala biti gnijezdom i utočištem, a često je, nažalost, mjestom otuđenja. Ovako oknjižena drama To je propast tvoja zasluguje našu pozornost, a njezino scensko izvođenje pred mladima, a i starijima svakako bi trebao biti imprerativ.

Душан МИЈАЛЛОВИЋ АДСКИ ЈУТРО БИСЕРНЕ ИСКРЕНОСТИ

Милена ДРПА: ЈУТРО НА КРАЈУ СВИЈЕТА, Свет књиге, Београд, 2015.

Милена Дрпа је радни век провела као наставница српског језика. Добитник је више књижевних награда, а објавила је неколико књига: *Молитве и зсјенке* и *Разасута по тишинама* (поезија), *Шашаве љубави* (поезија за децу), *Приче о истинама* (збирка приповедака). Члан је Удружења књижевника РС. Њено најдраже признање је оно које се и најтеже заслужује, а то је "Најдражи учитељ". Признање јој је додељено у Београду 2003. године. То је оно што се могло сазнати из штуре биографије. За Милену Дрпу, нимало неуобичајено. Скромна, а устину заљубљеник у хаику поезију, поштује реч.

Хаику збирка *Јутро на крају свијета* подељена је на неколико циклуса. Циклуси су ту да нам омогуће да се лакше снађемо при поновном ишчитавању појединачних страница. Ову двојезичну хаику збирку (на српском и енглеском) чине циклуси: *Преостала светлост, Вјетар је наш, наше су птице, Рuke пуне магле, На ручку са животом.* Милена своју хаику збирку завршава хаибуном, и то са параболичним насловом: *Још се из сна нисам исписала.* Између осталог, каже: *Бојим се свега оног што не оплемењује људе и живот и од тога се склањам. У свој мали свијет. И у своје пјесме.* Да, хаику поезија и јесте ту да зближава људе, народе, да оплемени сваки тренутак, а зарад истине да је живот уистину вечан управо захваљујући ситницама свакодневља.

Песникиња је пре свега окренута према свом окружењу. А њено окружење чине школа, дом, отаџбина. Хаику поезија има своју метрику, ипак, метрика није пресудна кад је ова кратка форма у питању, битна је слика, тачније, детаљ, а који мора бити прихватљив аутору и читаоцу. Умањење или прекорачење слогова је оправдано кад је суштина исказа у питању. Хаику песму, која је плод конструкције, боље је избећи него записати. Милена то зна, зато је њена селективност максимална. Она нам својим хаику песмама јасно ставља до знања да хаику песник не подржава већ запажа, не бива у центру збињава већ учесник у збињавању. Има ли бољег примера:

Руменка пасе.
Из руку старице расте
Вунена чарапа.

Ова хаику песма је рефлекс продубљеног и непосредног опажања. Непосредност је основна препознатљивост у хаику збирци *Јутро на крају свијета*.

Хаику песници све више одступају од извornog поимања хаику поезије. Аутентичност и искреност поетског доживљаја код многих хаијина није у првом плану. Такве хаику песме читаоца одбијају од хаику поезије. Хаику мора да је растерен субјективности у сваком погледу. Свако филозофира-

ње или песничко надмудривање, сувишно је. Милена Дрпа то зна, а што нам потврђују стихови:

*Галаме људи испод прозора –
пропаде ми час!*

*Јесењи ветар
свира кроз гране - љубе се
листови брезе*

Кајоко Јамасаки лепо каже: *Љубитељи хаикуа у Европи често сматрају да је хаику поезија природе, али не схватају у довољној мери суштину природе која се описује у њој. Природа није нешто што је изван песника као предмет љубави или мржње, већ је сам песник део те природе.*

Хаику песма треба да је окренута свеобухватној слици, слици која је представана у складу са уоченим тренутком. Прави хаику песници држе до двојелности хаику песме, то јест, ненаметнуте паузе. Чему поменуто? Зато да се хаику песма не сведе на проширену реченицу, тачније, не пређе у баналност. Милена Дрпа, као добар познавалац хаику поезије, вешто избегава такву замку. Треба истаћи да су се захваљујући Милени Дрпи у Босни и Херцеговини појавили млади хаику песници. Хаику јесте везан за природу, али то не значи да хаику песник нема и друге теме. Као просветни радник, Милена Дрпа бележи неке тренутке из свог дугогодишњег радног стажа. Ове две хаику песме говоре о аутору, једном времену, животу, окружењу, то јест, садрже све оно што један хаику треба да садржи: једноставност, усамљеност у смислу виђења ствари, искреност, спонтаност, лакоћу писања и ехо прошлог.

*Повијени,
као да су им на плећима
родне куће.*

*Како је мирно
у учionици – сами
јесење сунце и ја*

Рецент ове књиге, Небојша Симин, између осталог записује: Тумачење света у хаику поезији Милене Дрпа носи дубоке наслаге искуства које припада како оном безвременом, тако и историјском, пролазном животу појединца и заједнице којој припада. Тему песме бира према сопственом укусу и темпераменту, што њену поетику чини оригиналном. Рецент посебно издава хаику стих:

*Говоре дрварски,
гламочки, сарајевски.
Тако се разумијемо!*

Треба истаћи да ханку песма није до краја остварена ако у себи нема уплив искрености, емотивности, сензације специфичног и простора за тумачење виђеног. Многи мисле да је данас лако писати ханку поезију. Такви греше! Данас је тешко у свеопштем хаосу и свеопштој буци издвојити треунатак који је неокрњен општом јурњавом, који је у општем метежу сачувао своје царствотишине и узвишености. Данас, када је скоро све неважно и попут блеска муње пролазно, тешко је ханђину да се издигне изнад свагда-нице, и још теже да изурбан еатмосфере украде ханку доживљај. На сву срећу, ханку песници својом апсолутном преданошћу одолевају сенкама разноразних величина и искључивости. На крају треба рећи да је ханку духовна дисциплина, и да је Милена Дрпа веома успешно оставила свој траг у времену.

*Драган из Ђакова
у великим ципелама
самог тавана.*

Ханку збирку *Јутро на крају свијета* треба (про)читати.

Žarko MILENIĆ

DIPTIH POETSKIH ZAPISA

Andrija VUČEMIL: ONAKO S NOGU; DNEVNI ZAPISI, Riječki nakladni zavod, Rijeka, 2012. i 2015.

Andrija Vučemil (Oplećani na Duvanjskom polju, 1939.) plodni je i značajni hrvatski književnik te kulturni i društveni djelatnik čiji je životni put bio tegoban i koji će pravi književni zamah ostvariti tek nakon 1990. godine, nakon osamostaljenja Hrvatske, kad mu se i pruža prigoda da objavljuje, a što mu je sve od sedamdesetih bilo uskraćeno.

Među ove dvije Vučemilove najnovije knjige, zbirke pjesama, može se izvući niz zajedničkih niti. Kao prvo pada čitatelju pada u oči ono što je napisano na naslovnicama ovih knjiga. Dok je drugoj naziv „Dnevni zapisi“ prva ima za podnaslov: „Dnevni zapisi jednog hrvatskog luzera“. Možemo reći da se radi o svojevrsnom poetskom diptihu.

Čitatelj bi očekivao, stoga, ispod ovih pjesama nadnevke ali njih nema osim u jednoj pjesmi u naslovu i četiri s navedenom godinom u „Dnevnim zapisima“. Dok su pjesme u prvoj zbirci samo numerirane rimskim brojevima, u drugoj one, standardno, imaju naslove. Tek je veći dio zbirke „Dnevni zapisi“ podijeljen na četiri dijela s naznačenjem četiri godišnja doba. To bi primjerene bilo za neku zbirku haiku poezije. Tom poetskom formom se Vučemil do sada nije bavio. Tek se u „Dnevnim zapisima“ nalaze i „Moji prvi i jedini haikui, ako su moji“.

Otkud naslov prvoj zbirci „Onako s nogu“ (te se riječi kao stihovi često provlače u toj knjizi)? Pjesnik na to pitanje odgovara završnim stihovima iz VII. pjesme: „goni nas / da kroz život / tek onako s nogu prolazimo / pa mi ništa drugo ne preostaje / nego ponovo pitanja postavljati / i zorom ranom ovo zapisivati.“ Ovo je ujedno i pjesnikov credo.

Zbirka „Dnevni zapisi“ počinje i završava ciklusima poezije u prozi o moru. Podnaslov ove knjige je „More u meni i oko mene“. Za Vučemila to je „more spoznaja“ i „more izvor“. U prvom ciklusu pjesnik se stalno želi „vratiti moru“. Drugi ciklus pjesama u prozi nosi naslov kao i podnaslov cijele knjige – „More u meni i oko mene“. Pjesnik je stalno pokušavao bježati od mora ali bezuspješno.

Uz more je, dakako, vezan i motiv (Golog) otoka kome se Vučemil stalno vraća u svojim pjesmama, ali ne kao otoku čežnje, poput Odiseja i njegove Itake, no otok zle kobi, onaj na kojem je Vučemil bio zatočen pet godina.

O Golom otoku je riječ u nekoliko pjesama u zbirci „Onako s nogu“ gdje se prijeća da je bio „na rubu pakla“, gledao „kako kosti lome / i braću lažnim optužbama optužuju“ i boji se da bi se „jedan novi Goli otok mogao dogoditi“. I u „Dnevnim zapisima“ se Vučemil prisjeća svog robianja na Golom otoku a ponajviše je o tome riječ u dugoj pjesmi „Tri Makedonca na Otoku“ gdje Vučemil svoja tri supatnika poistovjećuje s trojicom novozavjetnih mudraca ali iz „vremena novog“ koje „...silnici moćni dovedoše ih tamo / da ih pretvore u nešto drugo / (...) kako Novorođenca / susreli ne bi (...) ne shvatiše / opijeni vlašću i moći / da je On među nama već bio...“

U svojim zbirkama, pa i u ove dvije, Vučemil, obrazovan pisac, često poseže za citatima, a Biblija (vidjeti o tome njegovu pjesmu „Knjiga nad knjigama“) je knjiga iz koje najčešće citira. U zbirci „Onako s nogu“ u pjesmi VI. da „tamo ti piše i to je gola istina / da ovo što se nama / i oko nas događa / i nije naš izum pohlepa / svjedoči nam evanđelist“. U pjesmi XLVI. nalazimo zanimljivu raspravu o Kainu i Abelu. Ovoj temi će se Vučemil vratiti u pjesmi „Nakon svega što čuh“ u zbirci „Dnevni zapisi“. U pjesmi LXVIII. Vučemil citira Mojsijeve riječi iz Knjige Izlaska. U pjesmi „Jesmo li se prepoznali“ („Dnevni zapisi“) je umetnut citat it Otkrovenja. Često se okreće i Psalmima te u pjesmi „Riječ-dvije o temeljima“ citira iz Psalma 10.

Više puta je Vučemil isticao da mu je zapravo vjera u Boga pomogla da se s robije vrati psihički neposruuo. O vjeri Vučemil nadahnuto piše u pjesmi „Tri kora-ka koja moram učiniti“: „prvi je korak vjere u Njega, / drugi je korak korak ufanja / a treći je korak onaj najteži / korak ljubavi jer moraš i zlobnike / kao samog sebe ljubiti...“

U „Dnevnim zapisima“ se nalazi i zanimljiva pjesma-esej „U spomen Nietzscheu“ te dvije pjesme koje se na nju nadovezuju – „Kako sam slušao Zaratustru“ i „A ovako je govorio Zaratustra“.

U obje Vučemilove zbirke možemo naći niz pjesama koje bismo mogli označiti kao kratki eseji u stihovima. Tako se u zbirci „Onako s nogu“ nalaze poetska razmišljanja o sestri Anki Petričević, o Baččanskoj ploči (tome se vraća i u drugoj zbirici), o Velikom Petku, kazalištu... Osim Nietzschea Vučemil lucidno raspravlja o Wislavi Szimborskoj, Traklu, Juditi, ne samo Marulićevu...

I u ranijim Vučemilovim zbirkama pjesama je bila uočljiva njegova sklonost proznom izričaju. U pjesmi XVI. on piše o nagovorima prijatelja da piše prozu čime se do sada nije bavio. On je na to zašutio i pomislio „da je jalovo posve / nakon Cervantesa i njegova / Viteza plemenitog od Manche / romane i pustolovine pričati / jer ga evo dugih gotovo pet stotina / godina nije nitko dostigao.“

Rođen u okolini Tomislavgrada (u drugoj zbirci možemo pročitati uspјelu „Pjesmu o Herceg Bosni“), gdje je započeo školovanje i nastavio u nizu gradova Vučemil je ipak najveći dio života proveo u rijeci gdje i danas živi. Vučemil ponekad vješto umeće u svoje pjesme ikavicu, onu koju je ponio iz zavičaja te je našao i u primorskoj čakavštini.

Na naslovniči knjige „Onako s nogu“ nalazi se efektan crtež Riječkog Korza Nevenka Žunića. Zapravo je ta zbirka i nastala na Korzu gdje Vučemil provodi dio dana. U nizu pjesama iz te zbirke se spominje Korzo. U pjesmi LII. jedan pjesnikov sugovornik kaže: „pa, čovječe, pogledaj / što se na tom Korzu kojeg obožavaš / danas s tim utrkama događa / i u što se Grad /kojeg ljubiš i opjevavaš / pretvorio?“

Razočaran je pjesnik uopće stanjem u današnjoj Hrvatskoj o čemu angažirano govori u više pjesama. Živimo „na krhkim nogama demokracije“ a naša sudbina je „luzerska“ te da su „bivši robijaši“ za nju „najljepše dane mladosti / bez ustezanja i dvoumljenja dadosmo“. U prvoj zbirci Vučemil u više pjesama sebe naziva „luzerom“. Ogorčenost pjesnika je posebice izražena u pjesmi „Croatia A. D. 2014.“ u kojoj konstatira: Bolesna je zemlja moja / popela se na vrh / beznadja.“ U pjesmi „V.“ pjesnik bolno konstatira da je „Lijepa naša / zista Lijepa njihova / čiji očevi a djedovi naročito / pobiše naše na Križnim putovima / (...) i ne pada im ni danas na pamet da priznaju/ da su o Lijepoj / desetljećima / lažnu povijest ispisivali / i svijet svoimi lažima obmanjivali.“ Na ovo

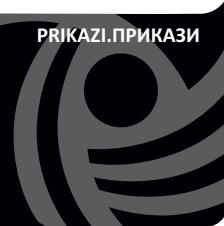
se nadovezuje i pjesma „Bleiburško polje danas“ uz bolne reminiscencije o tom stratišu Hrvata.

Dvije nove zbirke pjesama Andrije Vučemila svakako će ostati značajne u njegovom bogatom pjesničkom opusu. Na njih književna kritika mora obratiti dužnu pozornost. Nakon što ih pročitamo s gorčinom i zamislimo se nad onim što se oko nas zbiva danas i ovdje mnogi od nas će pomisliti kako smo zbilja gubitnici, odnosno luzeri.

Duro MARIČIĆ

BOGATSTVO MAŠTE

Žarko MILENIĆ: ANTADOR, LEONOV UČITELJ, Orion, Rijeka, 2015

Svestrani, plodni književnik i prevodilac, Žarko MILENIĆ, objavio je novi, fantastični roman za ANTADOR, LEONOV UČITELJ. Onog ko nedovoljno poznaje ovog sjajnog autora, iznenadit će neobuzdana maštovitost karakteristična za njega. Ta maštovitost, kao nabujala neukrotiva rijeka, preljeva se preko svih obala neočekivanog. Teško da je moguće ovo njegovo ostvarenje svrstati u nekakav postojeći književni žanr. On je stvorio originalno književno djelo, koje lebdi između bajke i SF stvaralaštva, koristeći dostignuća parapsihologije, šireći njene granice onako kako to njegovoj stvaralačkoj mašti odgovara.

Sve je u ovoj knjizi u sferi irealnog, malo je dodira s realnim svjetom osim njenog početka i povremenih kontakata maštovitih dječaka, blizanaca, iz svijeta čarobnjaka, s roditeljima ili međusobno, putem čarobne kugle. Tu je jedan pa i Drugi otok čarobnjaka na kojem će se naći maštoviti dječaci, Antador i brat mu Kalador. Ali ne zajedno, ne na istom Otku i ne kod istog čarobnjaka, koji će ih prematati da i oni postanu čarobnjaci.

Učitelji, čarobnjaci su zagonetni, nemilosrdni i prilično problematični, i oni imaju kao i obični ljudi neke svoje nedostatke i slabosti, iako su čarobnjaci. I tu je to povremeno, rijetko očijukanje i dodirivanje realnog i čarobnjačkog svijeta. Tu se Milenić vrlo lijepo i uspješno snalazi, pliva kao pastrmka u brzacima hladne rijeke.

Nemirni dječački duh malih avanturista ne može odoljeti iskušenju. Izrazili su ocu želju da vide Otok čarobnjaka, koji se s morske obale vidi tek kao mala, sičušna tačkica. Oromon je bio gospodar Otoka, legendarni čarobnjak... Oromonu je sada moglo biti oko tisuću godina... Sanjao je da postane čarobnjak i san mu se ostvario.

Na mali Otok, kojeg je moguće preći za deset minuta, mogu dospjeti samo dječaci koji napune sedam godina, ako ih čarobnjaci odaberu i pozovu da im budu učenici. Dječaci trebaju samo da to požele, kaže im otac. Ta škola traje godinama. Naravno to je zapalilo maštu njegovih sinova.

Antador je jedva čekao da im prođe rođendansko slavlje, da se povuče u osamu, pod stablo jabuke, zatvori oči i prepusti svojim mislima i vježbama pretvaranja u razne životinje, biljke, kamenje i povratak u bivše stanje. To je učinio i brat mu Kalador, samo je sjeo pod stablo na drugom kraju vrta.

Kada je otvorio oči bio je pod jednim drugim nepoznatim mu stablom. Bio je na Otku čarobnjaka.

Imponira lakoća Milenićevog pripovijedanja. Savršena sjajna mirna jednostavnost. Moguće je propustiti kroz ruke mnoge njegove knjige, u nijednoj se neće naći to savršenstvo tečnosti pričanja, toliko potrebno literaturi namijenjenoj djeci. Srođenost s njihovim svijetom. Protočnost, prozračnost. Nema ni traga ni nago-vještaja one ubitačne zgusnutosti koja ubija i knjigu i čitaoca. Antador, Leonov učitelj, je udžbenik za one koji žele pisati prozu za djecu i usavršavati svoje umijeće, stil i način pisanja!

Šetnja sa starcem, budućim učiteljem, otkriti će da je i sam Otok vrlo čudan. Moguće ga je obići za deset minuta, ali krećući se sa starcem otok poprima promjenjiv izgled, pojavljuju se krajolici i planine koje Antador nije vidio prilikom prvog njegovog obilaska. Čarobnjaka nije uplašio ni gnjev bogataša ni njegov oštari pas. On je uspio smiriti i učiniti prijateljskim obojicu. Njegova je moć i da zaustavi kišu da pada. Na Otoku postoji i velika biblioteka. Tu je negdje i Antadorov brat Kaladar.

Čarobnjak prihvata da mu Antador bude učenik, uz upozorenje:.. jednom ćeš se pokajati što si to poželio. I ne samo jednom.

Čarobnjak Sirman se doima kao prosjak. Kuća mu je brvnara, vrlo skromna koliba, bijedno namještena. Dječak očekuje bogatu knjižnicu i učenje, ali knjiga nema.

Antador želi drugog učitelja. Po noći se iskrada i odlazi pod stablo oraha, da tamo sjedne i iznosi svoje želje.

Od bake je Antador saznao da postoje dva moćna čarobnjaka, Oromon na strani dobra i Zoromon na strani zla. Zoromon je uvijek pobijeđen, ali nikada nije ubijen.

Kada je otvorio oči bio je na drugom Otku. Tu je visoki četrdesetogodišnjak, čarobnjak Norodak. Njegov štap je bio poseban, divnog izgleda. Zamahnuo je njime i pod krošnjom smokve se odjednom pojavi stol prepun raznih jela...ona ista jela koja je moja majka izvrsno pripremala.

Zaista čudesna čarobnjačka moć! Fantazija Žarka Milenića se razigrala, prelijala se preko svih obala mogućeg. Njeno bogatstvo je ravno onoj kod najmaštovitije djece. Ako nije otišla i dalje, u neograničene prostore. Čini se da joj nema granica ni u bezdimenzionalnim prostorima. Njena bujnost je frapantna.

Školovanje za čarobnjaka se uglavnom odvija u šetnjama. Učenik se zamorio. Slijedi iznenađenje za iznenađenjem.

Najednom osjetih kako više ne hodam. Kako jašem na prekrasnom crnom konju. Na takvom sličnom je jahao i Norodak. Ovaj će oživjeti uginulog psa kada ga dotakne svojim štapom. On može oživjeti i čovjeka. I nakon što mu se tijelo raspadne i ostanu samo kosti.

Sve je na ovom drugom Otku drukčije. I Norodakova kuća je zidana od kame na, iznutra liči na dvorac. Na istom otoku živi i Zoromon, čarobnjak zla, koji je postigao besmrtnost. Na Otku je prostor nešto drugo nego što je na kopnju. Norodak živi ovdje dvadeset godina svaki dan obilazi Otok i još ga nije cijelog obišao.

Antadora najviše zanima Biblioteka. To je nepregledna prostorija u Norodakovoju kući s veoma mnogo knjiga. Mnogo veća od njegove kuće.

Od Zoromonove škole su Antadorovi roditelji dobili kristalnu kuglu u kojoj mogu vidjeti svog sina kada god to požele. O bratu Kaladaru ništa ne zna. Učenje polagano napreduje, može zaustaviti kišu, stvoriti sebi hranu, brzo čitati. Tek nakon četrnaest godina postao je čarobnjak i mogao posjetiti svoje roditelje. Ostalo je da bira, hoće li ostati na Otku i postati učitelj ili se vratiti na Kopno. Želio je upoznati Kopno.

Antador je putovao po raznim zemljama. S Norodakom je ostao u vezi putem snova. Ovaj ga je uputio da u zemlji Korija pođe na dvor Cara Linda. Dokazao je svoju moć stvaranjem zlatnika ni iz čega.

Postao je učitelj Leona, princa iz daleke zemlje Etonije...njegov vrlo malo mlađi brat, blizanac, prigrabio je kraljevstvo i dao Leona zatvoriti u jednu kulu. Po uputstvu Norodaka pomogao je kraljeviću da pobegne iz kule. Promatrao ga je u

svojoj kristalnoj kugli. Učit će ga čarobnjaštvu tri mjeseca. Leon je star 21 godinu. On i Antador će po preporuci Norodaka pripremiti eliksir mladosti za cara kojeg narod nije volio. Car Lind, bolestan i star 70 godina postaće mladić od 21 godinu. Nije nikada bio zadovoljan s veličinom svoje carevine Korije, uvijek je ratovao i želio da je proširi.

Narod se pobunio u Koriji. Elixirs mladosti nije djelovao, jer je u njega kapnula Leonova suza. Antador je po uputstvu Norodaka morao pobjeći u drugu carevinu i tamo zatražiti posao kod drugog vladara. Došlo je do sukoba između Antadora i Leona. Postali su neprijatelji u zemlji Arkoniji gdje su se sreli. Antador je Leonu oduzeo čarobnjačke moći, jer se pobunio protiv kralja. Vratio ga je u kulu gdje je bio zatočen.

I Antador doživljava neprijatnosti. Vratio se na Prvi otok, pred kolibu svog prvog učitelja Sirmana. Tu se odjednom pojавio njegov brat Kalador. On optužuje Antadora da je služio zlu, mislio samo na svoju korist. Za kaznu biće zatočen na Prvom otoku, moći će mu biti oduzete, više nije čarobnjak. Tako je Kalador postao predstavnik Dobra, a Antador predstavnik zla.

Treći dio je najzanimljiviji u romanu. Radnja je u njemu najdinamičnija, s finim Milenićevim osjećajem za dramatičnost i neočekivane obrate. Ovaj dio knjige donosi naviše književne ljestvica, užitka čitanja, bizarnosti, avanturizma, iznenađujućih zapleta.

Zategnutost između Antadora i Norodaka doseže vrhunac. Iskorištena je alergičnost Norodaka na ubod stršljena. Antador i Leon su se udružili u borbi protiv Norodaka. Sjajno je izведен zaplet i rasplet sa stršljenima, koji su spriječili pljačku karavane sa zlatom i Norodoku donijeli velike nevolje sa smrtnim posljedicama, što je vratilo čarobnjačke sposobnosti Antadoru i Leonu.

U osnovi ove knjige je sukob između Dobra i Zla, između ljubavi i mržnje, sreće i nesreće. Ima tu i ponešto autobiografskog.

Zanimljivo je da u ovom segmentu knjige, Milenić koristi iskustva i činjenično stanje iz naše današnje svakidašnjosti. Pustošenje sela i staračko stanovništvo su proces koji se u državama bivše Jugoslavije ubrzano odvija, proces koji se u visoko razvijenim zemljama odigrao pred sto i više godina.

Mora se priznati da Milenić ima smisla za humor kada s pomalo crnoće kaže: Kako je to nepravično u ovom životu što se ne može utvrditi ima li neko alergiju prije nego ga stršljen ubode.

Odličan je opis straha izazvan kod Antadora. Radi se o iščekivanju razbojnika koji će napasti karavanu sa zlatom: Neka napadnu već jednom. Dojadila mi je ova napetost od stalnog iščekivanja. Kada govori o napadu stršljenova, Milenić se ne susteže od pretjerivanja: Stali su izlaziti stršljeni i bilo ih je ne desetine, već stotine, tisuće, milijuni...

Ovo milijuni, svakako je daleko prevelik broj, ali u ovom slučaju taj augmentativ ovdje odlično pristaje. On je u funkciji povećavanja straha i opasnosti, što je posve opravdano i razumljivo.

Pomalo naivno djeluju neki dijelovi priče o stršljenima, kao na primjer ovaj: Bilo je očito da razbojnike stršljeni nisu htjeli ubesti, da su ih htjeli samo uplašiti. Iskustva onih koji su imali probleme sa stršljenima u mnogome se razlikuju od onih kod autora ovog romana. No, treba imati na umu da se radi o romanu za djecu i da u njemu mnogi opisi i iskustva funkcioniraju sasvim drukčije nego u realnosti, u stvarnom životu. Pogotovo što se ovdje radi o specifičnoj književnoj formi.

Dobrodušni Leon nije dozvolio da Norodak umre. Dao mu je čaj koji je dobio od travarice Zelne. Leon je otišao kako je želio, da pomaže narodu. Antadoru se pruža prilika da podučava učenike za čarobnjake. Ali ako to bude loše radio neće više dobiti takvu priliku. Pristao je.

Treba reći da je na kraju knjige progovorio Žarko Milenić kroz svoj karakter humaniste, možda i neke vrste slabića. Nije htio ubiti svog velikog neprijatelja, okrutnog Norodaka. Ostavio mu je još jednu priliku da razmišlja i popravi se. Slučaj oko kojeg se ne bi dvoumilo mnogo pisaca. Ali boleći dobričina nema snage da bilo kakav zločin dovede do kraja. On ostaje ono što jest, dobra ljudska duša koja nikome ne želi zla, a najmanje da počini to zlo.

Mirjana ĐAPO

ŽIVOT JE PUTOVANJE

Ada OSMIĆ GHEZA: ADA – NEKAD I SAD, Književni klub Brčko distrikt BiH, 2016.

Ada Osmić Gheza je novo ime na literarnoj pozornici, a uvek je obaveza da prvenac, bilo kog autora, dospe u ruke pravog kritičara i poznavaca književne umetnosti da bi se dao relevantan sud. Meni je taj zadatak bio olakšan time što ovu spisateljicu znam par godina, pa mi je njen priča bila delimično poznata. Znala sam samo ono što je Ada želela sa mnom da podeli jer nije bila dovoljno ambiciozna da zanimljivom storijom, koju je ovim romanom ponudila, gradi vlastitu karijeru pisca. Kada mi je stidljivo pomenula da sama piše nešto poput dnevnika, zamolila sam je da neke delove prosledi meni na sud. Očekivala sam zanimljivu priču jer je autorka elokventna, lako se izražava i vodi komunikaciju. Stigli su mi i prvi zapisi. Bili su mnogo više od običnog piskaranja i moja podrška nije izostala. Ohrabrena, nastavila je da piše i evo – pred svima nama je sjajan roman, dnevnik o vlastitim uzletima i padovima.

Zijada – Ada je jedna od mnogih žena sa balkanskih prostora koja je uspela da preživi golgotu ratnih dešavanja, porodične tragedije i smogla snagu da o tome piše. Čitajući prve stranice bila sam zatečena liričnošću stila, jezika i sposobnošću autorke da rukom slikara dočara ambijent predratne Bosne. Svako detinjstvo je, na neki poseban način, vredno pažnje jer tada mlado biće stasa u čoveka. Autorka je izabrala najzanimljivija sećanja i događanja iz tog perioda i uvila ih u ruho nostalгије. Kroz roman saznajemo koliko je bila vezana za porodicu, kako je bila zrela da, i kao mlada, zna šta želi, hoće. Ona je želela da bude putnik, da pobegne od mentaliteta palanke i svome životu da dimenziju po meri obrazovanog i srećnog čoveka. Otisnula se prvo u Sloveniju, ali joj je taj prostor bio tesan. Želela je da se vine dalje, dokopa Italije koja joj je tada izgledala kao to, određeno, mesto u kojem bi bila istinski sretna i slobodna. Uporni uvek stignu na cilj, a ona je bila uporna. Italija postaje, i ostaje, centralno mesto njenog života i romana.

Sledile su ratne godine, lična tragedija – pogibija brata, Adina hrabrost da i u najopasnijim danima obilazi svoju porodicu u Bosni i nesebično im pomaže da prežive nedaće rata i ostanu na broju. I kada piše o ratu, ona to radi s merom ne pominjući aktere, nijedno ime s bilo koje strane, ne deklarušići se drugačije nego kao čovek pacifista.

Osim rata, porodične tragedije, priče o bolesti i smrti oca, paralelno se razvija i priča o autorkinom intimnom životu. Usamljena, prvi put u izboru životnog partnera pravi grešku i taj brak se završava rastavom. Ni to je nije slomilo i u svom srcu ostavlja mesto za novu ljubav. Neće previše čekati i to mesto će popuniti njen Giancarlo, prvo kao prijatelj, a kasnije kao najdivniji bračni partner. Najpotresniji delovi romana vezani su za njene neuspješne trudnoće. Posle treće je dugo bila u potpunoj depresiji. Zahvaljujući ogromnoj ljubavi svoga muža izlazi iz nje još jača.

Završni deo romana je slika daleke i prelepne Kine gde nas, poput turističkog vodiča, vodi i upoznaje sa svim njenim znamenitostima. Na taj put je krenula za Giancarлом koji je bio i ostao njen muž i najveća ljubav.

Radni naslov ovog rukopisa je – Život piše romane. Drugi naslov se nametnuo spontano jer je glavni lik upravo autorka koja je čitav život posvetila tragajući za ADOM – svojim ostrvom sreće. Kada bi mislila da ga je pronašla, na njega zakoračila, ono bi nestajalo. Takvo ostrvo zaslužuju najuporniji i oni koji su spremni da se čitavim srcem daju drugoj strani. Ada se davala i u konačnoj etapi svoga puta stigla na cilj – ostrvo ljubavi pronašla.

Fascinirana sam samom pričom, porukama koje šalje, lakoćom stila i od srca ovaj roman preporučujem čitalačkoj publici.

Zlatko PAKOVIĆ POSLEDNJI JUGOSLOVENSKI POZORIŠNI KRITIČAR

**TEATAR I DRUŠTVENO BIĆE – ODABRANE POZORIŠNE KRITIKE 2011–2015,
MostArt, Zemun, 2016.**

Pune dve hebdomade svog zrelog života pozorišni i radio reditelj Goran Cvetković pisao je pozorišnu kritiku. Redovno, gotovo svakodnevno, odmah posle predstave, pronicljivo i sveobuhvatno, referisao je o istini i laži, o lepoti i rugobi, o živodajnosti i trovanju života u pozorištu, i ne samo iz svakog pozorišnog kutka Srbije nego s celog jugoslovenskog prostora.

Tih četrnaest leta, od 2002. do kraja 2015. godine, kao stalni pozorišni kritičar Drugog programa Radio Beograda, Goran Cvetković je bio jedini jugoslovenski pozorišni kritičar i jedan od tragično malobrojnih, uz dragocene izuzetke Teofila Pančića i Viktora Ivančića, delatnih jugoslovenskih pisaca i novinara.

U njegovim pozorišnim tekstovima nastavila je da živi i učinkuje jugoslovenska kultura i njen srpskohrvatski jezik – uprkos svim besovima nacionalnih nacionalističkih kultura koje su se urotile protiv jugoslovenstva, i njegovog antifašizma, kao, zapravo, najvišeg kulturnog dometa svih pojedinačnih jugoslovenskih nacija.

Nacionalisti ratuju protiv sopstvene nacije. Sadašnje stanje kulturâ tih atijugoslovenskih jugoslovenskih nacija koje vode nacionalisti – proporcionalno je stanju suverenosti tih država-banana.

Pominjem hebdomade njegovog života, te sedmogodišnje deonice, kako su govorili stari Grci, da bih istakao antičku strast ujedno za pozorištem i demokratjom – u samoj želji i nesebičnom nastojanju kritičara Gorana Cvetkovića. Pisao je, velim, odasvud iz Slovenije, Bosne, Hrvatske, Makedonije... nekad i po četiri-pet iscrpnih izveštaja sedmično, ali je često javno i govorio, za okruglim stolom ili u razgovorima sa stvaracima predstava, uvek debatno da jarko obeleži festivalske večeri i premijere, uzburkavajući polemiku i udahnjujući istinski život i tamo gde ga je pozorišna predstava o kojoj se vodi reč upravo ugasila.

Posle tih zvaničnih razgovora usledili bi noćni simpozijumu, gorljive gozbe prijatelja i kolega, u kojima se žučno raspravlja o teatru, njegovoj umetnosti i politici, njegovoj estetici i etici, a Goran Cvetković, koji je tokom javne rasprave govorio poput Diogena iz Sinope, na ovim gozbama, uvek uz autohtono crno vino, postajao je razbarušeni Dionis – nikad ne štedeći pohvala, nikad ne škrtareći na pokudama, kao i u svojim kritičkim zapisima, jer ovde se radi o istini i laži, o umetnosti demokratije ili sluškinji totalitarizma, o znanju ili opsenarstvu, i zato s tim stvarima koje ispunjavaju ili prazne život časni svedoci poput Gorana Cvetkovića ne koketiraju i ne prave kompromise. Iza njih ne стоји нико u vlasti, koja ima pravo na monopol sile, jer iza njih su autentični doživljaj i nepatvoreno znanje.

Pozorište nastaje u polisu, rađajući se ujedno s demokratijom. Ono je suštinski politična umetnost, koja preko etike dospeva do svoje igre, i preko igre, putem ludičkog momenta, dospeva do etičkog stava. Etičko i ludičko ogledaju se jedno u drugom. Pozorište je, naime, suštinska potreba demokratskog društva – alternativno vreme i alternativni prostor jednog društva, jednog polisa, u kojem se jasno

ogledaju njegove vrline i mane, ono što je dobro i ono što je loše. Pozorište nije s onu stranu dobra i zla. Ono je uvek ili na strani dobra, ili na strani zla. Goran Cvetković to dobro zna i zato o pozorišnim predstavama i njihovim stvaraocima piše kao da piše o krajnjim stvarima. O pozorištu, on govori kao o autentičnom polju komunikacije, polju autentične komunikacije. I stoga je tako osetljiv i goropadan kad uvidi da je u pozorištu posredi prevara, laž, foliranje, prenemaganje. Jer, načelo svake ozbiljne predstave jeste autentična beskompromisnost autor-skog zahteva.

Kao diplomirani pozorišni reditelj s dugogodišnjom praksom, naročito u eksperimentalnom, studentskom pozorištu, Cvetković se za poziv kritičara pripremao temeljno. O predstavama je pisao specijalistički, kao što bi, na primer, jedan primarius komentarisao hiruršku operaciju svog kolege. Ali, to je tek pola od ovog mukotrpnog i, u ovom društvu dozlaboga potcenjenog, poziva pozorišnog kritičara, koji je invalidan bez jasnog i slobodarskog etičkog i političkog stava, bez one zagriženosti u borbi za demokratiju društva i sveta. Goran Cvetković, pozorišni kritičar, u ovoj se borbi posebno kalio.

Uz Biljanu Jovanović, Primoža Beblera i Natašu Kandić, Goran Cvetković je inspirator i organizator prvih antiratnih protesta i akcija otpora režimu Slobodana Miloševića. Njegov antifašizam nije praznična retorika, nego svakodnevni život.

Prestankom kritičarske aktivnosti Gorana Cvetkovića, jugoslovenska kultura ostaje bez svog poslednjeg i izuzetnog pozorišnog kritičara. No, pet godina njegove požrtvovane borbe u teatru i, kroz teatar, u društvu i za društvo, ovekovećeno je u dvotomnom izdanju njegovih radova, pod preciznim naslovom: "Teatar i društveno biće – odabrane pozorišne kritike 2011–2015."

Dva toma ove knjige, na sedamsto stranica, objavila je izdavačka kuća "MostArt" iz Zemuna, osnivača i urednika Dragana Stojkovića. Autentičnost ovog izdavača prepoznala je autentičnost pozorišne kritike Gorana Cvetkovića. To je pravda poštenim ljudima: da se druže jedni s drugima.

Ljiljana TADIĆ-ADŽAMIĆ SAGA O JOVANU

Mirjana ĐAPO: SEĆANJA – NASLEĐE PROŠLOSTI, Književni klub Brčko disrikt BiH, 2016.

Postoji u umjetniku nešto što godinama, možda desetljećima zri, neka misao ili njena „(ne)orječena“ forma, (ne)opisiv plod koji čeka svoj dan, (ne)što što nema ime a imenom se ipak kiti, imenom književnog djela koje ostaje nakon vječnog odlaska tog istog umjetnika. Nerijetko je ta forma prozno djelo, preciznije roman koji u autoru pupa, zri i cvjeta, ne osvrćući se na starosnu dob autora, a iznjedri van kad mu se hoće, tom istom književnom djelu za koje pisac kaže da je to... baš to. Uvodim ovu pomalo protumačenu misao kako bih u interpretaciju ovoga romana uvertirala podsjećanje na dvije priče iz knjige „Klupa za tihu raju“ iste autorice, priče možda temeljne ne samo za kasnije napisan roman nego uopće za ovapločenje samoga romana, gdje je volja autrice neupitna, već je jedino pitanje trenutka kad će pero konačno zaškripati (ili tpkovnica zakuckati). To jesu priče o Jovanu, ali je tek u romanu Jovan slijeden od ranoga djetinjstva okružen ljubavlju i brigom obitelji, okoline pa sve do smrti koja ga je sačekala ispunjenog i ostvarenog, i moralno-društveno i individualno. No treba prije svega početi od narativne subjektivnosti u romanu, koja je uvijek osjetljive naravi jer je neopreznom naratoru vrlo malo potrebno da skrene u isповједnu konstrukciju u kojoj se gubi ona objektivna sagledivost i iznesivost teme, koja iako narativno „njegovana“, u formi autobiografske a dokumentarizirane ispovijesti, može izaći iz strukture romana, naginjući kvaziformalnoj textualizaciji. Taj pristup tekstu mora u svakom slučaju iznijeti objektivnu naraciju iako je katkad vrlo teško suzbiti subjektivnu deskripciju diskursa u određenoj romanesknoj strukturi ispovjednog ili pak autobiografskog karaktera. Mirjani Đapo je uspjelo razgraničiti ove narativne „nesporazume“ i iznijeti autobiografsko-dokumentarizirani roman u njegovojo formalno-konstruktivnoj zahtjevnosti. Niti jednog trenutka nije „ispustila“ emociju koja bi izašla iz okvira naracije dokumenatrizirane obiteljske priče, a da je ta ista emocija ogoljeno izrečena. Ne, emocija se provlači uvijek ispod grafema, na margini, no očita na način prejednostavne kronološke naracije ovdje nasreću nije. Iako su sjećanja, uspomene navirale, ta velika priča o Jovanu, roman o Jovanu, ispričan je iz perspektive „nakon nekoliko godina“ u kojoj narator, zavirući psihološki duboko u lik, ne samo kronologizacijom vremena nego i Jovanovom naracijom, gdje su „sećanja najveći teret prošlosti“, putuje inventivno, instruirajući čitatelja prije nego se on sam doslovno s djelom i susretne. Strpljivo, polako i bez groznice, a ipak detaljno stižu do nas i emocije, i psihološka stanja, strahovi, sve ono što Jovan proživljava. Bratov odlazak u rat, djetinjstvo obgrljeno majčinim brižnim rukama, očev napor da se održi obitelj i istovremeno senzibilnost koja ga krasiti, sve to promatra Jovan u magnovenju percepcije stvari između sna i zbilje; smrt sestara, majčina, staza pred novim, bračnim životom... Zbunjen Jovan stoji a mora se dalje, i kroči hrabro, nerijetko sa suzbijenim strahom jer „bolna realnost“ ne da da se

razmišlja. Nema se kad. Bol pred smrtima male djece oboljele od tifusa, tuberkuloze, bol u zarobljeništvu, u tuđini. I šuti Jovan u tom magnovenju jer se „najveći gubici čute“, da ne bi riječju neku bol oživio, nespretno prizvao.

Drugi dio romana, u kojem je priča skoncentrirana uglavnom na Jovanov lik, zanimljiv je prije svega po svojoj kompoziciji te poigravanju naracijom u lirskom proznom dnevniku, u kojem je ispisana Jovanova intimna priča. Jedna od velikih tema u tom dnevniku koji propituje jedan život u svim njegovim iskušenjima i patnjama, ispisuje ovaj roman u kojem je rat (preciznije zarobljeništvo i pozicioniranost pojedinca u masi, ali i mase kao jedinke koja u istim mukama traga za ratnim egzistencijalnim odgovorima) prepušten vremenu koje nadživljava tu mračnu rupu, ponor koji ponižava i tjelesno i moralno. I prvi dan nakon zarobljeništva susreće se Jovan s gubitkom, izdajom ženinom, no korača i dalje, navikao već na tegobu života.

Aca, Jovanov sin, u romanu je lik kojem se priča prepričava te Aca postaje nepresušna spužva očevih ispovijesti, koja nisu nikako pravdanje nego obrazlaganje: koliko mu je život podario i od toga natrag uzeo. No Acina svojevoljna udaljenost ocu je bila najjači udarac, i samo ga napisana dnevnička riječ i obitelj s unucima spasila. No tu opet susrećemo Jovana naratora, on ne posustaje pred pričom, koja nestrpljivo čeka svojega čitatelja, a on, ne može a da ne suošjeća s ispovijestima u tom lirskom dnevniku te se tako i u kulminativnom momentu Jovanove tuge, kada Jovan razmišlja o svom sinu, otvara nimalo škrto jedna duša pred čitateljem, otkriva i razgoličuje bez ikakve interpunkcije suzdržavanja

„Šta još da ti pričam Aco moj! Živim u svome mruku, ali nisam nesrećan čovek. Jela, žena koja mi je podarila tri divne čerke, uz mene je. Pravi oslonac mojoj starosti, slepilu. Tvoja majka me je odbacila kada sam bio u punoj snazi. Ova mi je vratila dostojanstvo i, evo, skoro trideset pet godina smo u skladnom braku. Bolestan sam. Tromboza napreduje. Posle svadbe tvoje sestre, Verice, jedva su me spasili. Proživeo sam još godinu i nešto više. Danas je Bojani bio prvi rođendan. Prvoj unuci. Ti si mi podario dva unuka... I Mira dva. Srećan sam i bogat čovek. Kada ti jave da sam otišao, umro, usreći sestre. Dođi mi bar na sahranu. Ako možeš. I voleo bih da mi Srđan nosi krstaču.“

Ovo jest jedan retrospektivni tekst koji se poližanrovski sudara s dnevničkom konstrukcijom, no ispričan je samo djelomično u prvom licu. Narator treće osobe doprinosi objektivnoj projekciji romana, no veza između prve i treće osobe naracije bliska je i određenim momentima ili diskursima dodana je samo jedna, uvjetno shvaćena fiktivna boja, možda preciznije nijansa. Stoga roman treba interpretirati i dopustiti mu da zaživi, a to može jedino zahvaljući čitatelju. S druge strane, ova vrsta romana doista je rijetka u svijetu literature danas, te i tog stajališta roman treba čitati, ali nadasve i tumačiti, jer je uistinu samo tumačenje romana istovremeno njegova verifikacija koja mu osigurava mjesto egzistiranja u danima koji stoje ispred nas.

Tiska se danas svašta u svijetu literature i više je kvazijetnika nego djela, niču posvuda, objavljaju bez parametara, bilo u vlastitoj nakladi ili nekoj, koja iz tko zna kakvih razloga tiska nevrijednu knjigu, kojoj će vrijeme dosuditi. No one vrijedne opstaju i ostaju, traju i interpretirane, uvijek u nekom polisemantičkom polju tumačenja književnoumjetničkog djela, dobivaju nova značenja, komparativno s vremenima, epohama... Ovaj roman zasluzuje objavu, interpretaciju i uopće percepciju čitatelja što potvrđuje naredni književnoumjetnički osrvt.

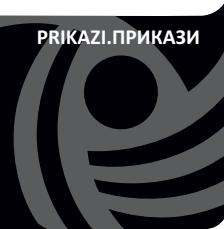
Rečenica u romanu je topla, a objektivna, stil isповједне proze zadržava strukturalni kostur romana, naratori pričaju male kontekstualne priče ujedinjene u jednu metatekstualnu – priču o Jovanu. Slobodno, nakon pet napisanih tekstova o djelima Mirjane Đapo, prateći njen rad i literarno sazrijevanje, pozitivno iznenađena njenom hrabrošću da se okuša u i romanu nakon poezije, priča i aforizama, navijam stisnutih palčeva da knjigu vidim(o) ukoričenu.

Knjiga pljeni, kako tematski tako i stilom i ljestvom jezika. Ovakvi romani su nam potrebni da se osjetimo ljudima u vremenima koja to sve više demantuju. Romanu predviđam veliku čitanost.

Sead Husić

KULTURNO PAMĆENJE

Ibrahim KAJAN: GRAD VELIKE SVJETLOSTI, Mostarske vedute, Muzej Hercegovine, Mostar, 2014.

Rukopis veduta, odnosno zapisa o gradu Mostaru Ibrahima Kajana, jeste jedan, u prvom planu, pokušaj da se osvijetli grad i njegova povijest, prije svega, ona duhovna komponenta grada, dok je ovaj rukopis, u vremenu u kojem smo, ponajprije, nijemi svjedoci, itekako, neophodan. Kajanove vedute apsorbiraju jedan duhovni zavičaj: grad koji je svoju priču otpočeo u petnaestom stoljeću i traje do naših dana. Samo jezgro grada počelo je nicati oko rijeke Neretve sa svojim kulama i svojim prvim oronulim mostom, tj. kako veli Kajan: "Bio je pridržavan lancima debljine ljudskog stegna, kako je zapisano, a oni su škripali i stenjali da su čovjeku na mostu u kosti strah urezivali! Tvrde kule na obje obale, pridržavale su lance čuvajući mostić poput krhke igračke, da u ambis ne propadne. Grede su bile crvotočne a daske bi se, jedna za drugom, lomile čim bi se prolaznik, neoprezan, oslonio na njih cijelom svojom težinom." (*Stari most je iz vremena čuda*). Tako je, zapravo, počela priča zavičaja koji će se zvati Mostarom. Nakon kula i tog prvog mosta na red je došao, u XVI. stoljeću čudo graditeljsko toga doba: Stari most, naručen od zakonodavca sultana Sulejmana el-Kanunija a pod graditeljskim okom neimara Hajrudina, učenika Mimara Sinana. Prije Velike čuprije, odnosno Staroga mosta, izgrađena je Kriva čuprija na Radobolji, koja je uzorak, model po kojem je izgrađeno Hajrudinovo čudo – ljepota i gracioznost Staroga mosta. Na samom početku svoga razvoja dalo se naslutiti da će to mjesto postati gradom od izuzetnog značaja.

Nakon osmanskoga osvajanja Mostara i humske zemlje 1468. godine počinje izgradnja i prvi džamija toga kraja: Sinan-pašina džamija i Karađoz-begova džamija. Prva džamija je, piše Kajan, "namjerno" srušena 1950. godine, dok je druga džamija, nakon viševjekovnoga postojanja, devedesetih godina ostala jedna ruina, ruševina, koja je, opet, snagom duha, obnovljena u vrijeme kada je i Stari most ponovo nicao, u periodu od 2002. do 2004. Analogno ovim prvim džamijama i čuprijama, kulama i mostovima, Kajanove vedute sjajno funkcionišu: obnavljaju i izgrađuju jednu ljepšu stvarnost, kao što i građevine, bivajući porušene, izgrađuju se, nanovo, prema svom prvotnom obliku i modelu. Kajan na taj način, ne pristajući na dnevno-političku stvarnost, ispisuje rukopis koji je slika i prilika onoga Mostara kojemu se svi radujemo i sebično ga čuvamo u sjećanju. Naše sjećanje, kao i Kajanove vedute, jesu jedna i reminiscanca i kontemplacija duha, koja se ogleda u bjelini Staroga mosta i crvenilu mostarskih trešnja. Može se kazati da je rukopis u svojoj namjeri – da osvijetli jedan zavičaj, ispisujući se poput djetinjstva kojem se vraćamo, jedna povjesna jezgra, poput graditeljske jezgre samoga grada. Pored prvih objekata, u vedutama nailazimo na spomenike koji su svjedočanstvo jednoga vremena kao što je Tabhana, koju je u svojim spisima, kao i Most i druge znamenitosti Mostara, opisao i Evlija Čelebija, svjetski putnik. Takođe, turbeta, mostarska vrela, haremi i hanovi su svjedočanstvo vremena, ali i prolaznosti života. U periodu prije austrougarskoga vremena otvorena je i crkva sv. Petra i Pavla

(to je, kako veli Kajan, prva crkva koju je video u životu), i pravoslavna crkva posvećena Svetoj trojici. I jedna i druga crkva su bile, na žalost, u periodu devedesetih godina prošloga stoljeća, nastradale i porušene.

Iz novijega vremena, u periodu najboljega mostarskog gradonačelnika Mustafe Mujage Komadine, nikle su, jedna za drugom, građevine kojima se gradila jedna novija mostarska zbilja – ona koja je donijela elektrifikaciju, tj. jedno novo svjetlo. To svjetlo, taj drugi sistem, pored blagodati donio je i traumu samome zavičaju: prekrnjani su putevi, mezarja ili greblja; haremni su bili uništavani u ime novog poretku i urbanističkoga plana. Kao dokaz ove kolektivne traume, naravno, ne samo muslimana Aleksa Šantić je opisao u svojoj antologiskoj pjesmi "Ostajte ovdje". U vedutu *Slom pašina konaka – Smrt Muftije Karabega* nailazimo na racionalnost muftije Mustafe Sitkija Karabega koji, pritisnut novim vremenom, stradao od "rulje" bivajući tako, njegova smrt, dokaz jedne traume o novom vremenu i novim ljudima. Opet, povijesna zbilja je takva da su, veli Kajan, Bošnjaci Austro-Ugarsku monarhiju dočekali puškama, a ispratili suzama. Zapravo, austrougarsko vrijeme je donijelo i štampariju i tvornicu duhana, vatrogasnu stanicu, savremenu bolnicu i druge znamenitosti toga vremena.

Među najznamenitijim spomenicima novijega datuma jeste i Partizansko groblje, koje danas sliči na jednu ruinu i opustjelo mjesto. Ono što je porušeno valjalo bi nanovo izgraditi!

Sigurno, grad, prije svega, čine ljudi. Upravo su ove vedute, naravno, i jedno svjedočanstvo o ljudima i njihovim streljenjima da gledaju u novo vrijeme, izgrađujući ga na ovaj ili onaj način. Spomenimo samo neke u vedutama zabilježene ugledne Mostarce svoga vremena. Među prvima jesu: šejh Mahmud-baba, koji je u ostao u kolektivnoj priči Mostara o čemu i Kajan, sjećajući se djetinjstva, bilježi priču od matere ispričanu o šejhu Mahmud-babi; Derviš-paša Bajezidagić bio je veliki državnik i pjesnik. Jedna od žena svoga vremena bila je i Šarića kaduna o kojoj zvanična historija ne bilježi mnogo, ali je ostala u pjesmi i sjećanju narodne priče: žena koja je, veli pjesma, odučila sagraditi mekteb i munaru i veliki sahat u Mostaru. Historija joj ne bilježi ni ime, ali je ostala, trajno, u kolektivnom sjećanju Mostara. Najznamenitiji jeste i Mustafa ef. Ejubović, u narodu poznat, kao *šeđ Jujo*. Bio je jedan od najboljih poznavalaca šerijatskoga prava, lingvistike, dogmstike itd. Za svoga života stekao je veliku popularnost u narodu. Zabilježena je jedna njegova rečenica: "Ako se ne bismo, mi koji smo u svijet otigli znanje potražiti, svojim zavičajima vraćali – ostat će pusti i kukavni... Ako se ne vratim, prijatelji moji, paučina će i nebo nad našim Mostarom premrežiti i mračnim učiniti."

Među poznatijim porodicama u Mostaru jesu i Lakišići, stoljetni dizdari i zapovjednici kula. Također, poznata je mostarska begovska porodica Bakamovići. U XIX. i XX. vijeku među najpoznatijima su: Svetozar Čorović, Alekса Šantić, Osman Đikić, Džemal Bijedić i mnogi drugi. Treba kazati da je prvi gradonačelnik Mostara bio Muhammed-beg Alajbegović.

Naravno, ovo je jedan dio onoga što možemo pročitati u vedutama i onoga što jeste Mostar. Njegova mozaičnost daje nam potpun uvid u multikulturalnost tog prostora, odnosno grada na jugu. Drugim riječima, Kajan ovim vedutama pridružuje se istinskoj jezgri mislilaca, ne samo mostarskih, nego i bosanskohercegovackih kojima multikulturalnost nije novina niti tekovina današnjeg tranzicijskog sistema u koji smo upali. Najbolji dokaz višestoljetne kulturnosti jeste taj zavčajni, u najširem smislu, kako mostarski tako i bosanskohercegovacki prostor.

Multikulturalnost je naša subbina!

No, trebalo bi nešto kazati o tome šta su Kajanove vedute i na koji način se one realiziraju? Pođimo od samoga termina: vedute su novijega datuma. U svojoj sjajnoj studiji Aleksandar Flaker (Aleksandar Flaker, *Književne vedute*, Matica hrvatska, Zagreb 1999.) pod pojmom vedute podrazumijeva one dijelove proznih i pripovjedačkih tekstova pa i samih pjesničkih ostvarenja (jednoga dijela ili cijele pjesme) koji se mogu izdvojiti iz strukture zbog svoje orientacije na likovnost u predočavanju gradske zbilje ili urbanih intervencija u samoj prirodi. Vedute su, zapravo, jedan pogled na krajolik i grad, izražen riječima, kojim se omogućava čitaocu jedna šetnja kroz modernu književnost ili kulturu kao kroz viđeni krajolik. Za razliku od likovnih veduta, književne vedute su kadre, veli Flaker, omogućiti ne samo vizuelnu percepciju grada i njegove cjeline, nego i akustičku i, u jednoj mjeri, olfaktornu. Na tome fonu Kajanov tekst se realizira na više načina: koristeći se zvaničnim spisima i *natpisima* na tim, nazovimo ih, spomenicima kulture i ispisujući vedute i na mitu, kroz koji se prelамaju historija, legenda i autobiografija, Ibrahim Kajan, zapravo, ispisuje dokumentarnu prozu u jednom putopisnom maniru. Treba imati na umu da je prostor kategorija koja je podređena vremenu i tek tada, kada Kajanove vedute sagledamo u kontekstu vremena, pruža nam se jedna zavičajna slika. Pored toga, vedute su i jedna vrsta autobiografije. Ovo se odnosi, između ostalog, na one vedute iz druge polovice XX. stoljeća u kojima Kajan, svojom šetnjom i sjećanjem, ispisuje vedute. Tačnije, u vedutama, u najširem smislu, ogleda se kolektivno pamćenje na način koji je već spomenut, dok, s druge strane, svjedočeći tome prostoru, Kajan ispisuje jednu autobiografsku prozu. Drugim riječima, Kajanova šetnja do povijesnih spomenika i njegovi komentari i razgovori sa svojim savremenicima jesu onaj životni komentar vremena i prostora i naše društvene zbilje. Kajan konstatiše da su naša historijska mjesta jako tužna, ali i naš odnos prema njima jeste poput paučine, koje čas ima a čas je vjetrom nošena.

U književno-historijskome kontekstu Kajan se naslanja na naše zavičajne stvaraoce koji su pisali na jezicima Istoka, ali iz svoga zavičajnog bića. Muhsin Rizvić¹, upućujući na Midhata Begića, zaključuje da se tu ne radi o orijentalnoj književnosti, odnosno onoj koja pripada Turcima, Arapima i Perzijancima, nego da je ta književnost stvarana po uzoru na spomenutu, ali su pisci stvarali iz svoje umjetničko-stvaralačke osobenosti. Tačnije, i Kajan, pišući vedute, nastavlja onu književnu tradiciju koja u sebi sublimira ono što je u teoriji poznato pod pojmom *šeherengiz*². Ovdje ćemo se, ne ulazeći dublje u analizu pojma, zadovoljiti time da se pod *šeherengizom* podrazumijeva opis grada, odnosno jednoga mesta i njegovih stanovnika. Navedimo, u ovom kontekstu, *Gazel o Mostaru*. Drugim riječima, na ovaj način Kajan nastavlja tu zavičajnu tradiciju pišući o Mostaru kao što su činili njegovi prethodnici, ali, trebalo bi reći, da ovim vedutama Kajan amalgiranjem historijskoga, osobnoga i mitološkoga u bosanskohercegovačku stvarnost inovira jednu novu književnu paradigmu. Možemo reći da su Kajanove vedute *savremeni šehren-giz*.

1. V. Muhsin Rizvić, Komparativno istraživanje muslimanske orijentalske književnosti – About the Comparative Research of Muslim Oriental-like Literature, u: Prilozi za orijentalnu filologiju, vol.39, 1-312, Sarajevo, Orijentalni institut, 1990, str. 37-49.

2. Lamija Hadžiosmanović – Salih Trako, Šehrengiz Adli Čelebija o Mostaru – Shahrengiz of Adli Celebi on Mostar, u: Prilozi za orijentalnu filologiju, vol. 35, 1-245, Sarajevo, Orijentalni institut, 1986, str. 91-107.

Ako bismo zaključili, na kraju, može se reći sljedeće: Kajan u svojim vedutama daje sliku i priliku predjela i zavičaja Mostara od najranijih zapisa pa sve do naših vremena i na taj način, slovom i perom, na najbolji način vraća dug svome zavičaju. Stoga je ovaj rukopis koliko dragocjen toliko je i neophodan u ovom trenutku. Naša ideološka zbilja ipak ne može zanijekati našu povjesnu sudbinu. Sigurno će ovaj Kajanov rukopis naići na ozbiljniji prijem kod čitalačke publike i onih kojima je bavljenje ovakvim knjigama životno opredjeljenje. Zapravo, ovo je "tekst" koji se čita i čitat će se u jednome dahu. Dakle, *Grad velike svjetlosti. Mostarske vedute* su uspjele u svojoj namjeri: da osvijetle povijest Mostara, barem na tren, delegitimizirajući naše,iza rata, kolektivne laži. To je jedan razlog više zašto su vedute sada, ovoga časa dok živimo našu demokratičnu tranziciju, rukopis od izuzetnoga značaja.

Još jednom neka bude dopušteno da se vratimo na početak. U svojoj veduti *Ime Grada* Kajanov glas isprepliće nekoliko motiva po kojima je grad mogao biti prozvan Mostarom, zaključujući da, na koncu, i nije bitno po čemu je dobio ime. Ono što je bitno jeste da će taj mostarski zavičaj, grad na jugu, uvijek biti grad velike svjetlosti. Njegova duhovna komponenta daje nam za pravo da ovako mislimo i pišemo.

Ibrahim Kajan ovim je vedutama, na najljepši mogući način, vratio dug svome zavičaju i tako ostao upisan u duhovnu jezgru svoga grada za buduća, vjerujemo, ljepša vremena.

Sead HUSIĆ PISATI NAKON RATA

Ernad OSMIĆ: INAT JEZIKA, Književni klub Brčko distrikt BiH, 2016.

U kontekstu se rađam; / u kontekstu ču umrijeti.

Ernad Osmić

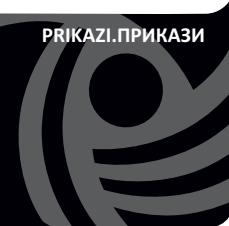
Ernad Osmić pripada novoj generaciji bosanskohercegovačkih pisaca. Osmić je u svojoj prvoj knjizi pokazao da se radi o autoru koji piše, s jedne strane, uronjen u zbilju i sve ono što ona jeste, o ratu, odnosno, rat je jedna od značajnijih tema u njegovu pjesništvu dok, s druge strane, Osmić se bavi lirskim pozicijama, propitujući, u kulturološkom krugu kojem pripada, ulogu i značaj poezije, estetike, filozofije. Da se ovdje radi o jednoj dobroj poeziji, kao što to u recenziji knjige primjećuje Mirsad Kunić, vidi se u prvoj pjesmi u kojoj je suočavanje sa strahom činjenica o kojoj se piše, o kojoj se šuti, i nad kojom, na koncu, trijumfujemo jezikom. Nije slučajno da je Osmić svoju knjigu, tj. cikluse „označio“ Saussurovom lingvistikom gdje se u ovom pjesništvu prepliće književna teorija i iskustvo zbilje, ratne i poratne. Da se primijetiti u nekim pjesmama inkorporiranje književnoteorijskoga znanja kojim Osmić, nesumnjivo, jako dobro vlada. To je jedna od lirskih mogućnosti u nizu drugih koje možemo pronaći u ovoj poetici. Centralno je pitanje, nad kojim se lirski subjekt nadnjo, pisanje i propitivanje jednog šireg kruga, jednog iskustva kojeg bi trebalo uboličiti formom i sadržajem u mjeri u kojoj se može prepoznati autentičnost lirskoga subjekta. Osmić, upravo, teži toj vrsti glasa, pišući a, pri tome, ironizirajući lirsku poziciju unutar kolektivnog iskustva kojem pripada. Iskustvo je ovdje omeđeno ratnom zbiljom, izbjegličkim statusom i jednim odsustvom za poeziju i filozofiju. Drugim riječima, ovdje se više radi o posljedicama i „rješenjima“ koja se nude nakon rata. Postoji određena nostalgiјa u pjesmama o kojoj možemo govoriti na ambivalentan način: nostalgiјa, koja je proizvedena ratnim situacijama (od zanimljivijih pjesama je *Tajna mojih voćki*) i nostalgiјa koja za uzrok i posljedicu nema rat niti tome šta slično nego, prije će biti, da lirski subjekt, suočen s novom „zbiljom“, stvara buduću nostalgiјu, kao što se može primijetiti u pjesmi *Dočekati tvoju smrt*. Na fonu pjesama koje smo spomenuli dobro bi bilo kazati sljedeće: antologička je pjesma *Mogo bi snijeg* u kojoj lirski subjekt, suočen s „Čekanjem“, završava pjesmu pretpostavkom: „Mogo bi snijeg / ili rat / jedno od tog“ (Osmić, 2016:13).

Koliko god je ovo lirska knjiga, ona je, naravno, određena, tj. kontekstualizirana prostorom, povještu i kolektivnim istinama i zabludama ovoga prostora. Ako se zapitamo, gdje je u svemu tome lirski subjekt i ono što je predmet istoga, odgovor ćemo, sasvim jasno i precizno, pronaći na marginama društva. Drugim riječima, Osmić to jako dobro provlači kroz svoje pjesme, stavljajući *sebe* na „granicu“ pjesme – čovjek koji je doveden pred svršen čin opire se tome činom pisanja bivajući u jeziku. Ispisujući traumu jednoga prostora, sažimajući iskustvo i kolektivno „mi“ nasuprot lirskome „ja“, sanjajući svoj Macondo, lirski subjekt je trijumfovao jezikom nad pomenutim, ali, opet, to ne znači da je pobeda, ako se o tome na ovakav način može govoriti, zagarantovana i da je trauma postojanja sada, nakon

svega, potisnuta. Tačnije, jedna kolektivna trauma je sasvim dovoljna lirskome subjektu da je uobiči, ne pitajući se, pri tome, govorimo li vojničkim žargonom, o korpusima i pobedama istih, o njihovim stremljenjima i nadanjima. Lirski subjekt ne apologizira nacionalnu čitanku niti se to u bilo kojem obliku ovdje može primijetiti. Osmić, sada je to jasno, povijest lirizira dok lirska pozicija i lirsko „ja“ je prozvod kako lektire tako i potrebe za pripadanjem, pa se ono „rasipa“ i desubjektiviza, kao što se može primijetiti u pjesmi *Ne pitaj me zašto*. Na tome tragu je čitava knjiga prožeta. Na granici „ja“ i „mi“ sve vrijeme se Osmić nalazi i čeka, ne uzdajući se u idealne čitače, barem one koji će se dovoljno posvetiti njegovoj poeziji, koja je, u vremenu kada je objavljena, sigurno jedna od boljih knjiga koje su se desile bosanskohercegovačkoj književnosti. Istina, prethodnom rečenicom ne želimo idealizirati Osmičevu knjigu niti to bilo kojoj knjizi treba. Knjizi su, vjerujemo, potrebbni, prije svega, čitači pa tek onda i neke popratne okolnosti koje donosi jedna knjiga.

S druge strane, ova knjiga, naravno, ima svoje, uslovno kazano, slabosti. Vjerujemo da je, a to je primijetio i recenzent Kunić, višak u nekim pjesmama odraz želje da se poezijom sve kaže i da se sažme lirsko iskustvo čovjeka, koji je određen i doveden u nekim, na primjer, ratnim situacijama pred svršen čin. Lirski čin, ako možemo to tako nazvati, odlučio se da jednim dijelom ispiše iskustvo čovjeka u ratu i nakon rata, a iskustvo ratnoga čovjeka je, u to duboko vjerujemo, iskustvo polučovjeka, dovedena pred svršen čin. Tačnije, ako bismo željeli zaokružiti naš valorizacijski odnos prema knjizi, možemo zaključiti da je Osmić „pokazao“ da se i nakon rata, kada o ratu pišemo, može pisati jako dobro, bez patetike i nekih kolektivnih zabluda. Sigurno je jedno – Osmić ne računa, tj. ova knjiga ne može računati na neke, iza rata, vrijednosne sudove, koji se rukovode malograđanskim manirima i nacionalističkim (č. pogrešnim) odnosom prema knjizi.

Милијан ДЕСПОТОВИЋ ЗАПИСАНО РУКОМ МУДРИЦЕ

Верица ТАДИЋ: ЕОНСКИ ГРАФИТИ, Библиотека општине Лучани, Гучка, 2015.

*Што је умно, то је збиљски,
а шта је збиљски, то је умно.*

Хегел

„Смисао времена је кретање, записао је мудри Сретен Марић, а траг човека на том путу брише то исто време и само човек, користећи сазнање и искуство, успева да под еонским светлом ума запиши макар који графит. И тако сачувано благо само показује тежњу човека, на коју је указивао Леви-Строс, да „културу врати у природу, и најзад, живот у скуп његових физичко-хемијских услова“. У тим условима опстаје и човекова душа као „универзални, флуидни пергамент на коме се светлописом љубави исписује људско и божанско сведочанство о чудесним световима које ствара живот“ (Верица Тадић).

Пред нама је књига тог труда, „Еонски графити“ Верице Тадић¹. То је збирка кратких мисаоних есеја који су у вредносном смислу мислило, ослоњено на љубав као најважнији елемент људског духа. А љубав је је, и овде, мисаоно додирање неба унутрашњих и спољњих светова. Ако знамо да „љубав лебди изнад свих светова“, како каже Верица Тадић, онда је посао мудраца да укаже на начин довођења те еонске емоције у човека, ствари и појаве које природно или његовом руком настају. Наша мудрица реч љубав из речника изводи у сентенцу „љубав (...) целу васељену облаготвори“, а из афоризма разумски аналитично своју јунакињу свих времена осветљава есејистички. То су сентенциозни или афористички есеји од свега две а највише пет реченица исписаних као мисли исте теме. За њу је љубав „отаџбина срца“ а да би човек ту отаџбину сачувао он мора да воли, а волети значи пратити сопствену природну филозофију живота. Зато и имамо дилему у коју форму сместити „Еонске графике“ Верице Тадић. Они јесу афоризам, изворни афоризам – сентенце, они јесу мисли – мудрице, али својом потпором филозофског доречја они су и мисаони графити, мали есеји. Било како да их именујемо, док их читамо и ослушкујемо одјек пишчевог духа, бивамо облагорођени духом мудрости. Мисаони смисао нас удубљује у садржај, „учи и јача се на њима као на великим представама природе, повести и уметности.“ (по Хегелу)

Еонско светло Верице Тадић је показало љубав кроз машту и кроз истину, као материјална обоженост. Оне се у крајњем додирују, како у физичком смислу, тако и мисаоним искрственим знањем. Када је религиозност у питању у овим есејима, ми извлачимо једну мисао из целине јер, опстаје као дефиниција: „Љубав је света нафора бића.“ А онда у другом ова мудрица (од речи мудрац, Верица јесте

¹ Верица Тадић (Доњи Дубац, код Гуче, 1949), живи у Чачку, пише поезију, есеје и сентенце. Објавила десет књига.

мудрац свог времена) кроз љубав обједињује човеков поглед на светове кроз обоженост или агностицизам, закључујући да су „људи у Богу, Бог у људима, природа у човеку, човек у природи.“ Ту једност и недељивост, упркос удаљених односа, темељи на спознаји и филозофској анализи помоћу одређења о битности мисаоних односа које повезује љубав. Коначно, упалила се лампица духа и осветлила ту једину реалну једност која се зове љубав. Ништа изван љубави није племенито. Није, јер, „све што поседујемо треба разменити“ стално водећи рачуна да добро и човекољубно, тријумфује. А, ево, може!

Сентенциозна истина којој тежи ова списатељица, чини је племенитом. Она духовној размени нуди ту особину и тако увећава своју доброту и доброту других. Тај чин је кредо њеног промишљања и њеног живота уопште. А само такав свет води ка срећи, а очито, не живимо у срећном свету, нема ни најаве те среће, упркос спознаји да човек живи сасвим кратко у неком личном ентитету који нестaje променом телесне материје појединца.

Пратеји мисли и идеје Верице Тадић долазимо до мудрих закључака њене „расудне моћи“ којом она добро систематизује своје искуство. Једна од њих је мерљивост и вредновање на путу спознаје безграницности; „Ко вреднује само оно што је мерљиво, обухватно и лакоуновчivo, тешко да ће икада спознати осећање безграницности.“ То је удаљавање од „дарова унутрашњих светова“. Светом влада потрошачка и милитантна свест а у том случају човек је таоц трагичне пролазности што не би смео бити „смисао живљења“. Зато, живот треба оплеменити јер, ко „не оплемени себе и друге, сам себе укопава у песак пустиње“, закључује Верица Тадић.

Њено величанство књига, указује Верица, није само уметнички продукт чији је садржај подесан да нас уведе у свест „конкретних идеја“. Књиге су „архива за писма душе“, а „читање је узвишен чин“. Спознао сам га и прочитавањем ове књиге у којој изнова, као читалац, откривам „улогу речи“, што одано сасвим, прате мисао, често за голо око невидљивих крила. Та мисао градинари „позитивно - умно“, разрешава и открива различите намере оних који би да у „туђим животима руше“ заборављајући да је њихов задатак другост: „У сопственим „стварати.“ Тако ова списатељица мислено уводи род у људском друштву, које ни она не може поправити али ће се део њега замислити, пред неизбежним самопитањем: „Јесмо ли „сопствени или туђи“?

Много је дилема, питања и одговора, отворила ова ретка књига у нас, која се у основи клони сусрета са кактусима самољубља, и пруже руку сваком човекољупцу. Она је писана руком мудрице и велики је испит искуства који ваља проћи да би васколики човек вратио у „оквире људскости“. Еонска лампа из ових гномастичких искуственица трајно је упaćена како за читаоце, тако и приређиваче великих и малих књига духа нашег, не може се заобићи, тим пре, што су „Еонски графити израз новине у српској гномастици, пре свега оригиналним надахнућем у духовитој и мудрошћу богатој садржини, а затим и формом прозних састава².“

² Др Милован Гочманац: „Мисаоне моралне истине као култ божанске свељубави“, из поговора за књигу „Еонски графити“, стр. 155.

Nermina Delić

VAŽNO JE PUTOVATI I PISATI O TOME

Snežana Milojević, *Orijentalni Mefisto i drugi putopisi*, Narodna biblioteka, Smederevo 2015.

Knjiga *Orijentalni Mefisto i drugi putopisi* Snežane Milojević nastala je kao rezultat oblikovanja zapažanja, dojmova i razmišljanja autorice sa proputovanih predjela ili zemalja. Kroz dvanaest putopisa autorica njeguje jedinstven stil kojim je napustila tradicionalne putopisne „norme“ okrenuvši se modernističkim izletima u asocijativnost, naučnost i kontemplaciju.

Putopisi Snežane Milojević ne slijede nikakvo žanrovsко određenje, nego mijesanjem doživljaja, susreta, eseja isprekidanih dijalozima, retrospekcija, činjenica i intertekstualnih aluzija na pročitane knjige ili pogledani film, stalno bježe u fabulativnost ili asocijativnost. Međutim, ne dolazi do naglašene prevlasti jednog elementa nad ostalim, nego zajedno funkcioniраju u privlačnom vezu raznolikog teksta.

Formalno, djelo ima sve putopisne osobine i preduvjete, i interarij, i priču, i dokumentarno, i savremeno, i historijsko, ali sve stopljeno i preomljeno u lirskom i pomalo dramatičnom traženju vlastitog mesta, smisla i mira. Modernost se potvrđuje izborom interesa i itinerarija koji imaju kozmopolitski karakter (Neos Marmaras, Švicarska, Istanbul, Kairo, Izrael, Švedska, Rumunija, Sankt Peterburg, Maroko), te asocijacijama o kulturi, književnosti, filmu, kolonijalizmu, putovanju, sumnjama... Tekstovi, nastali iz spleta različitih okolnosti spajaju stvarnost i fikciju vodeći nas u geografski-historijski-umjetnički prostor Istoka, Zapada, Sjevera i Juga.

Autopoetički i autoreferencijalni zapis autorice ...*shvatam kako sam na volšeban način upućena na uživanje u svemu lepom: bezuslovno, bez loših misli i obraćanja pažnje na latentnu ljudsku zlobu u okruženju* u polaznom putopisu, pomalo simboličnog naziva *Obećana zemlja*, potvrđuje da je cilj ovih putopisa traženje egzistencijalnog i intelektualnog smisla i veza sa drugim ljudima i kulturama, religijama i učenjima.

Čak i u historiji, punoj isključivosti, zla i tuge, autorica nalazi i bilježi ono što povezuje i spaja ljude i kulture, zaustavljajući pogled na njenoj ljepšoj i vedrijoj strani:

Negde daleko, u arapskom svetu, gde se ulicom ne može proći od vernika koji se, klanjajući, ne brinu zbog gužve u saobraćaju dok im na čelu štrči žulj od revnosti u molitvama; gde je prenaseljenost više nego očigledna u ovom delu Kaira, među potomcima starih Egipćana – Koptima, mogao se praznik Hristovog rođenja doživeti na jedan vrlo intiman način (U potrazi za izgubljenim).

Autoričin putopisni tekst je prostor bez granica, a ukoliko postoje, one se tek ovlaš primjećuju ili se zaobilaze, jer narušavaju njegove ekletičke vizije jednog mogućeg svijeta smisla i ljepote. Raznolikost i šarenilo istočnjačkih pojava i motiva autorici nije prepreka da i u takvome svijetu, čak i u pustinji, traži mir i sklad, prožet beskrajnim intertekstualnim vezama koji obuhvaćaju prvenstveno biblijske

asocijacije i reminiscencije, te različite tipove historijskih i popularnokulturnih citatnih prožimanja.

Posebno su primjetne različite intertekstualne veze sa umjetničkim i neumjetničkim tekstovima. Svijet lektire i filma utkan je u stvarne obzore njenih itinerarija stvarajući zanimljiv splet fikcije i zbilje, pa nije nikakvo čudo ako se u njenu putopisu, negdje usput, u kakvu samostanu, crkvi ili hotelu pojavi neki književni ili filmski lik.

Jedno od najčešćih stilskih sredstava kojim autorica postiže neobične i zanimljive efekte je kontrast, kojim se, pored ostalog služi kad želi pokazati da je putovanje zapravo razbijanje šarenih slika - iluzija iz djetinjstva:

I sama sam kao devojčica bila fascinirana tim jabukama. Bila je prava muka izboriti se sa njom: ponekad bi šećer brzo pucao i otpadao kao malter na staroj kući, a ponekad se rastezao kao lepak. Dugo je bio neuništiv na mojim zubima, zacementiran u kutnjacima. Obična jabuka presvučena u tamnocrveno sjajno odelo je iz nekog razloga, svima nama naoko različitim, bila neodoljiva (S pogledom na Lemansko jezero), i romantičarskih literarnih zabluda:

Kleopatra je već dobila toliko svojih priča, da joj ova moja nije potrebna. Zbog onih koji mi zameraju što skraćujem priču o Kleopatri i za koje su prave žene – moćne žene, treba otići iz Aleksandrije do doline kraljice Hatšepsut, žene sa najraskošnjom grobnicom. Priča, verujem, postaje još zanimljivija kad se zna da je projektovao i izgradio njen ljubavnik. Osim po razvratu, bila je poznata i po tome što je bila jedina žena faraon. U javnosti se pojavljivala noseći obaveznu faraonsku bradicu. Da li su je doživljavali kao ženu ili kao muškarca, ne znam. Ali, ona je vladala više od dve decenije. I to u vreme kada se vladavina žene smatrala ozbiljnim svetogrđem, kada se vladar poistovećivao s božanstvom (Uglavnom o Aleksandriji ili znamenite žene egipatske).

Kontrastima i poređenjima kao osnovnim stilističkim sredstvima Milojević stvara slike u kojima se prožimaju različite pojave, simboli i svjetovi:

Vraćanje u Jerusalim podrazumeva granicu i zid. U autobus ulazi mladić sa dugom automatskom puškom o ramenu. Izgleda kao moj đak. Scena me jako rastužuje. Na graničnom zidu je veliki plakat na kome piše Vitlejem – ljubav i mir (Pismo iz Izraela).

Putopisi *Orijentalni Mefisto*, *Tamo gde je sve veliko i lepo* i *Moji rođaci Berberi* su povezani nekom vrstom fabule i sukcesivne, hronološke, uzročno-posljetidične logike smjenjivanja stanica itinerarija, te događaja i likova-saputnika, koji povezuju niz tekstova u cjelinu jednog zaokruženog putovanja

Putovanje je aktivnost koja uključuje i podrazumijeva potrebu za upoznavanjem i otkrivanjem novoga i drukčijega, te uspoređivanje i mjerjenje vlastitog identiteta sa drugim kulturama, narodima i zemljama u koje se putuje. Ta spoznaja, pored estetske vrijednosti, je konačni smisao i cilj putopisnog žanra i zajednička je osobina svih putopisa svijeta. Ono što je posebno za sve putopisce je način na koji se vidi drugi i drugačiji.

Kada razmišljamo o odnosu prema drugim ljudima, narodima, kulturama i civilizacijama u putopisima Snežane Milojević, možemo reći da je prožet autobiografskim asocijacijama, samoinironičnim šalama kojima putopisni subjekt diskretno uranja u promatrani i opisivani svijet, i postaje, kao u narativnim žanrovima, nekom vrstom istaknutog, cjelevito izgrađenog lika:

Nisam više Stepski vuk. Nas troje iz kuće, svi smo ponešto: nesuđeni otac, majka i dete. Kad se osećam lepo,povučem stolicu za svoju Berberčicu. Pored nje stavim stolicu za njenog oca, za svaki slučaj, ne zna se kada će doći. Prepoznaću ga po očima oblika badema i to badema oborenih na dole. Nadam se da ćemo jednom svi zajedno piti marokanski čaj sa svežom mentom, simbolom ljubavi (Moji rođaci Berberi).

Naslovna sintagma knjige *Orijentalni Mefisto* ima tek simboličko značenje, jer stigavši do kraja čitanja ovih „zapisa s puta“ vjerujemo u autoričine tvrdnje, sluteći da je kroz ova putovanja dospjela sklad između sebe i svijeta, stekla nemjerljiva bogatstva, a da nije morala prodati „dušu vragu“. Ovom aluzijom zaključujem svoj prikaz, vjerujući da je važno putovati i pisati o tome.

Пеко ЛАЛИЧИЋ СНАГОМ ВОЉЕ ДО ЦИЉА

Гордана ПАВЛОВИЋ: ЧЕЛИЧНА ВОЉА, ИК СВЕН, Ниш, 2015.

Вриснути од бола, до бола, и то учинити а поштено у живот и не закорачити је само по себи бол-непребол. Онај који траје, жига и у незаборав води. Који тражи да буде обелодањен да би смероказ био и говорио о себи пораженом. Оном који је рађао разочарања, патње и тугу. Којег су победиле нада, жудња и животна снага. Оне које и врисак стишавају, јер циљ чине видљивим и докучивим. Које су учиниле да их, после пет књига поезије и кратких прича, у роману-првенцу "Челична воља" обелодани Гордана Павловић.

Роман "Челична воља" је писан једноставним наративним стилом којим ауторка веома вешто и ненаметљиво кроз дијалоге са људима и собом читаоца води и на трновит пут наводи да уживљен у њену исповест са њом до краја, непрекидно и скоро без даха корача како би схватио тешкоће гордог битисања и то да тамо где је бол - тамо су и снага воље и моћ ума као основни елементи човековог опстајања; да хтењем, храброшћу и истрајношћу доведу до сиваног и проживљеног. Да осликају доживљено и незаборавно и укажу да човек све може ако зна шта хоће, и ако заиста то и хоће Ако има циљ и водиљу! Ако не стане и не одустане! Ако то од њега захтева његово Ја: емотивно и умно. А оно иште, јер је он, живот, овој ауторки самим рођењем наудио учинивши да се роди другачија од других, да има једну знатно краћу и тању ногу од друге. Да као различита од друге деце одмалена спознаје његове сировости, на прави начин не доживљава дечије игре и буде ускраћена за бројне несташлуке који се доживотно памте. Оне који су другој деци причињавали задовољства, лепотом им испуњавали дане и чинили их безбрижним и срећним. Да зато вршњаке избегава и од њих буде избегавана и погрдно називана. Да пати и другује са несаницом и црним мислима и почне да губи наду и да јој бледе девојачки снови. Да се осећа скучено и да јој и родно Сарајево постаје тесно. Да споро расте, а брзо сазрева у снажну личност, у човека.

А њен прави раст почиње жудњом и сновима. Онима у којима види светлост и себе јаку. У којима доминира тежња да се жуђено и сивано и оствари, па се зато неминовно и намеће убеђење да је вероватно после слично доживљеног Иван Цанкар морао констатовати да "Човек сања толико сјајну светлост, колико мрачнија је ноћ око њега и у његовом срцу". И то је тај замајац, та звезда водиља. То је оно што рађа и препорађа. Што снажи вољу и бистри ум. Што тражи и проналази узоре који бивају та светлост на мукотрпном путу победе. То што не ствара дилеме, већ снажи, подиже и усправља. Што од снажне речи настаје да би се дубоко у свест урезало, јер је плод љубави, поштовања и вере у човека. У смиреног, разумног, дубокоумног. У свога деду Ђуру. Онога чије су речи биле та елиса-покретач, тај голуб-водич до сиваног, до циља. До тога да је било неопходно за навек записати његове речи-храбрице:

"Голубе мој, не бој се! Ти си још дете, али ја знам да је живот једна велика борба у којој нема одустајања. Никада немој да одустанеш! И када ти кажу да нешто не можеш да урадиш, ти кажи себи да хоћеш и можеш. Када мислиш да нећеш издржати, када те највише страх, наљути се и кажи себи да можеш и мораш! Голубе мој, снага једног човека је у његовој вољи! Могу све да ти поломе и сломију и руке и ноге и срце, али вољу никада немој да дозволиш да ти поломе! Ти си јака, голубе мој! Све ће то брзо проћи... Видећеш..."

А реч је магија. Она тражи да се запамти, протумачи, схвати и прихвати. Јер, може да буде и, најчешће, бива водиља. Јер је њена симболика јасна и плодоносна, јер је успела да од ауторке овог романа-исповести, иако тада детета, створи непоколебљиву, непокорну и сналажљиву особу. Онакву какву је желео да види њен деда: јаку, неспутану и слободну. Ону која је на прави начин протумачила дедине речи и симболику од њега, на поласку на операцију у Скопље, добијених дрвених и његовом руком урађених фигурица коњића и вука. Прве као симбола моћи, снаге, упорности, истрајне љубави, али и тријумфа. И вука који је код старих словенских народа представљао синоним интелигенције, храбости и победе. Ону која је својевољно и свакодневно, четворошатним вежбањем, иако сва изнемогла и окупана у рекама сопственога зноја, јачала мишиће и "разрађивала" зглоб ноге и тако побеђивала себе и оно "непобедиво". Која је имала јасну визију, коју је описујући себе веома умешно осликала и читаоцу у овој књизи предочила. Ону чије је оживотворење потпомогао чика Мирко својим примером истрајности, ентузијазмом и родитељским саветима, који су дедином Голубу и у психолошком смислу ојачали крила. Ону која је имала среће да упозна тог Мирка, главног кривца за то што је бег од сувоге свакодневице, изостанак дружења са вршњацима и одгонетке бројних дилема и недоумица остварила кроз дружење, најпре са децијим а неочекивано брзо и, са књигама Иве Андрића, Ђуре Јакшића, Његоша, Десанке Максимовић и других. После чега је проналазила себе праву. Ону коју су оснажили стиховима песама "Стазе", "Ко хоће да доживи чудо" и други. Које је за себе и своју душу неретко рецитовала. И што је успевала да је у тренуцима носталгије у завичај носе акорди песме "Сарајево, љубави моја!" Кемала Монтена. Ону која је "ишчупана" из клиничке смрти и успела да снагом воље и ума победи неизбежне и у болничким и рехабилитационим лавиринтима одомаћене тешкоће.

"Челична воља" је, још једно, штиво које потврђује да је живот чудо које се неретко сувово поигра са човеком и у његовој свести и души остави неизбрисиви траг горчине, који је, ево, морао да буде обелодањен да би исказао себе и служио као наук другима. Зато на њега треба гледати не само као на аутобиографско, већ и на веома едукативно штиво. Оно које предочава другима како да избегну животне замке, ослободе се предрасуда, пронађу себе и пут до срца других. И указује на потребу да волимо људе и прихватамо их онакве какви јесу.

Знано је да нису ретка аутобиографска дела у којима се бол емотивно и тегобно дели са другима. Но, треба истаћи да је ово дело које карактерише умешност сажимања речи у верну слику стварности, те је немогуће не сагласити се са рецензенткињом књиге, академиком Олгом Зорић, која између осталог каже: "Ако она и не представља ремек дело књижевног

стваралаштва, сасвим сигурно се може рећи да је ремек дело храброг и искреног дељења сопствене стварности појединца са другима. Ауторка је успела да на једноставан и питак начин представи своју животну борбу, суочавања са суровим окружењем у којем се борила на путу израстања у човека”.

Остварен кроз веома болну сопствену исповест, овај роман има много драмског и драматичног у себи, јер упечатљиво осликава животну збиљу, што је имајући у виду већ изречене констатације сигурно и пресудило да буде проглашен за најбољи роман Издавачке куће Свен из Ниша за 2015. годину.

Ramiz SALIHOVIĆ

KNJIGA ESEJISTIČKO-REFLEKSIVNE PROZE

Nurija DELIĆ: DVORI OD BILJURA, OFF-SET, Tuzla, 2014.

Od Ezopa, Bokača, Poa, Mopasana, Čehova, Džojsa, Miloša, Mana, do Borhesa i dalje, priča je suputnik istine i intime naše civilizacije. O smislu priče i pričanja počeo bih citatom majstora priče, Čamila Sijarića: "Na ovom svijetu je najvažnije da imamo jedan drugom nešto da ispričamo. Kad bi mrtvi mogli da se kajemo što živi nismo učinili, to bi bilo što nismo pričali... Hasan bi mi rekao da odem na groblje i vidim koliko se tamo šuti! Zato nek se ne gubi vrijeme dok je čovjek ovamo... Nije važno je li ono što čovjek priča istina – da pouči ili izmišljeno – da zabavi, nego da se pričajući i slušajući dva puta živi. (Iz priče „Hasan sin Huseinov“).

Većina pisaca i kritičara saglasni su u tome da je priča, posebno kratka priča, najteža forma pa je i nemoguće napisati nekoliko knjiga dobre priče. Zato priča traži pouzdanu ruku, umjetničko majstorstvo. Uprkos svemu, u prvoj polovini dvadesetog vijeka priča je počela gubiti značaj, kada je modernizam, sve do danas opsjednut romanom.

O „Dverima od biljura“ Nurije Delića govorit ćeemo u kontekstu bosanskohercegovačke priče i njegove prve knjige priča „Čarobno ogledalo“, objavljene prije jedanaest godina. U „Čarobnom ogledalu“ prisutna je višeslojnost narativnog žanra, od posezanja za historijskom pričom, legendom, te pričama između stvarnosti i fikcije, jave i sna, sa prisustvom pojedinačnog i kolektivnog, lokalnog i univerzalnog, ali s Bosnom kao centralnim motivom.

Linija tradicije „pripovjedačke Bosne“ nastavlja se u knjizi „Dvori od biljura“ u fonu oslanjanja na kuransku i bosansku narodnu mudrost, na fascinantnost istočnjačke priče, islamske tradicije o Bogu, mudrosti, životu i smrti, o ljepoti žene, pa do priča iz bosanske svakodnevnice i proteklog rata. Žanrovska Delićeva knjiga „Čarobno ogledalo“ bliža je duhu „pripovjedačke Bosne“, „Dvori od biljura“ idu korak dalje k esejičko-refleksivnoj prozi i modelu savremene priče, ostajući joj vjeran ne u pravolinjskoj fabuli koliko u prefinjenosti jezičkog izraza, koji kopa kao rudar grumenje iz rudnika zlatne rude, u povijesnoj mudrosti Bosne, najdraže mu zemlje na svijetu. Uronjen u bosansku jezičku i književnu tradiciju autor je svoj u svome, u priči ali i u pjesmi. Zato nije puka slučajnost što čitavu knjigu naslovljava simboličnom sintagmom „dvori od biljura“, posuđenom iz čuvene pjesme Muse Ćazima Ćatića „Ja nijesam sanjar“, prvog pjesnika bošnjačke moderne ili „modernog skretničara poeziјe“, kako ga imenuje čuveni nam kritičar Midhat Begić:

Ja nijesam sanjar, na sunčanom traku
Što zida sebi dvore od biljura
 Ta ja sam putnik kog po crnom mraku
 Na lednom krilu silna vitla bura...

„Dvori od biljura“ su prepoznatljiv autorski rukopis kako u jezičko-stilskom i narativno-žanrovskom tako i strukturalnom konceptu. Sastoji se od 29 priča, svestranih u 9, uslovno rečeno, ciklusa knjige, sačinjenih od jedne do deset priča, od čega dva ciklusa imaju samo po jednu priču i to – „Političari oru, narod drlja“ i „Ah, ti muškarci“.

U najobimnijem ciklusu-poglavlju knjige s deset priča, „Varoš“, Delić u autobiografskom diskursu manjom superiorne pozicije pripovjedača ispisuje život Varoš iz svoga djetinjstva, sintezom klasične fabule i minuciozne analitičke rasprave i komentara, sve o iskonskoj ljudskoj dobroti, o bosanskom komšiluku i čovjekovim visokim moralnim vrijednostima. Posebnu draž predstavlja suptilan način preobrazbe dokumentarnog autobiografskog diskursa u umjetnički, bez jeftine romantičarske idealizacije, nekad uz umjerenu dozu humora, potom udarcem grube stvarnosne istine, čiju gorčinu začini, ublaži i poentira mudrom izrekom. Tako je i u prvoj priči „Zvijezde u inju“, koja kazuje o „tegobnom životu Varoši“ u vremenima kada se radilo „prije“ (misli se na Baranju i Slavoniju), kada se pila i srkala „ječmena kahva sa nekoliko zrna prave, spremala nešesta i rašadija“. Glas pripovjedača sintetizira se sa glasom kolektiva i jedinke a iz svake rečenice zrcali se mudrost i narodno iskustvo, koje u priči nemaju sam puku didaktičku nego i poetsku vrijednost: „Osim očiju treba imati makar mrvicu sreće“ ili „Uš na uš, para na paru, uvijek je bilo“. Nepromjenjiva, uprkos svemu, uloga je knjige, koja je ugrađena u tkivo i varoške džamije, a kako i ne bi kad Delić kazuje kako knjiga razgoni „crne i strašne oblake, bistri i vedri zapuštenu i kaharnu dušu“. Ipak, autor ističe i poražavajuću spoznaju: „Bolje imati prst vlasti nego šaku pravde i pregršt vjere“.

Uz priču „Bore“ u Delićevoj ponajboljoj priči, „Šejtanska muda“, čuvaju se plemenite ljudske, komšijske i religijske vrijednosti života. Iako autor fabulira, lik Mejreme nije koncipiran samo pravolinijskom čvrstom fabularnom osnovom i hronološkom kompozicionom shemom. To je svojevrsno preplitanje kolektivnog plana postojanja i modela individualne sudbine. Bika Mjerema je poput meleka, simbol ljudske dobrote, čistote bosanske žene. Ona živi od tkanja ponjava i učenja hatmi i jasina. Autor je snažan kada je na čvrstom temelju visokih moralnih vrijednosti i iskonske dobrote, obilježja u vlasništvu malih ljudi, kakva je bika Mejrema. Delić će čak i naslov knjige imenovati na temelju bikine kućice od čerpića, za koju kaže: „ni kuća ni kućica već dvori od biljura“. Ova žena-melek stvarni je lik iz piščevog djetinjstva, kojoj pisac daje magijsku snagu i smisao posebno nakon krađe majčinog zlata i nakita, koju počini kćerka komšinice Čatibe, a moraju vratiti blago nakon što im je bika „svezala šejtanska muda“. Događaji iz djetinjstva pamte se po svojoj bajkovitosti i magiji, u čiju istinu nije potpuno ubijeđen ni sam pisac. Pa i ona Čopićeva nevjericu i nesigurnost u sebe, zakopana u sehari sjećanja, nevjericu i nesigurnost u boju vuka, čak i u boju sljeza, koju je učio od djeđa. A bez te bajkovitosti, bez tih „šarenih laža“ ne bi bilo ni djetinjstva. Svoju priču Delić nastavlja i produbljuje u priči „Komšija“, u kojoj opisuje bakinu kućicu od čerpića i uski plac, koji je po očevoj dozvoli ušao u njihov posjed, da bi čuvali taj svijet časnih, dobrih i čestitih ljudi, bez svađe, zamjeranja, otimanja, prevara i laži, ali je dolaskom poslijе rata novog nezahvalnog komšije sve uništeno. Delić ne propušta da razotkrije nadošlo zlo koje donosi rat i razaranje džamija i svetinje kao što je turbe, jer rušitelji ne znaju za svetinje. Tu je i čisto dokumentarna priča „Kod gruje“ koja opisuje ubistvo poduzetnika Bege Gušića od strane milicionara. Autor poentira osudom zločina, bezobzirnosti i neosjetljivosti pojedinca prema problemima ljudi pored sebe.

Izrekom „rat nikom nije brat“ autor s pozicije snažnog pripovjedačkog subjekta u obliku rasprave uranja u riznicu narodne mudrosti. U pričama „Luna 1“ i „Luna 2“ raspravlja o tri vjere u Bosni, o uzrocima raspada bratstva i jedinstva, o ratu, stradanju i izbjeglištvu. U izvanrednoj priči „Luna 2“ autor opisuje pad Lune na

grad, nadnaravno, granicu stvarnosti i fikcije, javu i san. Luna izrešeta vreću somuna i ratnih konzervi a „Begana poštedi za drugi put“ u sjajnom dijalogu Begana s Lunom o izboru smrti.

Ciklus se nastavlja pričom „Kahriman“ utemeljenom na bošnjačkoj epskoj tradiciji. Tale Ličanin na poziv sultana Sulejmana pred Stambolom izlazi na međan i pobjeđuje čuvenog gorostasa Brdara. I poslije pobjede nad silnikom Tale se ne ponaša kao silnik i osvetnik već kao skromni borac za pravičnost. Niz priča nastavlja se pričama o ratu i egzilu (“Nerminova istinita priča”, “Garantno pismo”, “Kahva”) u kojima dominira forma rasprave s poentiranjem spoznaje da je u ratu sve skupo a ljudska glava najjeftinija. Svaka Delićeva priča ima poentu, čvrstu u mudrosti i životnom iskustvu. Tako je i u pričama iz ciklusa „Amanet mladima“, posebno u priči „Karahmet“ s motivom sjećanja na djeda i djetinjstvo sa spoznajom o gorčini života i odlasku kao neminovnosti. Autor ponavlja neke istine, ali na više načina, pri čemu stičemo utisak da se priča ispisuje sama svojom mudrošću i svojom slatkorječivim izrekama i jezikom. Delićeva priča gubi čvrstu fabularnu osnovu, transformiše se u eseističko-refleksivnu sagu o Bosni, najdražoj mu zemlji na svijetu, o srušenoj kući čija duša živi („Kuća iz bajke“), o pitanju vječnosti duše, o našim zrncima koja će niknuti nekad u nekom obliku.

U priči „Omer“ iz ciklusa „Dobri ljudi“ na tragu jeistočne priče i Kurana s tezom o suprotnostima skromnosti na jednoj i materijalnog bogatstva na drugoj strani. Zanimljiva je i priča o Bosni Srebrenoj, o bosanskim franjevcima – čuvarima Bosne, o sultanu Fatihu Mehmedu i ahdnama posvećenoj bosanskim franjevcima.

Vrhunac narastanja Delićevog modela eseističko-refleksivne priče doseže u ciklusu „Ljubav i strast“ s pričama „Bora“ i „Dim“. U susretu sa pričom „Bora“ tek nam postaje jasna ilustracija „Flora“ Mersada Berbera na koricama knjige. „Bora“ je priča o ljepoti ženskog lica i ljepoti uopće, jer lice je najveći ženski ponos. Svojim stavom pridobit će i žensku populaciju: „Ali i najružnija žena je ljepša od najljepšeg muškarca. Zato se i kaže za nekog muškarca da je lijep kao žena.“ Ali, kao i sve postojeće, ljepota ženskog lica izložena je najezdi bora i prolaznosti. Nastajanje bora i prolaznost ljepote jedino mogu zaustaviti Mersad Berber i Leonardo da Vinči svojim neprolaznim slikama, eksplicitna je spoznaja iz ove priče-eseja.

U žanr historijske priče uvrstili bismo priču „Sarajevski cvjetnik“. To je vrijeme raseljavanja Bošnjaka iz Srbije, iz Užica, vrijeme i prvog novinara Mehmeda Šaćir Kurtčehajića i gašenja „Đulšeni saraja“ 1872. godine. U ciklusu „Miljenici naroda“ Delić se vraća u predislamsku i islamsku prošlost, vjerovanja, običaje i legendu o Nuhu i potopu, o svadi Nuhovih sinova Šema, Hama i Jafeta. Zanimljivo je apotrofirati kako autor legendu o Nuhu i potopu spušta na tlo Bosne i njenih zavađenih naroda. Nuhovi sinovi, budete li ispravljali krivu Drinu, Unu i Neretvu iskorijenit ćete se međusobno a Nuh ostati bez potomaka. Dogovor o popravci polomljennih jedara na korablji optimistični je i simbolični nagovještaj života na ovoj divnoj bosanskoj zemlji. I ne samo u Bosni. I eto poente čitave knjige. Delić svoju eseizaciju i refleksiju narativnog diskursa priče ne zasniva samo na lokalnom bosanskom, nego čini iskorak k univerzalnim svojstvima vremena i prostora.

Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ РЕАЛНО И МЕТАФИЗИЧКО У ПОЕЗИЈИ ЈОВАНКЕ СТОЈЧИНОВИЋ НИКОЛИЋ

**Јованка Стојчиновић Николић: Одабрани час, Artprint, Бања Лука -
Удружење књижевника, Београд, 2015**

У сусрету са чудесним стиховима Јованке Стојчиновић Николић, песникиње која је књигом изабраних песама обележила четири деценије стварања, већ на први поглед уочљив је опозитан однос реалног и надреалног који су у подједанкој мери присутни и семантички продуктивни.

Кренимо од песме *Тринаести степеник*, по којој је названа њена преходна књига. Тринаести степеник, то је реални, постојећи детаљ из песникињиног живота, за упућење онај са којег је песникиња пала а тај пад је могао бити кобан. Но, у њеној имагинацији се у том паду отворила перспектива за успон, за лет у висне у којима је њен дух спознао нову могућност за раст у сагледавању крхке границе која дели живот и смрт: *Ко би вјеровао да ће случајан пад/постати Свејтионик у којем се/ састајем са поезијом!* Е та места њених сусрета са поезијом су крајње занимљива, и чини се да је она јединствен песник управо по тој способности да pragматично, животно, трансформише у симболичко и да га претвори у поетско, да животну pragму уздигне до лирике. У том смислу њена поезија је сва скопчана из реалистичног и метафизичког. Док пролази улицом у њеној свести се формира песма, док обилази пијачне тезге само зрачак светлости преломљен преко њеног лица давољан је да се простори њене свести прошире и уведу је у вишу раван, у онај имагинативни део где се све одуховљава и узглобљује у песми.

И управо је ту одговор: нико. (Реторска запитаност показује да ни сама песникиња не зна где ће се и кад се све састави са поезијом).

Заправо, пратећи онај стварносни, реални слој у њеном певању, хотимице наглашен, рекли бисмо да нема посебног места на којем се она састаје са поезијом (могла би то бити јабука на брду изнад очеве куће, огледало испред којег се спрема, улица којом пролази, прозор са којег гледа реку, кухиња у којој припрема обед за најдраже, лица њених укућана или унука...) и да заправо песникиња или протагонисткиња песама, живи поезију у сваком делићу свог живота и на сваком месту на које ступи. Њене песме толико пуне фактографских детаља, то недвосмислено показују. Но, онај светлосни део њеног бића, она спрега Ероса и Логоса, специфична за њу, трепери над светом реалија и претвара га у трансценденцију. У лирику, у чисту духовност. У саму мисао о суштини виђеног и одјеку доживљеног. *Прво уђем у мрак...* Дакле, прво је реалан додир са тлом и тамом егзистенције која из ње измами светлост, успон и победу која се оглашава из целог њеног опуса.

То је поезија у којој је живот победио смрт, а заборав патње и пораза озвездао њено биће које еманира лепоту и сјај стоицизма. Али, куд год је путеви водили, она стално има свест о песми, о творачкој моћи свог женског (рађајућег) бића:

Пењање је увијек пут изнад провалије...Са животом стално се надменеш... Онај ко има ту свест и кад пада зна да је то раст у другом смеру, могућ-

ност да се измери губитак онога чега нисмо били свесни, прилика да се из тог искуства изађе богатији светлозарнији. Њени стихови у којима сублимира мудрост стално су у контрапункту са оним колоквијалним што оставља ути-сак да се она игра о чему год да пева, и да то произилази из невероватне лакоће творења. А заправо реч је о непрекидној дубокој замишљености над певаним : *Путујући кроз таму / моја светлост накупи се мрака / Потом бира мјесто / на које ће га одложити / пазећи при том / на распоред при-зора уоколо / Због питања / Која ће јој постављати /.*

Дакле, светлост ће тами постављати питања... то је тај скривени унутраш-њи дијалог који се води између свесног и несвесног, између ума и душе а што резултира светлосним везом, озарењима и спасењима у новоствореној лепоти, песми... јер из дана у дан старимо ја и моја пјесма... што ће рећи, постајемо мудрије, а изабране песме сведоче баш то, мудрост сазревања и мудро певање јер све чега се лати постаје песма. (Тако је и у њеном практичном животу, у свему је такође врло успешна).

Мало је ко тако свој живот пресуо у песму као ова песникиња. Од зидања куће, прављења цвећињака у врту, породичних окупљања, одласка на посао и куповину, свечане пријеме, поклона које јој даривају, (све се то архивира у галерију њеног бића коју она потом кроз песму оваплоћује), до сећања на драге родитеље, родбину, сликаре, писце, тешке догађаје из скорије исто-рије. Читава историја века којем је припадала, уgraђена је у њену песничку тврђаву и ту ће вековати спасена од пролазности.

Ова песникиња, већ дуже време председница Удружења књижевника Републике Српске, замамне спољашњости и велике харизме, све што унесе у песму, претвара у светлост, чак и ратне слике у њеној песми бивају блаже. За њу је карактеристична „снага изражавања душевних стања“ (Вилхелм Дилтјај) и та скала саткана је од многоштва мотива, песничких облика снажног семан-тичког радијуса, изобиља валера с нијансама у којима свакако доминирају светли тонови. Њен стваралачки поступак чини је јединственом, по наоко лаком споју виђеног и домишљеног, фактичког и спиритуалног, биографског и симболичког. По поезији која је складан спој, осећајности, мисаоности, сли-ковног и звучног.

У њеној поезији има много чега од оног заноса Раствка Петровића и опијености животом као таквим. Слична снага Ероса избија из надреалних слика које откривају снажну имагинацију, али и дубоку чулност , чврст осло-нац под ногама о чему сведоче многе песме посвећене граду у којем живи (Добој), местима која походи (Грмеч, Београд...), али у њеном ходу су и сви они које је волела, који су остали у сенци смрти а чија светлост још избија из сећања на њих, те певање Јованке Стојчиновић Николић показује ту вечно светлосну нит живота која је ланац љубави прошлог, садашњег и будућег: „Путовала сам у свим правцима / да провјерим живе у свом тијелу /увјерена да ме носе /Мртви живљи од живих.“

Идеју да креативни потенцијал у човеку не нестаје и да је на известан начин активан чак и када човек више није жив, потврђује власколика баштина цивилизације која се репродукује кроз нове генерације те је и смисао соп-ственог стварања виши, а чињеница људске пролазности мање деприми-рајућа јер: *Сваки траг сам себе освјетљава...* Односно, уметност која поста-не жива, увек ће изнова оживљавати онога ко ју је створио и бити путоказ за

нова уметничка надахнућа, а песникиња нарочито апострофира онај део који долази од сликарa, вајара јер и она је несумњиво оригиналан сликар речима који боји и обликује свет по мери свог поливалентног бића творећи нову поетску реалност бујног колорита, разноврсне скале звучности (реке, зуј инсеката, звуци улице, жамора) једном речју њеним очима се разоткрива много тога што обичном посматрачу промакне, а при том она кроз све то оставља записи о сопственој визури света, о лепршавој игри свог духа са сенкама и пределима кроз које проноси своју мисао. У том смислу и тумачима њене поезије нису доступни сви смислови које је узначила у своје често врло загонетне и понекад недокучиве песме које су сјајна синтеза лирског и мисаоног.

Треба поменути опсежну студију филозофа Богомира Ђукића *Свејтлост над Стојчиновином*, који је дао изванредну анализу опуса Јованке Стојчиновић Николић, на основу личних опсервација њене уметности, али и на основу критичких текстова насталих у дужем временском периоду. Самеравајући песникињине домете он каже: „Када се оствари један шири увид у модерно и савремено свјетско и национално пјесништво у цјелини, те и сагледају његове разнолике опште, посебне и јединствене вриједности, не само оне чисто естетске, него и оне духовне, мисаоне и дубинске, идејне и метфизичке, она се без сумње може врло високо котирати у савременој европској поезији, а посебно међу поетесама из њене генерације“. Потпуно сагласни са овим ставом додајемо да у доброј мери и предњачи као друштвено ангажован и породично остварен човек, који се безрезервно даје својој уметности не запостављајући ни остале обавезе.

И да се на крају запитамо, да ли се песник рађа као такав или то постаје упорним радом, усавршавањем, накнадном спознајом себе и света. Прве песме које је поетеса Јованка Стојчиновић Николић објављивала у раној младости, а које су унесене у овај избор, показују да је она рођени песник који је зрењем само продубио недвосмислено јасне показатље да је то у самој бити: *Ја сам само одузета / Дубина ријеке / И ма колико километара / Прегазио / Плићак наћи нећеш*. Ово је готово савршен аутопортрет, у којем се дефинише биће песника, уметника који је аутентична природа, као и река, са дубинама које су дате и у које је уградијена вредност. Свест о поседовању те вредности проговора кроз многе песме, она је упориште и путоказ ка самооткривању, ка проналажењу не само сопства већ мноштва у себи у име којег твори и које је обавезује на високе домете њеног твораштва: *Али једно је сигурно: /Сапајајући путеве из разних смејрова и путоказа / саградили смо богату Кућу од наших пјесама /са дебелим и важним зидовима / Увјерени да ћемо стићи у сјај Вишеградске стазе /Због које се све ово и догађа... извесно је да се вера у стварање потврђује довођењем сопствених прегнућа са највишим дометима претходника, овде је имплиците реч о Иви Андрићу, о утемељењу у оно што је он узначио идејом о мосту, делу човековом, као непролазној вредности која спаја генерације и супротности.*

Многе песме показују песникињину задивљеност створеним, уметничким, оним што је произтекло из човекових духовних и душевних превирања. Из таквих спојева ничу најснажнија дела, тако је и са љубавним песмама ове поетесе које су можда најснажније, иако не би било претерано рећи, да ова књига изабраних песама, које је бирао Драган Јовановић Данилов и опремио

их врло мудрим предговором, садржи само најснажније. Поменули бисмо ипак песму *Тренутак који више не постоји*, песму која је сва у знаку поетике одсутности (већ смо раније писали о томе), као и ефектне метонимије које су иначе специјалност Јованке Стојчиновић Николић: *Још памтим тренутак сломљеног мача / на путу ка мојим њедрима/ И лажне свједоке/ рођене у дан са мојом несаницом / Опасне дилере на градским улицама / И све што се у међувремену догађало...* Занимљив је начин на који се лично и опште преплићу, како се прекид љубави као нешто интимно уклапа у декор општих превара и суноврата, како се наслућен сукоб исказује посредством сломљеног мача, којем се може приписати мноштво значења и како се маестрално поентира упечатљивом метонимијом : „О млади моји дани / да сам вас превивела/ не бисте сада били мртви / Као ја и он.“

Треба свакао поменути да су и у овај избор поезије Јованка Стојчиновић Николић, под насловом *Одабрани час*, а рекло би се да будућност одабраног часа свог дела она живи од прве песме, ушле и оне песме њеног снажног осећаја за критичко и иронијско посматрање света нарочито испољено у *Судбини свјетlostи*, где је изузетно хуманистички ангажована, као и песме особене патриотске интонације. Једном речју, свеобухватна књига у којој се Јованка Стојчиновић Николић представила као значајан, оригиналан и свевремен песник срpske књижевности.

BRČANSKI PISCI.БРЧАНСКИ ПИСЦИ

POEZIJA. POEZIJA

BRČANSKI PISCI. БРЧАНСКИ ПИСЦИ

Мирјана ЂАПО:
ВИШЕ ОД ЗАПИСА / 527

Neda ČAJEVIĆ:
LUBENICA / 529

Amira NIMER:
BOSANSKO KOLO / 531

Огњен ТОМИЋ:
ОНО ИЗМЕЂУ / 535

Salih ADŽIKIĆ:
BEZOBRAZNO DOBA / 539

Slađana JOVIČIĆ:
SOMNANBUL / 543

Šefko KALOPER:
ADEŠ / 545

Indira JAŠAREVIĆ ČANDIĆ:
BITISANJE / 547

Barbara NOVAKOVIĆ:
N(JEDRA) / 553

Selman Edi KALOPER:
RITAM NEREDA / 555

Dževida ŠAKRAK:
BRČKO, MOJ GRAD / 557

Mirjana ĐAPO

VIŠE OD ZAPISA

Desi se svakom od nas da u trenucima osame počne sumnjati u sve što je ostavio iza sebe. Obično to čeprkanje po vlastitoj intimi izvuče i ono što je izbledelo, što je već na rubu zaborava, ali se iznenadimo kada ispliva sećanje za koja nisi ni znao da će te obeležiti kao čoveka. Tada ti se činilo da je to samo još jedan dan tvoga života, epizoda radnog veka, a posebno u karijeri učitelja, prosvetnog radnika, postoji mnogo priča vrednih memorisanja. Sada kada je album slike, uspomena, iz tog vremena skoro popunjena jer je ostalo još nešto više od dve godine do opraska sa poslom u struci, osećam neku vrstu nostalzije. Znam, zasigurno, da ništa drugo ne bih mogla raditi sa toliko ljubavi.

Prebiram po svim emocijama, volim taj izraz prebirati jer sa osećanjima nikada ne znamo na čemu smo, posebno ako sve primamo k srcu. Neko ko je sebe ugradio u svaku malu, mladu, dušu verovatno je rođen za posao vaspitača. Toliko vaših reči pretočeno u nečije biće, odgoj, znanje... Kod vlastite dece i ako propustiš nešto ostane ti čitav život da to ispraviš. Kada njih formiraš kao ličnosti, izvedeš na put, to je tvoj, ali i njihov uspeh. Vaspitati i obrazovati tuže dete mnogo je teže i odgovornije jer će imati još mnogo učitelja, sam život, i velika je stvar ako je baš to što si mu ti usadio u biće bilo karika njegovog odrastanja u čoveka...

Zašto ovoliki uvod, neko će ga nazvati i filozofiranjem? Potreban je da bi priča koja je isplivala iz čoška zaborava i nametnula se bila vredna ovoga zapisa.

Pored toliko vanprosečnih generacija koje bi, možda, bile uspešne da su imale i drugog profesora, izabrala sam za priču jednu malu grupu đaka, nažalost, obeleženih kao LMR. Nije mi bilo teško da pored razredništva, koje sam već imala sa učenicima bez ove oznake, prihvatom još jedno, mnogo teže - formirati, vaspitati, ove mlade ljude.

Nije ih bilo mnogo, njih jedanaest, a kasnije sam shvatila da te grupe mališana ne smeju biti veće od deset učenika. Imala sam već iskustvo sa decom oštećenom u razvoju, ali nikada nisam imala ulogu da im budem i odeljenjski starešina, da uđem u njihove emotivne svetove, da zavirim u porodice tih mališana, da im budem važnija od roditelja u odrastanju. Neobično mi je bilo koliko je svako od njih priča za sebe.

Mada su u osnovnoj školi već postojali kao grupa, nisu bili mnogo bliski jedni drugima. Shvatila sam da dolaze iz različitih sredina, nekoliko gradske i nekoliko seoske dece. Ovi sa sela su čak bili otresitiji, život ih je tome naučio. Ono što im je svima bilo zajedničko je strah od nove sredine, ostalih učenika škole sa kojima će deliti prostorije.

Moj osmeh, kao dobrodošlica, verovatno je bio presudan. Znala sam da mi predstoji veliki posao - da steknu moje poverenje, da se uklope u sredinu, da ih nešto naučim i ospesobim da se u surovom svetu samostalno bore i izbore svoje mesto. Najbitnije je da postanu mali kolektiv, da se uzajamno druže, pomažu - to sam postavila kao prvi cilj. Odmah sam videla da su neki od njih skoro nepismeni, jedva su savladavali osnovne zakone pismenosti, sastavljanja rečenica, čitanja, a ostali problemi, matematika, to je moglo i da me se ne tiče... Sebi sam dala zadatok da ču od njih napraviti ljude. Znala sam za svaku njihovu suzu, ljubavni problem,

porodični... Postali smo tim. Najbolji matematičar u razredu, jedini koji je i tablicu množenja znao, postao je blagajnik. Imao je zadatak da skuplja sitan novac, ono što mogu da uštede, vodi evidenciju i to mi jednom nedeljno predaje. Bilo je dirljivo što su tačno znali ko može da da, ko ne, jer je jako siromašan i svi su bili saglasni da je novac zajednički. Kada je to već bila sumica, sve sam ih povela u banku da ih naučim kako se popunjava knjižica, kako se pišu priznanice. Većina je već u prvom razredu popunjavana, uspešno, sve administrativne papire, srećni što to nije bauk. Već u drugom razredu imali smo dva ljubavna para i to je bila odgovornost - podržati ih, ali i naučiti oprezu, obavezama zabavljanja. Dani su odmicali i čini mi se nisam se ni okrenula, a oni su već bili u trećem, završnom razredu. Sada je već bilo tri para u razredu, izrasli su i postali pravi mladići i devojke. Počeli su i dogovori kako ćemo obeležiti njihovu maturu. Suma koju su uštедeli bila je skoro dovoljna da napravimo skromnu proslavu. Svi smo želeli da to bude posebno veče, da njihovoj maturi prisustvuju i profesori koje oni pozovu, da imamo živu muziku. Sa blagajnikom i predsednikom odeljenja otišla sam u restoran koji se nalazi u najlepšem izletištu, dogovorili smo cenu, naravno za njih sa popustom. To nisu znali. Moj prijatelj, vrhunski muzičar, i ja ćemo im biti muzika i zabavljati ih tu noć. Naručili smo i fotografa sa kamerom, opet sa popustom.

Došao je i taj dan. Dogovor u sedam, ispred škole. Kao pravi maturanti, prvo u njihovoj učionici, slikanje, pa poslednje zvono i onda njih jedanaest, po parovima, sa prijateljima, i nekoliko profesora, šetnja gradom do restorana. Nosim veliki buket, sve devojke takođe po buketić... Prelepi, uzdignute glave, ponosni što su sada svršeni srednjoškolci.

Gledam ih dok sedaju... Očekujem trapavost... Ništa od toga. Mladići devojkama sipaju piće. Sve sam ih naučila, možda staromodno, ali tako slatko. Zagrljeni pevaju, igraju, dok im njihova razredna peva i svira. U prvoj pauzi moj Ljubiša, blagajnik, uzima mikrofon i čujem reči: "Poziva se naša razredna da dođe i dobije mali poklon!"

Ne mogu da verujem. To već nije moja škola, nije dogovoren. Prilazim okupana suzama, a on iz kutijice vadi prsten, zlatan, naravno skromniji, i stavlja mi na prst. Bože, tu je kamera, sve je zabeleženo, a ja ne mogu da prestanem da plačem! Sledi moj govor, kroz suze, i onda pesma do jedan iza ponoći.

Najlepši deo večeri - krećemo ka mojoj kući. U velikom dnevnom boravku svi zagrljeni pevamo, plačemo do zore. Napravila sam tortu za njih, a otac mog učenika, ni to nije dogovoren, u ponoć je doneo ispečeno prase. I njega smo tu noć slistili jer smo ostali do sedam ujutru budni.

Prelepo jutro, kakva znaju biti junska, a mi već grogi, promukli... Razmazana šminka od suza, izlazimo u poslednju zajedničku šetnju do škole. Odatle će svako uobičajenim putom do kuće i nekim novim u život gde im neću biti potrebna, a znam da hoću...

Od te večeri prošlo je petnaest godina. Ispratila sam ih u život i znam da su se svi kako-tako snašli. Bilo je još mnogo generacija, izuzetnih, ali ova, o kojoj ispričah sagu, sigurno mi je najdraža.

Neda ČAJEVIĆ LUBENICA

Dugo, žarko ljeto, najtoplije u posljednjih stope dest godina, bližilo se kraju. Brojni posjetitelji iz svijeta, iz dijaspora, kako vole da kažu političari, napustili su brčanski kraj. Završena je turističko-sportska manifestacija "Savski cvijet". Sve je manje gostiju u brojnim baštama, na sredini pješačke zone u centru grada. Na kavu, ili sladoled, te poneki doručak , uglavnom svraćaju penzioneri.

Domaćice žurno odlaze na zelenu pijacu, u potragu za kvalitetnim povrćem za zimnicu. Ponedjeljkom, ali i ostalim danima, nešto jeftinije povrće i voće može se naći na Stočnoj pijaci na Klancu. Danas sam i ja otpješaćila na Klanac, bez namjere da išta kupim, tek da se i sama uvjerim da je na toj pijaci roba bolja i jeftinija. Oduševila su me prava brda lubenica i nešto manja dinja. Kažu- ove godine lubenice su izuzetno slatke. Bila je prilična gužva. Dosta kupaca kretalo se prema dijelu pijace sa tekstilnom robom. Razgledajući robu , pogledom sam tražila pozata lica, ali bez uspjeha. Pažnju mi je privukla dotjerana tridesetogodišnjakinja koja je vodila dražesnu djevojčicu. Bujna, kuštrava, plava kosica, počešljana u frizuru ala Pipi- duga čarapa, privlačila je mnoge poglede. Na pristojnoj udaljenosti pođoh za njima. Djelovi razgovora dopirali su do mene.

- Teto, hoćeš li mi kupiti lubenicu? Znaš da obožavam hladnu lubenicu.
- Vidjet ću. Ako dođe Marina kolima da nam poveze kući, kupiću ti ,Ena, dvije- tri, ali ako Marina ne dođe, ja nositi ne mogu.

- Teto, ima taxi. Vratimo se taxijem, ako Marina ne dođe.
- Pametna moja! Kako se toga nisam sjetila?! Idemo da vidimo lubenice.
Nastavila sam hodati za njima, razgledajući izloženu robu. Na kraju pijace, na kamionima, tamićima, ili na zemlji, izložene su gomile lubenica. Da bi privukli kupce, neki su prodavači rasekli lubenicu na kriške oko kojih su se rojile ose i poneka pčela.

- Evo lubenica! Slatke kao med, - uzvikivala je jedna crnpurasta djevojka u tijesnim farmericama, po posljednoj modi izderanim na fronce i rupe od bedara do pete. Te čudne farmerke samo su šavovi duž nogavica činili jedinstvenim odjevnim predmetom. Kratka majica na britele jedva je pokrivala djevojačke grudi. Ogromne, crvene, usne, odštampane na majici, privlačile su poglede prolaznika, no kupci lubenica se nisu zadržavali.

Odlazili su prema velikoj "planini" lubenica koje je prodavao crnobrki, sredovječni, čovjek, vješto izvlačeći lubenicu koju bi kupac pokazao, a da mu se planina ne skotrlja. Par koji sam pratila uputio se baš prema toj planini i ja pođoh za njima.

Nedaleko od lubenica, na razderanoj kartonskoj kutiji, u turskom sijedu, strpljivo je čupkao kuštravu kosu Romčić predškolskog uzrasta. Pred djevojčicu i njenu tetu odnekud iskrne plavuša, odjevena po poslednjoj modi Zapada.

- Vidi, vidi! Zar ovdje da se sretnemo? Kako si? Šta radiš?
- Nije moguće? Ti si Jasna, zar ne?! Nismo se vidjele još od mature. Drago mi je da smo se srele...

Žene nastaviše razgovor, a ja obratih pažnju na djevojčicu. Zagledala je dječaka iz prijajka, pa mu se približi.

- Ja sam Ena. Kako se ti zoveš? Ove godine polazim u školu.

Dječak sa nevericom:

- Ja sam Mušo. Trebao bih i ja u školu, ali babo nema para, pa ču sačekati dogodine.

- Šta radoš ovdje?

- Čekam da pukne lubenica. Ja lubenicu jako volim.

- Kako to? Zašto da pukne lubenica?, znatiželjno je pitala Ena.

- Onaj čiča, kad pukne lubenica, pozove me da razbijenu lubenicu odnesem do kontejnera da mu se ne skupljaju muhe. Ja ti požurim, na brzinu pojedem sve što se može pojesti, kore bacim, pa se vratim i čekam dalje. Danas još niti jedna nije pukla.

- I ja obožavam lubebicu. Baš će mi teta, ona ljepa djevojka, kupiti čim se napriča sa drugaricom.

- Ena, Ena, gdje si?, začu se tetin glas.

- Evo me teto. Dolazim.

- Ovo je moja sestričina Ena. Ena, moja školska drugarica Jasmina. Nismo se vidjele od mature. Ona živi u Kanadi. Ovdje je došla kod djeda i bake.

- Dobar dan! Drago mi je, - reče Ena , pa nastavi:

- Teto, vidiš li onog malog? I on voli lubenicu, ali mu otac ne može kupiti. Molim te, kupi jednu manju za mene, a veću za Mušu, tako se zove! Molim te teto!

- Jasmina se nasmija , pa reče:

- Ovu molbu ne treba odbiti. Evo ja ču kupiti za Enu, a ti , draga, kupi za tog dječaka.

Dok su žene birale lubenice, djevojčica je sva blistala od sreće. Teta joj izabere veliku lubenicu.

- Možeš li ovu ponjeti svom drugaru? Ili da ti pomognem?

Djevojčica reče:

- Mogu. - čvrsto obujmi lubenicu i podje ka dječaku.

- Dozvoli, djevojčice, da ti pomognem!, - obratih se djetetu.

- Pa teška je... Hvala što čete mi pomoći. Mislila sam da ču moći sama, pa sam ostavila tetu da još malo priča sa drugaricom.

- Mušo, Mušo! Teta ti je kupila i poslala ovu lubenicu. Ponesi je kući, pa uživaj. Možda se još sretnemo. Doviđenja!

Dječak se nasmija, poskoči, odnekud izvuče platnenu torbu i pokraj nekih prnja nježno, da se razbije, položi lubenicu.

- Hvala tebi i teti. Moja mlađa sestra baš će se radovati. Blago tebi kad imaš tako dobru tetu!

- Moram ići, - reče Ena. - Doviđenja i Vama bako! Hvala što ste mi pomogli, - i odsakuta do tete.

Pođoh za njom u namjeri da si kupim lubenicu, ali se zaustavih kad začuh:

- Ena, pobogu, šta ti bi? Vidi, razbila se lubenica!

- Ništa, ništa, mlada damo. Sada će to Mušo odnjeti u kontejner.

- Mušo, Mušo! Dodji ovamo!

I dok je Mušo odnosio razbijenu lubenicu, Ena mi se vragolasto nasmija i namignu mi. Dobro sam je razumjela.

Ne kupivši ništa, zadovoljna se vratih u stan i sjetih se divne pjesme Arsena Dedića: "Kad bi svi ljudi na svijetu..."

Amira NIMER

BOSANSKO NARODNO KOLO

Stigoh iz kancelarije kući. Večeru za tren pripremih a to malo domaćinstva se tako i tako samo od sebe završava, pa čekam da i moj muž stigne s posla. Da bi mi vrijejeme brže prošlo sjedoh u našu radnu sobu za kompjuter. Od nedavno sam postala član na jednoj društvenoj mreži pod nazivom Facebook. Ni sama ne bih nikada mogla da vjerujem, ali zaista je za mene ponekad ovo krasna stvar. Ma, kako ponekad, to je za mene, uvijek, kada imam slobodnog vremena, jedan fantastičan događaj. Na ovome čudnovatom fejsbuku sam povezana sa cijelim svijetom, kao prvo sa mojom porodicom, prijateljima i zemljacima, koji su radi bratskog rata u bivšoj Jugoslaviji rasuti na sve četiri strane svijeta. Nikada nisam bila vezana sa mojom starom domovinom, kao sada u vrijeme kompjutera i ovoga Facebooka. Da bog blagoslovi Dustin M., Chris H., Eduardo S. i Mark Z., sva četiri izumitelja ove čarobne kutije. Tako ja svaki dan komuniciram s bilo kime na ovome, za moj pojam, fantastičnom svjetskom prozoru, koji me u svakom slučaju obogaćuje.

Već na prvoj stranici fejsbuka čitam vijesti mojih vizualnih prijatelja i začrana sam njihovim šarenim i često puta, za moje mišljenje, previše intimnim slikama, koje oni objavljuju. Od nedavno je neko počeo da postavlja i kratke video filmove, većinom s pjesmama iz moje stare domovine. Svaki puta se obradujem kada gledam ondašnje slavne zvijezde, jer me mahom vrate u jedan drugi svijet, taj svijet u kojem sam provela moje djetinjstvo i najraniju mladost. Ali danas nemam vremena da lebdim u sjećanjima, zato se požurim da hitro pogledam samo novosti na glavnoj stranici.

Iznenada nađoh na jedan video film, koji pokazuje neku grupu ljudi kako stoje u krugu i drže se za ruke. Ništa neobično, pomislih. Čudnovato je samo da su svi ovi ljudi obučeni u kupaćoj odjeći, žene u bikinijima ili kupaćim kostimima a muškarci u kupaćim gaćicama. Neko na nogama nosi plastične papuce, dok je većina njih bosa. Ipak se moja radoznalost probudi, te puna očekivanja pritisnuh mišem na taj video film. Film se pokrenu i odmah se začu glasna muzika a ti ljudi počešće da se okreću uz veseli ritam harmonike. Odmah mi postade jasno da ovi ljudi plešu naš narodni ples pod nazivom kolo. Dobro, znam, nije ni to ništa neobično kod mog naroda. Ali, to što me začudi je, da oni plešu u ovakvoj opremi. Još nikada nisam vidjela da neko pleše naš narodni ples, tako odjeven. Da možda u međuvremenu ovo nije neka nova moda, koju sam ja promašila? Smiješkajući se gledam taj filmčić i sada mi postade jasno da se to događa u jednom javnom kupalištu. Istovremeno se razvedri moj duh i razpoloženo ponovih film. Sada saznajem da Tuzla, jedan veći bosanski grad, posjeduje ovo javno kupalište slane vode. Krcati puni su naroda i time zaključujem da su bazeni u stanovništvu veoma omiljeni. Vidim da kupalište posjeduje i kafić i da upravo harmonikaš to kolo muziku svira. Sada shvaćam da ti ljudi nisu ništa drugo nego kupaći, posjetiocu kupališta, koji se ne srame i nije im teško, iako su obučeni samo u kupaću odjeću, da se postave spontano u jedan krug i po pravilu koje ovaj ples kazuje, uhvate se za ruke i u ritmu vesele muzike, plešu. Iako mnoge od ovih žena nisu baš nadarene božanstvenim tijelom, ipak ga neumorno treskaju i drmaju samopouzdano sa

najvećim ponosom, ljupkosti i dražesti, dok šarmiraju tim svojim punim grudima i ženstvenim oblinama, a muškarci snažno odudaraju i vitlaju svojim nogama. Na licima im svima redom, kao zakovan, sija veseli osmijeh i natječe se sa žarkim suncem. To radosno skakutanje svjedoči koliko su plesači zaneseni svojom strasti. Uprkos činjenici da se ta grupa sastoji od neprofesionalih plesača, od sunca potamljelim tijelima, ipak se dobro spoznaje plesni ritam. Ovako igrati kolo predstavlja zaista božanstvenu sliku!

Pored partizanskog kola razlikujemo još dvije vrste kola a to su folklorno kolo i samo kolo, ili da ga nazovem, narodno kolo. Može se reći da svako područje ima svoje vlastito folklorne kolo ali i narodno kolo. Folklorno kolo ima tačno i strogo određene korake i pokrete i uz to nošena folklorne nošnje razlikuje se po nakitu, materijalu i pokrivalu na glavi, marami ili kapi. Ovi plesovi se plešu na tradicionalnim proslavama i nalaze se u svim kulturama iz bivše Jugoslavije. Dok je narodno kolo jedan nacionalan ples koji se pleše za svaku proslavu i za svaki povod i u svim područjima i krajevima u kojima žive Hrvati, Bosanci i Srbi. Kolo plešu najmanje tri plesača a broj učesnika je neograničen. Plesači se kreću zajednički i složno, stojeći u krugu, koračaju skupa ili odsakuju ujedinjeno. Kod nekih kola prvenstveno se ritmički pokreću noge, kod drugih varijanti više se pokreću bedra ili bokovi, kao ramena ili pleća ili ruke. Međutim najčešće se pokreće cijelo tijelo, bez ikakvog strogog uputstva i pravila u koracima, zato ali s najvećom strašću kojom se izkazuje radost i veselje. Kolo se svira većinom harmonikom ali takođe i s frulom, tamburicom, šargijom ili s usnom harmonikom. U pojedinim područjima se uz ples kolo takođe i pjeva. Ali da se ja vratim na „moje“ kolo sa ovoga video filma.

Još uvijek otvorenim ustima piljim na kompjuterski ekran i ove pokretne slike koje vidim, ali ne mogu da vjerujem to što vidim. Ujedno i moje srce odsakakuje u ritmu ove pouzdane muzike i razdragane plesne skupine. Grupa je tako radosna i vesela, dražesna, medeno ljupka, bez sumnje simpatična, nevjerovatno lijepa a ujedno i smiješna. Stalno ponavljam film i ježim se od ovih emocija. Ne pamtim kada sam ovako uživala gledajući neki video filmčić, tako divno, da sam na vrijeme potpuno zaboravila i nisam čula kada je moj muž, Nijemac, došao kući. Tek me njegov glas vrati u stvarnost. Stoji čovjek iza mojih leđa, zagrlji me i daje mi poljubac za pozdrav a za cijelo vrijeme i on ne spušta pogled s kompjutera. Radoznalo me pita šta ja to gledam, jer nije očekivao da vidi ovakve neobične stvari. Posebno ne, da mene tako nešto uopće može da zanima i da sa velikim oduševljenjem zurim u ekran. Pošto filmčić traje nepune tri minute, ponavljam ga rado i za mog muža i to ne jedan puta nego nekoliko puta uzastopce. Uz to mu u kratkim rečenicama objašnjavam da se ovdje radi o bosanskom narodnom plesu kolo, kojega ova grupa ljudi upravo u Tuzli u gradskom kupalištu plešu. Moj muž se iz sekunde u sekundu čudi sve više i zaprepašteno pita, da li mi se tako nešto zaista dopada. I pored najbolje volje, on ne može da vjeruje da se meni tako nešto sviđa. Jer, tako nešto se njemu ne dopada i nije njegov ukus a pogotovo ne ovako lagano obučeni ljudi, koji da priznam, zaista ne predstavljaju baš posebno umjetničku sliku. Ja mu i dalje radosno općinjena tvrdim, da mi se ovo i tako nešto stvarno dopada. Pri pogledu ovih komotno obučenih, većinom debljih osoba, smješka se moj muž sada malo nesigurno, pa će suho izjaviti kako smatra da su ti gologuzi ljudi veoma hrabri i samim time vrijedni gledanja, kako

od sebe prave majmuna. On nikako ne može da razumije šta je to ples kolo a pogotovo ne shvaća kakva je to spontanost, da se svojevoljno i jednostavno tako i to upravo u jednom javnom kupalištu, uopšte mora plesati. Ali pošto je očevidno da se ovi plesači raduju sami sebi i svome životu, i da im to što rade pričinjava zadovoljstvo, smatra naravno da je to najvažnije, dodade moj muž rezignirajući.

Ne, ja mu ne zamjeram na njegovom mišljenju, jer on nije kriv i ne može ništa protiv svoje prirode. On je Nijemac i samim time ne potiče s Balkana. Iz tog razloga on i ne može da razumije šta ovi ljudi upravo na ovome video film-čiću rade. A kamo li da shvati i razumije da ti ljudi dobrovoljno plešu. Niti on može da shvati i razumije koliko nama Balkancima taj ples kolo, ma gdje god i kako god da se igrao, znači. I ja dobro znam da nema svrhe da mu opširnije objašnjavam, jer on to nikada neće ni moći shvatiti. Dakle, bez ikakve dalje rasprave, gledam filmčić još par puta. Jedva se odvojih od kompjutera. Zaista dugo nisam mogla da zaboravim taj plesni prizor i prestanem da mislim na ovu veselu grupu ljudi, koji su se spontano uhvatili za ruke i u sred gradskog kupališta, bez ikakvog razloga, jednostavno samo tako, a sa punom strasti, zaplesali jedno narodno kolo. Eto, to je balkanski spontanitet! I upravo to je jedan od razloga zašto ja, i nakon četrdeset godina boravka u Njemačkoj, još uvijek volim moj Balkan.

Par mjeseci poslije ovog događaja napokon je stigao i naš ljetni godišnji odmor. Ove godine ga provodimo u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj. Prvo dolazimo u Bosnu i stižemo u jedan hotel. Službenice na hotelskoj recepciji nas odavno poznaju jer smo njihovi redovni gosti. Iz tog razloga veoma brzo završavamo sve formalnosti i upravo namjeravamo da krenemo u nama dodijeljenu sobu, kada iza naših leđ odjeknu zvuk harmonike. Naime, pokraj recepcije nalazi se prolaz koji vodi u dvoranu za proslave i mi sada ugledasmo malo veće svadbeno društvo. Na čelu tog veselog društva prvi u redu korača harmonikaš s harmonikom koja mu visi na grudima i svirajući uvodi slavljenike u dvoranu za slavlje. Slavljenici se čvrsto drže za ruke i strastveno plešu naš narodni ples kolo. Sasvim razumljivo da se u ovom lančanom plesačem nizu nalaze i razdragani mladenci.

Moj muž i ja, kao i ostali gosti hotela koji sa ovom svadbom nemaju nikake veze, stadosmo hitro u stranu i počesmo gledati to razdragano svadbeno kolo. Tek samo što su svatovi ušli u salu, oglasi se nova pjesma i novi ples kolo i ta vesela množina zaigra, odskoči, zagrakta, nasmija se i obradova se još više nego za prethodnim kolom. Mi i dalje stojimo na strani i posmatramo to veselje. Dok na kraju drugoga kola ja se zasiti tog posmatranja. Nije ni čudo, jer sam nakon šesnaestosatne vožnje automobilom koje smo upravo prošli, zista umorna i jedva čekam da uđem u našu sobu i da se odmorim. Iz tog razloga kažem mužu da nam je vrijeme da idemo. On klimnu samo kratko glavom i kaže: „Da, odmah, sačekaj samo još jedan trenutak!“. Dobro, hajde, strpit ću se još malo. Ali kada je i sljedeće kolo bilo gotovo, zaori se ponovo novo kolo a moj muž i dalje stoji kao zakopan i ne mrda se s mjestima. Sada mu moram malo nestrljivo naglasiti, te rekoh: „Hajde već jednom, dobro je više gledanja, idemo!“, kada će on: „Sačekaj molim te samo još sekund, hoću da vidim kada će početi da se skidaju. Hoću da ih vidim kada budu plesali u kupaćim gaćama!“

„Štaaa, molim, šta si to rekao? Nije valjda da misliš da narod ovaj ples uvi-jek pleše u kupaćim gaćama?“, povikah.

O, moj bože, od smijeha sam skoro umrla.

„Pa, naravno, zar nije tako? Zar to nismo nedavno vidjeli na fejsbuku?“, upita moj muž razdragano.

Dakle, sada je na meni da mom mužu opširnije objasnim običaje i važnost o plesu kolo. U mislima već znam kako će mu satima pričati o toj našoj lijepoj tradiciji. Vozeći se liftom do sobe, pogledah ga još jednom začudeno i zbunje-no. Kada muž ugleda moje lice, istog momenta prasnu u grohotan smijeh i reče: „Nasjela, nasjela si! Šalio sam se!“

Огњен ТОМИЋ ОНО ИЗМЕТЬУ

(одломак из романа)

“Написаћеш нешто сада?”, пита га узбуђено. “Баш бих то жељела да видим”
Наслони се на његово раме, зури у њега дugo, па у папир.

“Чекам”, није одустајала.

Насмијеши јој се, тим жадно-сафирним разнобојним очима, где богиња мјесеца почива располовићена и ухваћена у огледалима њене душе. Распамећује га осмијехом, малим младежком на лијевом образу. Њене очи су палантири, који пророчки разастиру пред њим слике оног што прижељкује. Плава боја реже бриткошћу, магла сивила збуњује и увлачи ка сржи, где жад јасно пламти и докосује. Та два круга охрабрују сјајем који човјек сусреће једном у току свог живота - ако је рођен под срећном звијездом. Сецирају и додирају сваки његов дијелић. Мирна је попут кипа анђела, не миче поглед, ни милиметар, гледа га право у очи, али види, види све... и исто тако разумије.

Прислони перо и поче да пише, док су таласи правили шумове и запљускivali плажу. Залазак сунца чакијом боје брекске разрезује море, заранајући, нестајући иза линије хоризонта полако, секунд за секундом. Вида је тај призор чинио волшебно свјесним зрна времена која противчу, и јединствених тренутака који су скопчани са сваким од њих.

Не хтједе ословити причу именом, прескочио је ту тривијалност и започео, увијајући сваку линију слова посебним сензибилитетом, наносећи на папир оно што му је лежало склупчано у грудима.

Почео је описујући Сумерског свештеника у хаљи, остарјелог човјека ћелаве пјегаве главе што посматра небо са терасе храма, док му са простију капа жртвена крв јагњета. Још један дан је готов, писао је да свештеник мисли у својој тешкој глави, још један обред, још једно јагње, још једно прање руку. Приповиједајући даље како духовник заклапа уморне капке. Како пушта да му ватрени круг који зури са неба попут ока титана пецка старачку кожу. Писао је како двије хиљаде године касније земљорадник у Египту, исто тако гледа у залазеће сунце након напорног дана у пољу. Обзорје сјече велика пирамида, голица румени круг својим врхом, ломећи завјесу залазећег неба. Ратар брише зној са чела жуљевитим рукама и уздише.

И писао је како се ратник, миленијум и по након Египћанина, срозао на кољена окружен палим борцима и локвама крви, послије боја којег ниједан човјек не би смио видјети, гледати се са отјелотовреним понорима људског рода. Ратник диже главу отупјелу од осјећаја да се претворио у звјер и зури у сунце. Чека, проси утјеху од сунца, олакшање умореној души, опрост, лијепу ријеч.

И напослетку извлачио је слова, пишући како дизајнер са балкона, уз буку градске врве која копни и мре након великог радног дана у милионском граду, заклапа свој лаптоп и гледа залазак. Трља уморне сљепоочнице које трну од стреса.

Писао је како их сву четворицу запљускује вјетар меланхолије, док ћуте под сунцем морени својим мислима. Попут парфема уклесаног у сјећање, увија њихове душе ваздушастим длановима, ритмично, тресе снажно изнутра - иако су споља мирни попут статуа. Сваки додир вјетровитог прста бучан је попут шипке по развученој кожи бубња. У срце им по миловању забада срчу својих налета, оставља тугу недостизања анђеоских жица и нечега, слутње, осјећања. Гутају адамове јабучице док им се тма стеже попут прстију око врата. Паучина на харфи се руга, све оне нити које никада нису заиграли и дотакли, да ослушну мелодију и вину се нагоре. Срце се сужава попут узбуђене зенице ока. Сјенка чучи у њима, бди, непозната, страна, немирна. Жилети и игле сјеку коморе и превоје срца, пробадају покретима балетана. Боли, али ти су убоди дивни, изражajни, суптилни, раздиру и разносе експозијом лептира. Тай бол се граничи са умјетношћу. Можда ту хватају тај прах и те жице, због којих би заплакали. Прожима их осјећај који умиче сеизмографима таквих потреса и помјерања, и сва сјећања се сабири, развлаче и скупљају, свака грешка, сваки пољубац, сваки њежан тренутак, смијех са воље-нима и драгима... Осјећај пролазности се качи за капке њихових душа и са уздахом полазе својим кућама и становима, испративши црвено сунце на звјездани починак. И када им се очи сусрећну са њиховим женама, оне им у погледу назиру тај понор и таласе који их запљускују. Прислањају чела и уздишу сихронизовано, плешу у тишини, подржани снажним ослонцем разумјевања. Плима апсурда, осјека испуњености, луцидна смјена и судар слатких илузија и разоткривених понора. Субјективни значај за човјека у непрегледном универзуму и постојању - ту где он из праха постаје и у прах се претвара, путник, пролазник, где његови светови умиру послије њега и не значе исто онима послије, ту где нада држи скелет, где вјера пуни тијело, где све нестаје у ватри времена, плач је на милиметар иза ока, стоји попут залеђеног водопада. Сmrзнут тек спознајом свога кратког даха. Не смију попустити. Било би превише. Мисле на све особе и емоције које су исплеле његов вијек док стопама додирују ту прашину доле... Њихову браћу, слатке сестре, мајке, очеве, жене, пријатеље, непријатеље. Сунце залази, за све њих, оног прије шест и по хиљада година, оног прије четири, прије двије, хиљаду, сто, данас. Сунце залази за све подједнако, сутра ће се насмијешити ново јутро, и негде испред, запуте ли се напријед којијом времена, многи ће испраћати и дочекивати сунце исто попут њих, њихова браћа и сестре у долазећој бујици времена... Питаће се док гледају, питаће се, срца разапетих на ужареном крсту, притискаће их гадура, та бол, штипаће, гребати, развлачити... Све оне ствари које нису изговорили, урадили, промашили, потиснули, особе крај којих нису били довољно, мјеста које би да посјете још једном и освјеже давно уснуле авети. Гледаће са тераса, балкона, поља, стадиона, надвожњака, обала, врхова гаража, вртова и шума. Мислиће на све своје гријехове, ожилјке и чаше жучи, и оне бродоломне олује и сунчане дане који предстоје. Они љубе своје жене, пију вино са њима, разумијевају се очима, лијежу, јер сутра је нови дан. За све њих, за све нас, до сутра, проклети животе, анђеоска заводница, дај јадницима још једно лоше дијељење, прислони виме духа на њихове усне, ошамари их, пљуни, подигни из прашине, окупай, на храни, уздигни до небесних висина, понизи и узнемири, саспи бокал ледене наде у лице, огрни безнадјем, потопи, обљуби латицама своје прожимајуће пажње, сутра је нови дан,

проклета била! Вечерас нека нас једе мрак, нека зађе црвено сунце гадуро лијепа, мисле у себи, покриј нас мраком, сутра нова зора чека пред вратима нашим. Залазак и излазак сунца, то је њихова истина. Из праха су извајани и у прају нестају. Смрт је извјесна. Шта слиједи потом, не наслућују ни у мири-су луцидних вјетрова који гурају лађе што језде морима подсвијести. Није ни важно опипати, слутња је довољна, да се цијени више, та истина између заласка и изласка. Склапају своје очи, уснуће сан или јаву... Није ни битно, јер сутра ће бити сутра. Камен ће гурати уз брдо, до вечери. Јутро је за поднођје, за гурање, а вече је за посматрање заласка, за црвени круг који дозива даму обавијену хаљином меланхоличне свиле. Њени су вјетровити пољупци најљепши и најболнији док се гледају из далека, и само из далека, јер тај бол се из даљине мијеша са умјетношћу и много чим. Прићи ближе би било пре-више, јер човјек није феникс, кад изгори остаје прах...

Завршио је ставивши три тачке, готово дрхтећи. Кристална мрена прекрила је њене разнобојне очи када се сусрео с њима, једна кап је склизнула низ ћеп у углу беоњаче. Пољубила га је, усне су јој биле попут мјесечевог меса, смокве и јагода. Усправила се док су таласи шумили и ридали, јецајући, пјенећи. Мислио је да ће се свући и позвати га у воду. Но Тиа је застала код пијеска и својим вјештим шакама извајала диван цвијет, са дугим латицама и китњастим средиштем. Потом се вратила и легла крај њега. Посматрали су заједно како таласи запљускују и бришу било какве контуре, линије и детаље. Сваки пољубац мора односио је понешто пјесковитог цвијета.

“Ми смо пепео и прах, Виде. Из праха долазимо и у прах се претварамо”, рече, “чак ни тог цвијета на пијеску неће бити за сат времена.”

Климну на то.

“Шта је са оним временом између?”, упита је.

Привила се ближе њему. Сунце је готово зашло

“Ми долазимо из праха и у њега се претварамо. Али ми нисмо прах, Тиа”, гледа у њу.

Насмијешила се најшире што ју је видио до тада. Мора бити да је никада није видио срећнију од како је познаје. Гледали су у звијезде. Кome ће тај моменат значити, питао се, осим њима двома? А послије њих? Хоће ли ико поменути дјевојку и младића, те ноћи на обали мора, како гледају сутон?

“Тај један сат”, рече, “док не нестанеш. Буди... Тај сат ће мени значити много.”

И била је, тај један сат. Те вечери, док су таласи испирали цртеж на пијеску.

Salih Adžikić

BEZOBRAZNO DOBA

U posjeti svom djedu Osmanu i neniji Veziri za vikend su stigli dvoje vrckavih unučadi, pričljiva unuka Lejla i još luckastije naravi, malo stariji unuk, Adem.

Ostajući sami s njima, u djedovoj skromnoj sobi, započinje da se razvija dijalog na koji djed Osman i nena Vezira nisu navikli i tu nastaju velike zavrzlame oko njihovog sporazumijevanja. Odisao je njihov skučeni dnevni borak, u kojem su se posebno isticali jajoliki drveni stol, stara sećija, komadi spužve po njoj, i dugačka, šarena ponjava preko te sećije. U jednom čošku čamio je šporet "fijaker", malo niže drvena sinija, nad čijim se nogarima klatila oklagija. Sve je odisalo skromnom okruženju nekadašnjih kuća, u kojima moderno doba nije zagazilo ni malo.

- Neno, mi došli kod tebe za vikend - prva se oglasi presrećna unuka Lejla, živahna i nasmijana. Nad njenom okruglastom glavom, crna i gusta kosa, poskakivala je lagano uvis, pri svakom Lejlinom pokretu.

- Neka, neka mila, nek ste vi nama došli. Al odma mi kašte šta će nena da vam napravi za jelo pa da moja unučad od nene odu posve punih stomaka - šarena mahrama skrivala je staro lice nene Vezire, i njenu sijedu kosu, gotovo u cjelini, samo se vidjelo par sijedih čuperaka, što su izvirivali na neninom izboranom čelu.

- Picu, neno, picu, i to onu sa jajima, to ja naj više volim! - uskliknu unuk Adem.

- A... sramote, šta to ti neni reče, jadan ne bio! - nena ga u čudu dočeka, ne znajući o čemu se radi.

- Nisam, neno, ništa reko bezobrazno, samo da nam napraviš picu, koju ja naj više volim jesti! - nastavi unuk neni da objašnjava, ne bi li ga starica bolje razumjela.

- Vidi... sramote... on opet meni bezobrazno priča! Čuješ li ti, bolan Osmane, šta mi unuk reče?

Djed na to samo dodade, pokušavajući unukovu priču opravdati:

- Možda je to obična pita, samo ti to nisi dobro čula, moja ženo, pa ti se učini da bezobrazno zvuči.

- Ma, djede dragi, haman si i ti gluhi, nisam reko pita, nego pica. djede, pica! - nastavlja unuk glasno djedu i neni da razjasni o čemu se radi.

- Alah, Alah, šta to bezobrazno ponavlja unuk, nena jest malo pogluha, ali i ja ču, posve bezobrazne riječi od tebe!

- Neno, sad ču ja tebi da objasnim, to je obična palačinka, namaže se kečapom, a po tome se nabaca parizera, masnog sira, i sve se to zalije jajima, to se zapeče, i eto ti, neno, pice. Jel ti sad jasno, neno? - unuka joj sve objasni.

- Nadam se da mi je jasno, lutko moja, al i dalje ne znam, što je tako bezobrazno zovu.

- Mora da su ti, koji dadoše tako ime mucali, pa umjesto slova t, ubaciš slovo c, i osta sramni naziv – reče djed.

- Jah vala, more bit da je tako bilo - čim djedu reče nena ode za poslom pokušavajući da udovolji unukovoj želji.

U međuvremenu nasta mala tišina, unuk rasklapa svoj laptop baš ispred djeda Osmana na stol, a kad ga rasklopi i upali, počinje da tipka po njegovim dirkama. Djed, vučen radoznalošću, upita svog unuka.

- Kaka ti je to sprava, moj Ademe? Ti nju rasklopi na pola, i poče da tipkaš po njoj, isto kad ja raspolovim bundevu, i prstima vadim iz nje sjemenke.

- Ih, djede, nije ovo ni nalik na bundevu, jer ti u bundevi imaš samo sjemenke, a u ovom laptopu, djede, ima svega i svačega - odmahujući rukom uvis, unuk pokušava djedu objasniti o čemu se radi.

- Jer to ti reče lopta? Kaka je to lopta a tako pljosnata? Možda je treba napuhat da počne ličiti na pravu loptu? - nastavlja djed neupućeno.

- Nije ovo, djede, lopta, ovo je bolan laptop, to je aparat kroz koji ulaziš u fejsbuk.

- Da si reko Fejzin bunker, ja bi i pomislio da se tu more i uć, al u to pljosnato preklapalo, ne bi mogo uć ni obični mrav, a kamoli ti, moj junače!

- Nemoj mu, brate, puno ni pričat, nego otvori mu jednu stranicu, i nek se on uvjeri kako u tom priklapalu, stvarno ima svega – reče Lejla.

Unuk uistinu otipka nekoliko dugmadi, a na podignutoj stranici laptopa, kao na televiziji, počeše da se pojavljuju raznovrsne slike i poruke kraj njih.

A... čuda, Bože dragi! – povika djed. – Dođi, ženo mila da i ti vidiš i ovo čudo!

Nena čim to ču odmah pride i upita svog muža:

- Kako je to sada novo čudo, u naših unuka, a da njihov djed ne zna o čemu se radi?

- Evo vidi, evo čuda, ženo mila, u nas televizor nako debeo i guzat, a ovaj u njih, isto ko obična teka, ili još bolje televizor teka, nejma ni malo guzice na sebi, da proštiš.

- Ne treba, djede, čak ni struja ovom mom laptopu, mogu sve to strpat u svoju školsku torbu, i ponijet sebi u školu.

Nena kad to ču, dižući ruke u zrak, u čudu zavika:

- Jarabi... jarabi... kakva su to čuda stigla našim unucima? Čitav televizor strpaju sebi u torbu, bože sačuvaj, bože sačuvaj.

- Neno, nemoj se džaba čudit, to je sad obična stvar, jer stiglo je novo doba, moderno, neno, a ne ko prije, što je bilo za vas – reče unuka.

- Uh, uh, ja bi prije rekla malo bezobrazno doba, a ne tako samo novo doba - nastavlja nena da kuka, pa se opet vrati svom šporetu, te se dade u spremanje palačinki u novom izdanju.

- E, sad mi, djede, reci, šta te zanima, hoćeš li šta kupit, il prodat, il želiš s kim da se dopisuješ? Ako šta od toga hoćeš, samo reci, ja uzmem svog miša, i juriš na to!

- Miša veliš? Nemoj, majketi, nikakog miša, da mi u kuću ubaciš! Ja se raspadam da ih trujem po štali, i hudžeri, a ti bi men miša unio pravo u kuću. Ne... ne, miša samo napolje! - ushitrenim glasom djed ga dočeka.

- Nije to, djede, obični miš, iz obale, ovo ti je samo jedan, plastični miš djede, evo vidi.

- Plastični, neplastični, miševe mi nikako u kuću! To je napast, bolan, pojede sve živo, a ti bi meni miša u kuću, nikako lopove jedan, sa miševima na avliju! - nastavlja neuki djed svoje neznanje ljutito da iznosi, na što mu se unuk i unuka odvališe u smijeh.

Djed, po običaju, čim se uznemiri, zapali cigaretu u svojoj muštikli, pa poče polahko zapaljeni duhan u se da uvlači, a poslije sve to iz sebe da ispuhuje.

- Evo, djede, ova igračka je miš, i nejmā čega da se plašiš, neće on tebi pojest ama baš ništa, a ni tebe neće ugrist - pokazujući uspaničenom djedu komadić plastičke, s točkićem na sebi, unuka se potrudila objasniti o čemu se radi.

- Vidi, bogati, to je miš, pa će su mu brkovi, će su mu nožice, će mu je, bona, rep, a ni ušiju svojih nejma, ha... ha... ha, kakav je to čudan miš!

- Nejma on djede ništa od toga, jer mu sve to i ne treba – objasni unuka.

- Pa zašto ga onda zovete mišom i što ga na taj način sramotite, jadna li mu majka njegova?!

- Djede, ba, ovo je samo komad plastike sa kojim se mi igramo, eto vidi, pipni i uvjeri se u to – reče unuk.

- Neka, neka, bio plastika ili ne, miči to što dalje od mene, jer miš je miš, a ja najviše na svijetu mrzim miševe!

Kako to odlučno reče, djed se otkući u stranu, ali nije krajičkom oka prestajao da pilji u pljosnati televizor, i da znatiželjno gleda sve što se na njemu pojavljivalo. A kad spazi slike razgoličenih djevojaka na njemu povika:

- Uh... uh... otkud tako bezobrazne slike na toj lopati?

- Nije to, bolan djede, lopata, već samo laptop, laptop, zapamti to djede!

U međuvremenu u priču im uskače unuka, trudeći se da nerazumnom djedu objasni još bolje o čemu se radi:

- To su slobodne cure, djede, i one vako traže sebi momka, da se zabavlja sa njima, a neke se na taj način i udaju.

- Jarabi, jarabi, bezobraznog doba, počele i cure da se prodaju, ko roba na pijaci! Jedina što im je mahna, što na pijaci svu robu moreš, malo pipnut, a njih vala sa te teleteke, ne mereš ni omirisat, a kamoli pipnut!

Kad to djed reče unučad su mu se u glas nasmijala. Shvatila je nena o čemu se radi pa prileti do njih i povika na djeda Osmu:

- Da ti je bilo, Osmane, da ih makar pipneš! E, neka je vala tako, baš zbog vas staraca, naparite samo oči i ništa više!

- Nije ovo, neno, za stare ljude – objasni unuka. - Ovo je za momke koji nemogu naći curu u svom okruženju, zato je i izmišljena ova stranica, za spajanje osamlijenih srca cura i momaka.

- Vidi čuda, zar stvarno ima tako smotanih momaka i cura da seb ne mogu naći, nego moraju vako, na čoravo, samo preko ovih slika?

- One, neno lajkuju.

Nena kad to ču na trenutak ušuti, zbumjena potpuno na načulu riječ pa reče:

- Šta ja to ču, od tebe, ispadne da te cure prvo laju ko kuje, i onda se slikaju na to, da bi se poslije sve to zvalo lajanje, i da se one sa tim prodaju!

Unuci su pred neupućenom staricom malo šutjeli, te su se nasmijali, a s njima se nasmijao i njihov djed, iako i on sam nije ništa razumio o čemu se tačno radi.

- Nije, bona neno. tako, lajanje je komentar, neno, vidiš kako izgleda i onda pišeš, da li ti se sviđa sa slike, eto to je, neno, lajanje - nastavlja požrtvovana unuka neni da objašnjava o čemu se radi.

Djed na sve to samo reče:

- Vezira, ostavi ti to lajanje za djecu i idи pravo do tvoje kuhinje, pa vidi, jel ti gotova ta sramotna pita. Ako jest da se ja i ti najedemo te sramotne pice, možda će nam tada sve bit jasno o ovom bezobraznom dobu.

Na tren zašutješe pošto se svako pomalo zabavi o svom poslu, ne obraćajući pažnju jedni na druge. Malo kasnije, započinje novi dijalog, dok se pred njima na stolu postavi tepsija pečene pite, takozvane pice.

- Neno ti si, hamam, potrefila da napraviš dobru picu - prvi se javi veseli unuk, omamljen mirisom vruće pice.

- Nadam se, lutko moja, da sam uspjela, a ako vam šta bude falilo u njoj nemojte mi zamjerit, jer to mi je prvi put u životu, tako jelo da pravim.-

U međuvremenu svi su sjeli za stol, nena je svima servirala po jedan komad pice, a oni šutke započeli jesti. Djed i nena se vrzmaše nevoljno, gledajući unučad kako u slast razvlače otkinute komade pice, koje su još sa većim užitkom trpali u usta.

- Kaka je ta sramotna pita, jer vidim da je vi sa užitkom gutate u usta? - uključi se još zbumjeni starac u novi razgovor.

Oni mu samo klimajući glavama potvrđno odgovaraju, ne prestajući da jedu picu, dok se s njenih komada razvlačio slipavo, istopljeni masni sir. Djedu se na treutak to poče da gadi, i još kad vidje da ni žumance nije bilo dobro pečeno, ne može da izdrži pa reče:

- Šta je to tako slipavo na toj piti, pa se vi suludo otimate za to, da ga što prije pojedete?

Djeca mu, još uvijek s punim ustima nisu mogla odgovoriti, pa on nastavi da kritikuje:

- Meni, valahi, sve to liči da prostiš, na nekake sline.

Samo što to djed reče unučad mu odjednom prestaše jesti, pogledaše jedno u drugo, poskočiše na noge i trk na avliju, prema đubretu, ne bi li se tu oslobođili jela, preostalog u ustima.

- Jesi, vala, baksuz što im to spomenu pa mi djeca moraju povratit, njima je lije-po, pa nek jedu, a ti, ako to ne voliš, okreni glavu i šuti!

Slađana JOVIČIĆ

SOMNAMBUL

(fragment iz drame)

Veče na šetalištu pored rijeke. Vuk sjedi na klupi. Prilazi mu Bludnica.

BLUDNICA: Zdravo. Je li slobodno?

VUK: Izvoli.

BLUDNICA: Šta radiš?

VUK: Ništa. Gledam vodu, nebo, brodice. Lapim.

BLUDNICA: Nemaš prečeg posla. Jesi li oženjen?

VUK: Jesam. (*Stanka.*) Više nisam.

BLUDNICA: Toliko sam ih vidjela kao što si ti.

VAK: Kakvih? Posrnulih? Propalih?

BLUDNICA: Nesretnih. Vas je najviše. Znaš, ljudi mi nisu dolazili da traže zabavu, dobar provod. Dolazili su da traže utjehu. Ljudi tvojih godina. A zeleni ni sami ne znaju šta traže. Iz radoznalosti. Potrebe da se sami sebe riješe. Šta ti tražиш?

VUK: Više ne tražim ništa. Možeš da sjediš tu pored mene. Možeš me ispitivati. Možeš mi pričati o sebi. Jadati se na svoj život. Eto, pričaćemo i ništa više. Imaš li koga?

BLUDNICA: Prednost mog zanata je da sam slobodna.

VUK: I sama. Svačija. I ničija. Odbačena kao stara krpa.

BLUDNICA: Kao ti.

VUK: Kao svi mi. Trebamo nekome jedno vrijeme. Zajedno se zanosimo da smo potrebnji jedno drugom. Poslije počnemo da smetamo. I bivamo suvišni. Razmišljaš li ikada o svojoj budućnosti?

BLUDNICA: A ti?

VUK: Nećemo je doživjeti.

BLUDNICA: Zato ne treba razmišljati.

VUK: Odakle si?

BLUDNICA: Zaboravila sam. U mom zanatu je najvažnije zaboravljati. Šta će ti moje uspomene? Previše tereta.

VUK: Ja se borim sa svojim sjećanjem.

BLUDNICA: Čime se baviš?

VUK: Ništa. Pišem. Čitam isповijesti umrlih ljudi.

BLUDNICA: A ja svakodnevno slušam isповijesti živih.

VUK: I sve se svodi na isto. Ljudi su žive knjige. Samo treba znati čitati.

BLUDNICA: I čutati. Imaš li djece?

VUK: Sina. U Beogradu je. Ima trinaest godina. Zaboravlja me. Nisam baš lijepa uspomena.

BLUDNICA: S kim živiš?

VUK: Sa ocem. Živim od njegove penzije.

BLUDNICA: Moja majka je bila radnica u fabrici obuće. Oca se i ne sjećam. Ne znam ko je bio. Majka mi to nikada nije htjela reći. Uvijek mi je govorila da moram biti samostalna. Da ne ovisim od drugog. Samo tako ćeš biti slobodna, govorila je. Nije mi rekla da moram ostati sama, da bi bila slobodna.

VUK: Zar je sloboda toliko vrijedna? Ja je ne volim.

BLUDNICA: Ni ja. Možda je to misao koja me prati od djetinjstva. Znaš, usade ti tako u glavu neke pojmove, čije značenje ne razumiješ, kao - sloboda, nezavisnost, moralnost, poštenje, čestitost, nevinost... I nosiš se mišlju u životu da ti je dužnost sve to ostvariti. Jedan od tih pojmoveva je i dužnost. Šta smo dužni sebi? Šta smo dužni drugima? Postoji li dužnost koju treba ispunjavati prema nama? A onda shvatiš da je sve to laž. Svako živi za sebe. Koliko te brzo osude, još brže te opravdaju. Za sve postoji opravdanje. Jedino ako možemo sebe sebi opravdati. I ništa više nije važno. I niko nije važan. Samo mi sami sebi. I našem potomstvu. Ako ga imamo. Ljudi govore. Pa začute. Ljudi plaču. Pa se utješe. Ljubavi nema. Sve se svodi na potrebe. (*Stanka.*) Majka je puno pila. A onda je jednog dana umrla. Ja sam ostala. Da se našao neko da se vežem za njega djecom. Potomstvom. Ne bih bila tako prazna. Da živim za nekog. Ovako, sve mi se čini besciljno. Takvog nema. Jednostavno, desi se ili ne. A kada ostarim, završiću u nekom kanalu. Ili na ulici prosići milostinju. Lice ogrubi, grudi usahnu, zubi poispadaju.

VUK: Govoriš mojim jezikom. Kao poeta. Dopada mi se tvoja priča i razmišljanje. Eto, ja ću pisati o tebi. I nećeš ostariti. Ostaćeš vječno mlada. I lijepa.

BLUDNICA: Kome? Svaka ljepota se rađa za nekoga. I ne vene ako živi za nekoga. Sve što ima svrhu – živi. Bez svrhe se bezimeno umire. A ja bih voljela da nosim nečije ime.

VUK: Moja žena se odrekla moga imena. Vjerovatno nisam vrijedan.

BLUDNICA: To si ti rekao. U tom slučaju, ona nije vrijedna tebe. Treba tako da razmišljaš.

VUK: Da, tako svi razmišljaju. I to je način da ostanu živi. Ali zašto ti omalovažavaš sebe?

BLUDNICA: Kada te svi redom omalovažavaju, počinješ da sumnjaš u svoje kvalitete.

VUK: A eto, ja govorim s tobom.

BLUDNICA: Jer nemaš nikoga. Hvala ti na razgovoru!

VUK: Hvala tebi. Ne možeš propasti. Kad ostariš, otvorи svoju trgovinu.

BLUDNICA: Šta ljudima da prodaje trgovac živim mesom?

VUK: Riječi. Tople riječi. Svima nam je potrebna utjeha. (*Stanka.*) Hoćeš li da te otpratim kući?

BLUDNICA: To se pitanje nikada ne postavlja ženi. Otprati me bez pitanja. Laskaš mi. (*Polako odlaze.*) Znaš, bio je jedan. Stariji. Udovac. Imao je troje djece. Uplašila sam se. I nisam pristala. Treba hrabrosti za pošten život.

VUK: I odricanja.

Odlaze. Muzika. Zatamnjene.

Šefko KALOPER ADEŠ

Na bosanskom jeziku, imenjak.

A u sjećanju je to, Bajrica.

Tako je on, naime, zvao mog oca. Eno ga sad u Živinicama. Ne sjećam se šta sad radi. Slučajno smo se sreli, u onim poratnim traženjima živih. Odveo me je, tada, do svog bratića Rasima. Popili smo zajedno kafu. Bila je gorka.

U Vlasenici su zaklali Bajričinog brata Muju, i sina mu Aliju. Rastao sam s Alijom, Rasimovim bratom. O povratku, niko nije govorio. Niti ja o svom, niti oni o svom.

Rastali smo se, da se opet sretnemo. Ako da Bog, bar još jednom na Ovom Svetiju. A ako ne, susret nam predstoji тамо...

Prisjetio sam se još nekih tužnih detalja. Svi se popamtiti i ne mogu.

Naime, noć uoči kasapljenja bošnjačkog življa po Vlasenici, pohapsili su uglednije Bošnjake-muslimane. Među njima i dvojicu, za koje me vežu uspomene.

Jedan je Zahid, najbolji zubar u mom životu. Još uvijek nosim u glavi zub koji mi je on prije tridesetak godina popravio.

Drugi je Ahmet, brat mog ahbaba Isnama.

Ahmet je bio darovit. Radio je kao profesor fizike u srednjoškolskom centru. Lijepo je živio u braku s Marom. Njih je sredina gledala nekako, drukčije. Opet zbog vjere, a ja bi rekao, zbog krivovjere.

Obojica su, kažu, zaklana... Ne znam pod kakvim okolnostima, i gdje su te noći odvedeni.

Mara je s djecom, valjda, u Švedskoj.

Brata mu, Isnama, sreo sam u Bihaću, neke godine. Kad sam išao vidjeti svoju djecu, u tom gradu.

Pričao mi je da se nuda susretu s Ahmetom. Nije htio vjerovati u nešto drugo...

I još sam čuo da su zaklali i Midine roditelja. Sa njim sam neko vrijeme studirao pravo. A, osim roditelja, i punca i punicu. Bili se sklonili kod njega, sa Divića, gdje je ranije počeo pokolj.

Deveta godina po Italiji, slabo da se šta čuje o zločinima.

Tamo, po Bosni, prave mir.

Pa, ovi što ga prave, valjda, nedaju dirati u one čije su ruke krvave. Kanom, da se ponovo ne zakrvi.

Možda su u pravu. Jer, i KUR'AN propisuje odmazdu i pravo da se ona vrši.

Ali, i kaže da, "ko od odmazde odustane" bolje će iskupiti svoje grijehе stечene na Ovom Svetiju (KUR'AN, sura peta, Trpeza, ajet 45.).

Nije bila rijetkost da se u sredstvima informiranja Italije, u vrijeme rata, čitaju, i slušaju "priče" o vjerskom ratu.

I ne samo u ovoj zemlji.

Mnogima koji prodaju oružje zaraćenima, odgovaraju takve "istine". Sve dok ratovi traju.

Onda, kada to stane, kaže se i po neka drugačija. Ili, ostavlja na pola...

Samo nikako da se "potrefi" u istinu. Bar, ne pred svojim narodom. Vlastito javno mnjenje "plaši" se, ne više "baukom komunizma", već, ovaj put, "baukom džihada".

A, dovoljno je zaviriti u jednu od tri Knjige, najprisutnijih religija monoteizma. Odnosno, tri Knjige jedne vjere, vjere u jednog Boga, isповиједане na različite načine.

Indira JAŠAREVIĆ ČANDIĆ

IZBORNA TIJELA

Kada pojedu i posljednju mrvu
i zadnju kap popiju vode
zatvorit će svoje pohlepe
ambicije pretvaranja
svoje oči gladne tuđega
i otići u nezaborav kao oluja
a mi moramo prije nego
drugi dođu
najesti se hljeba
i popiti mora
kako bi naša tijela
opet
za glođanje bila spremna

OTIĆI ĆEŠ A OTIĆI NEĆEŠ

Otići ćeš iz ove zemlje
ne završivši započeto juče
bez pozdrava i žaljenja
jer ovaj čovjek ispod kamena
samo za dobrotu zna
a ona više ne stanuje ovdje
otići ćeš bez pjesnika u sebi
njega su ubili odavno
protivnici ljubavi
zagovarači ratova
oduzeli mu pero i misao
skratili riječ slomili prste
otići ćeš
u jesenje vrtove daleke
gdje ruka se ruci pruža
i riječ se kao vazduh diše
otići ćeš
daljinom pozvan
blizinom srca povučen
vraćat ćeš se u snovima
da završiš započeto juče

BOSNA NA SUNCU

Htjeli ste mi potkopati planinu
rijeku bistro zamutiti
sve puteve zatvoriti
i mene u kvadrat nacrtati
u crno bijeli okvir umetnuti
povremeno prašinu skinuti
svijetu pokazati
kao trofej srce ratnika
pravednika stiskat u
šakama okorjelim od krvi
htjeli ste mojoj zemlji ime
neko drugo dati i omeđiti je
trnjem i šipražjem
bez čovjeka ljude imati
po kućama samo sjene da stanuju
bez naslijeda majke u zidove
tuge da zidaju
htjeli ste a dobili ste
nepravdom okupana
još jača i ljepša moja bosonoga
kamenita plahovita i valovita
izađe iz okvira djevojka
neuništiva jedinstvena
pod nebom izvijena
kao breza tanana
suncuu se dodvorava
Bosna i Hercegovina

ULICE MOKRIH KORAKA

Nemoj zaustavljati korak
na jesenjim ulicama
opranim kišom što
miriše na zemlju i suho lišće
tim ulicama isto se hoda
i kada su blistave od sunčevog sjaja
i kada se mokrina podiže za cipelama
one su twoje uvijek i slobodnim
hodom ispisani
putevi koji te vode do novog kruga
nemoj zaustavljati korak
svaka minuta je važna
jer jednom kad ne bude te
žalit će koraci što ih više nije bilo
hodaj

u hodanju je spas
od nestajanja
zaboravljanja ponavljanja
jedinstvena je današnja kiša
ogledana na tvojim dlanovima
neponovljiv osjećaj života
nemoj zaustavljati korak
koračaj
jesen čaroliju piše.

CVRČAK CVRČI

Svirac, taj cvrčak lijeni
na violini svira i
noću i danju
raditi neće
što mu to treba
kad ima mrava budalu

BITISANJE

Ulica puna a prazna
ljudi bez lica njome hode
odlaze dolaze
mijenjaju stil riječ
i boje kose
ništa ne rade
ne pišu ne uče ne grade
glasovi prigušeni
nijeme pjesme
po neki korak potpetica kuca
rijeka brodove traži
planina joj maše iz daljine
odlazim ruku pod ruku
sa djevojčicom što prosi
čini mi se da jedino ona
prazninu u duši nema
sve drugo je dubina beznađa
prevara i laži
dva lica jednog smrtnika
bez razlike
čudno
maske su od plastike
crno bijele
dijelimo kiflu ona i ja
ruka joj topla i mala

vodi me u pravcu sata
poskakuje i jede
ta djevojčica što prosi
naučila je da se nosi
sa ulicama punim ljudi bez lica.

ČEKAJUĆI STEĆAK SVOJ

Napisaš me na kamenu
u nekoj gori zelenoj
da se zna da me više nema
neka znaju kako se prekine put
stane i potone
savije se grana na mjestu
i ostaneš tu da ti rodbina
i poneki prijatelj bar nekad
posade cvijet neki
i ležeći tako ispod zelenila
shvatiš da su ti samo ruke
i srce ostavile trag u svijetu
poneki osmijeh u dobroti
učinio sretnim tebe il' drugog
i kažeš u sebi sjetno
bilo me je, sad me više nema
neka se drugi života putem kreću
i čekaju usput kamen svoj

SVE JE MOGUĆE

Jutro ti želi reći nešto o danu
nemoj sanjati
dan se smije na sunce
nemoj plakati
noć mjesečeva soba snuje
nemoj budan biti
stavi sve na svoje mjesto
ali otvori vrata mogućnostima
ponekad promiješaj karte
svakodnevni zamrsi konce
i okreni redoslijed života

KAD SE BLIŽE ROĐENDANI :)

Nisu se samo zbrojile godine
 sve tuge i radosti
 u džepove stale
 i sve one sitnice bitne
 darovane s ljubavlju
 nekih dana
 i odrastanja velika i mala
 ozbiljne priče i
 neozbiljna obećanja
 pa tek koraci penjanja
 utiranje staza za neke
 nove misionare
 za neke nove noći i dane
 nekih pahulja bijelih
 čarolija ljeta
 jesenjih kiša i
 mirisa proljeća
 za neke tamo što će doći
 ne znajući koliko je godina duga
 i kako vrabac na grani kisne
 misleći da tako treba
 mlad ii zanesen
 za neke nove mladosti
 željne postojanja
 slavimo sve ove godine
 u džepovima sakrivene
 sjećanjima umivene
 sitnicama ispisane
 i nikada nedorečene
 put putujem ostavljam trag
 da njime ide neko drugi
 i niko nikome neka ne sudi
 samo na stazu života nek' stane
 i svojim putevima neka krene
 vrijeme je svjedok najbolji

KAD ODLAZE PRIJATELJI

Kada odlaze prijatelji
zapjeva ptica uspavanku
i srce pokuša da se smiri
u oku se slike oslikavaju
u bojama vječnog prisustva
kad odlaze prijatelji
jedan po jedan
i u nemiru i miru
stihom riječi u okvire stavljaš
kad odlaze prijatelji
sa njima i dio nas ode
i svaki odlazak smo manji
u igri iz djetinjstva nedostaje
golman i onaj koji žmiri
kad odlaze prijatelji
iznenadnim slijedom
nespremno spremni čekamo red.

TAMO GDJE DUŠA SPAVA

Na tom mjestu
jedino tišina ima smisla
i poneka ptica što se
kroz lišće javi
tu se ideja gubi za beznačajne stvari
i nestaje svaka mogućnost
glupih pitanja i odgovora
nevažnih pokreta i riječi
tu se nalazimo po mirisu kosa
ljiljanima i ružama opranim
i samo se uzdasima prepoznajemo
mladosti u parkovma sjećanja
Lorka i Bodler se neumorno nadmeću
pišu pjesme kao lanac osjećaja
i sve oko njih je ostarjelo
samo su oni vječno mladi
vremenom neprolaznim oslikani
na tom mjestu gdje
tišina jedino ima smisla.

Barbara NOVAKOVIĆ

(N)JEDRA

Brod je siguran u luci, ali nije za luku stvoren.

Sidro ne isključuje plovidbu – to je ultimativna istina. Jedno daje smisao druge, kao jin i jang što se naizmjenično, ciklično smjenjuju, nadopunjaju, vječno se love i grleći se kruže jedno oko drugog. Dvije suprotnosti što se dotiču, spotiču i jedna kroz drugu protiču, a pri tom se ne isključuju.

Dokle će raskrsnice da posmatram kao kružni tok? Dok god se prava može upisati u kružnicu.

(N)jedrenja su beskrajna...

HOMO HOMINI LUPUS EST ...

... u jagnjećoj koži
dok šeta ulicom
pod sjajem dnevne svjetlosti
i neonskih reklama
vilica izobličenih u usiljen osmijeh
i krvoločnog pogleda
što fiksira zenice svoje žrtve
lažnom učtivošću
tek noć otkriva prava lica
kad Luna zađe među čopor
i obasja maske demona
umjesto zavijanja
stepom se razliježe muk
a dva oka vučice
trepere poput zvijezde padalice
što obznanjuje noći svoj posljednji
žar pred gašenje
da li je žena
ili je vuk
kad iščekuje zvuk
telefona koji ne zvoni
da li je muk
ili je zvuk
to što para tišinu
vučje noći
tišinu koji remeti
samo šum srca
dok u ponoć samoću
poput starog sata otkucava
homo homini lupus est.

* * *

dok god su odgovori različiti, pitanja ostaju ista. ne znaš da li da plačeš ili vrištiš od sreće zabezeknut nad spoznajom.

nije život ono što je važno u životu. ili je stvar u tome da u stvari nemaš pojma o životu. onda bi to značilo da si slobodan, a to opet ima svoju cijenu. jednu na mostu - drugu na čupriji.

otvara se priča o lutajućim dušama...

***

trenuci u kojima sve što želiš jeste katapult.

treptaji grčevi trzaji.

čime se brišu ljudi i događaji? vremenom? čime se briše vrijeme?

možda nije pitanje u čemu je greška, nego šta je ono pravo. "what's wrong with you? nothing you can't fix." i šta ćemo kad se popravimo?

između ostalog, sanjala sam toplinu i empatiju i pristanak. izlizane vrijednosti kojima je moderno smijati se u lice.

stranci nikad nisu stranci, samo su zaboravili da su se znali uslijed sve ove tuge što vrišti sa ulične rasvjete i neonskih reklama ...

BOLJE DA SAM KAKTUS

Skepsa je sepsa.

Srce je mudro, ali ne zna.

Mozak zna, ali nije mudar.

A da zaobiđemo oba zla?

Da ne biramo ni manje ni veće.

O demonima uvijek možemo sutra.

Ko pogodi (pa)meti u centar – promaši sve ostalo.

U pravu si: bolje da sam kaktus.

Sutra dolazi prebrzo i uvijek je sad.

I nadam se da imamo vremena

za ništa i za sve

I da se nećemo izgubiti

u beskraju između ta dva.

A ti me gledaš kao dugu

koju si razložio na sve sastavne boje,

a ipak i dalje u nju vjeruješ.

Selman Edi KALOPER

RITAM NEREDA

Prazan list, olovka il pero, nebitno...
teški snovi, ili teška misao, teška glava.
Lagano pada kiša, možda je snijeg il je led.
Razmišljam, stižu me slike, mirisi, zvuci..

Osjećaji se bude, čutim jako valove, strasno...
I na tren se mijenjaju. Brzo, gorko, strašno...
Postaju... krvavi su; na neko vrijeme zastaju, i povlače se.

Mir, tišina biva stidna, miris pijeska kariran je.
Vidim sliku se širi, lijepa postaje, ugodna, topla...
Osjećam je, zaklinjem se, neću dat' i ne dam prodat'.

Zvuk se ukazuje, mnogo ga je, tu je negdje.
Tako stvaran, a rekao bi čovjek dalek.
Izbacuje sve... potiskuje... nadvriskuje!

Čisti krv, slike, pijesak, strah, strast. Dominira.
Pitam ga zašto? Što, tako mi, red unosiš,
izbacujes sve moje, pa i tvoje, naše?
On šumi, jednovalno sasvim jednostavno.

Udara milovanjem i vraća se kulturno, i samo se ponavlja.

Taman sam se navikao, na smiraj, na harmoniju jednovalnosti.
Osjetim, udara, probija grom!, Unosi nemir.
Slike se vrte u krug, u nebo... uragan!
Valovi se dižu, želete da progutaju... pijesak...
odupire se. Ja pomažem, ne dam na njega, al' oluja
postaje jaka; ostaje, borimo se, krv...

Odlaze valovi bolni, uranjaju u pijesak karirani; pijesak trpi.
Mora, dal' voli, dal' zavoli?
Kaže navikao je, da ga gaze, možda ne osjeti.
Nema više osjećaja ni plodnosti;
leži, tumara, ravno mu do groba, do mora...

U BLIJEDOJ MAGLI

Toga dana, dugog godina,
ja nisam bio ispravan.
I bio je bum, i bio je dim...
i vidio sam jasno, da kiša dolazi...

Al' ti nisi slušala moje riječi.
Trebala je naredba da riješi.
Put, da ne putuje dugo,
da se niko ne liječi uzalud.

Osjećam te, kraj trave zelene,
osjećaj da goriš..
osjećam da moliš,
osjećaj da voliš... troši te.

I gore od kraja,
i teže od početka, je grijeh,
strast i smijeh, i dim blijed...
tijelo i duša postaju led.

NUR G'DIN

Poruka stoji, a on više nije tu.
Poruka stoji napisana njemu.
Piše mu zdravo... brzo ozdravi,
i nama se vrati...

A prošlo je dana... skoro godina.
Četrdeset je odzvonilo na brzaka.
Od njega ni slova.
Od njega ni broja.

Bio je momče i po.
Rasli zajedno, pod istom lipom,
ona i on od iste loze djeca.
On i ona, istog krasnog osmjeha...

Poruka stoji... odgovora nema.
Poruka stoji, a on kao da dirijema.
Postelja je zelena, urezala se u sjećanje;
iskrena molitva ublažila jecaje.

A ko smo to mi, na zemlji ovoj?
tako jaki, a vrlo slabi...
gdje odlaze ljudi nam dragi,
kad se svjetlosni g'din pojavi?
Što uzima, bez puno pitanja;
što te odvodi bez uživanja...
Dal' se mi njega bojimo,
dal se mi dovoljno molimo?

Dževida ŠAKRAK BRČKO, MOJ GRAD

B kao balon, šareni, veliki,
kojim se igraju djeca
po širokim ulicama moga grada.

R kao riba koje ima mnogo
U rijeci Savi koja teče
Pored moga grada.

Č kao čovjek, kao dijete
Koje živi u najljepšem gradu na svijetu.

K kao rodni kraj
Kojeg cijeli svoj život
Nosiš u srcu ma gdje da živiš.

O kao oko u kojem se talasa
Zrelo klasje moje Posavine
I zauvijek ostaje u mojoj duši.

